

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ÇİN ULUSAL KİMLİĞİ VE BÖLGESEL STRATEJİLERİ:
ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ NORMATİF DEĞİŞİME
ETKİLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa Tüter

BURSA- 2016

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ÇİN ULUSAL KİMLİĞİ VE BÖLGESEL STRATEJİLERİ:
ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ NORMATİF DEĞİŞİME
ETKİLERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa TÜTER

BURSA - 2016

U.Ü. SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

ÇİN ULUSAL KİMLİĞİ VE BÖLGESEL STRATEJİLERİ:
ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ NORMATİF DEĞİŞİME
ETKİLERİ
(DOKTORA TEZİ)

Mustafa Tüter

BURSA
2016

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ÇİN ULUSAL KİMLİĞİ VE BÖLGESEL STRATEJİLERİ:
ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ NORMATİF DEĞİŞİME
ETKİLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa TÜTER

**Danışman
Prof. Dr. Göksel İŞYAR**

BURSA - 2016

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 711016006 numaralı Mustafa TÜTER'in hazırladığı "Çin Ulusal Kimliği ve Bölgesel Stratejileri: Uluslararası Sistemdeki Normatif Değişime Etkileri" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, ----- günü ----- saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Çin Ulusal Kimliği ve Bölgesel Stratejileri: Uluslararası Sistemdeki Normatif Değişime Etkileri” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mustafa Tüter

Öğrenci No: 711016006

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Doktora

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 15/10/2016

Tez Başlığı / Konusu: Çin Ulusal Kimliği ve Bölgesel Stratejileri: Uluslararası Sistemdeki Normatif Değişime Etkileri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 329 sayfalık kısmına ilişkin, 04/10/2016 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Mustafa TÜTER

Tarih ve İmza

Öğrenci No: 711016006

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman: Prof. Dr. Göksel İŞYAR / 15/10/2016

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mustafa Tüter
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : XXI+366
Mezuniyet Tarihi : .../.../ 2016
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Göksel İŞYAR

ÇİN ULUSAL KİMLİĞİ VE BÖLGESEL STRATEJİLERİ: ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ NORMATİF DEĞİŞİME ETKİLERİ

Bu tezin temel amacı uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişime eşlik eden normatif değişimi mümkün kılan koşulları ortaya çıkarmak ve bu süreçte hangi faktörlerin belirleyici olduğunu incelemektir. Çin'in uluslararası sistemde devam eden değişimi yönetebilme yeteneği, akıllı güç kombinasyonuna dayanan stratejik tercihleriyle yeni bir düzen inşa edebilmesine bağlıdır. Bu çalışmada analitik eklektisizm yöntemine başvurularak, güç geçişi ve güç yayılımı modelleri teorik bir inşa olarak birleştirilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında uluslararası sistemdeki değişim, yükselen güçlerin ABD hegemonik düzenine karşı direniş stratejileri geliştirmelerine imkan sağlamaktadır. Gücün normatif yayılımı maliyet dayatan stratejiler izleme iradesini pekiştirirken, gücün materyal dağılımı bunun yapılabirliğini belirlemektedir. Bununla beraber Çin'in akıllı gücü, diğer yükselen güçler arasında ayrıcalıklı bir konum edinmesine yol açmaktadır. Uluslararası kurumlarda artan etkinliğiyle sağladığı Dışsal Bağdaşım; düşünsel, ekonomik ve askeri güç unsurlarını birleştiren Kapsamlı Ulusal Güç projeksiyonu ve kendine duyduğu özgüvenle geliştirdiği Stratejik Kimlik, Çin akıllı güç kombinasyonunu doğrudan yansıtmaktadır. Öte yandan, Çin, yeni düzen arayışında öncelikle bölgesel düzeyde ulusal çıkarlarına uygun düşecek jeopolitik norm ve pratikler üretmeyi amaçlamaktadır. Barışçıl kalkınma stratejisi, bir yandan Çin'in yükselişi karşısında diğer devletlerin duydukları endişeleri gidermeye yararken, diğer yandan ileride uluslararası sistemi kendi lehine şekillendirecek koşulları hazırlamasına imkan vermektedir. Neticede, Çin'in uluslararası tutumunu belirleyen temel faktör barış içinde bir arada yaşama ilkelerine dayanan diplomatik etkinliği ve üstlendiği düzen inşa edici rol olmuştur. Çin'in diplomatik etkinliğinde çok rollü bir stratejik tutum ortaya çıkmasına rağmen, sergilediği ilkesel duruş başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere diğer aktörler nazarında da meşruiyet kazanmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Çin Ulusal Kimliği, Uluslararası Sistemde Değişim, Çin Akıllı Gücü, Barışçıl Kalkınma, Çin Jeopolitik Muhayyilesi, Analitik Eklektisizm

ABSTRACT

Name and Surname : Mustafa TÜTER
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : XXI+366
Degree Date : / / 2016
Supervisor : Prof. Dr. Göksel İŞYAR

CHINESE NATIONAL IDENTITY AND REGIONAL STRATEGIES: IMPLICATIONS TO THE NORMATIVE CHANGE IN THE INTERNATIONAL SYSTEM

The main aim of this study is to analyze how the ongoing structural change of material distribution of power is mutually reinforced by the normative change and which factors mainly determine those processes. China's capability to manage the proceeding change in the international system basically depends on its ability to construct a new order by its own strategic preferences which are derived from the combination of Chinese smart power. By applying to the analytical eclecticism as a methodological perspective, both power transition and power diffusion models are combined as a theoretical construction. Whereas the normative diffusion of power ensures the will to follow the cost-imposing strategies, the material distribution of power confirms the practicability of them. Besides, the Chinese smart power leads to have an exceptional status among the other new rising powers. The combination of Chinese smart power, directly reflects three elements: its Foreign Coherence provided by the increasing influence in the international institutions, Comprehensive National Power projection combined as the ideational, economic, and military power dynamics, and Strategic Identity improved largely with its increasing self-confidence. Furthermore, China's search for a new order aims to create its own geopolitical norms and practices expedient to its national interests by primarily at regional level. Peaceful development strategy, on the one hand serves to counteract the doubts and concerns of other states about the rise of China, but it provides also on the other to make installations that shape the future conditions of international system. Thus China's contemporary international posture is identified by both its diplomatic influence based on the five principles of peaceful coexistence and by the order making role expediently undertaken. Although the multiple lines of strategic action take place within its diplomatic influence, the fixed principle stance recently displayed by China provides to gain legitimacy in the eyes of developing countries as well as other actors.

Keywords:

Chinese National Identity, Change in the International System, Chinese Smart Power, Peaceful Development, Analytical Eclecticism

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞİM

1. Büyük Dönüşüm: Gücün Materyal Dağılımı ve Normatif Yayılımı.....	19
1.1. Bölgesel Merkezileşmenin Oluşumu.....	31
1.2. Bölgesel Merkezileşme Süreçleri: Hiyerarşi ve Sosyalizasyon.....	35
2. Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Geçiş.....	60
3. Yükselen Güçlerin Direniş Stratejileri.....	72

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDE ÇİN'İN KONUMU VE ROLÜ

1. Çin'in Uluslararası Sistemdeki Rolünün Tanımlanması.....	76
1.1. Çin'in Uluslararası Kurumlara Aktif Katılımı.....	81
1.2. Çin'in Finansal Gücü.....	84
1.3. Çin'in Yumuşak Güç Diplomasisi.....	86
2. Çin'in Yükselen Güçler Arasındaki Ayrıcalıklı Konumu.....	88
2.1. Çin'in Akıllı Güç Kombinasyonu.....	91

2.1.1. Grand Strateji Arayışı.....	91
2.1.2. Çin İstisnacılığı.....	99
2.1.3. Kapsamlı Ulusal Güç Projeksiyonu.....	106
2.2.Çin'in Düşünsel Gücü.....	110
2.2.1. Çin Liderliğinde Devam Eden Değişim.....	111
2.2.2. Çin'in İnsan Kaynakları, Eğitim Durumu ve Kültürel Etkinliğinin Taşıyıcıları.....	116
2.2.3. Çin'in Yerli İnovasyon Yeteneklerinin Geliştirilmesi.....	118
2.3.Çin'in Ekonomik Gücü.....	125
2.3.1. Çin'in Kompleks Üretim Modeli ve Ekonomik Dönüşümünü Gerçekleştirmedeki Başarısı.....	126
2.3.2. Çin'in Ekonomik Gücünün Politik Etkinliğe Dönüştürülmesi.....	128
2.3.3. Çin'in Dış Ticareti.....	133
2.3.4. Çin Ekonomi Yönetiminin Amaçları Bağlamında Etkinlik.....	140
2.3.5. Çin'in Dış Yardımları ve Hükümet Destekli Yatırımları.....	146
2.4.Çin'in Askeri Gücü.....	155
2.4.1. Çin'in Askeri Kaynakları ve Yetenekleri.....	155
2.4.2. Çin'in Tehdit Algılaması ve Güvenlik Çevresi.....	157
2.4.3. Çin'in Yeni Askeri Doktrini ve Nükleer Gücü.....	160
2.4.4. Bölgesel Güvenlik Düzeninin Geleceği.....	166
3. Çin'in Bölgesel ve Uluslararası Rolü Arasındaki Etkileşim.....	168
3.1.Çin'in Bölgesel Etkinliğinin Kaynakları.....	172
3.1.1. Düşünsel Faktörler.....	173
3.1.2. Serbest Ticaret Alanları.....	173
3.1.3. Çin Diasporasının Rolü.....	175
3.2.Çin'in Bölgesel ve Uluslararası Rolü Arasındaki Etkileşimin Yoğunlaşması.....	176
3.2.1. Çin'in Kriz Yönetimi.....	176
3.2.2. Çin'in Dış Yardım ve Yatırımları.....	177
3.3.Çin'in Uluslararası Rolünün Geleceğini Şekillendirecek Temel Faktörler.....	178
4. Çin'in Yükselişine Temkinli Yaklaşmak.....	181
4.1.Çin'in İçsel Sınırlılıklarının Niteliği ve Boyutları.....	182
4.2.Çin'in Geleceğine Işık Tutan 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2016-2020).....	187
4.3.Çin'in Uluslararası İmajının Kalıcılığı Sorunu.....	190

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN YENİ DÜZEN ARAYIŞI

1. Çin'in Çok Kutupluluk Öngörüsü.....	195
1.1.Ayrışık Jeopolitik Etkinlik Alanları.....	198
1.2.Çin'in Jeopolitik Muhayyilesi.....	210
1.2.1. Üç Boyutlu Jeostratejik Vizyon.....	212
1.2.2. Bölgenin Tarihselleştirilmesi.....	213
1.2.3. Tarihsel Mirasın Yeniden Üretilmesi ve Jeopolitik Temalar.....	218
1.2.3.1.Ulusal Aşağılanmanın Yeniden Yorumlanması.....	219
1.2.3.2.Çin Kozmolojisinde Tayvan'ın Yeri.....	221
1.2.3.3.Konfüçyüs'ün Ulusallaştırılması.....	222
1.2.3.4.Ming ve Qing Hanedanlıklarıyla Yapılan Mukayeseler.....	223
1.3.Çin'in Alt-Bölge Tasarımları.....	225
1.3.1. 'Büyük Çin' İdeali.....	225
1.3.2. Doğu Asya Topluluğu Düşüncesi.....	227
1.3.3. Güneydoğu Asya Eksenini.....	228
1.3.4. Çin'in Orta Asya Stratejisi.....	230
1.3.5. Rusya İle İkili Etkileşimler.....	230
1.3.6. Kuzeydoğu Asya Alt-Bölgesi.....	233
1.3.7. Tayvan Sorunu.....	238
1.3.8. Tibet Sorunu.....	241
2. Çin'in Alternatif İdeoloji ve Dünya Görüşlerinin Üretilmesi.....	242
2.1.Yeni Çin Düzeni.....	244
2.2.Yenilenmiş Liberal Düzen.....	249
2.3.Müzakereci Düzen.....	251
3. Çin'in Paralel Kurumsallaşma Girişimleri.....	259
3.1.Çin'in Çok Taraflılık Anlayışı.....	259
3.2.Çin'in Bölgesel Çok Taraflılığının Gelişimi.....	263
3.3.Kurumsallaşma ve Asya'nın Yeniden Örgütlenmesi.....	271

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ULUSLARARASI TUTUMU

1. Çin'in Kuvvet Kullanımı.....	291
2. Çin'in Diplomatik Etkinliği.....	296
2.1.Çin'in Diplomatik Etkinliğinin Kaynakları.....	296

2.2.Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki Konumu ve BM Reformu.....	301
2.3.Çin'in Bölgesel Diplomatik Etkileşimleri.....	307
3. Çin'in Artan Meşruiyeti.....	313
SONUÇ.....	317
KAYNAKÇA.....	330
ÖZGEÇMİŞ.....	367

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.r.	Adı geçen rapor
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	British Petroleum
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin
G7	Yediler Grubu (Group of Seven)
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(Organization of Petroleum Exporting Countries)
pp.	Page
ts.	Tarihsiz
s.	Sayfa

ss.	Sayfadan sayfaya
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
vd.	Ve diğerleri
Vol.	Volume
yay.y.	Yayımcı yok
YUED	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Bu tezin temel amacı uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişime eşlik eden normatif değişimi mümkün kılan koşulları ortaya çıkarmak ve bu süreçte hangi faktörlerin belirleyici olduğunu incelemektir. Bu bağlamda öncelikle sorulması gereken sorular şunlardır: Bugünkü uluslararası sistemdeki değişimi geçmiştekilere kıyasla farklı kılan özellikler nelerdir? Uluslararası sistemdeki değişimde etkili olan materyal ve düşünsel faktörlerin hangileri daha belirleyici olmakta ve birbirleriyle etkileşimi ne düzeyde kesişmektedir? Ulusal ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeler uluslararası düzeyde nasıl etkiler doğurmaktadır? Çin'in uluslararası sistemde meydana gelen değişimde oynadığı rol nasıl tanımlanabilir? Çin'in stratejik tercihleri söz konusu değişimin şekillenmesinde ne ölçüde etkili olabilmektedir? Çin'in yeni düzen arayışına imkan veren koşullarla beraber bu arayışı sınırlandıran faktörler nasıl analiz edilebilir? Halihazırda, Çin'in uluslararası davranışını belirleyen ana motivasyon nedir ve niçin Çin çok kimlikli ve çok rollü bir stratejik tutumu benimsemektedir?

Doğu Asya'da süregiden bölgesel süreçlerin daha doğru anlaşılabilmesi için Çin'in yükselişiyle ilgili göze çarpan başlıca üç temel varsayımın sorgulanması gerekir. Birincisi, Çin'in yükselişi çoğunlukla Doğu Asya'nın yükselişi ile eşanlı ve özdeş görülmektedir. İkinci varsayıma göre ise Çin, ABD liderliğindeki uluslararası düzen içinde yükselmekte ve tercihleri ABD üstünlüğü tarafından şekillenmektedir. Üçüncü sorgulanması gereken varsayım ise bölgesel değişimi tamamen materyal değişkenlerin belirlediği ve yapısal modellerin çizdiği şemaların ötesinde bir bölgesel oluşumun mümkün olamayacağıdır. Bu çalışmada bu üç varsayımın, doğurduğu sonuçlarla beraber bölgesel süreçlerin anlaşılmasında önemli bir engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu yüzden bu varsayımlar sorgulanarak neden bölgesel merkezileşme kavramı üzerinde ısrarla durulduğu netleştirilmeye çalışılacaktır.

Bölgeyi anlamaya çalışırken sadece Çin'e odaklanmak yanıltıcı olur. Bölgesel süreçlerin oluşumu ve gelişimi Çin'in yükselişinden görece bağımsız süreçler olarak değerlendirilmek durumundadır. Basitçe, Çin'in bölgedeki tek aktör olmadığı gerçeğinden hareket edildiğinde, bölgesel süreçleri tartışırken daha geniş bir bölgesel

bağlamın gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkar. Bölgesel ekonomik, politik ve sosyal dönüşüm modern zamanlarda daha önce eşine rastlanmayan şekilde bölgesel büyük güçlerin eşzamanlı yükselişine tanıklık etmektedir.¹ Ayrıca, Çin'in yükselişini belirleyen faktörler bölgesel dinamiklerle bazen örtüşebilmekte; fakat bazen de ayrışabilmektedir. Bölgesel düzenin oluşumunda çoğu zaman sadece değişen güç dağılımını Çin'in yükselişi ile özdeşleştirmekle yetinilmekte; bu düzeni mümkün kılan koşullar ve yönelimler üzerinde durmaya gerek duyulmamaktadır. Oysa, bölgedeki istikrarın sağlanmasında ABD-Çin ilişkilerine odaklanmanın ötesinde çoklu çıkarlar, kimlikler ve etkileşimler bağlamında daha başka hangi faktörlerin etkili olduğunun sorgulanması farklı ve yeni bir analitik çerçeveyi mümkün ve aynı zamanda gerekli kılar. Bölgeyi bir bütün olarak kuşatan entegrasyon ve işbirliği mantığının işlerliği ve değişen bölgesel süreçlerin temsil ettiği karmaşıklık, Doğu Asya'da oluşan bölgesel düzenin geleceğine yönelik öne sürülen tahminlerin çokluğu ve çeşitliliğinden de anlaşılabilir.² Kategorik olarak, bir yandan Çin'in bölgedeki ekonomik gelişmede başat aktör olma konumu sürerken, diğer yandan ABD'nin ikili ittifaklarla örülü güvenlik düzeni varlığını korumaktadır. Öte yandan iki büyük güç arasında bölgesel kurumsallaşma konusunda artarak devam eden rekabet, bölgedeki diğer devletlerin (özellikle Güney Kore ve Avustralya gibi "orta büyüklükte"³, ya da ASEAN ülkeleri gibi küçük, fakat topluluk oluşturma yolunda öncülük eden⁴) hem araçsal hem de normatif

¹ Bill Emmott, *Rivals: How the Power Struggle Between China, India and Japan will Shape our Next Decade*, London, Allen Lane, 2008.

² Daha da çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte genel olarak beş farklı türde bölgesel güvenlik düzeni senaryosundan bahsedilmektedir. Bunlar; 1) Amerikan hegemonyası/üstünlüğü 2) Güç dengesi uyumu veya Çin-ABD kondominyumu 3) Hiyerarşi 4) Topluluk 5) Eş-Toplumsalçı düzen. Farklı teorik perspektifleri yansıtan bu bölgesel güvenlik düzeni tipleri, güç dinamiklerine odaklanan "hegemonya" ve "uyum-kondominyum" ile kültür ve kimlik değişkenlerine odaklanan "hiyerarşi" ve "topluluk" düzenleri olmak üzere birbirinden ayrılabilir. Amitav Acharya, "Power Shift or Paradigm Shift? China's Rise and Asia's Emerging Security Order", *International Studies Quarterly*, vol. 58, 2014, p. 158-173. Baogang He, "A Concert of Powers and Hybrid Regionalism in Asia", *Australian Journal of Political Science*, vol. 47, no. 4, 2012, p. 677-690.

³ Gilbert Rozman, "South Korea and Sino-Japanese Rivalry: A Middle-Power's Options within the East Asian Core Triangle", *The Pacific Review*, vol. 20, no. 2, 2007, p. 197-220. Mark Beeson and Richard Higgott, "The Changing Architecture of Politics in the Asia-Pacific: Australia's Middle Power Moment?", *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 14, 2014, p. 215-237. William Tow and Richard Rigby, "China's Pragmatic Security Policy: The Middle Power Factor", *China Journal*, vol. 65, 2011, p. 157-178.

⁴ ASEAN'nın görece küçük ve zayıf devletlerden oluşmasına rağmen Asya'daki bölgeselciliğin gelişiminde oynadığı merkezi role ve ABD ile Çin arasındaki rekabette alternatif üçüncü bir modeli temsil edebileceğine ilişkin görüşler mevcuttur. Amitav Acharya, *Asia Rising: Who is Leading?*, Singapore, World Scientific, 2008, p. 85-135.

etkilerini önemli hale getirmekte, rekabet ve işbirliği arasında gidip gelen bölgesel süreçlerdeki çatışma, müzakere ve uzlaşma ihtimallerinin yönelimini belirleyebilmektedir.

Doğu Asya'daki bölgelerin gelişimi, ulusal modellerin basit projeksiyonları olmanın ötesine geçmiş gibi görünmektedir. Peter J. Katzenstein'ın işaret ettiği gibi, bu aslında Çin'in yükselişiyle ortaya çıkan yeni bir gerçeklik değildir. 1970'ler ve 1980'lerde Asya'nın ekonomik gelişimi Japonya'nın ileri sürdüğü modelin çok ötesine geçmiş; "Japonlaşma" süreci sadece Asya'nın daha fazla Japonya'ya benzemesi anlamında tek yönlü bir gelişmeyi değil, aynı zamanda Japonya'nın da daha fazla Asya'ya benzediği çok yönlü ve kompleks süreçleri doğurmuştur. Katzenstein'a göre ulusal modeller artık birbirinin yerine geçen ardışık modaları takip etmek yerine, eriyip kaynaşarak beklenmedik bölgesel örüntüler üretmektedir. Böyle bir melezleşme hali, Japonya'yı Çin'den veya Doğu'yu Batı'dan ayıran farklılıklar konusundaki yerleşik kavramların yok olmasına yardımcı olmaktadır. Ana aktörler ve bunların ulusal modelleri hala bölgelerin gelişimini etkilemekte; fakat küreselleşme ve uluslararasılaşma gibi süreçler bu modelleri parçalara bölerek yepyeni yeniden birleşmelere ve kompleks sebep-sonuç ilişkilerine hazır hale getirmektedir. Doğu Asya Topluluğu düşüncesi ile Asya-Pasifik önerisi arasında oluşan benzer melezleşme sürecine bakıldığında, ASEAN'ın kurulmasıyla başlayan sürecin daha sonra ASEAN+3 ile beraber genişlediği, oradan da ABD ve Rusya gibi iki büyük gücü de içine alan Doğu Asya Zirvesi'ne dönüştürülmek istendiği görülecektir. Dolayısıyla bölgelerin oluşumu analiz edilirken tek bir aktöre odaklanmak yerine, çoklu faktörler ve süreçlerin karşılıklı etkileşimleri ve meydana getirdikleri örüntüleri ortaya çıkarmak daha önemlidir.

Asya'nın bütün bir bölge olarak yükselişi, aynı zamanda uluslararası ekonomi politişin merkezinin değişimine işaret etmektedir. Bu değişimin sonuçları tek başına Çin'in yükselişinden çok daha fazla önem arz etmektedir. Çin'in yeni merkezleşen bir bölgede yükselişe geçmesi, uluslararası düzenin muhtemel dönüşümüne yapacağı katkının doğası ve boyutlarını da belirleyebilecek ve daha kapsamlı yepyeni bir bölgesel sosyal ve politik bağlam sunabilecektir. Bölgesel ve uluslararası düzen arasında var olan ayrılması güç bağlantı ve geçişkenliğe ışık tutabilecek önemli bir tartışmanın

halihazırda devam ettiği görülmektedir.⁵ Bu bağlamda, Çin'in yükselişi uluslararası düzenin doğasına dair temellendirici soruların yöneltmesine imkan sağlamıştır. Qin Yaqing'in Çin'in ve uluslararası kurumların eş zamanlı değişen karakterinin uluslararası düzende barışçıl bir dönüşüme yol açabileceği yönündeki ilişki ve süreçleri temel alan yaklaşımı, ciddiye alınması gereken son derece önemli argümanlar ileri sürmektedir.⁶ Bununla beraber ampirik eğilimleri dikkate alarak Çin'in ABD merkezli liberal uluslararası bir düzen içinde ve onun tarafından çevrelenerek yükselişini sürdürdüğü argümanına karşı çıkan, tam aksine Çin'in Batısız bir dünyaya doğru evrildiğini ve bu yüzden var olandan farklı bir uluslararası düzenin tesis edilmesinin mümkün olduğunu iddia eden yaklaşımlar mevcuttur.⁷ Tingyang Zhao'nun "Tianxia" kavramı bağlamında felsefi olarak tartıştığı Çin'in alternatif dünya görüşü, bu çerçevede ele alınabilecek önemli katkılardan biridir.⁸ Son olarak Yan Xuetong'un Çin'in geçmişine bakarak uluslararası ilişkilerde yeni düşünceler üretme gayreti zikredilmeye değer niteliktedir.⁹

Bu tezde ileri sürülen en temel iddia şudur: uluslararası sistemde devam eden değişimi Çin'in yönetme yeteneği, akıllı güç kombinasyonuna dayanan stratejik tercihleriyle yeni bir düzen inşa edebilmesine bağlıdır. Doğu Asya'nın merkezileşme temayülüyle uyumlu olacak şekilde materyal güç dağılımındaki değişim, Çin tarafından normatif değişim dinamikleriyle desteklenerek iki süreç eşzamanlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Çin'in uluslararası rolünde yaşanan değişimde üç önemli boyut ön plana çıkmaktadır. Uluslararası kurumlarda artan etkinliğiyle sağladığı

⁵ Çin'in yükselişi bağlamında bölgesel ve uluslararası düzeyler arasındaki ilişkiselliğin yeniden düşünülmesi ihtiyacı bir kere daha ortaya çıkmaktadır. Literatürde teorik olarak bölgelere uluslararası sistemdeki büyük güç etkileşimlerinden görece özerk bir önem atfeden çalışmalar mevcuttur. Bunlardan en önemlileri: Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 4. Peter J. Katzenstein, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca, Cornell University Press, 2004. Fakat bu iki çalışmada da daha çok dışarıdan-içeriye doğru analizler tercih edilmiş ve uluslararası sistemin bölgeler üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşımın Asya'daki bölgesel süreçleri anlamadaki yetersizliği ve bölge içinden-dışarıya doğru analizlerin gerekliliği konusundaki uyarı için: Amitav Acharya, "The Emerging Regional Architecture of World Politics", *World Politics*, vol. 59, July 2007.

⁶ Qin Yaqing, "International Society as Process: Institutions, Identities, and China's Peaceful Rise", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, no. 2, 2010.

⁷ Naazneen Barma, Giacomo Chiozza, Ely Ratner and Steven Weber, "A World without the West? Empirical Patterns and Theoretical Implications", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 2, no. 4, 2009.

⁸ Zhao Tingyang, "Rethinking Empire from a Chinese Concept 'All-under-Heaven'", *Social Identities*, vol. 12, no. 1, 2006.

⁹ Yan Xuetong, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton, Princeton University Press, 2011.

Dışsal Bağdaşım; düşünsel, ekonomik ve askeri güç unsurlarını birleştiren Kapsamlı Ulusal Güç projeksiyonu ve kendine duyduğu özgüvenle geliştirdiği Stratejik Kimlik Çin akıllı güç kombinasyonunu doğrudan yansıtmaktadır. Sonuncusu, ilk ikisine bütüncül bir anlam ve pragmatik bir kullanım kazandıran merkezi bir yer işgal etmektedir. Çin, yeni düzen arayışında öncelikle bölgesel düzeyde ulusal gücü ve çıkarlarına uygun düşecek jeopolitik norm ve pratikler üretmeyi amaçlamaktadır. Çin'in bölgesel liderlik rolünü sağlamlaştırmada Çin jeopolitik muhayyilesinde yer edinen Doğu Asya tasarımı, öznel koşullara göre farklılaşabilen bölgesel stratejilerin birleştirilerek bölgenin yeniden tanımlanması girişimini açığa çıkarmaktadır.

Çin'in bölgesel liderlik vizyonuna yön veren istisnacılık düşüncesi, Doğu Asya'nın merkezileşme süreçlerini harekete geçirerek uluslararası sistemde normatif bir değişime yol açabilecek tedrici bir gelişime imkan sağlamaktadır. Çin'in grand stratejisinin merkezinde yer alan Çin istisnacılığı, ulusal kimliğin stratejikleştirilmesi çabasının bir ürünü olarak dört başı mamur bir ideoloji haline getirilerek nihai şeklini henüz almamış olsa da, Çin'deki mevcut stratejik düşünce geleneklerini kaynaştırma ve sentezleme girişiminde başlıca rolü oynamaktadır. Bununla beraber, Çin'in yeni uluslararası düzen arayışını şekillendiren Çin jeopolitik muhayyilesi, yükselen istisnacılık düşüncesi temelinde geliştirilen alternatif ideoloji ve dünya görüşleri üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan, Çin'in ulusal gücünü sınırlandıran içsel ve dışsal faktörler uluslararası davranışı üzerinde belirleyici rol oynamakta; uluslararası sistemde arzulanan değişimin tedrici olarak gerçekleşmesini zorunlu kılmaktadır. Uluslararası sistemde Çin'in rolünü tanımlamada diplomatik etkinliği belirgin bir şekilde öne çıkarken, düzen inşa edici rolü ve diğer devletlerden bu role yönelik gördüğü destek, meşruiyetini giderek artırmaktadır.

Uluslararası sistemdeki değişim açıklanmaya çalışılırken güç geçişi modeli ve güç yayılımı modeli esas alınmıştır. Güç geçişi modeli sistemin yapısındaki materyal değişime bağlı olarak meydana gelen döngüsel örüntülerin aşamalarının anlaşılmasında açıklayıcılık özelliği taşıırken; güç yayılımı modeli düşünsel ve normatif faktörlerin önemine yaptığı vurgu ve uluslararası sistemin meşruiyetini dikkate alması bakımından önemli bir değer ifade etmektedir. Özellikle kompleks bölgesel süreçlerin anlaşılmasında güç yayılımı modelinin sunduğu yenilikçi teorik yaklaşım son derece

faydalı olmuştur. Diğer bir ifadeyle, güç temelli yapısal modellerin açıklamakta zorlandığı karmaşık ilişki durumları, süreç temelli analizlerle tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada söz konusu iki teorik modelden birini diğerine yeğlemek yerine, aralarındaki etkileşime ve diyalektik ilişkiye odaklanan eklektik bir metodolojik yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmada *analitik eklektisizm* yönteminin benimsenmesinin altında yatan önemli bazı sebepler bulunmaktadır. Birincisi, doğrudan uluslararası ilişkiler teorilerinin sınırlılıkları ve yetersizlikleri ile ilgilidir. İkincisi, Çin'in yükselişi olgusuyla beraber bölgesel bağlamın uluslararası ilişkiler teorilerinin geçmiş birikimini aşan ve farklı bazı önemli özellikler taşımasıdır. Üçüncü neden ise Çinli uluslararası ilişkiler düşünür ve teorisyenlerinin çoğunluğunun bizatihi eklektik bakış açısına sahip olmalarıdır.

Peter J. Katzenstein, “güç, çıkarlar ve normlar arasındaki kompleks bağlantıların herhangi bir paradigma tarafından analitik olarak ele geçirilmesine mukavemet gösterdiğine”ne işaret ederek, uluslararası ilişkiler incelemelerinde “çoklu açıklayıcı çerçevelerin değeri”ne istinat eden *analitik eklektisizmi* önermektedir.¹⁰ Metodolojik çoğulculuk, karşılaştırmalı yöntem ve tarihsel süreçlerin önemini altını çizen bu yeni perspektifte, “pragmatik varsayımlar” temel kalkış noktasını oluştururken, “problem çözümü” ve çeşitli süreçler arasındaki bağlantıların kurulması için “amaçlı yapılan tercihler”le belirlenen teorik yaklaşımlardan faydalanmak esastır. Tutumluluk (parsimony) için mücadele veren ve çoğu zaman eksiksiz bir açıklama getirmeye çalışan teorik yaklaşımların gücünü test etmek yerine, süreçler arasındaki bağlantıları ortaya çıkararak hem akademisyenlerin hem de uygulamacıların ilgilerine mazhar olacak sahici problemler hakkında kompleks argümanlar üretmeye çalışmak daha anlamlı bulunmaktadır. Bu amaçla birbirleriyle rekabet halinde olan araştırma geleneklerine içkin teorik inşalardan tamamlayıcı, eklemleyici ve seçici bir tarzda faydalanmak daha açıklayıcı bir analitik çerçeve sunacaktır.¹¹

Analitik eklektisizm yöntemi, farklı araştırma geleneklerinden aynı anda faydalanarak çeşitli nedensel faktörler arasında bağlantılar kurabilmeyi sağlamaktadır.

¹⁰ Peter J. Katzenstein and Nobuo Okawara, “Japan, Asian-Pacific Security, and the Case for Analytical Eclecticism”, *International Security*, vol. 26, no. 3, Winter 2001/2002, p. 154.

¹¹ Rudra Sil and Peter J. Katzenstein, “Analytical Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms Across Research Traditions”, *Perspectives on Politics*, vol. 8, no. 3, June 2010, p. 411.

Genellikle paradigmaların tek bir nedensel faktörü alıp, diğer faktörleri dışarda tutan yaklaşımları yerine çıkarlar, kimlikler ve gücün rollerini hep birlikte açıklamaya dahil eden bir metodolojik tutum sergilenmiştir.¹² Güç geçişi modeli, uluslararası sistemdeki değişimi açıklarken materyal yeteneklerin dağılımı olarak güç değişimini nedensel faktör olarak belirleyici kabul ederken, güç yayılımı modeli çıkarlar ve kimliklerin sistem değişimindeki etkilerini analize dahil etmektedir.

Fakat buradaki temel problem “bağdaştırılmaz, doğrulanamaz varsayımların” paradigmalara alışı-verişi zorlaştırmasıdır.¹³ Farklı teorik çerçevelerden devşirilen düşünceler eklektik bir çerçevede birleştirilirken dikkat edilmesi gereken önemli bir hususun altı çizilmesi gerekir. Birleştirilen teorik yaklaşımların normatif pozisyonları mümkün olduğunca birbiriyle çelişmemeli, tutarlı olmalıdır.¹⁴ Nihai analizde, amaçlanan kompleks argümanların değeri yanlışlanabilir iddialar olmasından kaynaklanmaktadır.

Yeni bir analitik çerçeve inşa edilirken dikkat edilmesi gereken diğer önemli husus ise “spesifik-bağlam” yaklaşımıdır. Farklı bölgesel bağlamlar üzerine yapılan çalışmalarda özellikle odaklanılması gereken bir noktaya işaret edilmemektedir. Uluslararası ilişkiler teorileri, Avrupa veya Amerika tecrübesine dayanan tümevarımcı teorikleştirme çabalarının ürünü olduğundan, diğer bölgeler çalışılırken bağlama dayalı analitik çerçevelerin geliştirilmesi hayati bir ihtiyaç ve belki de bir zorunluluktur. Bu anlamda, David C. Kang Avrupa üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan sosyal bilim standartlarının (yanlışlanabilirlik, genelleştirilebilirlik ve açık nedensellik mantığı) tıpa tıpa aynılarının Asya uluslararası ilişkilerini çalışırken uygulanması gerektiği görüşüne karşı çıkar.¹⁵ Önemli olan yapılan analizleri teorik bagajların ağırlığına feda etmeden, teori ile (ampirik) bulgu arasında sağlam bir diyalog kurabilmektir. Bu yüzden analitik

¹² Paradigmaların, sadece tek bir nedensel faktöre bağlı kalarak açıklama getirmelerine yönelik eleştiriler için: Jack Snyder, “Anarchy and Culture: Insights from the Anthropology of War,” *International Organization*, vol. 56, no. 1, 2002, pp. 7-45. Gilbert Rozman, *Northeast Asia’s Stunted Regionalism: Bilateral Distrust in the Shadow of Globalization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 15.

¹³ Rudra Sil, “The Foundations of Eclecticism: The Epistemological Status of Agency, Culture and Structure in Social Theory,” *Journal of Theoretical Politics*, vol. 12, no. 3, 2000, p. 354.

¹⁴ P. Schouten, “Theory Talk 15: Peter Katzenstein on Anti-Americanism, Analytical Eclecticism, and Regional Powers,” *Theory Talks*, <http://www.theorytalks.org/2008/08/theory-talk-15.html> (28-08-2008).

¹⁵ David C. Kang, “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks,” *International Security*, vol. 27, no. 4, Spring 2003, p. 59.

çerçeve geliştirilirken, mutlaka çeşitli araştırma sorularından meydana gelen “ampirik bir bulmacaya” hitap etmelidir.

Bölgesel bağlamın önemine vurgu yapan çalışmalarda, üzerinde durulması gereken diğer bir metodolojik sorun, teori ile tarih arasındaki etkileşim veya bölgelerin tarihselleştirilmesidir. Evrensellik ve tikellik ile ilgili tartışma felsefi olarak kökleri derinlere inen, sosyal bilimler metodolojisi açısından son derece önemli bir konudur. Tarihselciliğin doğuşu büyük ölçüde bu tartışmadan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, pratikte teori kaçınılmaz olduğu gibi, teorinin soyutlamalarının yol açtığı yanlısamalardan kaçınmak da aynı derecede önemlidir. Diğer yandan yaşanan tarihsel olayları art arda sıralayan tarihçilerin olgusalılığı da uluslararası politikanın anlaşılmasında tek başına yeterli gelmez. Önemli olan teori ve tarih arasındaki etkileşime nasıl sağlıklı bir yaklaşım tarzı getirileceği ve uluslararası politika üzerinde düşünürken nasıl bir analitik çerçeve inşa edileceği meselesidir. Bu anlamda teori ve tarih arasında diyalog kurulurken teorilerin kökenleri ve sınırlılıklarının iyi bilinmesi, neyi açıklayıp nerede yetersiz kaldıklarının anlaşılması gerekir. Uluslararası politikanın doğası ve nasıl değiştiğine ilişkin realistler sürekliliği vurgularken, liberaller daha ziyade değişime odaklanmaktadır.

Her teori kendi tarih görüşüne ve tarihselliğine sahip olduğundan zaman içinde sınanmaktadır. Realist paradigmanın tarih görüşünde yer alan temel varsayım, tarihsel güç değişimine yol açan dünya savaşlarının döngüsel olarak kendini tekrar etmesi ve eski uluslararası sistemi yok ederek yerine yenisinin geçmesine neden olmasıdır. Bu görüşte çatışma kaçınılmaz olduğu gibi, uluslararası sistem yenilenmek için periyodik olarak dünya savaşlarına ihtiyaç duymaktadır. Hegel’in dediği gibi “Savaş mutlak bir kötülük olarak değerlendirilmemelidir. Nasıl ki esen rüzgarlar uzun bir sakinliğin sonucunda oluşan kokuşmuşluktan denizleri korursa, devletlerdeki bozulma da uzun süren daimi bir barışın neticesinde ortaya çıkacaktır”.¹⁶ Bu anlamda ulusal ve uluslararası politik sistemler savaş olmadan kendilerini yenileme imkanı bulamazlar. Dolayısıyla, tarih “zamanın döngüsü” metaforuyla tutarlı bir şekilde değerlendirilerek zamanın ilerlediği bir doğrultu olmadığı iddia edilir. Görünürdeki hareketlenmeler asla değişmeyen ve bugüne ait döngülerin aşamalarından ibarettir. Neticede, gelecek ancak

¹⁶ George Hegel, *Philosophy of Right*, London, Oxford University Press, 1967, p. 76.

geçmişin bir benzeri olacaktır. Liberal paradigmanın tarih görüşü ise “zamanın ibresi” metaforuna uygun düşer.¹⁷ Bu ibre evrenselci mantıkla ilerlemeci bir doğrultuda hareket eden tarih görüşünü varsayarak, uluslararası sistemdeki değişimi evrimsel bir geçiş olarak tanımlar. Bu nedenle eski sistemin yok olması veya tamamen yenisiyle yer değiştirmesi söz konusu olamaz. Evrilmiş sistem mutlaka eskinin temel özelliklerini yansıtacaktır.

Öte yandan uluslararası ilişkileri teorikleştirmede yeni düşünce bağlamında mevcut tarih anlayışlarına eleştirel tutum benimseyenler farklı varsayım ve öngörülerde bulunmaktadır. Asya’da tarihin kendini tekrar edip etmeyeceği konusundaki tartışma uluslararası ilişkiler paradigmalarının tarih anlayışlarını doğrudan yansıtmaktadır. Asya’nın geleceği geçmişin bir benzeri olaksa bile, bunun Avrupa’nın mı yoksa Asya’nın kendi geçmişi mi olacağı meselesi normatif ve teorik yönelimleri belirleyen temel bir kalkış noktasıdır. “Geleceğe dönüş” imgelerinin baskın yorumlarından biri olan realist yaklaşım, Avrupa’nın geçmişini bölgenin tarihselleştirilmesinde temel referans olarak almaktadır. Birim düzeyinde nispi güç değişimi bağlamında Çin’in yükselişi ve güç geçişinin istikrarsızlaştırıcı politik dinamikleri, Avrupa’nın geçmişte yaşadığı klasik büyük güç rekabetinin Asya’da yeniden canlanması tahminlerine zemin hazırlamaktadır.¹⁸

Asya’nın geleceğini kendi geçmişine geri dönüş anlamında bölgesel istisnacılık bağlamında ele alanlar ise daha farklı görüşler öne sürmektedir. David C. Kang, Çin’in merkezde yer aldığı hiyerarşik dünya düzenini bölgenin tarihsel olarak kabulüyle, Asya uluslararası ilişkilerinin Batı’dakine nazaran tarihsel olarak hiyerarşik, daha barışçıl ve daha istikrarlı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹ Bununla beraber, Kang güç dengesinin bütün zamanlar ve bölgeler için uygulanabilen evrensel bir fenomen olduğu argümanına da temelden karşı çıkmaktadır. “Çin’e uyum sağlama (ardıcılık yoluyla) Doğu Asya’da Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911) dönemleri boyunca esas norm olmuştur”.²⁰ Bu

¹⁷ Stephen Jay Gould, *Time’s Arrow, Time’s Cycle: Myth and Metaphor in the Discovery of Geological Time*, Cambridge, Harvard University Press, 1987.

¹⁸ Samuel S. Kim, “The Evolving Asian System: Three Transformations”, *International Relations in Asia*, (ed.) David Shambaugh and Michael Yahuda, New York, Rowman&Littlefield, 2008, p. 35.

¹⁹ David C. Kang, “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks”, *International Security*, vol 27, no. 4, Spring 2003, pp. 57-85.

²⁰ David C. Kang, “Hierarchy in Asian International Relations, 1300-1900”, *Asian Security*, vol. 1, no. 1, 2005, p. 174.

anlamda, Asya'nın istikrarının geleceği Avrupa'nın çok kutuplu geçmişine değil, Asya'nın Sinosentrik hiyerarşik geçmişine bağlı olacaktır. Esasen, Asya kendi geçmişinden hareketle farklı ve yepyeni bir geleceğe doğru yönelmektedir. Ancak, Asya'nın bugünkü gerçekliğinde hem bölgesel düzeyde biricikliğini hem de yükselen güçlerin tarihsel büyüklük iddialarını kapsayan istisnacılık anlayışı, tarih görüşleriyle bağlantılı olarak teorik yaklaşımlar tarafından farklı yorumlanmaktadır.

Bölgenin geleceğine yönelik yeni bir paradigma arayışını yansıtan bölgesel istisnacılığa paralel olarak geliştirilmeye çalışılan Çin istisnacılığı söz konusu olduğunda benzer yaklaşım farklılıklarını yeniden tespit etmek mümkündür. Birinci yaklaşıma göre Çin istisnacılığı, Amerikan merkezilik ve buna bağlı evrensel değerlerin karşıtı Sinosentrizm olarak anlaşılmaktadır.²¹ İkinci yaklaşımda Amerikan istisnacılığıyla mukayese edildiğinde Çin istisnacılığının yetersiz ve zayıf yönleri vurgulanarak, savunmacı ve içe dönük nitelikleri belirleyici görülmektedir.²² Üçüncü yaklaşıma göre ise istisnacılığın kültürel ve ahlaki değerleri özelleştirdiği için bizatihi problemlili bir görüş olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, Çin istisnacılığının farklı bir hegemonya rüyasından başka bir anlam taşımadığı iddia edilmektedir. Avrupa merkezilik yerine Sinosentrizm, Batılılaşma yerine Doğululaşma ve Amerikan istisnacılığı yerine de Çin istisnacılığı ileri sürülmektedir.²³ Fakat bu üç yaklaşımın da üzerinde birleştiği ana düşünce hiç kuşkusuz Çin'in kendisini bölgenin merkezinde gördüğü gerçeğidir.²⁴

²¹ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon&Schuster, 1996, p. 234. Gilbert Rozman, *East Asian National Identities: Common Roots and Chinese Exceptionalism*, Stanford, Stanford University Press, 2012.

²² Barry Buzan, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, no. 1, 2010, p. 21. Feng Zhang, "The Rise of Chinese Exceptionalism in International Relations", *European Journal of International Relations*, 2011, pp. 1-24.

²³ William A. Callahan, "Sino-speak: Chinese Exceptionalism and the Politics of History", *The Journal of Asian Studies*, vol. 71, no. 1, 2012, p. 51.

²⁴ Samuel S. Kim, kapsamlı tarihsel analizinde Asya uluslararası ilişkilerinin geleceği konusunda arzu edilen ve uygulanabilir bir rehberlik sağlamada Avrosentrik ve Sinosentrik "geleceğe dönüş" modellerinin her ikisinin de yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrası Asya sistemi taşıdığı özelliklerle kendinden önceki üç farklı dönemsel sistemden (Çin fidyeye sistemi, Japon emperyal sistemi ve Soğuk Savaş sistemi) önemli bir süreksizliği temsil etmesine rağmen, yüzyıllar boyunca Asya'da sürekliliğin en belirgin mihenk taşı, Çin gücünün yükseliş ve düşüşüyle beraber, Orta Krallık'ın (Middle Kingdom) merkezi rolü olmuştur. Samuel S. Kim, "The Evolving Asian System: Three Transformations", *International Relations in Asia*, (ed.) David Shambaugh and Michael Yahuda, New York, Rowman&Littlefield, 2008, p. 51.

Aralarındaki yorum farklarına rağmen, bu yaklaşımların buldukları ortak noktaların altını bir kere daha çizmek gerekebilir. Birincisi, Çin'in yükselişi ve bölgesel bağlamın nitelikleri mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin tek başına kapsamlı ve tutarlı açıklamalar getiremedikleri bazı yeni özellikler taşımaktadır. İkincisi, Çin kendisinin bölgenin merkezinde yer aldığını düşünmektedir. Üçüncüsü ise gelecekte uluslararası politikanın anlaşılmasına yönelik yeni bir analitik çerçeve geliştirilmesinde, Çin örneğinin sağlayacağı potansiyel katkı konusundaki iyimser beklentidir.

Tarihin, geleceğin uluslararası ilişkilerini analiz etmede hiç bu kadar belirgin olmadığı iddia edilebilir. Bu durum, sadece Çinliler bugün tarihe geriye dönük yoğun çağrılarda buldukları için önemli değildir. Aynı zamanda tarihin Doğu Asya'daki ulusal kimlikler üzerindeki belirleyici hükmü, Avrupa ve Amerika'dakinden daha fazla olduğu için de son derece anlamlıdır. Katzenstein'a göre, yaşanan "Çinleşme süreci" dünyanın Çin ve Çinliler açısından uygun hale getirilmesi çabası olsa bile, tek yönlü bir süreç gibi anlaşılmamalı, aynı zamanda farklı düşünce ve pratiklerin yeniden birleştirilmesi süreci olarak da görülmelidir.²⁵ Bununla beraber, Çin ulusal kimliği inşasına yönelik, Doğu ve Batı medeniyetlerinin nasıl farklı oldukları ve rekabet etmek üzere dengede durdukları konusunda giderek "mega tarihsel bir anlatı" arayışına odaklanılması açısından da kritik bir rol oynamaktadır.²⁶ Neticede, Asya'nın tarihsel olarak bugünkü geldiği aşama ne yepyeni bir sistemle yer değiştirme ne de bir evrimsel geçiştir. Asya bugün daha önce benzeri görülmemiş, ama nereye varacağı da önceden kestirilemeyen tarihsel bir dönüşüm yaşamaktadır. Yaşanan dönüşümün önceden kestirilememesinin altında yatan en büyük sebep ise ulusal politikanın beklenmedik sonuçları ile kompleks bölgesel süreçlerin bir ürünü olması ve esasen normatif dinamiklerdeki değişimin öne çıkmasıdır.

Yukarıda genel hatları çizilen metodolojik yaklaşım ışığında birinci bölümde uluslararası sistemdeki değişimin teorik çerçevesi çizilecektir. Güç geçişi ve güç yayılımı modellerinin uluslararası sisteme yönelik yaklaşımlarını birleştiren bir perspektif benimsenmiştir. Bu çerçevede bölgesel süreçlerin analizine geçmeden önce

²⁵ Peter J. Katzenstein, *Sinicization and the Rise of China: Civilizational Processes Beyond East and West*, New York: Routledge, 2012.

²⁶ Gilbert Rozman, "Invocation of Chinese Traditions in International Relations", *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012, p. 112.

incelenen konu bağlamında tespit edilen temel teorik problemler ortaya konacak ve tartışılacaktır. Problemler ortaya konurken pragmatik varsayımlar temelinde, Asya uluslararası ilişkileri üzerine yapılan teorik inşalar ile ampirik gelişmeler arasındaki ilişkinin gözetilmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden, ilk etapta, bahsedilen teorik yaklaşımların niçin tercih edildiği, birbirlerini nasıl tamamladıkları ve birbirlerine nasıl eklemlendiklerinin izah edilmesi gerekmektedir. Ampirik veriler göz önünde bulundurulduğunda, daha özeldede Çin'in içinde ve genel olarak bölgede yaşanan tartışmaların ulusal kimlikler ve bölgesel istisnacılık ekseninde odaklanması, aslında tek başına söz konusu teorik yaklaşımların beraberce neden tercih edildiğini açıklamaya yeterli sayılabilir. Ancak, yine de bu yaklaşımların büyük bulmacanın çözülmesinde nasıl bir rol oynadıkları ayrıntılı olarak izah edilecektir.

İkinci bölümde uluslararası sistemde Çin'in ayrıcalıklı konumu ve rolü tanımlanmaya çalışılırken, öncelikle Çin'in ne tür bir güç olduğu, hangi düzeyde ve ne ölçüde etkili olduğu sorularına odaklanılacaktır. Çin'in akıllı gücünün temelini oluşturan Grand stratejisi, Çin istisnacılığı ve Kapsamlı Ulusal Güç projeksiyonu tanımlanırken, akıllı gücü meydana getiren düşünsel, ekonomik ve askeri boyutlar etkinlik kavramı bağlamında detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Çin'in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşimde bölgesel etkinliğinin kaynakları belirlenecek, 2008 sonrası söz konusu etkileşimin gelişimi ve yoğunlaşması izah edilecektir. Bu yeni yönelimlere bağlı olarak Çin'in uluslararası rolünün geleceğini şekillendirecek temel faktörlere işaret edilecektir. Diğer taraftan, Çin'in yükselişine temkinli yaklaşılması için geçerli sebepler olduğu gerçeğinden hareketle, özellikle içsel sınırlılıklarının niteliği ve boyutlarına temas edilecektir. Çin'in 13. Beş Yıllık Planı'nın (2016-2020) mevcut sorunlara çözüm üretme potansiyeli değerlendirilecek ve son olarak Çin'in yaratılmaya çalışılan uluslararası imajının kalıcılığı sorunu tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde Çin'in yeni düzen arayışı bağlamında çok kutupluluk öngörüsü, ayrışık etkinlik alanları, Çin jeopolitik muhayyilesi, alternatif ideoloji ve dünya görüşlerinin üretilme çabasına bağlı olarak ortaya çıkan farklı düzen tipolojileri ve kurumsallaşma girişimleri detaylı olarak incelenecektir. Çin jeopolitik muhayyilesinde yer edinen üç boyutlu vizyon, bölgenin tarihselleştirilmesi ve alt-bölge tasarımlarıyla bölgenin yeniden tanımlanması girişimleri analiz edilecektir. Çin'in

araçsal çok taraflılık anlayışının bir yandan dışlayıcı bölgeselciliği desteklerken, diğer yandan bölgeyi nasıl yeniden birleştirmeye çalıştığı izah edilecektir. Tüm bu kurumsallaşma girişimlerinin sonuçta Asya'nın yeniden örgütlenmesi amacına yöneldiği kendiliğinden çıkarsanmış olacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise Çin'in uluslararası davranışı kuvvet kullanımı, diplomatik etkinliği ve artan meşruiyeti çerçevesinde analiz edilecektir. Çin'in diplomatik etkinliğine bağlı olarak uluslararası tutumunu belirleyen temel ilkelerin nasıl yeniden tercüme edildiği anlaşılmalı çalışılacaktır. Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki konumu ve BM reformu tartışması ile Çin'in bölgesel diplomatik ilişkileri değerlendirilecektir. Barış içinde bir arada yaşamaya dayanan Çin'in ilkesel tutumu çeşitli örneklerle analiz edilirken, düzen inşa edici rolüne yönelik edindiği artan uluslararası meşruiyetin altı çizilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞİM

Soğuk Savaş'ın bitişiyle liberalizmin zaferi ilan edilirken uluslararası ilişkilerin geleceği konusundaki tahminler idealizm tarafından esir alınmış; ABD'nin "tek kutuplu bir an" yakaladığından hareketle mevcut ittifak sisteminin daha da genişletilerek tahkim edilmesine ivme kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak, bu idealist beklentinin gerçekçi olmadığı uyarıları, öncesinde zaten yapılmış olmakla birlikte, 11 Eylül sonrası dünyada fazlasıyla gün yüzüne çıkmış ve tek kutupluluğun "geçici bir an"dan ibaret olduğu net bir şekilde anlaşılmıştır.²⁷ ABD, halen tek süper güç konumunu korurken dünyanın geri kalanının yükselişe geçtiği, ABD sonrası bir dünya düzeninin dönüşüm arefesine girildiği tartışılmaya başlanmıştır.²⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in yükselişi başta olmak üzere Asya'nın bir bütün olarak sistemdeki ağırlığının artması, Batı sistemindeki bölünmüşlük ve zayıflama görüntüsü gibi faktörlerin uluslararası sistemde meydana gelen değişimde etkili olduğu varsayılmaktadır. Yüzyıllardır ilk defa uluslararası politikanın ağırlık merkezi Batı merkezli olmaktan çıkarak Asya'ya doğru yeniden kaymaktadır. Bu büyük dönüşümün nereye doğru yöneleceği konusunda halihazırda gözlemlenebilen ana parametrelere bakıldığında; tek kutupluluktan çok kutupluluğa yapısal geçiş, artan müdahalecilik ve buna bağlı ortaya çıkan meşruiyet krizi, sayıca artan ama etkinliği tartışmalı uluslararası kurumlar ve ekonomik kalkınmanın sosyal adaletle desteklenmesi taleplerinin (yani yeni kalkınma modeli gereksinimi) belirleyici olduğu tespit edilebilir.

Teorik anlamda uluslararası sistemde bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek sanıldığı kadar aksine oldukça zordur. Çünkü bu değişimi ölçmek için kullanılacak standart net değildir. Uluslararası sistemi analiz ederken parçalarını oluşturan uluslararası aktörler, uluslararası konfigürasyon ve uluslararası

²⁷ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise?", *International Security*, vol. 17, no. 4, 1993, pp. 5-51. Kenneth N. Waltz, "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, vol. 25, no. 1, 2000, pp. 5-41.

²⁸ Fareed Zakaria, *The Post-American World*, New York, W. W. Norton, 2008. Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, vol. 31, no. 2, 2006, pp. 7-41.

normlardan hangisinde meydana gelen bir değişimin sistemin bütününde değişime yol açtığını tespit etmek gerekir. Ancak, doğru bir analiz bu üç bileşenin her birini ayrıca göz önünde bulundururken, aynı zamanda birbirleriyle olan ilişkiye de odaklanmak zorundadır. Uluslararası sistemlerin sınıflandırılmasında bu bileşenlerden herhangi birindeki bir değişimin mi, yoksa farklı parçalarında eşzamanlı meydana gelen bir değişimin mi etkili olduğu sorusu son derece önemlidir.

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında çeşitli uluslararası sistem sınıflandırmaları yapılmıştır. Westphalia sistemi, Viyana sistemi, Versay-Washington sistemi, Yalta sistemi, Soğuk Savaş sonrası sistem gibi... Barry Buzan ve Richard Little'ın *Dünya Tarihinde Uluslararası Sistem* çalışmalarına bakıldığında uluslararası sistemlere dair farklı yorumların toparlandığı görülmektedir. Ancak, dikkat çekici olan husus uluslararası sistem kavramının anlamlandırılmasında ortaya çıkan farklılaşma ve hatta çelişkilerdir. Daha önce de belirtildiği gibi bunun en temel sebebi uluslararası sistemleri sınıflandırırken ortak bir standardın yakalanamamış olmasıdır. Uluslararası sistemin ana unsurlarından hangisinin veya hangilerinin birleşiminin sistemde bir dönüşümün gerçekleştiğine dalalet ettiği hususunda, nihai bir sonuca varılamamıştır. Ayrıca, uluslararası sistemin evrimine dair yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu uluslararası konfigürasyonda meydana gelen değişime gönderme yaparak bir sistem değişiminden bahsetmektedir.

Esasen, sistem kavramı, sistemi meydana getiren ana parçalar (aktörler, konfigürasyon, normlar) arasındaki etkileşimin şekillendirdiği hiyerarşiye gönderme yapmaktadır.²⁹ Eğer sistemin herhangi bir parçasındaki değişim sistem değişimi ile özdeş kabul edilirse, sistemin parçaları ile sistemin bütünü arasında bir ayırım yapmak ve aralarındaki ilişkilere karar verebilmek imkansızlaşır. Diğer bir ifadeyle, sistem parçaları yokmuş gibi parçalarından bağımsız tek bir bütün olarak algılanmış ya da sistemin parçarı arasındaki etkileşim görmezden gelinmiş olur. Öyleyse, sistemin bir

²⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Mass, Addison-Wesley Publishing Company, 1979. Uluslararası sistemin hiyerarşik olmasının temel nedeni sistemin yapısının anarşik olmasıdır. Anarşik bir yapıda, güç haklılık sağladığı gibi, devletler arasındaki güç ve refah farklılıkları eşitsizliğin giderilmesi yerine daha da kalıcı hale gelmesine hizmet etmektedir. Uluslararası sistemin yapısını şekillendiren kutupluluk, var olan eşitsizliğin güç ve statüyle ele geçirilmesini sağlamaktadır. Randall L. Schweller, "Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict Over Scarce Resources", *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, (ed.) Ethan B. Kapstein and Michael Mastanduno, New York, Columbia University Press, 1999, pp. 10-11.

parçasında meydana gelen herhangi bir değişimin diğer parçalar üzerinde de değişime yol açabileceği kabul edilirse, uluslararası sistemde değişimi değerlendirmek için geçerli bir standart yakalamak mümkün olabilir. Örneğin, aktörler kategorisinde tarihsel olarak “şehir devletleri-vassal devletler-krallıklar-imparatorluklar-ulus devletler” şeklinde evrimsel bir süreç yaşanmıştır. 1648 Westphalia Antlaşması ise ülkesel devletlerin başlangıç noktası kabul edilir. Ülkesel devletlerin yeni bir aktör olarak ortaya çıkışına, Avrupa’daki uluslararası sistemde geçerli sayılan egemenlik normunun kabul görmesi eşlik etmiştir. Bu anlamda Westphalia sisteminin oluşumunda uluslararası aktör ve uluslararası norm tiplerinde beraberce gerçekleşen niteliksel değişim, uluslararası sistemde dönüşüme yol açmıştır. Westphalia Antlaşması’ndan itibaren Avrupa’da uluslararası aktörler her zaman ulus-devletler olmuştur. Ne var ki, uluslararası aktörlerde herhangi bir değişim yaşanmadığı halde pek çok akademisyen tarafından Viyana sisteminden Versay-Washington sistemine geçişle, Avrupa’daki uluslararası sistemin değiştiği kabul edilmektedir. Bununla beraber Ortaçağ Avrupası’nda aktörler feodal beyliklerden krallıklara geçişle bir değişim yaşarken, bunun sonucu olarak Avrupa’daki uluslararası sistemde bir dönüşüm gerçekleştiği düşünülmemektedir. Bu durum uluslararası aktörlerle ilgili aynı kapıya çıkan iki hipotezi gündeme getirmektedir. 1) aktörlerin tipleri değişmezken, uluslararası sistem değişmiştir 2) aktörlerin tipleri değişmiş olsa bile, uluslararası sistem değişmemiştir. Dolayısıyla, buradan aktörlerdeki değişim ile uluslararası sistemdeki değişim arasında belirleyici bir neden-sonuç ilişkisi bulunmadığı çıkarılması doğal olarak yapılabilir.³⁰

Uluslararası konfigürasyon açısından bakıldığında genel anlamda üç temel formun söz konusu olduğu görülmektedir: Tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluk. Uluslararası ilişkiler tarihi incelendiğinde uluslararası sistemlerdeki dönüşümün bazen uluslararası konfigürasyonlardaki değişimle kesiştiği, fakat bazen de kesişmediği tespit edilebilir. Mesela, Versay-Washington sisteminden Yalta sistemine geçişte uluslararası konfigürasyon iki kutuplu yapıdan çok kutuplu yapıya dönüşmüştür. Fakat, 13. yüzyıldaki Huaxia bölgesinde uluslararası konfigürasyon, Güney Song Hanedanlığı ile Jurchen İmparatorluğu arasındaki iki kutuplu yapı Yuan Hanedanlığı’nın büyük birliği altında tek kutuplu yapıya dönüştüğü halde, uluslararası

³⁰ Yan Xuetong, “The Shift of the World Centre and Its Impact on the Change of the International System”, *East Asia*, vol. 30, 2013, p. 226.

sistemde değişim meydana gelmemiştir. Dolayısıyla tarihsel veriler uluslararası konfigürasyonun tek başına uluslararası sistemde dönüşüme yol açtığını ispat edememektedir.³¹

Uluslararası normlardaki değişim, uluslararası sistemdeki tipolojik değişimi değerlendirirken akademik literatürde her zaman en fazla başvuru olan ortak standart olarak kullanılmaktadır. Fakat, uluslararası normlarda dahi uluslararası sistemdeki dönüşümün kesin olarak bu faktöre bağlanmasını engelleyen örnekler bulunmaktadır. Mesela, hem Viyana sisteminde hem de Versay-Washington sisteminde devletlerin işgalci eylemleri normatif düzeyde legal görülüyor olmasına rağmen, iki sistemin birbirinden farklılığı esas kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle sadece uluslararası normlarda meydana gelen değişim, uluslararası sistemdeki dönüşüme karar vermede geçerli bir standart olma özelliği gösterme konusunda yeterli gelmemektedir.³²

Yan Xuetong'a göre, yukarıdaki örneklerden ortaya çıkan en önemli sonuç, uluslararası sistemdeki dönüşüm için tek bir bileşende meydana gelen değişimin yeterli gelmediği, en az iki bileşende eş zamanlı değişimin meydana gelmesi gerektiğidir. Uluslararası sistemdeki tipolojik değişimlerle ilgili mantıksal olarak şu üç ilkeyi çıkarsamak mümkündür: 1) Eğer üç bileşen aynı anda değişirse, uluslararası sistemin tipinde değişim gerçekleşir 2) Eğer üç bileşenden ikisinde değişim gerçekleşirse, uluslararası sistemin tipi büyük olasılıkla değişir 3) Eğer sadece bir bileşen değişiyorsa uluslararası sistemde bir dönüşüm gerçekleştiği yönünde değerlendirmede bulunmak tavsiye edilmez. Bu ilkeler genel itibariyle doğruluk ifade etmekle beraber, yine de istisnalar söz konusu olabilmektedir. Mesela Viyana sistemi ile Versay-Washington sisteminin aktörler, konfigürasyonlar ve normlar bağlamında herhangi bir farkları olmadığı halde, farklı tipte iki sistem olarak değerlendirilmeleri istisnai bir durumdur. İki sistemi ayırt eden temel özellik Viyana sisteminin bölgeselliğine karşın Versay-Washington sisteminin küresel bir sistem kabul edilmesidir. Avrupalı güçlerin küresel arenada yayılmalarıyla beraber yerel Avrupa sistemi küreselleşmiştir. Böylece, iki

³¹ Aynı yer, p. 227.

³² Aynı yer, p. 228.

sistem arasındaki temel farklar sistemlerin tipolojik özellikleri yerine coğrafi büyüklükleri, içerdiği spesifik devletler ve bunların sayıları olmuştur.³³

Uluslararası sistemin bugünkü durumunu değerlendirirken aktörler bağlamında önemli bir değişim beklentisi içinde olmak için yeterli sebep bulunmadığı ve uluslararası konfigürasyonda yapısal değişim devam ettiğine göre, uluslararası sistemin geleceğini şekillendirecek kritik faktör uluslararası normlarda meydana gelebilecek muhtemel değişimdir. Diğer bir ifadeyle uluslararası konfigürasyon ile uluslararası normlar arasındaki etkileşimin nasıl şekilleneceği uluslararası sistemdeki dönüşümün niteliğini ortaya çıkaracaktır.

Bu bağlamda günümüz uluslararası sisteminde yaşanan değişimi geçmiştekilerden farklı kılan ve “büyük dönüşüm” olarak adlandırılmasına sebep teşkil eden bazı yeni özellikler bulunmaktadır.³⁴ Birincisi; çeşitli büyük güçlerden meydana gelen geçmişteki uluslararası sistemler Avrupa’nın merkezde yer aldığı ve dünyanın geri kalanının çevre olarak nitelendirildiği, aslında bölgesel Avrupa sistemleriydi. Bugünkü sistemde ise Avrupa, merkeziliğini yitirdiği gibi, Asya’nın merkezileşme temayülü artarak devam etmektedir. İkincisi; geçmişteki çok kutuplu sistemlere kıyasla bugünkü değişen düzende büyük güçler, birbirleriyle doğrudan çatışmadan kendilerine daha fazla manevra alanı yaratabilmekte ve ayrışık etkinlik alanları oluşturma konusunda da görece daha rahat hareket edebilmektedir. Eski tip çok kutuplu sistem altında var olan çatışan ülkesel çıkarların, doğmakta olan yeni sistemde daha az problem kaynağı oluşturacağı düşünülebilir. Üçüncüsü; şekillenmekte olan uluslararası sistemde, Avrupa tarzı çok kutupluluktan farklı olarak, geleceğin büyük güçleri toprak ve nüfus bağlamında daha geniş alanları kapsamaktadır. Büyük güçlerin doğasına dair bu önemli farkın davranışlarında niteliksel bir değişim yaratması oldukça muhtemeldir. Dördüncüsü; bu yeni durumun doğal bir sonucu olarak geçmişteki büyük güçlerin aksine geleceğin büyük güçleri emperyal yayılcılık yerine kendi potansiyel güçlerini gerçekleştirmek adına içsel büyüme ve politik konsolidasyona daha fazla önem

³³ Aynı yer, pp. 229-230.

³⁴ Hatta, bugünkü uluslararası sistemdeki dönüşümü “son beş yüz yıldaki en büyük üçüncü dönüşüm” olarak nitelendirenler bulunmaktadır. Zhao Guangcheng and Fu Ruihong, “The Analytical Theory of International System’s Structural Changes”, *Contemporary International Relations*, vol. 8, 2011, p. 32.

verecektir.³⁵ Neticede, uluslararası sistemdeki değişim içsel süreçlerin bir ürünü olarak düşünsel faktörleri meydana getiren kimlikler, değerler ve kurumların rollerindeki dönüşüme bağlı olarak şekillenecektir.

Ancak, bu büyük dönüşümle ilgili cevaplanması gereken iki temel soru hayatiyetini korumaktadır. Birincisi tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişin nasıl gerçekleşeceği; ikincisi ise bu geçişte uluslararası politikanın spesifik içeriğinin ne olacağı meselesidir. Çok kutupluluğa geçişte aktörler güç dengesi arayışında geleneksel dengeleme davranışı yoluyla mı, yoksa bölgesel merkezileşme süreçlerinin, günümüz büyük güçlerinin doğasına dair farklılaşmaların ve içsel politikaya odaklanmanın doğurduğu beklenmedik sonuçların da etkisiyle daha farklı mı davranacaklardır? Bununla beraber yükselen güçler içine doğdukları Batı düzenini kabul edecekler mi, yoksa buna karşı direnecekler mi?

1. Büyük Dönüşüm: Gücün Materyal Dağılımı ve Normatif Yayılımı

Uluslararası sistemin değişiminde, yeniden büyük güç politikasının etkili olacağını öngörmek mümkündür. Bu değişimi açıklamaya çalışan teorik modellere bakıldığında, Avrupa'nın geçmişte tecrübe ettiği güç dengesi sistemi esas alınarak bazı varsayımlarda bulunulduğu ve yükselen güçlerin bu süreçte oynayacakları rollerin de buna göre değerlendirildiği görülmektedir.³⁶ Geleceğin geçmişin bir benzeri olacağını varsayan güç geçişi modeli (büyük güç çatışması), İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa sisteminde olduğu gibi bugünkü yükselen güçlerin de revizyonist dengeleme davranışı göstereceğini öngörmektedir. Yükselen güçler, hakim otoriteyi meşruiyetsizleştirerek mevcut düzeni yenisiyle değiştirecektir.³⁷ Öte yandan, liberal entegrasyonist model (büyük güç uyumu) çok taraflılığın rolüne vurgu yaparak evrimsel bir geçiş varsayımından hareketle, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında olduğu gibi yükselen güçlerin var olan sistem içinde sorumlu paydaş rolünü üstleneceklerini öne

³⁵ Randall L. Schweller, "Emerging Powers in an Age of Disorder", *Global Governance*, vol. 17, 2011, p. 295.

³⁶ Aynı yer, pp. 285-286.

³⁷ Randall L. Schweller and Xiaoyu Pu, "After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline", *International Security*, vol. 36, no. 1, 2011, pp. 45-47.

sürmektedir. Yükselen güçler, mevcut liberal düzene entegre olacak ve artan bir şekilde mevcut liberal normları içselleştirecektir.³⁸

Bu iki ana teorik modelin kötümser ve iyimser öngörülerinin dışında, uluslararası sistemdeki değişimin geçmiştekilere nazaran farklılığına vurgu yapan ve mevcut yönelimler itibariyle daha önce benzeri görülmemiş yenilikte, büyük bir dönüşümden bahseden teorik açıklama denemeleri de mevcuttur. Bu yaklaşımların en önemli ortak noktası ilk iki ana modelden farklı olarak değişimin nereye gideceği konusunda var olan belirsizliktir. Güç yayılımı modeli olarak adlandırılan bu yeni teorik açıklama denemeleri çok kutupluluğa geçişte büyük güç politikasının yol açabileceği kaotik süreçlere vurgu yaparak, yükselen güçlerin rolleri konusunda da oldukça ilginç ve bugünkü gerçekliği yansıtan öngörülerde bulunmaktadır.³⁹ Yükselen güçler bu geçiş sürecinde karşılaştıkları sorunlara ve kime hitap ettiklerine göre değişebilen çok rollü bir tutum sergileyebileceklerdir. Yükselen güçlerin ulusal, bölgesel ve uluslararası rolleri birbirinden farklılaşabileceği gibi, sorun veya ilgi alanlarına göre de eş zamanlı olarak farklı tutumlar benimseyebileceklerdir. Yükselen güçler sistem içinde sorumluluk almaktansa, kaytarmaya daha fazla eğilimli görülmektedir. Bu modele göre, mevcut ABD liderliğindeki düzen yeni hegemonik bir düzenle yer değiştirmeyecek, fakat sistemde daha eşit bir güç dağılımı oluşacaktır. Ayrıca, güç yayılımı uluslararası sistemde meydana gelen normatif değişimin anlaşılmasına çok önemli katkılar sunmaktadır.⁴⁰

Güç geçişi modeli, uluslararası sistemdeki değişimi açıklarken gücün materyal dağılımına odaklandığından materyal faktörler ile düşünsel faktörler arasındaki etkileşimi çoğunlukla göz ardı etmektedir. Ancak bazı güç geçişi modelleri (hegemonik geçiş ve güç döngüsü) prestij, rol ve meşruiyet gibi materyal olmayan faktörlerin önemine vurgu yapmıştır. Bu modeller realist mantık içinde uluslararası sistemdeki

³⁸ G. John Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 1, 2008, pp. 23-37. G. John Ikenberry, "The Future of the Liberal World Order", *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 3, 2011, pp. 24-33.

³⁹ Pu Xiaoyu, "Socialization as a Two-Way Process: Emerging Powers and the Diffusion of International Norms", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, 2012, pp. 360-367.

⁴⁰ Randall L. Schweller, "Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 1, 2010, pp. 145-163. Charles Kupchan, *No One's World: The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, New York, Oxford University Press, 2012. Barry Buzan, "A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism", *International Relations*, vol. 25, no. 1, 2011, pp. 3-25.

değişimin ana nedensel sürükleyicisi olarak materyal güç dağılımını kabul etmekle beraber, materyal güç ile düşünsel güç arasında oluşan boşluğun uluslararası sistemin dinginliğini bozacağını ve sistemin dinginliğinin bozulmasının büyük bir uluslararası politik değişime yol açacağını iddia ederler. Robert Gilpin'e göre aktüel güç ile prestij arasındaki uyumsuzluğun artması durumunda sistemin dinginliği⁴¹ kaybolmaktadır. Bu uyumsuzluk çok fazla olmadığında uluslararası sistem istikrarlı ve meşru kalabilmektedir. Ancak uzun dönemde gücün materyal yeniden dağılımında, yükselen güçlerin statükodan duydukları memnuniyetsizlik ile beraber prestij ve etkinlik arayışları giderek artmaya başlar. Hegemon güç ile yükselen güçler arasında kaynak, pazar, askeri güç, politik etkinlik ve prestij konusunda meydana gelen yoğun rekabet, sonuçta uluslararası krizlere ve güvenlik ikilemelerine yol açmaktadır.⁴²

Robert Gilpin, uluslararası sistemdeki değişim türlerini sınıflandırırken ana aktörlerin doğasındaki bir "sistem değişimi" (şehir devletlerinden imparatorluklara ve sonrasında ulus devletlere), materyal güç dağılımında meydana gelen bir "sistemik değişim" (örneğin; liderlik bağlamında bir hegemonun diğerine) veya ilişkilerde meydana gelen bir "etkileşim değişimi" (dost düşman algılamaları, merkez ve çevre arasındaki eksen değişimi veya yeni bir rejimin ortaya çıkışı gibi) şeklinde üç farklı tipte değişim tecrübesinin şimdiye kadar ortaya çıktığını ileri sürmektedir.⁴³ Bununla beraber, uluslararası sistemdeki sistemik değişim, politik meşruiyetin parametrelerinde meydana gelen dönüşüm üzerinden gözlemlenebilmektedir.⁴⁴ Daha spesifik olarak söylemek gerekirse, büyük güç açısından "yönetme hakkı"nın meşruiyeti üç faktöre bağlıdır: son hegemonik savaşta elde edilen zafer, kamu mallarının sağlanması ve geniş bir şekilde kabul gören ideoloji.⁴⁵

⁴¹ Dinginlik (equilibrium) kavramı, uluslararası sistemin istikrarı ve öngörülebilirliğine gönderme yapmaktadır. Sistemin dinginliği, hegemonik güçlerin mevcut ülkesel, politik ve ekonomik düzenlemelerden duydukları memnuniyetten kaynaklanmaktadır. Dinginlik, sistemin değişiminden hiç kimsenin fayda sağlayamayacağı zamanda ortaya çıkar. Gilpin'e göre, beklenen faydalar (expected benefits) beklenen maliyetleri (expected costs) aşarsa, devletler uluslararası sistemi değiştirme çabası içine girecektir. Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, New York, Cambridge University Press, 1983. Charles Doran'a göre ise dinginlik güç ve dış politika rolü arasındaki uyuma bağlıdır. İkisi arasında bir boşluk meydana geldiğinde sistemin dinginliği kaybolur. Charles F. Doran, "Systematic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 33, no. 3, 1989, pp. 371-401.

⁴² Robert Gilpin, A.g.e., pp. 197-209.

⁴³ A.g.e., pp. 40-49.

⁴⁴ A.g.e., p. 34.

⁴⁵ A.g.e., p. 34.

Fakat, uluslararası değişimin yapısal realist teorilerinin kimin düzen vereceğine ve uluslararası sistemi yöneteceğine, düzenin doğasına (sosyal amacına) ve bu düzenin nasıl sağlanacağına (zorlamayla mı meşru otoriteyle mi?) karar veren nihai amacın prestij olduğu yönündeki kabulü, uluslararası düzende meşruiyet kavramını yeterince dikkate almaz. Realist teori uluslararası meşruiyetin varlığına inanmadığı için hegemon ve yükselen güçlerin birbirlerini eşit derecede tehdit ettiklerini varsayar. Hatta bazı durumlarda hegemon gücün daha da tehditkar olabildiği vurgulanmaktadır. Ancak güç merkezli bir analiz hakim olduğundan hegemon ve yükselen güçler arasındaki meşruiyet uçurumu, genel itibariyle yükselen gücün tehditkar taraf olduğu yönünde değerlendirilir. Yükselen güçler mevcut statüko tarafından sınırlandırıldığı, hatta aldatıldığı hissine kapıldığı ölçüde gerçekte hak ettiklerini elde etmek uğruna mücadele veren “başbelaları” şeklinde resmedilerek, değişim için yıkıcı bir gündemi desteklediği görüşü savunulmaktadır.⁴⁶ Bu açıdan bakıldığında, gerçekte durum ne olursa olsun, bugünkü ABD hegemonyasının meşruiyeti yaygın bir şekilde tanınırken, Çin’in yükselen bir güç olarak statüsü hem hegemon güç ve müttefikleri hem de komşuları tarafından tehdit olarak algılanmak durumunda kalacaktır.

Halbuki, Gilpin’in de işaret ettiği gibi, meşruiyet uluslararası politik değişimde temel bir meseledir. Gilpin’in açtığı yoldan devam edilecek olursa, uluslararası politik değişimlerin kritik dönüm noktaları egemen olan uluslararası meşruiyet kavramsallaştırmalarında meydana gelen kaymalar üzerinden yeniden değerlendirilebilir. Bu anlamda en temel soru oyunun kurallarını belirleme otoritesinin kimde olduğu ve yeni dünya düzenini kimin ayakta tuttuğudur. Bu açıdan bakıldığında meşruiyet uluslararası sistemdeki temel değişimi ölçmek için belirleyici bir mihenk taşı haline gelmektedir.⁴⁷ İkincil devletlerdeki elitlerin mevcut normlarla sosyalizasyonu ve hegemon tarafından üretilen normatif ideallerin tanınması, hegemonik düzenin meşruiyetinin vazgeçilmez bir parçasıdır.⁴⁸ Bununla beraber, eğer ikincil devletlerin kitlesel kamuoyları dünya düzeninin hegemonik kavramsallaştırmaları, devlet kimlikleri ve altında yatan ideolojilerle sosyalleştirilebilirse, hegemonya güçlendirilebilir ve

⁴⁶ Aaron L. Friedberg, “Hegemony with Chinese Characteristics”, *The National Interest*, no. 114, 2011, p. 18.

⁴⁷ Ian Clark, “Legitimacy in a Global Order”, *Review of International Studies*, vol. 29, no. 1, 2003, pp. 75-95.

⁴⁸ G. John Ikenberry and Charles A. Kupchan, “Socialization and Hegemonic Power”, *International Organization*, vol. 44, no. 3, 1990, pp. 283-315.

sürdürülebilir. İkincil devletlerde kültürel bir dönüşümü içeren kitlesel kamuoyunun hegemonik düşüncelerle sosyalizasyonu, baskın devletin ve ikincil devletin elitleri tarafından gerçekleştirilen propaganda neticesinde gerçekleşebilir. Ya da hegemonun neden olduğu önemli uluslararası ve ulusal olayların neticesinde ikincil devletlerin politik yapı ve süreçlerinde meydana gelen değişimler hegemonyanın sürdürülmesini sağlayabilir.⁴⁹ Kısacası, uluslararası sistemde meşruiyetin temel bir unsur olduğu kabul edildiğinde, hegemon ve yükselen güç arasında var olan etkileşimin en azından normatif boyutu hakkındaki değerlendirme net bir şekilde değişecektir.

Bugün yaşanan güç yayılımı, tarihsel olarak daha önce benzeri görülmemiş şekilde refah seviyesi en aşağıda olan devletlerin zenginleşerek yukarı doğru hareketlenme eğilimlerini yansıtmaktadır. Günümüzün yükselen güçleri yeni güçleriyle orantılı olarak uluslararası pazarlık masalarında daha fazla temsil ve söz hakkı arayışındadır. Uluslararası sistemin daha demokratik hale getirilmesini istemektedirler. Uluslararası ilişkilerin tek bir devletin hakimiyetinde yönlendirilmesinin doğurduğu olumsuzluklardan bahsederek, çok kutupluluğun faydalarına işaret etmektedirler. Ancak, tüm bu haklı çıkış ve itirazlara rağmen, Batılı olmayan yükselen güçler bugüne kadar henüz mevcut düzene karşı ortak bir meydan okuma içine girememiştir. Bu bağlamda, güç yayılımı süreciyle ortaya çıkan değişimin devletlerin sistemi şekillendirme ve yönlendirme kapasitelerinin olmadığı bir uluslararası sistemi üreteceği varsayılmaktadır. Güç yayılımı modeline göre, sistem ne tek bir devlet ne de devletler grubunun kontrolünde olacaktır. Bununla beraber kutupluluk, devlet davranışlarının ve sistem dinamiklerinin öngörücüsü olarak geçmişte olduğundan daha az anlamlı hale gelecektir. Geleneksel kutupluluk mantığının işlemez hale gelişi, doğal olarak tek kutupluluğun iki veya çok kutupluluk ile değil kutupsuzlukla yer değiştirmesine yol açacaktır.⁵⁰

Randall Schweller, güç yayılımı sürecini açıklamak için Richard Haass'a atıfta bulunarak termodinamik yasalarından esinlendiği "entropi" kavramını geliştirmeye

⁴⁹ Qingxin Ken Wang, "Hegemony and Socialization of the Mass Public: The Case of Postwar Japan's Cooperation with the United States on China Policy", *Review of International Studies*, vol. 29, no. 1, 2003, pp. 99-119.

⁵⁰ Richard N. Haass, "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 3, 2008, pp. 44-56. Randall L. Schweller, "Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 1, 2010, pp. 145-163.

çabalamaktadır. “Entropi, dışsal bir müdahalenin yokluğunda, içinde çok sayıda aktör barındıran sistemlerin daha büyük rastlantısallık ve düzensizliğe yönelmelerini dikte etmektedir”.⁵¹

Bugünkü yükselen güçler, ABD tarafından kendilerine önerilen konumları kabullenerek ABD’nin liderlik ettiği bir sisteme istenildiği şekliyle entegre olmaya yanaşmamaktadır. Değişen uluslararası sistem, klasik güç geçişi teorisinin öne sürdüğü gibi bir büyük güçten (ABD) diğerine (Çin) doğru yaşanan bir dönüşüm olmaktan daha çok gücün yayılması tarafından şekillenen bir süreci işaret etmektedir.⁵² Bu dönüşüm sonucunda 19. yüzyıl çok kutupluluğunun 21. yüzyıl versiyonu sahnelenmeyecek; fakat çeşitli tarihsellikler ve politik modellerde köklerini bulan “çoklu moderniteler”in meydana getirdiği bir mozaik ortaya çıkacaktır. Dünya önceleri tarihsel olarak kompartmantalize haldeyken ve her bir bölge kendine has kültürel özellikler ve ilkelere göre farklı bir işleyişe sahipken, Avrupa’nın yükselişi tek bir küresel sistemin yaratılmasına yardımcı olmuştur. Avrupalı güçler dünyayı ele geçirdiklerinde, aynı zamanda egemenlik, idare, hukuk, diplomasi ve ticaret gibi Avrupalı kavramsallaştırmaları da ihraç etmiş ve bu yolla Batı dünya düzeni yaratılmıştır. Bu anlamda dünyayı kendi imgesine göre yeniden yaratmak, belki de, Batı gücünün nihai egzersizidir.⁵³ Ancak, bu Batılı tarz evrenselleştirilememiştir; çünkü ABD ve Avrupa’ya özgü koşullar tarafından yaratılmıştır.

Esasen, hem güç geçişi hem de güç yayılımı teorisi yoğunlaşmış gücün zamanla dağılacağını öne sürer. Fakat teorilerin anlaşılmadıkları nokta güç değişimi sürecinin bu kaçınılmazlığının muhtemel sonuçları konusundadır. Güç geçişi teorisi, gücün dağılmasının geniş ölçekli bir savaş ve sistem değişimini tetikleyeceğini düşünürken, güç yayılımı teorisi barışın sürdürülmesinin mümkün olduğunu ve sistem değişiminden çok sürekliliği öngörmektedir. Güç geçişi teorisi, ulusların yükselişi ve düşüşü hakkında genel açıklayıcı önermelere dayanmaktadır. Diyadik bir özellik taşıyan güç geçişi teorisinin en temel önermesi şudur: hoşnutsuz meydan okuyucu mevcut hegemonu yakaladığı veya onu geçtiğinde savaş ihtimali artar. Devletler arasında

⁵¹ Richard N. Haass, A.g.e., p. 52.

⁵² Charles Kupchan

⁵³ Charles A. Kupchan, *No One’s World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn*, New York, Oxford University Press, 2012, pp. 65-66.

düzensiz büyüme kanunu temel alınarak, düşüşteki hegemon ile yükselen güç arasında ortaya çıkacak savaş ihtimali değerlendirilmektedir. Hegemonik savaş, ya yükselen gücün yeni nispi gücüyle orantılı olarak kendine göre meşru saydığı taleplerinin mevcut hegemon güç tarafından karşılanmadığı algısının oluşması halinde ya da düşüşteki hegemonun savaşın kaçınılmazlığına inanarak daha sonra olmasındansa hemen savaşımaya karar vermesiyle ortaya çıkmaktadır.⁵⁴ Ancak, güç geçişi teorisinin beklentisine göre savaşlar büyük bir olasılıkla düşüşteki hegemon yerine yükselen güç tarafından başlatılır. Savaşın kimin inisiyatifiyle başlatıldığı bir yana bırakılacak olursa, savaş sınırsız araçların kullanılmasıyla savaş sonrası düzenin kim tarafından tasarlanacağı ve kontrol edileceğine karar veren ana mekanizma olarak görülmektedir.

Güç geçişi teorisi açık bir biçimde pratik politika ilgisine uygun düşecek önermelerde bulunmaktadır. Uluslararası üstünlük arayışındaki stratejik rakibin yönetilmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir.⁵⁵ Bunu yaparken ulusal büyümedeki farklılaşmaların ve muhtemel meydan okuyucunun revizyonist ajandasının gözden kaçırılmaması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Nispi güç kaymaları ve politika niyetleri konusunda ulaşılan yargılar ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Tarihsel örneklerden bir kısmı bunu doğrulamaktadır. Ancak, hatalı yargılarda bulunmak da tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Bugünkü Çin-Amerika ilişkilerinin anlaşılmasında başvurulan tarihsel analogilerden en önemlisi 19. yüzyıldaki İngiltere-Almanya rekabetidir.⁵⁶ Ancak, güç geçişi teorisi çok sayıda tarihsel dönemi sentezleyerek genelleştirilebilir bir açıklama formüle etme çabasıyla analitik bir perspektif ve araştırma programı sunma iddiasındadır.⁵⁷

⁵⁴ Jonathan M. DiCicco and Jack S. Levy, "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 43, no. 6, 1999, pp. 675-704.

⁵⁵ Bu kaygı elbette baskın hegemon gücün perspektifini yansıtmaktadır. Ancak, özellikle ABD'nin Irak işgalinden sonra dünyanın geri kalanı iddialı tek taraflılığın artması karşısında hegemonun nasıl yönetileceği konusunda giderek artan bir ilgi ve eğilim göstermiştir.

⁵⁶ Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere-Almanya ilişkileri üzerinde yapılan klasikleşmiş çalışmalardan biri Paul M. Kennedy'e aittir. Paul M. Kennedy, *The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914*, London, Allen&Unwin, 1982. Kennedy'nin ulusların yükselişleri ve düşüşlerini açıklamak üzere ulusal büyümenin nedenlerine odaklanarak geliştirdiği "emperyal aşırı yayılma" kavramı, güç geçişi teorisine ilham veren önemli kaynaklardan biridir. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, Random House, 1987.

⁵⁷ Teorinin orijinal formülasyonu A.F.K. Organski'ye aittir. A.F.K. Organski, *World Politics*, New York, Knopf, 1958. Teori, daha sonra ayrıntılandırılarak ilk defa niceliksel bir teste tabi tutulmuştur. A.F.K. Organski and Jacek Kugler, *The War Ledger*, Chicago, University of Chicago Press, 1980.

Öte yandan, hegemonik liderliğin el değiştirdiği son örnek incelendiğinde savaşla sonuçlanmayan barışçıl bir geçiş gerçekleşmiştir. Özellikle Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerindeki tehditlerle ciddi bir tehlike altında bulunan düşüşteki İngiltere'nin, kendi çıkarlarını korumak ve uluslararası sistemi yönetmek için yeterince güce sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine İngiltere, gönülsüz bir şekilde de olsa küresel liderliği ABD'ye devretmenin zamanı geldiğine karar vermiştir. Ancak, büyük ölçüde karşılıklı pazarlığa dayanan bu liderlik değişimi, uluslararası hiyerarşik düzende yükselen konumuyla bağlantılı olarak ABD'nin artan küresel sorumluluklardan doğan bedeli ödemek konusunda duyduğu isteksizlik nedeniyle bir süre ertelenmek durumunda kalmıştır. Küresel liderliği kabullenerek üstlenmesi ancak Japonya'nın Pearl Harbor saldırısı sonrası ABD'nin izolasyonist politikalarından tamamen vazgeçmesiyle beraber gerçekleşebilmiştir.

Son hegemonik liderlik değişiminde yaşanan problemin benzeri bugün de görülmektedir. ABD, artan gücünden kaynaklanan ayrıcalıklarını kullanırken küresel sorumluluk almada gösterdiği isteksizlik sebebiyle Çin'i eleştirmektedir. Batı dünyasında özellikle küresel krizler konusunda sorumluluk almaktan kaçmak yerine uygun ve destekleyici politikalar uygulaması için Çin'e yönelik zorlayıcı bir yaklaşımı savunanların sayısı oldukça fazladır. Ancak, şurası açıktır ki ABD'nin kendisi de beklenen küresel sorumlulukları üstlenmeye karar verene kadar uzun bir süre geçmiştir.

Güç geçişi teorisinin yaslandığı temel nedensel faktör meydan okuyucu bir yükselen gücün ortaya çıkışıdır. Bu yükselen güç sadece mevcut sistemdeki konumundan hoşnutsuz olmakla kalmayıp, aynı zamanda mevcut düzenin meşruiyetini de reddetmektedir. Yükselen gücün açgözlü revizyonizmi, uluslararası sistemde sürüp giden krizlerin pazarlık yoluyla çözümlenmesine imkan bırakmayacak şekilde artarak hegemonik savaşın ateşlenmesine yol açmaktadır.⁵⁸ Diğer taraftan güç yayılımı, güç geçişi teorisinin temel mantığını ve beklentilerini reddetmektedir. En temelde, güç yayılımı teorisi yükselen güçlerin hoşnutsuz meydan okuyucular haline gelecekleri beklentisi içinde değildir. Güç geçişinin bozguncu yükselen güç varsayımının arkasında

⁵⁸ Steve Chan, eleştirel bir yaklaşımla beklenti teorisine dayanarak çalışmasında güç geçişi teorisinin tam aksine savaşların büyük olasılıkla yükselen güç yerine düşüşteki hegemon tarafından başlatılacağını iddia etmektedir. Steve Chan, *China, the U.S., and the Power-Transition Theory: A Critique*, New York, Routledge, 2008, p. xi.

yatan mantık tutarsız görülmektedir. Güç yayılımı modeli, yükselen güçlerin bozguncu olmak yerine sorumluluktan kaçarak kaytarma davranışı sergileyecekleri öngörüsünde bulunmaktadır. Her şey bir yana, yükselen güçler mevcut düzende diğer herkesten çok daha fazla kazançlıdırlar. Neden mevcut düzeni yok etmek istesinler? Yönetmek için maliyet ödeyecekleri denenmemiş bir düzeni eskisinin yerine ikame etmek için neden sonucu belli olmayan son derece maliyetli bir küresel savaşa girsinler? Aktüel güç ile prestij arasındaki uyumsuzluğun artmasının yükselen güçlerin giderek statükodan hoşnutsuz olmalarına neden olacağı şeklindeki temel mantık, güçlü devletler arasında hayati materyal çıkar çatışmaları, uluslararası norm ve kurallar konusunda anlaşmazlıkları ve farklılıklarını savaşılarak çözme beklentileri oluştuğunda elbette bir anlam ifade etmektedir. Fakat bugünkü gerçek bu türden çatışma ve beklentilerin büyük ölçüde söz konusu olmadığı ve gelecekte de pek muhtemel görünmediğidir. Bu anlamda, öncelikle yükselen güçlerin tüm kazanımlarını riske atmalarına yol açacak hoşnutsuzluklarının gerçekten var olup olmadığının, varsa ne düzeyde olduğunun doğru bir şekilde tespit edilmesi şarttır.⁵⁹

Oyun teorisi analizi, devletlerin kazanımlarını kalıcı hale getirmek için revizyonist taleplerini erteleme eğiliminde olduklarını göstermektedir.⁶⁰ Bu yüzden uluslararası statü veya prestijleri ile ulusal güçleri arasındaki uyumsuzluğu tolere etme konusunda isteklidirler. Ancak, yükselen güçlerin statülerinden duydukları memnuniyeti erteleme eğilimi büyümelerinde meydana gelen azalma veya tersine dönüş durumu ortaya çıktığında sekteye uğrayabilir. Bu durumda yükselen güçler artan statülerinden tam anlamıyla tatmin olmak amacıyla pazarlık masasında yer edinme, mevcut kurumlarda daha fazla temsil, meydan okuyucu olarak görülmeyen ve tanınmış etkinlik alanlarında daha fazla istekli hale gelirler. Yani, bu yaklaşıma göre yükelen bir Çin uluslararası sistemden hoşnut iken, büyümesi duran bir Çin daha fazla talepkar bir Çin anlamına gelmektedir. Ayrıca, güç geçişinin yükselen güçlerin daha fazla prestij

⁵⁹ Beklenti teorisine göre insanlar kazanç alanı içinde var olduklarında riskten kaçınma, kayıp alanında olduklarında ise risk alma eğilimi göstermektedir. Daniel Kahneman and Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, vol. 47, no. 2, 1979, pp. 263-291. Bu bağlamda güç geçişi teorisi beklenti teorisinin tam aksine yükselen güçlerin kazanımlarına rağmen risk alma eğiliminde olduğunu varsaymaktadır. Yani iki teori bu konuda birbiriyle çelişmektedir. Diğer taraftan, güç geçişinin düşüşte olan hegemonun kayıplarını önlemek için risk almaya yöneleceği konusundaki varsayımı, beklenti teorisine de uyumludur.

⁶⁰ Randal L. Schweller, "Rising Powers and Revisionism in Emerging Orders", *Global Affairs*, 7 October 2015, p. 3.

talebinde bulunacakları varsayımında gözden kaçırılan önemli bir husus daha bulunmaktadır. Güç değişimi sürecinde esasen bir tür mübadele (trade-off) gerçekleşmektedir. Artan prestij bedelsiz olarak elde edilemez. Yükselen güçlerin daha fazla prestij taleplerinin bedeli, daha büyük uluslararası sorumluluk almaktır. Eğer güç geçişinin varsaydığı gibi prestijden gelen kazanımlar bedelsiz olacaksa, yükselen güçlerin bu kazanımlardan daha fazla talep etmelerinden kaybedecekleri hiçbir şey yoktur. Halbuki, yükselen güçler daha büyük prestij için daha fazla bedel ödemeleri gerektiğinin farkında olarak çoğunlukla bunu talep etmemeyi tercih ederler.

Dolayısıyla, uluslararası düzeni ortadan kaldırmayı amaçlamak bir yana, yükselen güçlerin mevcut uluslararası düzeni yönetmek konusunda bile ne derecede istekli oldukları şüphelidir. Uluslararası sistemde meydana gelen mübadelenin çift yönlü işlediği düşünüldüğünde, düşüşteki hegemonun mevcut düzenin maliyetini öderken kendilerinin sorumluluk üstlenmemeyi tercih etmeleri gayet tabii beklenebilir. Güç yayılımı modelinin öngörüsüne göre, eğer hegemon güç ile yükselen güçler arasında gerilim artarsa, düşüşteki hegemon bu güçlerin destekleyici rol oynamalarını bekleyecek, onlar ise sorumluluk ve yükümlülüklerinin bir kısmından kaytarmaya çabalayacaktır. Rakiplerinin sorumluluktan kaçan davranışlarıyla karşı karşıya kalan hegemon güç, düşüş eğilimini yavaşlatmaya yönelecek ve nihayetinde küresel taahhütlerinde indirime gidecektir. Bu durumda ne herhangi bir devlet ne de devletler grubu uluslararası sistemi yönetebilecektir.

Gücün yayılması, ulusların büyüme hızlarındaki farklılaşmanın bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkar. Büyüme hızlarının farklılaşmasının pek çok sebebi vardır. Örneğin; inovasyon kümelenme eğilimi önemli bir sebep olarak gösterilebilir. Teknolojinin yayılması ikincil ve sonradan gelenlere fayda sağlayabilir (imitasyon maliyetleri inovasyon maliyetlerinden çok daha az olur). Hegemonun savunma harcamaları aşırıya kaçabilir ve tüketime bağımlı hale gelebilir ki; bu neticede araştırma ve geliştirme harcamalarına yer bırakmayacak şekilde yoğun borçlanmaya yol açabilir. Emeklilerin çalışanlara oranındaki dengesizlik artabilir vb.

Nedeni ne olursa olsun, gücün yayılması süreci barış içinde oluşur. Çünkü küresel düzenin yeniden oluşturulma eğilimindeki artış, sistemin merkezinde geleneksel dengeleme davranışı yoluyla gerçekleşmemektedir. Halen güvenliğin çeşitlendiği,

ülkeselliğin değerinin sorgulandığı ve liberal konsensüsün zinde varlığını koruduğu bir dünya hüküm sürmektedir. Bu dünyada yükselen büyük güçler, nispi kazanç veya kayıplarını engellemeyi önemseyen savunmacı veya saldırgan pozisyonlarını sağlama almaktan ziyade, mutlak kazançlarını maksimize etmeye yönelik rasyonel egoistler gibi davranma eğiliminde olacaklardır. Mutlak kazançlarını maksimize etmeyi amaçlayan rasyonel egoistler, içinde buldukları sistemin veya diğer aktörlerin kaderleriyle ilgilenmeksizin içe dönük hareket eden aktörlerdir. Eğer küresel düzen ısrarını sürdürecektir bile, bu düzen kurucu olmadan gerçekleşecektir. Ayrıca, kompleks uyarlanabilir sistemler çoğunlukla hızlı ve beklenmedik bir değişime yenik düşer.⁶¹ Bu anlamda, küresel güç dengesinin geri gelişi bir sonraki yumuşak döngüsel aşama öngörüsüne uygun ve tedrici olarak gerçekleşmeyebilir. Onun yerine, ABD gücü ve küresel düzen basitçe çökebilir.

Bugünkü uluslararası sistemdeki değişim önemli bazı materyal ve düşünsel nedenlerle belirsizliğini sürdürmektedir. Yapısal bağlamda sistemin en güçlü aktörleri arasında meydana gelen materyal güç kaymaları, öngörülebilirliği zorlaştıran ve istikrarsızlaştırıcı etkiler yaratmaktadır. Bununla beraber, düşünsel bağlamda sürekli değişken halde bulunan nispi güç pozisyonlarıyla bağlantılı olarak devletlerin değişen motivasyonları tecrübe edilmektedir.⁶² Uluslararası sistemdeki değişimin belirsizliğinin kaynakları içsel süreçlerin öneminin giderek artmasıyla beraber daha da kompleks bir hal almaktadır. Materyal güç dağılımı konusundaki yapısal belirsizlik, devletlerin izleyecekleri ana yörüngenin ulusal güvenlik ve kalkınma amaçlarına yönelik liderlerin kaynaklarını harekete geçirmek için ne tür stratejiler benimseyeceklerine bağlı hale gelmiştir. Düşünsel belirsizlik ise zamana ve mekana bağlı olarak devletlerin tercihlerinde meydana gelen değişkenliklerle ilgilidir. İçsel politik ve sosyal süreçler ulusal liderliklerin karar alma süreçlerini etkileyerek devletlerin eylem ve amaçlarının çeşitlenmesine yol açmaktadır. Devletlerin amaçlarındaki değişkenlikler aynı zamanda

⁶¹ Niall Ferguson, "Complexity and Collapse: Empires on the Edge of Chaos", *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 2, 2010, pp. 18-32. Randall L. Schweller, "The Future is Uncertain and the End Is Always Near", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 24, no. 2, 2011, pp. 175-184.

⁶² Amrita Narlikar, "Introduction: Negotiating the Rise of New Powers", *International Affairs*, vol. 89, no. 3, 2013, p. 567.

elitlerin farklı muhataplarına göre ulusal çıkarlarını ve taleplerini nasıl çerçevlendirdiklerinin de bir sonucudur.⁶³

Yükselen güçlerin oluşturduğu ve onlar tarafından tanımlanan içsel politik süreçlerin içe dönük özellikler taşıması, uluslararası sistemdeki değişimi etkileyen düşünsel faktörlerin belirsizliğini artırmaktadır. Ani ve çarpıcı ulusal büyümeler kitlesel sosyal ve politik kaymalara yol açma ihtimalini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, ulusal büyüme gerçekleşirken kendi ulusal toplumları ve uluslararası ekonomi arasında orta yolu gözetme, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemeyle eş zamanlı olarak vatandaşları, devletleri ve piyasaları arasındaki dengeyi periyodik yeniden ayarlamalarla yönlendirme ihtiyacını ulusal liderler açısından daha da önemli hale getirmiştir.⁶⁴

Uluslararası sistemdeki değişimin döngüsel örüntüsünü çizen teorik yaklaşımlar, güç geçişinin yaşandığı kritik dönüm noktasına gelene kadar aşağı yukarı beş aşamalı bir sürecin geçirildiğinden bahsetmektedir. İstikrarlı düzen, hegemonun elinde yoğunlaşan gücün dağılması ve yayılması, silahlanma ve ittifak oluşumları, uluslararası krizlerin çoğunlukla hegemonik savaşla çözüme kavuşturulması ve sistemin yenilenmesi.⁶⁵ Ne var ki, nükleer denge güç geçişinin döngüsel örüntüsünün beklenildiği gibi gerçekleşmesini sınırlayan önemli bir faktördür. Bu anlamda hegemonik savaş döngüsü sekteye uğramaktadır. Bununla beraber karşılıklı bağımlılık olgusunun çatışmayı engelleyen ve işbirliğine imkan veren etkileri göz ardı edilemez. Ayrıca, içsel süreçlerin (özellikle ulusal kimlik ve milliyetçilik) öngörülemez sonuçları değişimin kompleks doğasının nasıl şekilleneceği konusunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Nihai kerte merak edilen soru, uluslararası düzenin barışçıl düzenlemelerle korunması veya askeri dengeleme yoluyla altüst edilmesi ihtimallerinden hangisinin gerçekleşeceğidir. Bir başka ihtimal ise bu geçişi mümkün kılacak koşulları yönlendirme yetkinliğinde olan bir devlet ya da devletler grubunun ortaya çıkamaması ve güç değişiminin yönetilememesidir.

⁶³ Shaun Breslin, "China and the Global Order: Signaling Threat or Friendship", *International Affairs*, vol. 89, no. 3, 2013, pp. 615-634.

⁶⁴ Gregory Chin and Ramesh Thakur, "Will China Change the Rules of Global Order", *The Washington Quarterly*, vol. 33, no. 4, 2010, pp. 119-138.

⁶⁵ George Modelski, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 20, no. 2, 1978, pp. 214-235.

Tüm bu sınırlayıcı faktörlerin önemine rağmen, yine de döngüsel örüntüdeki erken aşamaların gerçekleşmesini beklemek mantıklı görünmektedir. Tek kutupluluktan yeni bir dengeye ulaşacağı çok kutupluluğa geçişte, bugünkü uluslararası sistem belli bir elde yoğunlaşan gücün dağılımı ve yayılımı ile beraber meşruiyetsizleştirilme aşamasına girmiştir. Bu aşamada, yükselen güçlerin hegemonik gücün küresel otorite ve düzenine karşı meşruiyetini yok etmeye yönelik stratejiler uygulamaları zorunludur.⁶⁶ Düzenin meşruiyetini yok etme aşamasında revizyonist karşı hegemonyacı koalisyonun oluşum koşulları yaratılmaktadır. Revizyonist güç, mevcut düzenden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirerek yeni dünya düzeni talebinin temelini oluşturacak sosyal amacı inşa etmektedir.

Meşruiyetsizleştirme aşamasında, gücün yayılımı içsel ve dışsal dengeleme pratikleri için rasyonel bir zemin hazırlarken, gücün dağılımı hegemonik güce karşı direnişin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur. Diğer bir ifadeyle gücün yayılımı maliyet dayatan stratejiler izleme iradesini pekiştirirken, gücün dağılımı bunun yapılabilirliğini belirler. Uluslararası sistemdeki güç değişiminin bu iki ana boyutunun birbirlerini besleyecek şekilde eş zamanlı olarak gerçekleşmesi beklenir. Tek kutuplu sistemde dengeleme davranışının önündeki ciddi zorluklar bu ihtiyacı ima etmektedir. Yoksa, güç dengesini geri getirmeyi arzulayan herhangi bir devlet hegemon güç tarafından sadece kendi üstünlüğüne değil, hem mevcut düzene hem de bu düzeni destekleyen müttefiklerinin çıkarlarına karşı da tehdit olarak etiketlenecektir.

Kısacası, bugünkü uluslararası sistemde yapısal değişimin gerçekleşebilmesi, normatif değişimin bu sürece eşlik etmesine bağlıdır. Bunun için yükselen güçler öncelikle normatif değişimi destekleyen stratejiler üretmek zorundadır. Neticede, uluslararası sistemdeki değişim içsel süreçlerin bir ürünü ve bölgesel düzeydeki etkileşimlere bağlı olarak kimlik, değerler ve kurumların rollerindeki dönüşümü içeren dönüşel faktörler tarafından şekillenecektir.

1.1.Bölgesel Merkezileşmenin Oluşumu

Yapısal güç dağılımındaki değişim, Doğu Asya'nın merkezileşme temayülünü teyit etmektedir. Küreselleşme ile güç ve refahın çeşitli kutuplar arasında eş zamanlı

⁶⁶ Bu meşruiyeti yok etmeye yönelik stratejiler için: Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, New York, W. W. Norton, 2005, pp. 160-178.

yayıldığını varsayan uluslararası ekonomi politik yaklaşımın yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Çünkü Avrupa-Asya ekseninin ağırlık merkezinin Asya lehine kayması bunun en önemli göstergesidir. Öncelikle merkezileşme çok kutupluluk ile karıştırılmamalıdır. Çok kutupluluk, uluslararası sistemdeki güç konfigürasyonunda farklı güç odaklanmaları arasında oluşan bir dengeyle beraber “bölgesel birlik veya güçlü bölgesel tek kutupluluklara” vurgu yapmaktadır.⁶⁷ Oysa bugün Doğu Asya dışında merkezileşme eğilimi gösteren bir bölge olmadığı gibi, Doğu Asya’da da bölgesel tek kutupluluktan daha farklı bölgesel süreçler yaşanmaktadır. Bu yüzden, Doğu Asya’nın merkezileşmesi bölgesel düzen inşasının normatif temelli gelişen süreçlerine işaret etmektedir. Ne var ki, yapısal modellerde dahi merkezi bölge tanımlaması içinde değerlendirilen Avrupa’nın bu özelliğini giderek kaybettiği, Doğu Asya’nın ise bu kategoriye doğru giderek yükseldiği görülmektedir.⁶⁸ Bununla beraber, bölgenin bir bütün olarak uluslararası politikadaki çevre konumundan merkezileşme yönünde ilerlemesini sadece ekonomik bağlamda değerlendirmek doğru olmaz.⁶⁹ Oluşan bölgesel güvenlik ortamının madunluk statüsünden kurtularak “bölge-dominant sistem” olma özelliğine kavuştuğunun altı çizilmelidir.⁷⁰ Eğer Çin, Hindistan, Japonya ve diğer bölge ülkelerinin yükselişleri bu şekilde devam ederse, ondokuzuncu ve

⁶⁷ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, vo. 24, no. 1, 1999, p. 30.

⁶⁸ Buzan ve Waever’a göre bölgelerin yapısal olarak değişimi, kategorik olarak farklı tipte bir güvenlik düzeni istikametinde evrilmesine bağlıdır. Fakat bu değişim (çatışma oluşumundan güvenlik rejimine ve oradan da güvenlik topluluğuna) çok nadir ve sınırlı olarak gerçekleşebilmektedir. (p. 480) Doğu Asya’nın bölge olarak özel durumuna işaret edilirken, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asya alt bölge güvenlik komplekslerinin giderek yüksek düzeyde kaynaşarak *süperkompleks* kategorisine yükseldiği ifade edilmektedir. Ancak, Doğu Asya’nın merkezileşme ihtimali, ABD gücünün bölgeden kendi başına dışarı çıkmasına veya çıkarılmasına bağlanmıştır. Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 456. Oysa, bu analizde temelde yapısal değişime odaklanıldığından bölgelerin içsel dönüşümüne işaret eden düşünsel ve normatif değişkenler yeterince dikkate alınmamıştır. Bölgesel dönüşümün amilleri olarak bölgesel kurumların oynadığı önemli rol de göz ardı edilmiştir.

⁶⁹ Robert Gilpin, uluslararası ekonomi politiğin doğasının sadece küreselleşmenin piyasa güçleri tarafından belirlenmediğini, baskın ekonomik güçlerin güvenlik ve politik çıkarlarından da güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermiştir. Ekonomik faaliyetlerin amacı piyasanın giderek artan önemine rağmen, tarihsel tecrübenin de ortaya koyduğu gibi, nihai olarak sadece piyasa güçleri tarafından belirlenmemekte; fakat aynı zamanda, açık veya zımnî olarak, ekonomik faaliyetlerin gömülü olduğu normlar, değerler, sosyal ve politik sistemlerin çıkarları tarafından da belirlenmektedir. Bu anlamda bölgeselleşme, bazılarının inandığı gibi, ulus-devlete bir alternatif değil; fakat birbirinden ayrı devletlerin hayati ulusal çıkarlarını ve hırslarını kolektif olarak destekleyen çabaları ihtiva etmektedir. Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton, Princeton University Press, 2001, p. 11-12.

⁷⁰ Muthiah Alagappa, “A Changing Asia: Prospects for War, Peace, Cooperation and Order”, *Political Science*, vol. 63, no. 2, 2011, p. 156.

yirminci yüzyıllarda Avrupa'nın temsil ettiği dünyanın merkezi bölgesi olma özelliğini Asya'nın yakalama şansı olabilecektir.⁷¹

Esasen bir bölgenin dünyanın merkezi olmasını sağlayan iki temel koşul bulunmaktadır. Birincisi, dünyadaki en etkili devletlerin bu bölgede yer almasıdır. Başkaları tarafından model alınan düzeyde materyal ve düşünsel güce sahip bir veya birkaç devletin varlığı şarttır. İkincisi, dünyanın merkezi uluslararası çatışmaların en yoğun olduğu bölge olma özelliği göstermelidir. Söz konusu çatışmalar temelde bu bölgedeki merkezi devletler ile diğer bölgelerdeki devletler arasında var olan bir güç mücadelesinin sonucudur. Daha kestirmeden söylemek gerekirse, bir bölgenin dünyanın merkezi haline gelmesinin ön koşulu uluslararası etkinlikli devletlerin varlığı veya yokluğudur. Avrupa II. Dünya Savaşı'na kadar geçen 150 yıllık sürede dünyanın merkeziydi. Her ne kadar kolonyalizmin gelişimiyle Avrupa devletleri arasındaki stratejik rekabet Avrupa'yı aşan bir mahiyet kazanmış olsa da, Avrupa baskın güçler arasındaki savaşımın odaklandığı merkez bölgeydi. Bununla beraber Soğuk Savaş dönemi boyunca Avrupa dünyanın merkezi olma özelliğini korudu. Çünkü dünyanın iki kutubu olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin esas stratejik rekabet alanı yine Avrupa'ya odaklanmıştı. Bu anlamda uluslararası sistemi tek kutuplu hale getiren doğrudan nedenin Soğuk Savaş'ı bitiren Sovyetler Birliği'nin çöküşü olduğu unutulmamalıdır.

Avrupa'nın düşüşü ile Doğu Asya'nın yükselişi arasında var olan korelasyonun altı çizilmelidir. Eğer ABD'nin coğrafi pozisyonundan kaynaklanan avantajının sabit olduğu kabul edilecek olursa, dünyanın merkezindeki kayışı belirleyen temel faktörün Avrupa ve Doğu Asya arasında vuku bulan göreceli yükseliş ve düşüş olduğu anlaşılabilir. 2008 ekonomik krizi hem ABD'yi hem de Avrupa'yı derinden etkilemiş ve farklı düzeylerde gerileme yaşamalarına neden olmuştur. Ancak, gerilemelerinin doğasındaki farklılık ve bunun dünyanın merkezindeki kayışa etkilerindeki farklılaşmaya işaret etmek gerekir. ABD'nin gerilemesi en azından gelecek on yılda süper güç statüsünü değiştirmeye yol açacak boyutlarda değildir. ABD halen askeri bir süpergüç olarak dünyanın en etkili gücü olma özelliğini sürdürmekte ve Doğu Asya'nın uluslararası etkinliğini sınırlandırabilecek potansiyeli göstermektedir. Öte yandan Avrupa'nın nispi

⁷¹ Asya Kalkınma Bankası'nın hesaplamalarına göre 2050 yılında Asya ülkelerinin global GDP'deki payı %50'nin üzerine ulaşacaktır. "Asia 2050: Realizing the Asian Century", Singapore, Asia Development Bank, 2011.

gerilemesi Doğu Asya'nın yükselişi ile mukayese edildiğinde, etkinlik açısından ciddi sonuçlar doğurabilecek mahiyettedir. Avrupa'nın düşüşü, Doğu Asya'nın Avrupa'nın merkeziliğini devralabilecek boyutlara ulaşmasını sağlayabilecektir. Avrupa'da bugün için geleceğin süper gücü olma potansiyelini gösteren bir devlet bulunmazken, Doğu Asya bağlamında Çin bu potansiyeli taşımaktadır. Kısacası, dünyanın merkezinde yaşanan bugünkü kaymanın temel sürükleyicisi, Avrupa ve Doğu Asya arasındaki “karşılaştırmalı güç değişimi” olgusudur.⁷²

Daha önce bahsedildiği üzere, bir bölgenin merkezileşmesi için gerekli koşullardan ikincisi de, bölgenin dünyanın büyük güçleri arasındaki üstünlük mücadelesinin sahnesi haline gelmesidir. ABD'nin Asya-Pasifik'in “yeniden dengelenmesi” stratejisini uygulamaya koyması, Doğu Asya'nın uluslararası politikanın odak noktası olduğunun ve büyük güçlerin stratejik rekabetinin merkezi haline geldiğinin önemli bir göstergesidir.

Bölgeselleşmenin artan önemine rağmen uluslararası ve bölgesel düzeyler arasındaki geçişkenliğin giderek arttığı, güvenliğin değişerek çok boyutlu bir anlam kazanmasıyla beraber ekonomi ve güvenlik ilişkisinin içiçe geçip karmaşıklaştığı yeni süreç ve koşullar altında normatif değişkenler de en az materyal güç belirleyicileri kadar önemli hale gelmiştir. Buna bağlı olarak giderek karmaşıklaşan bölgesel güvenlik ortamında, devletlerin ulusal çıkar hesaplamalarıyla çok faktörlü süreçler içinde belirlemek durumunda kaldıkları bölgesel amaçları arasında hassaslaşan dengenin titizlikle gözetilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, bölgesel süreçlerdeki sürükleyici faktörler daha çok normatif unsurlardır. Mevcut barış ve istikrarın düşünsel ve normatif kaynakları yeni bir bölgesel düzen inşasına işaret ettiği gibi, son yıllarda yaşanan gelişmeler üzerinde mutabık kalınan normatif yapının giderek şekillenmeye başladığını da göstermektedir. Doğu Asya bölgesel düzenindeki değişim tamamen araçsal tipteki bir düzenden önemli normatif özellikler taşıyan yeni bir düzene doğru giderek evrilmektedir.

Bu bağlamda, bölgesel merkezileşme en temelde Asya'nın bölgesel ağırlığındaki artıştır. Materyal yapıdaki güç değişimi, normatif dönüşüm ile desteklenmekte ve daha

⁷² Yan Xuetong, “The Shift of the World Centre and Its Impact on the Change of the International System”, *East Asia*, vol. 30, 2013, pp. 221-222.

fazla önem arz etmektedir. Bölgesel merkezleşmenin oluşumunda Çin'in liderlik rolü giderek meşrulaşmaktadır. Normatif dönüşümde etkili olan düşünsel faktörleri Çin istisnacılığı, Çin'in jeopolitik muhayyilesi ve kurumsallaşma girişimleri bağlamında analiz etmek mümkündür. Düşünsel ve normatif faktörler ile kurumsallaşmaya dayalı, birbirini karşılıklı olarak pekiştiren hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçleri, bölgesel düzen inşasına meşruiyet kazandırmaktadır. Düzenin oluşumu bölgesel işbirliği, istikrar ve topluluk inşası amacına yönelik gelişmektedir. Çin'in jeopolitik muhayyilesinde karşılık bulan "barışçıl yükseliş"le beraber jeopolitik istikrar ve meşru bölgesel düzen arayışı (içeriden ve dışarıdan bakışta), hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçlerinin merkezleşme yönünde ilerlemesine yardımcı olmaktadır. Çin'in stratejileri, bölgesel liderlik rolünün ancak yumuşak bir geçişle mümkün olabileceği konusundaki farkındalığı yansıtan, büyük ölçüde bölgesel süreçlerle uyumlu bir yön izlemektedir.

Karşılıklı bağımlılığa dayanan ekonomik büyüme, merkezleşen bölgesel düzene yönelik hem içeriden hem de dışarıdan bakışta kuvvetlenen meşruiyet, bölgenin bir bütün olarak yükselişinde bölgesel ve uluslararası düzeyler arasında ortaya çıkan geçişkenlik ve uyum ve bölgesel kurumsallaşmanın amaç, ölçek ve fonksiyon olarak giderek çeşitlenerek gelişmesi bölgesel merkezleşmenin altını dolduran en önemli gelişmelerdir. Bölgesel düzenin sürdürülmesi için formal ve informal düzenlemelerde yaşanan tedrici gelişim, kısa vadede olmasa da uzun vadede amaç ve kurallar açısından uluslararası düzen üzerinde etkileri görülebilecek nihai ve köklü bir dönüşümü beraberinde getirebilir.

1.2.Bölgesel Merkezleşme Süreçleri: Hiyerarşi ve Sosyalizasyon

Teorik olarak güç ve otonomi arasındaki ilişkisellik bölgesel bağlamda sorgulanmaya çok müsaittir. Dünya politikası veya uluslararası sistemde bölgelerin önemine yapılan vurgunun yeniden kuvvetli bir şekilde yaygınlık kazanmasının ardından, bölgelerin sistem düzeyindeki küresel güçlerin etkileşimlerinden görece bağımsız otonomilere sahip olduğu iddiası kabul görmeye başlamıştır.⁷³ Yapısal

⁷³ İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ortaya çıkan iki büyük bölgeselcilik dalgasını birbirinden ayırmak mümkündür. Birincisi 1950'lerin sonunda başlayan ve 1970'lerde sona eren, ikincisi ise 1980'lerin ortalarında başlayan bölgeselcilik gelişmeleridir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle bölgeselcilik çalışmalarında "üçüncü dalga" olarak ifade edilen tartışma küreselleşmenin etkisiyle karşılıklı ekonomik bağımlılık, büyük ekonomik aktörlerin ticari anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmada gösterdikleri isteklilik ve çok taraflı kurumsal yapıların yükselişi gibi faktörlerin etkisi altına girmiştir. Edward D. Mansfield and Helen

modellerde bölgeler, içsel olarak karşılıklı bağımlı fakat birbirlerini dışlayan güvenlik kompleksleri şeklinde uluslararası yapının bağımsız parçaları olarak görülürken, süreç temelli analizlerde kurumsallaşma ve sosyalizasyonun farklılaştırdığı bölgeler açılıp kapanabilen “gözenekli” uzamlar şeklinde bir imge ile kavramsallaştırılmıştır.⁷⁴ Birincisinde tam anlamıyla dışlayıcı otarşik bloklar anlayışı hakimken, ikincisinde dışlayıcı olmayan ancak ayırt edici içsel süreçlerin imkan verdiği ölçüde bir otonomi (belki) söz konusu olabilir.⁷⁵ Dolayısıyla buradan çıkarılacak en önemli sonuç, bölgesel süreçlerin küresel güç etkileşimlerini her zaman zorunlu olarak takip etmeleri gerekmediğidir.

Bölge ve sistem düzeyleri arasında oluşan bu ayrışmanın kayıtsızlık, aşırı emperyal genişleme veya izolasyonizm gibi büyük güç tasarımlarındaki başarılı veya başarısız etkileşimlerden mi, yoksa bölgesel aktörlerin sistem dinamiklerine karşı ürettikleri cevaplardan mı kaynaklandığı meselesi tartışmalıdır. Bu iki perspektifi bir şekilde bağdaştırmak ise mümkündür.⁷⁶ Bölgelerin sistem düzeyindeki güçlerden görece

V. Milner, “The New Wave of Regionalism”, *International Organization*, vol. 53, no. 3, Summer 1999, p. 598-602. 11 Eylül sonrası ABD’nin gerileyen gücü ile AB projesinin paradoksal olarak geleceğe dair hem umut veren hem de soru işaretlerine yol açan ilerleyişi ve Doğu Asya gibi dünyanın diğer bölgelerinin dikkate değer şekilde incelemeye alınması gibi yeni gelişmelerle birlikte tartışma daha da büyümüştür. Bu çerçevede, en azından araştırma projeleri bazında bile olsa, alanda yaşanan bir çeşit paradigma değişiminden bahsedilebilir. Söz konusu tartışmaya konstrüktivist-eleştirel akımın getirdiği yeni yaklaşımlarla yapmış olduğu katkı özellikle dikkate değerdir. Bu anlamda “yeni bölgeselcilik” çalışmalarında formal yapılar ve hükümetlerarası etkileşimlerin yanında devlet-dışı aktörler, informal bağlantılar ve etkileşim süreçleri de analizlere dahil edilmiştir. Amitav Acharya, *Whose Ideas Matter: Agency and Power in Asian Regionalism*, Ithaca, Cornell University Press, 2009.

⁷⁴ Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, bölgesel ve uluslararası düzeyler arasında kesin bir ayrım yaparak, bölgelerin birbirini dışlayan mevcudiyetlerini kabul eden ve bölgelerin kendini tanımlayan içsel dinamiklerini ihmal etmeyen bir yaklaşımı önermektedir.

⁷⁵ Bölgesel otonomi sorununa bakıştaki bu farklılaşma, yapısal modellerin materyalist katı güvenlik, ülkesellik ve güç dağılımı temelli perspektifinde karşılıklı ekonomik bağımlılığa yeterince yer açmamasından kaynaklanır. Süreçlere odaklanan analizler ise küreselleşme ve uluslararasılaşma süreçlerinin bölgeleri esas var eden faktörler olduğunun altını çizer. Ayrıca, bölgelerin otarşikleşmesi aktörleşme gibi bir risk doğurmaktadır. Soğuk Savaş sonrası bölgelerin birer aktör olarak görülmesi eğiliminin realist ve liberaller tarafından paylaşılan bir varsayım haline geldiği iddia edilmektedir. Peter J. Katzenstein, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca, Cornell University Press, 2004, p. 37.

⁷⁶ Yukarıdan aşağıya ve güç-merkezli analitik bakış ile güçlü aktörlere yönelik “yerel direnişi” ve “sosyalizasyonu”nu kabul eden amil-temelli perspektifi dengeleyerek, “bölgelerin içeriden inşası”nı ispat etmeye çalışan yaklaşım için: Amitav Acharya, “The Emerging Regional Architecture of World Politics”, *World Politics*, vol. 59, July 2007, p. 630. Acharya’nın tezi bölgelerin dışarıdan ziyade içeriden inşa edildiğidir. Acharya bu teorik sorunun gelecekteki karşılaştırmalı bölge çalışmaları açısından önemi konusunda ısrarcıdır: Bölgelerin görece otonomisi nasıl kavramsallaştırılabilir? Dış güçlerden ve küresel süreçlerden bağımsız olarak kendi ekonomik, sosyal ve politik süreçlerini örgütleme kabiliyetinden yoksun ve küresel güç dağılımının basit bir yansıması şeklinde bölgeler küreselleşmenin “yapı taşları” olarak mı teorikleştirilecek, yoksa kendi ürettikleri düşünce ve imajları diğer bölgelere transfer edebilen

özerk durumlarından kaynaklanan ayrışma, bölgesel aktörler için yeni bir manevra ve faaliyet alanı yaratabilir. Güç merkezli perspektiften bakılacak olursa, bölgesel aktörlerin oluşan bu boşluğu nasıl dolduracakları, ya da süreçlere odaklanan perspektiften bakılarak bölgeye doğru empoze edilen güce karşı nasıl cevaplar üretecekleri, bölgesel düzenlerin inşasında belirleyici rol oynayacaktır. Bu anlamda Çin'in Doğu Asya'nın görece özerkliğini yansıtan bölgesel süreçleri kendi normatif tercihleriyle şekillendirebilmesi veya yönlendirebilmesi Çin'in düşünsel güç unsurlarına bağlı gelişen jeopolitik uzamdaki tasarım ve faaliyetleri ile bölgesel kurumsallaşmadaki tutum değişiklikleri bağlamında açığa çıkacaktır.

Bölgede aktif rol oynayan bölge dışı güçlerin bölgesel otonomi bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda teorik anlamda belirsizlik hakimdir. Sistem mantığı içinde bölge dışı güçlerin negatif ve pozitif “güvenlik dışsallıkları” empoze etmek veya almak suretiyle bölgesel güvenlik komplekslerine dahil edilebileceğini öne süren görüşler bulunmaktadır.⁷⁷ Ancak bu durum coğrafi ve kültürel yakınlık anlayışından uzaklaşmayı getireceği gibi, bölgesel otonomiye zayıflatacak ve stratejik değerlendirmeler dışındaki etkilerin ölçülmesini de zorlaştıracaktır.

Güçlü dışsal aktörlerin global olarak tanımlanmış çıkarlarını yansıtan jeopolitik çerçevenin, bölgesel etkileşimlerin işbirlikçi veya çatışmacı doğasına katkı yapan önemli bir unsur olduğu reddedilemez. Dünya, bölgelerin tahsis edilmiş isimlendirmeleri ve özellikleriyle uzamsallaştırılmaktadır. Büyük güçlerin global çıkarlarına yönelik icat ettikleri jeopolitik modellere uydurulan bölgesel uzamlar baskın hegemonik temsiller ve pratiklerin ürettiği “oyunun kuralları”na tabi olmak durumunda kalmaktadır. Fakat dünya politikasına hiyerarşik coğrafi ölçekler zaviyesinden bakan hegemonik mantık, materyal koşulların değişimine açık olduğu gibi her zaman zorunlu olarak tek bir devletin hegemonik pozisyonunu da gerektirmez. Belirli bir hegemonun yokluğunda bile hegemonya hakim anlayışları ve pratikleriyle dünya politikasını düzenleyebilir.⁷⁸ Mesela, tarihsel jeopolitiğin tarihsel durumsallık imkanı üzerine

“direniş alanları” olarak mı anlaşılacaktır? Amitav Acharya, “Comparative Regionalism: A Field Whose Times Has Come?”, *The International Spectator*, vol. 47, no. 1, March 2012, p. 13.

⁷⁷ David A. Lake, “Regional Security Complexes: A Systems Approach”, *Regional Orders: Building Security in a New World*, (ed.) David A. Lake and Patrick M. Morgan, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997, p. 64.

⁷⁸ John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London, Routledge, 2003, p. 10.

yaptığı vurgu, coğrafi ölçekler arasında göreceliğin bulunduğunu iddia etmektedir. Ulusal “jeopolitik vizyonlar”ın genel global hegemonik pratiklere ayırt edici katkılar sunduğu zaten bilinmektedir.⁷⁹ Ya da dünya genelinde global elitler tarafından yönlendirilen transnasyonel liberalizmin devletlerin yerine küresel şirketleri koyan ve jeopolitiğe yeni bir anlam kazandırmakla beraber ideolojik hegemonyanın mali anlamda himaye edilerek yaşatılmasına hizmet eden yaklaşımları, bölgesel otonominin göreceliğinin altını çizen önemli bir gelişme olmuştur. Coğrafi ölçeklerin hiyerarşisinde global ve ulusal bağlamların ayrıcalıklı konumu yerine, yeni gelişmelerle beraber bölgesel ölçeğin artan önemi tartışmaya açılmıştır.

Bölgesel süreçlerin analizinde bölgesel otonominin yanında ikinci bir teorik problem kaynağı ulusal çıkarlar ile bölgesel amaçların uyumu meselesidir. Bir bölgeyi anlamaya çalışırken elbette ki cevaplanması gereken en temel soru bölgenin nasıl tanımlanacağıdır. Bölgeyi meydana getiren ve/veya ayrıcalıklı kılan temel unsurlar nelerdir? Herhangi birini dışlamaya gerek kalmadan coğrafi yakınlık, devletlerarası etkileşimlerin yoğunluğu, düşünsel ve normatif unsurlar gibi faktörlerin tamamını hesaba katarak bölgeleri tanımlamak mümkündür. T. V. Paul’un yaptığı tanıma göre bölgeler, “coğrafi olarak bitişik; uzamsal, kültürel ve düşünsel manada belirgin ve ayırt edilebilir bir tarzda birbirine bağlanmış (interconnected) devletler kümesi”dir.⁸⁰ Paul’un da belirttiği gibi bölgeye dair böyle bir tanımlama getirmek bir bölgeyi hangi unsurların meydana getirdiğine dair içeride ve dışarıda tutulan algılarla beraber bölgesel aidiyeti dikkate almakta; bölgeyi meydana getiren devletler ve toplumlar arasında sürdürülen etkileşimi ima etmekte ve ayrıca geniş bir bölge içindeki alt-bölgelerin kavramsal analiz birimi olarak düşünülmesine imkan vermektedir.

Bölgelerin tanımlanmasında farklı teorik perspektiflerin odaklandıkları çeşitli faktörleri kapsayacak şekilde geniş bir anlayış geliştirmek önemli olmakla birlikte tek başına yeterli gelmez. Ulusal çıkarlar ile bölgesel amaçlar arasındaki uyumun nasıl sağlanacağı sorunu önemini korumaktadır. Bu uyumu gerçekleştirmek için çeşitli yollar olduğu savunulabilir. Fakat en temelde aktörler için ortak amaçlar yaratılması veya aynı amaçlara yöneltecek koşulların oluşturulması gerekir. Bölgesel işbirliğini mümkün kılan

⁷⁹ Gertjan Dijkin, *National Identity and Geopolitical Visions*, London, Routledge, 1996.

⁸⁰ T. V. Paul, “Regional Transformation in International Relations”, *International Relations Theory and Regional Transformation*, (Ed.) T. V. Paul, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, p. 4.

pragmatik çıkarların uyumu, bölgesel ortak kimlik inşası ve kurumsallaşma girişimleri söz konusu yollardan bazılarıdır. Ayrıca, kimliğin stratejikleştirilmesi yoluyla hegemonik yöntemlere başvurularak ulusal çıkarları bölgesel amaçlarla bütünleştirmek mümkündür. Bu bağlamda, eğer aktörler arası etkileşimler belirgin bir şekilde amaçlı hale gelmişse bu aynı zamanda bölgesel düzenin oluşumuna işaret etmektedir.

Güç yayılımı modelinin daha iyi anlaşılmasına imkan veren inşacılık yaklaşımı, bölgelerin sosyal olarak inşa edildiklerine vurgu yaparak kavramsallaştırılmasını önermektedir. Bölgeler “her zaman olmasa da sıklıkla aynı uzamı mesken tutan devletler arasındaki amaçlı sosyal, politik, kültürel ve ekonomik etkileşimler” olarak anlaşılabilir.⁸¹ Bu amaçlı etkileşimlerin rehberliğinde barış ve istikrar açısından önemli etkileri olacak bölgesel politik kültür ve bölgesel kimliğin yaratılması mümkün olabilir. Ülkeler buldukları konumdan bağımsız olarak bir bölgeyi oluşturan “ortak kimlik”i paylaşabilirler.⁸² Bölgesel “coğrafi gösterimler ‘gerçek’, ‘doğal’ veya ‘asli’ değildir”. Bu anlamda bölgeler, sosyal olarak inşa edildikleri gibi politik olarak çekişmeli ve neticede değişime açık sistemlerdir.⁸³ Bu anlamda, inşacılık düşüncelerin, normların ve kimliğin bölge inşasındaki önemli rolüne vurgu yaparken, ulusal ve bölgesel kimliklerin birbirlerini dışlamak yerine bir arada yaşayabildiklerini ve hatta birbirlerini tamamladıklarını kabul eder.⁸⁴

İnşacılığın merkezi aksiyomlarından biri devletlerin çıkarlarının ve güvenliklerinin göreceli olduğu ve kimliklerine bağlı olduğudur. Bir aktörün kimliğinin tanımı (“biz”) her zaman başka bir aktörün (“onlar”) kimliğine referansla yapılır ve kimliğin tanımlanması için karşıtlığa duyulan ihtiyaç çatışmaya yol açabilir. Oysa bölgeler inşa edilirken aynı zamanda yeni bir ortak kimliğin yaratılması da mümkündür. Bu ortak kimlik çatışan çıkarlar arasında müzakereleri ve uzlaşmaları kolaylaştırabilir,

⁸¹ Emanuel Adler and Beverly Crawford, “Normative Power: The European Practice of Region-Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership”, *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*, (ed.) Emanuel Adler, Beverly Crawford, Federica Bicchì and Raffaella Del Sarto, Toronto, University of Toronto Press, 2006, p. 14.

⁸² Charles A. Kupchan, “Regionalizing Europe’s Security: The Case for a New Mitteleuropa”, *The Political Economy of Regionalism*, (ed.) Edward D. Mansfield and Helen V. Milner, New York, Columbia University Press, 1997, p. 210.

⁸³ Peter J. Katzenstein, “Introduction: Asian Regionalism in Comparative Perspective”, *Network Power: Japan and Asia*, (ed.) Peter J. Katzenstein and Takashi Shiraiishi Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1997, p. 7.

⁸⁴ Peter J. Katzenstein, *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca, Cornell University Press, p. 76, 81.

ortak çıkarların tesisini sağlayabilir ve istikrar için daha güvenilir bir zemin inşa edilmesine yardımcı olabilir. Yeni sosyal kimlikler ortak olarak kabul gören nitelikler, normlar ve meşru davranış prensipleri etrafında inşa edilmektedir.⁸⁵ Ortak kimlikler ve paylaşılan çıkarlarla yapılan kimlikleştirme tehdit algılamalarının yerine geçebilir. Ancak, yine de kimlik güvenliğinin zorunlu ve yeterli koşulu olarak gösterilemediği gibi doğrudan bir nedensellik ilişkisi kurulması da kolay değildir. Fakat paylaşılan kimlik materyal gerçeklikle bağlantılı hale gelen kollektif bir anlam sunabilir.

AB entegrasyon modelinde, genişleme sürecinin derinleşmeyle desteklenmesi amaçlanmıştır. Coğrafi genişlemenin ölçeği, kimlik ve değerler değişkenlerinin daha fazla önem kazanmasıyla beraber yeni bir bölgesel vizyon ihtiyacını doğurmuştur. AB'nin coğrafi erişimi ve düzenleyici etkisinin derinliği konusunda doğal ve verili olmayan sınırları, buna bağlı gelişen kimliği ile elitler ve halkların bu kimliğe bağlılık düzeyleri bölgesel gelişimin uzama duyarlı analizlerle düşünülmesinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda alt-ulusal ekonomik bölgeler, global şehirler ve ekonomik aktörlerin enformal kümelenmelerine odaklanan çalışmalar giderek artmıştır.⁸⁶ Öte yandan AB'nin coğrafi genişlemesi bölgenin geçmişteki rollerinden tamamen bağımsız bir yön izlemekte zorlanmakta; uluslararası sınırların yeniden çizilmesi, savaşlardaki kayıplar ve İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük ölçekteki nüfus hareketleri gibi faktörler Orta ve Doğu Avrupa'yı hala etkilemektedir. Örneğin, 2002 yılında Çeklovakya'nın üyeliği sırasında yeniden keşfedilen ve Sudet Almanlarının Çekoslovakya'dan tahliyesinin legal zeminini oluşturan 1945 tarihli Beneş Kararnamesi yeniden tartışma yaratmıştır. Keza daha yakın bir tarihte Ukrayna kriziyle ortaya çıkan durum, Avrupa açısından jeopolitik çerçevenin bölgeyi henüz terk etmediğini gösteren önemli bir gelişmedir. Dolayısıyla tarihsel bağlamın değişimine rağmen, Avrupa'da dahi Doğu ve Batı arasında jeopolitik hudut rolü oynayan bölgelerin eski rollerini tamamen kaybetmedikleri anlaşılmaktadır.⁸⁷

⁸⁵ Emanuel Adler and Beverly Crawford, "Normative Power: The European Practice of Region-Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership", *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*, (ed.) Emanuel Adler, Beverly Crawford, Federica Bicchì and Raffaella Del Sarto, Toronto, University of Toronto Press, 2006, p. 15.

⁸⁶ Neil Brenner, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford, Oxford University Press, 2004, p. 4.

⁸⁷ John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London, Routledge, 2003, p. 4.

Dünya politikasının icat edilmesinin ancak dünyanın bir bütün olarak zihinde canlandırılması ve coğrafi ölçeklerle ilişkili belirlenen amaçların takip edilmesi durumunda mümkün olması, global uzamın ölçeklendirilmesinde politik ve ekonomik gerçekliğin önem düzeyine göre hiyerarşik olarak global, uluslararası, bölgesel ve ulusal bağlamlarda görülmesi sonucunu doğurmaktadır. Devletlerin politikaları veya dış politika sorunları ulusal, bölgesel veya uluslararası coğrafi ölçekler olarak tanımlanmakta; ancak bu tanımlamanın global bağlam içinde işlerlik kazandığı kabul edilmektedir. Sonuç olarak hiyerarşik mantık içerisinde dünya politikasının global ölçekten aşağıya doğru çalıştığı düşünülmektedir. Bu anlamda jeopolitik genellikle global düzeyde uygulanmaktadır. Fakat yine de bu durum çeşitli coğrafi ölçeklerin görece önemi hakkındaki varsayımlara dayanmaktadır. Global ve ulusal ölçekler diğerlerini dışarda tutarak büyük ölçüde daha ayrıcalıklı görülmekle beraber, son yıllarda bölgesel bağlamın önemine yapılan vurgu giderek artmıştır.

İnşacılık perspektifi kolektif kimliklerin inşası yoluyla bölgesel amaçları ilan etmedeki başarısını, maalesef ulusal politika dinamiklerinin kimlik ve çıkarların oluşumundaki rolünü açıklamada gösterememektedir. Ulusal etkileşimlerin kimlik ve çıkarların değişimine nasıl yol açtığını anlamada inşacılığın zayıf kaldığı söylenebilir.⁸⁸ Jeopolitik ise bu noktadaki açığı kapatacak teorik yaklaşıma sahiptir. Jeopolitik perspektifinden bakılacak olursa formal jeopolitik aşamasında bölgelerin uzamsallaştırılması tasarımı ortaya çıktıktan sonra, pratik jeopolitik bölge devletlerine takip edecekleri rasyonel ortak amaçlar sağlayabilir. ASEAN'ın oluşumu ve gelişimi büyük ölçüde bir tasarımın rasyonel bir zemine oturtularak meşrulaştırılması ile gerçekleştirilmiştir.

Bölgesel süreçlerin analizinde önemli bir yer işgal eden diğer problem alanı aktörlerin davranışlarındaki varyasyonlardır. Amil-yapı sorununda yapısalcı teorilerin cevap vermekte en fazla zorlandıkları husus materyal güç dağılımının durumsallığı ve taşıdığı risktir.⁸⁹ Büyük güçlerin zorlayıcı kuvvet kullanımına karşı zayıf güçlerin nasıl cevaplar üretecekleri (dengeleme veya ardıcılık) konusunda her zaman ve mutlak

⁸⁸ Amitav Acharya, "Theoretical Perspectives on International Relations in Asia", *International Relations of Asia*, (ed.) David Shambaugh and Michael Yahuda, Plymouth, Rowman&Littlefield, 2008, p. 72.

⁸⁹ Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of It", *International Organization*, vol. 46, no. 2, 1992, pp. 391-425.

manada bir sonuca varmak neredeyse imkansızdır. Materyal gücün asimetrik dağılımı kaçınılmaz olduğundan devletlerarası rekabet ve çekişmeden kaynaklanabilecek istikrarsızlığın engellenmesi için politik faktörlerin meşrulaştırıcı rolüne ihtiyaç duyulmaktadır. Liderlik gücüne sahip devlet, norm inşası ve normatif davranış yoluyla devletlerarası ilişkilerin rekabetçi boyutunu azaltabilir ve hatta dönüştürebilir. Bu durum ise uluslararası sistemde anarşinin değil, hiyerarşik bir düzenin varlığının kabulüne veya böyle bir aşamaya geçildiğine işaret edecektir. Dolayısıyla, hiyerarşik düzen kavramı bölgelerin hegemonik inşası anlayışına belli ölçülerde kapı aralamaktadır.

Bununla beraber, aktörlerin davranışlarındaki varyasyonların anlamlandırılması aktörler arasındaki çıkarlar ve etkileşimlerin doğasının ölçülmesi ile mümkündür. Aktörlerin tercihleri ve stratejik etkileşimlerin doğası hakkında bilgiden yoksun olduğunda devlet davranışları veya çatışma eğilimi konusunda savunulabilir beklentilere ulaşmak imansızdır. Bu yüzden asimetrik bilginin önemine vurgu yapılması gerekir. Asimetrik veya eksik bilgi, belirli bir durum karşısında farklı aktörlerin farklı şeyleri bilmesi veya farklı şeylere inanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Asimetrikler devletlerin amaçları veya yetenekleri konusunda belirsizliğe yol açabilir. Diğer devletlerin tercihleri bir devletin tehdit değerlendirmesinde belirleyici olabilir. Devletlerin hayati çıkar tanımlamaları devletlerin bunlar için savaşı göze alabilecekleri anlamına gelmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere güç geçişi modeline göre hızlı bir şekilde yükselen güç, büyük olasılıkla çatışmaya yol açacaktır. “Gücün hızlı bir şekilde değişimi devletlerin uzlaşmaya varamamalarıyla birleşince savaşa yol açabilir”.⁹⁰ Ayrıca, güç geçişine göre yükselen güç bölge bağlamında zorunlu olarak istikrarsızlaştırıcı bir etki yaratmaktadır.⁹¹

Neorealizme göre üst bir otoritenin yokluğu anlamında uluslararası sistemin yapısındaki anarşi koşulu, devletlerin anlaşmaya varmak yerine bekalarına çok daha fazla rağbet etmelerine neden olmaktadır. Bu durum devletlerin ittifaklar (dışsal dengeleme) veya askeri büyüme (içsel dengeleme) yoluyla gücün tehlikeli bir şekilde yoğunlaşması potansiyeline karşı çıkmalarına yol açmaktadır. Teoriye göre; bir devletin

⁹⁰ Robert Powell, “The Inefficient Use of Power: Costly Conflict with Complete Information”, *American Political Science Review*, vol. 98, no. 2, 2004, p. 231.

⁹¹ Douglas Lemke, *Regions of War and Peace*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

daha güçlü hale gelmesi, diğer devletlerin onu dengelemesine yönelik teşvikleri de daha güçlü kılmaktadır. Kenneth Waltz'un ifadesiyle, "üzerinde dikkatle düşünebildiğimiz tüm yüzyıllar boyunca hegemonya, dengelemeye yol açmıştır."⁹²

Stephen Walt, neorealist teoriye yaptığı katkılarla 'güç dengesi' mantığını biraz daha genişleterek 'tehdit dengesi' terosini savunmuştur. Özellikle ittifakların oluşumuna odaklanan Walt, devletlerin davranışları açısından dengelemenin yanında ardıcılık eğiliminin de olabileceğini kabul etmiştir. Ancak, devletlerin hizalanma stratejilerinde ardıcılık yönündeki kararlarında etkili olan faktörler, güçlü devletten faydalar elde etme beklentisi veya tehdidi etkisizleştirme olarak gösterilmiştir.⁹³

Hem 'güç dengesi' teorisi hem de 'tehdit dengesi' teorisi, dengeleme mantığını yansıtmaya rağmen, temel bir soru açıklığa kavuşmuş gibi görünmemektedir. Uluslararası ilişkilerde dengeleme nasıl ölçülebilir? Bunun ilk koşulu elbette sağlam bir tanım yapmaktan geçmektedir. Ancak, belki de fazla dikkat edilmeyen önemli noktalardan biri de ampirik gerçeklikle tutarlılık ve yanlışlanabilir iddialar ortaya koymaktır. Geleneksel olarak bahsedilen teorik yaklaşımlarda dengeleme ölçülürken devletlerin "örtülü olan güçlerini (ekonomik, teknolojik, sosyal ve doğal kaynaklar gibi) askeri yeteneklere dönüştürmek"⁹⁴ için yaptıkları yatırımlar, genel bir standart olarak kabul görmektedir. Genel olarak dengelemeyle ilgili yapılan tanımlamalar net gibi görünmekle beraber, Soğuk Savaş sonrası dönemde yapısal realistler tarafından teorik olarak beklenen ABD'ye karşı açık bir askeri dengelemenin ortaya çıkmayışı, 'yumuşak dengeleme' ve 'kifayetsiz dengeleme' gibi yeni bazı kavramların üretilmesine yol açmıştır.⁹⁵ Örneğin; Robert Pape yumuşak dengelemeyi şu şekilde tarif etmektedir: "ABD'nin askeri üstünlüğüne doğrudan meydan okumayan; fakat ABD'nin saldırgan tek taraflı politikalarını geciktirmek, boşa çıkarmak ve altını oymak için askeri olmayan araçlar kullanan eylemler"⁹⁶. Bu görüşe göre; devletler bu amaçları gerçekleştirmek için

⁹² Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, vol. 18, 1993, p. 77.

⁹³ Stephen Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell University Press, 1987.

⁹⁴ Keir Lieber and Gerard Alexander, "Waiting for Balancing: Why the World is not Pushing Back", *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, p. 119.

⁹⁵ T.V. Paul, "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy", *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, pp. 46-71. Randall Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, vol. 29, no. 2, 2004, pp. 159-201.

⁹⁶ Robert A. Pape, "Soft Balancing Against the United States", *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, p. 10.

uluslararası kurumlar, ekonomi yönetimi ve diplomatik düzenlemelere başvurmaktadırlar.

Ne var ki, dengelemenin başına eklenen ‘yumuşak’ veya ‘alttan’ sıfatları, olması gerekenin tam aksine, dengeleme önermesini yanlışlayabilmeyi imkansızlaştırmaktadır. Eğer özsel olarak gücün tehditkar olduğunu vurgulayan ‘dengeleme’ terimi ve altında yatan teorik argüman hem bilinen rakibe karşı açık bir şekilde askeri ve politik çabaları hem de savaş nedeni olmak için yetersiz gelen daha hafif anlaşmazlıkları aynı anda içerebiliyorsa, bu görüşü yanlışlayabilmek için kanıt gösterebilmek neredeyse imkansız hale gelmektedir. Dolayısıyla, yumuşak dengeleme gibi kavramların tanımı ve uygulanmasındaki zorluğa işaret edenler, kavramın gönderme yaptığı devlet davranışının esasında normal bir diplomatik sürtüşme anlamına geldiğini, kavramı geliştirenlerin beklentilerini oluşturan spesifik tahminlerini destekleyecek bir kanıt sunmaya yardımcı olamadığını vurgulamaktadırlar.⁹⁷

Bu durumda dengeleme kavramına bazı sıfatlar ekleyerek teorik beklentileri karşılamaya gayret etmektense, en azından özü itibariyle dengeleme kavramının dayandığı tanımlamaya yeniden dönmek gerekebilir. Kenneth Waltz, dengelemeyi doğrudan ‘sert’ anlamda tanımlayarak kuvvet kullanımına hazırlık yapmaya işaret etmektedir. Bu hazırlık ise iki şekilde gerçekleşmektedir: askeri büyümeler ve savunma harcamaları, ya da rakibi hedefleyen karşı koyucu askeri ittifaklar.⁹⁸ Ardıcılık ise askeri ittifaklar veya ekonomik ve diplomatik işbirliği yoluyla bir devletin gözüne girmeye çalışan açık çabalara gönderme yapmaktadır. Öte yandan, bu iki aşırı uç arasında devletlerin açık bir tercih yapmalarından kaçınmayı sağlayacak geniş bir orta alan mevcuttur. Özellikle bölgesel düzeydeki analizlerde iki ucu temsil eden dengeleme ve ardıcılık arasında yer alan orta stratejilerin, teorik ve ampirik olarak ayırt edilmesi oldukça önemli görülmektedir.

Söz konusu orta alanda var olan stratejilerin sınıflandırılmasında eklemlenme (engagement), accommodation (uyum gösterme), gizlenme (hiding) ve önleme

⁹⁷ Keir Lieber and Gerard Alexander, “Waiting for Balancing: Why the World is not Pushing Back”, *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005.

⁹⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, Addison-Wesley, 1979, p. 118.

(hedging) gibi çeşitli öneriler göze çarpmaktadır.⁹⁹ Bu orta stratejilerde dikkat edilmesi gereken en önemli ayırım, potansiyel rakibe karşı duyulan korkunun az ya da çok olmasına göre şekillenen stratejiler olmasıdır. Devletler diğer bir devleti dengelemeyebilirler; fakat hala bir şekilde kuşkuyla yaklaşıyorlarsa önlemeyi tercih edebilirler. Ancak daha büyük bir devletten korku duymayan devletler, ardıcılığı benimsemese bile önlemeyi tercih etmezler. Bu tür stratejilere tam anlamıyla ardıcılığa yeterli gelmeyen işbirliği ve istikrar tesis edici uyum gösterme çabaları denilebilir. Devletlerin stratejilerini bu yolla tanımlamak ve sınıflandırmak, bağımlı değişkenden yola çıkarak ampirik olarak yanlışlanabilir değişkenler türetmeye imkan sağlamaktadır.

Analitik olarak netleştirilmesi gereken bir başka husus da devlet etkileşimlerinin nitelendirilmesinde kullanılan sıfatlarla ilgilidir. Devletler, sıklıkla çeşitli sorunlar yelpazesinde birbirleriyle pek sık olarak keskin anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Fakat bunların tanımlanmasında ‘çatışma’ veya ‘gerilim’ gibi ifadelerin kullanılması, sahiden tehlikeli ve savaşa yol açabilecek çatışmalarla, devletler arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler açısından sonuçlar doğurabilecek ciddi olanlar veya iç politika açısından bir getirisi olan ama devletler arasındaki ilişkilere etkisi önemsenecek olanlar arasında düzgün bir ayırım yapmaya yardımcı olmamaktadır. Yapılan her müzakere çatışmayla neticelenmeyeceği gibi, her çatışma da savaşa yol açmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında dengeleme davranışının ölçülmesinde geleneksel olarak kabul gören ayırım kuvvet kullanımı ihtimalinin varlığıdır.¹⁰⁰ Bu ayırımın önemi aktüel askeri çekişmelerin yaşandığı sorunlarda daha belirgin hale gelmektedir.

Literatürde ağırlıklı olarak yükselen güçlerin maliyet dayattıklarına vurgu yapılmasına rağmen, aslında yükselen güçler ikincil devletler için potansiyel faydalar da önerebilmektedir. Yükselen güç, ikincil devletten imtiyazlar veya toprak talep edebileceği gibi, eğer iki taraf arasında ilişkiler ılımlıysa büyüyen ekonomi ve azalan savunma harcamalarından kaynaklanan kazanımlar da önerebilir.¹⁰¹ Yükselen gücü

⁹⁹ Evelyn Goh, “Meeting the China Challenge: The U.S. in Southeast Asian Regional Security Strategies, Policy Studies, vol. 16, East-West Center, 2006. Ja Ian Chong, “Testing Alternative Responses to Power Preponderance: Buffering, Binding, Bonding, and Beleaguering in the Real World”, Working Paper, vol. 60, Singapore, IDSS, 2004.

¹⁰⁰ Stephen Van Evera, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Ithaca, Cornell University Press, 1999.

¹⁰¹ Randall Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, vol. 19, no. 1, 1994, pp. 72-108.

dengelemek, eğer çatışma söz konusuysa, dengeleyiciye potansiyel maliyetlerden kaçınmak için daha uygun bir pozisyon sağlar. Ancak, dengeleme aynı zamanda yükselen güçle yapılan işbirliğinden doğacak faydaları büyük olasılıkla sınırlandıracak; potansiyel olarak ilave savunma harcamalarıyla maliyetleri artıracak ve başlangıçta belki de olmayan çatışmayı yaratabilecektir. Tam tersine, yükselen güce doğru hizalanma (aligning) ise küçük devletleri yükselen güce nazaran daha korunmasız bir pozisyona sürükleyebilecek, fakat yükselen gücün sağladığı faydaları kullanabilme yeteneğine sahip olma imkanını da artırabilecektir.¹⁰² Sonuçta, ikincil devletin kararı kısmen yükselen gücün sağladığı fayda ve maliyetler arasındaki takasa bağlı olacaktır.

Doğu Asya devletlerinin büyük çoğunluğu Çin'in tehdidini görece düşük görürken, diğer taraftan onunla ılımlı ilişkiler geliştirmenin faydalarını ise görece yüksek bulmaktadırlar. Çin yetenekleri ve niyetleri konusunda komşularına kayda değer bilgi paylaşımında bulunmaktan çekinmemektedir. Bununla beraber Doğu Asya devletleri Çin'in iddialarına inanma eğilimi göstermekte ve Çin'in yükselişinden korkma yerine kazanç sağlama arayışındadırlar. Dolayısıyla Çin'in tercihleri ve sınırlı amaçları konusunda bölge devletlerinde ortak olarak paylaşılan anlayış, güvenlik ikilemini uzak hale getirmektedir.¹⁰³ Bu açıdan bakıldığında ABD'nin rolünün Doğu Asya'daki istikrarı sağlayan en önemli faktör olduğu iddiası dayanaksız hale gelmektedir. Hatta, eğer ABD Doğu Asya'dan çekilecek olursa güç dengesi perspektifinin öne sürdüğü gibi bölge tehlikeli bir istikrarsızlığa mahkum olmak bir yana, bölge devletleri Çin'in Doğu Asya'daki merkezi konumunu dengelemek yerine uyum gösterebilecektir.

Devletlerin, yükselen güç karşısında dengeleme davranışı göstermeyişleri mutlak olarak ardıcılık davranışı gösterecekleri anlamına da gelmemektedir. Doğu Asya'da özel olarak Güney Kore örneğinde bu davranış eğilimi görülmektedir. Güney Kore, Çin'i dengelemeye yanaşmazken, tüm alanlarda Çin'e ardıcılık davranışı da göstermemekte; sorgusuz sualsiz itaat etme (kowtowing) niyetini ise kesinkes

¹⁰² Robert Powell, "Bargaining Theory and International Conflict", *American Review of Political Science*, vol. 5, 2002, p. 16.

¹⁰³ Charles Glaser, "Political Consequences of Military Strategy: Expanding and Refining the Spiral and Deterrence Models", *World Politics*, vol. 44, 1992.

taşınamamaktadır. Bununla beraber, son kertede Çin'e doğru hizalanma stratejisi izlediği gayet açıktır.

David Kang, Doğu Asya'da oluşmakta olan düzeni açıklamak için hegemonya yerine hiyerarşi kavramını önerirken, bölgedeki 'küçük' devletlerin tarafsız kalma çabalarına ve Çin'in yükselişini dengeleme konusunda gösterdikleri isteksizliğe vurgu yapmaktadır. Ayrıca, hegemonya kavramı sistem düzeyinde kapsamlı bir hakimiyete gönderme yaparken, hiyerarşi Doğu Asya'nın tarihine de referansta bulunan bölgeye özgü koşulları analiz etmeye uygun bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Hiyerarşik düzen, imparatorluklarda görülen baskın devletin ikincil devletleri kanatları altına aldığı bir yapıyı ima etmediği gibi, diğer devletlerin baskın devleti dengelemelerine yol açacak koşulları da barındırmayan bir düzen tipi olarak anlaşılmaktadır. Hiyerarşi, aynı zamanda, Doğu Asya'ya has koşullar altında devletler arasında uyum göstermenin farklı bir formu olarak düşünülmektedir.

Hiyerarşi, bir yandan 'çıkarlar dengesi'nin işaret ettiği önemli materyal faktörleri içerirken, diğer yandan devlet tercihleri konusunda paylaşılan beklentileri de yansıtmaktadır. Çin asimetrik bilginin oluşmasını engellemek ve niyetlerini doğru yansıtmak için dikkatli davranmaktadır. Çin'in güvence verme stratejisi bölge ülkeleri tarafından itibar görmektedir. Yükselen güce karşı bölge devletlerinin dengeleme davranışı göstermeyişlerinde çıkarlar kadar kimlikler de önemli bir rol oynamaktadır.

Neticede, Çin'in yükselişi karşısında bölge devletlerinin verdikleri tepkilerin ve yeniden konumlanışlarının ölçülmesinde dengeleme ve ardıcılık şeklinde temsil edilen iki ucun arasındaki stratejik tercih yelpazesi geniş tutularak, orta veya küçük devletlere ampirik gerçeklikle tutarlı bir teorik çerçevede gerekli yerin açılması, bölgesel düzenin oluşumunda etkili olan süreçleri daha da anlaşılır kılmaktadır.

Burada önemli olan bölgesel kimliklerin sabit ve durağan değil, değişken ve dinamik olduğunun bilinmesidir. Brenner'in ifade ettiği gibi bölgeler "öncelikle sosyal olarak inşa edilen ve politik olarak çekişme halinde olan tarihsel ürünler"dir.¹⁰⁴ Bu

¹⁰⁴ Neil Brenner, "Between Fixity and Motion: Accumulation, Territorial Organization and the Historical Geography of Spatial Scales", *Environment and Planning D-Society and Space*, vol. 16, no. 4, 1998, p. 460.

anlamda, Doğu Asya bölgesi karşılıklı olarak birbirini pekiştiren hiyerarşi ve sosyalizasyon merkezi süreçleriyle sosyal olarak inşa edilmektedir.

Ancak devletlerarası davranışların doğası çıkarları da dikkate alarak temellendirilmeye çalışıldığında inşacılığın teorik olarak katkısı zayıflamaktadır. Üstelik dış politika davranışlarının artarak daha fazla pragmatik içerik kazandığı bir dönemde kimliğin pragmatik çıkarlarla ilişkisini kuracak farklı bir perspektife ihtiyaç duyulmaktadır. Yine güç yayılımı modeliyle uyumlu bir şekilde devletlerin rasyonel egoistler gibi davranarak, içinde buldukları sistemin ve diğer aktörlerin kaderlerine kayıtsız kalarak içe dönük bir yaklaşımla mutlak kazançlarını maksimize etme gayretlerine dikkat çeken yaklaşım açıklayıcı niteliktedir. Bu tür devlet davranışlarının kurumsallaşma girişimlerine nasıl yansıdığı ve sistem içinde kurumların oynadıkları rolleri nasıl dönüştürdüğünün anlaşılması önem arz etmektedir.

Bölgesel süreçlerin işleyişinde belli bir aktörü merkeze alan ve bu aktörün stratejik amaç, tercih ve beklentilerini analize tabi tutan bir yaklaşım jeopolitiğe ihtiyaç duyar. Aynı zamanda yükselen güçler için jeopolitik, bölge inşasında kurucu öğedir. Ancak güç dengesi mantığı veya hegemonik yayılmacılık üzerine oturan klasik jeopolitik, farklı normatif temellere işaret eden kurucu ve düzenleyici bir mantıkla bölge inşası arayışının düşünülmesine imkan vermez. Bununla beraber klasik materyalist jeopolitiğin teorik tutumluluğu ve coğrafi yakınlığı/komşuluğu temel alan yaklaşımının bölgesel süreçler ile aktörler arasındaki çoklu ve karmaşık etkileşimleri anlamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan, devletlerin jeopolitik muhayyilesi düşünsel faktörler ve ulusal söylemlerin bölgesel bağlamda nasıl etkileşime girdiğinin, bölgelerin sosyal ve politik inşa süreçlerinin ürünü olarak nasıl ortaya çıktıklarının görülmesine yardımcı olacaktır. Özellikle alt-bölgelerde tezahür eden ve politik çekişmelerden kaynaklanan ulusal politika dinamiklerinin karşılıklı etkileşiminin nasıl algılandığı ve bunlara nasıl cevaplar üretildiğini izlemek için son derece verimli bir perspektif sağlamaktadır.

Bölgelerin içsel olarak inşasında bölgeselci düşünce ve söylemlerin oynadığı önemli rol göz ardı edilemez. Bölgeler kavramsallaştırılırken doğal olarak bölge içinde

yaşayan insanlar veya insan grupları tarafından “bilişsel inşa” süreci yaşanmaktadır.¹⁰⁵ Bölgelerin yapımında bölgeselleşme süreci devam ederken üretilen bu düşünce ve söylemler, sürecin işleyişini ve sonuçlarını etkileyebilecek güce sahiptir. Çizilen ve tanınan coğrafi sınırların dışında kimin “hayal edilen bölgesel topluluğa”¹⁰⁶ dahil olacağı ya da dışarıda kalacağını, oluşturulan bölgesel kurumlara üyeliğin neden her zaman tutarlı olmadığını bu inşa sürecindeki düşünce ve söylemlere dikkat edilirse çıkarsamak mümkün olabilecektir. Bölge olmanın “gerçeklik” kadar aynı zamanda bir “temsil” meselesi olduğu, yaratılan düşünce ve söylemlerin bir fonksiyonu olabileceği her zaman akılda tutulmalıdır.¹⁰⁷ İnşacılık nasıl ki farklı teorik yaklaşımlar arasında tutkal işlevi görüyorsa, jeopolitik de söylemler ve gerçeklik arasında bir tür turnusol kağıdı işlevi görebilir.

Ulusal ve bölgesel düzeyler arasındaki etkileşim, birbirini karşılıklı olarak pekiştiren hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçlerinin Çin’in jeopolitik muhayyilesinde yer edinen alt-bölgelerde nasıl birleştirildiğinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bölgesel hiyerarşi, Çin’in jeopolitik muhayyilesini alt-bölgelere bağlayan dikey ilişkilerle politik olarak sağlamlaştırılmaktadır. Aynı zamanda sosyalizasyon süreçleri yatay ilişkilerin çift yönlü işleyişini mümkün kılmaktadır. Ancak, merkezileşmenin dengeli ve birbirini destekleyen bu ilerleyişi istisnacılığın yükselişiyle yeni bir aşamaya girmiş ve hız kazanmıştır. Sürecin nasıl ilerleyeceği, uluslararası sistemdeki değişimi kökünden şekillendirebilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

Son yıllarda bölgesel dönüşümün temel araştırma konularından biri haline gelmesiyle beraber bir bölgenin nasıl çatışma veya barış alanı olma özelliği taşıdığı, nasıl ve neden bazı bölgelerin sürekli çatışma alanı olarak kaldığı sorularına cevap üretilmeye çalışılmaktadır. Bölgesel çatışma ve işbirliği örüntüleri tespit edilirken hangi değişkenlerin dikkate alınacağı ve kullanılacağı meselesi önem arz etmektedir. Mevcut teorik yaklaşımlar amaçlarına uygun farklı değişkenlere yaptıkları vurgularla kısmi açıklayıcılık özelliği taşımaktadır. İnşacılık, kalıcı barışın temelleri ve pluralistik

¹⁰⁵ Iver Neumann, “A Region-Building Approach to Northern Europe”, *Review of International Studies*, vol. 20, 1994.

¹⁰⁶ Emanuel Adler, “Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations”, *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 26, no. 2, 1997.

¹⁰⁷ Arif Dirlik, “The Asia-Pacific Region: Reality and Representation in the Invention of the Regional Structure”, *Journal of World History*, vol. 3, no. 1, 1992.

güvenlik toplulukları, realist jeopolitik savaş ve istikrar ihtimali ve kurumsalcılık barışa götüren koşullar üzerine odaklanmıştır. Fakat, ne yazık ki, bölgesel değişimin ampirik görünümündeki dinamizm ve çeşitlilik bu perspektiflerin sadece biri tarafından tek başına kapsanamayacak kadar geniştir.

Ancak bölgesel dinamiklerin zaman içinde nasıl evrildiğine odaklanıldığında savaş, çatışma, istikrar, barış ve kalıcı barış gibi bölgesel dönüşümün ortak çıktıklarına ulaşılmaktadır. Bu durumda bölgesel dönüşümün lineer bir çizgi izlemek zorunda olmadığı akılda tutularak savaştan barışa, barıştan savaşa ve barıştan kalıcı barışa geçişlerin nasıl anlamlandırılabilceği üzerine kafa yormak, farklı teorik perspektiflerden aynı anda istifade etmeyi mümkün kılar. Söz konusu çıktılar yelpazesine göre bölgeler sınıflandırılarak tanımlamalar yapılabilir.

Uluslararası ilişkiler teorileri uluslararası sistemdeki değişimi açıklamak üzere farklı nedensel mekanizmalar öne sürerler. Bu teoriler bölgesel düzeydeki değişimi anlamak için uyarlanabilir mi sorusu ilk etapta akla gelebilir. Her ne kadar uluslararası ve bölgesel düzeyler arasında yapılan ayırım bölgesel otonomi bağlamında bazı sorunlar doğursa da (güvenlik dışsallıkları gibi), değişimin anlamlandırılmasında benzer kavramsallaştırmalar ve değişim modelleri kullanılabilir. Halbuki, bölgelerin oluşumuna yol açan farklı patikalar, neticede bölgesel dönüşümlerin örüntülerini de farklılaştırmaktadır. Avrupa tecrübesinde bölgesel rekabet ve dünya ekonomisindeki liderlik pozisyonu belirleyici iken, kolonizasyon ve dekolonizasyon tecrübelerini yaşayan bölgeler daha farklı bir bölgesel dönüşüm örüntüsüne sahiptir.

Bölgeler üzerine yapılan çalışmalarda teorik olarak “globalleşme” ve “bölgeselleşme”nin çoğu zaman birarada yaşadığı kabul görür. Buna mukabil normatif içeriği sebebiyle “globalizm” ile “bölgeselcilik” arasında da bir tür paralellik kurma eğilimi hakimdir. Bölgeselleşme ve bölgeselciliği şekillendiren ve gelişiminde etkili olan değişkenlerin farklılaştığı ve ikisi arasında temel bir ayrıma gidilmesi gerektiği varsayımı, güvenlik ve ekonomi alanları arasındaki rabitanın sorgulanmasını gerektirecek sonuçlar doğurmaktadır.¹⁰⁸ Yerleşik varsayıma göre bölgeselleşme bağımsız piyasa güçlerinin yürüttüğü ekonomik temelli süreçleri temsil ederken,

¹⁰⁸ Edward D. Mansfield and Helen V. Milner, “The New Wave of Regionalism”, *International Organization*, vol. 53, no. 3, Summer 1999, p. 591.

bölgeselcilik devlet elitlerinin inisiyatifleriyle oluşan ve son tahlilde güvenlik yapılanmalarını da içerebilecek kurumsallaşma süreçlerine belirli bir form kazandıran politik çabaları içermektedir.¹⁰⁹ Genellikle bölgeselleşme ve bölgeselcilik herhangi bir analitik gelenek tarafından tek başına yeterince ele geçirilemeyecek kadar kompleks iki kavram olarak düşünülmüştür. Ancak, Robert Gilpin kurumsal işlerlik veya kollektif kimliğe ehemmiyet veren birbirine alternatif teorik yönelimlere karşı, bölgesel süreç ve formların karmaşıklığını anlamaya yarayacak bir tür analitik eklektisizmin gerekliliğine vurgu yapmıştır.¹¹⁰

Bu açıdan bölgesel düzenin nasıl üretildiği sorusu önem taşımaktadır. Eğer bölgesel yapılardan süreçlere uzanan bir bakışla bölgesel düzen teorikleştirilebilirse, daha geniş ve uzun dönemli bir perspektif yakalanabildiği gibi, bu ikisinin birleştirilmesiyle güvenlik ile ekonomi alanları arasındaki bağlantıya yönelik kapsayıcı anlayış da zenginleştirilebilir. Düzen kavramının uluslararası ilişkilerde temsil ettiği anlamın detaylı tanımlamalara başvurmadan kendinden menkul çeşitli şekillerde kullanılması, kavramın kullanımını güvenilmez hale getirmekte ve netleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bakıldığında düzen kavramının uluslararası ilişkilerde iki tür kullanımı mevcuttur. Birincisi belirli bir statükonun tarifini yaparak var olan güç dağılımı veya kurumsal düzenlemeyi temel alan genel kullanım şeklidir. Bu tarz bir düzen anlayışında barış veya çatışmaya yönelik süreçler dikkate alınmaz. İkinci kullanımda ise düzen kavramının normatif içeriğine odaklanılarak artan istikrar ve öngörülebilirliğe gönderme yapılmaktadır.¹¹¹ Hedley Bull'un uluslararası düzen tanımı

¹⁰⁹ Andrew Hurrell, "Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics", *Review of International Studies*, vol. 21, no. 3, 1995, p. 334. Shaun Breslin and Richard Higgott, "Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New", *New Political Economy*, vol. 5, no. 3, 2000, p. 344. Samuel S. Kim, "Regionalization and Regionalism in East Asia", *Journal of East Asian Studies*, vol. 4, 2004, p. 40. Literatürde bu ayrıma dair genel bir mutabakat olduğu söylenebilir. Ancak, mesela Hurrell söz konusu ayrımda farklı bir faktöre özellikle vurgu yapmıştır. Bölgeselleşme, bölgeselcilikten farklı olarak, aşağıdan-yukarı hareket eden sosyo-politik süreçlerin bir ürünü olarak tanımlanmış ve kimlik faktörleriyle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

¹¹⁰ Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton, Princeton University Press, 2001, p. 359.

¹¹¹ Düzen kavramı genel itibarıyla uluslar arasında rekabetin yokluğu olarak değil, büyük bir savaş gibi sistemi yıkıma uğratacak çatışmanın yokluğu olarak anlaşılmalıdır. Amitav Acharya, "Power Shift or Paradigm Shift? China's Rise and Asia's Emerging Security Order", *International Studies Quarterly*, vol. 58, 2014, p. 159. Bu haliyle istikrar kavramıyla akrabalığını ortaya koyan bir benzerlik kurulabilir. Deutsch ve Singer istikrar kavramına şöyle bir tarif getirmiştir: "bir ihtimal olarak sistemin tüm temel özelliklerini devam ettirmesi; sadece tek bir ulusun hakim olmaması; üyelerinin çoğunluğunun hayatta kalmayı sürdürmesi; uzun dönemli bir savaşın yaşanmaması. Aynı zamanda daha sınırlı bir perspektiften tek tek uluslar açısından bakılacak olursa, herhangi bir 'hayatta kalma savaşı' verme ihtimali olmadan

bu anlamda temel referans noktalarından biridir. Bull'a göre uluslararası düzen, "devletler toplumu veya uluslararası toplumun temel ya da birincil amaçlarını devam ettiren faaliyetler örüntüsü"dür.¹¹² Bu faaliyetler örüntüsünün yöneldiği amaçlar ise devlet sisteminin korunması, devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının devam ettirilmesi, görece barış veya savaşın yokluğunun devletler arasındaki normal koşulları temsil etmesi, şiddetin sınırlandırılması, verilen sözlerin tutulması ve mülkiyet haklarının korunması şeklinde belirlenmektedir.¹¹³ Ancak Bull'un bu tanımı uluslararası toplum ve uluslararası düzen kavramlarını eş anlamlı görme riski taşıdığı için en azından düşündürücüdür. Bununla beraber Hedley Bull'un çizgisinden hareket eden Andrew Hurrell'in "pluralist" ve "liberal-solidarist" düzen kavramsallaştırmaları daha fazla netlik içermektedir.¹¹⁴

Bull'un uluslararası düzen kavramsallaştırması bölgesel düzeyde düzen kavramının geliştirilmesine ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda bölgesel düzene yönelik "güvenlik kompleksleri içindeki baskın güvenlik yönetimi örüntüleri"¹¹⁵ veya "kurallı yönetilen etkileşimler"e vurgu yapan "bireysel ve kolektif amaçları peşinde koşan egemen devletler arasındaki kurallı etkileşimlerin sürdürülmesini sağlayan formal ve informal düzenlemeler" gibi tanımlamalar getirilmiştir.¹¹⁶

Yapısalcı yaklaşımların bölgelere dair çizdikleri şemalar, normatif içeriğe odaklanan bölgesel düzen inşasının süreçleriyle birebir örtüşmez. Bu itibarla bölgesel düzen, bölgelerin yapısal ve kurumsal formlarıyla özdeş sayılamaz.¹¹⁷ Belirli türden bölgesel güvenlik kompleksi ile belirli türden bir bölgesel düzen arasında zorunlu nedensellik ilişkisi kurulamadığı gibi, farklı tipteki güvenlik komplekslerinden ne tür bir güvenlik düzeni ortaya çıkacağını belirlemek de mümkün değildir. Bu yüzden bölgesel

devam eden politik bağımsızlık ve ülkesel bütünlük ihtimaline gönderme yapar. Karl W. Deutsch and David J. Singer, "Multiple Power Systems and International Stability", *World Politics*, vol.16, no. 3, 1964, pp. 390-406.

¹¹² Hedley Bull, *The Anarchical Society*, Basingstoke, Macmillan, 1999, p. 8.

¹¹³ Hedley Bull, A.g.e., pp. 16-19.

¹¹⁴ Andrew Hurrell, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 3-7.

¹¹⁵ Patrick M. Morgan, "Regional Security Complexes and Regional Orders", *Regional Orders: Building Security in a New World*, (ed.) David A. Lake and Patrick M. Morgan, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997, p. 32.

¹¹⁶ Muthiah Alagappa, "The Study of International Order", *Asian Security Order: Instrumental and Normative Features*, (ed.) Muthiah Alagappa, Stanford, Stanford University Press, 2003, p. 39.

¹¹⁷ Amitav Acharya, "The Emerging Regional Architecture of World Politics", *World Politics*, vol. 59, July 2007, p. 638.

güvenlik kompleksleri bölgesel düzenden ayırt edilerek devletleri birbirine bağlayan güvenlik dışsallıklarından başka, devletlerin güvenlik ilişkilerini yönetmede farklı tercih ve motivasyonların varlığı kabul edilmelidir. Dolayısıyla, bölgesel güvenlik komplekslerinin nasıl bir bölgesel düzen üreteceklerini anlamak için, tanımlayıcı özelliklerinden bunu çıkarsamak mümkün olmadığına göre, aktörlerin çatışma yönetiminde neden ve nasıl belirli bir yaklaşımı tercih ettiklerinin bilinmesi gerekir. Bugün Doğu Asya’da yaşanan görece istikrar ve öngörülebilirliği mümkün kılan bölgesel süreçler veya koşullar tespit edilebilir ve bu süreçlerin ne yöne doğru ilerlediği aktörlerin tercihleriyle beraber anlaşılabilirse, öne sürülen bölgesel düzenin nasıl ve neden oluştuğu da açıklanabilir.

İşte bu noktada kurumların değişen rollerinde, sadece güç merkezli analizlerin bölgesel kurumların aldığı formlara odaklanan yaklaşımıyla yetinmeyip güç yayılımının süreçleri de içine alan yaklaşımının benimsenmesi yardımcı olmaktadır. Bölgesel kurumların varlığı, nasıl dizayn edildikleri ve sergiledikleri performanslar bölgesel düzenin oluşum koşulları ve nasıl şekillendiği konusunda ciddi fikirler vermektedir. Aktörlerin egemenliğin korunması konusundaki kaygıları, çatışma yönetiminde benimsedikleri yaklaşımlar ve ne ölçüde kuralla yönetilen davranışlar sergilediklerini kurumlar üzerinden ölçmek mümkün hale gelmektedir. Ayrıca, aktörlerin stratejik tercih ve yaklaşımlarını bölgesel kurumlar üzerinden izlemek de mümkündür.¹¹⁸ Ancak, kurumlar bu anlamda bölgesel barış ve istikrarın sadece ne durumda olduğunu yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda oynadığı rol itibarıyla geleceğini şekillendirme gücüne sahiptir.¹¹⁹

Bölgesel kurumların tasarımlarındaki farklılaşma ortaya koydukları performanslarıyla ilintilendirildiğinde, barış ve istikrarın desteklenmesinde oynadıkları role dair önemli sonuçlar elde edilebilmektedir. Bölgesel inşa süreçlerinin çıktıları değerlendirilirken bölgesel kurumların başarı veya başarısızlıklarını anlamak için, serbest ticaret gibi sadece materyal göstergeler yerine normatif unsurlara da bakılmalıdır. İnşacılığın rasyonalist ve materyalist varsayımlara yönelik getirdiği temel

¹¹⁸ Gilbert Rozman, “Post Cold War Evolution of Chinese Thinking on Regional Institutions in Northeast Asia”, *Journal of Contemporary China*, vol. 19, no. 66, 2010.

¹¹⁹ Amitav Acharya, “The Emerging Regional Architecture of World Politics”, *World Politics*, vol. 59, July 2007, p. 639.

eleştiri, neo-fonksiyonalizm veya neo-liberal kurumsalcılığın aktörlerin kendi çıkarlarını verili olarak aldığı ve algılarının şekillenmesini tamamen buna bağladıkları araçsal güdülenmedir. Buna karşılık düşünsel ve normatif faktörlerin önemi vurgulanarak sosyalizasyon kavramına vurgu yapılmıştır. Sosyalizasyon normların difüzyonu ve içselleştirilmesi süreci olarak kavramsallaştırılabilir.¹²⁰ Sosyalizasyonun etkileri aktörlerin çıkarları bağlamında “sonuçluluk mantığı”ndan farklı olarak “uygunluk mantığı” ile açıklanmaktadır.¹²¹ Dışsal materyal bir güdüleyici olmadan işbirlikçi davranış nasıl mümkün olabilir? İnşacıların sosyal etki, imrenme ve mimikleme gibi farklı türde sosyalizasyon mekanizmaları olabileceğine dair tespitleri bulunmaktadır.¹²² Bu yaklaşım, Doğu Asya kurumsallaşma süreç ve pratikleriyle büyük ölçüde uyuşmaktadır. Kültür ve kimliğin tanımlayıcı öğeler olarak öne çıktığı, kurumsallaşmanın katkıları açısından normatif çıktılarının belirleyici olduğu ve formal bölgesel kurumların neo-fonksiyonalist manada entegrasyon mantığına dayanmadığı düşünüldüğünde bölgesel işbirliği süreçlerinin doğası, işleyişi ve hatta amaçlarındaki farklılık anlaşılacaktır.

Bölgesel aktörlerin yükselişiyle beraber küresel güç dağılımında meydana gelen değişimin bölgesel amaçlar ve bölgesel kurumların rolü üzerinde ne tür bir etki yaratacağı halen ciddi merak konusudur. Ancak şurası açıktır ki bölgesel kurumların fonksiyonları ve rolleri getirilen yeni görev tanımlamaları ve kapsadıkları yeni sorun alanlarıyla yepyeni bir anlam kazanmıştır. İklim değişimi, finansal dalgalanmalar, salgın hastalıklar ve doğal afetler gibi ulus-aşırı sorunlara çözüm bulma çabaları arttığı gibi, güvenlik alanında insani müdahale gibi önemli konular yine bölgesel kurumların ilgi ve faaliyet alanlarına girmiştir. Fakat tüm bu sorunlara yönelik bölgelerin atfettiği önem ve yaklaşımlarında farklılaşma görülmektedir. Bu anlamda Asya’da bölgesel finansal istikrar mekanizmalarının örgütlenmesine ciddi önem verilmektedir. Bölgesel ekonomik entegrasyon süreci örgüt temelli olmaktan ziyade piyasa temelli yürütülmeye çalışılmaktadır. Bununla beraber belki de en dikkat çekici olanı barış ve istikrarın kaynağı olarak gösterilen ittifak-kurmama normunun geliştirilmesi ve ısrarla küresel

¹²⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, New York, Cambridge University Press, 1999, p. 82, 101.

¹²¹ James G. March and Johan P. Olsen, “The Institutional Dynamics of International Political Orders”, *International Organization*, vol. 52, no. 4, 1998, pp. 943-969.

¹²² Alastair Iain Johnston, *Social States: China in International Institutions 1980-2000*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

düzeyde yayılmasına azami çaba harcanmasıdır. Tüm bunlar “norm yerindeliği”¹²³ olarak kavramsallaştırılabilecek bölgelerin norm yaratma ve çoğaltma çabası içinde olduklarını gösteren önemli gelişmelerdir.

Eğer kurumsal etkinlik belirlenen amaçlara ulaşabilme yeteneği olarak ölçülürse daha az formal ve daha az bağlayıcı kurullarla bölgesel kurumların devlet egemenliği ve bağımsızlığını korumaya yardımcı olduğu anlaşılacaktır. Diğer bir ifadeyle AB tarzı ulus-ötesi kurumsallaşma şeklinin tek başarı modeli olmadığı görülebilir. Öte yandan büyük güçler tarafından yaratılan bölgesel kurumların, güç dağılımının temel belirleyici faktör olduğundan hareketle zorunlu olarak daha etkin olacağı varsayımı, kurumların tasarım versiyonlarındaki materyal ve düşünsel boyutlar beraber değerlendirildiğinde yanlışlanabilir. Her ne kadar bölgesel kurumlar büyük güçlerin güç politikası bağlamında rekabet ve mücadele alanları olarak bir işlev görse bile, tasarıma dayalı performans açısından daha başka faktörler de kurumların rolleri üzerinde etkili olabilmektedir. Bu anlamda ASEAN merkezli kurumsallaşmanın Doğu Asya’da temsil ettiği farklılaşma ve doğurduğu etkinlik konusunda ortaya çıkan bulgular, küçük çapta ve zayıf devletlerin oynadığı öncü ve belirleyici role ilişkin dikkat çekicidir.¹²⁴ Doğu Asya’nın kurumsallaşmasında ekonomik krizlere karşı verilen tepkilerde görülen ayırt edici nitelik son derece önemlidir. Kurumsallaşmanın kökenlerini oluşturan 1997 Asya krizi sırasında zaten temelde devlet egemenliğinin bekası anlayışına yaslanan bölgeselcilik (politik elitlerin bölgesel düzeyde politika koordinasyonu için üstlendikleri inisiyatiflerin), bölgeselleşmenin (serbest piyasa hareketlerinin) önüne geçmesi, üzerinde hassasiyetle durulması gereken ve daha sonra da kendini tekrarlayan bölgesel normatif yapıya dair önemli ipuçları vermektedir. Bölgesel kurumların varyasyonlarının oluşumunda normatif değişkenler belirleyici bir rol oynamaktadır. Tabii burada Çin’in kriz sonrasında serbest ticaret anlaşmaları aracılığıyla bölgesel etkinliğini artırmada oynadığı fırsatçı role de ayrıca işaret etmek gerekmektedir.

¹²³ Amitav Acharya, “Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism, and Rule-Making in the Third World”, *International Studies Quarterly*, vol. 55, n. 1, 2011, pp. 95-123.

¹²⁴ Amitav Acharya and Alastair Iain Johnston, *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007. Alice D. Ba, “Who’s Socializing Whom? Complex Engagement in Sino-ASEAN Relations”, *Pacific Review*, vol. 19, no.2, 2006, pp. 157-179.

Kurumsalcılığın bölgesel işbirliği ve istikrar üzerinde oynadığı rolle ilgili getirdiği katkılardan biri de “kurumsal elastikiyet” yaklaşımıdır. Sadece kurumsal güç değişkeni ile yetinmeyip “kurumsal esneklik” kavramını da göz önünde bulunduran yaklaşım, Asya’nın kurumsallaşma süreçlerine dair yeni bir boyut kazandırmaktadır. ASEAN ve ŞİÖ’nün kurumsal güçlerine nazaran üyeler arasında anlaşmazlığa düşüldüğünde ortadan kalkma ihtimaline karşı sahip oldukları kurumsal esneklik dikkate alınması gereken önemli bir özelliktir.¹²⁵

Liberal kurumsalcılığın eleştiriye açık en zayıf tarafı sosyalizasyon sürecinin çoğu zaman çift yönlü değil tek yönlü işletilmesidir.¹²⁶ Materyal güç üstünlüğüne sahip bir devletin zayıf devletlerle sosyalleşme sürecinde “öğrenme” ve “ikna”nın nasıl netice verdiği sosyalleşen zayıf devletin değişen tercihlerine bakıldığında gayet net anlaşılabilir. Ancak burada açıklanması gereken soru “normatif gücü” uygulayan ve güvenlik topluluğu pratiklerini kullanan politik amilin nasıl olup da “normallik” amacına ulaştığıdır. Gerçekliğin inşası gücü uygulayan lehine hizmet eden normlara uydurulmaktadır. Lider devletin tercihleri ve özellikleri genellikle uluslararası normların niteliğini şekillendirmektedir.¹²⁷ Kültürel ve normatif faktörler bölgesel işbirliğinin ve düzenin gelişiminde kritik bir rol oynamakta; fakat aynı zamanda güçlü bir liberal bileşene de sahip olmaktadır. Barışçıl ortak kimliklerin inşasında liberalleştirici koalisyonların rolü vurgulanmalıdır. AB için öne sürülen “normatif güç” kavramının, öne sürenler tarafından da itiraf edildiği gibi, aynı çelişkiyi yansıttığı açıktır.¹²⁸

Neticede, bölgesel merkezileşme bölgesel düzen inşası süreçlerinde temelde düşünsel ve normatif unsurlara odaklanılarak yapılan bir kavramsallaştırmadır. Ancak benimsenen eklektik analitik çerçevede, materyalist yapısalcı şemalar dikkate alınarak normatif değişkenleri içeren süreç temelli yaklaşımla birleştirilmiştir. Hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçleri arasındaki uyumluluk ve birbirlerini karşılıklı olarak pekiştirmeleri, bölgesel düzene istikrar kazandırmakla beraber bölgesel aktörler için

¹²⁵ Stephane C. Hofmann and Frederic Merand, “Regional Organizations *a la carte*: The Effects of Institutional Elasticity”, *International Relations Theory and Regional Transformation*, (ed.) T. V. Paul, New York, Cambridge University Press, 2012, p. 152.

¹²⁶ Pu Xiaoyu, “Socialization as a Two-Way Process: Emerging Powers and the Diffusion of International Norms”, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, 2012, pp. 341-367.

¹²⁷ Yan Xuotong, “International Leadership and Norm Evolution”, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 4, no. 3, 2011, pp. 233-264.

¹²⁸ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 2, 2002, pp. 235-258.

ortak sosyal ve ahlaki bir amaç da aşılacaktır. Doğu Asya bölgesel süreçleri Çin'den görece bağımsız iki yön izlemektedir. Ancak, bölgesel etkileşimlerin kaygan ve karmaşık örüntüleri bir yandan merkezileşme yönelimini gösterirken, diğer yandan Çin'in çevresinde seçtiği devletlerle bağlarını güçlendirdiği gerçeğini de yansıtmaktadır. Çin liderliği, resmi ve resmi olmayan ikili bir stratejik yaklaşımla bölgesel bağlamdaki iki yönlü süreci yönlendirmeye çalışmaktadır. Sosyalizasyona yönelik olarak Çin hükümetinin resmi yaklaşımı, ekonomik düşünceyi merkeze alarak bölge ülkeleriyle "güven kazanma" temelinde ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. İkinci resmi olmayan yaklaşımda ise hiyerarşi süreci yönlendirilmektedir. Bölgesel aktörleri başat bir devlet etrafında örgütleyen bu süreçte, başat ve merkezi devletin statüsünün etrafındaki diğer devletler tarafından gönüllü olarak kabullenilmesi esastır. Bu kabulleniş materyal unsurlar kadar ortak paylaşılan beklentiler ve birincil devlet ile ikincil devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen normların benimsenmesine bağlıdır. Burada kritik olan nokta başat devletin bölgedeki diğer devletlere göre daha farklı hak ve sorumluluklarının bulunduğu doğal olarak kabullenilmesidir.

Çin'in yükselişine bölge devletlerinin ürettikleri cevaplarla beraber etkileşim halinde gelişen bu iki ana bölgesel süreç, Çin tarafından uyum ve yönlendirme çabalarıyla yönetilmeye çalışılmaktadır. Çin, bir yandan bölge dışı bir aktör olarak ABD'nin bölgede dengeleme girişimlerini etkisizleştirme amacıyla sosyalizasyon sürecini canlı tutarak özellikle ABD'ye yakın duran ülkeleri (başta Tayvan, Japonya, Güney Kore olmak üzere) kazanmaya çalışmaktadır. Diğer yandan ise hiyerarşi sürecine etki ederek ileride oluşacak yeni düzeni kendi lehine şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Eğer bölgesel bağlamda halihazırda süregiden bölgesel süreçlerin gidişatı ve Çin'in bu bölgesel bağlama yönelik stratejik yaklaşımı konusundaki bu tespit doğru ise bölge dışı aktör olarak ABD'nin bu süreçlere yönelik yaklaşımı da ilave bir faktör olarak önem kazanmaktadır. ABD, bölgeye yönelik genel stratejisini "yeniden dengeleme" olarak ilan etmiştir. Bu durumda süregiden bölgesel süreçler açısından zemini olmadığı görülen ABD'nin dengeleyici koalisyon oluşturma veya yeniden sağlamlaştırma çabaları, doğal olarak Doğu Asya devletlerinin taraf seçme konusundaki isteksizlikleri ile karşılaşacaktır. Eğer bu devletler ABD tarafından taraf seçmeye zorlanırlarsa, bu tavır bölgenin istikrarının geleceği açısından en azından problemlili görülecektir. Daha ileri düzeyde bir zorlama hiç de ABD'nin beklediği sonuçları doğurmayabilir.

Dolayısıyla, bölgesel istikrar ve düzeni mümkün kılan merkezileşme süreçleri analiz edilirken üç temel sorunun cevabı aranacaktır: Merkezileşmenin oluşumunda istikrar ve düzenin kaynakları, meşruiyeti ve bunun nasıl ve kim tarafından sürdürüleceği.

Hiyerarşi kavramının uluslararası ilişkiler literatüründe hatırı sayılır bir yeri bulunmaktadır.¹²⁹ Hiyerarşiyi mevcut bölgesel düzeni örgütleyen ana çerçeve olarak tanımlamanın doğru olmadığı kabul edilse bile, informal ve derinden işleyen tarihsel ve kültürel örüntüleriyle merkezileşmenin temel süreçlerinden biridir. Hiyerarşi, sadece geçmişe referansta bulunan bölgesel düzen anlayışından farklı olarak günümüz bölgesel süreçlerinde karşılığını bulan ortak bölgesel kimlik inşası ile jeopolitik norm ve pratikleri sağlamlaştırma çabalarına hizmet etmektedir. Ayrıca, hiyerarşinin bölgesel aktörlere kazandırılan ahlaki amaç açısından oynadığı rol ve dönüştürücü etki de hesaba katılmalıdır.¹³⁰ Doğu Asya kavramı uzun yıllar sadece Konfüçyüsçü mirası temsil eden devletlere gönderme yapmak için kullanılmıştır.¹³¹ Bu temel özelliğini hala koruduğunu belirtmek gerekir.

Çin'in formal önerisi olan "Doğu Asya Topluluğu" modeli, ekonomik düşüncüyü merkeze almakla beraber kimlik ve değerler temelinde düşünen kurumsallaşma tasarımının bir ürünüdür. Bölgesel sosyalizasyon sürecinin merkezinde yer alan ASEAN+3'de bu model işlenmeye ve güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla,

¹²⁹ Hiyerarşi düşüncesi temellerini genel olarak yapısal realist teori ve Asya kültürel geleneğinde bulmaktadır. Amitav Acharya, "Will Asia's Past Be Its Future", *International Security*, vol. 28, no. 3, 2004, p. 153. Kenneth Waltz, hiyerarşik düzeni politik aktörlerin otorite derecelerine göre formal olarak farklılaştıkları bir sistem şeklinde tanımlamaktadır. Kenneth N. Waltz, "Political Structures", *Neorealism and Its Critics*, (ed.) Robert O. Keohane, New York, Columbia University Press, 1986, p. 73. Barry Buzan ve Richard Little'a göre hiyerarşi birimlerin ast-üst ilişkisi içinde olduğu politik yapıdır. Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 2000, p. 440. David Lake ise dört farklı türde hiyerarşik kurumlardan bahsetmektedir. Bunlar içinde ayrışık "etkinlik alanları" günümüz bağlamında ve konumuz açısından en dikkat çekici olanıdır. David A. Lake, "Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions", *International Security*, vol. 26, no. 1, 2001, pp. 129-160. Diğer taraftan, Doğu Asya'da hiyerarşik düzen için temel referans noktası Tang Hanedanlığı'ndan erken dönem Qing Hanedanlığı'na kadar olan dönemi içine alan klasik Çin dünya düzenidir. Bu düzen, Çin'in üstün merkez olduğu ve yöneticisinin daha aşağıda olan diğer yöneticiler üzerinde görevlerinin bulunduğu inancından beslenmektedir. John K. Fairbank, *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Cambridge, Harvard University Press, 1968.

¹³⁰ Eğer Çin gelecekte yeni lider güç olmayı başarabilirse, yeni dünya düzenini kendi imajına göre şekillendirecek ve kendi ürettiği normlarla diğer devletlerle sosyalleşmesini sağlayacaktır. Tüm bunlar güç geçişi modelinin normatif etkilerini meydana getirmektedir. Yan Xuetong, "International Leadership and Norm Evolution", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 4, no. 3, 2011, pp. 258-264.

¹³¹ John Ravenhill, "A Three Bloc World? The New East Asian Regionalism", *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 2, August 2002, p. 174.

Doğu Asya Topluluğu düşüncesi bölgede süregiden iki yönlü sürecin Çin'in arzuladığı yönde seyretmesini sağlayarak hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçlerinin kesiştiği noktayı temsil etmektedir. Bölgesel kurumsallaşmanın çift yönlü işlemesine katkı sağlayan temel dinamik, Çin'in desteklediği Doğu Asya Topluluğu önerisidir. Resmi olarak ilk defa 2002'nin Kasım ayında telaffuz edilen Doğu Asya Topluluğu düşüncesi, ASEAN+3 tarafından oluşturulan Doğu Asya Çalışma Grubu'nun önerisi olarak gündeme gelmiştir.¹³²

Merkezileşmeyi açıklamaya çalışırken hiyerarşi kadar sosyalizasyon süreçlerinin de ilişkisel boyutları, temel örüntüleri ve ana yönelimini netleştirmek gerekmektedir. Doğu Asya'daki sosyalizasyon süreçleri sadece devletlerarasındaki etkileşimleri değil, devlet-dışı aktörler arasındaki etkileşimlerle, devletler ve devlet-dışı aktörler arasındaki etkileşimleri de kapsayan geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. Doğu Asya hiyerarşik bölgesel düzeninde istikrarın kaynakları ve bu düzen içinde yaşayan aktörlerin kural, norm ve kurumları nasıl içselleştirdikleri meselesi halen önemini korumaktadır. Düzenin sağladığı materyal güvenlik ve sosyal amaç temelde aktörlerin memnuniyet ve katılım derecelerine bağlıdır. Bölgesel aktörler arasındaki sosyalizasyon süreçleri, Doğu Asya düzeninin sağladığı istikrar ve barışın neden ve nasıl meşru bir kabullenişle gerçekleştiğini anlamak için merkezi bir önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, düşünsel ve normatif faktörlerin aktörlerin davranışlarını nasıl etkilediği, aktörler arasındaki ilişkisel örüntülerin düzenlenme tarzı olarak nasıl meşru hale geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, bölgesel sosyalizasyon süreçlerinde denizaşırı Çinli networklerin rolü üzerinde durulması anlamlı görülmektedir.

Bununla beraber, bölge içi sosyalizasyon süreçleri kadar bölgeler arası yatay ilişkilerde ortaya çıkan norm difüzyonu meselesi de önem kazanmıştır. AB'nin normatif güç olarak diğer bölgelerin inşasında nasıl bir rol oynadığı, bölgeler arası düşünce ve normların etkileşimi bölgeler bağlamında sosyalizasyonun yeni boyutlarına işaret etmektedir. Bu anlamda özellikle ASEAN'ın gelişiminde AB modeliyle olan etkileşimin değerlendirilmesi ayrıca önem taşımaktadır.

¹³² "Final Report of the East Asia Study Group", Phnom Penh, November 2002, ASEAN+3, Ministry of Foreign Affairs, Japan. <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/asean/pmv0211/report.pdf>, (13.09.2014).

2. Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Geçiş

Soğuk Savaş'ın bitişiyle uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan tek kutupluluk, Waltzçu yapısal realistler açısından en tartışmalı konulardan biri haline gelmiştir. Yapısal realizmin önermelerine sadık kalan teorisyenler, iki kutuplu sistemde kutuplardan birinin yıkılmasıyla ortaya çıkan *de facto* tek kutupluluğun geçici bir aşama olduğunu savunmuştur. Onlara göre; yeni büyük güçler hızlı bir şekilde yeniden ortaya çıkacaktır; çünkü hegomon gücün niyetlerinden bağımsız olarak devletler gücün tehditkar bir şekilde kümelenmesine karşı denge oluştururlar.¹³³ Soğuk Savaş sonrası güç dengesinin yeniden oluşması, Waltz'un teorisi açısından çok önemli görülmüştür. Çünkü güç dengesi mantığının yeniden ortaya çıkmaması durumunda yapısal realizmin öngörülerinin tehlikeye girme ihtimali belirmiştir. Bu yüzden yapısal realistler uluslararası sistemin merkezinde bir güç dengesinin var olup olmadığı sorusuna odaklanmıştır. Büyük güçlerin birbirlerini nasıl ve hangi alanlarda dengeledikleri sorgulanmıştır. Bununla beraber teorinin tek nedensel değişken olarak öne sürdüğü uluslararası sistemdeki kutupluluk mantığının işlerliği tartışılmaya başlanmıştır. Hatta, teorinin kutupluluğun sistem istikrarı ve devlet davranışları üzerindeki etkileri konusundaki çıkarımlarının sistem düzeyinde olmasa bile bölgesel alt-sistemler düzeyinde geçerli olabileceği ileri sürülmüştür.

İki süper güçten birinin çöküşüyle uluslararası sistemin iki kutupluluktan tek kutupluğa geçtiğini öne sürmenin bazı problemleri bulunmaktadır. ABD, Soğuk Savaş döneminde diğer Batılı müttefikleriyle beraber eski Sovyetler Birliği karşısında nispi gücünü artırırken, özellikle Almanya ve Japonya gibi müttefikleriyle ilişkilerinde de ittifak zeminini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştı. Bu süreç Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiştir. ABD dünyadaki en heybetli askeri güç olmayı sürdürürken parasal

¹³³ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers will Rise?", *International Security*, vol. 17, no. 4, 1993, pp. 5-51. Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, vol. 70, no. 1, 1991, pp. 23-33. Kenneth Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, vol. 18, no. 2, 1993, pp. 44-79. Layne, tek kutupluluğun "2000-2010 yılları arasında çok kutupluluğa yol vereceği" tahmininde bulunmuştur (p. 7). Krauthammer, benzer bir tahmin yaparak "Şüphesiz, çok kutupluluk zamanı gelecektir. Belki bir sonraki nesil ya da biraz sonrasında ABD'yle eşit düzeyde büyük güçler ortaya çıkacak ve dünya yapısal olarak Birinci Dünya Savaşı öncesine benzeyecektir (pp. 23-24). Waltz ise ortaya çıkan yeni dünyanın ABD, Almanya, Japonya, Çin ve Rusya'yı içine alan dört veya beş büyük güçten meydana geleceğini iddia etmiştir (p. 70). Mearsheimer, aynı "dengeleme mantığı"ni savunarak Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın jeopolitik geleceğini tartışmıştır. John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, vol. 15, no. 1, 1990, pp. 5-56.

rezerv, ticaret ve teknoloji gibi alanlardaki nispi gücü gerilemiştir.¹³⁴ Sonuçta, güç dağılımı bir taraftan tek kutuplu olmasına rağmen Soğuk Savaş'ın zirve yaptığı dönemlerdekine nazaran daha az yoğunlaşmıştır. Bununla beraber, belki de herkes tarafından tanınan ortak bir güvenlik tehdidinin olmayışı sebebiyle, tek kutup gücü olan ABD'nin paradoksal bir şekilde iki kutuplulukta olduğundan daha az küresel politik etkinlik uygulayabilmesine yol açmıştır.¹³⁵ Bu açıdan bakıldığında uluslararası sistemdeki çelişkili trendlerin, uluslararası yapının etkilerinin günümüzdeki önemini geçmişe nazaran azaltabileceğini gösterdiği sonucuna varılabilir. Mesela, Samuel Huntington bu çelişkili durumun farkında olarak uluslararası sistemin yapısını "tek-çok kutupluluk" olarak tanımlamıştır.¹³⁶

Diğer taraftan, günümüz uluslararası sistemini kutupluluk mantığı açısından değerlendirenler arasında bir uzlaşma olduğunu söylemek de zordur. Uluslararası sistemin yapısına dair tek kutupluluktan çok kutupluluğa kadar çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu yeni bir durum da sayılmaz. Çünkü eski dönemler için de uluslararası yapının tanımlanmasında hep farklı görüşler ve tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Belki de burada öncelikle sorulması gereken soru uluslararası sistemde bir kutubu diğer aktörlerden ayırt eden niteliğin ne olduğudur.¹³⁷

Bazı analistler kutup konumunu, çoğunlukla gayri safi yurtiçi hasılayı esas alan, ekonomik yeteneklerle tanımlama eğilimindedir.¹³⁸ Örneğin, ABD Eski Başkanı Bill Clinton, 1993'te Tokyo Zirvesi'nde yaptığı bir konuşmada, bu mantığı yansıtarak Amerika(lar), Avrupa ve Asya'dan meydana gelen "üç kutuplu bir dünya"dan söz etmiştir.¹³⁹ Diğer çalışmalar, özellikle kutup konumunu belirleyen askeri güce dayanmaktadır. Ancak, bu ekole dahil olanlar arasında spesifik olarak hangi yeteneklerin ölçülmesi gerektiği konusunda anlaşmazlık bulunmaktadır. Bununla

¹³⁴ Stephen D. Krasner, "Power, Polarity, and the Challenge of Disintegration", *America and Europe in an Era of Change*, (ed.) Helga Haftendorn and Christian Tuschhoff, Boulder, Westview Press, 1993, p. 22.

¹³⁵ Bu yüzden, örneğin Christopher Layne Soğuk Savaş sonrası ABD'nin grand stratejisi için Doğu Asya bağlamında "az ama öz" yaklaşımını önermiştir. Christopher Layne, "Less is more: Minimal Realism in East Asia", *The National Interest*, vol. 43, 1996.

¹³⁶ Samuel P. Huntington, "America's Changing Strategic Interests", *Survival*, vol. 33, no. 1, 1991, p. 6.

¹³⁷ Joseph L. Noguee, "Polarity: An Ambiguous Concept", *Orbis*, vol. 18, no. 4, 1975, p. 1197.

¹³⁸ Bruce M. Russett, *Trends in World Politics*, New York, Macmillan, 1965. A. F. K. Organski and Jacek Kugler, *The War Ledger*, Chicago, The University of Chicago Press, 1980, pp. 30-38.

¹³⁹ Bill Clinton, "Adress to Students and Faculty at Waseda University", U.S. Department of State Dispatch, 7 July 1993.

beraber, kutup konumunun nitelendirilmesi için tam olarak ne kadar bir askeri gücün olması gerektiği konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, John Mearsheimer kutup gücün “sistemdeki lider devlete karşı kendi çabalarıyla kendisini savunmak için makul bir öngörüsü” olan bir devlet olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁰

Diğer taraftan, kutupluluğu düşünsel veya tutumsal terimlerle tanımlayan görüşler de bulunmaktadır. Richard Rosecrance, kutupluluğun ideolojik temellerine vurgu yapmaktadır. Bu görüşten hareketle 1822-1848 dönemini liberalizm ve muhafazakarlık arasında iki kutuplu bir bölünme; 1918-1945 sistemini faşizm ve demokrasi arasında süren iki kutuplu bir mücadele ve 1945-1960 dönemini ise komünist, Batılı ve tarafsız güçler arasında vuku bulan üç kutuplu bir çekişme olarak kategorize etmektedir.¹⁴¹ Eğer bu mantıkla düşünsel bölünmeler kutupluluğun ölçülmesinde kullanılacaksa, nereden baktığınıza göre günümüz sistemini tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu olarak tanımlamak mümkündür. Fukuyama'nın “tarihin sonu” argümanına göre liberal demokratik ideolojinin zaferiyle dünya tek kutuplu hale gelmiştir.¹⁴² Bu görüşün tam tersi, “Diğerleri karşısında Batı”¹⁴³ yaklaşımı dünya politikasının ana eksenini olarak görülecek olursa, günümüz sistemi iki kutuplu olarak nitelenebilir. Huntington'un “medeniyetler çatışması”¹⁴⁴ vizyonunu benimseyenler içinse gelecekte dünya; Batılı, Budist, Konfüçyüsçü, Japon, Slavik-Ortodoks, Latin Amerikalı, Hindu ve İslami kültürler arasında geçen çok kutuplu bir mücadele olacaktır.

Güç geçişi modelinde olduğu gibi uluslararası sistemin yapısına dair ortaya çıkan farklı görüşleri bir noktada uzlaştırmak ise mümkün görünmektedir. Gücün önemli temelleri olarak görülen çeşitli unsurlar birleştirilerek kutupluluk veya devlet gücü gücü yeniden ölçülebilir. Bir devleti güçlü kılan unsurların ne olduğuna odaklanarak ortak bir ölçüm modeli geliştiren bu yaklaşım, çoğunlukla tek bir değişkenden hareket ederek sistemin yapısını ilan eden önceki görüşlerden tamamen farklılaşmaktadır. Güç geçişi modelinde ezici bir çoğunlukla mutabık kalınan husus güç yeteneklerinin çeşitli buyutları açısından kaydettikleri skora göre devletlerin sıralanması

¹⁴⁰ John Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, *International Security*, vol. 15, no. 1, 1990, p. 7.

¹⁴¹ Richard N. Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics*, Boston, Little, Brown, 1963, pp. 79-101.

¹⁴² Francis Fukuyama, “The End of History”, *The National Interest*, vol. 16, 1989, pp. 3-18.

¹⁴³ Kishore Mahbubani, “The West and the Rest”, *The National Interest*, no. 28, 1992, pp.3-13.

¹⁴⁴ Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations”, *Foreign Affairs*, vol 72, no. 3, 1993, pp. 22-49.

gerektiğidir. Bu modeli esas alan çalışmalar genel olarak üç kategoride yetenek ölçütlerini toparlamaktadır. Bunlar; nüfus ve toprak (ya da kritik kitle), ekonomik güç ve askeri yeteneklerdir.¹⁴⁵ Yeteneklerin çok boyutlu ölçümlemesi yönteminin kullandığı bu çalışmalar çoğunlukla günümüz uluslararası sisteminin tek kutuplu olduğu sonucuna varmaktadır. Çünkü sadece ABD gücün bu üç genel boyutunun hepsinde kuvvet projekte edebilecek kapsamlı bir yeteneğe sahiptir.

Ancak, kutupluluğu bu yöntemle ölçümlemenin doğurduğu önemli bir sorun vardır. Daha doğrusu kutupluluğu bu şekilde ölçüp sistemin yapısını da buna göre belirlemek sonuçları itibariyle problemlidir. Güç geçişi modeli, pratikte devletler arasındaki geleneksel savaş yeteneğini ölçmek için tasarlanmıştır. Dolayısıyla, kritik kitle kalıcı gücün ölçütüken, ekonomik göstergeler savaş potansiyeli için vekalet ölçütleri olarak görülmekte, askeri göstergeler ise o gün için var olan kuvvet dengesini ölçmektedir. Güç geçişi modeli, en temelde, devletler arasında nispi savaş yeteneğini hesaplamayı hedeflediğinden farklı türden güç kaynaklarını anlamlı bir şekilde bağlantılandırarak böyle bir yöntemi kullanması kendi içinde tutarlı görülebilir. Fakat güç, yetenekler yerine politik etkinlik olarak kavramsallaştırıldığında bu tür bir hesaplama hatalı sonuçlar doğurabilecektir. Özellikle ekonomik, askeri ve diplomatik kaynakların birbiriyle bütünlüklü ve orantılı bir ilişkisellik taşımadığı zamanlarda hata payı daha da yüksek olacaktır. Örneğin, bir devlet ekonomik güç olmadan askeri bir güce kavuşabilmekte, ya da askeri güç olmadan ekonomik ve politik bir güç haline gelebilmektedir. Ayrıca, güç geçişi modelinin önemli başka bir eksikliği kaynaklar itibariyle de olsa, düşünsel güce çok az değer vermesidir.

Uluslararası sistemin yapısının değerlendirilmesinde kutupluluk mantığının sorgulanması, daha temelde, güç kavramına bakışta var olan temel bir ayrımı zorunlu olarak gündeme getirmektedir. Bu temel ayrım materyal kaynaklar ve yetenekler olarak

¹⁴⁵ 1963 yılında Michigan Üniversitesi'nde savaş tarihi incelemeleriyle başlatılan bir proje olan Savaşın Bağlantıları (Correlates of War) projesi, nicel verilere dayalı olarak geliştirilen bu ölçümleme yönteminin en önde gelenidir. Bununla beraber güç geçişi modelini esas alan daha pek çok çalışma aynı mantığı yansıtan benzer ölçümler yapmıştır. Jacek Kugler and Marina Arbetman, "Choosing Among Measures of Power: A Review of the Empirical Record", *Power in World Politics*, (ed.) Richard J. Stoll and Michael D. Ward, Boulder, Lynne Rienner, 1989, p. 75. William B. Moul, "Measuring the 'Balance of Power': A Look at Some of the Numbers", *Review of International Studies*, vol. 15, 1989, pp. 101-121.

güç ile arzulan amaçları gerçekleştirebilme, yani etkinlik olarak güç anlayışlarıdır.¹⁴⁶ Kutupluluk mantığı bağlamında uluslararası sistemin yapısı değerlendirilirken, esasında, materyal yeteneklerin dağılımı ve yoğunlaşması olarak güce işaret edilmektedir. Dolayısıyla, gücün bu anlamda kullanılması uluslararası sistemde etkinliğin karakteri veya politik ilişkilerin mantığı hususunda doğrudan bir hüküm bildirememektedir.

Tek kutupluluk terimi kullanılırken tek bir devletin aşırı derecede yetkin olduğu bir sistemle, materyal yeteneklerin yoğunlaştığı iki ya da daha çok devletin var olduğu sistemler (iki kutuplu, üç kutuplu, çok kutuplu) birbirinden ayrılmış olmaktadır. Ayrıca tek kutupluluk terimi, yeteneklerin dağılımı yerine genellikle politik etkinlik ve kontrol ilişkilerine gönderme yapan imparatorluk kavramından da farklıdır. Bir sıfat olarak ‘tek kutup’, tek bir kutuba sahip olan bir yapıyı tarif etmektedir. Uluslararası sistemde bir kutubun yer alabilmesi için iki temel özellik gerekmektedir. Birincisi; bir devlet diğer devletlerin amaçlarına ulaşmak için kullanabilecekleri özellikle geniş çaplı kaynakları kontrol altında bulundurmalıdır. İkincisi; yine bir devlet devlet yeteneğinin tüm bileşenlerinde üstün olmalıdır. Geleneksel olarak bu yetenekler nüfus ve toprak genişliği, kaynak edinimi, ekonomik kapasite, askeri kuvvet, ve örgütsel-kurumsal “yetkinlik”tir.¹⁴⁷ Tanım gereği tek kutuplu sistemde sadece tek bir devlet tüm bu kriterleri karşılayabilir.

Kutupluluk kavramının içerdiği merkezi varsayım kutupluluğun farklı türde davranışlar için teşvikler ve engellemeler yoluyla devletlerin muhtemel eylemlerini yapılandırdığıdır. Ne var ki, bu kavram uzun dönemde uluslararası politikanın örüntüleri hakkında çok az kavrayış sağlamaktadır. Hatta, analitik faydası konusunda en çok ikna olmuş olanlar bile kutupluluğu, devlet davranışlarının mükemmel bir açıklaması olarak görmek yerine zorunlu bir parçası olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁸ Esasen, kutupluluk kavramı, kaynaklar ve yetenekler olarak güç ile arzu edilen amaçları elde etmek (etkinlik) arasında var olan hayati ayrımı netleştirmede elverişli bir yol sağladığı için önemli görülmektedir. Kutupluluk, doğrudan ve sadece materyal yeteneklerin dağılımı ve yoğunlaşmasına işaret etmektedir.

¹⁴⁶ Güç teorisi literatüründe bu ayrımın önemine dikkat çeken ilk isimlerden biri David Baldwin’dır. David A. Baldwin, *Paradoxes of Power*, New York, Basil Blackwell, 1989.

¹⁴⁷ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, Mass, Addison-Wesley, 1979, p. 131.

¹⁴⁸ Barry Buzan, *The United States and the Great Powers: World Politics in the Twenty-First Century*, New York, Polity Press, 2004.

Bu bağlamda Stephen Brooks ve William Wohlforth 2008 finansal krizinin hemen öncesinde uluslararası sistemin tek kutupluluğu ile ilgili ilginç ve dikkate değer bir tez ileri sürdüler. Yazarlara göre; yapısal realistler tarafından uluslararası sistemi açıklamada kullanılan iki temel mantık olan ‘güç dengesi’ ve ‘tehdit dengesi’nin her ikisi de yeni tek kutupluluk senaryosuna uygulanmada başarısız olmuştur. Diğer bir ifadeyle, lider devlet konumunda olan ABD’nin güvenlik politikaları üzerindeki sistem baskıları halen büyük ölçüde operasyonel sonuçlar doğuramamaktadır. Yükselen güçlerin, ABD hegemonik liderliğine karşı ‘sert’ dengeleme davranışlarının görünürde bulunmayışı, uluslararası sistemin tek kutuplu yapısının bir süre daha devam edeceğini göstermektedir.

Uluslararası sistemin geleceğine yönelik “dengesiz bir dünya” öngörüsünde bulunan bu tez, en temelde, yükselen güçlerin açık dengeleme davranışı gösterme konusunda oldukça çekimser kalmalarını esas almaktadır. Ancak, özellikle 2008 finansal krizi sonrası ortaya çıkan üç önemli gelişmeyle beraber, uluslararası sistemin yapısındaki değişim yeniden değerlendirildiğinde tek kutupluluk öngörüsünün savunulmasının giderek zorlaştığı anlaşılmaktadır. Bu üç önemli gelişme Rusya’nın Kırım’ı işgali, BRICS ülkelerinin 2014’te Batı’nın Rusya’ya karşı uyguladığı yaptırımlara görüş birliği içinde karşı çıkışı ve ABD’nin dahil olmadığı çok taraflı paralel kurumsallaşma yapılarının giderek çeşitlenmesidir.

Örneğin; 2014 yılının Temmuz ayında Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika arasında varılan anlaşmayla BRICS Kalkınma Bankası’nın kurulması ve Koşullu Rezerv Fonu’nun oluşturulması, Batılı güçlerin baskın olduğu mevcut uluslararası finansal kurumlara yönelik bu ülkelerin hoşnutsuzluklarının düzeyini gösteren önemli bir gelişme olmuştur. BRICS ülkeleri dünya nüfusunun %40’ına, küresel ekonomik üretimin %20’sine ve dünya ticaretinin %17’sine karşılık gelmesine rağmen, hak ettikleri düzeyde mevcut kurumlarda temsil edilmemektedir. Çin, dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmasına rağmen IMF’deki oy yüzdesi Benelüks ülkelerinin bile çok altındadır. 2010 yılında IMF’nin oy dağılımının yeniden düzenlenmesi konusunda bir anlaşmaya varılmış, fakat bu düzenleme ABD tarafından geciktirilmiştir. Yükselen güçlerin hoşnutsuzlukları uluslararası kurumlarda gelişmekte olan ülkelerin temsiliyetinin artırılması konusunda ABD’nin gösterdiği isteksizlikle birleşince, Çin

Devlet Başkanı Xi Jinping'in yeni bir kalkınma bankasının kurulması çabalarına öncülük etmesine yol açmıştır. Bu gelişme IMF ve Dünya Bankası'nın üstünlüğüne karşı bir meydan okuma olarak yorumlanmaya oldukça müsaittir.¹⁴⁹

Tüm bu gelişmeler, doğrudan ya da dolaylı olarak, ABD hegemonyasına karşı dengeleme mantığını kısmen gösterdiği için önemli görülmektedir. Ancak, Brooks ve Wohlforth'un iddia ettikleri tek kutuplu yapıda hegemon gücün kendi bölgesi dışında askeri operasyon yapabilme yeteneği açısından tekel güç olması durumunun halen değişmediği düşünülebilir. Rusya'nın Kırım'ı işgali askeri güç kullanımı yoluyla dengeleme girişimi olmasına rağmen, Rusya'nın kendi etkinlik bölgesinde gerçekleşmiştir. Daha dar olmakla beraber sıklıkla kullanılan kritere göre; eğer uluslararası sistemin herhangi bir yerinde büyük çapta politik-askeri bir aksiyon örgütlenme yeteneğine sahip tek bir devlet bulunuyorsa, bu sistem tek kutuplu bir sistemdir.¹⁵⁰ Ayrıca, tek kutupluluk kavramı devletler arasında yeteneklerin dağılımında bir eşik (baraj) değeri ima etmektedir. Buradaki önemli soru sistemin eşiği geçip tek kutuplu hale geldiğinin nasıl bilineceğidir. Daha önce yapılan kutup tanımına göre, eğer sistem içindeki bir devletin sahip olduğu yetenekler onu diğer devletlerle mukayese edildiğinde kendi başına bir sınıfa yerleştiriyorsa, uluslararası sistem tek kutupludur.¹⁵¹ Dolayısıyla, bu tanım bir devletin yeteneğinin mutlak ölçekte değil, diğer devletlerin yetenekleriyle nispi ölçekte değerlendirildiği gerçeğini yansıtmaktadır. Tek kutuplu devlet ilgili tüm yetenek kategorilerinde üstün olan konumundadır.¹⁵²

Tek kutuplu yapının devamı ile 'dengesiz bir dünya' öngörüsünde diğer bir ilginç nokta ise bu yeni uluslararası sistem yapısının lider hegemonunda olduğu gibi yükselen güçler üzerinde de sistemik baskılar oluşturamadığıdır. Diğer bir ifadeyle, tek kutuplu yapı tek bir gücün istediği herşeyi yapabildiği, diğerlerinin ise tamamen

¹⁴⁹ Elizabeth C. Economy, "China's Imperial President: Xi Jinping Tightens His Grip", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 6, 2014, pp. 1-5.

¹⁵⁰ David Wilkinson, "Unipolarity without Hegemon", *International Studies Review*, vol. 1, no. 2, 1999, pp. 141-172. Birthe Hansen, *Unipolarity and the Middle East*, New York, St. Martin's, 2000. Stuart Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth, *The Balance of Power in World History*, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

¹⁵¹ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton, Princeton University Press, 2010, p. 13.

¹⁵² William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, vol. 21, 1999.

pasifize oldukları bir yapısal model değildir.¹⁵³ Hele dünya devleti veya imparatorluk sistemi gibi bir sistem hiç değildir. Dolayısıyla, esasen denge mantığının işlemediği tek kutuplu yapı öngörüsü, güç yayılımı modelinin kutupsuz uluslararası sistem öngörüsüyle bu açıdan kesişmektedir. Bununla beraber, bu görüş kutupluluk mantığının eskiye nazaran etkisizleştiği, buna mukabil ulusal ve bölgesel süreçleri harekete geçiren düşünsel faktörlerin ise değer kazandığını iddia eden yaklaşıma da kapı aralamak anlamına gelmektedir.

Kutupluluğu, önemini yitirmesine rağmen hala kullanışlı kılan diğer önemli nokta ise kutup mantığının bölgesel alt-sistemlere uygulanabilirliğidir. Özellikle neorealistler kendi teorik tutarlılıklarını sürdürebilmek için bölgesel analizlere ayrıca büyük önem vermişlerdir. Örneğin, John Mearsheimer yapısal realist mantığı Avrupa'nın yeni çok kutuplu geleceğini tahmin etmede kullanmıştır. Buna ilaveten çok kutupluluk altında Asya'nın geleceğine yönelik tahminler ortaya atılmıştır. Aaron Friedberg tarafından savunulan “çok-çok kutupluluk”¹⁵⁴ terimi, yeteneklerin dağılımının bölgesel düzeyde devlet davranışlarını belirlediğini ima etmektedir. Özellikle askeri rekabete atıfta bulunan bu görüş, uluslararası düzeyde olmasa bile güç dengesi mantığının bölgesel düzeyde geçerli olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

‘Sistem’ terimi daha önce analiz edildiği üzere birbiriyle bağlantılı unsurların bir araya getirdiği bir bütündür. Doğuşu itibariyle modern devlet sistemi bitişik olarak kümelenmiş Avrupa devletlerinden meydana gelmesine rağmen, söz konusu Avrupa sisteminin uluslararası sistem olma özelliği nadiren sorgulanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa dışı büyük güçlerin ortaya çıkışı, daha doğrusu sistem düzeyinde Avrupalı devletlerle etkileşime geçmeleri, üç evrenselci ideoloji olan faşizm, komünizm ve liberal kapitalizm arasında yürütülen bir mücadele görüntüsüyle dünyayı birbirine bağlayarak uluslararası sistem terimini kullanmayı anlamlı hale getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise, geçici bile olsa, global askeri rekabeti saf dışı bırakmış ve güvenlik meselesini daha çok bölgesel odaklı yapmıştır. ABD, küresel ölçekte dengeleme davranışı sergileyebilme yeteneğine sahip tek devlet olmasına rağmen,

¹⁵³ “Tek kutuplu sistemde, materyal güç, her zaman arzu edilen sonuçlara tercüme edilememektedir”. Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton, Princeton University Press, 2010, p. 2.

¹⁵⁴ Aaron L. Friedberg, “Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia”, *International Security*, vol 18, no. 3, 1993, p. 6.

karşısında herhangi bir güvenlik tehdidi kalmamıştır. Diğer taraftan, ABD'nin *de facto* ortaya çıkan sistemdeki bu konumu yanlış anlaşılmalıdır. Özellikle 11 Eylül'den sonra daha da iyi anlaşılmıştır ki, Arthur Schlesinger'in deyiimiyle ABD dünyada *Pax America*'nayı empoze etmek için fazla zayıf, fakat aslına rücu etmek için de fazla güçlüdür.¹⁵⁵ Bu durumda ABD için halihazırda uygulanabilecek iki realist seçenekten bahsedilebilir: Birincisi; 19. yüzyıl İngiltere'si gibi 'açıktan dengeleme' rolü, ikincisi ise Bismarck Almanya'sı örneğine benzer şekilde global ittifaklar sisteminin merkezinde yer almaktır.¹⁵⁶ Diğer taraftan, elbette ABD, 11 Eylül sonrasında olduğu gibi bu iki realist seçeneği izlememeyi sürdürebilir de.

Ancak, her halükarda günümüz uluslararası sisteminin kutupluluğu devletlerin davranışlarını belirlemede geçmişte olduğundan daha az önemli hale gelmiştir. Küresel askeri rekabetin olmayışıyla beraber uluslararası politikanın yapısı 'alt-sistem dominant' bir özelliğe kavuşmuştur. Buna göre; bölgesel alt-sistemlerin davranışları ait oldukları daha büyük global sistemin gösterdikleri özellikleri belirlemektedir.¹⁵⁷ Fakat bu bölgesel formülasyon dahi askeri kaba kuvvet kullanımına dayanan yaklaşıma pek uygun görünmemektedir. Geçmişte büyük güç ilişkilerini karakterize eden mantığın bugün için geçerli olduğunu öne sürmek zordur.

Hey şeyden evvel ufukta kuvvetli bir küresel hükümlanlık beklentisinde olmak için hiçbir neden bulunmadığı gibi, sistemdeki en güçlü devletlerin fiziksel güvenliklerine yönelik tehditlerden büyük ölçüde azade oldukları bir döneme girildiği görüntüsü daha hakimdir. Güvenlik meselelerinin geleneksel anlamda önemi geriledikçe büyük güç rekabetinin farklı özellikleri öne çıkmıştır. Örneğin; bölgeler ve kurumlar üzerinde politik etkinlik kurmak, teknolojik liderlik ve yerel tabanlı şirketlerin küresel piyasadaki iştirakları gibi konular önem kazanmıştır. Kutupluluk kavramı, bir tür devletler sınıfını diğerlerinden ayırt edebilmek amacıyla tek bir fay hattının inşa edilebilirliğini varsaymaktadır. Kutupluluk mantığı sayesinde çizilen bu fay hattı, uluslararası sistemde kendi başına önemli görülen tek bir hiyerarşinin varlığını kabul

¹⁵⁵ Arthur Schlesinger, "Back to the Womb? Isolationism's Renewed Threat", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 4, 1995, pp. 2-8.

¹⁵⁶ Josef Joffe, "Bismarck or Britain? Toward an American Grand Strategy After Bipolarity", *International Security*, vol. 19, no. 4, 1995, pp. 94-117.

¹⁵⁷ Morton A. Kaplan, *Systems and Process in International Politics*, New York, Wiley, 1957, p. 17, 40-41.

etmektedir. Halbuki, günümüz uluslararası sisteminde statü ve prestij arayışı pek çok iç toplumsal yapıda görüldüğü gibi yüksek düzeyde çeşitlenmiş katmanlaşma eğilimini yansıtmaktadır.¹⁵⁸ Günümüz uluslararası sisteminin yapısını kavramsallaştırırken prestij ve statü türleri açısından farklı bir katmanlaşma sisteminin oluştuğunu varsaymak daha uygun görünmektedir. Bu çeşitlenmiş katmanlaşma sisteminde büyük güçlerin rekabeti ve kimliklerinin tanımlanması süreçleri devam etmektedir.

Değişen uluslararası sistemin mevcut yapısal durumunu net bir şekilde tanımlamak riskli bir uğraştır. Çünkü uluslararası sistemin yapısı henüz net olarak şekillenmemiş, bir geçiş aşamasındadır. Günümüz uluslararası sisteminden bahsedilirken Soğuk Savaş sonrası dönem ifadesinin sıklıkla kullanılması da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Tek kutupluluk yaşandığı haliyle bitmiş ve geçmişte kalmıştır. Ancak çok kutupluluğa geçiş de henüz tamamlanmamıştır. Bu geçişin nereden başlayıp nereye yöneldiği konusunda genel bir doğrultunun çizilmesi ise sağlıklı bir analiz için en azından kalkış noktası sağlayacaktır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla beraber Soğuk Savaş'taki iki kutuplu sistemin sona ermesi, tek kutup olarak kalan ABD'nin sistem içinde konumlanmasına yol açmıştır. Günümüz uluslararası sisteminin yapısını tek kutuplu olarak tanımlamak doğru olmamasına rağmen, yaşanan değişimin başlangıç noktasını tek kutupluluk olarak belirlemek diğer tanımlamalara göre daha az riskli görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla beraber ABD'nin yakalamış olduğu tek kutuplu an, devletler arasında yeteneklerin dağılımı bağlamında 'eşik değer'i aştığı ölçüde, uluslararası sistemdeki değişimin başlangıç noktasını temsil etmektedir. Eğer bu tek kutuplu an görmezden gelinirse, ABD'nin gücü ve statüsü hakkında yapılan değerlendirmeler, örneğin 11 Eylül sonrası tek taraflı politikalara niçin yöneldiği gibi, önemli ölçüde eksik kalacaktır.

Neticede, yeniden şekillenmekte olan uluslararası sistemin yapısının çok kutuplu, hiyerarşik ve alt-sistem dominant olma özellikleri ön plana çıkmaktadır. Ancak uluslararası politikanın değişiminde yaşanan materyal güç dağılımı ve normatif yayılımı arasındaki karşılıklı etkileşim yeniden etkili olması kuvvetle muhtemel büyük güç

¹⁵⁸ Randall L. Schweller, "Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict Over Scarce Resources", *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, (ed.) Ethan B. Kapstein and Michael Mastanduno, New York, Columbia University Press, 1999, p. 12.

politikasının doğasını da belirleyecektir. Bölgesel süreçlerde devam eden merkezileşme ve hiyerarşik yapıda görülen farklı düzeylerdeki katmanlaşmayla beraber sonuçta ortaya çıkacak olan çok kutupluluğun geçmişteki çok kutuplu yapılardan çok önemli niteliksel farklılıklar taşıyacağı tahmin edilmektedir.

Öte yandan, güç dengesi arayışı içinde tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişin kolay olmayacağı gerçeği, tek kutuplu sistemin doğasından kaynaklanan bir sonuçtur. Çok kutuplu ve iki kutuplu sistemlerde, dengeleme statükonun korunmasını sağlayan birincil mekanizmayken, tek kutuplulukta tam tersine dengeleme revizyonizmi tanımlayan davranış biçimidir. Güç dengesinin yenilenmesi amacı, mevcut tek kutuplu yapının bertaraf edilmesini zorunlu kılar. Bu anlamda tek kutupluluk, devletlerin denge arayışında revizyonist olmaktan başka seçeneklerinin bulunmadığı tek sistemdir. Hatta tek kutupluluk içinde hegemon gücün kendisi de revizyonist olabilir. Bu ihtimal düşünüldüğünde çok kutupluluğa geçiş daha da zor ve karmaşık bir hal alabilir. Bu geçişin önündeki en büyük engeller ise düşünsel (ideational) zorluk ve mevcut güç dengesizliğinde var olan uçurumdur.¹⁵⁹ Bununla beraber yeni denge arayışındaki devletler açısından tek kutuplu sistemde hegemon güç, üstesinden gelinmesi gereken en zor, fakat tek engel değildir. Diğer devletler aynı zamanda sisteme dinginliğini geri kazandırma çabasında, yükselen revizyonist devlete karşı da uyanık olmak zorundadır. Bu anlamda diğer sistemlerle mukayese edildiğinde tek kutupluluk, Çin'in yükselişi açısından en tehlikeli yapısal durumdur. Aslında bu durum, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren özellikle bölge ülkeleri başta olmak üzere diğer devletlere yönelik Çin'in neden güvence verme stratejisini benimsediğini kısmen açıklamaktadır.¹⁶⁰

Hegemon tek kutubun revizyonist bir tutumla mevcut sistem içinde hareket etmesi, sonuçları itibariyle üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken önemli bir konudur. 11 Eylül sonrası ABD'nin tek taraflı politikaları ve müdahalecilik konusunda gösterdiği isteklilik, ABD ittifak sisteminin geleceği konusunda şüpheleri gündeme getirirken, ABD'nin küresel liderliğinin meşruiyeti sorgulanmaya başlamıştır. Geline noktada bakıldığında ABD'nin ittifak sisteminin temelini oluşturan liberal değerleri, BM

¹⁵⁹ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton, Princeton University Press, 2010.

¹⁶⁰ Avery Goldstein, *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Politics*, Stanford, Stanford University Press, 2005.

sistemine transfer ederek sivil ve politik hakların tehdit edilmesi gerekçesiyle askeri müdahaleye olanak tanıyan yapısal bir dönüşümü savunması, ABD revizyonizmini tanımlayan önemli bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle, ABD'nin yeni uluslararası düzen önerisi, insani ve politik hakların ihlaline karşı uluslararası normların geniş bir şekilde yorumlanması hakkını kendinde gören revizyonist bir görüşü yansıtmaktadır.¹⁶¹ Halbuki, rasyonel anlamda hegemon gücün sorumluluğu yükselen gücün artan rolünü çatışmaya yol açmayacak şekilde yönetmek olmalıdır.¹⁶² Tarihsel olarak kriz dönemlerinin bazıları barışçıl yollarla aşılabilmektedir. Materyal güç dağılımındaki kaymaların uluslararası normlar üzerinde çekişmeye yol açmadan aşılabilmesi, pek çok faktörle beraber aynı zamanda hegemon güçlerin yükselen güçlerin taleplerine nasıl karşılık verdikleri ile ilgilidir. Mevcut krizin barışçıl olarak çözümlenebilmesi, önceki düzeni mümkün kılan spesifik koşulların geri döndürülemez bir şekilde iflas ettiğine dair baskın güçler arasında genel bir uzlaşının oluşması halinde mümkün olabilir. Dolayısıyla, yükselen güçlerin mevcut düzene meydan okumaya karar vermeleri sadece kendi içsel süreçlerinin bir ürünü olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda, hegemon güçlerin ne yapacakları veya ne yapmayacakları konusunda vardıkları uzlaşmalar, yükselen güçlerin revizyonizmi ve mevcut düzende yıkıcı bir değişim gündemini desteklemeye karar vermelerinde dikkate değer bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in uluslararası sistemin değişiminde karşılaştığı zorlukları aşmak için önceliklerini belirlerken benimsediği stratejik tutumun farkında olanlar, ABD'yi açıkça uyarma ihtiyacı hissetmektedir. Çin'in ekonomik ve düşünsel gücüne öncelik veren direniş stratejisine karşı, ABD'nin kendi ekonomik ve entellektüel yeteneklerini geliştirmek yerine zorlayıcı gücüne aşırı yatırım yapması “anıtsal stratejik bir hata” olacaktır.¹⁶³

Esasen, ABD revizyonizminin kökenlerini, geriye giderek en azından, Soğuk Savaş döneminde aramak gerekir. Soğuk Savaş'ın nedenlerini Sovyet yayılmacılığıyla ilişkilendiren tarihçilerin dışında, görece daha yeni bir yaklaşım, ABD'nin kendi çıkarları temelinde bir dünya düzeni inşa etme çabalarına işaret etmektedir. Amerikan

¹⁶¹ Ian Clark, “China and the United States: A Succession of Hegemonies”, *International Affairs*, vol. 87, no. 1, 2011, pp. 13-28.

¹⁶² Randall Schweller, “Managing the Rise of Great Powers: History and Theory”, *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, (ed.) Alastair I. Johnston and Robert Ross, London, Routledge, pp. 1-31.

¹⁶³ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 119.

ekonomik hegemonyası, özerk bir alan yaratmaya çalışan hiçbir ülkeyi hoş göremediği gibi, Avrupa'ya yardım götüren Marshall Planı da Amerikan ekonomisini genişletmenin bir yolu olarak anlaşılmıştır.¹⁶⁴ Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra ortaya çıkan “yeni dünya düzeni” veya “yeni Amerikan yüzyılı” gibi projeleri de ABD revizyonizminin uzantıları olarak değerlendirmek mümkündür.

Tek kutuplu sistemde denge arayışındaki devletlerin revizyonist ve saldırgan olarak yaftalanması kaçınılmaz olduğundan, dengelemenin meşruiyetsizleştirme aşamasından sonra uygulamaya konulması zorunluluktur. Devletlerin öncelikle hegemon tek kutubun yetkinliğini yitirdiğini ve tehlikeli hale geldiğini görmeleri sağlanmalıdır. Eğer bu sağlanamazsa, güç dengesini geri getirmeye yönelik çabalar hayli riskli ve yüksek maliyetli olacağı gibi cezalandırmaya da açık hale gelecektir. Dolayısıyla, meşruiyetsizleştirme aşaması ancak hegemon tek kutubun nispi düşüşü başladıktan sonra ortaya çıkabilir. Hegemon gücün revizyonizmine karşı, yükselen güçlerin aşamalı bir şekilde mevcut düzenin meşruiyetini ortadan kaldıracak direniş stratejileri üretmeleri gerekmektedir. Hegemon tek kutubun meşruiyetini ortadan kaldırmak, karşı dengeleme davranışına rasyonel bir zemin kazandıracaktır.

3. Yükselen Güçlerin Direniş Stratejileri

Öyleyse, uluslararası sistemdeki materyal yapısal değişim ve normatif değişim arasındaki etkileşim gözetilerek meşruiyetsizleştirme aşamasında hegemon tek kutuba karşı ne tür direniş stratejileri geliştirilebilir? Tek kutuplu sistemde direniş ilişkileri her zaman hegemonik hükmetme ilişkileri ile beraber var olmak zorunda olduğundan, düşünce ve eylem arasındaki kompleks ilişki hegemonik otoritenin meşruiyetsizleştirilmesinin nasıl gerçekleştiğini anlamada anahtar niteliktedir. Yükselen güçler, bir yandan ABD üstünlüğüne doğrudan meydan okumadan rekabet halindeki dünya düzeni vizyonlarını öne sürerek “söylemsel direniş” ve maliyet dayatan stratejiler uygulayarak “pratik direniş” örnekleri gösterebilecekleri gibi, diğer yandan ABD hegemonyasına ilkesel olarak karşı çıkarak anti-hegemonyacılık bağlamında “gündelik

¹⁶⁴ William A. Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York, Delta, 1962.

direnış” ve barış içinde bir arada yaşama temelinde de “haklı direniş” pozisyonunu savunabilirler.¹⁶⁵

Söylemsel ve pratik direniş uygulamalarını “yumuşak dengeleme”¹⁶⁶, gündelik ve haklı direniş pozisyonunu ise “çevreyi şekillendirici” stratejik tutumlar olarak görmek de mümkündür. Tek kutuplu güce karşı diğer devletlerin uyguladıkları ‘pratik direniş’ stratejilerine çeşitli örnekler gösterilebilir. Diplomatik uyumsuzluk veya ayak sürüme yoluyla angajman, ABD askeri gücünün kendi üslerini kullanmasını reddetme, ABD’ye karşı terörist saldırı girişiminde bulunma, terörist gruplara yönelik yardımcı olma, cesaretlendirme veya barındırma faaliyetlerinde bulunma, uluslararası kurumlarda ABD aleyhine oy kullanma, ABD askeri güçlerinin ileri konuşlandırılmasını engelleme veya tersine çevirme, korumacılık veya diğer zorlayıcı ekonomik politikalar izleme, ABD müttefiklerini ablukaya alarak geleneksel kuvvet kullanımı yöntemiyle angajmanda bulunma, bölgesel ve uluslararası güvenliği etkileyen pivot devletlere karşı tehditler üretme, Batı karşıtı devletler ve gruplar arasında kitle imha silahlarını yaygınlaştırma vb...

Anti-hegemonyacılık bağlamında ortak ilkesel tutumda birleşen devletlerin, hegemonik düzenin meşruiyetini ve hegemonun yönetme otoritesini şiddete başvurmaksızın eleştirdikleri söylem ve pratikler, direnişin ikinci önemli boyutunu kapsamaktadır.¹⁶⁷ Burada ideolojik direniş ön plana çıkmış olmakla birlikte, harekete geçmiş aktivist tutum göze çarpmaktadır. Yükselen güçler, hegemon güce doğrudan meydan okumadan önce uygun koşulları yaratmak için çevreyi şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası politikada, hegemonya kavramı sadece materyal yetenekler ve fiziksel hakimiyete gönderme yapmaz. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve sembolik sermayenin üretiminde hegemon gücün tekelinde bulunan ideolojik kontrole de vurgu yapar. Mevcut sosyal düzenin meşruiyeti, sosyal hakimiyet ve yeniden üretimin materyal olmayan mekanizmaları vasıtasıyla özündeki keyfiliği görmezden

¹⁶⁵ Randall L. Schweller and Xiaoyu Pu, “After Unipolarity: China’s Visions of International Order in an Era of U.S. Decline”, *International Security*, vol. 36, no. 1, 2011, pp. 47-52.

¹⁶⁶ Michael E. Brown, Owen R. Cote, Sean M. Lynn-Jones, and Steven E. Miller, *Primacy and Its Discontents: American Power and International Stability*, Cambridge, MIT Press, 2009.

¹⁶⁷ Kevin J. O’Brien and Lianjiang Li, *Rightful Resistance in Rural China*, New York, Cambridge University Press, 2006. Martha Finnemore, “Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn’t All It’s Cracked Up to Be?”, *World Politics*, vol. 61, no. 1, 2009, pp. 58-85. Maria J. Stephan and Erica Chenoweth, “Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Non-violent Conflict”, *International Security*, vol. 33, no. 1, 2008, pp. 7-44.

gelinerek veya doğal kabul edilip içselleştirilerek, hegemon tarafından haklılaştırılmakta ve tahkim edilmektedir.¹⁶⁸ İdeolojik hegemonyanın temin ettiği bu normalleştirici etki, herhangi bir zorlamaya ve şiddete başvurmaya gerek kalmadan, baskın gücün uluslararası istikrarı garanti altına almasına zemin hazırlar. Nihai analizde, hegemonya kavramı hem ideolojik hegemonyanın kapsayıcılığını hem de mevcut güç yapısının kaçınılmazlığını ima etmektedir.

Anti-hegemonyacı direniş pozisyonu, hegemon güç ve diğer aktörler arasında farklı sosyal bağlamlarda ortaya çıkan sürekli bir mücadeleyi tanımlamaktadır. Hegemonya altındaki diğer aktörler hüküm süren ideolojinin sırrına vakıf olabilir ve ona nüfuz edebilir. Bu anlamda hegemonyanın meşruiyet ima eden kaçınılmazlığı kabul görmemektedir. Ayrıca, hegemonik ideolojiler karşıtlıklar yaratan bir idealleştirmeyi temsil ettiklerinden kendi terimleriyle eleştirilmeye olanak sağlar ve bu manada içsel bir çekişmeye müsaittir.¹⁶⁹ Batılı olmayan yükselen güçlerin direnişi, norm yayılımı bağlamında mevcut tek yönlü soyalleşmeye karşı bir tür “anti-sosyalleşme” çabasını içermektedir. Diğer bir ifadeyle, anti-sosyalleşme olarak direniş yeni bir sosyalleşme süreci için gerekli koşulların hazırlanmasıdır. Anti-hegemonyacı bir ideoloji ile direnen yükselen güç, diğerleriyle ürettiği yeni normlarla beraber sosyalleşmeyi amaçlamaktadır.¹⁷⁰

Aynen hegemonik düzenin kendi meşruiyetini haklılaştırmak için çeşitli mekanizmalara ihtiyaç duyması gibi, mevcut düzen içinde direniş imkanını temsil eden aktörler de pratiklerini haklı kılacak bazı araçlara başvurmaktadır. Ancak, hegemon tek kutuba karşı maliyet dayatan stratejilerin uygulamaya konulması, hegemonun meşruiyetini sarsmaya yardımcı olabileceken, yükselen güçlerin kendi meşruiyetlerini artırmaya dönük olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Bu yüzden aktörler, yer yer ve değişen zamanlarda, hegemonun meşruiyetini kabul etmek zorunda kalabilir. Göreli kazanç elde etme ve hegemonun bazı davranışlarına muhalefet edebilmek maksadıyla

¹⁶⁸ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, Harvard University Press, 1991.

¹⁶⁹ James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven, Yale University Press, 1985, pp. 317-318.

¹⁷⁰ Shiping Tang, “Foundational Paradigms of Social Sciences”, *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 41, no. 2, 2011, pp. 227-228.

mevcut sistem içindeki fırsatları ve yetkilendirilmiş kanalları kendi avantajlarına kullanmak isteyebilirler.¹⁷¹

Ne var ki, bu haklı direniş stratejisi beklenmedik bir sonuç olarak var olan düzenin meşruiyetini derinleştirme riski taşımaktadır. Mevcut sistem içinde tedrici bir değişimi öngören revizyonist devlet, bu stratejiyi uygularken bugünkü liberal düzeni tanımlayan çok taraflı kurumlar ağı içinde farkında olmadan kendisini kapana kısılmış bulabilir ve sistemi değiştirmeye fırsat bulamadan kendisi sistem tarafından dönüştürülebilir.¹⁷² Böyle bir sonucun ortaya çıkma ihtimali mevcut sistem içinde büyük başarı sağlayan devletler açısından daha yüksektir. Bu yükselen güçler, sistemi değiştirmenin kendileri açısından da hayli maliyetli olacağını düşünmeye başladıklarında, aslında fark etmeden mevcut sistemle sosyalizasyonlarını tamamlama evresine girmiş olurlar. Elbette bahsedilen bu ihtimal kaçınılmaz bir sonuç değildir. Bilakis, haklı direniş stratejisi kısa vadede yükselen güçlere ekonomik ve askeri yeteneklerini artıracak imkan sağlayabilir ve uzun dönemde sistemi değiştirme amacına yönelik hegemon güce karşı doğrudan meydan okuma fırsatı da sunabilir. Bu ihtimallerden hangisinin gerçekleşeceğini önceden tahmin etmek ise çok kolay bir iş değildir.

Şurası açıktır ki, mevcut düzenin meşruiyetini kuvvetlendirme veya zamanı geldiğinde sistemi değiştirme şeklinde farklı sonuçları doğurma potansiyeline sahip haklı direnişin ikircikli karakteri, yükselen güçlerin niyetlerini önceden kestirmeyi zorlaştırmaktadır. Hatta bir anlamda niyetlerin gizlenmesine imkan tanımaktadır. Zaten devletlerin niyetleri zaman içinde değişebildiğinden uzun dönemde sabit ve tutarlı kalmalarının garantisi yoktur.¹⁷³ Dolayısıyla, yükselen gücün gelecek niyetleri konusundaki belirsizlik, haklı direnişin sürekli yapım halinde olan ve esnek karakteriyle beraber düşünüldüğünde, etkili bir önlem alıcı strateji için neden tercih edildiğini anlamada yardımcı olmaktadır.

¹⁷¹ Kevin J. O'Brien and Lianjiang Li, A.g.e., pp. 15-24.

¹⁷² G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, Princeton University Press, 2001.

¹⁷³ Örneğin Çin'i statükocu bir güç olarak tanımlayan Alastair Iain Johnston, "Çin'in genel diplomasisinde revizyonist ilginin ölçek ve seviye açısından düşüşte" olduğu tespitini yaparken, "bu trendin gelecekte tersine dönebileceğini" de kabul etmektedir. Alastair Iain Johnston, "Is China a Status Quo Power?", *International Security*, vol. 27, no. 4, 2003, p. 56.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEMDE ÇİN'İN KONUMU VE ROLÜ

1. Çin'in Uluslararası Sistemdeki Rolünün Tanımlanması

Uluslararası sistem içinde Çin'in rolü tanımlanırken statükocu mu yoksa revizyonist mi olduğu konusunda yapılan tartışmada küresel değerlere bağlılığı, komşularıyla olan sınır anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözüme kavuşturması, uluslararası ticaret ve silahsızlanma rejimini kabul edişi ve uluslararası kurumlarla çalışmalarındaki uyuma dikkat çekenler, bu ülkenin statükoculuğuna vurgu yapmaktadırlar.¹⁷⁴ Johnston, argümanını temellendirirken statükoculuğu bir gücün mevcut güç dağılımına ve devlet etkileşimlerini etkileyen kurallara karşı meydan okumaması olarak tanımlamaktadır. Johnston'a göre Çin'in uluslararası kurumlara katılımı sadece söylem ve eylemlerindeki değişimi göstermemekte, aynı zamanda kendi bürokratik yapısını uyumlaştırma çabasını da yansıtmaktadır.¹⁷⁵ Yani, Çin mevcut kurum ve kuralları benimseyip içselleştirmeye çalışmakta, bir tür sosyalizasyon süreci yaşamaktadır. Daha sonra yapılan araştırmalarda Çin'in statükocu bir güç olduğunu teyit eden yaklaşımlar varlığını sürdürmüştür. Fravel ve Medeiros, nükleer gücüyle ilgili yaptıkları çalışmada, Çin'in yirmi yıldan fazla süredir devam eden askeri modernleşmesine rağmen caydırıcılık için kesin misilleme (assured retaliation) yoluyla güvenli ikinci vuruş yeteneğini geliştirme niyetinde olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁶ Carlson, Çin dış politikası egemen çevrelerindeki baskın olan eğilimin, uluslararası sistemdeki normatif statükonun pasif kabullenilişi yoluyla mevcut uluslararası düzene

¹⁷⁴ Alastair Iain Johnston, "Is China a Status Quo Power", *International Security*, vol. 27, 2003, pp. 5-56.

¹⁷⁵ Alastair Iain Johnston, *Social States: China in International Institutions, 1980-2000*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

¹⁷⁶ M. Taylor Fravel and Evan S. Medeiros, "China's Search for Assured Retaliation: The Evolution of Chinese Nuclear Strategy and Force Structure", *International Security*, vol. 35, no. 2, 2010, pp. 48-87.

bağlılığı sürdürmek olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁷⁷ Lampton ise belirgin bir şekilde Çin'i uluslararası sistemin önemli bir paydaşı olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁸

Diğer taraftan John Mearsheimer, Çin'i net bir şekilde revizyonist bir güç olarak tanımlamakta; Çin ekonomisinin bu hızla büyümeye devam etmesi durumunda hegemonik bir gücün ortaya çıkacağını ve Çin'in devasa nüfus avantajını kullanarak bölgede en güçlü orduya ve en etkili nükleer varlığa erişeceğini iddia etmektedir.¹⁷⁹ Hatta Mearsheimer daha da ileri giderek Çin ve ABD arasında gelecekte çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürmekte; çok geç olmadan ABD üstünlüğüne meydan okuyacak Çin'in yükselişinin engellenmesini tez elden tavsiye etmektedir.

Benzer bir anlayışla, Çin'in uluslararası sistemdeki rolünü revizyonizmle tanımlayan Walter Russell Mead ise güncel gelişmeler ışığında tarihsel bir analiz yapmakta; jeopolitiğin geri dönüşüne işaret ederek Hegelyen anlamda “tarihin alacakaranlığı”na girildiğini iddia etmektedir. Bu görüşe göre; Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Çin'in Japonya'yla çekişerek kıyı sularında saldırgan iddialara girişmesi, İran'ın Suriye ve Hizbullah'la olan ittifaklarını kullanarak Orta Doğu'da baskın güç olmaya çalışması gibi gelişmelerle beraber, 2014 yılı itibariyle, jeopolitik rekabetlere açık bir şekilde geri dönmüştür. Bundan sonraki sürecin barışçıl olması beklenemez. Bu revizyonist güçler başarılı olamasa bile, güç dengesi sarsılmış ve uluslararası politikanın dinamikleri değişmiştir. Mead'e göre; her ne kadar bu üç ülke arasında var olan kompleks ilişkiler, aralarında stratejik ittifak beklentisini gerçek dışı hale getirse de, bu üç gücü birleştiren ortak nokta mevcut statükonun değişmesi konusunda vardıkları uzlaşdır. Güttükleri revizyonist amaçların önündeki en büyük engel ise ABD gücüdür. Yine de, üç devletin davranışlarına bakıldığında; ABD'ye doğrudan meydan okumak yerine, şu an için statükoyu ayakta tutan normları ve ilişkileri ortadan kaldırmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin geçmişte temsil ettiği sistematik ve küresel boyutlara ulaşan nitelikte bir meydan okuma söz konusu olmasa da, revizyonist güçlerin uluslararası düzeni aşındıracak çeşitli gündemleri ve yetenekleri

¹⁷⁷ Allen Carlson, “Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration of Recent Changes in China's Approach to International Order and the Emergence of the Tianxia Concept”, *Journal of Contemporary China*, vol. 20, no. 68, 2011, pp. 89-102.

¹⁷⁸ David M. Lampton, “The United States and China in the Age of Obama: Looking Each Other Straight in the Eyes”, *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 62, 2009, pp. 703-727.

¹⁷⁹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Powers*, New York, W. W. Norton, 2001, p. 600.

bulunmaktadır. Bu yüzden ABD, bu revizyonist güçlerin Avrasya jeopolitik düzenini sarstıklarının farkına varmakta gecikmektedir. Neticede Çin, İran ve Rusya'nın beraberce temsil ettiği "rövanşizm" Avrasya'da henüz Soğuk Savaş sonrası yerleşik düzeni değiştirmeyi başaramamış; fakat var olan statükonun tartışılmazlığını tartışılabilir hale getirmiştir.¹⁸⁰

Burada Çin'in yükselişini tehdit olarak sunan literatürün büyük çoğunluğunun, aynı zamanda, Amerika içindeki kamuoyunu etkileme niyeti taşıdığı belirtilmesi gerekir. Bu yüzden yapılan çalışmalarda, Çin'in yükselişinden ziyade Amerika'nın düşüşüne yapılan vurgular öne çıkmaktadır.¹⁸¹ Bununla beraber, giderek artan bir şekilde Çin'in yükselişinin hem ulusal hem de dış politika bağlamında doğurduğu sonuçlar hakkında, ABD'deki son başkanlık seçimlerinde yürütülen kampanyalarda kazandığı boyutlar ve kamuoyunda uyandırdığı ilgi son derece dikkat çekicidir. 2012 yılında aynı anda hem Çin hem de ABD'de meydana gelen liderlik değişimi, iki ülke arasındaki ilişkilerin jeopolitik, ekonomik ve politik boyutlarında meydana gelen önemli değişimlerle birleşerek karşılıklı olarak politik retoriğin sertleşmesine yol açmıştır. Özellikle ABD'de yürütülen seçim kampanyasında, Çin'e yönelik bakışta insan hakları prizmasından ulusal rekabet prizmasına doğru bir geçiş yaşandığı, Çin'in sadece bir dış politika meselesi değil, aynı zamanda ulusal politika meselesi olduğu ve ABD'nin ulusal yetersizliklerinin önemli sebeplerinden birinin Çin olduğu şeklinde "varoluşsal rekabet" temelinde bir söylemin geliştirildiği gözlenmiştir.¹⁸²

Diğer taraftan, Çin'in uluslararası rolünü statükoculuk veya revizyonizm kategorilerinde değerlendirmeye pek sıcak bakmayan Shaun Breslin, Çin'i hoşnutsuz "sorumlu" büyük güç olarak tanımlamaktadır. Kendi kurmadığı bir sistemin içinde büyüyen bir güç olması; var olan güç yapılarının (ittifaklar) Batılı güçlerin çıkarlarına hizmet etmesi; ana uluslararası örgütlerdeki güç dağılımının (liderlik rolü) ve uluslararası düzendeki baskın normların Batılı güçlerin lehine olması; var olan uluslararası sistemin Çin'in kalkınma amaçlarını gerçekleştirmesini zorlaştırması ve ekonomik büyümede sorunlar yaşaması durumunda siyasi istikrarsızlık tehlikesiyle

¹⁸⁰ Walter Russell Mead, "The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 3, 2014, pp. 1-8.

¹⁸¹ John Dumbrell, "American Power: Crisis or Renewal?", *Politics*, vol. 30, 2010, pp. 15-23.

¹⁸² David Firestein, "Nine Tectonic Shifts in US-China Relations", *East-West Institute*, 18 March 2013.

karşı karşıya kalması gibi faktörler Çin'in hoşnutsuzluğunun altında yatan sebeplerdir.¹⁸³

Esasen, Çin'in uluslararası sistemdeki rolünü statükocu veya revizyonist olarak sınıflandırmak meseleyi oldukça basite indirgemektir. Bu tanımlama devletlerin uluslararası düzen vizyonlarını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Statükocu veya revizyonist sınıflandırması sadece "iyi" veya "kötü", "tehditkar" veya "tehditkar değil" şeklinde keskin bir ayırım yapabilmeye yardımcı olmaktadır. Oysa devletlerin vizyonları sadece uluslararası sistemdeki mevcut durumu tasvir etmekle kalmaz, çok daha kapsayıcı tarzda devletlerin geçmiş belleklerini ve gelecek projeksiyonlarını da bütünleştirerek yansıtmaya imkanı sağlar. Bu anlamda stratejik vizyon kendine has doğası gereği hem içsel bir bakışa hem de dışsal bir düşünme sürecine işaret eder. Kaldı ki; statükocu/revizyonist dikotomisine dayanan sınıflandırma mantığının, yeni uluslararası ilişkiler gerçekliğini açıklamadaki geçerliliği tartışmalıdır. Çin'in sistem içindeki konumundan ve düzenin meşruiyetinden hoşnut olmasa bile, aynı zamanda bu sistem içinde elde ettikleri ile büyüdüğüne göre neden bunları riske atmak isteyeceği sorusu önem arz etmektedir. Burada Çin'in kısa, orta ve uzun dönemli stratejik değerlendirmeleri devreye girer. Uluslararası düzende yapıcı bir rol oynamak için mutlak surette revizyonist bir tutum sergilemek gerekmediğinin anlaşılması gerekir. Bu bağlamda, Aaron L. Friedberg, Amerikan stratejik düşüncesindeki mevcut kategorilerin içine Çin'i dahil etmenin "imkansızlığı"ni itiraf etmekte; bu ödevin Amerikan stratejistleri açısından en büyük entellektüel meydan okuma olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸⁴ Buna ilaveten, söz konusu sınıflandırmayla ilgili işaret edilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda statükoculuk ve revizyonizm ayırımına dayanılarak, bu ayırımın sanki zorunlu bir mantıksal sonucu olarak Çin'in küresel veya bölgesel bir güç olma konusunda tercihini belirleyici bir kıstasmış gibi sunulmaktadır. Böyle bir zorunlu mütekabiliyet bulunmadığı gibi, mantıksal olarak böyle bir çıkarsama yapmak da mümkün değildir.

¹⁸³ Shaun Breslin, "China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power, *Politics*, vol. 30, 2010, p. 52.

¹⁸⁴ Aaron L. Friedberg, *A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia*, New York, W. W. Norton&Company, 2011, p. 4.

Barry Buzan da benzer şekilde statükoculuk ve revizyonizm kategorileri arasında var olan müphemliğe veya geçişkenliğe işaret ederek, Çin'i "yenilikçi revizyonist" olarak adlandırmaktadır. Çünkü hesaplanmış ve araçsal nedenlerin bir karışımıyla uluslararası toplumun bazı kurumlarını (BM sistemi ve piyasa gibi) kabul ederken, diğer kurum ve değerlere (demokrasi, insan hakları vs.) direnerek, bunları yeniden yapılandırmak istemektedir. Davranışları ise agresiflikten (Japonya ile ada krizi), pasif agresifliğe (ABD ile döviz kuru tartışması) veya ılımlı diplomatikliğe (2003'te "Altı Taraflı Görüşmeler"e Kuzey Kore'yi de çağırması) kadar değişebilir gözükmektedir.¹⁸⁵

Çin'in sistem içindeki rolünü uzun vadede revizyonizme yöneltecek hoşnutsuzlukları bulursa da, uluslararası sistemde tedrici bir değişimi öngördüğünden barış içinde bir arada yaşama şu an için en uygun strateji olarak tercih edilmektedir. Çin, bu strateji ile mevcut sistemden faydalanarak kendi dönüşümünü sürdürmeyi, ABD ile doğrudan çatışmayı önleyerek uzun vadede ortaya çıkacak yeni düzeni şekillendiren koşulları hazırlamayı ve ABD düzeninin meşruiyetini sarsarken kendi meşruiyetini artıracak direniş stratejileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası düzen anlayışını temellendirirken BM sisteminin revize edilmesi konusunda gösterdiği kararlılık ve uygulamada gördüğü yaygın destek Çin'e, düzenin yapıcısı olma rolünü kazandırmaktadır.

Eğer Çin şimdiye kadar başarılı bir şekilde yönettiği ekonomik modernleşmesini aynı hızla sürdürebilirse, günün birinde dünyadaki en müreffeh büyük güçlerinden biri olmaya adaydır. Bu sürdürülebilir ekonomik performans, beraberinde dünya liderliği bağlamında, ABD karşısında en büyük rakip olma fırsatını doğurabilir. Ancak, bugün itibariyle Çin liderliği ve entellektüelleri ABD'nin baskın ideolojisine karşı doğrudan bir meydan okuma içine girmekten özellikle çekinmekte; mevcut uluslararası düzenin ötesinde düşünürken oldukça temkinli ve dikkatli davranmaktadır. Bunun en temel sebebi yükselişinin yarattığı rahatsızlığı gidermekle beraber, Çin'in alternatif dünya düzeni görüşlerinin henüz olgunlaşmamış olması ve Çin içinde dahi halen tartışılmaya devam etmesidir. Diğer taraftan, Çin'in mevcut uluslararası sistem içindeki direnişi, iki boyutlu olarak yürütülmektedir. Mevcut düzenden faydalanmak öncelikli görülürken,

¹⁸⁵ Barry Buzan, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, 2010, pp. 5-36.

bu düzenin ötesinde düşünerek yeni bir düzen arayışında olmak temel kalkış noktasını oluşturmaktadır. Mevcut düzenle meşgul olurken ABD hegemonyasına pragmatik bir şekilde uyum sağlamakta; fakat diğer yandan da ABD hegemonyasının meşruiyetini sorgulamakta ve itirazlarını dile getirmektedir. Kısacası Çin, ABD tek kutuplu hegemonik düzeninin tedrici bir şekilde değişimini öngörmekte; bu yüzden doğrudan bir meydan okuma içine girmemektedir.

Bununla beraber, Çin'in 1978'ten itibaren geçirdiği içsel dönüşüme bağlı olarak uluslararası rolünde yaşanan değişimin üç boyutu özellikle öne çıkmaktadır. Çin'in uluslararası kurumlarda artan etkinliğiyle sağladığı Dışsal Bağdaşım; düşünsel, ekonomik ve askeri güç unsurlarını birleştiren Kapsamlı Güç Projeksiyonu ve kendine duyduğu özgüvenle geliştirdiği Stratejik Kimlik. Sonuncusu, ilk ikisine bütüncül bir anlam ve pragmatik bir kullanım kazandıran merkezi bir faktördür.

1.1.Çin'in Uluslararası Kurumlara Aktif Katılımı

Çin, uluslararası sistem içindeki konumunu ve politik etkinliğini mevcut kurumsallaşmış yapılara aktif katılım yoluyla artırmaya çalışmaktadır. Bu tür kurumların tanınmasında veya bunlara katılımda her zaman geçerli tek önkoşul, Çin Cumhuriyeti adı altında veya ayrı bir devlet olmayı ima edecek herhangi bir isimle Tayvanlıların katılımının olmamasıdır.¹⁸⁶ Çin hükümeti, resmi ve gayri resmi çok taraflı kurumlara katılırken farklılaşan bir yaklaşımı benimsemektedir. Çin'in uluslararası kurumlara katılırken uyguladığı bazı spesifik taktikler ise şöyle sıralanabilir: ABD'nin tek taraflı politikalarını eleştirerek, pratikte her zaman olmasa da Çok Taraflılık kavramını desteklemek, yeni uluslararası örgütler yaratmak ve bunlara katılmak, gelişmekte olan dünyada proaktif bir şekilde “yumuşak güç” diplomasisi izlemek, uluslararası kurumlarda ABD aleyhine oy kullanmak, uluslararası ve bölgesel örgütlerde gündem belirleyici olmak vs.¹⁸⁷

Çin'in stratejik yaklaşımında ABD ile pragmatik uyumu öncelikli görmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. En temelde, Çin'in büyüebilmesi ABD ile istikrarlı bir

¹⁸⁶ Wang Jisi, “Changing Global Order: China's Perspective”, (ed.) Ashley J. Tellis and Sean Mirski, *Crux of Asia: China, India, and the Emerging Global Order*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2013, p. 48.

¹⁸⁷ Randall L. Schweller ve Xiaoyu Pu, “After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline”, *International Security*, vol. 36, no. 1, 2011, p. 53.

ilişkiye ihtiyaç duymaktadır. Çinli liderlerin 21. Yüzyılın ilk yirmi yılını “önemli stratejik fırsatlar dönemi” olarak tanımlayan açıklamalarına bakıldığında, ABD ile uyum arayışının temel mantığının ekonomik kalkınma olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.¹⁸⁸ İkincisi, Soğuk Savaş’ın bitiminden itibaren genel olarak ABD’nin Çin’e yaklaşımını belirleyen ana motivasyonun çevreleme değil, uyumlu angajman olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü önemli neden ise Çinli stratejistlerin Çin’in nispi gücü konusundaki realist hesaplamalarıdır. Bu hesaplamalar, Batı dünyasının lehine olacak şekilde oluşturulmuş uluslararası düzen ve kurumlarına karşı doğrudan bir meydan okumayı yersiz ve zamansız görmektedir. Çin’in, kendi ulusal gücünü artırdıktan sonra uluslararası sistemde daha iyi bir konuma yükseleceği ve çıkarlarını koruyarak daha da geliştirebileceği zamana kadar beklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Temel mantık çok basittir. Çin, çatışmacı olmayan bir yol izleyerek orta ve uzun dönemde dünyadaki büyük güçlerden biri olacaktır.¹⁸⁹

Her ne kadar, Çin ABD’nin ekonomik ve askeri gücünü dengeleyebilecek yeteneğe henüz sahip olmasa da, ABD liderliğindeki düzenin meşruiyetini sorgulayabilmekte ve özellikle Doğu Asya’da ABD çıkarlarına ters düşecek problemler üretebilmektedir.¹⁹⁰ Çin, mevcut uluslararası düzene yönelik itirazlarını çeşitli şekillerde gündeme getirmekte ve farklı önerilerini yine bu yollarla ortaya koymaktadır.

Son yıllarda Çin diplomasisinin bütünleyici bir parçası haline gelen çok taraflılık çağrısı, Çin’in sadece Asya bölgesel ilişkilerinde politik etkinliğinin genişlemesini sağlamamış, aynı zamanda uluslararası imajını da güçlendirmeye yardımcı olmuştur. 1990’lı yılların ortalarına kadar, Çin bölgesel çok taraflı örgütlere katılımın değeri konusunda şüpheci yaklaşmış; komşuları ve diğer güçlerle iki taraflı ilişkiler geliştirmeyi tercih etmiştir. Ancak bu tarihten itibaren Çin, Asya-Pasifik Ekonomik

¹⁸⁸ Jiang Zemin, “Full Text of Jiang Zemin’s ‘Report’ at 16th Party Congress”, Section 9, “On the International Situation and Our External Work”, Sixteenth National Congress of the Communist Party of China, Beijing, China, 8 November 2002.

¹⁸⁹ Jia Qingguo, “Learning to Live with the Hegemon: Evolution of China’s Policy toward the U.S. since the End of the Cold War”, *Journal of Contemporary China*, vol 14, no. 44, 2005, pp. 395-407.

¹⁹⁰ Thomas J. Christensen, “Posing Problems without Catching Up: China’s Rise and Challenges for U.S. Security Policy”, *International Security*, vol. 25, no. 4, 2001, p. 5-40.

İşbirliği, ASEAN+3, ASEAN+1 gibi bölgesel çok taraflı örgütlerin pek çoğuna aktif olarak katılmış ve Asya bölgesel işbirliğinde girişimci rolünü üstlenmiştir.¹⁹¹

Çin, güç projeksiyonu amacıyla uluslararası kurumları kullanmaktadır. Tedrici bir reform stratejisini benimseyerek gündem belirleyici aktör olma konusunda kararlılık göstermektedir. Yan Xuetong'a göre; Çin diplomasisinin önceliği, ABD liderliğindeki toplumun taleplerini tatmin etmek yerine, uluslararası kurumlarda gündem belirleme yeteneğini geliştirmesi ve temsil gücünü yükseltmesi olmalıdır.¹⁹² Nitekim Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı tümüyle ekonomik bir mesele olarak görülmemiş, öncelikle politik bir mesele olarak anlaşılmıştır. Çin, kısa vadeli ekonomik kazanımların ötesinde pazarlık masasındaki yerini koruyarak oyunun kurallarını etkilemeye çalışmaktadır. Çin'in başarısında elbette "Batılıların kendilerinin koydukları kurullarla oyuna girmesi"nde gösterdiği kabiliyetin öncelikli payı büyüktür.¹⁹³ Ancak, Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım müzakereleri yapılırken Çin Büyükelçisi'nin kullandığı şu ifadeler oldukça ilginçtir: "Şimdilik sizin istediğiniz şekilde oyunu oynamamız gerektiğini biliyoruz. Ama on yıl içinde kuralları biz koyacağız".¹⁹⁴ Çin'in tedrici yaklaşımı, 2008 yılında başlayan finansal krize yönelik aldığı tutumda da kendini göstermektedir. 2008'de düzenlenen G-20 Zirvesi'nde Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, uluslararası finansal kurumların tedrici olarak reforme edilmesi konusunda öneriler sunmuştur. Temsil mekanizmalarının değiştirilmesi ve uluslararası para rejiminin çeşitlendirilmesiyle, bölgesel finansal kurumların desteklenmesi gibi talepler bu öneriler arasında yer almıştır.¹⁹⁵ G-8'in marjinal pozisyonuna karşın, G-20'de temsil ettiği pozisyon başlı başına Çin'in artan gücünü ve statüsünü göstermekle birlikte, Çin'in bu türden kurumlara katılımının çok daha fazla önem arz eden asıl amacı gelişmekte olan ülkelere daha fazla söz hakkı sağlayacak şekilde uluslararası finansal kurumlardaki güç dağılımını reforme ederek, küresel yönetişimi "demokratikleştirmek"tir.¹⁹⁶

¹⁹¹ David Shambaugh, "China Engages Asia: Reshaping the Regional Order", *International Security*, vol. 29, no. 3, 2005, pp. 64-99.

¹⁹² Yan Xuetong, "The Rise of China in Chinese Eyes", *Journal of Contemporary China*, vol. 10, no. 26, 2011, p. 38.

¹⁹³ Hu Xijin, "A Competitive Edge", *Chinese Security*, vol. 4, no. 3, 2008, p. 27.

¹⁹⁴ C. Fred Bergsten, "A Partnership of Equals: Washington Should Respond to China's Economic Challenge", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 4, 2008, p. 65.

¹⁹⁵ "Hu Urges Revamp of Finance System", *China Daily*, November 17, 2008.

¹⁹⁶ Shaun Breslin, "China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power", *Politics*, vol. 30, 2010, p. 56.

1.2.Çin'in Finansal Gücü

Çin, giderek finansal gücünü politik ve diplomatik etkinliğini artırmak amacıyla kullanmaktadır. Daha da önemlisi, bu gücünü ABD hegemonyasının aşırılıklarını önleyici tarzda gündeme getirmekte ve geleceğe dair endişelerini diğer ülkelerle paylaşarak dayanışma arayışına girmektedir.¹⁹⁷ Pekin, özellikle elinde bulundurduğu çok büyük düzeylerdeki dolara ayrılmış yabancı döviz rezervinin değer kaybedeceğine vurgu yaparak, IMF tarafından kontrol edilen yeni bir para rezerv sisteminin yaratılmasını önermiştir.¹⁹⁸ Mart 2009'da gündeme gelen bu öneri, o gün için pratikte gerçekleşmesi pek mümkün görünmese de Çin'in mevcut uluslararası para düzeni konusundaki memnuniyetsizliğini göstermiş; Brezilya ve Rusya gibi benzer düşünceye sahip olabilecek ülkelerin tepkilerini ölçmeye yarayan bir ön haber niteliği taşımıştır. Esasen, bu durum ABD açısından ciddi bir tehlikeye işaret etmektedir. Çin ile ABD arasındaki karşılıklı bağımlılığın en önemli dinamiklerinden biri olan Çin'in ABD hisse senetlerine yönelik ilgisinin kaybolması, ABD ekonomisinde kolay telafi edilemez çok olumsuz bir etki yaratabilecektir. Her ne kadar yakın gelecekte doların statüsü konusunda büyük bir değişimi beklemek gerçekçi görünmese de, Çin uzun dönemli bir değişimin sinyallerini vererek Çin para birimi renminbinin uluslararası statüsünü güçlendirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır.¹⁹⁹ Özellikle, Doğu Asya'da bölgesel rezerv ve likidite havuzu olarak yaratılan Chiang Mai Girişimi, 10 ASEAN ülkesiyle beraber Çin, Japonya ve Güney Kore'yi de içine alan 120 milyar dolarlık çok taraflı döviz takas düzenlemesini yürürlüğe koymuştur. Chiang Mai Girişimi, IMF'nin ödünç verme kolaylıklarını ikame eden ve küresel ekonomide ortaya çıkan yüksek risk ve sorunlara karşı bölgenin kendisini koruma kapasitesini artıran son derece önemli bir kurumsallaşma çabasıdır.

2015'in Kasım ayında Çin para birimi renminbinin dolar, euro ve sterlinle beraber IMF'nin SDR (Special Drawing Rights) para sepetine eklenmesi, Çin'in uluslararası ekonomik güç olarak tanınma kampanyasında kazandığı yeni bir aşamayı göstermektedir. IMF'nin yeni ilave edilen bu kriteri, daha çok sembolik bir öneme sahip

¹⁹⁷ Daniel W. Drezner, "Bad Depts: Assessing China's Financial Influence in Great Power Politics", *International Security*, vol. 32, no. 2, 2009, p. 7-45.

¹⁹⁸ Jamil Anderlini, "China Calls for New Reserve Currency", *Financial Times*, 24 March 2009.

¹⁹⁹ Barry Eichengreen, "The Dollar Dilemma: The World's Top Currency Faces Competition", *Foreign Affairs*, vol. 88, no. 5, 2009, p. 61-63.

olup finansal piyasalarda doğrudan etkileri az olmakla beraber, küresel para sisteminde son 35 yıl içindeki en radikal dönüşüm kararı olarak yorumlanabilir.²⁰⁰

Çin, uluslararası ilişkilerde meşru normların tanımlanmasındaki etkinliğini artırmayı sürdürmektedir. Literatürdeki çalışmalar, çoğunlukla, mevcut uluslararası topluma, Çin'in nasıl "entegre" olduğu veya uluslararası toplumla nasıl "sosyalleştiği" meselesine odaklanmaktadır.²⁰¹ Halbuki, tam tersi istikamette Çin'in uluslararası kurumlardaki normların şekillenmesindeki rolü de aynı derecede önemlidir. Sosyalizasyonun iki yönlü bir süreç olduğu hesaba katılırsa, hedefte bulunan aktörler aynı zamanda sürecin içeriğini ve çıktılarını etkileyebilecek aktif amiller olarak anlaşılmalıdır. Çin dış politikasının görece yeni bir boyutunu yansıtan bu husus daha az teorize edilmiş, fakat giderek önem kazanan dikkat çekici bir gelişmedir. Çinli bazı teorisyenlere göre yükselen güç sadece materyal yeteneklerini artırmaya çalışmakla yetinmemeli, aynı zamanda mevcut uluslararası toplum içinde "sosyalleşerek" büyümelidir. Ancak, bu büyüme Çin'in statüsü ve normatif tercihlerinin uluslararası düzeyde meşru görülmesiyle mümkün olabilir. Güvenlik alanından örnek vermek gerekirse, Çin BM platformunda olduğu gibi çok taraflı kurumlar vasıtasıyla "meşru savaş" tanımını hararetle müdafaa etmektedir. Shanghai Jiao Tong Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler uzmanı olarak görev yapan Guo Shuyong'un işaret ettiği gibi, "Meşruiyet, uluslararası politik davranışın sosyalleşmesi ve yapısallaşmasında vazgeçilemez düzeyde önemli bir rol oynamakta ve meşru savaş mücadelesi sürdürebilme yeteneği bir devletin ulusal yumuşak gücünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır".²⁰²

Son yıllarda Çin, BM barışı koruma operasyonlarında daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bu durumu kısmen açıklayan nedenlerden biri operasyonların doğasının Çin'in normatif kaygılarına uygun şekilde yeniden düzenlemeye tabi tutulmasıdır.²⁰³ İnsan hakları konusunda AB ve ABD'nin etkileri geçmişe nazaran azalırken, Çin ve Rusya'nın BM Genel Kurulu'nda bu konudaki pozisyonları giderek

²⁰⁰ "IMF Approves China's Yuan for Benchmark Currency Basket", *Reuters*, 30 November 2015.

²⁰¹ Alastair Iain Johnston, *Social States: China in International Institutions, 1980-2000*, Princeton, Princeton University Press, 2007.

²⁰² Guo Shuyong, "Legitimacy, War, and the Rise of China: An International Political Sociology Perspective", *Korean Journal of Defence Analysis*, vol. 19, no. 1, 2007, p. 47.

²⁰³ Stefan Stahle, "China's Shifting Attitude towards United Nations Peacekeeping Operations", *China Quarterly*, vol. 195, 2008, pp. 631-655.

daha fazla taraftar toplamaktadır. Çin'in ve Rusya'nın başarılarını sadece devlet egemenliğinin katı tanımına olan bağlılıklarında aramak yeterli gelmez. Çin başta olmak üzere diğer devletlerin, BM şemsiyesi altında sergiledikleri diplomatik kabiliyet ve etkinliklerinin bundaki payını da kabul etmek gerekmektedir.

1.3.Çin'in “Yumuşak Güç” Diplomasisi

Çin Afrika, Orta Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu'da yumuşak güç diplomasisi yoluyla etkinlik ve prestijini giderek artırmaktadır. Joseph S. Nye, yumuşak gücü “başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneği” olarak tanımlamaktadır. “Örnek olarak liderlik etmek ve istediğini yaptırmak için başkaları üzerinde çekici olabilmek” yumuşak gücün temel nitelikleridir.²⁰⁴ Fakat, yumuşak güç sıfır toplamı bir ABD-Çin rekabetinin kaynağı haline gelebilir. Çünkü yumuşak güce atfedilen politik etkinlik, liderlik ve prestij gibi sosyal etiketler uzun dönemde önemli stratejik etkiler yaratabilecek rekabetleri tetikleme potansiyeline sahiptir. Eğer Çin'in ekonomik yardım ve yatırımlara olan yaklaşımı (müdahalesiz yardım ve erişime açık olma) bir karşılıklı kazanma durumunu yansıtıyorsa, bunun Batı'da olan karşılığının zorunlu bir karşılıklı kaybetme durumu olduğu kabul edilmelidir. Elbette Çin'in yumuşak güç diplomasisinin bütün boyutlarının ABD ile sıfır toplamı bir oyunun parçası haline geleceğini iddia etmek doğru olmaz. Nitekim bazı durumlarda tam aksine ABD-Çin işbirliğine yeni fırsatlar doğurabilecek özellikler de taşımaktadır.²⁰⁵ Yine de Çin'in yumuşak gücünü desteklerken karşılaştığı bazı engelleri aşmak adına mücadeleye girdiğini tespit etmek mümkündür.²⁰⁶

Çin'in yumuşak güç anlayışında, geleneksel güvenlik alanı dışındaki hemen her şeyi içerecek geniş bir perspektif bulunduğunu iddia eden bir yaklaşım mevcuttur. Bu görüşe göre, popüler kültür, dış yardım ve ekonomik işbirliği gibi Çin'in yumuşak gücünün temel bileşenlerini oluşturan unsurlar, Batılı manada tanımlanan yumuşak güç

²⁰⁴ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, pp. 5-6.

²⁰⁵ Thomas J. Christensen, “Posing Problems without Catching Up: China's Rise and Challenges for U.S. Security Policy”, *International Security*, vol. 25, no. 4, 2001, pp. 81-84.

²⁰⁶ Yanzhong Huang and Sheng Ding, “The Dragon's Underbelly: An Analysis of China's Soft Power”, *East Asia*, vol. 23, no. 4, 2006, pp. 22-44.

kavramından bazı farklılıklar göstermektedir.²⁰⁷ Birincisi, Çin Asya medeniyeti içindeki merkezi konumunu öne çıkararak dilini ve geleneksel kültürünü dış dünyaya tanıtma faaliyetlerini giderek artırmaktadır. İkincisi, Çin'in tedrici reformlarıyla beraber ekonomik mucizesi ve politik otoriterliği çok sayıda fakir ve demokratik olmayan ülke açısından çekici bir kalkınma modeli sunmaktadır. Çin, bu modelin yaygınlaşmasına yönelik ekstra bir çaba içinde olmasa bile, Çin'in örneklik oluşturma gücü demokrasiyi destekleyenler açısından önemli bir engel teşkil edebilir.²⁰⁸ Üçüncüsü, Çin'in esnek ekonomik diplomasisi pek çok gelişmekte olan ülkeyi cezbetmektedir. Çünkü, Batılıların tam tersine, Çin yaptığı yardımların karşılığı olarak politik ön koşullar öne sürmemek konusunda çok dikkatli davranmaktadır.

Çinlilerin yumuşak güç kavramına bakarken, Batılılardan daha farklı bir ufka yöneldikleri konusundaki vurgu önemli bir gerçeği yansıtmakla beraber, Çin'in yumuşak gücünün sert güç kaynaklarını da kapsayacak şekilde genişletilerek yeniden tanımlanmasına itiraz edenler de vardır.²⁰⁹ Daha net ifade etmek gerekirse, kasıtlı ya da değil, Çin yumuşak gücü yorumlanırken bir tür kafa karışıklığı yaşanmaktadır.²¹⁰ Çin'in yumuşak gücünün yanlış yorumlandığına dair getirilen itirazın gerekçesi, Çinlilerin ekonomik yardım ve yatırım gibi sonuçları itibariyle “baskıcı” sayılabilecek uygulamalarının gerçekte yumuşak güç tanımının bir parçası sayılamayacağıdır. Çin'in

²⁰⁷ Joshua Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*, New Haven, Yale University Press, 2007, p. 6.

²⁰⁸ Mark Leonard, *What Does China Think?*, New York, Public Affairs, 2008, p. 124.

²⁰⁹ Michael Barr, *Kim Korkar Çin'den?: Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, Ankara, Tekin Yayınları, 2013, ss. 39-47.

²¹⁰ Esasen, baskı ve kandırmayla diğerlerine istediğini yaptırmak olan sert güç ile yumuşak güç genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Sert güç, çoğunlukla ülkenin askeri veya ekonomik büyüklüğüne dayatırken, yumuşak güç ikna yoluyla, zorlama yerine idareyle diğerlerinin “senin istediklerini istemesini” sağlamaktır. Ancak yumuşak güç de, sert güç gibi tanımlayıcı olmaktan çok normatif bir kavramdır. İyi ya da kötü amaçla kullanılabilmesi gibi, hükümet ya da hükümet dışı aktörlerle şekillenebilir. Örneğin, ekonomik bir hedefe ulaşmak için yumuşak güç kullanmak ile (ihracatı canlandırmak amacıyla ulusal öğeler içeren filmleri desteklemek gibi), yapılan ekonomik bir yardımı yumuşak güçle denk tutmak arasında fark vardır. İkincisi; açıkça baskı kurmak niyetiyle yapıldığından bir tür sert güç çeşididir. Güç konusu tartışılırken davranışı yaratabilecek kaynakla, o davranışın kendisini bir tutma eğilimi görülmektedir. Buna, literatürde “araç yanılısı” denmektedir. “Güç faaliyetine geçirildiğinde yürürlüğe giren her şeyin güç anlamına geldiğine inanlar” tarafından benimsenmiştir. Steven Lukes, “Power and the Battle for Hearts and Minds”, *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 33, 2005, pp. 477-493. Sert ve yumuşak güçler arasındaki ilişkinin genellikle net olmaması ve iki kavramın iç içe geçmesi sebebiyle “akıllı güç” kavramına ihtiyaç duyulmuştur. Sert ve yumuşak güçlerin birleşimi olan akıllı güç kavramı; baskının, teşviklerin ve ikna yöntemlerinin, yani “güç tiplerinin optimum birleşimi”dir. Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, p. 32, 147. Birinin taleplerini geçerli kılması ve sözünü geçirebilmesi için “güçlü bir ordunun yanı sıra önemli ittifaklar, ortaklıklar ve çeşitli seviyedeki kurumlarla birliktelikler kurmanın gereğinin altını çizmektedir.” Joseph S. Nye, *The Powers to Lead: Hard, Soft and Smart*, New York, Oxford University Press, 2008.

yumuşak gücüne dair korkuların altında yatan asıl sebep, sert güç düzenlemelerinin ta kendisi ve yumuşak güç ile sert güç unsurlarının iç içe geçmiş olmasıdır. Neticede, Çin'in yumuşak gücüyle ilgili en doğru yorum kültür ve değerleriyle sınırlı olduğu gerçeğidir. Ayrıca, bu yumuşak güç kampanyasının sivil toplum veya özel alan yerine büyük ölçüde devlet girişimleriyle sınırlı olduğunun da altı çizilmelidir. Dolayısıyla, Çin'in ne tür bir güç olduğu sorusunun cevabı “akıllı güç” olduğuna göre; Çin'in akıllı gücünün düşünsel boyutlarına odaklanıldığında yumuşak güç tanımlamasının sınırlarını fazlasıyla aşan farklı bir stratejik mantığın varlığı ortaya çıkacaktır. Bu aynı zamanda Çin'in gücünün kaynaklarının da yeni bir gözle değerlendirilmesini gerektirir.

2. Çin'in Yükselen Güçler Arasındaki Ayrıcalıklı Konumu

Politik ve akademik tartışmalarda Çin'in yükselen gücünün doğrudan uluslararası sistemdeki etkinliğine tercüme edildiği şeklinde yaygın bir kanaat hakimdir. Bu yüzden literatürdeki merkezi sorulardan biri, Çin'in ne tür bir güç olacağını tespit etmeye odaklanmıştır. Ancak bu temel sorunun cevaplanabilmesi için birbiriyle bağlantılı üç öncelikli sorunun daha cevabının beraberce aranması gerekmektedir. Birincisi; Çin'in gücü nasıl kavramsallaştırılabilir ve ölçülebilir? İkincisi; Çin'in gücündeki değişim ne tür bir değişimdir ve nasıl açıklanabilir? Üçüncüsü; Çin'in yükselen gücü varsayıldığı gibi gerçekten uluslararası etkinliğe dönüştürülebilmiş midir?

Evvla şu tespitten hareketle yola çıkmak mantıklı görünmektedir. Çin'in yükselişini ayrıcalıklı kılan en temel özellik, diğer yükselen güçlere göre, Çin'in materyal ve düşünsel güç unsurlarını başarılı bir şekilde birleştirebilen bir güç olmasıdır. Çin, sert güç ve yumuşak güç kaynaklarını akıllıca yöneterek “kapsamlı bir ulusal güç” olma yolunda ilerlemektedir. Çin, geçmişe nazaran bugün dünyada çok daha fazla görünür ve etkili bir güce sahiptir. Sahip olduğu materyal yetenekler giderek artmaktadır. Ayrıca, diğer devletler Çin'in gelecekteki rolünün artacağı beklentisi içinde hareket etmektedir. Diğer yandan, Çin karşı hegemonik ittifak arayışına girmemiş ve ülkesel yayılma eğilimi göstermemiştir.²¹¹ Genel olarak mevcut uluslararası düzeni destekleyen ve düzenle uyumlu bir görüntü çizmektedir. Dolayısıyla, Çin'in materyal

²¹¹ M. Taylor Fravel, “International Relations Theory and China's Rise: Assessing China's Potential for Territorial Expansion”, *International Studies Review*, vol. 12, 2010, p. 507.

anlamda güçlenerek etkinliği artsa da, ABD'ye karşı meydan okuduğunu iddia etmek zordur. Çin'in daha geniş tabanlı hedefi ise askeri, ekonomik ve entellektüel gücünü geliştirmek için modernleşmesini sürdürmektir. Bu temel strateji piyasalaşma ve kentleşme yoluyla açıklık ve reform sürecini içermekle beraber, politik liberalleşmeyi önemsizleştirmekte ve sınırlandırmaktadır. Bu kapsamlı amaçlar; Çin'in yükselişini geçmişte tecrübe edildiği şekliyle hem askeri bir dev haline gelen fakat ekonomik olarak cüce kalan Sovyetler Birliği'nden, hem de ekonomik bir dev olma yolunda ilerlese de askeri ve diplomatik meselelerde büyük ölçüde seyirci kalmayı yeğleyen Japonya'dan ayrıcalıklı kılmaktadır.²¹²

Bugünün yükselen güçleri olarak öne çıkan Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın uluslararası sistemdeki konumları ve oynadıkları roller mukayeseli değerlendirildiğinde, Çin'in ayrıcalıklı konumu daha net ortaya çıkmaktadır. Hindistan, son yıllarda gösterdiği ciddi ekonomik büyüme performansı ile dikkat çekmekte; Çin gibi nüfus avantajını kullanarak özellikle nitelikli insan sermayesine verdiği önemle öne çıkmaktadır. Ancak, maruz kaldığı coğrafi sıkışmışlık ve kaynak sorunları gelecek açısından ciddi sorunlara işaret etmekte; kendine has demokratik geleneğine rağmen iç politik istikrarsızlık ihtimali halen varlığını korumaktadır. Hindistan'ın giderek artan Müslüman nüfusu demografik dengeleri değiştirebilecek önemli bir potansiyel stratejik mesele olarak tartışılmaya başlamıştır. Hindistan'ın mevcut uluslararası düzene alternatif geliştirme ihtimali oldukça zayıf görünmekte; tam tersine mevcut düzeni destekleyici rolünü giderek kabullenme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Çin'de yapılan çalışmalara paralel şekilde, Hindistan'da da son yıllarda "kapsamlı ulusal güç" ölçümlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.²¹³ Düşünsel güç planında iki ülke arasında bir rekabet beklentisinin varlığı gözlenmektedir. Hatta, bu anlamda Hindistan'ın taşıdığı tarihsel potansiyele atıfla, Çin'in bile geçmişte Hindistan'ın düşünsel gücünün etkisi altında kaldığını iddia edenler bulunmaktadır.²¹⁴ Ancak, bugün itibariyle görece avantaj Çin'in lehine görünmektedir. Neticede; Hindistan, genel olarak, ABD'nin özellikle Asya dengeleri açısından gelecekteki gözde stratejik ortaklarından biri olmaya aday bir profil çizmektedir.

²¹² David M. Lampton, "The Faces of Chinese Power", *Foreign Affairs*, vol. 86, no. 1, 2007, p. 117.

²¹³ P. K. Singh, Y. K. Gera, and Sandeep Dewan, *Comprehensive National Power: A Model for India*, New Delhi, United Service Institution of India, 2013.

²¹⁴ Amitav Acharya, "Will Asia's Past Be Its Future", *International Security*, vol. 28, no. 3, 2004, p. 156.

Brezilya, Güney Amerika'nın refah, nüfus, toprak ve askeri bütçe açısından yarısından fazlasını ihtiva eden kapasitesiyle coğrafi avantajını kullanmaktadır. Çin, Hindistan ve Almanya'yla mukayese edildiğinde kendi bölgesinde görece güçlü sayılabilir. Dünya ekonomisindeki sıralamada 14.'lük pozisyonundan 7.'liğe yükselmeyi başarmıştır. Yükselen güçler arasında en revizyonist devlet olduğunu iddia etmek mümkündür.²¹⁵ ABD ve Batı karşıtlığı çok ciddi boyutlarda yükseliş trendi göstermektedir. Tarihsel tecrübelerin de katkısıyla ABD'ye karşı “direnişçi ruh”un temsilcisi konumundadır. Fakat, uluslararası sistemde oynadığı bozguncu rolü yumuşatacak politikalar geliştirmekte başarılı olduğu söylenemez. Rusya ise uluslararası rolü ve imajı açısından Brezilya'ya yakın bir duruşu temsil etmektedir. Tam anlamıyla sert güç tanımlamasına uygundur. Doğal kaynaklarına dayanan ekonomisi avantaj gibi görünse de, en temel kırılğanlığına da işaret etmektedir. BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği diplomatik etkinliğinin ana belirleyici unsurudur.

Çin'in yükselen güçler arasındaki ayrıcalıklı konumu, Çin'in gücünü sadece sahip olduğu materyal yetenekler üzerinden tanımlamanın yanıltıcı olduğunu göstermektedir.²¹⁶ Tehdit algılamalarının hesaba katılması, yetenekler dışında diğer devletlerin etkinliklerini artırma çabalarının önemsenmesini gerektirir. Bununla beraber, devletler bazen sahip oldukları güç yeteneklerini uluslararası rollerine yansıtamadıkları gibi, bazen de sahip oldukları yeteneklerin üstünde hareket etmeye çalışabilirler. Öyleyse, devletlerin davranışlarını belirlemede “niyetler” “yetenekler” ile eşit derecede önem arz etmektedir.²¹⁷ Ayrıca, yetenekler olarak güç tanımlaması, Çin'in yükselişini abartan bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Çin'in gücünü, etkinliğin gerçekte ne olduğu anlaşılmadan, sadece etkinlik olarak tanımlamak da temelsiz veya yetersiz sayılabilir. Çoğunlukla etkinlik hatalı bir şekilde doğurduğu sonuçların yarattığı etki olarak değerlendirilmektedir. Kabaca zorlamanın da doğurduğu bir etki bulunmaktadır; ancak bunu etkinlik olarak tanımlamak mümkün değildir. Halbuki etkinlik devlet davranışında aktif veya pasif

²¹⁵ Randall Schweller, “Emerging Powers in an Age of Disorder”, *Global Governance*, vol. 17, 2011, p. 293.

²¹⁶ Mesela, John Mearshiemer'a göre “güç, bir devletin sahip olduğu materyal yetenekler”den ibarettir. Güç dengesi ise her bir büyük gücün kontrolündeki somut (tangible) varlıkların bir fonksiyonudur. John J. Mearshiemer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W. W. Norton, 2001, p. 55.

²¹⁷ Richard Rosecrance, “Power and International Relations: The Rise of China and Its Effects”, *International Studies Perspectives*, vol. 7, 2006, p. 32.

değişimleri içeren bir süreç olabilir. Pasif etkinlik, Çin'in yükselişiyle beraber davranışında herhangi bir değişim olmaksızın diğer devletler üzerinde belirli politik seçenekler konusunda eleme ve indirim etkisi yaratmasıdır. Ayrıca, etkinlik olarak güç, kaynakların amaçlı kullanımında verimliliği de içermektedir. Diğer bir ifadeyle gücün uygulanmasında amaçlar (niyetler) ve sonuçlar (etki) kadar, verimliliği de dikkate almak zorunda olan bir politika süreci perspektifine ihtiyaç duyulmaktadır.²¹⁸ Çin'in yükselişi bağlamında bu ihtiyaç daha da belirgin hale gelmiştir. Etkinlik kavramının bu boyutları hesaba katılmadan, ne Çin'in bugünkü gücünün bileşenlerini ne de etkinliğinin gerçekte ne düzeyde olduğunu anlamak mümkün olabilir. Dolayısıyla, Çin'in yükselişinin karmaşık özellikleri düşünüldüğünde ideal anlamda yapılması gereken, yetenekler ve etkinliğin birini diğerine tercih etmeden aralarındaki bağlantıyı ortaya çıkarabilmektir.²¹⁹ İçsel politika dinamikleri ve üretilen düşüncelerin yetenekler-etkinlik bağlantısı üzerinde nasıl etkili olduğuna işaret edilmelidir. Yükselen gücün kendi içsel süreçlerini ve dünyanın işleyişine hükmeden düşünceleri nasıl şekillendirmeye çalıştığı da bir o kadar önemlidir.

2.1.Çin'in Akıllı Güç Kombinasyonu

2.1.1. Grand Strateji Arayışı

Çin'in tüm strateji ve politikalarını kapsayıcı genel bir grand stratejisi olup olmadığı; literatürde önemli bir tartışma olarak yer edinmiştir. Gerçek şu ki; Çin Komünist Partisi veya Çin liderliğinin herhangi bir organı bugüne kadar Çin'in

²¹⁸ David Lampton, Joseph Nye'in güç tanımlamasına yaptığı iki ilave vurguyla daha geniş bir perspektif sağlamaktadır. Nye, gücü "birinin amaçlarını elde etme yeteneği" olarak tanımlamaktadır. Joseph S. Nye, "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, vol. 105, 1990, p. 177. Lampton, öncelikle "elde etme yeteneği"ne "tanımlama yeteneği"ni ilave etmiştir. İkinci olarak; hem karmaşık kitle toplumlarında hem de uluslararası sistemde ne yapacağına "karar verme"nin olağanüstü zorluğuna vurgu yapmıştır. Bir karar verildikten sonra hem ulusal hem de uluslararası bağlamlarda uzlaşmayı sağlamak için çok büyük çaba sarf etmek gerekmektedir. Ayrıca, uygulanacak politikanın niyeti ile çıktıları arasındaki uygunluğun sağlanması da oldukça zordur. "Politika, ulusal bürokrasiler ve sivil örgütlerden ulusal sınırlar boyunca uluslararası örgütlere kadar ilerledikçe; niyet ve çıktı arasındaki uyum mütemediyen aşınmaya uğramaktadır". Tüm bu zorluklar *verimlilik* kavramının veya Nye'in ifade ettiği şekliyle "akıllı güç"ün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Lampton'un kavrama kattığı ilave vurgularla beraber akıllı güç; "kaynakları en verimli bir şekilde kullanarak amaçları tanımlama ve politikayı uygulama" anlamına gelmektedir. Sert ve yumuşak güç arasında var olan kafa karışıklığını gidermeye yönelik çabaya ek olarak, akıllı güç kavramının üretilmesine daha derinde neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamaları bakımından da bu perspektif son derece faydalı ve gereklidir. David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 9.

²¹⁹ William Wohlforth, "Conclusion: Where Do We Go From Here?", Workshop on Assessing China's Rise: Power and Influence in the 21st Century at the Massachusetts Institute of Technology, 27-28 February, 2009.

geleceğine dair grand stratejisini resmi olarak belgelendirecek bir adım atmamıştır. Buna rağmen Çin'in mevcut uluslararası ilişkilerine bakarak bir grand strateji tanımlama gayreti içinde olanlar vardır. Ancak kimlik ve rol belirleme konusunda çelişkili bir devlet olduğu iddiasına dayanarak, çoğunlukla Çin'in henüz bir grand stratejisi olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bir taraftan Çin'in ulusal gücünün tüm unsurlarını uyumlu ve koordineli bir şekilde geliştirebileceği politik istikrara henüz ulaşmadığı vurgulanırken, diğer taraftan Çin liderliğinin gelecekteki arzu ve niyetleri konusunda esasen kendisinin de emin olamadığı iddia edilmektedir.²²⁰ Rosemary Foot' a göre "Çin yükselişte olmasına rağmen net ve tutarlı bir diplomatik felsefe geliştirmekten, uzun dönemli veya seküler bir grand strateji üretmekten hala çok uzaktır".²²¹

Çin'de süregiden içsel tartışmada çeşitli ideolojik akımlar yelpazesinde üretilen politik söylemin, ortaklık ve farklılıklarıyla hepsini beraber kapsayan bir senteze kavuşturacak kıvama ve olgunluğa henüz ulaşamaması genel bir grand stratejinin yokluğuna gösterilebilecek önemli sebeplerden biridir. Öte yandan, Çin'in bilinçli olarak grand strateji belirlemede aceleci davranmadığı da iddia edilebilir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimin nereye doğru evrileceği konusundaki öngörülerini bu konudaki yaklaşımını belirliyor olabilir. Nihai analizde, diplomasiinin merkezinde yer alan barış içinde bir arada yaşama stratejisi bir taraftan Çin'in kapsayıcı nitelikte ve olgunlaşmış bir grand strateji üretmemesinin doğal sonucu olarak görülebileceği gibi, diğer taraftan potansiyel manada grand strateji olmaya aday en yakın diplomatik tutumu temsil etmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, Çin'in uyumlu ve tutarlı bir grand stratejisi olmadığı şeklindeki görüşlere, esasen Çin'in beklendiği şekliyle bir grand strateji icat etmeye ihtiyacı olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, Çin'in halihazırda çok defa telaffuz ettiği "ev yapımı" bir grand stratejisi zaten vardır. Önemli olan 'barışçıl

²²⁰ Jeffrey Legro, "What China Will Want: The Future Intentions of a Rising Power", *Perspectives on Politics*, vol. 5, no. 3, 2007, p. 515. Legro'nun görüşü, genel olarak Batı'da ve özellikle de ABD'de var olan Çin korkusu üzerine temellendirilmiş ve Çin'in gizli niyetleri ile güvenilir bir güç olduğu yönündeki kabarık literatürden oldukça farklıdır. Bu görüşlerin kuşkucu genel bir analizi için: John P. Geis and Blaine Holt, "Harmonious Society": Rise of the New China", *Strategic Studies Quarterly*, vol. 3, no. 4, 2009, pp. 75-94.

²²¹ Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, vol. 82, no. 1, 2006, p. 91.

yükseliş' veya 'barışçıl kalkınma' olarak ifadesini bulan bu stratejinin içerdiği çelişkilerle temel mantığının doğru anlaşılması; bu stratejiyi uygularken politika yapım süreçlerinde ne düzeyde yeterince derinlikli ve tutarlı olabildiğidir. Çin'in stratejik düşünce geleneğinde uzun bir sürekliliği yansıtan unsurlar bulunmakla birlikte; Mao'nun devrimci stratejisinden Deng'in reform ve dışa açılma stratejisine geçişte Çin'in kendine, dünyaya ve dünyadaki yerine yönelik algısında radikal bir kayış yaşanmıştır. Bu kayış Çin'in grand stratejisinin amaçları ve araçları konusunda yeniden düşünmek için istikrarlı ve tutarlı bir arka plan sağlamaktadır.²²²

Bu görüşe paralel olarak Çin'in kapsamlı amaçlar tanımlama ve bu amaçlara götürecek yolların belirlenmesinde "zımnî bir uzlaş"ya sahip olduğu, fakat önceliklerin sıraya konulması ve karşılaşılan risklerin üstesinden gelinmesinde tartışmaların ve çatışmaların devam ettiğini öne süren bir yaklaşım daha mevcuttur.²²³ Çin'de Qing Hanedanlığı'nın güç kaybetmeye başladığı son 150 yılı aşkın bir süredir neredeyse ortak olarak paylaşılan ana amaç, ülkeyi daha müreffeh ve güçlü hale getirmek ve Çin ulusunun kendi kaderini tayin etme yetisine sahip eski büyük güç statüsünü yeniden kazanmasını sağlamaktır. Bu anlamda, Çin'in söz konusu amacı gerçekleştirmek için kapsamlı bir uzlaş stratejisi bulunmaktadır. Çin'in "hesaplanan güvenlik stratejisi", dışsal müdahalenin minimize edildiği, fakat dışsal desteğin de maksimize edilerek ulusal kalkınmanın sürdürülmesini sağlayacak uluslararası koşulları tahkim etmeye çalışan bir anlayışla tasarlanmaktadır.²²⁴

Grand strateji, bir devletin stratejik amaçlarının belirlenmesi ve bunları gerçekleştirmeye yönelik yürütülen sistematik süreçlerin bütünü olarak tanımlanabilir.²²⁵ Bu anlamda, düşünce ve çıkarları beraber gözetilen amaçların tanımlanması, düşünce ve eylem arasındaki ilişkisellik ve önceliklerin sıralanması önem arz etmektedir. Grand stratejinin düşünce ve eylemden mürekkep süreçler bütünü olarak tanımlanması, amaçların tanımlanmasının yapılması, önceliklere karar verilmesi ve çıkarların örgütlenmesi süreçlerini bir araya getirmektedir. Dolayısıyla, grand stratejinin

²²² Barry Buzan, "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 7, no. 4, 2014. p. 387.

²²³ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, p. 25.

²²⁴ Michael D. Swaine and Ashley J. Tellis, *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, Santa Monica, RAND, 2000, pp. 97-98.

²²⁵ Gilbert Rozman, *Chinese Strategic Thought Toward Asia*, New York, Palgrave, 2010, p. 2.

belirlenmesinde liderlik ve ideolojinin beraberce oynadığı role özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Bununla beraber bir devletin grand stratejisinin ne olduğu anlaşılmalı ve zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, bir devletin grand stratejisi uluslararası sistemde meydana gelen değişimin örüntülerinden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Çin'in grand stratejisinin kaynakları açısından bakıldığında dört faktörün belirleyici olduğu ileri sürülebilir.²²⁶ Çin liderliği ve ideolojisi, nispi gücü ve zaman içinde nasıl değiştiği, dünya lideri ve bölgesel büyük güçler ile olan ilişkileri ve diğer devletlerin dengeleme veya ardıcılık yönünde Çin'e nasıl karşılık ürettikleri. Stratejik düşüncede meydana gelen değişim ve yaşanan önemli kaymaların anlaşılması açısından Deng Xiaoping'in başa gelmesiyle olan liderlik değişimi ve Mao sonrası dönemde ortaya çıkan ideolojik dönüşüm dikkat çekicidir. İkincisi, Çin diğer devletlerle mukayeseli olan kapsamlı ulusal gücünü yeniden değerlendirmeye tabi tutarak stratejik önceliklerini zorunlu olarak yenilemiştir. Üçüncüsü, Çin-ABD ilişkilerinde zaman içinde yaşanan değişim Çin'in komşuları ve diğer devletlerle olan ilişkilerine yönelik stratejik değerlendirmelerini de hiç kuşkusuz etkilemiştir. Dördüncüsü, diğer devletlerin Çin'in politikalarına yönelik ürettikleri geri dönüşler stratejik düşüncesi üzerinde görmezden gelinmeyecek etkiler doğurmuştur.

Çin'in günümüz stratejik düşüncesinin yönelimlerini ideolojik anlamda şekillendiren genel yelpazede iki ucu belirleyen temel bir dualiteden bahsedilebilir. Çin, bir yandan küreselleşmeyle örtüşen entegrasyon düşüncesi ile diğer yandan büyük güçler arasında sıfır-toplam rekabeti öneren düşünce arasında gidip gelmektedir. Çin stratejik düşüncesindeki realist mantık, ekonomik strateji yerine güç dengesini esas almakta; anti-hegemonyacılık bağlamında daha aktif bir dış politika yapımı ve hegemoniye yönelik bölücü karşı stratejiler üretilmesi taraftarıdır. Diğer taraftan, ekonomik düşünceyi merkeze alan kalkınmacı ekol pragmatik cevaplar üretilmesi ve işbirliğinin öncelenmesini önemsemektedir.

Esasen günümüz Çin'inde etkili olan bu iki modern stratejik düşünce akımının kökenlerini çok daha gerilere götürmek mümkündür. Çin'in stratejik kültürü ile ilgili

²²⁶ Gilbert Rozman, *Chinese Strategic Thought Toward Asia*, New York, Palgrave, 2010, p. 27.

geleneksel düşüncede temel bir ayrım yer almaktadır. Birinci damarın ayırt edici özelliği pasifist (barışçıl) ve savunmacı bir zihniyeti temsil etmesi; ikinci damar Reelpolitikası esas alan askeri çözümleri ve saldırgan aksiyonu tercih eden yaklaşımdır.²²⁷

Güç üzerine kafa yoran Çin düşüncesinde içeriden ve dışarıdan düşmanlarla yapılan savaşlar konusundaki tartışmaların oluşturduğu literatür, doğal olarak genişçe bir zaman dilimini içermektedir.²²⁸ Konuyla ilgili sistematik düşüncenin kökenleri ünlü Çinli stratejist Sun Tzu'nun yaşadığı Çin'in Savaşan Devletler Dönemi'ne (M.Ö. 453-221) kadar geriye gitmektedir. Sun Tzu; savaştan “devletin hayatiyet meselesi, yaşam veya ölüm bilgisi, hayatta kalma ya da yok olmaya götüren yol” olarak bahsetmektedir.²²⁹ Sun Tzu'nun temel düşüncesi savaşın basitçe silahlı güç kullanmak olmadığı, fakat düşmana boyun eğdirerek teslim olmasını sağlamakla ilgili olduğudur. Kaba kuvvet boyun eğdirmeyi sağlayacak yollardan biridir, fakat hiç kuşkusuz en değerli olanı değildir. Bu düşünce geleneğinde savaş tartışması kuvvet kullanımı, materyal teşvikler ve düşüncelerin hepsinden beraberce faydalanmaya odaklanmıştır. Ayrıca, iç ve dış çatışma arasındaki ayrım bulanık bırakılmıştır.

Düşmanın boyun eğmesini sağlayacak yollar diplomasının bütüncül kullanımı, rakip ve zaafı hakkında üstün bir bilgiye sahip olma, psikolojik baskı ve izolasyon, rakibin içsel direncini ortadan kaldırma ve kendi materyal, psikolojik ve sosyal güç ve zaafını gizleme gibi unsurları içermektedir. Savaş ve politika rasyonel hesaplama dayalı stratejinin kullanımı ile boyun eğdirmeyi gerektirmektedir. Normatif, ekonomik ve zorlayıcı güç kaynakları kullanılırken en üstün yetenekler sergilenerek doğal kuvvetin yeri en aza indirgenmeye çalışılır.

Sun Tzu'nun düşüncesi asırlar boyunca gücün kullanımı konusundaki tartışmalarda merkezi bir yer işgal etmiştir. Özellikle 11. yüzyılda Ming Hanedanlığı döneminde askeri yetkililerin eğitiminde ve göreve alınmalarını tayin eden sınavlarda kullanılan *Yedi Askeri Klasikler*'de, günümüzün önemli bir klasiği haline gelen *Ortodoks Olmayan Stratejiler*'de ve Mao Zedong'un 1930'lardaki temel askeri

²²⁷ Andrew Scobell, *China's Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p.5.

²²⁸ John Wilson Lewis and Xue Litai, *Imagined Enemies: China Prepares for Uncertain War*, Stanford, Stanford University Press, 2006.

²²⁹ Sun Tzu, *The Art of War*, London, Oxford University Press, 1971, p. 63.

yazılarında bu düşüncenin etkileri çok belirgin olarak görülmektedir. Mao'nun yazıları Sun Tzu'nun düşüncelerindeki benzerliği yansıtmaları bakımından hem ilginç hem de önemlidir. Sun Tzu'nun Mao'nun düşüncesi üzerinde yarattığı etkinin daha ziyade 14. yüzyıl dönemini betimleyen *Üç Krallık* adlı klasik hikayelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²³⁰

Üç Krallık, rakibe boyun eğdirme veya rakibin yok edilmesine yönelik stratejilerle doludur. Belirli koşullar altında güçlü veya zayıf tarafın tayin edilmesi her zaman spesifik bir bağlam dahilinde yapılmalıdır. Bununla beraber, uygun strateji ve taktiğin uygulanması sadece materyal dengelerin karşılaştırılması ile sağlanamaz. Kitapta yer alan “Zincir Planı” hikayesinin hesaplama, bağlama uygunluk ve Çin düşüncesinin kapsamlı niteliği açısından simgesel bir önemi bulunmaktadır. Buna göre, bir tarafın güç kaynakları diğer tarafın materyal, organizasyonel, entellektüel veya spiritüel zayıflıklarıyla ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Materyal olarak zayıf olan taraf, akıllı davranarak zengin kaynaklara sahip rakibinin kendi çıkarları aleyhine hareket etmesini sağlayabilir.

Diğer taraftan, Konfüçyüs-Mençiyüs paradigması olarak da adlandırılan barışçıl ve savunmacı zihniyeti temsil eden Çin stratejik düşüncesindeki ikinci damar, uzun yıllar Batılılar tarafından Çin'in anlaşılmasında neredeyse tek referans noktası olarak kabul görmüştür. Bu paradigma, Konfüçyüsçü erdem ve değerlere dayanan Çin dünya düzeni anlayışına dayanmaktadır. Buna göre fidyeye sisteminin²³¹ dahil olan devletler Çin

²³⁰ Alastair Iain Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton, Princeton University Press, 1995, p. 46.

²³¹ Fidyeye sistemi kavramı, geleneksel Çin dış ilişkilerini anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Genel kabule göre fidyeye sistemi Çin'in Çinli olmayan dünyayla yaklaşık 2000 yıllık ilişkilerini belirleyen kurumlar, sosyal ve diplomatik normları içermektedir. Fidyeye sisteminin kökeni ve sistemi inşa eden ideal, değer ve inançların oluşumu antik dönem Çin'ine kadar geri gitmekle beraber, Çin'in komşularıyla olan ticaret ve diplomasisini düzenlemeye başladığı tarih olarak Han dönemi (M.Ö. 206-M.S. 220) zikredilmektedir. Fidyeye sisteminin taşıdığı gerçek anlam konusunda literatürde yapılan tartışma sürse de, hakim olan temel argümanlar Çin'in komşularıyla ticari ilişkilerini yönetme ve sınır kontrolünü sağlamaya matuf araçsal bir nitelik taşıdığı ile tarihsel Doğu Asya'da Sinosentrik Çin dünya düzeninin kurucu ögesi olduğu değerlendirmeleri etrafında şekillenmektedir. Diğer taraftan, fidyeye ödeyen devletlerin Çin dünya düzenine katılımlarıyla fidyeye sisteminin içine gömülü olan medeniyetsel varsayımları ve Sinosentrik üstünlük iddialarını kabullendiklerini ne ölçüde gösterdiği tartışmalıdır. Ancak, fidyeye sisteminin tarihsel ve kültürel koşullara bağımlı doğası herhalükarda çok belirgindir. Çin fidyeye sistemi, açık bir şekilde, karşılıklı faydaya dayanan ekonomik ilişkileri içermekle beraber, katılımcı devletler politik olarak özerk ve bağımsızdır. Fidyeye sisteminin örgütleyici ilkesi düzenlenmiş egemen eşitsizliktir. *Pax Sinica*, sosyal hiyerarşiyi kültürel ve medeniyetsel terimlerle tanımladığından doğası gereği eşitsizdir. David Kang'ın ifade ettiği gibi bu hiyerarşi içinde sosyal statü “ekonomik refah veya askeri gücün değil, kültürel edinimin bir fonksiyonu idi”. David Kang, *East Asia before the West: Five*

imparatorunun tarafsızlığı ve koruyuculuğu altında eşit ve barışçıl bir yaşam sürmekteydiler.²³² Halbuki, Alastair Johnston'un da belirttiği gibi bu modelin vurguladığı strateji, esasen, rakibin yanıtılması ve manipülasyonuna özel bir önem veren, bu yolla iki taraf arasında uyum sağlamaya zemin hazırlayan ve gücün çeşitlendirilmiş araçlarını kullanmaya imkan sağlayan bir stratejik anlayıştır.²³³ Dolayısıyla kaba güç kullanımına alternatif üretme çabalarının bir ürünüdür.

Nitekim, Çin'in bugünkü davranışlarının tarihsel ve güncel analizi esas gerçekliğin farklı yönlerini gözler önüne sermektedir. Tarihsel kayıtların gösterdiği gibi M.Ö. 26. yüzyıldan Qing Hanedanlığı'nın sona ermesine kadar geçen 4000 yılı aşkın bir zaman zarfında 6000'den fazla savaş yaşandığı tespit edilmektedir. İddia edildiğine göre bu rakam aynı dönemde dünya genelinde meydana gelen savaşların toplamının üçte birine karşılık gelmektedir.²³⁴ Barışçıl Çin ve savaşçı Çin imajlarına tarihsel örneklerle destek vermeye çalışılırken, genellikle Ming ve Qing Hanedanlığı dönemlerinde Çin'in uluslararası davranışında var olan temel bir ayrıma gönderme yapılmaktadır. Ming Hanedanlığı döneminde Çin daha barışçıl bir dış politika izlerken, Qing Hanedanlığı döneminde daha saldırgan bir profil çizmiştir. Bu iddia genel anlamda doğru

Centuries of Trade and Tribute, New York, Columbia University Press, 2010, p. 71. Ne var ki, sistemin katılımcıları sıralamaya dayalı sosyal hiyerarşiye rağmen, iç ve dış ilişkilerini yönetmede özerk ve bağımsız davranan egemen birimler olarak görülmektedir. Zhang Yongjin and Barry Buzan, "The Tributary System as International Society in Theory and Practice", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, 2012, p. 15. Neticede, David Kang'ın ve diğer bazı yeni araştırmacıların da üzerinde durduğu gibi fide sistemi "resmi olarak eşitsiz" ve fakat "gayri resmi olarak eşitlikçi" bir sistem olarak yorumlanabilmektedir. Doğu Asya dünya düzeni olarak fide sisteminin ulaştığı klasik form, Ming ve Qing dönemlerinde oluşmuştur. Ming ve Qing Hanedanlıkları'nın gerileme dönemlerinde fide sisteminin gelişmişlik düzeyi zirve noktasına yükselmiştir. Zhou Fangyin, "Equilibrium Analysis of the Tributary System", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 4, 2011, pp. 147-178. Fide sisteminin bozulması, 1840 Afyon Savaşı'ndan sonra 1842 yılında imzalanan Nanjing Antlaşması'yla beraber Çin'in uluslararası ilişkilerini düzenlemeye başlayan antlaşmalar sisteminin kabulüyle gerçekleşmiştir. Fide sistemi, Qing Hanedanlığının sona ermesiyle 1912 yılında Çin'de cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen emperyal dönem boyunca diplomatik mübadelenin asli aracı olarak rol oynamıştır.

²³² John K. Fairbank, *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Cambridge, Harvard University Press, 1968. Fairbank, klasik çalışmasında Sinik devletler olarak ifade ettiği ülkelerin ortak kültürel mirasına doğrudan gönderme yapmaktadır. "Doğu Asya toplumlarının tamamı (Çin, Kore, Vietnam, Japonya ve Liu-ch'iu (Ryukyu) küçük ada krallığı), antik Çin'den kaynaklanmış ve Çin kültür alanı içinde gelişmiştir. Bu alan antik Çin medeniyetinden en fazla etkilenen alandır. Örneğin; Çin kavramsal yazı sistemi, aile ve sosyal düzen konusunda Konfüçyüsçü klasik öğretiler, resmi sınav sistemi ve emperyal Çin monarşisi ve bürokrasisi". John K. Fairbank, "A Preliminary Framework", *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, (ed.) John K. Fairbank, Cambridge, Harvard University Press, 1968, pp. 1-19.

²³³ Alastair Iain Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton, Princeton University Press, 1995.

²³⁴ Peng Guangqian and Yao Youzhi, *The Science of Military Strategy*, Beijing, Military Science Publishing House, 2005, p. 3.

görünmekle beraber her zaman istisnalar söz konusu olabilmıştır. Örneğin, Ming imparatoru Yongle babasının komşulara saldırmama kuralını bozarak Vietnam'ı işgal etmiştir. Genel olarak Yongle'nin Çin'in deniz aşırı komşularına yönelik saldırgan bir politika izlediği, General Zheng He'nin Sumatra ve Seylan'ın yerel politikasına müdahale ettiği görülmektedir.²³⁵ Bununla beraber, Çin'in kuvvet kullanımından etkili sonuçlar alacağını düşündüğü zamanlarda, mesela Zungaris ve Nepal gibi daha küçük güçlere karşı, zorlayıcı politikalar uygulamaktan çekinmediği iddia edilmektedir.²³⁶ Dolayısıyla, Çinliler tarih boyunca barış ve savaş yapma yeteneğine beraberce sahip olmuşlardır. Geçmiş örneklerde izleri sürülen kültürel adet ve geleneklerin özsel olarak Çin'in stratejik tercihlerini tek başına belirlediğini iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir.²³⁷ Önemli olan Çin'in tarihten günümüze sahip olduğu kültürel düşünce ve gelenekleri stratejik olarak nasıl kullandığının ortaya çıkarılması ve doğru bir şekilde değerlendirilmesidir.

Çin stratejik düşüncesinde var olan bu temel ayırım veya çelişki, daha yakın tarihlerde örneğin Deng Xiaoping'in "düşük profil" söyleminin anlaşılmasını zorlaştırmış ve farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Deng tarafından 1989 tarihinde yapılan konuşmada açıklanan dış politika yaklaşımının ilkeleri şu şekilde ifade edilmiştir: "Ağırbaşlı bir perspektif benimse; istikrarlı duruşunu sürdür; kendi halinde ve sakin ol; gücünü muhafaza et ve kaynaklarını gizle; liderliğe heveslenme; neticede (mutlaka) bir şeyler yap". Bazıları bu söylemi Sovyetlerin yıkılmasından sonra Çin'in ideolojik liderlik heveslisi olmadığını bir göstergesi olarak yorumlarken, diğerleri "düşük profil" mantığının ima edildiği farklı bir iddiaya gönderme yapmışlardır. Çin daha iddialı bir dış politika izlemek için sabırlı davranacak, fakat istediği gücü elde ettiğinde yeni hayallerini gerçekleştirmek ve yeni çıkarlarını güvenli hale getirmek için harekete geçecektir.²³⁸

²³⁵ Wang Gungwu, "Early Ming Relations with Southeast Asia", *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, (ed.) John K. Fairbank, Cambridge, Harvard University Press, 1968, pp. 302-303.

²³⁶ Warren I. Cohen, *East Asia at the Center*, New York, Columbia University Press, 2000, pp. 243-244.

²³⁷ Andrew J. Nathan and Robert S. Ross, *The Great Wall and Empty Fortress: China's Search for Security*, New York, W. W. Norton, 1997, p. 21.

²³⁸ Wang Yusheng, "Hiding One's Capacities and Time is Weapon to Cope with Strong Enemy", *People's Daily*, 13 August 2001.

Bununla beraber, Çin tarihsel mirasının günümüz stratejik düşüncesi üzerindeki etkileri bağlamında değerlendirildiğinde beş farklı dönem ve buna bağlı düşüncenin izlerini sürmek mümkündür. Çin emperyal dönemine karşılık gelen Sinosentrizm; 19. yüzyılda Batı, Rusya ve Japonya'nın saldırılarının sonucu ortaya çıkan "aşağılanma" yüzyılı; Soğuk Savaş dönemi komünizmi; Deng Xiaoping'le beraber öne çıkan pragmatizm çerçevesinde düşük profil yaklaşımı ve son olarak yükselen büyük güç imajı.

2.1.2. Çin İstisnacılığı

Grand strateji arayışında Çin'in dünya görüşü ile kendi tarihsel geleneklerini bugünkü ihtiyaçlara göre yeniden yorumlama çabasının ürünü olarak şekillenen baskın eğilim konusunda görüşler farklılaşmaktadır. Çin'in düşünsel çabaları politik-kültürel milliyetçilik ile ekonomik liberalizmin birleştirilmesi²³⁹, Batı tarzı milliyetçilik ile Konfüçyüsçülüğün çelişkili birlikteliği²⁴⁰ veya Sinosentrik Konfüçyüsçülük ile sosyalizmin bir sentezi²⁴¹ şeklinde yorumlanabilmektedir. Fakat herhalükarda bu çabaların bütününden yeni tip bir milliyetçiliğin ortaya çıkması neredeyse kaçınılmaz görünmektedir. Genel görüşe göre Çin'in birincil ulusal çıkarları üç önemli unsuru içermektedir: rejim istikrarı, ülkesel bütünlük ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi. Çin'in "temel" çıkarlarının tanımlanmasında varılan ulusal uzlaşısı konusunda üst düzey bir dışişleri yetkilisi olan Dai Bingguo, 2009 yılında şu esaslara vurgu yapmaktadır: devletin temel sistemi ve ulusal güvenliğin korunması, ulusal egemenlik ve ülkesel bütünlük, Çin'in ekonomik ve toplumsal kalkınmasındaki istikrarın sürdürülmesi.²⁴² Bu temel çıkarlar tanımlaması içinde ülkesel bütünlük bağlamında sürekli ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde vurgulanan en önemli husus, Tayvan ve Tibet'in ülkenin vazgeçilmez bir parçası olduğudur.

Çin stratejik düşüncesinin 1978'den günümüze üç ana dönemselle aşama geçirdiği tespit edilebilir. Deng Xiaoping döneminde Çin, dramatik bir kayış yaşayarak piyasa

²³⁹ Barry Buzan, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, 2010, p. 31.

²⁴⁰ John Agnew, "Emerging China and Critical Geopolitics: Between World Politics and Chinese Particularity", *Eurasian Geography and Economics*, vol 51, no. 5, 2010, p. 570.

²⁴¹ Gilbert Rozman, "Invocation of Chinese Traditions in International Relations", *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012.

²⁴² Michael D. Swaine, "China's Assertive Behavior, Part One: On 'Core Interests'", *China Leadership Monitor*, vol. 34, no. 1, 2011, p. 6.

yönelimli bir ülke olmak gayesiyle Mao döneminin ötesine geçerek ulusal gücünün konsolidasyonuna önem vermiştir. Bu dönemde Reagan'ın yeni küresel stratejisinin bir ürünü de sayılabilecek değişen uluslararası sistem dinamikleriyle beraber stratejik üçgenleri dikkate alan bir yaklaşıma kavuşmuştur. Jiang Zemin döneminde başarılı reformların kazandırdığı özgüven, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde yaşanan önemli değişim ve içeride de 1989 Tiananmen olayı gibi ciddi sorunlarla birleşince, Çin'in, stratejik çok kutupluluğu benimsemesine yol açmıştır. Hu Jintao dönemiyle beraber ise George W. Bush liderliğinin tek taraflı politikalarının da yardımıyla, Çin, stratejik istisnacılık çizgisine gelmiştir. Bu bağlamda, Çin istisnacılığı mevcut uluslararası sistemi kabullenme ile ABD hegemonyacılığı ve ittifak sistemine karşı direniş arasında var olan stratejik dualiteyi aşma gayretinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak, Çin istisnacılığının anlamı aynı amaca yönelik olsa da sadece bu bağlamla sınırlı olmayıp, farklı rolleri de aynı zamanda oynayan çok daha geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Çin istisnacılığı, Çin'in grand stratejisinin merkezinde yer alan düşüncedir. İstisnacılık temelinde farklı stratejik düşünce geleneklerinin birbiriyle kaynaştırılarak sentezlenmesi çabasıyla, ihtiyaç duyulan stratejik kimlik üretilmeye çalışılmaktadır. Bununla beraber, Çin istisnacılığının stratejik düşüncenin normatif kaynaklarını yeniden çerçeveselendirme girişimi olarak, bölgesel merkezileşme amacına yönelik yaratılan vizyona hizmet ettiği de anlaşılmaktadır.

Basitçe tanımlamak gerekirse istisnacılık, bir devletin kendisini diğer devletlerden farklılaştırdığını düşündüğü nitelikleridir. Daha net bir tanım yapmak gerekirse, istisnacılık yükselen güçlerin başkalarını da kapsayacak, içine alacak tarzda sahip olduğunu iddia ettikleri özgün niteliklerdir.²⁴³ İstisnacılığın, genel olarak, üç temel iddiası bulunmaktadır: Öz politik ve sosyal değerler açısından ulusal büyüklük, istisnai tarihsel rol ve kapsayıcılık.

Çin istisnacılığının daha iyi anlaşılması için Amerikan istisnacılığı ile mukayeseli olarak ele almakta fayda görülmektedir. Bu karşılaştırma neticesinde bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Birincisi, iki istisnacılık anlayışı arasında çok yakın, iç içe

²⁴³ Burada özgünlük (uniqueness) ile farklılık (distinctiveness) kavramları arasındaki ayrıma işaret etmek gerekir. İstisnacılık, tam anlamıyla, özgünlük konusundaki iddialara gönderme yapmaktadır. Yoksa, iki devlet arasında özgünlük iddiaları taşımayan bazı benzerlik ve farklılıklardan bahsedilmemektedir.

geçmiş ve giderek yoğunlaşan bir ilişkisellik söz konusudur. Bir yandan özellikle ilerleme ve ekonomik kalkınma gibi Amerikan tecrübesinin pozitif taraflarına öykünme, Amerikan modeliyle bazı açılardan benzeşme ve onu taklit etme konusunda kayda değer bir açıklık ve isteklilik göze çarparken, diğer yandan Çin'e özgü nitelikler olarak ifade edilen politik ve kültürel hususiyetlerin korunmasına yönelik güçlü bir hassasiyet bulunmaktadır. Dolayısıyla, iki istisnacılık anlayışı karşılaştırılırken algı boyutu (perception) öne çıkmaktadır. İkincisi, tarihsel ve yapısal olarak Amerika'nın yükselişi ile Çin'in yükselişi arasında bazı önemli benzerlikler ve farklılıklar tespit edilebilir. Nitekim, son zamanlarda hem Batı'da hem de Çin'de bu türden mukayeseli çalışmaların giderek arttığı görülmektedir.²⁴⁴

Amerikan istisnacılığı konusunda yazılmış geniş bir literatür mevcuttur. Amerikan istisnacılığı, diğer uluslar arasında Amerikalılığı özgün ve üstün kılan düşünme ve eylem tarzı olarak tanımlanabilir. Amerikan yaşam tarzını (Amerikan way) öne çıkaran bu düşünce biçimi Amerikan istisnacılığıyla neredeyse eş anlamlı kullanılmaktadır. Dolayısıyla, Amerikan istisnacılığı esasında başarılı bir modernite inşası iddiasına yaslanmaktadır. Burada da en temel düşünce değişimin çatışma ve uzlaşma arasında karşılıklı birbirini tamamlayıcılık özelliğine dayanması ve "çatışmanın kurumsallaştırılması" yaklaşımının benimsenmesidir.²⁴⁵ Diğer bir ifadeyle, Amerikan istisnacılığı düşüncesi aslında hem sosyolojik hem de dış politika alanında yakaladığı başarıyı çatışmanın kurumsallaştırılması yaklaşımına borçluymuş gibi algılanmaktadır. Dış politikada buna karşılık gelen izolasyonizm ve uluslararasılık geleneklerinin, aynı çatı altında Amerikan istisnacılığı ortak referansında buluşmaları şaşırtıcı değildir.²⁴⁶

²⁴⁴ Barry Buzan and Michael Cox, "China and the US: Comparable Cases of 'Peaceful Rise'?", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 6, 2013, pp. 109-132. Feng Yongping, "The Peaceful Transition of Power from the UK to the US", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 1, 2006, pp. 83-108.

²⁴⁵ Seymour Martin Lipset, olumlu ve olumsuz özelliklerini karşılaştırmalı bir şekilde analiz ederek, Amerikan istisnacılığını "iki yüzü keskin bıçak (two-edged sword)" olarak nitelendirmektedir. Bir ulusun büyüklüğü, çatışmanın kurumsallaştırılması düşüncesine dayanan özgür kurumsal yapılar inşa edilmesine bağlıdır. Seymour Martin Lipset, *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York, W. W. Norton, 1996, p. 14, pp. 290-292.

²⁴⁶ Amerikan istisnacılığının iki farklı yorumunu yansıtan izolasyonizm ve uluslararasılığın çelişkili birlikteliği, içerdiği çatışmalar ve gerilimlerle beraber Amerikan pragmatizmi bağlamında sağladığı mitsel söylem, gördüğü işlev ve kullanışlılığı sebebiyle pek çok akademisyen tarafından müşterek olarak kabul görmüştür. John Kane, *Between Virtue and Power: The Persistent Moral Dilemma of US Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press, 2008. Sacvan Bercovitch, *The Puritan Origins of the American Self*, New Haven, Yale University Press, 1975. Anatol Lieven, *America Right or Wrong: An Anatomy of*

Bu durumda Çin istisnacılığın bahsedilirken Amerikan örneğine benzer şekilde bir Çin yaşam tarzından (Chinese way) bahsedilebilir mi sorusu önem kazanmaktadır. Çinliler arasında bu tür bir korelasyon kuran ve daha liberal bir tutum sergileyenlerin olduğu söylenebilir. “Washington uzlaşısı” (Washington consensus) kavramına karşılık “Pekin uzlaşısı” (Beijing consensus) ve “Amerikan rüyası” (American dream) kavramına karşılık “Çin rüyası” (Chinese dream) gibi kavramların türetilmesi böyle bir korelasyonun altını çizen gelişmeler olmuştur. Yine bu türden bir görüşü paylaşanlar dış politikada uluslararasılık yaklaşımına yakın bir duruşun benimsenmesi taraftarıdır. Öte yandan liberal tonun ağırlığına karşı bir direç olduğu da muhakkaktır. Daha önce belirtildiği gibi “Çin yaşam tarzı”, “Pekin konsensüsü” ya da “uluslararasılık” gibi kavramların yanına, mutlaka “Çin’e özgü nitelikler” ifadesi eklenmektedir.

Dolayısıyla, Çin istisnacılığını anlamaya çalışırken Amerikan örneğine öykünme, bazı açılardan benzeşme ve onu taklit etme ile buna karşı direnç gösterme arasında bir gerilim olduğu ve sürecin henüz tamamlanmadığı iddia edilebilir. Eğer Barry Buzan’ı dikkate almak gerekirse Çin istisnacılığının Amerikan istisnacılığına göre içe dönük ve kapalı olmasının temel sebebi tam da bu uluslararası vizyondan mahrum olmasıdır.²⁴⁷ Sonuçta, şimdilik hem Çinlilerin hem de Batılıların üzerinde hassasiyetle durdukları ciddi bir tartışmanın devam ettiğini söylemekle yetinmek gerekebilir.

Çin istisnacılığının düşünsel içeriği ve kaynaklarını daha iyi anlayabilmek için Feng Zhang’ın yapmış olduğu sınıflandırma oldukça faydalıdır. Feng tarihsel ve yapısal bir analizle Çin istisnacılığının üç farklı dönemde nasıl tezahür ettiğini belirlemeye çalışmıştır.²⁴⁸ Burada imparatorluk Çin’i, devrimci Çin ve günümüz Çin’i periyotlandırmasında en önemli ayrımlardan biri imparatorluk Çin’i döneminde istisnacılık değil evrenselcilik düşüncesinin yer almasıdır.

İmparatorluk Çin’i evrenselciliğinin üç önemli özelliği olduğu görülmektedir. Sinosentrizm, Çin’in dünyanın merkezinde yer aldığı, kültürel ve ahlaki olarak diğer

American Nationalism, New York, Oxford University Press, 2004. Michael Hunt, *Ideology and US Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press, 1987.

²⁴⁷ Barry Buzan, “China in International Society: Is ‘Peaceful Rise’ Possible?”, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, 2010.

²⁴⁸ Feng Zhang, “The Rise of Chinese Exceptionalism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, 2011, p. 13.

halklardan ve politik örgütlenme biçimlerinden üstün olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Bu düşünce Doğu Asya’da fidye sisteminin hakim olmasına kaynaklık etmiştir. İkinci özellik alicenap barışçılıktır. Çin’in dış ilişkilerinde barış ve koruyuculuk iddialarını ifade etmektedir. Üçüncüsü hiyerarşik kapsayıcılıktır. Çin’in diğer tüm politik örgütlenme biçimlerini kendi dış politika alanı içinde kapsadığı ve diğerlerinin gelişimlerini Çin medeniyetinin etkinlik ve sınırlandırmaları altında desteklediği düşüncesine gönderme yapmaktadır.

1948 ile 1978 yılları arasında Mao dönemi Çin istisnacılığının özelliklerine bakılacak olursa ilk olarak devrimci Sinosentrizm düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu düşünce, Mao’nun Çin’in yeniden dünya siyasetinde merkezi bir konum elde etmesi çabalarıyla şekillendirilmiş ve dünya genelinde Çin tarzı sosyalizmin gerçekleştirilmesini amaçlamıştır. İkinci özellik Çin’in büyük güç statüsü ve ahlaki otorite konusunda tarihsel olarak yetkin olduğu düşüncesidir. Üçüncü özellik ise bir çeşit Çin ahlakıdır. Bu, Çin’in eskiden olduğu gibi yeniden büyük bir güç olmanın ahlaki gereklerini taşıdığı, dünya ile ilişkilerinde üstünlük sağladığı ve diğerleri tarafından saygı ile karşılanması gerektiği düşüncesidir.

1978 sonrası reform dönemi ve özellikle 2000’li yıllarla beraber Çin istisnacılığı farklı bir düşünsel içerik kazanmıştır. Bu dönemdeki birinci özelliği büyük güç reformculuğu olup, Çin’in “büyük güç” olmasının tarihsel bir kader olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Elbette bu düşünce Çin’in modern dünyadaki söyleminin en merkezi iddiasıdır. Fakat, bu iddia, olduğundan daha fazla bir önem arz etmektedir. Çünkü büyük güç statüsü elde etme düşüncesi artan bir şekilde Çinliliğin özgün nitelikleriyle bağlantılandırılmaktadır. Bu iddiayı destekleyecek şekilde Çin’in büyük güç olarak yükselen güçlerin tipik tarihsel yörüngesinden farklı bir yol izleyeceği, büyük güç olmanın anlamının yeniden tanımlanacağı ve kendine has uluslararası ilişkiler ilkeleri ve idealleri doğrultusunda dünya politikasını reforme edeceği ifade edilmektedir.

İkinci özellik alicenap barışçılıktır. İsimlendirmeden de anlaşılacağı üzere alicenap barışçılık düşüncesi imparatorluk Çin’i evrenselciliği ile önemli ölçüde benzerlikler göstermektedir. Temel iddiası, bu anlamda farklı değildir. Ancak, günümüz Çin’i açısından yeni olan unsur imparatorluk Çin’i dış politikasının mitleştirilmesi, Batı modellerine alternatif olarak takdim edilmesi ve bugünkü barışçılık iddialarının en

önemli kanıtı olarak tarihsel örneklerden faydalanılmasıdır. İmparatorluk Çin'i kültürünün barışçıl ve koruyucu dış ilişkiler geliştirilmesini sağladığı ve savaşın başvurulacak en son çare olarak algılandığı iddia edilmektedir. Bu barışçıl geleneğe dayanılarak modern dünyada Çin'in çektiği acıların vurgulandığı, benzer acıların başka ülkelerde yaşanmasına yol açacak davranışlara asla niyetli olunmadığı, Çin'in her zaman barışçıl dış politikayı benimseyeceği, asla kimseyi tehdit etmeyeceği, kendi kalkınması yoluyla dünya barışının korunmasına yardımcı olunacağı gibi söylemler alicenap barışçılık iddiasının içeriğini doldurmaktadır. Dolayısıyla, bu söylemin hem resmi hem de resmi olmayan açıklamalarla barışçıl yükseliş ve barışçıl kalkınma tezleriyle paralellik gösterdiği ve bunların yaygınlaşmasına hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü özellik ahenkli kapsayıcılıktır. Bu düşünce ne anlama gelmektedir? Doğrudan Çin'in dünya politikasında tek bir ülke, ideoloji ya da yaklaşımın hakimiyetini reddedeceğini, onun yerine çoklu ve çeşitli politik ve kültürel geleneklere yönelik açık, hoşgörülü ve kapsayıcı bir tutumu benimseyerek işbirliği ve uyumu destekleyeceği iddiasını yansıtmaktadır. Ulaşılmaya çalışılan ana gaye bir ülke veya birkaç büyük güç için değil, fakat tüm ülkeler için ortak güvenlik ve kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bu anlamda Çin hükümeti kendi kalkınmasının kazançlarını diğer tüm ülkelerle paylaşmaya açık olduğunu, politik ve kültürel farklılıklara uyum sağlayacağını ve ahenkli bir dünya yaratmak için çabaladığını zaten resmi olarak deklare etmektedir.

Çin istisnacılığının düşünsel içeriğini yansıtan bu iddiaların doğal olarak ne anlatmak istediği veya bunların nasıl gerçekleştirileceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, Çin istisnacılığının düşünsel içeriği kadar oynadığı rol ve stratejik kullanımı da önem taşımaktadır. Amerikan istisnacılığının oynadığı rol açısından, iniş çıkışlarıyla beraber, izlediği tarihsel yörüngeden üç önemli analitik kavram türetilebilir. Diğer bir ifadeyle, Amerika örneğine bakıldığında yapısal koşulların tarihsel ve kültürel unsurlarla etkileşim süreçleri neticesinde istisnacılığın iddialarının, yani düşünsel içeriğinin, şu üç kavram etrafında somutlaştığı ileri sürülebilir: tarihsel ideoloji, bölgesel doktrin, iç ve dış politika arasındaki bütünlük.

Bu kavramların tarihsel ve yapısal bağlamda süreçleriyle birlikte nasıl ortaya çıktıkları ve oluştukları detaylı olarak incelenebilir. Fakat kısaca neye karşılık geldiğine işaret etmek şimdilik yeterli sayılabilir. Amerikan örneğinde tarihsel ideoloji, evrenselci liberal ideoloji olarak, bölgesel doktrin doğrudan Monroe doktrini olarak, iç ve dış politika arasındaki bütünlük ise uzlaşmacı yaklaşım ve çok taraflılık olarak karşılık bulmuştur. Eğer Çin istisnacılığı bir yönüyle Amerikan tecrübesine bakarak düşünmek anlamına geliyorsa, bu üç tarihsel izlek ve ona karşılık gelen düşünceleri kısmen takip etmek durumunda kalabilir. Nitekim, bugün Çin örneğine bakıldığında tarihsel ideoloji inşası süreci devam ederken, bölgesel bir doktrin geliştirme arzusu da kendini ciddi biçimde belli etmektedir. Birincisinde, Çin istisnacılığının gelenek ve modernlik arasındaki etkileşim bağlamında önemli bir rol oynadığı, ikincisinde ise bölgesel bir doktrin oluşturma sürecinde stratejik amaçla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak istisnacılık düşüncesinin ve özelde Çin istisnacılığının dış politika alanında hem birbiriyle zıt geleneklere aynı anda kaynaklık etmesi hem de iddialarıyla davranışları arasında oluşan uyumsuzluklar sebebiyle çelişkili bir doğaya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat istisnacılığın bu doğası, aslında stratejinin temel mantığı ile çelişmemekte; tam aksine stratejinin çelişkili mantığına uyum göstermektedir.²⁴⁹ Bu anlamda istisnacılık, stratejinin temel mantığına içsel olarak gömülüdür. Birbirine karşıt iki kavram olan savaş ve barış diyalektiği arasında yer alan stratejik düşünceye, istisnacılık gibi bir normatif kaynağın hizmet etmesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, Çin istisnacılığının yükselişi büyük ölçüde Çin'in yeniden dünya sahnesinde büyük güç pozisyonu elde etmesine yönelik Pekin'in stratejik söylem, ideolojik meşrulaştırma ve entellektüel destek sağlama arzusuna eşlik etmektedir.

Çin istisnacılığı, kökleri derinlere inen kendi geleneksel düşüncesindeki iki ana damarı yeniden yorumlayarak kaynaştırma çabasında olduğu gibi, modern liberal uluslararası ilişkiler düşüncesiyle de hesaplaşarak yeni bir senteze varmaya çalışmaktadır. Bu açıdan, Çin'de bugün mevcut uluslararası ilişkiler ekollerinde, istisnacılığın gelenekselciler ile liberallerin arasında konumlandırılmaları oldukça

²⁴⁹ Edward Luttwak, basit fakat çarpıcı bir şekilde stratejinin doğası gereği çelişkili olduğuna işaret etmektedir. Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts, 1987.

anlamlıdır.²⁵⁰ Çin istisnacılığı, ÇKP'nin politik ve ekonomik vizyonunu uluslararasılaştırarak Çin'in uluslararası ilişkilerini yeniden yapılandıracak bir temel oluşturmasını sağlamaktadır. Barış içinde bir arada yaşamının daha sofistike bir şekilde yenilenmesi ve yeni koşullara göre uyarlanması ihtiyacı ortadadır. Ulusal düzeyde yaratılmaya çalışılan “sosyalist ahenkli toplum”un uluslararasılaştırılması, milliyetçilik ile küreselleşme arasındaki çelişki ve gerilimlerin çözümlenmesinde yararlı görülmektedir.²⁵¹ Çin istisnacılığı, yeni tür milliyetçiliğin üretilmesinde ana çerçeveyi çizen en kapsamlı düşünsel kaynağı temsil etmektedir. Neticede, Çin istisnacılığı bağlamında yeniden değerlendirildiğinde Çin'in üç temel stratejik amacı olduğu anlaşılmaktadır: Ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi, anti-hegemonyacılık ve yükselen büyük güç rolünün sağlanması.

2.1.3. Kapsamlı Ulusal Güç Projeksiyonu (*zhonghe guoli*)

Çinliler, grand stratejiyi, özellikle ulusal güvenlik ve kalkınmayla ilişkili politik amaçlara ulaşmak için “bir ulusun veya uluslar ittifakının bütün güç unsurlarını bir araya getiren genel stratejisi” olarak tanımlamaktadır. Bu öncelikler dengesine ulaşmada tarihsel stratejik düşünce geleneklerine de gönderme yapan iki anahtar Çin kavramsallaştırması bulunmaktadır. Birincisi “kapsamlı ulusal güç” (KUG), diğeryse “gücün stratejik konfigürasyonu (shi)”. KUG, Çinli stratejistlerin kendi ülkelerinin ulusal gücünü diğer ülkelerle mukayeseli olarak nasıl hesapladıkları ve değerlendirdikleriyle ilgilidir. Bu bütünsel kavram; ülkesellik, doğal kaynaklar, ekonomik güç, diplomatik etkinlik, askeri yetenekler ve kültürel etkinliğin niceliksel ve niteliksel ölçeğini içermektedir. “Gücün stratejik konfigürasyonu” (GSK) ise “dış güçlerin dağılımı” kavramıyla neredeyse eş anlamlıdır. Sorunlar, tehditler ve fırsatlar ulusal stratejiyi yeniden ayarlama için uygun bir şekilde hesap edilmektedir.²⁵²

²⁵⁰ Feng Zhang, “Chinese Exceptionalism in the Intellectual World of China’s Foreign Policy”, *China Across the Divide: The Domestic and Global in Politics and Society*, (ed.) Rosemary Foot, New York, Oxford University Press, 2013, p. 63.

²⁵¹ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011, p. 15.

²⁵² Eugenio Roch Anguiano, “China as a World Power, Present and Future”, *China: Radiografía de una potencia en ascenso*, (ed.) Romer Cornejo, Mexico, El Colegio de Mexico, 2008, p. 60-61, in Sean Golden, “China’s Perception of Risk and the Concept of Comprehensive National Power”, *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol. 29, no. 2, 2011, p. 96-97.

Çinli analistler, bugünkü ulusal koşullarını değerlendirirken farklı bir ölçüm modeli kullanmaktadır.²⁵³ “Kapsamlı ulusal güç”, Çin’in ulusal koşullarını ve stratejisini şekillendiren temel perspektifi yansıtmaktadır. KUG bağlamında Çinlilerin yaptıkları çeşitli çalışmalarda elde edilen sonuçlar geniş bir yelpazeye yayılsa da, iki önemli ayrışma ve buna bağlı ortaya çıkan tartışma dikkat çekmektedir. Çalışmalardan bir kısmı küresel gücün nispi payında Çin’in hızlı büyümesine daha fazla vurgu yaparken, diğer bir kısmı ise Çin’in büyüme yörüngesindeki sorunlara daha fazla odaklanmaktadır. Çinlilerin KUG kavramsallaştırmalarında kullandıkları yöntemlerin “kendine özgü” karakterini öne çıkaranlar olduğu görülmektedir.²⁵⁴ Ancak, niceliksel verilerin sınıflandırılması ve uluslararası kavramların kullanılması konusunda yeterli düzeyde uluslararası standartlara uygun bir yöntem kullanıldığını söylemek pekala mümkündür.

KUG, “bir ülkenin, egemen devletin bekası ve kalkınması için, materyal ve düşünsel etosu ile uluslararası etkinliğini kapsayacak şekilde, edindiği tüm güçlerin birleşimi” olarak tanımlanabilir.²⁵⁵ Kısacası, bir ulusun askeri, ekonomik ve düşünsel gücünün genel toplamıdır. Elbette, bu kadar kapsamlı bir kavramın nasıl operasyonel hale getireceği meselesi tartışmaya açıktır. Doğruluğundan şüphe edilemez bir şekilde kaynakların ölçülmesi; nispi önemlerinin değerlendirilmesi; askeri, ekonomik ve düşünsel göstergelerin birleştirilmiş tek bir ölçekte toparlanması olağanüstü zor bir iştir. Ayrıca, potansiyel güç ile devletlerin amaçlarını gerçekte harekete geçiren kaynaklar arasında ayırım yapabilmek de çok kolay değildir. Halkın Kurtuluş Ordusu Askeri Bilimler Akademisi üyesi olan Huang Shuofeng, KUG’ü 4 temel alt-sistem indeksinden meydana gelen, kompleks bir güç indeksi olarak tanımlamaktadır: Materyal güç alt-sistem indeksi, manevi güç alt-sistem indeksi, koordineli güç alt-sistem indeksi ve çevresel güç alt-sistem indeksi. Materyal ve manevi güç indeksleri bir ülkenin bekası ve kalkınmasında ihtiyaç duyduğu gücü yansıtmaktadır. Koordineli güç indeksi liderlik

²⁵³ Çinli analistler, KUG’ü uluslararası ilişkiler teorisine Çin’in yapmış olduğu en büyük katkı olarak değerlendirmektedir.

²⁵⁴ Michael Pillsbury, *China Debates the Future Security Environment*, Washington, National Defence University Press, 2000, p. 204.

²⁵⁵ Huang Shuofeng, *New Theory on Comprehensive National Strength: Comprehensive National Strength of China*, Beijing, China Social Science Press, 1999, in Hu Angang and Men Honghua, “The Rising Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy”, International Conference: Rising China and the East Asian Economy, in Seoul, 19-20 March 2004, p. 2.

örgütlenmesi, komuta, yönetim ve karar alma düzeylerini yansıtmaktadır. Çevresel güç indeksi ise kapsamlı ulusal gücü sınırlandırıcı koşulları yansıtmaktadır.

Çin'in en yaratıcı entellektüellerinden iki isim, Hu Angang ve Men Honghua, ülkenin kapsamlı ulusal gücüne yönelik çalışmalarını 2002'de yayınlamışlardır. Bu çalışmadaki temel argüman, “bir ülkenin uluslararası toplumdaki statüsünün, özünde, ulusal gücündeki ve stratejik kaynaklarındaki yükseliş veya düşüşe bağlı olduğudur”. Hu ve Men daha çok sert güce odaklanmalarına rağmen, yumuşak gücü göz ardı etmenin imkansızlığını vurgulamaktadırlar. Yaptıkları çalışmada Michael Porter'a atıfta bulunarak, KUG'un temel bileşenlerinin listesini fiziksel kaynaklar, insan kaynakları, altyapı, bilgi kaynakları ve sermaye olarak belirlemişlerdir.²⁵⁶ Kaynaklar 8 kategoriye bölünerek, toplam 24 gösterge ile ifade edilmiştir. Göstergeler oluşturulurken, Dünya Bankası'nın *Dünya Kalkınma Göstergeleri* ve diğer karşılaştırılabilir kaynaklara başvurulmuştur. Herbir gösterge, Çin'in söz konusu kaynağının toplam küresel kaynaklardaki yüzdesi hesaplanarak geliştirilmiştir. Sonrasında ise bu 24 göstergenin herbirinde, Çin'in sıralamadaki konumu Hindistan, Japonya, Rusya ve ABD ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Beş Büyük Gücün Kapsamlı Ulusal Güç İndeksi (Dünya Toplamındaki Yüzelik)

Ülke	1980	1985	1990	1995	2000	2003	Değişim 1980-2003
Çin	4.74	5.31	5.65	7.16	8.77	9.99	5.26
Hindistan	3.38	3.62	3.74	4.01	4.54	4.87	1.49
Japonya	6.04	6.34	7.32	8.54	7.73	7.00	0.00
Rusya	-		3.27	2.81	2.93	2.93	-
ABD	22.49	22.02	22.14	21.90	22.52	22.27	-2.21
TOPLAM			42.11	41.61	46.48	47.07	

Kaynak: Hu and Men, 2002, 2007'deki güncellenmiş hali Lampton, 2008.

Hu ve Men, 1980 ile 2003 yılları arasında topladıkları verilerden hareketle Çin'in nispi güç pozisyonu hakkında çeşitli sonuçlara varmışlardır.²⁵⁷ Bunlardan

²⁵⁶ Michael Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, New York, Free Press, 1990, in Hu and Men, “The Rising Modern China”, p. 3.

²⁵⁷ Orijinal makale 2002 yılında Çince olarak yayınlanmıştır. Hu Angang and Men Honghua, “The Rising of Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy”, *Strategy and Management*, no. 3, 2002. Bu makaledeki hesaplama 2000 yılına kadar olan verileri kapsamaktadır. Hu Angang, Mart 2007

birincisi; ABD'nin küresel payında bir miktar düşüş olmasına rağmen, hala uzak ara KUG itibarıyla birinci sıradaki konumunu korumasıdır. Çin aradaki farkı giderek kapatsa da, ABD'nin küresel güçteki payı Çin'in aşağı yukarı 2.2 katı kadardır. 1980'de Çin'in KUG'u ABD'ninkinin sadece 1/5'i (%21) kadarken, 1990'da ¼'e (%25.5) yükselmiştir. 2000 yılında ise 1/3'ünden (%39) daha fazladır. 2003'te Çin'in KUG'u %44'lük bir orana ulaşmıştır. İkincisi; Çin, 1980-2003 yılları arasında Hindistan ve Rusya'yı kayda değer bir şekilde geride bırakmıştır. Üçüncüsü; Çin 2000 yılında Japonya'yı da geçmeyi başarmış ve ikinci sıraya yükselmiştir.

Benzer bir mantıkla, Çin Sosyal Bilimler Akademisi her yıl *Uluslararası Politikanın Sarı Kitabı* adıyla, 11 büyük ülkenin güçlerinin karşılaştırıldığı bir indeks yayınlamaktadır. Brezilya (11), Kanada (4), Çin (7), Fransa (5), Almanya (3), Hindistan (9), İtalya (10), Japonya (2), Rusya (6), İngiltere (8) ve ABD (1)'nin yer aldığı listede, 2010 yılında yayınlanan sıralama aynen yanlarında parantez içinde belirtildiği gibidir.²⁵⁸ Çin, kapsamlı ulusal gücü açısından 7. sırada gösterilirken, Çin'in askeri gücünün ABD'den sonra 2. sıraya yükseldiği belirtilmektedir. Askeri gücün hesaplanmasında kullanılan askeri harcamalar, elde bulundurulmuş asker ve silahların genel toplamı şeklinde belirlenen üç faktöre göre, ABD'nin genel skoru 90.08 iken Çin'in skoru 33.3'tür.

Hu Angang, daha sonraki çalışmalarında, kapsamlı ulusal gücündeki gelişmelere bağlı olarak 2020 ve 2030 projeksiyonlarında, Çin'in süper güç olacağı beklentisini açıkça dile getirmiştir.²⁵⁹ Angang, Çin'in gücünün kaynaklarını niceliksel verilerle somutlaştırmayı hedeflese de, öngörülerinde Çin'in akıllı gücünün düşünsel boyutlarının ekonomik gücüyle kurduğu besleyici birlikteliğin (ya da daha geniş ifadeyle zorlayıcı olmayan unsurların sağladığı fayda) özellikle ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Çin'in nüfus gücü, insan kaynağı ve inovasyonda yakalayacağı dünya liderliğine yapılan vurgu çok dikkat çekicidir. Hu'ya göre Çin'in yeni ekonomik kalkınma modelinin başarısı, eski modellere kıyasla, uygulanan politikaların yol açtığı

yılında verileri güncelleyerek David Lampton ile paylaşmıştır. David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley: University of California Press, 2008, p. 23. Tablo 1'de kullanılan veriler bu kaynağa dayanmakta ve 2003 yılına kadar olan dilimi kapsamaktadır.

²⁵⁸ "CASS: China's Military Power is the World No. 2", *China Daily*, 25 December 2009. <http://bbs.chinadaily.com.cn/thread-656319-1-1.html>.

²⁵⁹ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington: Brookings Institution Press, 2011.

dolaylı sosyal, kültürel ve çevre maliyetlerini daha doğru bir şekilde değerlendirebilmesidir.²⁶⁰

2.2.Çin'in Düşünsel Gücü

1978'ten bu yana, Çin'in düşünsel gücü hızlı ekonomik kalkınmadaki başarı sayesinde artmış, bu artışın ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı geri dönüşümlü etkileri olmuştur. Çin'in dördüncü nesil liderliği (Hu Jintao ile beraber), ulusal düşünsel gücün kuvvetlendirilmesi konusunda çok net bir karar almıştır. Lampton'ın tanımladığı şekliyle, Çin'in “düşünsel gücünü”nün ne olduğunu ve kaynaklarını netleştirmekte fayda vardır. “Düşünsel güç; öncelikli olarak materyal (para) ödüllendirme veya zorlamaya (kuvvet) dayanmak yerine, bir ulusun ulusal amaçlarına ulaşma ve onları verimli bir şekilde tanımlama kapasitesini geliştiren entellektüel, kültürel, spiritüel, liderlik ve meşruiyet kaynaklarından türetilen bir güç formudur”.²⁶¹ Joseph Nye'in “yumuşak güç” kavramı gibi, cezbediciliği (attraction) esas almaktadır. Fakat çıkış noktası itibariyle Sosyolog Amitai Etzioni'nin “normatif güç” tanımına daha yakındır.²⁶² Bununla beraber, “düşünsel güç; insan aklından kaynaklanan, bilginin ve ilgi uyandıran düşüncelerin yaratılmasında ve yaygınlaşmasında ifadesini bulan bir güç formu” olarak genişletilmiştir. Bu anlamda, düşünsel gücün liderlik, insan sermayesi, inovasyon ve kültürü içermesi; kavramı “normatif güç”ten daha kapsamlı hale getirmektedir. Düşünsel güç, “yumuşak güç” kavramına yakın olsa da onunla özdeş değildir. Çünkü inovasyon kavramını içine almakta; politik ve diplomatik liderliği göz önünde bulundurmaktadır. Aynen Nye'in “yumuşak güç”ünde olduğu gibi, düşünsel gücün, entellektüel cezbedicilik potansiyeli olarak, bir ulusun kültüründe, politik değerlerinde ve dış politikalarında kökenleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, materyal teşviklerin cezbedici boyutlarını dışarıda bıraktığı düşünüldüğünde ise “yumuşak güç”ten daha dar bir tanımlamayı

²⁶⁰ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, A.g.e., p. 9.

²⁶¹ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, p. 118.

²⁶² Amitai Etzioni'ye göre; güç, öznenin boyun eğmesini sağlayacak şekilde kullanılan araçlara göre farklılık göstermektedir. Söz konusu araçlar fiziksel, materyal ve sembolik olabilir. Bu mantıkla zorlayıcı, karlı ve normatif olmak üzere üç farklı formda güç tanımlaması yapmaktadır. Normatif güç ise bireylerin kendilerini kimliklendirmek isteyecekleri grup normları yaratmak suretiyle düşünceleri kullanma ve sosyal onaylanmayı motive etme yeteneği olarak tanımlamaktadır. Amitai Etzioni, *A Comparative Analysis of Complex Organizations*, New York, Free Press, 1975, p. 5.

yansıtmaktadır.²⁶³ Fakat daha önce de belirtildiği üzere, bu zaten yumuşak güç kavramının esas tanımının ötesine geçmek anlamına gelmektedir.

Çin'in düşünsel gücünü oldukça kullanışlı hale getiren pek çok faktör bulunmaktadır. Birincisi; düşünsel güç, gücün en ekonomik yönü sayılabilir. Çoğunlukla finansal, materyal ve insan kaynaklarından az çıktı gerektirir. Buna mukabil, arzu edilen tarzda davranma isteğinin veya böylesi bir davranışın doğruluğuna duyulan inancın aşılmasında, insanların rıza göstermesini sağlamaya yönelik rüşvet ve zorlamaya nazaran çoğunlukla daha uygun maliyetlidir. İkincisi; ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin gerçekleştirilmesinde elzem olan inovatif boyutları sebebiyle kritik bir öneme sahiptir. Üçüncüsü; diplomatik ifadesiyle düşünsel güç, Pekin'in güvence verme stratejisi açısından oldukça kullanışlıdır. Güvence verme stratejisi, Pekin'in ulusal stratejisi açısından merkezi bir öneme sahiptir. Yakındaki ve uzaktaki devletlerin, Çin'in gelecekte artacak olan ekonomik ve zorlayıcı gücünün kullanımını konusunda güvence duymalarını sağlamak, içsel kalkınması için nefes alacağı alanı yaratmakta ve bu alanı güvenli kılmayı sağlamaktadır.²⁶⁴

2.2.1. Çin Liderliğinde Devam Eden Değişim

Bugünkü Çin Komünist Partisi liderliğine hakim olan düşünsel temellerin, 1978 yılında Deng Xiaoping tarafından başlatılan kaspamlı reformlara dayandığı tartışmasız bir gerçektir. Çin modernleşmesinin, Çin'e özgü sosyalizmin geliştirilmesi zeminine oturtulması Deng'in başlattığı reformların kesintiye uğratılmadan devam ettirilmesiyle mümkün olabilmiştir. Deng Xiaoping'in Çin liderliğine yaptığı katkı üç ana kategoride değerlendirilebilir: 1) politik ve ulusal yaşamın amacının sınıf çatışması yerine ekonomik büyüme olarak yeniden tanımlanması; 2) Çin'in geleceğinin uluslararası entegrasyona bağlanması; 3) Teknokratik elitlerin yetiştirilmesi ve kurumsallaştırılması.²⁶⁵ Bu temel düşünsel katkılar, Çin'in sürdürülebilir kalkınmasının yolunu açmıştır. Çin'in yıllar içinde ortaya çıkan başarılı performansı dünyanın geri kalanı tarafından ilgi ve hayranlıkla izlenmesine yol açmış; başlangıçta Çin'in ekonomik büyümesinde büyük payı olan doğrudan yabancı yatırımların cezbediciliğini artırmıştır.

²⁶³ David M. Lampton, A.g.e., p. 10.

²⁶⁴ David M. Lampton, A.g.e., p. 119.

²⁶⁵ David M. Lampton, A.g.e., p. 120.

Liderlik, “amaçların tanımlanması, bu amaçlara ulaşmada uygun strateji ve taktiklerin geliştirilmesi, istekler ve kaynakların eşleştirilmesi, özelleştirilmiş hedeflere yönelik takipçilerin motive edilmesi ve kompleks uygulama sürecinin denetlenmesi eylemi”nin bütünü olarak tanımlanabilir.²⁶⁶ Deng Xiaoping, bu liderlik yeteneklerinin tamamına sahip büyük bir lider olarak Çin modernleşme tarihinin dönüm noktasında hakettiği yeri edinmiştir.

Çin’in modernleşme stratejisi, Deng’in üç aşamalı stratejisinde kökenlerini bulmaktadır. Deng’in pragmatizmi aşağıda verilen şu söylevinde de belirtildiği gibi, hakikati olgulardan yola çıkarak araştırmayı esas alan ve zihinleri özgürleştirmeyi amaçlayan bir anlayışı yansıtmaktadır: “Biz, politika ve ilke sorunlarını ele alırken, her zaman, bugünkü gerçeklikten hareket etmeliyiz”. Bunları derken, olgu ve öngörü arasındaki mesafeye gönderme yapmaktadır.²⁶⁷ Çin’in uzun bir büyüme ve istikrar dönemini yakalayabilmesi, Sovyetler’in ekonomik reformdan ziyade düştüğü politik hatalardan kaçınabilmeyi başarmasına ve küreselleşmenin önemli bir sonucu olan güçlü ağlarla istikrarını destekleyebilmesine bağlı olarak gelişmiştir. Çin’in ekonomik kalkınmasının ilk aşaması örtülü bir şekilde gerçekleşerek stratejik hatalar (Büyük Sıçrama) ve sosyo-politik düzensizliklerle (Kültür Devrimi) malul “büyüme aşamasına hazırlık” dönemidir. Bu dönem 1950’lerden 1980’lere kadar devam etmiştir. Ekonomik koşullar modernleşmeyi sürüklemeye yeterli olamamış ve Çin fakir bir ülke olarak kalmayı sürdürmüştür. İkinci aşama; 1980’den 2020’ye kadar olan dönemi içine alan “yüksek hızda büyüme” aşamasıdır. Bu aşamada, Çin sosyo-politik istikrarını korurken, Çin ve diğer ülkeler arasında geniş ölçekli bir askeri çatışma ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu dönemde, Deng Xiaoping’in reform ve dışa açılma ilkelerinin rehberliğinde hızlı ekonomik büyüme ve modernleşme sürdürülecektir. Üçüncü aşama ise “kalıcı büyüme” dönemi olarak 2020 ile 2050 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Çin ekonomik büyümesini sürdürecektir; fakat ikinci aşamaya göre daha yavaş büyüyecektir.²⁶⁸

²⁶⁶ David M. Lampton, A.g.e., p. 120.

²⁶⁷ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011, p. 18.

²⁶⁸ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, A.g.e., pp. 8-12.

Yaşanan zihniyet dönüşümüne paralel olarak Çin liderliğinin kurumsal bürokratik yapısında ve temel niteliklerinde meydana gelen değişimler de son derece dikkat çekicidir. Deng 1970'lerin sonunda liderliğe geldiğinde üst düzey yönetim gençleştirilmiş; kadronun ortalama eğitim düzeyi etkileyici bir şekilde yükseltilmiştir. Hu Jintao dönemine gelindiğinde en üst liderler grubunun eğitim ve yetiştirme durumlarındaki nitelik gelişimine ilaveten, bölgesel katılımın da çeşitlendirildiği görülmektedir. Öncesinde, çoğunlukla kozmopolit kıyasal bölgelerden bu seviyelere gelen yöneticiler yerine, şimdilerde daha iç karasal bölgelerden yetişmiş yöneticilerin sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Politbüro çatısı altında görev yapan yöneticilerin eğitim ve yetiştirme durumlarındaki gelişim, hem ilerleme kaydetmiş hem de çeşitlenmiştir. 2002'de yapılan 16. Parti Kongresi'nde en yüksek karar alma organı olan Politbüro Daimi Komitesi'ne seçilen 9 üyenin tamamı mühendis, çoğunluğu kıyı bölgelerinden ve neredeyse hepsi en azından bir yabancı dil konuşabilen kişilerden oluşmaktadır. Yine bu parti kongresinde Komünist Parti üyeliğine iş adamlarının resmi olarak katılmasına karar verilmiştir. Askeri liderlik açısından bakıldığında, üst düzeylere yükselen genç yetkililerin çok daha eğitilmiş, teknik ve profesyonel anlamda daha yetkin ve dış dünyayı daha iyi tanıyan kişilerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Çin liderliğinin nitelik değişimi açısından fazla bir ilerleme kaydedilmeyen belki de tek husus, kadınların üst düzey görevlerde oynadıkları sınırlı roldür.²⁶⁹

Çin'in merkezi politik elitlerinin gelecekte nasıl şekilleneceğinin anlaşılmasında belirleyici olan esas kaynak, bugünün eyalet liderlerinin temsil ettiği durumdur.²⁷⁰ Çin'in yönetim sisteminde eyaletlerdeki yöneticiler merkezi yönetim için rezerv havuzunu oluşturmaktadır. 2004 yılında Politbüro üyelerinin %83'ü daha önce eyalet başkanlığı veya yardımcılığı yapmıştır. Çin'deki eyaletlerin pek çoğunun Avrupa'daki birçok ülkeden çok daha büyük olduğu düşünüldüğünde eyaletlerin taşıdığı önem daha iyi anlaşılabilir. Çin'deki 62 en üst düzey eyalet lideri üzerine 2005 yılında yapılan bir araştırmada önemli bir tablo ortaya çıkmaktadır.²⁷¹ Araştırmaya göre; liderlerin en büyüğü 66 yaşında, en küçüğü ise 50 yaşındadır. Yaş ortalaması 49'dur. 6 tanesinin

²⁶⁹ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, p. 121.

²⁷⁰ Zhiyue Bo, "The Provinces", *China's Leadership in the 21st Century: The Rise of the Fourth Generation*, (ed.) David M. Finkelstein and Maryanne Kivlehan, Armonk, M. E. Sharpe, 2003, pp. 66-117.

²⁷¹ Cheng Li, "New Provincial Chiefs: Hu's Groundwork for the 17th Party Congress", *China Leadership Monitor*, no. 13, 2005, pp. 4-5.

doktorası, 14 tanesinin yüksek lisansı ve neredeyse hepsinin üniversite eğitimi bulunmaktadır. Liderlerin 20'si mühendislik, 13'ü ise ekonomi eğitimi almıştır. 62 lider arasında sadece bir kadın yönetici bulunmaktadır.

Bununla beraber, Çin'in askeri liderliğindeki değişim oldukça dikkat çekicidir. Öncelikle, geçmiştekinden farklı olarak üst düzey sivil liderlerin neredeyse tamamının askeri tecrübe edinmiş olması geleneği terk edilmiştir. Ayrıca, Halkın Kurtuluş Ordusu'nda görev yapan askeri yetkililerin Parti içinde yükselmesi teamülü de giderek kaybolmaya başlamıştır. Halk Kurtuluş Ordusu (HKO) içinde yükselmelerin geçmişe nazaran daha kurumsal prosedürler ve profesyonel kriterlere göre gerçekleştiği söylenebilir. Askeri liderliğin en üst kademesindeki organ, Başkan Xi Jinping'in liderlik ettiği ve çoğunlukla askeri liderlerden oluşan Merkezi Askeri Komisyon (MAK)'dur. HKO'nun geleneksel kara gücü olma özelliğinden sıyrılarak daha kapsamlı bir askeri doktrin arayışına girdiği 2004 yılından itibaren hava kuvvetleri, donanma ve ikinci silahlı kuvvetlerin liderlerinin MAK'da önem düzeylerinin arttığı varsayılabilir.²⁷²

Askeri liderlikte esas önemli değişim dinamiği, HKO'nda meydana gelen yeni düzenlemelerdir. HKO'da yapılan görevlendirmeler artık büyük ölçüde teknik kriterlere bağlanmıştır. Ordunun bugünkü misyonu, ulusal güvenliği koruma amacıyla içsel güvenlik yerine, neredeyse tamamen dışarıya odaklanmıştır.²⁷³ İdeolojinin rolü, ordu içinde gözle görülür şekilde azalmış; politik meşguliyetler terk edilmiştir. Enformal ve kişiselleşmiş emir ve komuta tarzının yerine, ciddi hukuki ilke ve düzenlemeler getirilmiştir.²⁷⁴

Çin'in bürokratik yapılanması Çin Komünist Partisi içinde dört ana organdan meydana gelmektedir: Politbüro Daimi Komitesi, Politbüro, Merkezi Komite ve Merkezi Askeri Komisyon. Çin'in genel idari yapısının şekillenışı ise şöyledir: 31 eyalet düzeyinde yönetim birimi (22 eyalet, 5 otonom bölge ve 4 belediye²⁷⁵); 2 özel

²⁷² James Mulvenon, "The King is Dead! Long Live the King! The CMC Leadership Transition from Jiang to Hu", *China Leadership Monitor*, no. 13, 2005.

²⁷³ Bu içsel güvenliğin önemini yitirdiği anlamına gelmemekte; HKO'nun misyonun yeniden tanımlandığına işaret etmektedir.

²⁷⁴ David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, Berkeley, University of California Press, 2002, p. 13.

²⁷⁵ Pekin, Şanghay, Tianjin ve Chongqing.

yönetim bölgesi (Hong Kong ve Macau); bölge düzeyinde 333 birim; il düzeyinde 2,861 birim; kasaba düzeyinde 44,067 birim ve 625,000 köy.

Çin liderliğindeki değişimi daha iyi anlayabilmek için özel sektöre ve girişimcilerin artan rolüne de temas etmek gerekir. Özel ticari işletmelerin giderek büyümesi ve Çin'in en yetenekli insan kaynaklarını kendine çekmeye başlaması, mevcut politik sistemi çeşitli şekillerde etkilemektedir. Elbette, devlet ve özel sektör arasındaki etkileşimde gözlenen gelişimin çok da hızlı olmadığını altı çizilmelidir. Sonuçta, Çin'deki bireyler özel sektör içinde dahi politik sistemin genel atmosferiyle uyumlu, parti elitleriyle korporatist ortak fayda anlayışında buluşmayı, daha demokratik ve özgürlükçü taleplerde bulunmaya tercih edebilmektedirler.²⁷⁶

Ancak, Çin'de hem devlet teşekküllerinde hem de özel işletmelerde yeni gelişmekte olan liderlik anlayışı ve tarzı, önem verilmesi gereken bir olgudur. Çin'deki bürokratik hareketliliğin genel eğiliminin tespit edilmesi, iş dünyasında yeni gelişmekte olan liderliğin Komünist Parti'ye nasıl bir etkiye bulunduğunu anlamak açısından bazı işaretler sunmaktadır. Örneğin, 2002'deki 16. Parti Kongresi'nde 356 kişilik Merkezi Komite üyeliğine kamu iktisadi teşekküllerinden, ortaklı şirketlerden, ortak girişimlerden ve ticari bankalardan olmak üzere toplam 24 girişimci tam veya yedek üye olarak seçilmiştir.²⁷⁷ 2004'te özel ticari işletme sahiplerinin %34'ünün Çin Komünist Partisi üyesi olduğu görülmektedir.²⁷⁸ Bu genel eğilimin giderek kuvvetlendiğini ve daha fazla sayıda özel girişimcinin Parti'ye, Halk Kongresi'ne ve Kongre'nin çeşitli düzeylerinde politik danışmanlık mevkilerine dahil olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur.²⁷⁹ 2007 yılında ise ilk defa iki önemli isim Komünist Parti üyesi olmadığı halde bakan olarak görevlendirilmiştir. Chen Zhu Kamu Sağlığı Bakanı yapılmış; Wan Gang (eski Audi mühendisi) da Bilim Bakanı olarak atanmıştır.²⁸⁰

Çin'de yeni gelişmekte olan iş dünyası ve şirket liderliğinin önümüzdeki yıllarda politik sistemin genelinde daha da önemli bir rol oynayacağı kuvvetle muhtemeldir.

²⁷⁶ Bruce J. Dickson, *Red Capitalists in China: The Party, Private Entrepreneurs, and Prospects for Political Change*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

²⁷⁷ Cheng Li, "The Rise of China's Yuppie Corps: Top CEO's to Watch", *China Leadership Monitor*, no. 14, 2005.

²⁷⁸ Cheng Li, A.g.m., p. 17.

²⁷⁹ Jae Cheol Kim, "From the Fringe to the Center: The Political Emergence of Private Entrepreneurs in China", *Issues and Studies*, vol. 41, 2005.

²⁸⁰ Richard McGregor, "China Goes Beyond the Party for Key Post", *Financial Times*, 29 June 2007.

Fakat son yıllarda Çinli şirketler işletme yönetimi konusunda önemli bir gelişme göstermelerine rağmen, yönetici liderlik açısından bazı sınırlılıkların devam ettiğini ileri süren çalışmalar mevcuttur. Küresel Liderlik ve Örgütsel Davranış Verimliliği (GLOBE) kapsamında yapılan bir ankette dört önemli husus öne çıkmıştır: çalışanların yetkilendirilmesine önem vermek yerine otokratik iş yapma tarzına yönelik genel eğilim; formal güven mekanizmalarına bağlılık yerine grup-içi güven nosyonuna ağırlık vermek; şirket kimliğinin geliştirilmesinden daha fazla devlete olan bağlılığın öne çıkması; uluslararası norm ve standartların üzerinde yüksek düzeyli düzen amacı olarak “Çinli gelenekleri” tanımlama eğilimi.²⁸¹ Dolayısıyla, Çin’deki şirket ve iş kültürünün dönüşümünün mevcut politik kültürün genel havzası içinde değerlendirilmesinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Gelecekteki muhtemel değişimin yönünün bu iki alan arasında var olan karşılıklı etkileşimlere bağlı olduğu gayet açıktır.

2.2.2. Çin’in İnsan Kaynakları, Eğitim Durumu ve Kültürel Etkinliğinin Taşıyıcıları

Çin eğitim sisteminde görülen gelişim gelecekteki politik, iş ve entellektüel liderliğin üzerine inşa edildiği ana zemini oluşturmaktadır. Çin’deki eğitim sürecinin gelişimi özellikle iki açıdan dikkat çekicidir. Birincisi, eğitime yapılan yatırım ve ikincisi, dışarıdaki entellektüel sermayenin ülkeye geri kazanılması. 1990 ve 2003 yılları arasında Çin’de orta öğrenim yaşındaki çocukların eğitime başlama yüzdesinde üçte birlik bir artış yaşanmış; lise ve kolej düzeyinde ise bu oran dört katına yükselmiştir.²⁸² 2003’te üniversite eğitimine başlayan öğrencilerin yarısından daha fazlası fen bilimleri ve mühendislik alanını tercih etmiştir.²⁸³ Çin Komünist Partisi okulları tarafından yürütülen kadro eğitimi ülke genelinde varlığını sürdürmektedir. Merkezi Parti Okulu en çok rağbet gören okullardan biri olarak 1990’lardan itibaren müfredatını uluslararası standartlara yükseltmeyi başarmıştır. Çin, hem parti hem de ordu bünyesinde geliştirdiği çok aşamalı liderlik eğitimi programı gibi bazı özel eğitim programları aracılığıyla eğitim kalitesinin standartlarını yükseltmeye özen göstermektedir. 2011 yılında Çin üniversitelerinde bilim ve mühendislik alanında doktora yapanların sayısı 27.000

²⁸¹ Mansour Javidan and Nandani Lynton, “The Changing Face of the Chinese Executive”, *Harvard Business Review*, vol. 83, 2005, p. 28, 30.

²⁸² World Bank, *World Development Indicators 2005*, Washington, World Bank, 2005, p. 88.

²⁸³ National Science Foundation, *Science and Engineering Indicators 2006*, Arlington, National Science Foundation, 2006 pp. 2-34.

kişiyile, ABD'deki 24.792 rakamını geçmiştir. Tüm disiplinlerde doktora mezuniyet oranı %2.2 ile 2014 yılı itibariyle Danimarka (2.2) ve Avusturya'ya (2.1) eşittir.²⁸⁴

Çinli öğrencilerin yurtdışı eğitim tecrübelerinde de ciddi bir sıçrama yaşanmıştır. 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde yüksek eğitim için Amerikan üniversitelerine kayıt yaptıran Çinli öğrencilerin sayısı 62 bin civarındadır. 2004-2005 döneminde Amerikan üniversitelerine kayıt yaptıran Çinli öğrencilerin sayısı Rus öğrencilerin sayısının 12 katı kadardır.²⁸⁵ Çin, aynı zamanda mezuniyet sonrası eğitim ve araştırma amacıyla çok sayıda öğrenciyi yurtdışına göndermektedir. 2003-2004 arasında bu amaçla Amerika'da bulunan yabancıların %18'ini Çinliler oluşturmuştur.²⁸⁶ Çin, 2002 yılında OECD ülkelerinde eğitim gören öğrenci sayısı ile Hindistan'ı ikiye katlamıştır.²⁸⁷ Tüm bu gelişmeler, Çin'in dünya standartlarında rekabet edebilecek yetenekleri yetiştirme konusundaki arayışını ve ısrarını yansıtmaktadır. Çin Eğitim Bakanlığı'nın 2004'teki raporuna göre; Çin Bilimler Akademisi ile Çin Mühendislik Akademisi'deki akademisyenlerin %80'inin ve yöneticilerin %77'sinin yurtdışı eğitim tecrübeleri bulunmaktadır.²⁸⁸ UNESCO'ya göre, 2000-2001 ve 2002-2003 akademik yıllarında Çinli öğrencilerin sayısı Avustralya'da %246; Fransa'da %248; Almanya'da %121 ve Japonya'da %62 oranında artış göstermiştir.²⁸⁹

Yurtdışında eğitim gören Çinli öğrencilerin yurda geri dönüşleri konusunda kesin rakamlar vermek mümkün olmasa da, geri dönüşlerin makul sayıda olduğu tahmin edilebilir. Ancak, geri dönüşlerde yaşanan yükselme ivmesinde Çin'in fırsat ülkesi olarak algılanmasındaki artışın mutlak surette önemli bir katkısı olmuştur. OECD raporuna göre, 2006 yılında yurtdışında eğitimini tamamlayan 10 binden fazla Çinli öğrenci, yurda dönerek 4 bin civarında yeni şirket kurmuştur.²⁹⁰ Genel olarak, söz konusu bilim insanlarının ABD'den Çin, Güney Kore ve Tayvan'a göç ettikleri

²⁸⁴ OECD, *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014*, p. 40.

²⁸⁵ Institute of International Education, "Open Doors 2005: Report on International Educational Exchange", <http://opendoors.iienetwork.org/?p=69691>.

²⁸⁶ OECD, *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2006*, Paris, OECD, 2006, pp. 36-37.

²⁸⁷ "Human Resources in S&T in Non-OECD Economies", *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2005*, Paris, OECD, 2005, p. 65.

²⁸⁸ "Over 700,000 Chinese Receive Overseas Education", *Xinhua*, 22 May 2005.

²⁸⁹ UNESCO Institute for Statistics, "Foreign Students by Country of Origin", <http://stats.uis.unesco.org/TableViewer/tableView.aspx>.

²⁹⁰ OECD, *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2006*, p. 117.

yönünde bulgular vardır.²⁹¹ ABD'den Asya'ya doğru yaşanan bu beyin göçünde doktorasını bitirdikten sonra ABD'de kalmak isteyen Çinlilerin sayısındaki azalmanın etkili olduğu düşünülmektedir. 2005 ile 2012 yılları arasında doktorasını bitirdikten sonra ABD'de kalmak isteyen Çinlilerin oranı %90'dan %83'e gerilemiştir.²⁹²

2.2.3. Çin'in Yerli İnovasyon Yeteneklerinin Geliştirilmesi

Hiç kuşkusuz, Deng Xiaoping, Çin'de bilimsel kalkınma anlayışını yeşerten ve ülkesine bilimsel ilerleme yörüngesini kazandıran esas liderdir. Çin, geride kalan birkaç on yıl içinde gelişmiş ülkelerden edinilen bilimsel bilgiyi özümsemeye üstün bir başarı göstermiştir. 1974 yılında Deng Xiaoping'in ABD ve Avrupa gezilerinde çarpıcı bir şekilde fark ettiği en önemli hususlardan biri, ABD'nin bilim ve teknolojiye Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmış olduğu gerçeğidir. Deng, bu gözleminden sonra Mao dönemi ideolojisinden sıyrılarak, özellikle Japonya başta olmak üzere gelişmiş bilim ve teknolojiyi diğer ülkelerden “devralarak kendine mal etme” (*nalai zhuyi*=iyi düşünceleri başkalarından alarak özümsemek ve yerelleştirmek) düşüncesi temelinde önemli bir sıçramanın temellerini atmıştır.²⁹³ Çin'in bu düşüncüyü süreklilik arz eden bir politika haline getirmesi, endüstrileşme ve modernleşmesinde temel itici gücü oluşturmuş; hatta Çin'in “taklitçi” ulus imajını da pekiştirmiştir.

Çin'in ekonomisini tüketim temelli bir modele dönüştürme çabası inovasyona önem vermesiyle mümkün olacaktır. Bilim ve teknoloji alanında araştırma ve geliştirmeye imkan verecek uygun ortamı yaratmak için, fikri mülkiyet hakları gibi yasal düzenlemelerin yapılması şarttır. Çin'in kapsamlı ulusal stratejisi, gerekli yasal düzenlemelerle beraber, araştırma ve geliştirmeye yönelik finansal destekleri artırmaktadır. Bilimsel inovasyonun geliştirilmesi için uluslararası işbirliklerinin artırılması ve uluslararası üniversiteler arasında bilgi akışının hızlandırılması büyük önem arz etmektedir. Çin'in modernleşmesinde dış uzmanlıkların, işletme yönetimi standart ve tarzlarının geniş çaplı ithal edilmesi yoluyla, ekonomik ve politik “dış

²⁹¹ OECD, *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014*, p. 131.

²⁹² Wachira Kigotho, “China Heads for Top of World in R&D Spending -OECD”, *University World News*, 14 November 2014.

²⁹³ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011, p. 109.

kaynak edinimi”nin (outsourcing) önemi bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır.²⁹⁴ Çin’in mevcut uluslararası düzenin bir parçası haline gelmesinde, ekonomisini devrim boyutlarında değiştirip, geliştirmesinde ve politik reform taleplerinin yeşermesinde dışarıdaki bilimsel inovasyona duyulan bu iştahın oynadığı rol gözden kaçırılmamalıdır.

Edward Steinfeld, Çin’in inovasyon yeteneğine vurgu yaparken, özellikle dikeysellikten uzak çokuluslu ağlar üzerine kurulmuş yeni üretim modelinin sağladığı avantajı öne çıkarmaktadır. Yenilikçilerin, düşüncelerini üretime kolay ve ucuz bir şekilde dönüştürebilmeleri, ancak böyle bir üretim modeli sayesinde mümkün olabilir. Küresel rekabetin arttığı ve piyasaların birbiriyle giderek daha yoğun bir şekilde bağlantılı hale geldiği bir dönemde, inovasyon düşünsel gücün kritik bir boyutunu oluşturmaktadır. İnovasyon, hem yeni icatları hem de mevcut buluşlar üzerinde yenilikçi geliştirme ve adaptasyonları içeren bir kavramdır. Yaşam standartlarının ve uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesinde, temel alanlarda başka ülkelere bağımlılığın azaltılmasında ve pek çok alanda diğer ülkelerin ilgisini cezbetmede son derece önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

İnovasyonun taşıdığı özelliklere göre birbirinden farklı türleri bulunmaktadır. Yeni teknoloji yaratımı ve geliştirilmesinden, mevcut teknolojiden çeşitli yollarla ve yeni ürünlerde faydalanılmasına kadar geniş bir yelpaze söz konusudur. İmalat ürünlerinin daha verimli üretilmesini sağlayan yeni süreçlerin geliştirilmesi veya yenilenmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Endüstrileşmeye sonradan dahil olan Asya ekonomilerinin, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, imitasyondan inovasyona “ardışık” bir çizgisel gelişim takip edemediklerine dikkat çekilmektedir.²⁹⁵ İnovasyon türlerine dair sınıflandırmada *çoğalmı, modüler, mimari ve radikal* olmak üzere dört temel tanımlama yapılmaktadır.²⁹⁶ İnovasyon türleri, sistemin genel mimarisindeki

²⁹⁴ Edward S. Steinfeld, *Playing Our Game: Why China’s Rise Doesn’t Threaten the West*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 24.

²⁹⁵ Dieter Ernst, “Late Innovation Strategies in Asian Electronics Industries: A Conceptual Framework and Illustrative Evidence”, East-West Center Working Papers, no. 66, March 2004, p. 1.

²⁹⁶ “Çoğalmı” inovasyonlar, baskın parça tasarımını verili olarak almakta; fakat piyasa ve performansa yönelik zaman ve maliyetleri geliştirmektedir. “Modüler” inovasyonda, temelde değişmeyen sistem mimarisine yeni parça teknolojisi bağlanmaktadır. “Mimari” inovasyonlar, mevcut parça teknolojisini kullanmakta; fakat parçaların beraber çalışma tasarımlarını değiştirmektedir. Son olarak, “radikal” inovasyonlar hem yeni parça teknolojisi kullanımını hem de mimari tasarımdaki değişimleri içermektedir. Dieter Ernst and Barry Naughton, “Building Capabilities within Global Networks: China’s Upgrading and Innovation in the IT Sector”, China’s Capitalist Transition: East-West Center Conference, 11-13 August 2004, pp. 1-2.

değişim veya sistemi (veya söz konusu işlem bütünü) meydana getiren parçalardaki değişim derecesine göre farklılaşabilmektedir.

İnovasyon türleri açısından Çin'in mevcut inovasyon yetenekleri değerlendirildiğinde bir kısmında daha başarılı gelişim gösterdiği; diğer bir kısmında ise henüz beklenen düzeyde bir başarı elde edemediği anlaşılmaktadır. Bugün için ve orta vadede, Çin'in en büyük potansiyeli çoğalmı ve mimari inovasyonda gösterdiği gelişimdir. "Mimari inovasyon" bağlamında, Çin'in başka yerlerde geliştirilen parçaları kullanarak kendi piyasa tercihleri ve ihtiyaçlarına göre yeniden bir araya getirmede gösterdiği başarı dikkat çekicidir. Çin, AR-GE harcamalarının büyük bölümünü de bu alandaki çalışmalara hasretmektedir. Mimari inovasyona en güzel örneklerden biri, Jack Ma'nın geliştirdiği Asya online işletme şirketi Alibaba'dır.²⁹⁷ "Çoğalmı inovasyon" alanında ise eğitilmiş, disiplinli ve görece pahalı olmayan işgücü gibi Çin'i avantajlı kılan bir takım özellikler bulunmaktadır. Bu avantajlar imalat sürecinin verimliliğini artırmada etkili olduğu gibi, işlem performansının geliştirilmesi ve üretimin pazara arz süresinin kısaltılmasında büyük katkı sağlamaktadır. Çin'in genel anlamda inovasyon faaliyetlerinin büyük çoğunluğu, şimdilik, imalata odaklanmıştır. Çin, özellikle gelişmekte olan ekonomilerin taleplerine göre var olan teknolojileri adapte etmede önemli başarılar göstermektedir.²⁹⁸

"Modüler" ve "radikal" inovasyonda, Çin'in rekabetçi gücünü artırmada zamana ihtiyacı olduğu anlaşılmalı beraber, genel yönelim itibariyle gelişim çizgisi gösterdiği tespit edilebilir. Radikal ve modüler inovasyonun gelişiminin hesaplanmasında patent ihracı, telif hakları ve akademik atıflar gibi bazı veriler kullanılmaktadır. Özellikle, inovasyon göstergelerinden biri olarak kullanılan Bilim Atıf İndeksi'ne göre, Çin karşılaştırmalı olarak dikkate alınması gereken bir yükseliş ivmesi sergilemektedir.²⁹⁹ Çin'in bu alandaki gelişimiyle ilgili verilebilecek bir başka örnek, gen tedavisindeki ilerlemeye yaptığı katkıdır. Normal hücrelere zarar vermeden kanserli hücrelerin yok

²⁹⁷ Sonia Kolesnikov-Jessop, "Open Sesame: Alibaba.com Founder Unlocks China", *International Herald Tribune*, 6-7 January 2007, p. 12.

²⁹⁸ Loren Brandt and Eric Thun, "The Fight for the Middle: Upgrading, Competition, and Industrial Development in China", *World Development*, vol. 38, no. 11, 2010, p. 1570.

²⁹⁹ UNESCO, *UNESCO Science Report 2005*, Paris, UNESCO, p. 9.

edilmesine yönelik bir virüs geliştiren Onyx-015 ürünü, Çinli bir şirket olan Shanghai Sunway Biotech tarafından geliştirilmiş ve piyasaya sürülmüştür.³⁰⁰

Çin'in inovasyon yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olan içsel ve dışsal faktörlerin varlığından bahsetmek gerekirse; içsel faktörler açısından, Çin ulusal AR-GE harcamalarını artırmış; içeride ve dışarıda araştırma temelli yüksek eğitime ağırlık vermiş ve göreceli olarak AR-GE'ye girdi sağlayacak daha fazla insan kaynağı üretmeyi başarmıştır. Bununla beraber bilim politikasını yapısal olarak ilerletmiş; araştırmayı üretime hızlı bir şekilde uygulayacak bir sistemi geliştirmiş ve bu alanda özel sektörün oynadığı önemli rolün farkında olarak girişimcilerin önünü açmaya çalışmıştır. Yardımcı dışsal faktörler ise küresel üretim zincirindeki gelişim ve bu zincir içindeki teknoloji akışındaki artıştır. Çin'in uluslararası bilimsel topluluklara daha fazla katılımı bilgi transferini hızlandırmıştır. Ayrıca, yabancı araştırma faaliyetlerinin Çin'e doğru yönelmesi ve Çin'de yeni merkezler açmaları, Çin'in inovasyon potansiyelinin gelişmesine yardımcı olmuştur.³⁰¹

Tüm bu faktörlere bağlı olarak Çin'in hızlı bir şekilde kapsamlı inovasyon yeteneklerine kavuşacağını iddia etmek gerçekçi olmaz.³⁰² Fakat askeri ve ekonomik alanlarda küresel rekabet gücündeki artış, pek çok kimsenin beklemediği çabuklukta gerçekleşmiştir. Çin, yeni icatlar konusunda henüz çok büyük başarılar gösteremese de teknolojinin uygulanması ve entegre edilmesinde şaşılacak düzeyde üstün bir yetenek sergilemektedir.³⁰³ Pekçok açıdan ABD'nin gerisinde olsa bile, Almanya ve Fransa'yı geride bırakmayı başarmıştır. Almanlar, bu alandaki geri kalma endişelerini açıktan dile getirmeye başlamıştır.³⁰⁴ Bununla beraber, Çin'in gelecek inovasyon potansiyelini belirleyecek olan AR-GE harcamaları ve dışarıda yaptığı yatırımlar ile bilim politikasındaki gelişimdir.

³⁰⁰ Andrew Pollack, "Cancer Therapy Dropped in U.S. is Revised in China", *New York Times*, 25 February 2005.

³⁰¹ Jon Sigurdson, *Technological Superpower China*, Northampton, Edward Elgar, 2005.

³⁰² Dieter Ernst, "Late Innovation Strategies in Asian Electronics Industries: A Conceptual Framework and Illustrative Evidence", East-West Center Working Papers, no. 66, March 2004.

³⁰³ Dan Steinbock, "New Innovation Challenges: The Rise of China and India", *National Interest*, no. 87, 2007, pp. 67-73.

³⁰⁴ "It's Stupid to Be Afraid: Spiegel Interview with Singapore's Lee Kuan Yew", *Der Spiegel*, 8 August 2005, <http://service.spiegel.de/cache/international/spiegel/0,1518,369128,00.html>.

Araştırmanın küreselleşmesine bağlı olarak büyük şirketlerin ve belli başlı ülkelerin Çin’de AR-GE faaliyetlerine ağırlık verdiği ve yeni merkezler açtıkları görülmektedir.³⁰⁵ Çin’in çoğalmı ve mimari inovasyon türlerinde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükten büyük şirketlerin faydalanmaya çalıştığı bir gerçektir. Çin Ticaret Bakanı Bo Xilai, 2005 yılında, Çin’de çoğunlukla elektronik ve iletişim ekipmanları endüstrilerine odaklanmış 700’den fazla yabancı yatırımcı tarafından kurulan araştırma ve geliştirme merkezi olduğunu açıklamıştır.³⁰⁶ 2006 yılında ise Çin Hükümeti 750 merkezin Çin’de faaliyet gösterdiğini bildirmiştir.³⁰⁷ 2004’ün ortalarında Çin’de toplam yabancı AR-GE yatırımlarının 4 milyar dolar civarında olduğu hesaplanmıştır.³⁰⁸ Çin’e yönelen bu yabancı AR-GE faaliyetleri ve yatırımlarının Çin’e katkısı konusunda doğal olarak şüpheler bulunmaktadır. Her ne kadar, söz konusu AR-GE merkezleri Çin’de ileri teknoloji geliştirilmesi ve bilgi-iletişim teknolojilerinde rekabetçiliğin artırılmasında önemli bir katkı sağlasa da, bundan çok daha büyük bir katkıyı yabancı şirketlerin ileri teknoloji ve üretim yeteneklerinin geliştirilmesine sunmaktadır. Neticede, tüm bu süreçten en büyük faydayı ABD ekonomisinin sağladığı iddia edilmektedir.³⁰⁹ Diğer taraftan, Çin’e yönelen bu AR-GE yatırımlarının önündeki en büyük engellerden biri telif hakları meselesidir. Çin’in bu konuda yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesi inovasyonun gelişimi açısından elzem görülmektedir.

Ancak, Çin de son yıllarda yurtdışı AR-GE çalışmalarını hızlandırmış ve yatırımlarını artırmıştır. Özellikle, modüler ve radikal inovasyondaki sınırlı gelişimini bu yolla ilerletmeye çabalamaktadır. 2001 yılında Çin’in AR-GE harcamaları ABD, Japonya ve AB’den sonra dördüncü sıraya yükselmiştir.³¹⁰ 2005 yılında Çin’in yurtdışı yatırımlarının %3’ünün AR-GE merkezlerine yönelik olduğu duyurulmuştur.³¹¹ Çinli Lenovo şirketi 2005’te IBM’i satın alarak, ABD’de AR-GE faaliyetleri yürüten önemli şirketlerden biri olmuştur. Benzer şekilde, Shenyang Machine Tool Group 2004 yılında iflas eden Alman şirketi Schiess’i satın alarak burayı eğitim ve araştırma için yeni

³⁰⁵ Geoff Dyer, “China Overtakes Japan in R&D”, *Australian*, 5 December 2006.

³⁰⁶ “Commerce Minister Bo Xilai on Foreign Trade, Economy”, *Renmin Ribao*, 1 January 2005.

³⁰⁷ “Foreign Investors Select China as Research and Development Base”, *Xinhua*, 9 February 2006.

³⁰⁸ US-China Business Council, “Foreign Investment in China”, p. 4.

³⁰⁹ Kathleen Walsh, *Foreign High-Tech R&D in China: Risks, Rewards, and Implications for US-China Relations*, Washington, Henry L. Stimson Center, 2003, p. Xiv.

³¹⁰ Gary Clyde Hufbauer and Yee Wong, “China Bashing 2004”, *International Economic Policy Briefs*, Washington, Institute for International Economics, September 2004, p. 25.

³¹¹ Jiang Wei, “Outward Direct Investment to Increase”, *China Daily*, 27 September 2005, p. 10.

yurtdışı merkezi haline getirmiştir. Çin'in önemli büyük telekom ve ağ şirketlerinden Huawei'in ABD, Hindistan, Rusya ve İsveç'te açılmış AR-GE merkezleri bulunmaktadır.³¹² Bunlar gibi daha pekçok örnek bulmak mümkün olmakla birlikte, bunların sayıları giderek artmaktadır. Çin'de AR-GE çalışmalarının giderek hükümet kurumları yerine büyük şirketler ve üniversiteler tarafından gerçekleştirilmesi, gelecekte daha fazla inovasyon üretileceği konusundaki beklentiyi kuvvetlendirmektedir. Çin, 2012 yılında 294 milyar dolarlık AR-GE harcamasıyla, 454 milyar dolar AR-GE harcaması yapan ABD'den sonra en çok harcama yapan ülkeler arasında 2. sıraya yerleşmiştir. Çin'in AR-GE harcamaları itibariyle 2020'den önce ABD ve AB'yi geride bırakacağı tahmin edilmektedir.³¹³

Çin liderliğinin bilim politikasını daha da geliştirme konusunda kararlı olduğu çok net anlaşılmaktadır. Çin'in teknolojik güç olma konusundaki planlamaları 1980'lerden itibaren gelişerek devam etmiştir.³¹⁴ 2004 yılında Pekin, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı ile Çin Bilimler Akademisi'ni Hefei'de bir "bilim kenti" kurulması ile görevlendirmiştir. Çin Hükümeti'nin inovasyon yeteneklerini geliştirmek, bilimsel ve teknolojik araştırmayı desteklemek amacıyla ABD'deki Silikon Vadisi'ne benzer bir modeli arzuladığı düşünülebilir.³¹⁵

Mart 2016'dan itibaren uygulamaya konulacak 13. Beş Yıllık Plan'da, inovasyonun genel ulusal kalkınmanın merkezine yerleştirildiği görülmektedir. Planda inovasyonun çeşitli yönlerine vurgu yapılmaktadır. Teknolojik inovasyona, kültürel inovasyon boyutu da eklenmiştir. İnovasyon vurgusunun sadece sözde kalmadığı, rakamlara bakıldığında daha iyi anlaşılabilir. Devletin AR-GE'ye ayırdığı kaynak 2010 yılında GSYİH'nın yüzde 1.75'i kadarken, 2015 yılında yüzde 2.2'sine yükselmiştir.³¹⁶ Bilim ve teknolojiye inovasyonun dışında, Çin Sosyal Bilimler Akademisi gibi önemli sosyal bilim düşünce kuruluşları da inovasyona odaklanan çeşitli projeler yürütmektedir.

³¹² Dennis Normile, "Is China the Next R&D Superpower?", *Electronic Business*, 1 July 2005.

³¹³ OECD, *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014*, p. 58.

³¹⁴ Cao Cong, "China Planning to Become a Technological Superpower", *EAI Background Brief*, no. 24, 2005, East Asian Institute, National University of Singapore.

³¹⁵ "Hefei to Become PRC's Silicon Valley", *Xinhua*, 3 March 2005.

³¹⁶ Hu Angang, "Embracing China's 'New Normal'", *Foreign Affairs*, May/June 2015.

Esasen, Çin'in 2006 yılından bu yana uyguladığı endüstri politikalarının büyük çoğunluğu, 1996 yılında Çin Devlet Konseyi (devletin en yüksek yürütme organı) tarafından yayınlanan kapsamlı bir belgeye dayanmaktadır. *Bilim ve Teknoloji Gelişiminde Ulusal Orta ve Uzun Dönemli Program (2006-2020)* adını taşıyan bu belge, Çin ekonomisini düşük teknolojili imalatın küresel merkezi olmaktan çıkarıp, 2020'de inovasyonun en büyük merkezi haline getirmeyi ve 2050'de de küresel inovasyon lideri konumuna ulaştırmayı amaçlamaktadır. Çin bir anlamda "Çin'de üretilmiştir" modelinden "Çin'de inove edilmiştir" modeline geçiş yapmak istemektedir. Bu anlamda, Çin, dış teknolojiye olan bağımlılığını mutlak surette ortadan kaldırmaya çabalamaktadır. Program kapsamında belirlenen "yerli inovasyon, öncelikli alanlara herkesten önce erişme (leapfrogging), kalkınmanın sağlanması ve geleceğe liderlik etme" gibi amaçlar, ana yörüngeyi ifade etmektedir.³¹⁷

2006 yılında Hu Jintao, "Çin'e Özgü İnovasyonun Geliştirilmesine Yönelik Yeni Rotanın Tayin Edilmesi ve İnovasyon Yönelimli Ülkenin İnşası Çabası" başlığını taşıyan konuşmasıyla daha önce benimsenen program konusundaki ciddiyetini ortaya koymuştur. Program kapsamında 2020'de ulaşılmaya çalışılan daha kapsamlı amaçların bazıları şunlardır:

- Bilim ve teknolojinin ilerlemesi Çin'in kalkınmasına %60'ın üzerinde katkı sağlayacaktır.
- Ülkenin yabancı teknolojiye olan bağımlılığı %30 ve daha altına indirilecektir (Mevcut bağımlılık %50 olarak gösterilmektedir).
- Araştırma ve geliştirmeye için yapılan gayri safi yurtiçi harcamalar, GSYİH'nın %2.5'ine yükseltilecektir (2005'te bu rakam %1.3'tür).
- Yükseltilmiş araştırma ve geliştirmede öncelikli alanları uzay programları, havacılık geliştirme, imalat, yenilenebilir enerji, bilgisayar bilimleri ve fen bilimleri oluşturmaktadır.

³¹⁷ Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", Congressional Research Service Report, 21 October 2015, p. 40.

- Çin’de yürütülen AR-GE faaliyetlerinin artırılması ve dışarıda Çin’in yürüttüğü AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesine yoğunluk verilecektir.³¹⁸

Belgede şu ifadelere de rastlanmaktadır: “Çin, ekonomik yeniden yapılanması, büyüme modeli değişimi ve ulusal rekabetçiliğin geliştirilmesinin merkezine güçlendirilmiş yerli inovatif yeteneğini yerleştirmek zorundadır. İnovasyon yönelimli bir ülke inşa etmek, Çin’in gelecek kalkınması için temel stratejik tercihtir”. Sözü edilen belgeye göre; bu amacı gerçekleştirmek ülkenin hükümet ihale yasasındaki düzenlemeleri “yerli inovasyonu koruyacak ve destekleyecek” şekilde formüle etmek ve uygulamakla mümkün olabilir. Yerli inovatif ürünlerin hükümet ihaleleri için koordinasyon mekanizmaları oluşturmak, fikri mülkiyet hakları tescillenmiş ürünler ve yurtiçinde yapılmış büyük ileri teknoloji ekipmanları için ilk alım politikasının uygulanması şarttır. Yurtiçi ileri teknoloji ekipmanlarının tedarikinde şirketlere politika desteği sağlamak ve hükümet ihaleleri yoluyla “ilgili teknoloji standartlarının” geliştirilmesi gerekmektedir.³¹⁹

2.3.Çin’in Ekonomik Gücü

Çin’in ekonomik gücüyle ilgili çarpıcı bir gerçeğin öncelikle altını çizmek gerekmektedir. Çin, GSYİH’sinin mutlak verileri itibariyle dünyanın 2. büyük gücüyken, kişi başına düşen GSYİH açısından 74. sırada (Angola veya Kongo düzeyinde), en fakir ülkelerden biridir. Daha önce eşine rastlanmayan bu paradoksal durum, esasen, Çin’in uluslararası rolünü tanımlamada belirleyicidir. Çin, büyük güç olmakla gelişmekte olan ülke olmak arasında farklı kimlik ve rolleri benimseyebilmektedir. Maruz kaldığı dışsal baskılar ile içsel sınırlılıkların esas kaynağını da, büyük ölçüde, bu derin uçurum oluşturmaktadır.

Bu önemli saptamaya rağmen, yine de, Çin’in ekonomik gücündeki dönüşüm muazzamdır. Reform döneminin başladığı 1978 yılından itibaren Çin ekonomisi yıllık neredeyse ortalama %10 büyümüştür. Yakın zamanda Çin, ABD’yi geçerek dünyanın en fazla ticaret yapan ülkesi haline gelmiştir. 1970’ler ve 1980’lerin sonunda Çin

³¹⁸ Zhang Lihong, “President Hu Outlines Tasks for Building Innovation-Oriented Country”, *Xinhua*, 9 January 2006. “China Focus: China Aims to Be One of Science Powers in World”, *Xinhua*, 9 February 2006.

³¹⁹ Wayne M. Morrison, “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”, Congressional Research Service Report, 21 October 2015, p. 41.

yardım alan bir ülkeyken, 2013 yılında büyük ölçeklerde dış yardım dağıtan bir ülke konumuna yükselmiştir. 2004-2009 döneminde Çin'in dış yardımları yıllık yüzde 29.4 oranında artmıştır.³²⁰ Daha önce borçlu ülke kategorisinde olan Çin, bugün kredi veren bir ülke konumuna ulaşmıştır. Çin, artık sadece ülkesine doğrudan yabancı yatırım çekme çabasında olan bir ülke değil, pek çok ülke tarafından rağbet gören önemli bir yatırımcıdır. Eğer Çin bugüne kadar izlediği yolu sürdürecektse, 2020 yılında 1 trilyon dolarlık Çin doğrudan yatırımı dünya genelinde dolaşıma sokulacak ve bu durum Çin'i ABD gibi gelişmiş bir piyasa haline getirecektir.³²¹ Ayrıca, Çin 2015 yılında 3.56 trilyon dolarlık döviz rezerviyle dünyanın en geniş döviz stoklarına sahip ülkesi olmuştur.

2.3.1. Çin'in Kompleks Üretim Modeli ve Ekonomik Dönüşümünü Gerçekleştirmedeki Başarısı

Çin'in ekonomik başarısının sırrı, esasen, kompleks bir üretim modelini benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Çin'i sadece kendine yeten büyük bir ekonomi olarak değerlendirmek hata olur. Çin, tüm dünyanın devasa bir imalat fabrikası konumundadır. Dikeysellikten uzak çokuluslu ağlar içine kurulmuş bu üretim modelinde, işlevleri ve hizmetleri birleşik tek bir modelden ayırıp, kendisinden daha etkin üretimde bulunabilen bir grup yabancı ortağa devredebildiği bir tarz uygulanmaktadır.³²² Bu üretim modelinde sadece devlet elindeki şirketler kazanmamakta, aynı zamanda uluslararası firmalar için de iş alanı yaratılmaktadır.

Ekonomistlere göre Çin'in uzun yıllar devam eden hızlı ekonomik büyüme performansının üç temel nedeni bulunmaktadır: Yurtiçi tasarruflar, doğrudan yabancı yatırımlara bağlı olarak geniş çaplı sermaye yatırımları ve verimli üretim. Yani kısacası,

³²⁰ "China's Foreign Aid", Information Office of the State Council, People's Republic of China, 21 April 2011. http://english.gov.cn/official/2011-04/21/content_1849913.htm.

³²¹ Daniel H. Rosen and Thilo Hanemann, "An American Open Door? Maximizing the Benefits of Chinese Direct Foreign Investment", Special Report, Center on U.S.-China Relations of the Asia Society, May 2011, p. 8. www.ogilvypr.com/files/anamericanopendoor_china_fdi_study.pdf.

³²² Edward S. Steinfeld, *Playing Our Game: Why China's Rise Doesn't Threaten the West*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve başarılı üretim modeli sayesinde Çin, ekonomisinde uzun dönemli verimliliği yakalayabilmiştir.³²³

Bununla beraber, Çin imalat sanayisine dayalı üretim modelini, en yüksek kalitede ürün ve hizmetlerin üretimine dönük olacak şekilde yeniden yapılandırmaktadır. Çin ekonomisinde genel olarak görülen yavaşlamaya rağmen, Xi Jinping'in "yeni normal" olarak ifade ettiği istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme programı yürütülmeye çalışılmaktadır. Yeniden yapılandırma çalışmalarında ilerlemeler kaydedilmiştir. Hizmet sektörü 2014 yılında ekonominin yarısını teşkil etmiş, imalat sektörü ise genel ekonomideki payı itibariyle %40'lara gerilemiştir.

Öte yandan, Çin ucuz işgücünü kullanarak, mamül ihracatına dayalı büyümeyi amaç edinen ekonomik modelini güncellemeyi başarmıştır. Çin'in yeni ekonomik modelinde birbiriyle bağlantılı üç farklı alanda gerçekleştirilen değişiklikler, benimsenen yeni ekonomi kalkınma anlayışını yansıtmaktadır. Birincisi; Çin "ulusal şampiyonlar" yaratarak, sadece üretilen ürünlerin değil, aynı zamanda Çinli markaların da küresel piyasada rekabet edebilmesini sağlamaya yönelmiştir. İkincisi; düşük ücretli ve niteliksiz işgücüne bağlı kalmaktan vazgeçerek, orta sınıfin gelişimini desteklemekte, tüketimi artırmaya ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeye çalışmaktadır. Üçüncüsü; uzun zamandır sermayesinin büyük bölümünü altyapı yatırımlarına ayıran Çin, iyi yönetişimi geliştirmek amacıyla farklı türde kamu mallarının sunulmasına yönelik daha fazla kaynak tahsis etmeye karar vermiştir.³²⁴

Çin'in ekonomik gücüne dayalı etkinliğinin ölçülmesindeki zorluklara rağmen, sıradışı ekonomik büyümesi ile kaynak gereksinimlerinin birleşerek, gelişmekte olan dünyanın faydasına olacak şekilde buradaki endüstri ve ekonomilerin canlanmasına etki ettiği de bir gerçektir. Kamu iktisadi teşebbüsleri ve hükümetin yönlendirdiği yatırımlar, özel teşebbüslerle bağlanarak özgün bir model üretilmiştir. Pekin ticaret, dış yardım ve yatırımı birleştirerek gelişmekte olan ülkeler için cazip gelecek bir paket haline getirmiştir. Çin hükümetinin politik ve finansal desteği sayesinde başka çokuluslu şirketler açısından riskli bulunan yatırımlar, Çinli şirketler tarafından projelendirilebilmiştir. Mesela, çatışmanın yaşandığı Sudan'da, Zambia'da uzun

³²³ Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", Congressional Research Service Report, 21 October 2015, p. 7.

³²⁴ Bruce J. Dickson, "Updating the China Model", *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 4, 2011, p. 39.

yıllardır kullanılmayan Zambia bakır madeninde ve Papua Yeni Gine'deki nikel madeninde, diğer çokuluslu şirketler tarafından karsız bulunarak yatırıma uygun görülmeyen işletmelere, Çin'li şirketler tarafından yatırımlar yapılmıştır.³²⁵

Pekin, iş yaptığı ülkelerin liderlerinin beklentilerini karşılamayı da ihmal etmemiştir. Altyapı gelişimine kapsamlı destek amacıyla oluşturulan diplomatik yapılanma ve mekanizmalar, sadece Çinli şirketlerin kaynakları ulaştırma yeteneklerini hızlandırmamıştır. Aynı zamanda, söz konusu ülkenin uzun dönemli gelişimine önemli bir katkı olarak hizmet etmiştir. Venezüella, Kamboçya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti liderleri ihtiyaç duydukları tarzda Çinli yatırım ve altyapı yardımlarını memnuniyetle karşılamıştır. Gana'da özel ödenekler, faizsiz borçlar ve imtiyazlı hükümet borçları yoluyla hastane yapımı, hidroelektrik enerji, telekomünikasyon, sulama inşaatı, askeri ve polis kışlası yapımı gibi alanları içeren oldukça geniş kapsamlı yardımlarda bulunulmuştur. Buna ilaveten, Çinli uzmanlar bu ülkelerde tarım, sağlık ve yönetim eğitimi hizmetleri sunmaktadır. Bu geniş kapsamlı ekonomik anganjmanın, Çinli şirketler açısından getirisi ise hiç kuşkusuz büyük olmaktadır. Mesela, Sino-hidro şirketi şu an dünyanın en büyük baraj geliştiricisi olarak bugünkü yapı endüstrisinin yaklaşık %70'ine hükmetmektedir.³²⁶

2.3.2. Ekonomik Gücün Politik Etkinliğe Dönüştürülmesi

Çin'in artan ekonomik gücünün politik etkinliğe dönüştürülmesi kısmen başarıya ulaşmış; fakat bütünüyle tamamlanmamıştır. Genel kanıya göre, ekonomik gücün politik etkinliğe dönüşmesi kendiliğinden otomatik olarak gerçekleşmektedir. Doğu Asya'daki devletlerin Çin'in artan askeri gücü karşısında sert bir dengeleme davranışı gösterme konusunda isteksiz olmalarının sebebi, kısmen Pekin'le artan ekonomik bağlarının kopmasından korkmalarıdır.³²⁷ Çin'in Afrika'daki etkinliği, hızlı büyüyen ekonomik bağlarla beraber artmış gibi görünmektedir.³²⁸ Çin'in kredi veren bir ülke olarak yükselişi, dışarıdaki etkinliğinin en azından bir bölümüne karşılık

³²⁵ Elizabeth Economy and Zha Daojiong, "Global Development and Investment", *Debating China: U.S.-China Relationship in Ten Conversations*, (ed.) Nina Hachigian, New York, Oxford University Press, 2014, p. 133.

³²⁶ Elizabeth Economy and Zha Daojiong, "Global Development and Investment", p. 134.

³²⁷ David C. Kang, *China Rising: Peace, Power, and Order in East Asia*, New York, Columbia University Press, 2007.

³²⁸ Chris Alden, *China in Afrika*, London, Zed Books, 2007.

gelmektedir.³²⁹ Yüksek düzeyde ekonomik ilişkiler daha fazla etkinlik kurma imkanı kazandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Çin'in ekonomik gücü; dış ticaret, yabancı yatırım ve dış yardım gibi ana değişkenler üzerinden ölçülebilir.

Literatürün büyük çoğunluğu zorlayıcı ekonomi yönetimi üzerine odaklanmıştır. Devletler, caydırıcı olmak veya mecbur bırakmak yönünde diğer devletlerin politika tercihleri üzerinde değişim yaratmak istediklerinde, tehdit etme veya ekonomik yaptırım uygulama yöntemine başvurmaktadır. Ancak, bu bir zorunluluk değildir. Ekonomi yönetimi pratiğine ihtiyaç duyulmadan da, devletlerin dış ekonomik bağlantıları politika tercihleri üzerinde etkinliğe yol açabilir. Kirshner, Çin'in artan etkinliğinin kökenlerinin büyük ölçüde "Hirsch-manasque"³³⁰ mantığıyla açıklanabileceğini öne sürmektedir. Ekonomik entegrasyon, edinilmiş çıkarların ortaya çıkmasına yardımcı olarak, ana ticari ortakları husumete düşürmeyecek dış politikaların şekillenmesini desteklemektedir.³³¹ Hirschmanesque etkiler daha çok asimetrik çiftlerde gerçekleşmektedir. İkili ekonomik entegrasyon, bir devletin ekonomisini diğerine göre daha fazla temsil eder. İkili ekonomik ilişkilerde, küçük devletler aksamalardan daha çok uyum sağlama maliyetlerini göğüslemektedir. Hirschmanesque etkiler, ekonomik mübadelenin türüne da bağlı olabilir. Geniş anlamda söylenecek olursa, ihracatlar ve ithalatlar politik etkinlik üretmede farklı eğilimlere sahip olabilir. Bu bağlamda, Lampton "“alıcı” olarak Çin algısının global olarak çoğunlukla olumlu olmasına rağmen, ‘satıcı’ olarak Çin algısının Pekin'in yatıştırmak zorunda kaldığı tedirginlikler yarattığını” öne sürmektedir.³³²

Genel olarak başka bir ülkeye olan ihracat bağımlılığının bir dizi ulusal endüstri üretimine katkı sağlayacağı beklenmektedir. Üretilen bu ulusal endüstriler, o ülkeyle istikrarlı ilişkiler geliştirmede güçlü bir paya sahiptir. Fakat aynı ülkeden yapılan ithalatın ulusal ithalat rekabetçisi endüstriler tarafından bir tehdit olarak görülme eğilimi

³²⁹ Gregory Chin and Eric Helleiner, "China as a Creditor: A Rising Financial Power?", *Journal of International Affairs*, vol. 62, no. 1, 2008, pp. 87-102.

³³⁰ Albert Hirschman'a göre; etkinlik, ikili ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak içsel politikanın hemen göze çarpmayan, ama güçlü bir şekilde yeniden şekillenmesiyle elde edilir. Albert O. Hirschman, *National Power and the Structure of Foreign Trade*, Berkeley, University of California Press, 1980, p. 14.

³³¹ Jonathan Kirshner, "The Consequences of China's Economic Rise for Sino-US Relations: Rivalry, Political Conflict, and (not) War", *China's Ascent: Power, Security and the Future of International Politics*, (ed.) Robert S. Ross and Zhu Feng, Ithaca, Cornell University Press, 2008, pp. 238-259.

³³² David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 100-101.

vardır. Bu ithalat rekabetçisi endüstriler, diğer ülkeyle gergin ilişkilerden kazanç sağlayabilmektedir. Ancak, ithalat bağımlılığı da benzer etkinlik sonuçları doğurabilmektedir. Hirschman, ithalat bağımlısı endüstrilerin (mesela ithal hammadde kullanan endüstriler) kendilerinin de “ticari beşinci kol”un bir parçası olmaya yatkın olduklarını belirtmektedir. Bu ulusal aktörler kümesinin, büyük ticari ortakla istikrarlı ilişkilerin geliştirilmesinde edinilmiş çıkarları bulunmaktadır.³³³

Yapılan çalışmalarda, Çin’e ekonomik olarak daha bağımlı olan ülkelerin Pekin’in çıkarlarına daha uyumlu hareket ettiklerini gösteren bulgular yer almaktadır. Çin’in artan ekonomik gücünün, bugüne kadar dışarıda artan etkinliğinde belirli bir payı olduğunu reddetmek imkansızdır. Çin’in ekonomik ortakları ticari ilişkilerinin bozulmaması için dış politikadaki anlaşmazlıklarını yeniden ayarlama yoluna başvurmuştur. Mesela, 2003 yılında Çin’in önemli bir boruhattı petrol akışını üç gün süreyle durduğunu açıklamasından sonra Kuzey Kore nükleer programıyla ilgili çok taraflı görüşmelere katılmaya mecbur kalmıştır.³³⁴ Benzer bir şekilde, 2011 yılında Dalai Lama vize alma konusunda yaşadığı zorluklar sonrası Güney Afrika gezisini iptal etmiştir. Güney Afrika, Çin ile gelişen ekonomik ilişkilerinin gezi sebebiyle zarar görebileceğinden endişe duyduğunu açıklamıştır.³³⁵ Yine de, Çin’in dışarıdaki etkinliği konusunda akademik çalışmalarda ulaşılan sonuçlar muhtelifdir. Bir kısmı Çin’in artan ekonomik bağlarının etkinliğe dönüştürüldüğünü ileri sürerken, diğerleri ekonomik güç ve etkinlik arasındaki bağlantı konusunda net bir ilişkinin var olmadığını iddia etmektedir.

Çin, genel itibariyle, ticari bağlarını etkinliğe dönüştürmede başarılıdır. Çin’in ticari ilişkilerinde artış görülen ülkelerin dış politikaları üzerinde etkinliği de artmıştır. Özellikle ekonomik meselelerde bu ilişkisellik çok daha net ortaya çıkmaktadır.³³⁶ Örneğin; Çin’e daha fazla ticari bağımlılığı olan ülkeler, Çin’in piyasa ekonomisi statüsünü tanıma konusunda daha fazla istekli hareket etmektedir. Ancak, politik meselelerde ticaret ve etkinlik arasındaki ilişki konusunda kesin konuşmak biraz daha

³³³ Albert O. Hirschman, A.g.e., p. 29.

³³⁴ Robert Marquand, “Watching Iraq, China Begins to Lean on North Korea”, *Christian Science Monitor*, 8 April 2003.

³³⁵ Xan Rice, “Dalai Lama Visit Blocked by South Africa to Please China, Says Opposition”, *The Guardian*, 27 September 2014.

³³⁶ Scott L. Kastner, “Buying Influence? Assessing the Political Effects of China’s International Trade”, *Journal of Conflict Resolution*, 2014, p. 20.

zorlaşmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, Çin'e özellikle ithalat yapan ülkelerin Tayvan konusunda destek verdikleri görülmektedir. Çin'e ithalat bağımlılığı ile ihracat bağımlılığının politik etkinlik bağlamında doğurduğu sonuçlar farklılaşabilmektedir. İthalat bağımlılığı, dış politikadaki uyumu artıran bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan, Çin'in artan ekonomik gücünün politik etkileri spesifik ikili ilişkiler bağlamında değerlendirilirken, ekonomik entegrasyon ve politik etkinlik arasındaki ilişkileri yöneten kompleks dinamiklere işaret edilmektedir. Bu bağlamda, özellikle Tayvan sorunu dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. Tayvan Boğazı'nda genel olarak hasmane bir politik ilişki hakim olmasına rağmen, Pekin kısmen politik nedenlerle ekonomik entegrasyonu destekleyen bir tutum benimsemiştir. Zaman içinde Tayvan ikili ekonomik ilişkileri Çin'e daha bağımlı hale geldikçe, Hirschmanesque etkilerinin görülmeye başlandığı söylenebilir.³³⁷ Tayvan'daki büyük iş çevrelerinin anavatan Çin ekonomisinde doğrudan çıkarlarının bulunması, Tayvan Boğazı politikalarında ılımlı ve pragmatik politikaların geliştirilmesinde lobi faaliyetleri yürütmelerini kolaylaştırmıştır.³³⁸ Ancak, yine de, gelişen ekonomik ilişkilerin Çin'in politik etkinliğine doğrudan dönüştürüldüğünü iddia etmek zordur. Tayvan'da artan sayıda kişinin kendi kimliğini "Çinli" yerine "Tayvanlı" olarak tanımlaması, Çin'le politik birleşme konusunda kamuoyu desteğinin hala sınırlı düzeyde kalması ve mevcut yönetimin Pekin'le yumuşama politikası izleyerek hassas politik konularda angaje olmada pek istekli görünmemesi Çin'in etkinliğinin sınırlarını gösteren önemli faktörlerdir.

Çin'in dışarıdaki etkinliği ile ilgili ulaşılan en net sonuçlardan biri, Çin'in dış ticareti ile BM platformundaki diplomatik etkinliği arasındaki kuvvetli bağlantıdır. Özellikle, Çin'le önemli ticari ilişkileri olan Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin, BM Genel Kurulu'nda 1990'lar ve 2000'lerde insan hakları konusundaki oylamalarda Çin'le uyum gösterdikleri saptanmıştır. İnsan hakları meselesi, Çin açısından belirgin bir konu olduğundan bir ülkenin bu konuda kullandığı oy motifi ile Çin'inki arasındaki örtüşme, iki ülke dış politikaları arasında belli bir düzeyde uyum bulunduğunu yansıtmaktadır.

³³⁷ Scott L. Kastner, *Political Conflict and Economic Interdependence Across the Taiwan Strait and Beyond*, Stanford, Stanford University Press, 2009.

³³⁸ John Q. Tian, *Government, Business, and the Politics of Interdependence and Conflict Across the Taiwan Strait*, New York, Palgrave, 2006.

Bir ülkenin Çin’le ticari akışları ve Çin’le ticaretinin önemi (toplam çıktıda ticaretin yüzdesi), BM Genel Kurulu’nda kullandığı oyların Çin’le çakışmasıyla doğrudan ilintili görünmektedir.³³⁹ Bununla beraber, Çin’e ithalat bağımlısı olan ülkelerde bu bağıntının daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir.³⁴⁰

Ekonomik gücünü etkinliğe dönüştürmede Çin’in başarısını ölçmenin taşıdığı önem bariz bir şekilde ortada olmakla beraber, “etkinliğin” nasıl tanımlandığı ve Çin politikasının başarısının nasıl nitelendirildiği konusunda çeşitli kaygıları dile getirmek mümkündür. Öncelikle; Çinli liderlerin ekonomi yönetimi bağlamında retorikleştirdikleri dış politika amaçlarının güvenilirliğine şüpheyile yaklaşmak gerekir. Sonuçta; kullandıkları ifadeler ve kavramsallaştırmalar, çoğunlukla, dünyada görmek istedikleri politik değişimlere dair geniş ve genel kapsamı olan görüşleri içermektedir. Halbuki, Çin’in dünya ekonomisiyle ekonomik entegrasyonu revizyonist davranışı yasaklamaktadır. Aynı zamanda, Çin’in etkinliğini değerlendirirken sadece söylemlere odaklanılırsa, doğrudan yabancı yatırımlara ve ticaret akışlarına dayalı bir analiz çok güvenilir sonuçlar doğurmayabilir. Nitekim, Çin’in ekonomi politikasının bu boyutlarının, çoğu kez, etkinlik kurma aracı olarak düşünülmediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, etkinlik kavramını değerlendirirken esas alınan matriksin yeniden dikkatli bir şekilde düşünülmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Mesela, Çin’e yapılan yabancı liderlerin ziyaretleri yerine Çin’in önerilerinin BM’de gördüğü destek, etkinliğin anlaşılmasında daha doğru bir gösterge sayılabilir. Son olarak, Çin’in etkinliğiyle ilgili çalışmalarda göze çarpan önemli bir hususun altı çizilebilir. Dünya politikasında hangi ülkelerin önemli olduğuna dair varsayımların yeniden sorgulanması gerekebilir. Çünkü Çin’in etkinliği bağlamında, büyük güçler ile Asya’daki eski sosyalist ülkeler arasında temel bir ayırım bulunmaktadır. Bununla beraber, Çin’in gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkinliğinin analizi ayrı bir dikkati ve değerlendirmeyi hak etmektedir.

Çin’in artan ekonomik gücünün politik etkileri Doğu Asya, ABD, Latin Amerika ve Afrika ile ilişkileri bağlamında ayrı ayrı değerlendirilebilir. Ancak yapılan çalışmaların pek azı, Çin’in dış ekonomik bağlantılarının diğer ülkeler üzerinde

³³⁹ Gustavo A. Flores-Macia and Sarah E. Kreps, “The Foreign Policy Consequences of Trade: China’s Commercial Relations with Africa and Latin America, 1992-2006”, *Journal of Politics*, vol. 75, no. 2, pp. 357-371.

³⁴⁰ Georg Struver, “What Friens Are Made of: Bilateral Linkages and Domestic Drivers of Foreign Policy”, *Foreign Policy Analysis*, 2014, pp. 1-22.

doğrudan politik etkinliğe dönüştürülmesi sorununu ele almıştır. Örneğin, Medeiros altı ayrı Batı Pasifik ülkesinin Çin'in yükselişine verdikleri cevabı incelediği çalışmasında şöyle bir sonuca ulaşmıştır: "Çin, ekonomik etkileşimlerini politik etkinliğe dönüştürmede bu ülkelerde çok fazla başarı elde etmiş gibi görünmemektedir".³⁴¹ Ross da benzer şekilde, bir ülkenin Çin'e ekonomik bağımlılığı ile Çin'e uyum gösterme istekliliği arasında güçlü bir bağlantı bulunmadığını ileri sürmektedir. Ross'a göre bir ülkenin Çin'in güç projeksiyonu yetenekleri karşısındaki kırılganlığı çok daha belirgin bir öngörüdür.³⁴² Çin'in ekonomik bağlarındaki gelişmeye paralel Güneydoğu Asya'daki etkinliği artmakla beraber, Myanmar dışında yine de sınırlı görünmektedir.³⁴³ Çin'in ABD hükümet borcundaki geniş varlıkları, finansal etkinlik oluşturmada abartıldığı kadar büyük bir rol oynamamaktadır.³⁴⁴

2.3.3. Çin'in Dış Ticareti

Çin dış ticarete, mamul ihracatında 1979'da 14 milyar dolardan 2014'te 2.4 trilyon dolara ulaşmıştır. Çin'in ithalatı ise 18 milyar dolardan yaklaşık 2 trilyon dolara yükselmiştir. Çin'in hızlı büyüyen ticaret akışları pek çok ülke için Çin'i önemli bir ticaret ortağı haline getirmiştir. Çin'in resmi açıklamalarına göre, 2013 yılında 130 ülkenin en büyük ticaret ortağı olmuştur.³⁴⁵ 2013 yılında ihracatta Almanya'yı ve ithalatta da ABD'yi geride bırakarak, dünyanın en büyük ticaret yapan ülkesi haline gelmiştir. Çin'in dünyada bir numara olduğu en önemli alan dış ticarettir. 1990'dan 2014 yılına kadar geçen dönemde Çin'in ihracat ve ithalatındaki büyüme sırasıyla ortalama yıllık %18 ve %16.6 olarak gerçekleşmiştir. Son birkaç yıl içinde, dikkat çekici bir şekilde, Çin'in ticaretinde yavaşlama söz konusudur. 2014 yılı itibariyle Çin'in ihracatı %6, ithalatı ise %0.7 oranında büyüebilmiştir. 2015 yılında Çin'in ihracatı %2.9 ve ithalatı %14.1 gerilerken, sektörel anlamda hizmet endüstrisinde Çin'in

³⁴¹ Evan S. Medeiros, Keith Crane, Eric Heginbotham, Norman D. Levin, and Julia F. Lowell, *Pacific Currents: The Responses of US Allies and Security Partners in East Asia to China's Rise*, Santa Monica, RAND, 2008, p. 239.

³⁴² Robert S. Ross, "Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia", *Security Studies*, vol. 15, no. 3, 2006, p. 368.

³⁴³ Michael A. Glosny, "Heading toward a Win-Win Future? Recent Developments in China's Policy toward Southeast Asia", *Asian Security*, vol. 2, no. 1, 2006, pp. 24-57.

³⁴⁴ Daniel W. Drezner, "Bad Debts: Assessing China's Financial Influence in Great Power Politics", *International Security*, vol. 34, no. 2, 2009, pp. 7-45.

³⁴⁵ Zhou Mingwei, "Promoting China-Japan Relations Through Culture", *China.org.cn*, 18 June 2014. http://www.china.org.cn/opinion/2014-06/18/content_32690843.htm.

dış ticareti %14.6 büyümüştür.³⁴⁶ Bu da esasen Çin ekonomisinin gerçekleştirmeye çalıştığı imalat-hizmet dengesindeki dönüşümde alınan mesafenin bir başka göstergesidir. Çin'in ithalatında görülen bu sert düşüş ise özellikle petrol ve değerli madenler gibi emtia fiyatlarındaki gerilemeye bağlanmaktadır.³⁴⁷

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2014 yılı itibariyle, Çin'in toplam ticarete en büyük 7 ticaret ortağı sırasıyla şunlardır: AB, ABD, ASEAN, Hong Kong, Japonya, Güney Kore ve Tayvan. Çin'in en büyük 3 ihracat pazarı ABD, AB ve Hong Kong iken; en büyük 3 ithalat kaynağı ise AB, ASEAN ve Güney Kore'dir. Çin ABD, AB ve Hong Kong ile ticaretinde ticaret fazlası verirken, Tayvan ve Güney Kore ile ticaret dengesizliği yaşamaktadır.³⁴⁸ 2000'li yıllar boyunca Çin'in genel ticaret stratejisine "ihracatı ithalat yaparak destekleme" eğilimi hakim olmuştur.³⁴⁹

Tablo 2: Çin'in Büyük Ticaret Ortakları 2014 (Milyar dolar)

Ülke	Toplam Ticaret	Çin'in İhracatı	Çin'in İthalatı	Çin'in Ticaret Dengesi
Avrupa Birliği	614.8	370.9	243.9	127.0
ABD	549.2	396.1	153.1	243.0
ASEAN	479.8	271.7	208.1	63.6
Hong Kong	376.1	362.2	12.9	350.3
Japonya	312.2	149.5	162.7	-12.2
Güney Kore	293.7	100.4	193.3	-92.9
Tayvan	198.6	46.3	152.3	-106.0

Kaynak: Global Trade Atlas and World Trade Atlas in Morrison, 2015, p. 23.

Çin'in ucuz iç gücü, düşük maliyetli ve yoğun emeğe dayalı ürünlerdeki uluslararası rekabetçiliğini artırmaktadır. Bunun sonucu olarak imalat ürünleri, Çin'in ticaretinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Çin'in ithalatının önemli bir kısmı tüketime yönelik elektronik ürünler ve bilgisayarlar gibi nihai ürünlere montajlanan

³⁴⁶ Shannon Tiezzi, "China's Foreign Trade Dropped 8 Percent in 2015", *The Diplomat*, 24 February 2016.

³⁴⁷ Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", Congressional Research Service Report, 21 October 2015, p. 20.

³⁴⁸ Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", Congressional Research Service Report, 21 October 2015, p. 23.

³⁴⁹ Peng Lei, "Foreign Trade Dependence Degree and Trade Strategy Adjustment in China", *Finance & Trade Economics*, 2006.

parça ve aksamardan oluşmaktadır. Sonrasında bu ürünler dışarıya ihraç edilmektedir. Çin'in ana ihracat ürünleri elektrikli makineler, makineler (bilgisayarlar), mobilya ve yatak, örgülü ve dokumalı konfeksiyon ürünleri iken; ithalat ürünlerinin başlıcaları elektrikli makineler, mineral yakıtlar ve petrol, makineler ve maden cevherleridir.³⁵⁰

2008 ekonomik krizi, Çin'in dünya ekonomisindeki konumunu güçlendirdiği gibi büyüme stratejisinde de önemli bir kaymanın yaşanmasında etkili olmuştur. Dünya ekonomisinde küresel talepte meydana gelen değişimlerin, Çin'in ihracatında nasıl etkiler doğurduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bununla beraber, iç tüketimin canlandırılmasıyla Çin'in artan ithalat talebinin ticari ilişkileri üzerindeki etkileri önem arz etmektedir. Birincisi; gelişmiş ekonomilerdeki talep azalması ve gelişmekte olan ekonomilerin yükselişi, Çin'in ihracat kompozisyonunu ve Çin piyasasındaki farklı şirket kategorilerinin oynadıkları rolleri değiştirmektedir. İkincisi; Çin'in ithalatında coğrafi orijin itibarıyla önemli bir kayma yaşanmaktadır. Çin, Batı'dan ithalat yapmak yerine gelişmekte olan ülkelerden daha fazla ithalat yapmaya yönelmiştir. Üçüncüsü; Çin'in yurtdışı yabancı doğrudan yatırımlarındaki artış söz konusu değişimin önemli bir fonksiyonudur.

Çin'in dış ticaretinde, sıradan (ordinary) ticaret ve süreçlendirilmiş (processing) ticaret olmak üzere iki farklı türde yürütülen ticari faaliyet alanlarında çeşitli aktörler hüküm sürmektedir.³⁵¹ Yabancı sermayeli şirketlerin baskın olduğu süreçlendirilmiş ticaret Çin'in dış ticaretinde daha fazla paya sahipken, Batı'daki talebin gerilemesine bağlı olarak düşüş eğilimine girmiştir. Çin'deki yabancı sermayeli şirketlerin yerel şirketlere göre ihracata daha fazla bağımlı oldukları anlaşılmaktadır. Buna mukabil, Çinli yerel şirketlerin baskın olduğu sıradan ticaret alanında yükseliş trendi göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, Çin'in ihracata bağımlı en önemli iki sektörü elektronik ve tekstildir. Bu iki sektör birbirinden çok farklı iki profile sahiptir. Yabancı sermaye şirketlerinin baskın olduğu elektronik sektörü, küreselleşmiş bir sektör olarak yüksek düzeyde ithalat içermekte; yani dışarıdan yapılan ithalatla beslenmektedir.³⁵² Tekstil endüstrisi ihracatı ise toplam üretimin büyük kısmını oluşturmakta; Çinli şirketler bu

³⁵⁰ Wayne M. Morrison, A.g.m., pp. 23-24.

³⁵¹ Sıradan ve süreçlendirilmiş ticaret, farklı gümrük rejimlerine tabi olan Çin'e özgü tanımlamalardır.

³⁵² R. Koopman and Z. Wang, "How Much Chinese Exports is Really Made in China? Assessing Domestic Value-Added When Processing Trade is Pervasive", NBER Working Paper, no. 14109, 2008.

sektördeki üretim ve ihracatta baskın rol oynamaktadır. Diğer bir ifadeyle, yabancı sermayeli şirketler Batı talebini temsil ederken, yerli şirketler gelişmekte olan ülkelerin taleplerini temsil etmektedir.³⁵³

Çin'in kıyı bölgelerinde bulunan Şanghay, Jiangsu, Zhejiang ve Guangdong ihracat yapan en büyük dört eyalettir. İç bölgelerin ekonomik kapasitesi görece marjinal kalmaktadır. Fakat uluslararası talebin azalması ve iç talebin artışı, Çin'in ekonomik dönüşüm çabalarıyla birleşerek iç bölgelerin ekonomik önemini artırmıştır. Kıyı bölgelerindeki gelişime paralel olarak maaşların yükselmesi, iç bölgelerdeki ucuz iş gücünün kullanılmasını önemli hale getirmiştir. Bununla beraber, iç piyasada artan dinamizme bağlı olarak tüketime yönelik ithalatın arttığı görülmektedir. Kimyasal ürünler en önemli ithalat endüstrisi olarak öne çıkmıştır. Elektronik ürünler ise ithalatta ikinci sıradadır. İleri teknoloji ürünlerinde göreceli bir azalma yaşanmaktadır. Bu durum Çin'in yerel üretiminde teknolojik düzeyin artışının bir göstergesi sayılabilir. Çin'in ithalatında enerji ve doğal kaynaklar giderek büyüyen bir yer tutmaktadır. Bununla beraber, Asyalı ve diğer gelişmekte olan ülkelerin, Çin'in dış ticaretindeki payının giderek arttığı görülmektedir. Ticaret yapan Çinli yerel şirketler, yabancı sermayeli şirketlerle mukayese edildiğinde gelişmekte olan piyasalarda daha iyi konumlanmış durumdadır.³⁵⁴ Özellikle, 2008'den sonra Çin'in ihracatında ve ithalatında gelişmekte olan pazarlara doğru yeniden bir yönelim olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in Asyalı gelişmekte olan ülkelere ithalatının giderek artması, Asyalı şirketler açısından Çin'in sadece ihracat merkezi olması değil, aynı zamanda önemli bir pazar olması anlamını taşımaktadır.³⁵⁵

Çin, dışarıdan gelen yabancı doğrudan yatırıma eskiye nazaran daha az önem vermektedir. Yeni teknoloji ediniminde kendi kaynaklarına görece daha fazla güvendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Çinli firmalar, yerel ve uluslararası piyasada daha rekabetçi hale gelmiştir. Ulusal şampiyonlar yaratma ve yerli inovasyon geliştirme politikasının başarısı ve bu politikanın yabancı yatırımcıların çıkarları açısından doğurduğu engeller daha net gözlenmeye başlamıştır. Çin, açık bir şekilde, kamu yatırımlarına ve yerel

³⁵³ Guillaume Gaulier, Françoise Lemoine and Deniz Ünal, "China's Foreign Trade in the Perspective of a More Balanced Economic Growth", CEPII Working Paper, 3 March 2011, p. 13-14.

³⁵⁴ Guillaume Gaulier, Françoise Lemoine and Deniz Ünal, A.g.m., p. 22.

³⁵⁵ Guillaume Gaulier, Françoise Lemoine and Deniz Ünal-Kesenci, "China's Emergence and the Reorganization of Trade Flows in Asia", *China Economic Review*, vol. 18, 2007, pp. 209-243.

şirketlerine daha fazla önem verme eğilimi göstermektedir. Çin'in 2010 yılında çeşitli piyasa düzenlemelerini içeren kararları (rekabet politikası, standartları ve çevre koruması), Çin'deki yabancı iş çevreleri tarafından gelen itirazların yükselmesine ve korumacı önlemler olarak yorumlanmasına yol açmıştır.

Çin ve ABD arasındaki ticaret hacminin büyüklüğü iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığın esas kaynağını oluşturmaktadır. Çin açısından ABD sadece çok büyük bir pazar değil, aynı zamanda teknoloji, yenilik ve yatırımın da kaynağıdır. Çin de ABD için sadece borçlarının finansörü değil, aynı zamanda önemli bir pazardır. Çin'in ABD ve AB'ye olan ihracatında yabancı sermaye şirketlerinin rolü büyüktür. Ancak, ABD'nin Çin pazarındaki payında giderek azalma eğilimi görülmektedir. AB ise Çin'in en büyük ithalat kaynağı olma özelliği taşımaktadır. AB'nin Çin'e ithalatında Almanya'nın performansı önemli bir yer tutmaktadır. AB'den Çin'e daha ziyade tüketim malları ithal edilmektedir. AB, Çin'e yönelik ileri teknoloji ithalatındaki üstün konumunu yitirmiştir.³⁵⁶ Bu durum sadece Asya'nın yeni gelişen ekonomilerinin üstün performanslarının AB'nin yerine geçmiş olmasından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda, AB ihracatındaki ileri teknoloji içeriği krize bağlı olarak azalmış durumdadır.

Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın gelişmiş ekonomilerle olan ilişkilerinin küresel ekonomide Asya'nın gerçekleştirdiği başarılı atılımda önemli bir payı bulunmaktadır. Çin, bu başarılı atılımdan faydalanmış ve faydalanmaya devam etmektedir. Çin, ileri teknoloji ürünlerini büyük ölçüde Güney Kore, Tayvan ve ASEAN ülkelerinden ithal etmektedir. Çin'in Japonya, Güney Kore ve Tayvan'la olan dış ticaretinde karşılıklı bağımlılığın etkili olduğu görülmektedir. Özellikle, Güney Kore'yle artarak gelişen ticari ilişkileri göze çarpmaktadır.

Hong Kong, 19. yüzyılda ilk beş limanın açılmasıyla beraber ve sonraki dönemlerde Çin'in dış ticaretinde tarihsel olarak önemli bir aracı rol oynamıştır. Hatta, 1990'larda önceki dönemlere göre daha fazla bir artış yaşanmış ve Çin'in ihracatının %50'si Hong Kong üzerinden yapılmıştır. Her ne kadar, son dönemde eskiye nazaran bu aracı rolünde bir durgunluk yaşansa da, Hong Kong uzun dönemli değerlendirmede

³⁵⁶ Guillaume Gaulier, Françoise Lemoine and Deniz Ünal, "China's Foreign Trade in the Perspective of a More Balanced Economic Growth", CEPII Working Paper, 3 March 2011, p. 30.

Çin'in "antrepo"su olarak nitelendirilmektedir.³⁵⁷ Ancak, Hong Kong'un ticarete aracı olarak kullanılmasında büyük güçler ile orta büyüklükteki devletler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Avustralya ve Filipinler gibi bölge ülkeleri ticaretlerini Hong Kong limanı üzerinden gerçekleştirirken; ABD, AB, İngiltere ve Japonya gibi ülkeler doğrudan Çin limanlarına ihracat yapmayı tercih etmektedir.³⁵⁸

Doğu Asya'da Çin-ASEAN merkezli bölgesel karşılıklı bağımlılığın varlığı çok net bir gelişmedir. Çin ve ASEAN ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 1991 yılında 7.96 milyar dolarken 2014 yılında 479.8 milyar dolara ulaşarak yaklaşık 60 katı artış göstermiştir. ASEAN ülkeleri, 2000'li yıllardan itibaren Çin'in ithalatında önemli düzeyde bir yer edinmiştir. Genel olarak, hizmet ürünleri ve sermaye arzında konumlarını yükseltmişlerdir. Bu yönelimler, Çin'in bölgesel ekonomik büyümenin motoru olduğu düşüncesini desteklemektedir. Çin ve ASEAN ülkeleri arasında ticaretin bu kadar hızlı gelişmesinin altında yatan en önemli sebep, oluşturulan serbest ticaret alanları ve imzalanan çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarıdır. Asya ülkeleri giderek daha fazla Çin'in talebine bağımlı hale gelmektedir. Çin'in ASEAN ülkeleriyle iki taraflı ticari ilişkileri asimetrik bir nitelik taşısa bile, genel anlamda bölge ülkeleri Çin ile mevcut ekonomik ilişkilerinden son derece memnundur. Bu gelişen dinamik, bir taraftan karşılıklı bağımlılık temelinde bölgesel işbirliğini kuvvetlendirmekte, diğer taraftan da ileride Çin'in Batı pazarlarından giderek ayrışması ihtimalini gündeme getirmektedir. Çin'in yerli ihracat şirketleri büyük ölçüde gelişmekte olan pazarlara yönelmiş durumdadır.

Çin, Mao döneminde politik ve ideolojik amaçlarla belirlenen ticaret politikalarından vazgeçerek gelişmekte olan ülkelerle ticari ilişkilerinde ulusal kalkınma stratejisinin bir parçası olarak diğer pazarlara erişimi esas gaye edinmiştir. Otokratik rejim tiplerinin ikili ilişkiler üzerindeki etkisi ticari ortaklıklar bağlamında değil, politik ortaklıklar bağlamında değerlendirilmelidir. Çin'in Latin Amerika ve Afrika'ya yönelik ticaret akışlarının hacmi genişlemiş ve kompozisyonu çeşitlenmiştir.

1995'ten 2011 yılına kadar geçen sürede Çin'in Latin Amerika ülkeleri ile yıllık ticareti her yıl yaklaşık %29.6'lık büyüme oranıyla 4 milyar dolardan 253 milyar dolara

³⁵⁷ Wolfgang Keller, Ben Li and Carol H. Shiue, "China's Foreign Trade: Perspectives from the Past 150 Years", *The World Economy*, 2011, p. 874.

³⁵⁸ Wolfgang Keller, Ben Li and Carol H. Shiue, A.g.m., p. 875.

yükselmiştir. Sonuç olarak Çin, AB'nin hemen arkasından Latin Amerika'nın üçüncü büyük ticari ortağı haline gelmiştir. Diğer iki büyük ticari ortak ABD ve AB'nin Latin Amerika'yla ikili ticareti ise 2011 yılı itibariyle sırasıyla 716 milyar dolar ve 280 milyar dolardır.³⁵⁹

Çin'in Latin Amerika ile ekonomik ilişkilerinde baskın olan unsur ticarettir. Tüm çabalarına rağmen, Çin'in doğrudan yabancı yatırım stokları beklenen rakamların gerisinde kalmıştır. Hu Jintao'nun 2004 yılında Brezilya, Arjantin, Şili ve Küba'ya yönelik gezilerindeki özel gayretler, 2004-2010 yılları arasında ancak 5 katı düzeyinde bir artış sağlamıştır. Diğer taraftan, Brezilya, Arjantin, Peru ve Venezuela ülkeleriyle ikili ticari ilişkiler, son yıllarda dikkat çekici bir yoğunlukta artış göstermiştir. Şili, 10 yıl önce yapılan ikili serbest ticaret anlaşması sayesinde bugün Çin'e gıda ithalatı yapan üçüncü büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. 5 veya en fazla 10 yıl içinde Şili ihracatı açısından Çin'in birinci alış noktası olması beklenmektedir.³⁶⁰

Çin'in devlet şirketlerinin Afrika'da etkinlik satın alınmasıyla ilgili aracı rolleri bulunmakla beraber, Çin'in Afrika ticaretinin piyasa güçleri tarafından sınırlandırıldığı gerçeği unutulmamalıdır. Esasen, Çin-Afrika ticaretini belirleyen birbiriyle bağlantılı beş nedensel faktör vardır: Çin'in emek ve sermaye yoğunluklu üretimde karşılaştırmalı üstünlüğü; Afrika'nın geniş doğal kaynak varlıkları; Çin'in hızlı ekonomik büyümesi; Çin'in içeride ve Afrika'da altyapı inşasına yaptığı vurgu; Çin'in deniz nakliyatında ve hafif imalatında hükümet destekli gelişen ölçek ekonomileri.³⁶¹

Çin'in 54 Afrika ülkesinin toplamı alınarak Afrika'yla ticari ilişkilerine bütünsel bakıldığında dengeli bir görünüm söz konusudur. Ancak, ülke bazında bakıldığında önemli farklar olduğu anlaşılmaktadır. Çin'e doğal kaynak ihracatı yapan Afrika ülkelerinin ticaret dengesi bu ülkelerin lehine görünürken, doğal kaynağı olmayan Afrika ülkeleriyle ihracatta Çin'in baskın olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in Mısır (doğal kaynağı yok) ve Libya'yla (doğal kaynağı var) olan ticaretinde bu farklılaşma net olarak

³⁵⁹ UN Commodity Trade Statistics Database <http://comtrade.un.org>

³⁶⁰ "Interview: Chilean Minister Calls for Closer Trade Ties with China", *Xinhua*, 4 March 2016.

³⁶¹ Joshua Eisenman, "China-Africa Trade Patterns: Causes and Consequences", *Journal of Contemporary China*, vol. 21, no. 77, 2012, p. 793.

tespit edilmektedir. Libya Çin’le ticaretinde ticaret fazlası verirken, Mısır Çin’in lehine ticaret dengesizliği yaşamaktadır.³⁶²

2.3.4. Çin Ekonomi Yönetiminin Amaçları Bağlamında Etkinlik

Çin ekonomi yönetiminin amaçlarına bakıldığında ve hangi koşullar altında en etkili olduğu belirlenmeye çalışıldığında daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. David Baldwin, ekonominin bir güç enstrümanı olarak nasıl kullanıldığını anlatırken, ekonomi yönetiminin yaratılan etkinlik ile askeri gücün artırılması arasındaki koordinasyonu sağlamada kritik bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır.³⁶³ Ekonomi yönetimi, ekonomik gücü kullanarak etkinlik sağlama çabalarına gönderme yapar. Zorlayıcı ve etkinlik arasında dengenin kurulmasında ekonomi yönetiminin rolü büyüktür. Çin ekonomi yönetimi, zaman içinde değişim göstermiş; fakat bugün için dört önemli özelliği öne çıkarmıştır.³⁶⁴ Birincisi; Çin, ekonomi yönetimini kaynak piyasalarına erişimi güvenli hale getirmek için kullanmaktadır. Yeterli kaynaklara erişim içsel istikrar açısından merkezi görülmekte; erişim dinamiği Çin’in Latin Amerika ve Afrika’ya ilgisinin temel sürükleyicisi kabul edilmektedir. İkincisi; ekonomi yönetimi, Çin’i Asya’nın bütünüyle entegre ederek Çin karşıtı bir koalisyonun oluşmasını engellemek için kullanılmaktadır. Çin, böylece yükselişinden kaygı duyan komşularını yatıştırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, ekonomi yönetimi Çin’in prestijini artıracak yollar önerirken dünyada daha merkezi bir rol oynayacağına yönelik sinyaller vermektedir. Üçüncüsü; ekonomi yönetimi, Tayvan’ın politik manevra alanını sınırlandırıcı araçlar sağlamaktadır. Bir yandan Çin’le entegrasyon konusunda teşvikler sunarken, diğer yandan Tayvanlıların bağımsızlık çabalarına dışsal aktörlerden gelebilecek herhangi bir yardımı caydırıcı önlemler almaktadır.

Çin, bu amaçlara ulaşmada farklılaşan derecelerde başarılar elde etmiştir. Bu farklılaşmanın önemli sebepleri bulunmaktadır. Her şeyden evvel alıcı devletin ulusal politikası, Çin’in etkinlik çabalarını sekteye uğratabilmektedir. Ulusal koalisyonlar, genellikle, Çinli liderlerin yeni ekonomik güçleriyle izlemeye çalıştıkları politik

³⁶² David H. Shinn and Joshua Eisenman, *China and Africa: A Century of Engagement*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2012, pp. 117-118.

³⁶³ David Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton, Princeton University Press, 1985.

³⁶⁴ Adam Segal, “Chinese Economic Statecraft and the Political Economy of Asian Security”, *China’s Rise and the Balance of Influence in Asia*, (ed.) William W. Keller and Thomas G. Rawski, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2007, p. 244-248.

amaçlara karşı harekete geçebilmektedir. İkincisi; Çin'in kendi içinde yaşadığı tartışmalarla ilgilidir. Çin'in ekonomik ve politik karar vericileri dışarıda birbiriyle rekabet halinde olan çeşitli çıkarları izleyebilmekte; bu durum koordinasyonu zorlaştırmakta ve başarı şansını belirsiz hale getirebilmektedir. Üçüncüsü; alternatif yatırım, ticaret ve finans kaynakları Çin'in ekonomik etkinliği karşısında diğer devletlerin kırılganlık hassasiyetlerini sınırlandırmaya yardımcı olmaktadır. Son olarak; artan ekonomik güç, çoğu zaman, Çin'in ortaklarını etkinliği karşısında denge arayışına itebilmektedir. Bu durumda, ya doğrudan Çinli şirketlerle pazar paylaşımı konusunda aktif rekabete girmekte, ya da Çin'in daha fazla ekonomik nüfuzunu duraklatmaktadır. Neticede, büyüyen ekonomik gücüne rağmen, Çin'in politik etkinliğinin önünde önemli sınırlandırmalar mevcuttur.³⁶⁵

Çin'in devlet şirketlerinin ticaret akışları üzerinde ekstra etkinlik kurma girişimleri mevcuttur. Ancak, Çin'in ticareti yönlendirme yeteneği piyasanın talebi ve Afrika'nın kaynak arzlarının lokasyonu tarafından sınırlandırılmaktadır. Kaynakların, emeğin ve sermayenin Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki nispi durumu, bazı Afrika ülkelerinin Çin'e doğal kaynak ihracatı bağımlılığını artırdığı gibi, düşük maliyetli Çin tüketim mallarını tercih etmelerine yol açmaktadır.

Diğer taraftan, doğal kaynağa sahip olmayan bazı Afrika ülkeleri veya ihracatlarını çeşitlendirmek arzusunda olanlar emek yoğunluklu ihracat ürünlerinin, özellikle tarım ürünleri, Çin pazarına serbestçe erişiminin önündeki engellerden rahatsızlık duymaktadır. Bu tür ülkelerin Çin'in imalatçılara yönelik uyguladığı sübvansiyonlar, yabancı ürünlere karşı uyguladığı ticari engeller ve otokratik rejimlere verdiği politik destek sebebiyle daha da sabırsızlanmaları muhtemeldir. Neticede, Çin ile Afrika ülkeleri arasında büyüyen ticari açığın ortalama Afrikalı bireyler açısından tepkisel bir geri dönüşü mutlaka olacaktır.

Çin liderliğinin altyapı yatırımları konusundaki başarısı, Çin'in Afrika gibi uzak mesafelerle olan ticaretinin artışını sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Çin, uzaklıkları yakın hale getirmeyi başarmıştır. 1990'lar ve 2000'lerde deniz nakliyatı ve liman inşasına yapılan yatırımların meyveleri toplanmaktadır. Çin-Afrika ticaretinde uzaklığın anlamsızlaştığını gösteren güzel bir örnek, 2011 yılında Tanzanya'nın

³⁶⁵ Adam Segal, A.g.m., pp. 259-261.

Darüsselam kentinde kurulan ilk limandır. Çin'in Xingang limanından hareket ederek otomobil ve kamyon taşıyan dev bir gemi iki haftada Darüsselam'a ulaşabilmektedir. Bu tür dev gemilerin Çin'den Afrika limanlarına ve oradan da Çin'e seferleri her ay düzenli olarak yürütülmektedir.³⁶⁶

Çin, 2008'de yayınladığı resmi bir belgeyle Latin Amerika'ya olan ilgisini açıkça göstermiştir. Söz konusu Beyaz Belge'de Latin Amerika bölgesinin bol kaynakları ve artan uluslararası etkinliğine atıfta bulunulurken, ticaret ve yatırımın (özellikle doğal kaynak ve altyapı) geliştirilmesi temel amaçlar olarak zikredilmektedir.³⁶⁷ Çin'in Afrika ve Latin Amerika ile ticari ilişkilerinde diğer büyük ekonomik güçlere nazaran en önemli karşılaştırmalı üstünlüğü, bu bölgelerdeki devletlerle tarihsel düşmanlıklarının bulunmamasıdır.³⁶⁸

Ekonomik ilişkilere paralel olarak, Çin Brezilya (1994/2004), Venezuela (2001), Meksika (2003), Arjantin (2004) ve Peru (2008) ile ikili düzeyde bir dizi stratejik ortaklık anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, çok taraflılık düzeyinde Çin, Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (IDB)'nin 2009'dan bu yana resmi üyesidir. Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu'nda (ALADI) ve Amerika Devletleri Örgütü'nde (OAS) daimi gözlemci statüsü bulunmaktadır. Karayipler Topluluğu, Andean Topluluğu ve Güney Ortak Pazarı'nda daimi diyalog ortağı olarak yer almaktadır. Çin'in bölge ülkelerine ilgisi, diplomatik girişimlerini bölgenin ana kurumsal yapılarını aşarak daha başka yeni kanallar geliştirme arayışına itmiştir. Bölgenin dışında, Çin pek çok Latin Amerika ülkesi ile FOCOLAE, BRICS, G8+5 ve G-77 gibi kurumsal ağlarda işbirliği yapmaktadır.

Çin'in Japonya, Güney Kore ve Tayvan'la olan ticaretinde üçüyle aynı anda dış ticaret açığı vererek ithalatının ihracatından fazla olmasını, piyasa dinamikleri bağlamında "rastlantısal" olarak değerlendirmek mantıklı görünmemektedir. Çin'in bu üç ülkeyle ticaretinde politik tercihlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çin, bilinçli bir politik tercihle Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ı yaptığı ithalat ile kendisine bağımlı

³⁶⁶ "Largest cargo ship docks in Dar es Salaam", *Daily News (Tanzania)*, 16 February 2011. <http://dailynews.co.tz/home/?n%417346&cat%4home>.

³⁶⁷ "China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean", 2010. http://www.gov.cn/english/official/2008-11/05/content_1140347.htm.

³⁶⁸ "Rumble in the Jungle-Africa and China", *The Economist*, 20 April 2011. http://www.economist.com/node/18586678?story_id518586678.Foot.

hale getirmeye çalışmaktadır. Çin'in bu ticaret stratejisiyle etkinlik satın alma mantığının Japonya'da sonuç verdiğini, şimdilik, iddia etmek zordur. Ancak, Güney Kore ve Tayvan bağlamında sınırlı da olsa, Çin bu yolla etkinlik kurabilmiş gibi görünmektedir. 2005 yılındaki Çin merkezli bir rapora göre Güney Kore'deki 3-4 milyon kişilik istihdam Çin'le olan ticarete bağlı olarak yaratılmıştır.³⁶⁹

Çin'in satın alma gücüne dayalı ticaret stratejisinin sonuçları ASEAN ülkeleri üzerinde daha nettir. ASEAN ülkelerinin pek çoğu önceleri ABD veya Japonya'yla ihracat yaparken, şimdi giderek daha fazla Çin'le ihracat yapmayı tercih etmektedir. 2001-2004 yılları arasında Çin'in mamül ithalatı Filipinler'den %366; Tayland'tan %145; Singapur'dan %173 ve Malezya'dan %193 oranında artmıştır.³⁷⁰ Artan bu ticari ilişkiler, Çin'in bu ülkeler tarafından algılanmasında önemli bir değişimin yaşanmasına yardımcı olmuştur. Algısal değişim neredeyse aynı ifadelerle ASEAN ülkelerinin tamamı tarafından paylaşılmaktadır. Bir zamanlar “düşman” olan Çin imajı, “büyümenin motoru” haline gelmiştir. Elbette, Çin hakkında bazı şüpheler devam etmekte ve ABD'nin bölgedeki rolüyle dengeleme arayışı sürmektedir. Ancak, baskın olan bölgesel yönelim Çin'in yükselişinin bir fırsat olduğu düşüncesine kaymıştır.

Çin ve ABD arasında var olan karşılıklı ekonomik bağımlılığa rağmen, özellikle ABD tarafında Çin'in ekonomik yükselişine kuşkuyla yaklaşan görüşler varlığını korumaktadır. Gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılık, ABD'de büyüyen Çin tehdidi söylemini engellemeye yeterli gelmemektedir. ABD'de Çin'e yönelik görüşleri şekillendiren stratejik ve politik değerlendirmelerin dışında, önemli faktörlerden biri de başlı başına ekonomik çıkarlardır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin bireylerin algıları üzerindeki etkisi açıklayıcıdır. Çin'le ticaretten ekonomik çıkar elde edenler olumlu bir değerlendirmeye dış politikanın işbirliğine yönelmesini desteklerken, Çin'le ticaret sebebiyle gelirlerinde azalma olanlar karşı pozisyonu temsil etmektedir. Bununla beraber, bireysel düzeyde ekonomik çıkarın yanında, ticaretin getirdiği sonuçlarla yaşanan bireysel tecrübelerin psikolojik olarak nasıl değerlendirildiği de önemlidir. Dolayısıyla ABD'nin Çin ile ticaretinde Amerikalı bireyler açısından, algısal düzeyde, “kazananlar” ve “kaybedenler” olmak üzere iki kategorik grubun varlığından söz etmek

³⁶⁹ “South Korea's Economic Dependence on China Increases: 4 Million People Depend on China for Living”, *People's Daily*, 28 January 2005. <http://world.people.com.cn/GB/1029/3152061.html>.

³⁷⁰ UN Commodity Trade Statistics Database. <http://unstats.un.org/unsd/comtrade/>.

mümkündür. Uluslararası ticaret iki ülke arasındaki ilişkilerde toplam fayda sağlarken, alt-ulusal düzeyde “kazananlar” ve “kaybedenler” yaratabilmektedir.³⁷¹

Çin’in ekonomik büyümesi üzerine yazılan methiyeler ve sürekli dünya gündeminin ilk sıralarında yer aldığı düşünüldüğünde, yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için, Çin’in hala piyasa ekonomisi olmadığı gerçeğini hatırlatmak gerekir. Çin, DTÖ’ye 2001 yılında üye olduğunda, yapılan protokolde kendi piyasasının özellikleri sebebiyle özel hükümlere tabi tutulmuştur. Çin’in Batılı anlamda mükemmel bir piyasa ekonomisi olmayı isteyip istemediği konusunda kesin konuşmak çok kolay değildir. Fakat dünya ve muhatapları tarafından öyle algılanmak istediği şüphe götürmez bir gerçektir. DTÖ’ye giriş sürecinde Çinli temsilcinin Çin’in piyasasını “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak tanıttığı görülmektedir.³⁷² Diğer taraftan, fiyat indirme (dumping) soruşturmalarına izin verecek şekilde diğer DTÖ üyeleri tarafından Çin’in piyasa dışı ekonomi olarak değerlendirilmesi, ithalatçı ülkelerin işine gelmiştir. Çin’e karşı bir tür ayrımcılık anlamına gelen bu “piyasa dışı ekonomi” statüsünün, söz konusu protokol hükümlerinin 2016’da sona ermesinin ardından nasıl bir düzenlemeye tabi tutulacağı şu an için bilinmemektedir.³⁷³

Çin, piyasa dışı ekonomi statüsünü üyelik görüşmelerinde kabul etmek zorunda kalmasına rağmen, yapılan bu istisnai işlemin anlamsız olduğunu düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. Üstelik Çinli yetkililer de bu durumdan hoşnut olmadıklarını belirten açıklamalar yapmıştır. Nihai anlamda haksız bir talebe maruz kaldıklarını; fakat kabul etmekten başka seçeneklerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Çinli ticaret yetkililerinin bir kısmı Rusya’nın bile piyasa ekonomisi olarak tanındığına işaret ederek, başka herhangi bir ülkenin piyasa statüsü konusunda zaman sınırlamasına tabi tutulmadığını belirtmişlerdir.³⁷⁴ Çin, dumping meselesinde ayrımcılığa uğramamak amacıyla, piyasa ekonomisi olarak tanınmak için, diğer ülkeler üzerinde 2003’ten bu yana lobicilik

³⁷¹ Benjamin O. Fordham and Katja B. Kleinberg, “International Trade and US Relations with China”, *Foreign Policy Analysis*, vol. 7, 2011, p. 233.

³⁷² “Report of the Working Party On the Accession of China”, World Trade Organization, 10 November 2001, p. 1.

³⁷³ “Protocol On the Accession of The People’s Republic of China”, World Trade Organization, 10 November 2001, p. 9.

³⁷⁴ Stephen Green, “China’s Quest for Market Economy Status”, The Royal Institute of International Affairs Briefing Note, May 2004, p.4.

faaliyeti yürütmektedir.³⁷⁵ Ekonomik kalkınma hedeflerini hızlandırabilmek için diğer ülkelerden piyasa ekonomisi statüsünü elde etmek, Çin açısından neredeyse “ulusal gurur meselesi” haline gelmiş ve “uluslararası kabulün alameti” gibi görülmeye başlanmıştır.³⁷⁶ 2004 yılında ilk defa Yeni Zelanda, Çin’i piyasa ekonomisi olarak tanımış ve ardından onlarca ülke aynı yolu izlemiştir. Pekçok ülke piyasa ekonomisi statüsünü tanımayı, Çin’le serbest ticaret anlaşmaları müzakerelerini yürütmek için bir koşul olarak öne sürmüştür. Avustralya, Peru, Şili ve ASEAN ülkeleri Çin’in piyasa ekonomisi statüsünü böyle tanımıştır. Geline nokta ABD, AB, Japonya, Kanada, Hindistan ve Meksika Çin’i hala piyasa ekonomisi olarak tanımayan ülkelerdir. Brezilya ise politik bir deklarasyonla tanımış; fakat legal anlamda kararını uygulamaya koymamıştır.³⁷⁷

Ticari ortakların diplomatik mübadelelerinin diplomatik temsil yoluyla ikili ticareti beslediği bilinmektedir.³⁷⁸ Devlet gezileri de benzer bir mantıkla ticari ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Fakat ticaret için ekonomik diplomasinin taşıdığı önemin, ikili politik ilişkiler bağlamında ticarete nasıl yansıdığı meselesi farklı boyutları da içermektedir. Öncelikle; Çin yönetiminin ticari kararları etkileme kapasitesi, Batılı serbest piyasa ekonomilerine göre daha fazladır. Ekonomiye devletin müdahale edebilmesi, ticari akışlardan dış politika aracı olarak yararlanabilmeyi elverişli kılmaktadır.³⁷⁹

Bu bağlamda, Dalai Lama’nın gezilerinin Çin’in ikili ticareti üzerindeki etkisi incelenebilir.³⁸⁰ Bazı ülkelerdeki dışişleri yetkililerinin Dalai Lama’yı kabul ederek

³⁷⁵ Robert G. Sutter, *Chinese Foreign Relations: Power and Policy since the Cold War*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2008, p. 346.

³⁷⁶ Stephen Green, A.g.m., p. 2.

³⁷⁷ Laura Puccio, “Granting Market Economy Status to China”, European Parliamentary Research Service, November 2015, p. 1.

³⁷⁸ Andrew Rose, “Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion, *World Economy*, vol 30, pp. 22-38.

³⁷⁹ Bunun en önemli sebeplerinden biri, “politik hesap verebilirlik” düzeyinin düşük olmasıdır. Ayrıca, ekonomiye müdahale eden devletler resmi ticaret politikalarına daha az bağlı hareket edilebilmektedir. Toke S. Aidt and Martin Gassabner, “Do Autocratic State Trade Less”, *The World Bank Economic Review*, vol 24, no. 1, 2010, p. 71.

³⁸⁰ Andreas Fuchs and Nils-Hendrik Klann, ampirik verilere dayanarak geliştirdikleri bir modelle 1991-2008 yılları arasında Çin’in 159 ticari ortağının ihracat akışlarını incelemiştir. Çalışmada, Dalai Lama’yı kabul eden ülkelere yönelik Çin’in ihracatını azaltma yoluyla ekonomik cezalandırma uygulama politikası test edilmiştir. Sonuçta, Hu Jintao döneminde (2002-2008) üst düzey Dalai Lama gezilerinin Çin’e ihracat üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Devlet Başkanları veya hükümet başkanları ile Dalai Lama arasında gerçekleşen görüşmeler, Çin tarafından ihracatın ortalama %16.9 azaltılmasına yol

görüşmeleri, o ülkelerin Çin ile ticaretini düşüren bir etki yaratmıştır. Çin hükümetinin bu konudaki kararlılığı Fransa örneğinde çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2008’de Fransa Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy ile Dalai Lama arasındaki görüşmeye misilleme olarak iki önemli Çinli ticaret delegasyonunun gezi planı iptal edilmiştir. Mesela, Dalai Lama’nın 1995’te Clinton yönetimi tarafından resmi olarak kabul edilmesi, ABD-Çin ticareti üzerinde bir maliyet doğurmuştur.³⁸¹ Diğer bir örnek, 2009 yılında Hollanda Dışişleri Bakanı ve bazı Parlamento üyelerinin Tibet lideriyle görüşmeleridir. Hollanda Başbakanı Jan Peter Balkenende, Dalai Lama ile kişisel görüşmelerin doğurabileceği “yersiz risk”ten kaynaklanan korkusunu dile getirmiştir.³⁸² Dalai Lama’nın kendisi de, pek çok politikacının bakan veya başbakan olduktan sonra görüşme taleplerini geri çevirdiklerine dikkat çekerek, “Çin’le ekonomik ilişkilerin galip gelmeye başladığı” sonucuna varmıştır.³⁸³ Dolayısıyla, Dalai Lama ile görüşmelerin ihracat üzerinde yarattığı zarar verici etki, diplomatik mantık gereği yüksek düzeyde yetkililer söz konusu olduğunda daha da artmaktadır. Ancak, Çin ticaretteki sapmadan kaynaklanan ekonomik kayıplar ile rejimi istikrarlaştırıcı politik kazanımlar arasında bir tercihle karşılaştığında, rasyonel olarak fırsat maliyeti hesaplaması yapmaktadır. İthalat kararlarında etkili olan politik tercihlerinden kaynaklanan ekonomik kayıpları azaltmak için mümkün olan en kısa sürede ortaklarıyla ticari ilişkilerini düzeltmenin, Çin’in çıkarına olacağını düşünmektedir.³⁸⁴

2.3.5. Çin’in Dış Yardımları ve Hükümet Destekli Yatırımları

Çin, 2000’li yılların başından itibaren kalkınma yardımlarını ve hükümet destekli yatırımlarını büyük ölçekte genişletmiştir. Bu çerçevede dünya genelinde 90’dan fazla ülkede çeşitli girişimleri desteklemektedir. Son yıllarda bu programlarla

açmıştır. Bu etkinin, temelde makine ve ulaşım ekipmanları ihracatında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, söz konusu etkinin görüşmenin yapılmasından bir yıl sonra ortadan kalktığı görülmektedir. Andreas Fuchs and Nils-Hendrik Klann, “Playing a Visit: Dalai Lama Effect on International Trade”, *Journal of International Economics*, vol 91, 2013, pp. 164-177.

³⁸¹ “On May Mind; If He Can, Can I?”, *The New York Times*, 15 September 1995.

³⁸² “Dalai Lama Meets Foreign Minister, But Not Prime Minister”, NRC Handelsblad, 5 June 2009. http://vorige.nrc.nl/international/article2262841.ece/Dalai_lama_meets_foreign_minister,_but_not_prime_minister.

³⁸³ “Dalai Lama Visit Jeopardizes German Business Interests”, *Spiegel Online International*, 17 Sptember 2007. <http://www.spiegel.de/international/world/courting-beijing-s-wrath-dalai-lama-visit-jeopardizes-german-business-interests-a-506166.html>.

³⁸⁴ Andreas Fuchs and Nils-Hendrik Klann, “Playing a Visit: Dalai Lama Effect on International Trade”, *Journal of International Economics*, vol 91, 2013, p. 167.

yapılan yardımlarda, enerji kaynaklarının yurtdışı arzının geliştirilmesi vurgusu öne çıkmaktadır. Programların çoğunluğu kredilerle finanse edilirken, tatmin edici sübvansiyonlarla desteklenmektedir. Çin'in dış yardımlarında önemli bir yere sahip olan borç yönetimi koşulları, ABD ve diğer OECD ülkelerinin kalkınma yardımlarının temel özelliğini oluşturan hibe yardımından oldukça farklı bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca, Çin'in dış yardımlarının, genel uluslararası normlarla uyumlu şekilde, donör ülkelerden alıcı ülkelere doğru yapılan ihracata bağlandığı veya bununla sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır.³⁸⁵

Çin'in dış yardımları ve hükümet destekli yatırımları ABD veya diğer ülkelerin kalkınma yardımlarından çok daha geniş bir çerçevede tanımlanmıştır.³⁸⁶ Çin kaynakları resmi olarak bu programları üç kategoriye ayırmıştır: hibe yardımları, faizsiz krediler ve imtiyazlı krediler. İlk ikisi Çin devlet bütçesinden finanse edilirken, üçüncüsü Çin İhracat-İthalat Bankası tarafından fonlanmaktadır. Söz konusu yardım programlarının çoğunda hibe yardımları %25'in altında kalırken, program kapsamında satın alınacak malların %50'sinin Çin kökenli olması şartı konulmuştur.³⁸⁷

Çin tarafından taahhüt edilen yardımlar 2009 yılında 124.8 milyar dolardan, 2010'da 168.6 milyar dolara ve 2011 yılında da 189.3 milyar dolara ulaşmıştır. 2001 yılındaki rakamın 1.7 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde, Çin'in dış yardım ve hükümet destekli yatırımlarında 10 yıl içinde meydana gelen artış göz kamaştırıcıdır. 2010 ve 2011 yıllarında taahhüt edilen miktarlar, Çin'in GSYİH'sinin %3'üne tekabül etmekte; savunma bütçesinin ise yaklaşık iki katını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, ABD Kalkınma Birimi'nin 2011 yılında sağladığı kalkınma yardımları (Afganistan ve Irak dışarıda tutulursa) 8 milyar dolardır. Bununla beraber, ABD İhracat-İthalat Bankası 2011 yılında dünya genelinde dış krediler için 6.3 milyar dolar sağlamıştır. Ancak, karşılaştırma yaparken dikkat edilmesi gereken husus Çin'in yardım programlarının çok daha geniş bir şekilde tanımlanmış olmasıdır. ABD dış yardımlarının büyük

³⁸⁵ Charles Wolf, Xiao Wang, and Eric Warner, *China's Foreign Aid and Government-Sponsored Investment Activities: Scale, Content, Destinations and Implications*, Washington, RAND, 2013, p. 8.

³⁸⁶ Bilgilendirme Ofisi'nin yaptığı tanıma göre; dış yardım "gelişmekte olan ülkeler arasında karşılıklı yardımlaşmayı, pratik etkilere odaklanmayı, alıcı ülkelerin çıkarlarıyla uyum sağlamayı, dostane ikili ilişkiler geliştirme ve gelişmekte olan ülkelerle ekonomik ve teknik işbirliği yoluyla karşılıklı fayda sağlama çabasını" temsil etmektedir. "China's Foreign Aid", Information Office of the State Council, Beijing, April 2011.

³⁸⁷ Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2011.

çoğunluğunu hibeler oluşturarak, Çin'in yardım programları kredilerle finanse edilmektedir. Ayrıca, Çin'in taahhütleri ile gerçekleşen gönderimler arasında da ciddi bir fark bulunmaktadır.³⁸⁸

Çin'in dış yardım ve hükümet destekli yatırımlarının amaçlarına bakıldığında, doğal kaynak geliştirilmesi projelerinin genel fonlama içinde %42'lik bir yer tuttuğu görülmektedir. Altyapı projeleri %40, borç bağıışı ve insani yardım gibi diğer projeler %18'lik bir paya sahiptir. Altyapı ve doğal kaynak projeleri çoğunlukla birbirini tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır. Örneğin, yol veya liman yapımı doğal kaynak projeleri için zorunlu olabilmektedir. Altyapı ve kaynak gelişimi arasındaki ilişkinin diğer bir boyutu da, Çin ve yardım alan ülkeler arasında muhtemel müzakere veya pazarlık etkileşimlerini yanıttır.³⁸⁹ Ayrıca, programların tutarı ve amaçları bölgelere göre farklılaşabilmektedir.

Çin'in önceliklerini ve çıkarlarını tespit edebilmek açısından yapılan dış yardım ve hükümet destekli yatırımların coğrafi dağılımı önem arz etmektedir. 2001-2011 yılları arasında Latin Amerika'daki 17 ülkeye toplam 186 milyar dolarlık taahhütte bulunulduğu görülmektedir. Latin Amerika bölgesi, aynı zamanda, altı bölge arasında doğal kaynak gelişimi projelerine en fazla yatırım yapılan bölgedir. İkinci sırada 50 ülkeye dağıtılan yardım ve yatırımların toplam tutarı 175 milyar dolar olmak üzere Afrika bölgesi gelmektedir.³⁹⁰

Latin Amerika, 2001-2011 yılları arasında diğer bölgelere göre en fazla yardım alan bölge konumundadır. Arjantin, Venezuela, Brezilya, Ekvador ve Şili'yi içine alan doğal kaynak projeleri yardımların büyük kısmını oluşturmaktadır. 2005'ten önce bölgesel programların çoğunluğu enerji santrali, ulaşım, barınma ve telekomünikasyon projelerini içeren altyapıya odaklanmıştır. 2008 yılından sonra bölgeye taahhüt edilen yardımların tutarı, 2001-2011 yılları arasında yapılan yardımların %95'ini oluşturmaktadır. Çinli mineral şirketleri tarafından bölgeye uzun dönemli yatırımlar yapılmıştır. Çin'in üç önemli ulusal petrol şirketi olan SINOPEC, CNOOC ve CNPC ana yatırımcılardır. Venezuela'daki altyapı projeleri Çin Kalkınma Bankası tarafından

³⁸⁸ Charles Wolf, Xiao Wang, and Eric Warner, A.g.e., p. 18.

³⁸⁹ Charles Wolf, Xiao Wang, and Eric Warner, A.g.e., pp. 22-23.

³⁹⁰ Charles Wolf, Xiao Wang, and Eric Warner, A.g.e., p. 50.

finanse edilmiş; petrol gönderimi ile geri ödemesi gerçekleştirilecektir.³⁹¹ Ayrıca, 2005'te Dominik Cumhuriyeti'ne ve 2007'de de Kosta Rika'ya yapılan yardımlar, bu iki ülkenin Çin'i diplomatik olarak tanıyarak Tayvan'la bağlarını koparmalarının hemen arkasından gelmiştir.³⁹² Dominik Cumhuriyeti 122 milyon dolar ve Kosta Rika 380 milyon dolarlık bir yardım alırken, 2001-2011 yılları arasında bu iki ülkeye yapılan tek yardım bunlar olmuştur.

Afrika, yardım alan bölgeler arasında ikincidir. 2004'ten önce programların çoğu borç iptali ve insani yardım gibi "diğer" olarak ifade edilen kategoride toplanmıştır. Fakat, bu tarihten sonra, özellikle 2003 ve 2006'da düzenlenen Çin-Afrika zirvelerini takiben yardımlar doğal kaynak ve altyapıdan oluşan projelere aktarılmaya başlanmıştır. 2008 yılında yardımlar en yüksek noktaya ulaşmış; 2009 ile 2011 yılları arasında ise düşüşe geçmiştir. Özellikle hidroelektrik, yol ve demiryolu projeleri Afrika'nın tamamında önemli bir yer edinmektedir. 17 baraj ve hidroelektrik santrali, 19 yol ve 17 demiryolu projesi yapılmıştır. 2008 yılında Afrika'da altyapı-kalkınma programlarına yapılan yardım, Çin'in o yıl dünya genelindeki altyapı ödemelerinin %90'ına tekabül etmektedir. Afrika'nın ayırt edici özelliklerinden biri de, Çin'in diplomatik girişimlerinin bir parçası olarak Ruanda ve Mozanbik'te stadyum, Ruanda ve Lesotho'da ise parlamento binası yapımı gibi projelerin bulunmasıdır. Afrika'daki doğal kaynak geliştirme programlarının büyük çoğunluğunda petrol ana amaçlardan biridir. Fakat altın, uranyum, platinyum, pırlanta ve alimünyum kaynaklarının geliştirilmesi projeleri de söz konusudur. Nijerya, bölgede en çok yardım alan ülkedir.

Çin'in Afrika'ya yaptığı dış yardım ve yatırımlarda 2008 sonrası yaşanan dalgalanmanın nedenlerini belirlemek için özel bir incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, Çin Bilgilendirme Ofisi'nin 2014'te yayınladığı Beyaz Belge'ye göre Çin'in 2010-2012 yılları arasında yaptığı dış yardımın coğrafi dağılımı şöyledir: %51,8 Afrika, %30,5 Asya, %8,4 Latin Amerika ve Karayipler, %4,2 Okyanusya, %1,7 Avrupa ve %3,4 diğerleri. Yapılan dış yardımların hangi alanlara hasredildiğine bakıldığında ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: %44,8 ekonomik altyapı, %27,6 sosyal ve kamusal

³⁹¹ Simon Hall and Xu Wan, "CNPC, SINOPEC, CNOOC Sign Venezuela O&G Deals", *Dow Jones Newswires*, 3 December 2010.

³⁹² "China Establishes Diplomatic Relations with the Commonwealth of Dominica," Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 30 March 2004. "China, Costa Rica Set Up Diplomatic Ties", *China Daily*, 26 June 2007.

altyapı, %15 maddi ve varlık yardımı, %5,8 insan kaynakları geliştirme işbirliği, %3,6 endüstri, %2 tarım, %0,4 insani yardım ve %0,8 diğerleri.³⁹³ Dolayısıyla, Afrika üzerinde etkinlik kurma rekabetinin yoğunluğu ve Çin'in Afrika'da nasıl algılandığı ile ilgili zaman içinde yaşanan değişimin söz konusu dalgalanmada etkili olduğu genel olarak varsayılabilir.

Orta Doğu ülkeleri, petrol ve doğal gaz projelerini finanse etmeye yönelik yardımlar almıştır. İran ve Irak öne çıkan ülkelerdir. Demiryolu yapımı ve borç affını içeren yardımlar yapılmıştır. Bu bölgedeki büyük projelerin çoğu, Çin'in küresel kaynak stratejisi ile uyumludur. Irak'a yönelik borç affı ve iptaline yönelik yapılan 12 milyar dolarlık iki büyük yardım farklı özelliği sebebiyle dikkat çekicidir. Çin'in Orta Doğu'ya 2010 yılında 123 milyon dolar olan yardım taahhütü, sadece bir yıl aradan sonra 2011 yılında 52 milyar dolara bir anda sıçramıştır. Bu sıçramada İran'la yapılan anlaşmaların payı büyüktür. İkili ticaretin artırılmasına yönelik sekiz ayrı demiryolu hattının yapımını içeren 13 milyar dolarlık ve petrol sahası gelişimi ile ilgili 12 milyar dolarlık iki anlaşma, İran'ın Çin açısından önemini gözler önüne sermektedir. 2007 yılında Irak sınırı yakınında bulunan Yadavaran bölgesinde SINOPEC petrol gelişim projesine yatırım yaptıktan sonra, İran'ın Azadegan bölgesinde de çeşitli yatırımlar sürdürülmüştür.³⁹⁴

Güney Asya, doğal kaynak yerine sadece altyapı ve finansal yardımlara odaklanması açısından ayrıcalıklıdır. Güney Asya'nın oldukça sınırlı doğal kaynak birikiminin bulunması bunun en önemli sebebidir. İki büyük girişim söz konusudur: Liman, petrol rafinerisi ve tarımsal ilerleme projelerini içeren 2006'da imzalanan ekonomik kalkınma paketi ve 2010'da imzalanan 15 milyar dolarlık anlaşmayla yapımına başlanan iki hidroelektrik projesi. Yardım alan ülkeler Pakistan, Hindistan, Sri Lanka, Nepal ve Bangladeş'tir. Güney Asya'ya yapılan yardımların %87'sine tekabül eden yaklaşık 66 milyar dolarlık miktarla en büyük yardımı alan ülke Pakistan olmuştur.

³⁹³ "China's Foreign Aid (2014)", Information Office of the State Council, The People's Republic of China, July 2014, Beijing.

³⁹⁴ Eric Watkins, "Sinopec, "Iran to Develop Iran's Yadavaran Field", *Oil&Gas Journal*, 18 December 2007. <http://www.ogj.com/articles/2007/12/sinopec-iran-to-develop-irans-yadavaran-field.html>.

Orta Asya, göreceli olarak en düşük yardımı alan bölgedir. Bölgedeki yardımların çoğu petrol, doğal gaz ve madencilik projelerine hasredilmiştir. Son yıllarda ŞİÖ, Çin'in bölgedeki çok taraflı ticaretinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sonuçta, ŞİÖ'nün koordinasyonunda bölgesel altyapı ve doğal kaynak gelişimi konusunda pek çok program anlaşmasının yapılması sağlanmıştır. 10 yıllık süre içinde ŞİÖ platformunda yapılan anlaşmalar, genellikle 100 milyon doları geçmeyecek şekilde, küçük ölçekli olarak yapılmıştır. Ancak, 2010 yılında Çin enerji, doğal kaynak gelişimi ve temel altyapı projelerine yönelik ŞİÖ Kalkınma Bankası'na 8 milyar dolarlık finansal yatırımda bulunmuştur.³⁹⁵ Bölgede üç ülke öne çıkmaktadır. Kazakistan'a petrol ve bakır geliştirilmesi projelerine yönelik yardımlar yapılırken, Kırgızistan'la iki büyük hidroelektrik tesisi yapımına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Özbekistan'a ise doğal gaz yatırımı yapılmıştır. Tacikistan'a oldukça sınırlı bir yardım yapılmış; yapılan yardım da fiziksel altyapı ihtiyacına odaklanmıştır.

Çin'in Doğu Asya'daki yardımları diğer bölgelere nazaran en dengeli yaklaşımın yansıtıldığı bölge olarak göze çarpmaktadır. Kuzey Kore'ye gıda ve yakıt şeklinde yapılan aynı yardımlar farklı özelliği sebebiyle, Çin'in dış yardım ve hükümet destekli yatırım girişimlerinin dışında düşünülebilir. 2006 öncesinde Kuzey'deki ülkelerle ekonomik kalkınma projeleri esas alınırken, sonrasında altyapı projeleri öne çıkmaya başlamıştır. Güneydoğu Asya ülkelerinde ise yardımların büyük çoğunluğu altyapı projelerine ayrılırken, doğal kaynak ve "diğer" projeler de kısmen fonlanmıştır. 2001-2011 yılları arasında Kuzey'deki Moğolistan ve Kuzey Kore'ye gönderilen toplam yardımlar 9 milyon dolar civarındayken, Güneydoğu Asya ülkelerine toplamda yaklaşık 6 milyar dolarlık bir yardım yapılmıştır. Güney'de üç ülke öne çıkmıştır. Myanmar'a 1 milyar dolarlık Hatgyi barajının yapımı için yardımda bulunulmuş; Endonezya'daki kömür madenine ise Çin Yatırım Şirketi tarafından 1.9 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. Bununla beraber, Endonezya ve Çin arasında yapılan ticaret ve ekonomi anlaşmalarının bir parçası olarak söz konusu dönemde toplam 16.1 milyar dolar yardım

³⁹⁵ "China May Invest %8 bln for SCO Development Bank", *China Daily*, 2 December 2010. http://www.china.org.cn/business/2010-12/02/content_21469614.htm.

taahhüt edilmiştir. Ayrıca, Malezya'daki Sarawak Yenilenebilir Enerji Koridoru'na Çin Devlet Ağ Şirketi tarafından 11 milyar dolarlık yatırım taahhüdünde bulunulmuştur.³⁹⁶

Bu bölgedeki programların, Çin'in çıkarlarını tamamlayıcı istisnalar dışında, genel olarak alıcı ülkelerin ihtiyaçlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu istisnaların en dikkat çekici olanlarından biri, 2010 yılında Myanmar'a petrol ve gaz boru hattı yapımına yönelik verilen 2.4 milyar dolarlık kredidir.³⁹⁷ Buna ek olarak, Laos'un başkentini Çin'e bağlayan demiryolu yapımına ilişkin 2011 yılında verilen 7 milyar dolarlık kredi zikredilebilir.³⁹⁸

Çin'in altyapı destekleri ise farklı proje türlerine göre çeşitli ülkelere dağıtılmıştır. 2011 yılında Kuzey Kore'ye Dandong Limanı'nın yapımında (7.1 milyar dolar) ve Kuzey Kore'nin özel ekonomik bölgesi olan Rason'da (Kuzey Kore, Çin ve Rusya'nın sınırlarının kesiştiği bölge) rıhtım, anayol ve enerji santralinin yapımında (2 milyar dolar) iki büyük altyapı projesi bağlamında harcama yapılmıştır. Güneydoğu Asya'da Myanmar ve Endonezya'da birer hidroelektrik santrali; Laos, Myanmar ve Filipinler arasında yayılmış dört demiryolu projesi (8 milyar dolar) ve Kamboçya'da bir senato binasının inşası (2 milyar dolar) için yardımlarda bulunulmuştur.

Ülkesel bazda genel olarak bakılacak olursa, 2001-2011 yılları arasında Çin'den en fazla dış yardım ve yatırım alan (dolar cinsinden) ilk on ülke ise şöyle sıralanabilir: 1) Venezuela: 106 milyar 2) İran: 89 milyar 3) Nijerya: 72 milyar 4) Pakistan: 66 milyar 5) Brezilya: 40 milyar 6) Endonezya: 38 milyar 7) Arjantin: 24 milyar 8) Gana: 22 milyar 9) Malezya: 14 milyar 10) Tayland: 13 milyar.³⁹⁹

Çin, yaptığı dış yardımları ekonomi yönetiminin stratejik amaçlarına uygun düşecek bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Kalkınma programları çerçevesinde oluşturduğu denizaşırı özel ekonomik bölgeler, bir yandan Çin'in "kalkınmacı devlet modelini uluslararasılaştırması"na hizmet ederken, diğer yandan Çinli şirketlerin yabancı yatırımlarına zemin hazırlayan önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu

³⁹⁶ "China, Malaysia to pump billions into Borneo power Project", *Asiaone News*, 11 January 2010. <http://news.asiaone.com/News/Latest+News/Business/Story/A1Story20100111-191126.html>.

³⁹⁷ Anurag Joshi, "Exim Seeks Clout in Myanmar as China Pours Cash: Corporate India", *Bloomberg Business*, 26 July 2013.

³⁹⁸ "Integrating Souteast Asia: China Coming Down the Tracks", *The Economist*, 20 Jauary 2011.

³⁹⁹ Charles Wolf, Xiao Wang, and Eric Warner, *China's Foreign Aid and Government-Sponsored Investment Activities: Scale, Content, Destinations and Implications*, p. 50.

ekonomik bölgelere yönelik yüksek düzeyde bir harcama yapılmaktadır. 2010 yılı itibariyle şirketler tek başlarına bu bölgelere 730.97 milyon dolarlık altyapı harcaması yapmış; Çin hükümeti bunun en az %30'unu karşılama sözü vermiştir. 50'ye yakın sayıda ve çeşitli ülkelerde oluşturulan bu ekonomik bölgelerin desteklenmesindeki stratejik amaç bellidir.⁴⁰⁰ Gelişmiş Çinli şirketlerin dış yatırımlarını kolaylaştırmak, Çin yapımı makine ve ekipmanlara olan talebi artırmak ve üçüncü ülkelere Çin üretimini taşıyarak ticari uyuşmazlıkları azaltmak suretiyle Çin'in kendi içsel yeniden yapılanmasını hızlandıracak bir platform sağlamak ana gayedir.⁴⁰¹

Çin'in dış yardımlarını doğal kaynak edinimine yönelik kullandığı şeklindeki eleştiriler, denizaşırı özel ekonomik bölgeler bağlamında mevcut bulgularla uyumsuzdur. Ancak, bu çerçevede benimsenen kalkınma programları üzerinden Çin modelinin alıcı ülkelerde desteklenmesi ve kalkınma yardımlarının yatırımcı şirketlere kapı aralamak için kullanılması söz konusudur. Dolayısıyla, Çin'in dış yardım ve yatırımlarının ya kaynak edinimi ya da doğrudan ticari kazanç sağlama amaçlarına yönelik olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Zha Daojiong, Çin'in kalkınma yardımları konusundaki uygulamalarının geçmişte kendi maruz kaldığı tecrübelerle dayandığını; fakat Çin'in bu konuda son derece dikkatli davranarak önemli bir farklılığı temsil ettiğini iddia etmektedir.⁴⁰² Çin, kalkınma yardımlarıyla ilk olarak 1950'lilerde Sovyetler Birliği ile ittifak kurduğunda tanışmıştır. Çin'in ilk Beş-Yıllık Ekonomi Planı'nda, özellikle endüstriyel gelişim kısmı, neredeyse tamamen Sovyetler'den gelen mali, ekipman ve insan kaynağı yardımına dayanmaktadır. Bunun karşılığında, Sovyetler Birliği Çin'den ulusal ve uluslararası politikanın her boyutundaki tercihlerinde tam bir bağlılık talep etmiştir. Sovyet yardımlarına bağlılığın doğurduğu

⁴⁰⁰ Özel ekonomik bölgeler, Çin'in geliştirmekte olan ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmek için başvurduğu yeni araçlardan biridir. Bu bölgelerde enerji, imalat, ihracat süreçlendirilmesi ve lojistik gibi faaliyetler yürütülmektedir. Çin'in oluşturduğu özel ekonomik bölgeler konusunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çin, 2006-2007 yılları arasında desteklemek üzere ilk 19 özel ekonomik bölgeyi seçmiştir. Bazılarında birden fazla özel ekonomik bölge kurulduğu anlaşılan ülkeler şunlardır: Cezayir, Kamboçya, Mısır, Etiyopya, Endonezya, Mauritius, Meksika, Nijerya (2), Pakistan, Rusya (3), Güney Kore, Tayland, Venezuela, Vietnam (2) ve Zambia. Deborah Brautigam and Tang Xiaoyang, "Economic Statecraft in China's New Overseas Special Economic Zones: Soft Power, Business, or Resource Security", *International Affairs*, vol. 88, no. 4, 2012, p. 805.

⁴⁰¹ Deborah Brautigam and Tang Xiaoyang, A.g.m., pp. 815-816.

⁴⁰² Elizabeth Economy and Zha Daojiong, "Global Development and Investment", in *Debating China: U.S.-China Relationship in Ten Conversations*, (ed.) Nina Hachigian, New York, Oxford University Press, 2014, p. 139.

bu politik yük, Çin-Sovyet ittifakının parçalanmasının altında yatan en önemli ekonomik nedenlerden biridir. Bununla beraber, Çin'in yaptığı yardımları yabancı şirketlerin o ülkeye girişiyle irtibatlandırması kalkınma yardımlarının temel bir özelliğidir. Çin, bu yöntemi 1970'lerde yararlandığı kalkınma yardımlarından öğrenmiştir. Çin piyasasının dönüştürülmesinde, Japonya ve Avrupa ülkelerinden alınan ikili yardımların ve Dünya Bankası'nın sağladığı çok taraflı yardımların rolünü reddetmek mümkün değildir. Ancak, tüm bunlara rağmen Çin kalkınma yardımlarını, geçmişteki mevcut örneklerde görüldüğü gibi, söz konusu alıcı ülkelerde ne politik bir baskı uygulamaya yönelik ne de rejim değişikliğine bir ön koşul olarak kullanmaktadır. İnsan haklarının geliştirilmesi gibi zorlayıcı normatif beklentileri de bulunmamaktadır.

Çin'in doğal kaynak edinimi arayışının ekonomik kalkınma açısından doğal ve kaçınılmaz olduğunu vurgulayan Zha, Çin'in 1990'ların ortalarına kadar endüstrileşmesini geliştirmek için kendi doğal kaynaklarını dışarıya ithal ettiğini hatırlatmaktadır. Bugün Çin'e kaynak arzında bulunan ülkelerin de, Çin'in geçmişte aynen yaptığı gibi, endüstrileşmede bir üst aşamaya geçebilmelerinin tek yolu doğal kaynaklarını dışarıya satmalarıdır. Çin doğal kaynak pazarındaki rekabete sonradan katıldığından, kaynak zengini fakat politik olarak istikrarsız ülkelerle ilişkiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Kaldı ki; Çin'in kaynak ihtiyacı dünya ekonomisinde üstlendiği üretici rolünden kaynaklanmaktadır. Çin, aslında toplam enerji arzında %85 kendine yeten bir ülkedir. Fakat ihracata yönelik üretim sürecinde Çin'in enerji kaynağının %25'i tüketilmektedir. Dolayısıyla, mevcut ve giderek artan üretim hacmi mecburen Çin'i enerji ihraç eden ülke konumuna getirmektedir.

Son olarak, ülkelerin ekonomik kalkınmalarıyla askeri ilişkileri arasında doğrudan bir paralellik olmadığı görülmektedir. Çin'in ekonomik etkinliğini dikkate almadan bazı devletler askeri güvenliği daha fazla önemsiyor olabilirler. Mesela, Çin ve Japonya arasında geniş bir ticaret hacmi olmasına rağmen, giderek artan bir şekilde güvenlik rekabetine sürüklendikleri izlenimi vermektedir. Diğer taraftan, Çin'in büyüyen ekonomik gücünün etkinliği üzerinde ters etkiler doğurma ihtimalini değerlendirmek de mümkündür. Ekonomi ve güvenlik arasındaki ilişki farklı değişkenleri de içeren daha kompleks bir yapıya sahiptir. Çin'in yükselen gücü bazı ülkelerde ekonomik bağımlılık korkusu yaratabilir. Bu korku da başka ekonomik

ortaklar arayışıyla, Çin'in ekonomik gücünü dengeleme ve etkinliğini hafifletme eğilimini teşvik edebilir. Dolayısıyla, özellikle bölgesel bağlamda ekonomik dengelemenin nedenleri ve hangi koşullar altında başarılı olabileceği konusunda ekstra değerlendirmelere ihtiyaç vardır. Özellikle içsel faktörler ve ulusal kimlik sorunları bu bağlamda devreye girmektedir.

2.4.Çin'in Askeri Gücü

Çin'in askeri yeteneklerindeki artış reddedilemeyecek bir gerçektir. Fakat askeri gücünün tüm boyutlarında eşit oranda ve muntazam bir gelişmenin olduğunu söylemek de zordur. Ayrıca, Çin'in artan askeri yetenekleri komşuları tarafından kaygıyla izlenmekte; bu askeri yükselişi etkisizleştirme veya önlemeye yönelik ilgileri kuvvetlenmektedir. Makro düzeyde kabaca bakıldığında, Çin'in savunma bütçesi 1990'dan itibaren her yıl yaklaşık %9 oranında artış göstermiştir. Bu oran Çin'in gayrisafi yurtiçi hasılasındaki yıllık büyümesini geride bırakarak, daha gelişmiş askeri donanımına sahip olmasını sağlamıştır. Deng Xiaoping'in iktidara geldiği 1978'deki ilk icraatlarından birinin savunma bütçesini baş aşağı düşüşe geçirmek olduğu düşünüldüğünde⁴⁰³, zaman içinde Çin'in ekonomik büyüme ve askeri harcamalar dengesinde bir sapmanın yaşandığı anlaşılmış olur.

2.4.1. Çin'in Askeri Kaynakları ve Yetenekleri

Çin'in modernleşmesinde askeri gücüne görece öncelik vermesini yansıtan bu sapma, 1989'da uluslararası sistemde yaşanan önemli değişimin bir sonucudur. ABD'nin giderek daha da güçlenmesi ve Tayvan'ın anavatanından tamamen kopma eğilimi göstermesi gibi olaylar karşısında, Çin savunma bütçesinden duyduğu hoşnutsuzluğu gidermeye çalışmıştır. 1989'dan 2005 yılına kadar Çin'in resmi askeri bütçesi yıllık ortalama %15.4 oranında artış göstermiştir. Askeri harcamada yaşanan bu büyük artış oranı, 2004 yılında merkezi hükümetin toplam harcamalarının %12.7'sine tekabül etmektedir.⁴⁰⁴ Çin'in askeri harcamaları 1989 yılında 16,600 milyar dolar iken,

⁴⁰³ 1970'lerin ortasında GSYİH'nin %16'sından Deng'in reformlarının hızlandığı dönemde %3'e kadar indi ve sonraki dönemde daha da azaldı. William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara, Efil, 2011, s. 19.

⁴⁰⁴ David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, Berkeley, University of California Press, 2002, p. 188-189.

2011 yılında 129,272 milyar dolara ulaşarak dünyadaki ikinci büyük askeri harcama yapan ülke sıralamasına yükselmiştir.⁴⁰⁵

Çin'in askeri modernleşmesi bağlamında edindiği donanımın niteliğine bakıldığında, içeride ve Doğu Asya kıyıları çevresinde güç projeksiyonu optimizasyonuna yönelik olarak dördüncü nesil bombardıman uçakları, dizel denizaltılar ve balistik füzelerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Çin'in bu yeni askeri varlıklarını kullanma noktasında ne ölçüde yetkin olduğunu bilmek çok kolay olmasa da, Asya'da güç projeksiyonu kabiliyetini artıran modern bir orduya sahip olma arzusu oldukça belirgindir.⁴⁰⁶ ABD ile kıyaslandığında Çin'in askeri güç projeksiyonu halen oldukça sınırlıdır.⁴⁰⁷ Fakat Pekin'in askeri yetenekleri 1990'ların ortalarından bugüne önemli ölçüde gelişmiştir. 2003 yılından 2013'ün ortalarına kadar, ikisi kadın olmak üzere toplam oniki Çinli astronot taşıyan, beş başarılı insanlı uzay aracı gönderimini gerçekleştirmiştir. Silah ve havacılık sanayilerinde ilerleme kaydedildiği anlaşılmaktadır. 2007'de yıpranmış bir uyduyu yere indirmiştir. 2008'in sonlarında Halkın Kurtuluş Ordusu'na bağlı donanma uluslararası sularda korsanlıkla mücadele operasyonlarına katılmıştır. 2010'da anti-balistik füze kapasitesini test etmiştir. Ocak 2011'de ilk gizli uçak tanıtımını yapmıştır. Yine 2011'de ilk uçak gemisini denize indirmiştir. Daha güçlü nükleer denizaltı ve denizaltı füzesi yeteneklerini geliştirmeye devam etmektedir. Gelişmiş siber yetenekleri giderek artmaktadır. 2011 Libya savaşı sırasında orada bulunan 36 bin Çin vatandaşı ile diğer uluslardan insanları başarıyla tahliye edebilmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ "Military Expenditure of China", *SIPRI Military Expenditure Database*, Stockholm International Peace Research Institute, 2011.

⁴⁰⁶ Çin, halihazırda yüksek performanslı uçak motorları üretme çabası içindedir. Savunma endüstrisindeki yetersizliğini, Rusya'dan ileri teknoloji ithalatı yaparak gidermeye çalışmaktadır. Rusya ise bu tür teknolojileri Hindistan ve Vietnam'dan sağlamaktadır. Buna ilaveten, Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun savaş deneyimi, askeri profesyonellik anlamında, ABD ile mukayese edildiğinde oldukça düşüktür. Çin ordusu en son 1979'da Vietnam'da gerçek anlamda savaşmıştır. Dolayısıyla, Çin ordusunun kompleks ortak operasyonlar yürütme kabiliyetinin başarısı konusunda şüpheler bulunmaktadır.

⁴⁰⁷ Thomas Chritensen'in da belirttiği gibi "bir zorunluluk olarak, ancak ABD'den daha inovatif olduktan sonra, Çin askeri işlerinde süregiden devrimde teknolojik gelişim seviyelerini atlayabilir ve ABD ile arasındaki uçurumu çabucak kapatabilir." Thomas J. Christensen, "Posing Problems without Catching Up: China's Rise and Challenges for US Security Policy", *International Security*, vol. 25, no. 4, p. 8. ABD'nin geliştirdiği hava-deniz savaşı konsepti, mevcut askeri gücünün üstünlüğünü yansıtan nihai gösterge olarak algılanmaktadır.

⁴⁰⁸ David M. Lampton, *Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping*, Berkeley, University of California Press, 2014, p. 41.

Çin'in askeri yeteneklerindeki büyüme, elbette, Pekin ve Washington arasındaki güç dengesizliğini değiştirmemiştir. Halkın Kurtuluşu Ordusu, her açıdan ABD ordusunun hala çok gerisindedir. 2011 yılında Çin, dünyadaki toplam askeri harcamaların %5.5'ini oluştursa bile, aynı yıl ABD %45.7'sini tek başına temsil etmekteydi.⁴⁰⁹ Diğer taraftan, Çin'in askeri gücündeki yükseliş Tayvan, Japonya ve Rusya karşısındaki nispi artışını yansıtmaktadır. Bununla beraber, bölgesel düzeydeki toplam askeri harcamalarda da artış olduğu görülmektedir.⁴¹⁰ Bölge devletlerinin askeri yeteneklerini geliştirme konusunda istekli oldukları anlaşılmaktadır.⁴¹¹ Örneğin; Avustralya 2009 Savunma Raporu'nda Çin'in Asya'da en büyük askeri güç olacağı öngörüsüne bağlı olarak savunma yeteneğini ve savunma ilişkilerini geliştirme değerlendirmesine yer vermiştir. Raporda, uzun menzilli kruz füzesi edinilmesi, denizaltı filosunun iki katına çıkarılması, 100 adet F-35 uçağı ve 8 adet yeni savaş gemisi satın alınması öngörülmüştür.⁴¹² Fakat, yine de genel olarak bakıldığında, Çin'in çevresindeki ülkeler Çin'in askeri yükselişine rağmen, savunma harcamalarını aşırı düzeyde artırma eğilimi göstermemektedir.

2.4.2. Çin'in Tehdit Algılaması ve Güvenlik Çevresi

Bölge devletleri, bölgesel askeri güç dengesindeki statükoyu korumaya daha fazla önem vermektedir. Soğuk Savaş döneminden bu yana bölgesel güç dengesinin askeri olarak bozulmasının etkileri, ABD'nin bölgedeki varlığıyla dengelenmiştir. Rusya dışında pek çoğu ABD ile olan bağlarını dengeli bir şekilde kuvvetlendirme arayışındadır. Bu anlamda, Çin'in geleneksel askeri gücündeki büyümeyi, ABD'ye yönelerek dengelemek şeklinde, bilinçli bir çabanın varlığından söz edilebilir. ABD ise Çin'in yükselen gücünün en tehditkar unsurlarına karşı donanma ve hava gücünü yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Washington yönetimi deniz-hava savaşına girişilmesi gerektiğinde, hazırlığın artırılması mantığıyla, gelişmiş F-16 C/D avcı uçaklarını Endonezya'ya satmış ve Avustralya Darwin'de yeni bir askeri üs inşa

⁴⁰⁹ Asian Center of the Heritage Foundation, *Key Asian Indicators: A Book of Charts*, Washington, The Heritage Foundation, July 2012, p. 20.

⁴¹⁰ 2009 yılında Asya ve Okyanusya'da (tüm alt-bölgelerde artış gözlenmiştir) askeri harcamalar %8.9 oranında artarak 276 milyar dolara ulaşmıştır. *SIPRI Yearbook 2010: Armaments, Disarmament, and International Security*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 189.

⁴¹¹ Değer, sistem türleri, gelişmişlik ve imalat konusunda ulusal isteklilik açılarından bölge genelinde silah imalatında önemli bir artış görülmektedir. *Institute for International Strategic Studies, The Military Balance 2009*, p. 455.

⁴¹² Amy Coopes, "Australia in \$700 Billion Boost to Military", *New York Times*, 2 May 2009.

etmiştir.⁴¹³ Bu bağlamda iki kutuplu bölgesel askeri dengenin yeniden şekillendiği ve iki askeri güç arasında silahlanma yarışının başlama aşamasında olduğu gibi öngörülerini sürenlerin sayısında gözle görülür bir artış bulunmaktadır.

Ancak, Çin'in yetenekleri bağlamında etkinliğini belirleyen yönelimler yine de net sayılmaz. Doğrusu bir taraftan Çin'in artan düzeyde ve sofistike donanımına sahip olması, Tayvan'ın bağımsızlığı konusunda caydırıcılığını desteklemektedir. Fakat Tayvan zaten Çin'in bağımsızlığa geçit vermeyen taleplerine eskiye nazaran giderek daha az karşı çıkan bir görüntü sergilemektedir. Bununla beraber, ABD ve diğer aktörler Tayvan'ın bağımsızlığı konusunda koşullu destek politikasına kaymıştır. Hal böyleyken; Çin'in caydırıcılığını artırmaya dönük askeri yeteneklerini geliştirmesi, Tayvan sorunu ile bölgedeki diğer ülkesel anlaşmazlıklar arasında düşündürücü bir çelişkiye yol açmaktadır. Çin'in askeri gücünü ibraz edecek davranışlarda bulunması, diğer aktörlerin de tartışmalı alanlarda kendi güçlerini yansıtmaya dürtülerini harekete geçirmektedir. Bölgede 'güvenlik ikilemi' mantığı işlerliğini korumaya devam etmektedir. Bu anlamda, Çin'in komşularının kendi çıkarlarından ödün verme konusunda sınırsız davranmalarını beklemek rasyonel olmayacaktır. Burada belirtilen muhtelif sonuçlar aslında şu gerçeğe işaret etmektedir: Çin'in askeri yeteneklerindeki artış bölge politikasındaki etkinliğini pekiştirmektedir; fakat bu durum her zaman Çin liderliğinin beklediği veya arzuladığı şekilde sonuçlanmayabilir.

Esasen, Çin'in askeri harcamalarındaki yükseliş, herhangi bir devleti doğrudan tehdit veya askeri hedef olarak belirlemesinden kaynaklanıyor gibi görünmemektedir. Askeri modernizasyona daha fazla önem vermesi kısmen bu gerçeği yansıtmaktadır. Çin bir taraftan kaygılı bir şekilde uluslararası düzeyde statüsünü güçlendirmeye çalışırken, diğer taraftan egemenliği, ülkesel bütünlüğü ve genişletilmiş ulusal çıkarları konusunda güvensizlik yaşamaktadır. Çin'in geniş toprakları, içeride var olan etnik ve sınıfsal ayaklanma riski ve komşularıyla ilişkilerinden doğabilecek komplikasyonların hepsi algıladığı güvensizliğin önemli kaynaklarıdır. ÇKP'nin meşruiyetiyle ilgili tartışmada bile, genel beklenti, büyük çaplı bir içsel ayaklanma çıkması durumunda, toplumun genel eğiliminin dışarıya yönelmek yerine kendi içine dönme şeklinde tezahür

⁴¹³ Zhu Feng, "US Rebalancing in the Asia-Pacific: China's Response and the Future Regional Order", The Kippenberger Lecture, Centre for Strategic Studies, Victoria University of Wellington, 2012, p. 14.

edeceğidir.⁴¹⁴ Dolayısıyla, Çin'in yaşadığı “güvensizlik ikilemi”nin askeri modernizasyonunu geliştirme çabalarındaki payı büyüktür. Ayrıca, ekonomik kalkınmayı önceleyen Çin'in, dengeleri altüst edecek şekilde askeri gücüne ağırlık veren ani bir strateji değişimine gitmesi için yeterli bir sebep yoktur. Tam aksine, şu an için, böyle bir strateji değişimine gitmesi durumunda kaybı daha fazla olacaktır. Bölgesel istikrar ve barışçıl bir çevre, Çin'in ulusal kalkınması için elzemdir.

Çin'in genel ‘barışçıl yükseliş’ ve komşularına güvence verme stratejisini değiştirmesine imkan verecek veya yol açacak geçerli bir neden görünmemektedir. Çin'in temel güvenlik motivasyonları mevcut statükoyu değiştirmek veya korumaya odaklanmak yerine, hızlı büyümesinden kaynaklanan ulusal gururu rasyonelleştirerek ayrılıkçılık tehdidi ve buna bağlı ortaya çıkabilecek potansiyel durumsallıkların baskılarına karşı caydırıcılık gücünü artırmak ve ulusal birliği kuvvetlendirmektir. Çin, “belirsiz bir savaş”a hazır olma yeteneğini geliştirmeye çalışmaktadır.⁴¹⁵ Çin, artan deniz çıkarlarıyla beraber karasal gücünü savunarak Tayvan'ın birleşmesini amaçlayan muhafazakar askeri doktrinini sürdürmektedir. Bu stratejik amaçlarla uyumlu içsel kontrol, çevre engeli (denial) ve sınırlı kuvvet projeksiyonu yeteneklerini geliştirmeye çabalamaktadır.⁴¹⁶

Çin, 2013 yılında 18. Parti Kongresi'nin 3. Genel Kurulu'nda karara bağladığı savunma stratejisindeki yeni düzenlemeyi, 2015'te yayınladığı Savunma Beyaz Belgesi ile resmi olarak ilan etmiştir. 2004 yılında Jiang Zemin döneminde yapılan stratejik değişimden sonra ilk defa revize edilen haliyle bu yeni savunma perspektifi, “enformasyon koşulları altında lokal savaşları kazanma” amacından, “enformasyonlaşmış lokal savaşları kazanma” amacına geçişi yansıtmaktadır.⁴¹⁷ Basitçe

⁴¹⁴ Çin, uluslararası düzeyde daha büyük bir rol oynamaya soyunurken Tayvan, Tibet ve Sincan kaynaklı ayrılıkçılık tehditleri ve bunlarla bağlantılı dış müdahale algılaması, uluslararası piyasaya daha fazla bağımlı hale gelmesi, petrol ve doğal kaynaklara erişim güvenliği ve deniz sorunları gibi meseleler güvenlik algılamasının temel parametrelerini oluşturmakta ve yeni askeri yatırımlarının artmasına yol açmaktadır. Zhu Feng, “Regional Arms Race and Implications for Conflict Constellations”, 5th Berlin Conference on Asian Security, 29 September 2010, p. 5.

⁴¹⁵ John Wilson Lewis and Xue Litai, *Imagined Enemies: China Prepares for Uncertain War*, Stanford, Stanford University Press, 2006.

⁴¹⁶ M. Taylor Fravel, “China's Search for Military Power”, *The Washington Quarterly*, vol. 31, no. 3, 2008, p. 126. Çin'in askeri doktrininde beş ana stratejik amaç bulunmaktadır. Rejim güvenliği, ülkesel bütünlük, ulusal birlik, deniz güvenliği ve bölgesel istikrar.

⁴¹⁷ “China's Military Strategy”, The State Council Information Office of the People's Republic of China, May 2015. http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-05/26/content_20820628.htm.

ifade etmek gerekirse, bilişim teknolojisinin uygulanmasıyla savaşın formunun ve savaş mücadelesini yürütme biçiminin değiştiği vurgulanmaktadır.⁴¹⁸ Buna ilaveten, savunma stratejisindeki değişimi gerekli kılan diğer önemli değerlendirme, ulusal güvenlik çevresindeki yeni gelişmelere bağlı olarak, Çin'in deniz alanında karşı karşıya kaldığı artan tehdit algılamasıdır. Ancak, Çin'in askeri stratejisinde meydana gelen değişim radikal bir sapma değil, yeni koşullara göre yeniden bir uyarılma olarak değerlendirilmektedir.⁴¹⁹

2.4.3. Çin'in Yeni Askeri Doktrini ve Nükleer Gücü

2015 Çin Savunma Beyaz Raporu'nda öne çıkan kavram “aktif savunma”dır. Buna göre, “Aktif savunma stratejik ilkesinin uygulanması için Çin silahlı kuvvetleri yeni bir temel operasyonel düşünce yaratacaktır”. 2004'teki doktrinde operasyonel düşünce; “birleştirilmiş operasyonlarla, kesin vuruşla düşmanı kontrol altına almak” şeklindeyken, 2015'te “bilişimin hakim olduğu, stratejik noktalara kesin vuruşla, zafer kazanmak için ortak operasyonlar” ifadesine dönüştürülmüştür.⁴²⁰ Aktif savunma bağlamında alan vurgusunun öne çıkması da önem arz etmektedir. Daha evvel Çin karasal çatışmalarda ve operasyonlarda üstünlüğü esas alırken, deniz anlaşmazlıklarının yoğunlaşması ve ulusal çıkarların denizaşırı bir nitelik kazanmasına bağlı olarak deniz alanı vurgusu göze çarpmaktadır. Çin'in yeni savunma doktrininde artık “yakın sularda savunma” konseptine, “uzak sularda koruma” konsepti eklenmiş ve iki konsept birleştirilmiştir.

Çin'in yeni aktif savunma doktrininin deniz alanına vurgu yapan yeni özellikleri düşünüldüğünde, merak uyandıran soru, stratejinin coğrafî odağı açısından birincil yönelimin neresi olduğu konusunda bir değişimin söz konusu olup olmadığıdır. 1993 ve 2004'teki savunma stratejilerinde birincil odak Tayvan'dı. Bunun değişmesi için geçerli bir neden olmamakla beraber, Emekli General Wang Hongguang'a göre stratejik yönelim Batı Pasifik'i içine alacak şekilde genişletilmiştir.⁴²¹ Bu anlamda, “Tayvan Boğazı ve Batı Pasifik” yeni yönelim olarak görülebilir. Beyaz Rapor'a bakılarak,

⁴¹⁸ Kavramsallaştırmanın içerdiği gibi bilişim artık savaş mücadelesindeki önemli koşullardan biri değil, bizatihi savaşları kazanmada baskın rol oynayan ana unsurdur.

⁴¹⁹ M. Taylor Fravel, “China's New Military Strategy: 'Winning Informationized Local Wars'”, *China Brief*, 2 July 2015, p. 3.

⁴²⁰ M. Taylor Fravel, A.g.m., p. 4.

⁴²¹ M. Taylor Fravel, A.g.m., p. 5.

Güney Çin Denizi'nin, birincil stratejik yönelimin bir parçası haline gelip gelmediği ise tam net anlaşılamamaktadır.

Çin'in askeri gücünün izlediği yörünge konusunda daha fazla net bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Askeri gücün farklı konfigürasyonları bu ülkenin uluslararası davranışlarını zaman içinde farklı noktalarda nasıl etkileyecektir? Pekin yönetiminin tasarrufunda bulundurduğu kuvvetlerin kapsamını ve niteliğini kesin bir şekilde bilebilmenin zorluğu ortadadır. En azından tedarik oranlarında zaman içinde beklenmedik değişimler yaşanabilmektedir. Ancak, yine de, potansiyel kuvvet yapılanmalarının kapsamının detaylandırılması ve yürütülen programların analizi, Çin'in gelecekteki askeri gücünün caydırıcı, zorlayıcı, saldırgan veya savunmacı mı olacağına anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, Çin'in deniz engeli ve bölgesel kuvvet projeksiyonu yeteneklerini artırmaya yönelik çabaları, bölgesel güvenlik ikilemini yoğunlaştırma riski taşımaktadır. 1949'dan bu yana Çin ilk defa daha uzak mesafelere yönelik güç projeksiyonu arayışında olsa da, şimdilik iyi tanımlanmış bir alana yönelik ve belirli bir süre ile "sınırlı kuvvet projeksiyonu" yaklaşımı benimsenmiştir.⁴²²

Çin'in geleneksel askeri gücünün yanında nükleer gücüne de temas etmek gerekir. Nitekim, geleneksel nükleer güçler arasında Çin, tesislerini büyüklük ve gelişmişlik açısından güçlendiren tek ülke konumundadır. Ancak, nükleer gücünü sayısal olarak büyütmeğe ziyade nitelik olarak geliştirmeyi amaçlamaktadır.⁴²³ 1964'te nükleer silahlarını ilk konuşlandırdığında zaten oldukça sınırlı sayıda nükleer yeteneğe sahip bir güç olarak silahlanma sürecine dahil olabilmıştır. Çin'in yaklaşık 240 savaş başlığından sadece 175'i operasyoneldir.⁴²⁴ Bunların da çok az bir miktarı ABD'yi hedefleyebilmektedir. Kıtasal ABD'yi vurabilecek Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) sayısı, 50'den daha az sayıdadır. Büyük nükleer cephaneliklere sahip olan ABD ve Rusya ile karşılaştırıldığında, Çin'in mevcut cephanelik dengesizliği gerçeği oldukça çarpıcıdır. Her ne kadar, Obama döneminde ABD tarafından stratejik istikrar amacıyla

⁴²² Michae D. Swaine, "China's Regional Military Posture", *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh, Berkeley, University of California Press, 2005, p. 283.

⁴²³ Hui Zhang, "China's Perspective on a Nuclear-Free World", *The Washington Quarterly*, vol. 33, no. 2, p. 142.

⁴²⁴ Robert S. Norris and Hans M. Kristensen, "Chinese Nuclear Forces, 2011", *Bulletin of the Atomic Scientists* 6, 1 November 2011.

nükleer silahların azaltılması konusunda bazı girişimler başlatılsa bile, George W. Bush yönetiminden arta kalan stratejik üstünlüğün korunmasına yönelik “yeni üçlü”nün geliştirilmesi arayışından halen tam olarak vazgeçilmemiştir.⁴²⁵ Bu yüzden diğer devletlerin günümüze özgü nükleer küçülme çabaları Çin açısından kötümserlikle karışık güven verici görülmemekte; bu hakim olan güvensizlik algısı ise kendi başına güvenliğini garanti altına alma eğiliminin kuvvetlenmesine yol açmaktadır. Çin’in stratejik istikrar açısından füze savunma sistemleri ve gelişmiş geleneksel silahlar konusunda taşıdığı kaygılar, nükleer silahların sayısının azaltılması konusundaki girişimlerin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.⁴²⁶ Ayrıca, Çin ABD’nin uzay silahlanması ve Tayvan konusundaki potansiyel bir krizde nükleer silah kullanma ihtimaline karşı sınırlı nükleer caydırıcılığının tamamen etkisizleştirilmesini istememektedir.⁴²⁷

Sayısal anlamda nükleer gücündeki geriliğe rağmen, Çin sahip olduğu gücü çeşitli açılardan hızlı bir şekilde modernize etmeye çabalamaktadır. Çin’in gelecek on yıl içinde Kıtalararası Balistik Füze gönderme yeteneğini iki katına çıkaracağı ve denizaltı balistik füzelerini artıracığı tahmin edilmektedir. Çin’in Kıtalararası Balistik Füzeleri, hareketli ateşleme platformu ve birleştirilmiş katı yakıtlarla giderek kalımlı hale getirilmektedir.⁴²⁸ İkinci ağır silahlarının niteliği ise artırılmaktadır. Bilişimselleştirme koşulları altında mücadele etme yeteneği, kompleks elektromanyetik çevrelerden oluşan sistemler geliştirme ve eğitimde komutlanmış rakip yerine karşıt mavi güç kullanmak gibi hususlarda gelişim sağlanmıştır. Bununla beraber, kendi menzili içindeki (Asya-Pasifik bölgesinden) nükleer tehdidi caydıracak şekilde, kısa ve

⁴²⁵ “Yeni üçlü” konsepti, denizaltıların, kara kökenli füzelerin ve bombardıman gönderim sistemlerinin güçlendirilerek “eski” nükleer üçlünün telafi edilmesidir. Bununla beraber, ABD Hızlı Küresel Vuruş (GPGS) programı kapsamında geleneksel silahlarını içeren füze savunmalarını ve karşı güç yeteneklerini de geliştirmektedir. Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, “Assuring Assured Retaliation: China’s Nuclear Posture and US-China Strategic Stability”, *International Security*, vol. 40, no. 2, 2015, p. 7.

⁴²⁶ Christopher P. Twomey, “Nuclear Stability at Low Numbers”, *Nonproliferation Review*, vol 20, no. 2, 2013, p. 289.

⁴²⁷ Hui Zhang, “China’s Perspective on a Nuclear-Free World”, *The Washington Quarterly*, vol. 33, no. 2, p. 150.

⁴²⁸ Michael S. Chase, Andrew S. Erickson, and Christopher Yeaw, “Chinese Theater and Strategic Missile Force Modernization and Its Implications for the United States”, *Journal of Strategic Studies*, vol 32, 2009, p. 75.

orta menzilli füze sistemlerini modernleştirme çabaları yürütüyor olması ihtimal dahilindedir.⁴²⁹

Çin, tüm bu gelişmeleri savunma amaçlı olarak tanımladığı nükleer stratejisi bağlamında gerçekleştirmektedir. Çin, bu silahlara diğer zorlayıcı güçlerin nükleer silahları kullanmasını caydırmak amacıyla sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda, “ilk kullanan olmama” ilkesini uzun zamandır caydırıcı nükleer stratejisinin merkezine yerleştirmiştir.⁴³⁰ Bu bağlamda Çin’in nükleer stratejisinin amacı “kesin misilleme” yeteneğine sahip olmaktır. Ancak, nükleer doktrininin değişmeye başladığına yönelik bazı işaretler olduğu söylenmektedir. Yapılan tartışmalardan yansıdığı kadarıyla “savaş zamanı caydırıcılığı” ve “hızlı mukabele” gibi yeni kavramlar gündeme gelmektedir.⁴³¹ Esasen, söz konusu yeni kavramsallaştırmaları, nükleer tırmanmaya yol açacak şekilde Çin’in nükleer doktrininde ciddi bir değişim yaşandığına bağlamak doğru değildir. Yapılan çalışmaları, gelebilecek geleneksel saldırılardan Çin’in nükleer gücünü korumaya yönelik planlamalar olarak yorumlamak daha doğrudur.⁴³² Çin, hala ilk kullanan olmama ilkesine bağlı kalarak nükleer tırmandırmadan uzak durmaya çalışmaktadır. Çin’in nükleer stratejisiyle ilgili olarak ulaşılabilecek net sonuç, güvenli ikinci vuruş yeteneği ile temellendirilmiş nükleer cephaneliğin giderek daha da sağlamlaştırılmış olmasıdır.

Çin’in nükleer gücü ve yeteneklerindeki artış bölgesel düzeyde bazı tepkilere yol açmaktadır. Ancak, ilkesel olarak hem Çin hem de ABD nükleer silahsızlanma konusunda hemfikir görünmektedir. Sadece, özellikle Çin’in genel anlamda bölgesel güvenliğin istikrarı konusunda taşıdığı kaygılar, silahsızlanma sürecinin nasıl gerçekleşeceğine yönelik farklı önerilerin gündeme gelmesine yol açmaktadır. Çin’in nükleer gelişimi yavaştır; fakat komşularını etkin mukabelede bulunma arzusuna itebilmektedir. Çin’in genel güvenlik kaygıları ile nükleer silahsızlanma arasında kurmaya çalıştığı dengenin ileride nasıl şekilleneceği şu an için belirsizdir. Nükleer

⁴²⁹ Dingli Shen, “Chinese Nuclear Policy and Modernization Plans”, *Global Change, Peace&Security*, vol 23, 2011, pp. 263-269.

⁴³⁰ Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, “Assuring Assured Retaliation: China’s Nuclear Posture and US-China Strategic Stability”, *International Security*, vol. 40, no. 2, 2015, p. 12.

⁴³¹ Michael S. Chase, Andrew S. Erickson, and Christopher Yeaw, A.g.m., p. 94.

⁴³² Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, A.g.m., p. 10.

stratejisini perdeleme adına Çin'in aldığı tedbirler belirsizliği daha da artırmaktadır.⁴³³ Son analizde, Çin'in ilk kullanan olmama ilkesine bağlı olarak "stratejik belirsizliği" bilinçli bir şekilde tercih etmesi ve ABD'nin gelecekte füze savunmasını daha etkin hale getirebileceği yönündeki kaygısı, şimdilik daha fazla önemsenmektedir. Silahlanma yarışından kaynaklanacak ekonomik maliyetin, ABD ile ortaya çıkabilecek bir krizde nükleer silah kullanması riskine nazaran daha büyük bir tehdit olarak algılandığı anlaşılmaktadır.⁴³⁴

Çin'in nükleer stratejisini de içerecek şekilde genel askeri stratejisinde önemli bir değişim olduğunu iddia eden söylem, "karşı müdahale" kavramına atıf yapmaktadır. Geride kalan on yılda Çin'in askeri modernizasyonu, ABD'nin kıyısız Doğu Asya'daki sarsılmaz askeri varlığı açısından artan bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çin, elbette, kendisinin de içinde bulunduğu bölgesel bir çatışmaya, ABD'nin müdahil olması durumunda ona karşı kullanılmak üzere yeni yetenekler geliştirmeye çalışmaktadır. Yani, Çin'in ABD'nin bölgedeki rolüyle ilgili genel anlamda duyduğu rahatsızlıktan kaynaklanan stratejik amaçları mutlaka bulunmaktadır. Ancak, Batı'da giderek yaygın hale gelen "karşı müdahaleci" askeri doktrin nitelendirmesi, Çin kaynaklarında karşılığı olmayan yanlış bir tanımlamadır.⁴³⁵ Ayrıca, doğru kabul edilmesi durumunda doğuracağı sonuçların da iyi analiz edilmesi gerekir.

Çin'in mevcut askeri stratejisine yönelik söz konusu yanlış nitelendirmenin yol açabileceği üç önemli tehlikeli sonuç bulunmaktadır.⁴³⁶ Birincisi; 'karşı müdahale' kavramının kullanılması Çin askeri modernleşmesini ABD savunma planlamacılarının benimsedikleri terimlerin kalıbına sokarak yanlış anlamlandırmayı sürdürmek olacaktır. Bu yanlış yorumlama, Çin'in erişim karşıtı/alan engeli (anti-access/area denial) konseptini, ABD'li stratejistlerin daha önceki rakipleri Sovyetler Birliği'nin aynı konseptte yüklediği anlamla özdeş görme eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Çin, Tayvan konusunda meydana gelebilecek bir çatışmada ABD'nin rolünü sınırlandırmaya

⁴³³ Evan Medeiros, Çin'de konuyla ilgili yürütülen tartışmada, yeteneklerin gizli tutulması ile muhtemel bir kriz durumunda nükleer gücünü kullanma iradesi ve kararlılığını belirginleştirilmesi gerekliliği şeklinde iki farklı görüş arasında var olan gerilime işaret etmektedir. Evan Medeiros, "Evolving Nuclear Doctrine", *China's Nuclear Future*, (ed.) Paul J. Bolt and Albert S. Willner, Boulder, Lynne Rienner, 2006, p. 68.

⁴³⁴ Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, A.g.m., p. 47-48.

⁴³⁵ M. Taylor Fravel and Christopher P. Twomey, "Projecting Strategy: The Myth of Chinese Counter-intervention", *The Washington Quarterly*, vol. 37, no. 4, 2015, p. 175.

⁴³⁶ M. Taylor Fravel and Christopher P. Twomey, A.g.m., pp. 179-182.

çalabasa bile, askeri stratejisi, daha geniş olarak Batı Pasifik'te ABD müdahalesini önleyici tedbirleri, en azından şimdilik, içermemektedir.

İkincisi; 'karşı-müdahale' kavramına aşırı bir şekilde odaklanmak Çin'in askeri modernleşmesinin diğer önemli boyutlarını doğru bir şekilde değerlendirmeyi engellemektedir. Örneğin, insani amaçlı ve felaketzedelere yardımı esas alan girişimlerin dışında, Çin donanmasının açık denizlerdeki yeteneklerini geliştirmeye yönelik çabalar da sarf edilmektedir.⁴³⁷ 224 tonluk *Houbei* sınıfı sahil devriye gemisinin beklenilenden daha evvel 2009 yılında üretiminin tamamlanması ve daha geniş 1500 tonluk *056 tipi* korvetlerin (denizaltılara karşı silahlı savaş gemisi) yapımına 2010 yılında başlanması ciddiye alınması gereken gelişmelerdir. Ağır deniz koşullarında uzun menzilli seyretme yetenekleriyle bu korvetler derin sularda deniz kontrolü sağlamada görece daha kullanışlıdır. Fakat Çin deniz filosunun genel sınırlılıkları düşünüldüğünde, söz konusu deniz kontrolü Japonya ve Hindistan'a karşı veya Tayvan ve Güney Çin Denizi bağlamında bir anlam taşımaktadır. ABD'nin gücü karşısında ise kesin olarak savunmasızdır diyebiliriz.

Bu anlamda çok daha yetenekli 052 seri tipli güdümlü füze destroyerlerinin üretilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bunlar Çin'in bugüne kadar ürettiği en büyük gemilerdir. 7500 tonluk mevzi değiştirme yeteneği ile filo hava savunması için tasarlanmıştır. Eski nükleer saldırı denizaltıları, 93 tipi *Shang* sınıfı ile yenilenmiştir. Bununla beraber 3 gemilik filo altı gemiye genişletilerek, Çin donanmasının çıkarlarının daha uzaklara yönlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. *Liaoning* ve müteakip herhangi bir uçak gemisinin daha yapımı, karşı müdahaleden daha farklı arzuların habercisi sayılabilir. Tüm bu platformlar Çin'nin deniz kıyılarından daha ileri kuvvet projeksiyonu için optimize edilmektedir. Bunlar çok daha kalımlı, uzun menzilli, bölgesel donanmaların ve hava kuvvetlerinin saldırıları karşısında daha yüksek savunma yeteneklerine sahiptir.

Karşı müdahale kavramına yersiz derecede aşırı odaklanma, Çin'in donanma gücündeki yapısal değişimin gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Geleneksel

⁴³⁷ Çin açısından donanma gücünün geliştirilmesi, uzun süredir devam eden zayıflığın ortadan kaldırılması çabasının bir ürünüdür. Halkın Kurtuluşu Ordusu, Kore Savaşı'nda geniş piyade birlikleri ile ABD'yi köşeye sıkıştırmayı başarmasına rağmen, 1954 ve 1956'daki Tayvan Boğazı krizlerinde ABD gemilerinin Çin kıyılarından üç deniz mili yakınına kadar sokulmasına engel olamamıştır.

yeteneklerini destekleyen bu yeni kuvvetleri Çin'in nasıl değerlendirdiğini anlamak, Güney Çin Denizi gibi alanlarda geliştirilecek yeni stratejinin ne olabileceği konusunda daha fazla öngörü sağlamaktadır. Bundan ayrı olarak, Pekin'in Hint Okyanusu ve daha ötesinde artan “uzak sularda savunma” çıkarlarına da bu yeni kuvvet yapılanması hizmet etmektedir.⁴³⁸ Çin'in artan yetenekleri ABD karşısında çok geride olsa bile, Japonya, Hindistan veya Vietnam gibi bölgesel aktörlerin bu gelişmeleri nasıl algılayacağı önemli hale gelecektir. Bu devletlerin ihtiyaç duydukları desteğin sağlanmasında, Çin'in temsil edebileceği tehdidin daha doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Kuvvet projeksiyonunun çeşitli formları ve donanmanın varlık misyonları, ABD'nin bölge stratejisini temellendirmede gelecekte etkili olacak daha sahici gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Üçüncüsü; Çin'in askeri stratejisini karşı müdahale şeklinde kalıba sokmak Çin'in askeri modernleşmesinin hedefini tek bir birincil misyona indirgemek anlamına gelmektedir. Halbuki, Çin'in savunma politikasının gerçek motivasyonları daha geniş amaçları içermektedir. Karşı müdahale vurgusu, ABD'ye karşı spesifik senaryolara dayalı dar çerçevede tanımlanmış bir Çin stratejik yaklaşımının egemen olduğu şeklindeki eğilimi yansıtmaktadır. Çin Kurtuluş Ordusu'nun modernizasyonunun ana unsurları (özellikle siber, hava ve donanma alanlarında), elbette, Doğu Asya'da ABD'yi hedeflemektedir. Ancak, Çin'in kuvvet projeksiyonunun kapsamı ve niteliği bunun ötesinde farklı alanlarda ve bölgelerde etkin olabilecek yetenekleri amaçlayan daha geniş bir perspektife doğru evrilmektedir. Çin askeri stratejisinin ilkesel olarak ABD'ye karşı tasarlandığını öne sürmek, iki güç arasındaki güvenlik ikileminin etkilerinin yoğunlaşarak, gerilim sarmalının artmasına yol açabilecek tehlikeli bir senaryoyu ima etmektedir.

2.4.4. Bölgesel Güvenlik Düzeninin Geleceği

Buraya kadar analiz edilen hususlardan şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Bölgede güvenlik ikilemi var olsa da, silahlanma yarışına yol açacak koşullar bulunmamaktadır. Mevcut askeri güç dengesi durumsal ayarlamalarla korunmaktadır. Bölge genelinde

⁴³⁸ Nan Li, “The Evolution of China’s Naval Strategy and Capabilities: From ‘Near Coast’ and ‘Near Seas’ to ‘Far Seas’”, *The Chinese Navy: Expanding Capabilities, Evolving Roles*, (ed.) Philip Saunders, Christopher Yung, Michael Swain and Andrew Yang, Washington, National Defence University, 2011, pp. 109-140.

savunma harcamalarındaki artış kontrollü seyretmektedir. Açıklanan bütçe harcamaları geri döndürülemez olmadığı gibi, daha da hızlanarak artış göstermek zorunda değildir. İçsel sınırlılıklar veya içsel politikadaki diğer belirleyici değişkenler askeri harcamaların yönelimini etkileyecektir. Hiçbir devlet yeni bir jeopolitik bölünme istememekte; bölgede gerilimler sarmalının oluşmasından yana bir tavır sergilemekten kaçınmaktadır. Zaten bölge ülkeleri karşıt bloklar şeklinde bölünmediği sürece silahlanma yarışının ortaya çıkması mümkün değildir. Bugün Doğu Asya’da görülen durum, belki en iyi şekilde, “rekabetçi silahlanma süreçleri”⁴³⁹ olarak kavramsallaştırılabilir.

Literatürdeki baskın Japon ve Amerikan görüşlerine yaslanarak Çin’in askeri gücünün hızla yükseldiği yönünde abartılı yorumlara karşın, Çin’in askeri gücündeki büyümenin bölgesel güç dengesi açısından doğurduğu pratik komplikasyonlara odaklanmak daha doğru bir yaklaşımdır. Bu anlamda, ABD’nin oynayabileceği sakinleştirici rolden bahsedilebilir. Ya da Çin’in askeri yeteneklerinin ölçülmesinde, yukarıda temas edildiği gibi, daha incelikli yöntemlere başvurulabilir. Bu bağlamda, yeniden, şu soruyu yöneltmek mantıklı olacaktır. Çin’in askeri alanda daha önce elde edemediklerini şimdi elde etmesini sağlayan ilave güç nedir? Bu sorunun cevabını verebilmek, Çin’in askeri harcamalarının kaynaklarını çözmekle mümkün olabilir. Yoksa, Çin’in yeteneklerinin mutlak veya nispi artışını izah etmeye çalışmak meselenin özünü kaçırmak demektir. Çin’in savunma bütçesindeki büyüme, artan refah seviyesinin doğal bir sonucu olduğuna göre, Çin’in yeteneğinin ne derecede ABD, Japonya veya başka bir güce karşı yöneldiğinin iyi anlaşılması gerekir. Ayrıca, Çin’in ‘dışarıdan çevrenmesi’ olgusu başlı başına bir veri olarak alınacak olursa, neden hala görece yavaş bir askeri güçlenme eğilimi gösterdiğinin izah edilmesi güç olabilir.

Son olarak, Çin’in komşularının ABD güvenlik şemsiyesine duydukları güvenin kuvvetlenmesi durumunda, Doğu Asya bölgesel istikrarının geleceğinin sarsılabileceği düşünülebilir. Hassas ayarlamalar üzerine oturan bölgesel askeri güç dengesi, üç muhtemel mekanizma vasıtasıyla bozulma riski taşımaktadır. Birincisi; Amerikan askeri gücüne duyulan güven, bölge devletlerinin çatışmaya prangalanma (chain-gang) potansiyelini artırabilir. İkincisi; içsel askeri dengelemenin olmayışı, ABD’nin başarısızlık ihtimali durumunda Çin’in komşularını kırılğanlaştırabilir ve temassızlık

⁴³⁹ Robert Hartfiel and Brian L. Job, “Raising the Risks of War: Defence Spending Trends and Competitive Arms Processes in East Asia”, *The Pacific Review*, vol. 20, no. 1, 2007, pp. 1-22.

yönünde teşvik tedbirleri almaya itebilir. Üçüncüsü; başarısızlık yönündeki kaygılar ABD'nin müttefiklerine güvence vermesini gerektirmekte, fakat bu durum Çin'in ABD politikasını yanlış algılama ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla süreç güvensizlik sarmalını tetikleyebilir. Aksi durumda ise Çin'in komşuları tarafından verilebilecek yumuşatılmış olası bile, bir güvenlik tepkisi, daha farklı davranışlar kümesinin ortaya çıkmasına kapı aralayabilir. Ancak sonuçları itibariyle bunların da en az diğer ihtimaller kadar tehlikeli olmayacağını garanti yoktur.

Nitekim üçüncü ihtimal pratikte karşılık bulmuş gibidir. Obama yönetiminin "pivot" söylemi ve "Asya'nın yeniden dengelenmesi" girişimleri, Çin tarafından kaygıyla izlenmektedir. Özellikle, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un Aralık 2011'in başında Myanmar'a yaptığı tarihi ziyaret, Pekin'in Myanmar'la olan ticari bağlarını tehlikeye düşürme riskini ortaya çıkarmıştır. Obama yönetiminin yeni söylemiyle beraber bu temas, Çin'in gözünde ABD'nin "taarruza" geçtiği algısının oluşmasına yol açmıştır. Her şeyden önce, Washington'un Myanmar yönetimine politik liberalleşme yönünde baskı yapabileceği ve Çin'in yakın çevresinde "renkli devrimleri" ateşleyebileceği korkusunu gündeme getirmiştir.⁴⁴⁰ ABD'nin bu taarruzu karşısında Çin'in ilk dönüşümsel tepkisi ise Hu Jintao'nun Çin'in donanma gücünün yapısını dönüştürmeyi hızlandırması ve savaşa hazır olma durumunu güçlendirmesi gerektiği yönündeki açıklaması olmuştur.⁴⁴¹

3. Çin'in Bölgesel ve Uluslararası Rolü Arasındaki Etkileşim

Çin'in ayrıcalıklı konumunun, öncelikle, bölgesel düzeyde yaratılmaya ve tahkim edilmeye çalışıldığı bir gerçektir. Uluslararası rolüyle mukayese edildiğinde bölgesel rolünün tanımlanmasında, Çin'in akıllı gücünün düşünsel boyutları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çünkü uluslararası sistemdeki güç değişimi, bölgesel düzeyde yönlendirme çabalarına daha fazla ağırlık vermesine imkan sağlamaktadır. Çin, ekonomik ve stratejik hedefleri açısından bir tercih yapma zorunluluğu hissetmemektedir. Mevcut koşullar, tam tersine, Çin'in ekonomik ve stratejik hedeflerinin üst üste çakışmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durum, bölgesel bağlamda,

⁴⁴⁰ Zhu Feng, "US Rebalancing in the Asia-Pacific: China's Response and the Future Regional Order", The Kippenberger Lecture, Centre for Strategic Studies: Victoria University of Wellington, 2012, p. 14.

⁴⁴¹ "Hu Jintao Asks PLA for Better Preparation for Military Conflict", *The People's Daily*, 7 December 2011.

Çin açısından en büyük avantajdır. Bununla beraber, aşağıdan yukarıya doğru, bölgesel süreçlerin genel yönelimi de Çin'in girişimlerine zemin hazırlamaktadır. Bugün itibariyle bakıldığında, bölgede Çin'in amaçlarını destekleyen iki yönlü bir sürecin işlediği gözlenmektedir. Bölgesel liderlik arayışındaki Çin, bir yandan, hiyerarşi temelinde bölge devletleriyle ikili ilişkilerini yürütürken; diğer yandan sosyalizasyon temelinde, özellikle resmi bölgesel kurumlara aktif katılım yoluyla, çok taraflı süreçlerin içinde yer almaktadır.

Bölgesel hiyerarşi sürecini, bölge üzerindeki Amerikan gücüne karşı üretilen yeni nüfuz alanı oluşturma gayreti gibi gören yaklaşımlar mevcuttur. Eğer hiyerarşi süreci sadece Sinosentrik bölgesel düzenin inşası için eski bir geleneğin (fidye sistemi) yeniden hayata geçirilmesi olarak anlaşılırsa, bu bakış yanlış sayılmayabilir; ama en azından eksik kalır. Hiyerarşinin dışarıya bakan yüzünde meydan okuma değil, bir tür uyum arayışı esastır. Ayrıca, burada hiyerarşinin dışarıya dönük boyutuna kıyasla bölge içi informel süreçler çok daha önemlidir. Hiyerarşik düzen bir çeşit alternatif hegemonik nüfuz alanı oluşturma projesi olarak bir anlık doğruymuş gibi kabul edilse bile, bölge içi etkileşimlerin yönelimi ve bölgesel aktörler arasında ortaya çıkması gereken rekabetin beklenen düzeyde olmayışı hesaba katıldığında bu görüşün ampirik gerçeklikle uyuşmadığının fark edilmesi uzun sürmeyecektir.

Bölge içi tepkisellik anlamında içsel dengeleme davranışı göstermemek güç dengesi politikası mantığı açısından uygun bir davranış değildir. Bu bağlamda David Kang, Asyalı devletlerin diğerlerinden neden farklı davrandıklarını anlamak için uluslararası sistemin Soğuk Savaş yapısına dayanan Waltzçı dünyanın güç dengesi varsayımını sorgulamayı önermektedir. Kang'ın iddiasına göre tarihsel bakımdan Doğu Asya'da zaten "hiyerarşi" şeklinde tanımlanabilecek farklı tipte bir uluslararası sistem mevcuttu.⁴⁴² Çin'in, merkezinde yer aldığı bu tarihsel hiyerarşik sistem (hiyerarşi mantığı) bölge devletlerinin Çin'den korkmasını engeller ve istikrarlı, görece "barışçıl" bir uluslararası sistem sunar.⁴⁴³

⁴⁴² David C. Kang, "Hierarchy, Balancing, and Empirical Puzzles in Asian International Relations", *International Security*, vol. 28, no. 3, 2003/2004, p. 171-172.

⁴⁴³ David C. Kang, *China Rising: Peace, Power and Order in East Asia*, New York, Columbia University Press, 2008, p. 49.

Hiyerarşi sürecinin dayanağını sağlayan tarihsel kayıtlar kadar günümüz ampirik göstergelerinin sunduğu veriler de aynı derecede önem arz etmektedir. Bölgede süregiden ülkesel sorunlar, deniz anlaşmazlıkları ve diğer gerilimlere rağmen Doğu ve Güneydoğu Asya’da 2012 yılındaki askeri harcamaların şaşırtıcı şekilde beklentilerin aksine 25 yılın en düşük seviyesinde oluşu, Çin’in yükselişine karşı bölge ülkelerinin içsel dengeleme davranışı göstermediklerini destekleyen kayda değer bir saptamadır.⁴⁴⁴ Askeri harcamalar devletlerin tehdit algılamalarını doğrudan yansıttığı gibi orta ve uzun vadede ne tür niyetlere sahip olduklarını da açığa çıkarabilir. Çin’in bölgesel düzeni şekillendirmeye yönelik gayretlerine bir tepki olarak, Doğu ve Güneydoğu Asya devletleri kendi askeri güçlerini artırma eğilimi içine girmemiştir.

Bölge içi devletler arası görece barış ve istikrarın sürdürülmesi anarşi ve güç dağılımını esas alan yapısal açıklamaların sınırlılığını gösteren önemli bir olgudur. Yakın tarihte (1945 sonrası) ortaya çıkan barış ortamına geçişi açıklamaya çalışırken bölgede meydana gelen savaşların nedenleri ve türleri hakkında yapılacak dikkatli bir soruşturmanın ulaştıracağı en önemli sonuçlardan biri, devletlerarası barışın Çin’in öncülük ettiği değişimin bir fonksiyonu olarak bölgenin bir bütün halinde 1979 sonrası kalkınma dönemine girmesidir.⁴⁴⁵ Bu açıdan bakıldığında günümüz bölgesel hiyerarşi sürecinin kökenlerini, Çin liderliğinin değişim ve modernleşme doğrultusunda aldığı kararın bölgede zemin bulmasıyla beraber meydana gelen gelişmelerde aramak yanlış olmayacaktır. Bu dönüştürücü hamle sonrasında Çin’in alt-bölgeler nezdinde gözettiği dengeli ve tutarlı bölgesel stratejiler sürecin gelişimini destekleyen yönde bir mahiyet arz etmiştir. Ayrıca ASEAN ülkelerinin bölge dışı güç dinamiklerine karşı, ABD’nin de rolü dahil olmak üzere, dışlayıcı bir eğilim taşıdığı bilinmektedir. 1980’lerde Sovyetler Birliği destekli Vietnam işgaline karşı Kamboçya’nın mücadelesini desteklemiştir. ASEAN’ın başlı başına önemli varlık sebeplerinden birini oluşturan ABD’nin bölgesel ittifak girişimi Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO), yine aynı mantıkla bölge

⁴⁴⁴ David C. Kang, “Paper Tiger: Why isn’t the Rest of Asia Afraid of China?”, *Foreign Policy*, 25 April 2013.

⁴⁴⁵ Muthiah Alagappa, “A Changing Asia: Prospects for War, Peace, Cooperation and Order”, *Political Science*, vol. 63, no. 2, 2011, p. 166. Alagappa, Asya’daki barışın Amerikan üstünlüğü tarafından garanti altına alınan Vietnam sonrası dengeyle sağlandığı tezine karşı çıkmakta, bu tezin tarihsel olarak zemini olmadığına dikkat çekmektedir. Alagappa’ya göre ABD’nin 1969 yılında Vietnam’dan çekilerek bölge ülkelerinin güvenlikleri konusunda sorumluluk almasını isteyeceklerini umduğu ilk denemesinde, bölgedeki güvenilirliğini kaybettiği anlaşılmıştı. ABD, Tayland’taki üslerini kapatmış, Güney Kore’deki birliklerini azaltmış, Tayvan’la olan güvenlik antlaşmasını sonlandırmıştı. Bunun üzerine Güney Kore ve Tayvan ise gizli nükleer programlar uygulamaya girişmişlerdi.

dışı güçlerin nüfuzunu kırmaya matuf olarak tasarlanmıştır. 1970’lerde Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık alanı önerisi bu bağlamda diğer önemli örneklerden biri olarak zikredilebilir.

Diğer taraftan, bölgesel sosyalizasyon süreçlerinde etkili olan Çin, Japonya ve Hindistan’ın beraber yükselişi ve Asya ülkeleri arasında büyüyen karşılıklı bağımlılık ve etkileşim, muhtemel Çin-Japonya ve Çin-Hindistan rekabetini yumuşatan en önemli gelişmelerdir. Özellikle Japonya’nın ABD güvenlik yörüngesinde yer almasına rağmen ekonomik alanda kendi nüfuz alanını oluşturma gayreti yeni değildir. 1997 Asya finansal krizi bağlamında giderek güçlenerek bağımsız Asya mali sistemi gibi somutlaşmış önerilerle desteklenmiştir. Japonya’nın bölge içi ekonomik ilişkilere daha fazla önem vermesi, ABD ve Japonya arasındaki ekonomik temelli ilişkilerde bazı sorunlar yaratmaktadır.⁴⁴⁶ Daha geniş bir perspektifle, Japonya’nın Batı düzeninin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşüne en azından ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Nitekim ABD’nin Transpasifik topluluğuna nazaran Transatlantik topluluğuna yönelik duyduğu aidiyet duygusunun daha fazla olduğu bir gerçektir. Asya’da çok taraflı kurumların gelişimindeki gecikmede, ABD’nin kolektif kimlik algılamasının oynadığı engelleyici veya yavaşlatıcı rolün önemi yadsınamaz.⁴⁴⁷ ABD’nin Çin ile giriştiği rekabette Çin’in serbest ticaret anlaşmaları ile ördüğü bölgesel ekonomik düzene Trans-Pasifik Ortaklığı’nı dengeleyici/çevreleyici tarzda gündeme getirmesine karşın, Japonya’nın uzun süre bu ortaklığa katılımındaki isteksizliği çok da anlaşılması zor bir durum değildir. Japonya’da son yıllarda milliyetçiliğin yükselişi, ABD’nin bölgedeki rolüne dönük isteksizliği pekiştirmektedir. ABD’den bağımsız ulusal güvenlik yapımı talebi giderek artan bir eğilimdir.

Bölgesel merkezileşmede informal ilişkilere atfedilen önem, aynı zamanda, Doğu Asya devletlerinin egemenlik konusundaki kaygıları ve milliyetçi tutumlarında aranmalıdır. Formel olarak tanımlanmış bölgesel kurumların liderliği konusunda ortaya çıkabilecek rekabete karşı informal mekanizmalar daha esnek işbirliği imkanı

⁴⁴⁶ Robert Gilpin, “Sources of American-Japanese Economic Conflict”, *International Relations Theory and the Asia Pacific*, (ed.) John Ikenberry and Michael Mastanduno New York, Columbia University Press, 2003, pp. 299-322.

⁴⁴⁷ Christopher Hemmer and Peter J. Katzenstein, “Why is There No NATO in Asia: Collective Identity, Regionalism, and the Origins of Multilateralism”, *International Organization*, vol. 56, Summer 2002, p. 575.

sunabilmektedir. Japonya'nın daha önce bölgeselcilik yaklaşımında Asya milliyetçiliğinin önemli bileşenlerinden biri olan Japon karşıtlığını körüklemekten korktuğu için AB'dekine benzer formal kurumsallaşma yerine network tarzı örgütlenmeyi tercih ettiği görülmüştür.⁴⁴⁸ Sosyalizasyon süreçlerinde etkili olan bu güvenlik kültürü, ulusal kimliklerden kaynaklanabilecek çatışma ihtimalinden duyulan korkunun bölge aktörleri açısından güvenlik ikileminin vaz ettiği güç merkezli tehdit algılamasından daha büyük ve kurumsallaşmaya yön veren faktörler açısından da daha öncelikli bir yeri olabileceği gerçeğini yansıtır. Sosyalizasyon süreçlerinin hem normatif uyum hem de kurumsallaşma açısından başarıyla yürüdüğünü, bölgesel finansal istikrar mekanizmalarının gelişimindeki hızı bakarak anlamak mümkündür.

Çin'in bölgesel ve uluslararası rolleri arasındaki en temel fark, etkinlik ve sorumluluk konusunda sahip olduğu motivasyonlardır. Çin bölgesel düzeyde liderlik arayışında her alanda etkin ve sorumlu bir profil çizerken, uluslararası düzeyde diğer büyük güçlerin bölgesel etki alanlarına girmemeye özen gösteren ve uluslararası sorumluluk alma konusunda da gayet seçici davranan bir görüntü sergilemektedir. Ancak, Çin'in bölgesel ve uluslararası düzeylerde farklılaşan rolleri birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve çoğu zaman olumlu anlamda desteklemektedir. Çin'in uluslararası sistemdeki rolünün en önemli dayanak noktası, bölgesel çok taraflı girişimleridir. Bununla beraber, uluslararası sistemdeki normatif değişimin, bölgesel düzeydeki ortak kimlik ve normlar bağlamında üretilecek bölgesel düzen anlayışı olmadan, gerçekleşmeyeceği kabulünden hareket edilmektedir. Ayrıca, bölgesel diplomatik girişimler, Çin'in gücü ve etkinliğinin uluslararası düzeyden önce bölgesel düzeyde test edildiği kritik bir aşamayı temsil etmektedir.

3.1.Çin'in Bölgesel Etkinliğinin Kaynakları

Çin'in bölgesel etkinliğinin kaynaklarına bakıldığında dört faktörün belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Hızlı ekonomik büyümesi ve artan ticaret; bireysel bölge devletleriyle ve ASEAN ile kurduğu diplomatik bağlar; kurumsallaşmış bölgesel işbirliğine aktif katılım ve doğrudan yabancı yatırımlarda Çin'in rolündeki artış.

⁴⁴⁸ Amitav Acharya, "The Emerging Regional Architecture of World Politics", *World Politics*, vol. 59, July 2007, p. 633.

3.1.1. Düşünsel Faktörler

Düşünsel faktörler boyutunda değerlendirilecek olursa, Çin istisnacılığı bölgesel bağlamda merkezileşme süreçleriyle çelişmemekte; tam tersine katkı sağlamaktadır. Ancak uluslararası sistem düzeyinde karşı karşıya kalınan engeller, Çin'in barış içinde bir arada yaşama diplomasisi temelinde direniş stratejileri geliştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çin'in uluslararası sistemdeki değişime yönelik tedrici bakışı, uzun dönemde arzulanan yeni Çin düzeninden önce müzakereci bir düzen tesisine yönelik çabaları öngörmektedir.

Doğu Asya'da radikal dönüşüm süreçleri başlamadan önce, en azından 1990'lara kadar, Çin bölge politikasını büyük ölçüde güvensizlik ve şüphe üzerine inşa ediyordu. Bölge devletlerinin büyük çoğunluğunu, ABD dış politikasının etkisi altında değerlendiriyor ve kendi yükselişini engellemek üzere tasarlanan bir projenin parçası sayıyordu. 1990'lı yıllara gelindiğinde, Çin'in bölgesel güvenlik değerlendirmelerinde, ülkesel bütünlüğüne meydan okuyabilecek tek gücün, ABD olarak algılandığı görülmektedir. Aktüel bir çatışma ihtimali görülme bile, denetim altına alınmadığı takdirde, mevcut bölgesel düzen Çin'in ulusal çıkarlarına ulaşmasının önünde ciddi bir engel olarak düşünülmüştür. Bölge devletleriyle ilişkileri dengelemek için, en azından, Çin'i çevreleme arzularını etkisizleştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece, bölgesel güvenlik üçgenini ileride yeniden inşa etmek mümkün olacaktır.

3.1.2. Serbest Ticaret Alanları

Çin'in ASEAN-Çin Serbest Ticaret Alanı'nı desteklerken başlangıçta liberal ekonomik normları öne çıkarması, komşu ülkelerin Çin'in bölgesel rolüne dair algılarını derinden etkilemiştir. Bu kapsamda Çin'in kendi yerel tarımsal piyasasına erişime izin verecek bir düzenlemeye onay vermesi, 'rakipleri' tarafından en basit deyişle tasvip edilmesi zor bulunan bir davranış olarak görülmüştür.⁴⁴⁹ 1990'ların başlarında bölge ülkelerinin birbirlerine yönelik kaygı ve şüpheleri düşünüldüğünde, bu durum sahiden olağanüstü bir gelişmedir. Esasen, Çin'in diğer güçlerin (özellikle ABD ve Japonya) bölgesel hırslarını bloke edecek şekilde hareket etmeye başlaması değişimin başlangıcı olmuştur. Buna ilaveten kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarının bölgenin geri

⁴⁴⁹ Chia Siow Yue, "ASEAN-China Free Trade Area", Paper for presentation at the AEP Conference, Hong Kong, 12-13 April 2004.

kalanında olup bitenlerle girift bir şekilde bağlantılı olduğunu idrak etmesinden itibaren politikalarını değiştirmiştir. Çin'in bu yeni algılamayla değiştirdiği politikaların karşılığında, bölge ülkelerinin Çin'i algılamaları da olumlu yönde dönüşmeye başlamıştır.⁴⁵⁰ Özellikle, Güneydoğu Asya başta olmak üzere bölge elitleri, Pekin'le giderek daha fazla ortak paydada buluşmakta; Çin'in ekonomik ve güvenlik çıkarlarına daha fazla saygı göstermektedir. Çin'in artan bölgesel rolüne yönelik çok daha fazla toleranslı ve kabullenici bir tutum sergilemektedir. Bu anlamda Güneydoğu Asya ülkeleri Çin'in inisiyatifleri karşısında kendi otorite ve etkinliklerini artırmaya çalışan devletler olmak yerine pasif kabulleniciler olarak yorumlanabilmektedir.⁴⁵¹ Bu yorum biraz abartılı sayılsa bile, özellikle ekonomik alanda 1997 Asya finansal krizinin ASEAN ülkeleri üzerinde yarattığı zayıflatıcı etkiyle beraber, Çin'in ekonomik kalkınmasını takip eden ardıcılık (bandwagoning) davranışı sergilemeye başladıkları bir gerçektir.⁴⁵²

Çin'in hem realist güvenlik kaygıları, hem de pragmatik ekonomik çıkarları, nedenleri farklılaşsa bile, aynı sonuca yol açmıştır. Çin, 1990'ların ortalarından itibaren ciddi bir imaj değişikliğine ihtiyaç duymuştur. Karşılıklı algılamaları etkileyen düşünsel faktörler boyutunda değerlendirilecek olursa, bölgeye proaktif eklemlenmeyle beraber, daha geniş bir strateji tasarımıyla, Çin'in yükselişinin muhtemel sonuçlarının yaratabileceği korkular giderilmeye çalışılmıştır. Öncelikle bölge ülkelerinin algılarını şekillendiren “Çin tehdidi” tezine karşı pragmatik bir anlayışla ve ikna edici bir tarzda karşı tez geliştirme projesi gündeme getirilmiştir. Temel amaç; Batı'da geliştirilen Çin tehdidi tezinin, aslında, Çin'in yükselişini engellemeye yönelik politikaları haklılaştırmak için tasarlanmış olduğunu, bölge ülkelere ve tüm dünyaya anlatabilmektir. Çin, bölge ülkelerinin korkularını gidermek ve pragmatik ilişkiler geliştirmek amacıyla barışçıl uluslararası bir imaj yaratmaya girişmiştir. Bununla beraber, bu barışçıl imajı desteklemek için geçmişte Çin'in liderliğinde yaşanan başarılı

⁴⁵⁰ Shaun Breslin, “Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities and Implications”, *International Affairs*, vol. 85, no. 4, 2009, pp. 779-813.

⁴⁵¹ David Shambaugh, “Return to the Middle Kingdom: China and Asia in the Early Twenty-First Century”, *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh Berkeley, University of California Press, 2005, p. 24.

⁴⁵² Ren Xiao, “Between Adapting and Shaping: China's Role in Asian Regional Cooperation”, *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 59, 2009, p. 308.

bölgesel düzen örneklerine başvurmaktadır. Dolayısıyla, Çin'in bölgesel ve uluslararası rolü arasında birbirini pekiştiren sıkı bir bağ bulunmaktadır.

Diğer taraftan Tayvan, Kuzey Kore ve Güney Çin Denizi gibi komplike hale gelmiş bölgesel sorunların çözümüne yönelik mesafe alınmasında, Çin'in uluslararası diplomatik etkinliğindeki artışın payı büyüktür. Örneğin; Tayvan konusunda Latin Amerika ülkeleriyle gelişen diplomatik ilişkiler, Çin'in lehine sayılacak şekilde, bu ülkelerin Tayvan'a karşı tutumlarını değiştirebilmiştir.

3.1.3. Çin Diasporasının Rolü

Çin'in ekonomik gücü ile düşünsel kaynaklarını birleştirmede, Çin diasporasının oynadığı role bakıldığında, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki etkileşim net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Esasen, 19. yüzyılda genel bir eğilimle, Çin'in güney eyaletlerinden Güneydoğu Asya'ya doğru göç etmeye başlayan Çinliler, bugün tahmini olarak dünya genelinde 40 milyon civarına ulaşmıştır. Çin diasporası, başta nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları Singapur olmak üzere, önemli azınlıklar olarak Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Vietnam'da yaşamaktadır. Çin diasporasının, Çin'in yumuşak gücünün doğal bir kaynağını (kültür ve değerler bağlamında) oluşturması kadar, ülke dışında yaşayan Çinlilerin pek çok açıdan etnik bir kimlik kazanmış olmaları ayrıca önemli bir olgudur. Bunların Çin'in çıkarlarına hizmet etme konusunda gönüllü ve istekli oldukları anlaşılmaktadır. En az bunlar kadar önemli diğer bir faktör ise, Çin diasporasının girişimciliği ve yarattıkları yatırım imkanlarıdır. Bu bağlamda, Çin hükümeti ve birçok yerel yönetim, dışardaki Çinlilerle ilişkiler yürütmek için özel bakanlıklar kurmaktadır. Güneydoğu Asya ve İnci Deltası'nda meydana gelen çok önemli nüfus hareketleri, hem iç göç hem de uluslararası göç dinamiklerinin karşılıklı etkileşimini yansıtan özel örnek bir olay haline gelmiştir.

Çin diasporasının, Çin'in dış ticareti ve yatırımlarında oynadığı rolün ekonomik dönüşümün kritik evresinde daha da önemli hale geldiğinin düşünülmesine yardımcı olan gelişmeler mevcuttur. Çin Ticaret Bakanlığı tarafından desteklenen Pekin merkezli Çin Dış Ticaret Konseyi, deniz aşırı Çinlilere 2012'de bir çağrı yaparak 12. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ekonomik kalkınma modelinin dönüşümüne dair öngördüğü "koordinasyonun desteklemesi" bağlamında, İlk Denizaşırı Çinliler İş Yatırımı Fuarı'nı

düzenlemiştir. Devlet Konseyi Denizaşırı Çinliler Ofisi'nin ortaklığında düzenlenen fuarda, yeni dönem ekonomik kalkınmanın geliştirilmesi için “dünya genelindeki Çinli güçlerin yardımına ihtiyaç duyulduğu”⁴⁵³ ifade edilmiştir.

3.2.Çin'in Bölgesel ve Uluslararası Rolü Arasındaki Etkileşimin Yoğunlaşması

2008 krizi sonrası Çin'in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşim yoğunlaşmıştır. Bölgesel ekonomik düzenin geçirdiği evrelerde yaşanan değişimlerle beraber Asya ekonomik mucizesinin sürekliliğine vurgu yapan William H. Overholt, 2005 yılı itibariyle, zaten yeni bir dönemin beklentisi içine girildiğini ifade etmektedir. Birinci ve ikinci dönemlerde, dönüm noktaları olarak ekonomik krizleri gösteren Overholt, bir anlamda 2008 Finansal Krizi'ne Asya bölgesel ekonomik düzeninin evrimi açısından yeni bir kırılma noktası olarak bakmıştır. Çin'deki içsel tartışmada da aynı beklentinin izdüşümlerini görmek mümkündür. Önemli olan bu 'yeni' üçüncü dönemin temel özellikleri ve yönelimlerinin neler olacağını tahmin edebilmektir. Hiç kuşkusuz 2008 Finansal Krizi, küresel neo-liberalizmin denetimsizliğini gözler önüne sermiş ve finansal sistem açısından derin bir meşruiyet krizini gündeme getirmiştir.

3.2.1. Çin'in Kriz Yönetimi

Çince'de kriz kelimesinin ne anlama geldiğini bilmek, Çin çalışanlar açısından neredeyse zorunlu bir ödev sayılabilir. Çinlilerin kriz için kullandıkları kelime iki karakterden meydana gelmektedir. *Wei* “tehlike” anlamına gelirken, *ji* bu bağlamda “fırsat” anlamını taşımaktadır. 2008 krizi Çin ekonomisi açısından tehlikeler içermiş; fakat fırsatları da beraberinde getirmiştir. Kriz, uzun dönemde arzulan büyümenin kaynağı olarak iç tüketimin artırılması gereksinimine hız kazandırmış ve düşük artı değer üreten ihracata duyulan güvenin azalmasına yol açmıştır. Bölgesel düzeyde, Çin 2008 krizini olabildiğince iyi bir şekilde yöneterek fırsata dönüştürmeyi başarmış; ekonomik gücüyle düşünsel gücünü birleştirerek bölgesel rolünü sağlamlaştırmıştır. Bununla beraber, 2009'un Nisan ayında Londra'da gerçekleşen G-20 zirvesinin gösterdiği üzere Çin, küresel ekonomik yönetim mekanizmalarının ve kurumlarının yeniden düzenlenmesinde oynayacağı rolün kabullenilmesinde yeni bir aşamaya

⁴⁵³ Council of China's Foreign Trade, “Invitation Letter of Participating in the First Overseas Chinese Gan Po Business Investment Fair”, 22 April 2013. http://www.ccpit-ccft.org/en/new_3.html.

girmiştir. Eğer 1997 Asya krizi Çin'in bölgesel ekonomik düşünüş ve politikalarında bir dönüm noktası olduysa, 2008 küresel krizi de Çin'in bölgesel rolünü konsolide etme sürecindeki yeni aşamayı hızlandıran çok önemli bir gelişme olmuş ve uluslararası rolünün kabullenilmesinde finansal gücünün etkileri daha belirgin hale gelmiştir.⁴⁵⁴

3.2.2. Çin'in Dış Yardım ve Yatırımları

2008 yılından sonra Çin'in dış yardımları ve yatırımlarının da kayda değer şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Fakat bundan önce mevcut uluslararası finansal yönetim mekanizmalarına alternatif yeni arayışlara yönelik dünya genelinde uyanan ilgiye işaret etmek gerekmektedir. Batı neo-liberalizmine dayanan ekonomik modellerin başarısızlığı ve yaşadığı kriz, küresel yönetişime alternatif oluşturabilecek bölgesel düzenleyici mekanizma ve kurumların önünü açmıştır. Krizin bir sonucu olarak bu bölgesel alternatiflere yönelik destek ve meşruiyet artmıştır. Asya bölgesi bağlamında mevcut küresel ekonomik mimariye duyulan güven derinden sarsılmıştır.⁴⁵⁵ Ekonomisinin büyüklüğü ve özellikle sahip olduğu yabancı döviz rezervleri düşünüldüğünde, Çin kaçınılmaz olarak herhangi bir yeni bölgesel düzenleme için ana itici güçlerden biri olarak algılanmıştır. Çin'in bölgesel vizyonunda etkinlik oluşturma konusunda diğer bölgesel güçlerle işbirliği için kapı aralayan yaklaşımı daha da yapıcı ve olumlu bir sürecin gelişimini desteklemiştir. Hiç kuşkusuz, 2008 krizi ABD'nin finans gücünün düşünsel çekiciliği ve yapısal modellerinin Asya'da gerilemesine yol açmıştır.

2008 ekonomik krizi Çin'in bölgesel liderlik pozisyonunu kuvvetlendirmiştir. Çin sorumlu bölgesel bir aktör gibi davranarak, sadece kendi ekonomisinin istikrarını koruma amacının ötesine geçmiş, bir bütün olarak bölgesel ekonominin istikrarını da önemseydiğini gösteren adımlar atmıştır. Çin Başbakanı Wen Jiabao 2009 Bo'ao Forumu konferansını kullanarak "Asya: Krizi Yöneterek Ötesine Geçmek" başlıklı bir konuşma yapmıştır. Krizle başa çıkmak için derin bir bölgesel işbirliğinin desteklendiği ve Çin'in bu çabaların merkezinde yer aldığı mesajı güçlü bir şekilde verilmiştir.

⁴⁵⁴ Shaun Breslin, "Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities, and Implications", *International Affairs*, vol. 85, 2009, p. 834.

⁴⁵⁵ Soogil Young, "The Case for an East Asian Caucus on Global Governance: A Korean Perspective", *East Asia Forum*, 12 April 2009.

Çin'in bölgesel ekonomide liderlik rolünü oluşturan düşünsel faktörler, kriz zamanında yaratılan materyal etkinlik kaynaklarıyla pekiştirilmiştir. Tayland'ta düzenlenen 2009 Bo'oa Forumu'ndan beş gün önce Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi, ASEAN ülkelerinin altyapı projelerini destekleyen 10 milyar dolarlık bir yatırım ile küresel krizin aşılmasına yardımcı olunacağı açıklamasını yapmıştır. Kısacası, pragmatik materyal faktörler bağlamında Çin, artan bir şekilde bölge için önemli bir finans kaynağı haline gelmeyi başarmıştır. Bununla beraber, Çin ekonomik modelini yenileme girişimleriyle bölgesel üreticiler açısından önemli bir piyasa olmayı amaçlamaktadır.

3.3.Çin'in Uluslararası Rolünün Geleceğini Şekillendirecek Temel

Faktörler

Çin'in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşim bağlamında düşünsel faktörlere verdiği önceliğe rağmen, uluslararası rolü itibariyle gelecekte fazlasıyla belirleyici olması muhtemel üç önemli "daha sert" güç unsurunun önemini yadsımak mümkün değildir. Shaun Breslin, uluslararası sistemin geleceğini etkileyecek bu üç önemli faktöre işaret ederken, Çin'in rolündeki muhtemel değişimi "yumuşak güçten sert gerçekliklere" geçiş olarak tanımlamaktadır.⁴⁵⁶

Birincisi; Çin'in çok ciddi kaynak gereksinimleridir. İstatistiklere bakılacak olursa, 2011 yılında Çin küresel çinko arzının %48'ini; kurşunun %50'sini; bakırın %50'sini; alüminyumun %45'ini tek başına tüketmiştir.⁴⁵⁷ Çin'in mineral ithalatı dış ticaretinin %30'unu kaplamaktadır.⁴⁵⁸ 2013 yılında ise Çin, dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olarak ABD'yi geçmiştir. Bu tüketim oranları hesaba katıldığında, kaynaklara erişim ihtiyacı Çin'in dış yatırımlarının ana sürükleyicisi haline gelmiştir. Ulusal büyümesini sürdürmek için gerekli imkanların bulunması, Çin'in dünyanın geniş kesimiyle olan ilişkilerini de şekillendirmektedir. Hammadde ve endüstri arz mamullerine yapılan vurgu kadar, Çin'in gıda kaynakları güvenliğine duyduğu ihtiyaç da zaman içinde giderek artacaktır. 2010 yılında, Çin dünya genelindeki domuz etinin

⁴⁵⁶ Shaun Breslin, "China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power, *Politics*, vol. 30, 2010, p. 58.

⁴⁵⁷ James K. Jackson, "U.S. Direct Investment Abroad: Trends and Current Issues", Congressional Research Service, February 2011.

⁴⁵⁸ "China Encourages Private Capital in Mining Industry", *Xinhua*, 10 February 2012.

neredeysi yarısını; küresel pirinç arzının üçte birini; soya fasulyesinin ise dörtte birini tüketmiştir. Eğer Hindistan ve Endenozya gibi yoğun nüfuslu gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini geliştirecekleri düşünülürse, gelecekte küresel kaynak rekabetinin daha da önemli bir sorun haline geleceği aşıkardır.

Bununla beraber, tüm bu kaynak gereksinimleri Çin'i, dikkat çekici bir şekilde, Batı'yla gergin ilişkileri olan pek çok devletle yakın ilişkiler geliştirmeye itmiştir. Örneğin; Çin İran'ın en önemli ticaret ortağı olmuştur. İran, bugün yaklaşık olarak Çin'in ham petrol ithalatının onda birini karşılamaktadır.

İkincisi; Çin'in bir gün ABD'yi tehdit edebilecek askeri bir güç olabileceği endişesinden daha acil bir sorun olarak öne çıkan, Çin'in silah satışları ve diğer devletlere yaptığı teknoloji transferidir. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi'ne bağlı kalacağına söz vermiş olsa da, Çin henüz resmi olarak bu rejime katılmamış; İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Pakistan ve Suriye gibi devletlere Rusya'yla birlikte teknoloji transferi yapmakla suçlanan bir ülke konumunda olmuştur.⁴⁵⁹ Ayrıca Myanmar, Burundi, Kongo, Liberya, Nepal, Rwanda, Sudan, Tanzania ve Uganda gibi ülkelere de silah satışı yapmak suretiyle buralarda meydana gelen silahlı çatışmalara katkı sağladığı iddialarına muhatap olmuştur.⁴⁶⁰

Burada, hemen, Çin'in mevcut güç dengesini doğrudan değiştirmeye dönük harekete geçtiğini iddia etmek için, henüz erken olduğunun altını bir kere daha çizmek gerekir. Fakat, ABD tarafından "haydut devletler" olarak tanımlanmış ülkelerle ilişkilerini giderek geliştirmesi, liberal Batı'nın küresel hedeflerini gerçekleştirmesini dolaylı olarak zorlaştırmaktadır. Bu noktada, Çin'in engelleyici veya bölücü gücünün, BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyelik konumuyla desteklendiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Çin, veto gücünü kullanarak, ABD ve diğer Batılı devletlerin uygulamak istediği yaptırımları bloke etmektedir. Çin'in gelişmekte olan ülkelerle dayanışma içinde onları muhafaza etmeye yönelik bu tutumu, bugün gelinen noktada diplomatik desteğin ötesine geçme emareleri göstermektedir.

⁴⁵⁹ N. Rasmussen, "Chinese Missile Technology Control-Regime or No Regime?", *Danish Institute for International Studies Brief*, 2007, p. 1.

⁴⁶⁰ Amnesty International, "People's Republic of China: Sustaining Conflict and Human Rights Abuses-the Flow of Arms Accelerates", 2006.

Fakat, söz konusu ilk iki faktör (kaynak gereksinimleri ve silah satışı/teknoloji transferi) Çin'in gelişmekte olan ülkelerle yoğunlaşan ilişkilerine işaret etse bile, üçüncü faktör en azından bir uyarıyı hak etmektedir. Her ne kadar, gelişmiş liberal Batı'nın Çin'den endişelendiği ve buna mukabil az gelişmiş dünyanın da Çin'in yükselen gücünü sevinçle karşılayıp desteklediği şeklindeki karşıtlık üzerine kurulu mantık, bir ölçüde gerçeği yansıtsa bile, bir o kadar da basite indirgenmiş bir yaklaşımdır. Gelişmekte olan dünyada, Çin'in yükselişini endişeyle takip eden ülkelerin varlığı bir sır değildir. Ayrıca, ucuz Çin ithalatı ve Çinli ticaret adamlarının ülkelere akın etmesi, Latin Amerika'da, Afrika'nın bazı bölgelerinde ve hatta Orta Asya'da, yerel üreticiler ve perakendeciler açısından dikkate alınması gereken sorunlar yaratmaktadır.

Çinli şirketlerin yerel şirketlere yönelik fiyat kıran piyasa stratejileri uygulamaları, yerli işçi kullanmaktan imtina etmeleri gibi hususlar, zaman zaman hoşnutsuzluk ve şikayetlerin yükselmesine yol açmaktadır.⁴⁶¹ Bununla beraber, Çin'e ait bazı fabrika ve madenlerde çalışan yerel işçilerin daha iyi çalışma koşulları talebiyle şiddetli protestolara başvurdukları vakidir. Örneğin, Peru'da Çin'in kamu iktisadi teşekküllerinden Shougang Hierro, çalışanlarının ücretlerinin düşürülmesi, yerel altyapı ve barınma hizmetlerini içeren planın terk edilmesi ve San Nicholas Körfezi'ne yasa dışı yollarla kirli atık pompalanması gibi uygulamaları nedeniyle, beş yıldan uzun bir süre ciddi protestolara maruz kalmıştır.⁴⁶² Gana ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinde Çinli şirketler ve bireylerin çevre kirliliği ve insan hakları ihlallerine neden olan eylemleri, ÇKP Merkez Komitesi üyeleri tarafından da ciddi bir konu olarak değerlendirmeye alınmıştır.⁴⁶³ Yani, kısacası Çin'in artan gücüne paralel olarak gelişen ticari ilişkileri daha da zemin buldukça, Çin'i destekleyici mahiyette görünen gelişmekte olan dünyanın ileride nasıl tepkiler üreteceği şu an için meçhuldür. Buna ilaveten, ABD başta olmak üzere Batı dünyasının, özellikle çevre sorunlarını öne sürerek, 'kurumsal sosyal sorumluluk' (corporate social responsibility) bağlamında, Çin'i köşeye sıkıştırma

⁴⁶¹ Jim Onyango, "Deals with China will Hurt Kenya, Warn Researchers", *Business Daily*, 3 November 2009.

⁴⁶² Elizabeth Economy and Zha Daojiong, "Global Development and Investment", *Debating China: U.S.-China Relationship in Ten Conversations*, (ed.) Nina Hachigian, New York, Oxford University Press, 2014, p. 134.

⁴⁶³ "Deal with Galamsey Operators-Chinese Government", *Ghanaweb*, 27 June 2012.

çabaları giderek artmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerde Çin'e yönelik kaygıların doğal olarak zamanla artacağını beklemek şaşırtıcı olmaz.

4. Çin'in Yükselişine Temkinli Yaklaşmak

Çin'in yükselişinin sınırlarını düşünsel faktörlerin belirlediğini iddia etmenin doğal bir sonucu, etkilerinin önemli bir soru işareti olarak kalmaya devam etmesidir. Ancak, bu yaklaşım, içinde çok ciddi yanlış anlamaları ve yönlendirmeleri barındıran, Çin'in yükselişini büyük ölçüde yumuşak gücüyle sınırlandıran veya tehditkar bir güç olduğu fikrini yaratmaya çalışan açıklamalardan daha gerçekçi ve doğru bir resim ortaya koyacaktır. Bu sayede Çin'in yükselişinin “daha sert” güç kaynaklarından meydana geldiğini anlamakla, bir yandan Çin'in yumuşak gücünün aslında ne olduğu ortaya çıkacak; diğer yandan da “akıllı gücün” düşünsel boyutlarının öncelikli ve esas kaynağı teşkil ettiği görülecektir. David Lampton'un da temel tezinde ileri sürdüğü gibi askeri gücü sembolize eden “zorlama” ve ekonomik gücü sembolize eden “para”, düşünsel gücü sembolize eden “akıl”la birleştirilmektedir. Stratejik akılla, üç boyutta eşit oranda ve eşzamanlı bir güçlenme sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, Çin'in yükselişinin etkileri bağlamında doğurduğu en önemli sonuç, Batı'nın kendi sorunlarıyla yüzleşmekten korkarak Çin'in karşısında rekabetçi yanını giderek kaybetmesidir.⁴⁶⁴ Çin gibi akıllı bir gücün kendine duyduğu özgüvenle sunduğu seçenekleri somutlaştırmayı başarmasıyla beraber, Batı'nın sahip olduğu ikilemler daha da gün yüzüne çıkacaktır. Çin'in görünüşte olduğundan ve ABD'ye karşı oluşturduğundan daha ciddi bir tehdidi simgelediği, eğer Batı açısından temsil ettiği engelin daha derinde bir yerde olduğu fark edilebilirse anlaşılacaktır.⁴⁶⁵ Batı dünyası, söz konusu engeli anlamada ciddi anlamda psikolojik zorluklar yaşamaktadır.⁴⁶⁶

Neticede, materyal gücündeki yetersizlik ve henüz bir alternatif ideoloji üretememesi gibi faktörler sebebiyle Çin'in yükselişine temkinli yaklaşarak, uluslararası sistem içindeki konumunu gerçekçi ve sahici bir şekilde tanımlamak gerekmektedir.

⁴⁶⁴ Hu Xijin, “A Competitive Edge”, *China Security*, vol. 4, 2008, p. 27,

⁴⁶⁵ Shaun Breslin, “Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities, and Implications”, *International Affairs*, vol. 85, 2009, pp. 817-835.

⁴⁶⁶ Michael Barr, *Kim Korkar Çin'den?: Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, Ankara, Tekin Yayınları, 2013, s. 47.

Çin, statü ve prestij arayışı açısından henüz konsolide olmamış ve belirsiz; niyetleri itibariyle zorlama ve cezalandırma yerine ikna, müzakere ve uzlaşmaya açık; yetkinliği açısından askeri süper güç olmaktan uzak, sert ve yumuşak gücün “akıllıca” birleştirilmesine dayanan diplomatik ve politik bir güç olarak nitelenebilir. Çin’in etkinliğini ise, bu aşamada, küresel bir güç bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Çin, uluslararası etkinlikli bölgesel büyük güç tanımlamasına daha uygundur.

Güç yayılımı teorisinin gelecek konusundaki en temel öngörüsü, diğer yükselen büyük güçler için de geçerli olduğu gibi, Çin’in yeni ortaya çıkan küresel sorumluluk ve yükümlülüklerden kaytarma çabası göstereceğidir. Ekonomik mucizesinin büyüklüğü ve hızı göz önünde bulundurulduğunda, bölgesel bir oyuncudan küresel bir oyuncuya dönüşmesi durumunda Çin’in önemli sıkıntılar çekmesi beklenebilir. Bölgesel ve uluslararası düzeyler arasındaki etkileşimin giderek yoğunlaşması, dışsal sınırlılıklar açısından Çin’in yükselişini engelleyen faktörlerin yavaşlama trendine girdiğini ima etmektedir. Ancak, Çin’in yakaladığı bu tarihsel “an”ın geri döndürülemez ve mutlak bir kazanımdan ziyade, bir imkan veya fırsat olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Bu bağlamda, Çin’in yükselişine temkinli yaklaşılmasını gerektiren içsel sınırlılıkların niteliğine ve boyutlarına odaklanmakta büyük fayda bulunmaktadır.

4.1.Çin’in İçsel Sınırlılıklarının Niteliği ve Boyutları

Öncelikle, Çin’in bu yeni rol konusunda ciddi şüpheleri bulunduğu bile söylenebilir. Herşey bir yana, Çinli yöneticilerin korkuya kapılmalarına yol açan pek çok husus vardır. Çin, süper güç statüsü ile ekonomik ve sosyal patlama ihtimali arasında gidip gelmektedir. Çin’in potansiyeli büyük olmakla birlikte içsel problemlerinin boyutları da devasadır. Ekonomik, demografik ve sosyo-politik sorunlar, Çin’in yüksek ekonomik büyüme yönünü tersine çevirme riski taşımaktadır. Çin Hükümeti tarafından kontrol edilen ve Çin’in resmi gazetesi olan *Halkın Günlüğü* gazetesinde 2004 yılında yayınlanan kapsamlı bir makalede, toplam 98 yerli ve yabancı uzmanın istikrarlı sürdürülebilir gelişme karşısındaki 10 büyük kırılma ile ilgili uyarıları özetlenmiştir. 11. Beş Yıllık Plan’ın (2006-2010) hazırlanma aşamasında söz konusu tehlikenin boyutları üzerinde düşünülmesinin bir zorunluluk olduğu tavsiye

edilmiştir.⁴⁶⁷ Bu yüzden Çin'e içeriden dışarıya bir perspektifle yaklaşan çalışmalar, Çin'in büyümesinin aynen devam edeceği ve gelecekte yükselişinin kaçınılmaz olduğu varsayımını paylaşmazlar. Çin'de yaşayan insanların, en azından hiç de az olmayan bir kısmının, Çin'in geleceği konusunda dışarıda yaşayanlara göre daha az iyimser olduğunu söylemek bile mümkündür. Çinliler gıda, enerji, çevre ve sağlık konusunda ciddi anlamda kaygılıdır.

Çinli liderlerin, şüphesiz ki en büyük kaygısı, devam eden eşitsizlik ve ahlaki bozulmanın (rüşvet, yolsuzluk vb.) toplumun geniş kesimlerinde yarattığı ÇKP'den yabancılaşıma eğilimidir. 2011 Yolsuzluk Algılamaları İndeks'ine göre; Çin, 71. Sırada yer almaktadır. Aynı indekste Japonya 14., ABD ise 24. sıradadır.⁴⁶⁸ Buna ilaveten, Çin 2008 küresel krizinden en az etkilenen ülkelerden biri olmakla beraber, hiç etkilenmediğini iddia etmek de yanlış olacaktır. Hükümetin ekonomiye müdahale ederek krizin atlatılması, banka borçlanmalarının artması ve diğer yapısal sorunların uzun vadeye ötelenmesi pahasına gerçekleşmiştir. Çin açısından krizin en net sonucu yurtiçi doğrudan yabancı yatırım ve ihracata dayalı büyüme modelinin daha fazla uzun süre sürdürülebilir olmadığına anlaşılmasıdır.⁴⁶⁹ En önemli sorunlardan biri Çin'in hızla yaşlanan nüfusudur. Çin, 30 yılı aşkın süredir devam eden 'tek çocuk' politikasından Kasım 2015 itibariyle resmi olarak vazgeçeceğini ilan ederek, 2016 Mart ayında geçerli olmak üzere 'iki çocuk' politikasına geçiş yapmıştır. Çin, bu politikası vasıtasıyla genç iş gücüne duyduğu ihtiyacı planlamakla birlikte, tüketim odaklı ekonomik büyümenin gerektirdiği demografik düzenlemeyi gerçekleştirme iradesini göstermek zorunda kalmıştır.

Fakat bundan daha da önemlisi politik istikrarın geleceği konusundaki endişelerdir. Özellikle, küresel gerilemenin küresel bir buhrana sürüklenmesi durumunda, bunun Çin üzerindeki etkileri korkutucu olabilecektir. Çin'in bu ciddi handikapı ile ilgili en meşhur formülasyon "Çin'in dışarıda güçlü fakat içeride kırılğan"

⁴⁶⁷ "Experts Predict: China's 10 Major Risk Factors Before 2010", *People's Daily*, 1 September 2004.

⁴⁶⁸ Amitai Etzioni, "The End of China's Rise", *The National Interest*, 25 July 2012.

⁴⁶⁹ Y. Yao, "The End of the Beijing Consensus? Can China's Model of Authoritarian Growth Survive?", *Foreign Affairs*, 2 February 2010.

olduğu önermesinde ortaya konmuştur.⁴⁷⁰ Dolayısıyla Çin, küresel ekonomik sorunlar, güvenlik krizleri ve iklim değişikliği gibi konularda kendisinden beklenen büyük uluslararası sorumlulukları almak konusunda isteksiz davranmaya devam edebilir. Neticede, ABD başta olmak üzere diğer aktörlerle beraber daha fazla sorumluluk üstlenmeyi kabul eden bu yeni rol yerine, kendi içine odaklanmayı ve lehine olduğunu düşündüğü uluslararası anlaşmalarda müzakereci olarak kalmayı tercih edebilir.

Çin, parti-devletin arzulanı yönde içsel dönüşümünü gerçekleştirebilmesi için kurumsal istikrarını, sürdürülebilir ekonomik büyüme oranını (verimlilik) ve refahın eşit paylaşımını (eşitlik) beraberce sağlamak durumundadır. Politik meşuriyetin kaynağı olan bu üç anahtar kavram (istikrar, verimlilik ve eşitlik), Çin'in geleceğini belirleyecektir. Çin'in geleneksel kültürü risk ve tehditler karşısında, istikrarı koruma konusunda yardımcı olmaktadır. Fakat herhangi bir olay ya da sürecin verimlilik ve eşitlik bağlamında zıt yönde bir etki yaratması, Çin'de krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Bu yüzden Çin liderliğinin, risk faktörleri analizine büyük önem verdiği ve risk yönetimi stratejileri geliştirmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁷¹

Çin'in yükselişinin önünde var olan ulusal ve uluslararası risk tablosunda öne çıkan faktörler Tablo 3'de özetlenmeye çalışılmıştır.⁴⁷² Ulusal düzeyde dengesiz ekonomik kalkınma, merkezkaç ekonomik kuvvetlere ivme kazandırmıştır. Kıyı ve iç bölgeler ile kırsal kesim ve kentler arasında oluşan ekonomik eşitsizlikler⁴⁷³, ucuz ve niteliksiz işgücünün kentlerde iş bulmaya yönelmesine sebep olarak geniş çapta bir nüfus hareketine zemin hazırlamıştır. Fakat kentler bu iç göç nüfusunu kaldıracabilecek kapasiteye sahip değildir. Daha önce devlet mülkiyetinde olan teşekküllerin özelleştirilmesi, refah devletinin sağladığı garantileri ve destekleri içermediğinden işsizliğe neden olmuştur. Bazı ekonomistler kırsal nüfusun hızla kentleşmesinin yol

⁴⁷⁰ Susan L. Shirk, *China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*, New York, Oxford University Press, 2007. Wang Jisi, "Inside China", *Global Asia*, vol. 5, no. 2, 2010, pp. 8-9.

⁴⁷¹ Sean Golden, "China's Perception of Risk and the Concept of Comprehensive National Power", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol. 29, no. 2, 2011, p. 91.

⁴⁷² Hu Angang, (ed.), *China's Grand Strategy*, Zhejiang: Renmin Chubenshe, 2003. in Sean Golden, "China's Perception of Risk and the Concept of Comprehensive National Power", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol. 29, no. 2, 2011, p. 92.

⁴⁷³ Çin'in 7. Beş Yıllık Planı'nda (1986-1990) ülke üç ana bölgeye ayrılmıştır: Doğu veya Kıyı, Merkez ve Batı. Bu sınıflandırma bölgesel farklılaşmanın resmi olarak tanınması anlamına gelmektedir.

açabileceği “Latin Amerikalılaştırma” riskine işaret etmektedir.⁴⁷⁴ Bu tabir, ekonomik durgunluğa, kutuplaşmış kent toplumuna ve yoğunlaşan toplumsal çatışmalara gönderme yapmaktadır. Son tahlilde uzun dönemli bir istikrarsızlık tehlikesinden duyulan korku yansıtılmaktadır.

1990’dan itibaren Çin’de gelir dağılımındaki eşitsizlik giderek artmıştır. 1980 yılında gelir dağılımı açısından en eşitlikçi ülkelerden biriyken, 2010 yılında Asya’daki en eşitliksiz ülke haline gelmiştir.⁴⁷⁵ Zengin ve fakir arasındaki aralığın giderek açılması çok ciddi tehlikeler arz etmektedir. Bazı Çinli ekonomistler bu durumu “ekonomik mucize içindeki kriz” olarak adlandırmaktadır.⁴⁷⁶

Öte yandan Çin, endüstrileşme için hayati olan hammadde ve enerji kaynakları bakımından çok ciddi bir kıtlık yaşamaktadır. Aynı zamanda endüstrileşme de çevre kirliliğine yol açmakta; iklim değişikliği ve doğal fekaletlerle bağlantılı olarak Çinli ekonomistlerin “yeşil” GSYİH diye tanımladıkları çevresel bozulmanın, kalkınma üzerinde olumsuz geri dönüşü olmaktadır. Kalkınmaya etki eden diğer olumsuz faktör ise yolsuzluktur. Çinli uzmanlar bununla mücadelede ise “beyaz” GSYİH adını vermektedir. Kalkınmanın sosyal maliyetleri ile giderek yaşlanan nüfusa yeni bir sosyal refah ağı yaratma ihtiyacı giderek artmaktadır.

Kalkınmanın motorunu yakın zamana kadar ihracat oluşturmaktayken, gelecekte ekonomik istikrarı garanti altına almanın, iç tüketim piyasasını konsolide etmekten geçtiği anlaşılmıştır. SARS ve kuş gribi gibi salgın hastalıklar da potansiyel ekonomik maliyetlere işaret etmektedir. Etnik çatışma ve ayrılıkçılık gibi önemli sorunların yanında, organize suçların geri dönüşü de yine maliyet üreten başlıca problemlerdendir.

Tüm bu riskleri yönetebilme yeteneği parti-devletin meşruiyetini belirleyecektir. Çin’de parti, yönetim ve kamu hizmetleri arasında ayrım bulunmaması, iktidarın kısa ve orta vadede değişim ihtimalini engellemektedir. Elbette söz konusu

⁴⁷⁴ George J. Gilboy and Eric Heginbotham, “The Latin Americanization of China”, *Current History*, September 2014. Bu tabiri kullanan pek çok Batılı akademisyen veya yazar bulunmaktadır. Fakat, asıl önemli olan, ülkenin ekonomik ve politik önceliklerine karar verilmesi için toplanılan 2004 Ulusal Halk Kongresi’nin bir oturumunda, Devlet Kalkınma Bakanı Ma Kai’in, üst düzey bir yetkili olarak ilk defa, Çin’in “Latin Amerika fonemenini” tekrar etme riski olduğu konusunda uyarıda bulunmasıdır. Zha Daojiong, “Comment: Can China Rise?”, *Review of International Studies*, vol. 31, 2005, p. 780.

⁴⁷⁵ *UNDP Human Development Report*, New York, UNDP, 2011.

⁴⁷⁶ Xu Dianqing and Li Xin, *Income Disparity in China: Crisis within Economic Miracle*, London, World Scientific, 2014.

risklerin iyi yönetilememesi durumunda meşruiyetin ortadan kalkma ihtimali vardır. Bu durum politik statükoyu değiştirmeye yönelik sosyal hareketlerin hızlanması sonucunu doğurabilir. Popülist milliyetçilik duygusal olarak çekici gelerek, ÇKP'nin devrilmesinde rol oynayabilir. Ancak, hükümet danışmanlarının bu felaket senaryosuna engel olmak için geliştirdikleri formüller uygulanmaya çalışılmaktadır. Örneğin, Yu Keping, sürdürülebilir ekonomik büyüme, refahın eşit dağılımı ve bunlara eşlik edecek politik reforma (demokratikleşme) duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Söz konusu reform çok büyük bir ülke olan Çin'in koşullarına uygun şekilde tedrici ve dengeli olarak gerçekleştirilmelidir.⁴⁷⁷

4.2.Çin'in Geleceğine Işık Tutan 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2016-2020)

Çin'in beşinci nesil liderliğinin, Xi Jinping ile beraber mevcut risk algılamaları bağlamında nasıl çözümler geliştireceği ciddi bir merak konusudur.⁴⁷⁸ Xi Jinping'in liderlik vizyonunu yansıtan Çin'in 13. Beş Yıllık Planı (2016-2020) ÇKP'nin 5. Genel Kurulu'nda Çin Merkezi Komitesi tarafından kabul edilmiştir. Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu plana nihai şeklini verdikten sonra, 2016-2020 tarihleri arasında Çin'in ekonomik ve sosyal politikalarına rehberlik edecek olan plan netleşecektir. Nihai plan, Çin Ulusal Halk Kongresi tarafından onaylanarak Mart 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu plan, Xi Jinping liderliğinin, ilk Beş Yıllık Planı olması açısından önem taşımaktadır. Planda benimsenen 'yeni normal' anlayışı perspektifinde, hızlı büyüme yerine orta hızda büyümenin ileriki beş yıl için hedef olarak belirlendiği görülmektedir. Kırsal ve kentsel alanların kalkınması arasında koordinasyon sağlanacaktır. Planda ayrıca "yeni tip kentleşme" kavramından da bahsedilmektedir. Esasen yeni tip kentleşme planı, Mart 2014'te başlatılmıştır. Çin'in kentleşmesinin Batı'daki kentleşmelerden farklılığı düşüncesine dayanan bu görüşe göre, kırsal kesimde yaşayanların kentlerde varoşlar yaratmak yerine, küçük kasabalarda yerleşmelerinin sağlanması hedeflenmektedir. Temel beklenti kentleşmenin ekonomik büyümeye katkı sağlamasıdır. Çin Başbakanı Li Keqiang 2013'ün Mayıs ayında şöyle bir açıklama

⁴⁷⁷ Yu Keping, "Democracy is a Good Thing", *Essays on Politics, Society and Culture in Contemporary China*, Washington, The Brookings Institution, 2009.

⁴⁷⁸ Bugünkü Xi Jinping liderliğinin karşısında çözmekle yükümlü olduğu dört önemli sorun öbeği bulunmaktadır. Yavaşlayan ekonomik büyümeye nasıl adapte olunacağı; içsel ve dışsal bir baskı unsuru olarak politik reform beklentisi; yaşlanan nüfus; giderek küçük parçalara ayrılan bürokrasi ve toplum yapısı. David M. Lampton, *Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping*, Berkeley, University of California Press, 2014.

yapmıştır: “Kentleşen herbir köylü, tüketimi 10.000 Yuan’dan fazla artırabilir. Sadece bir yıl içinde kentleşme hızında meydana gelecek her yüzde birlik artış ise 10 milyondan fazla kırsal kesimde yaşayan insanın kentlerde kendine yer edinmesine yol açacaktır”.⁴⁷⁹ Ne var ki, Çin’in bu kentleşme planının başarısı konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Hala Çin’in nüfusunun neredeyse yarısı kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Genel eğilim pek çoğunun kentlere yerleşme konusunda istekli olmadıkları yönündedir. Ayrıca, kentleşmeyi daha da hızlandırma projesi başarılı olsa bile, Çin’in gıda gereksinimi hesaba katıldığında kentleşen alanlarla tahıl ekimine elverişli alanlar arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı da belirsizdir. Bunun için tarım üretiminde verimliliği artırmak amacıyla uygulanacak bilimsel ve teknolojik yöntemlerin geliştirilmesi öncelikli görünmektedir.

Çin Tarım Bakanlığı’na göre 1982-2002 yılları arasında 200 milyondan fazla insan kırsal kesimden kentlere göç etmiştir. Bu iç göç, dünya tarihinin şahit olduğu en büyük nüfus hareketidir.⁴⁸⁰ Bir taraftan, Çin’in hızlı kentleşmesi daha fazla altyapı inşasını teşvik edip, kentler ve kırsal alanlar arasında işgücü hareketini canlandırmaktadır. Dolayısıyla büyük ekonomik kazanımlara yol açmaktadır. Fakat, diğer taraftan Çin’in mevcut aile ekonomisi sistemi (*huji zhidu*), işgücünün serbest dolaşımını sınırlandırmaya devam etmekte; göçmen işçilerin çıkarlarına zarar vermektedir. Bu sorunlar işgücünün serbest dolaşımını engelleyerek refah üretimini sınırlandıran ve daha önce avantajken şimdi zarar vermeye başlayan “tek ülke, iki toplum” kurumsal düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Çin’deki kentleşme, doğu kıyı kuşağında ve İnci Üçgeni adı verilen bölgede özellikle yoğunlaşmaktadır. Ancak, Hong Kong, Macau ve Tayvan’la ekonomik entegrasyonun önemine rağmen, politik anlamda “tek Çin” politikasının vazgeçilmezliği düşünüldüğünde, karşılaşılan sorunlara yönelik partinin rolünü de yeniden değerlendirmeyi içerecek şekilde, gerekli kurumsal değişimlerin yapılmasının kısa vadede pek mümkün olduğu söylenemez. Şimdilik, tüm bu problemlere getirilecek en temel çözüm kentleşmenin daha da hızlandırılması olarak görülmektedir.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ “Li Keqiang Expounds on Urbanization”, 26 May 2013. http://china.org.cn/china/2013-05/26/content_28934485.htm.

⁴⁸⁰ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011, p. 60-61.

⁴⁸¹ Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, A.g.e., p. 63.

Beş Yıllık Plan'da, daha önce benimsenen “Çin’de Üretilmiştir 2025” özel programıyla beraber inovasyonun endüstri ve hizmet sektörleriyle entegrasyonunun geliştirilmesi ilk madde olarak öne çıkmıştır. Çin Devlet Konseyi tarafından Mayıs 2015’te uygulamaya başlanan “Çin’de Üretilmiştir 2025” programı, Çin’i imalat devi olmaktan dünya imalat gücü olmaya dönüştürmek için tasarlanan ilk 10 yıllık eylem planıdır.

Planda, kurumsal reform beklentisine karşılık gelebilecek Kamu İktisadi Teşekkülleri’nin reformuyla ilgili herhangi bir değerlendirme yoktur. Ancak, daha önce ÇKP Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi’nin belirlediği rehber ilkelerde; “Çin’in KİT’leri modernleştireceği, devlet mal varlıklarının yönetiminin güçlendirileceği, karma mülkiyetin desteklenmesiyle devlet mal varlıklarının erozyonunun engelleneceği” hedefleri açığa çıkmıştır.⁴⁸² Rehberine göre; Devlet Varlıkları Denetimi ve Yönetimi Komisyonu tarafından yönetilen devlete ait 110 tane holding bulunmaktadır. Bundan çok daha fazlasına yerel hükümetler sahiptir. Ekonominin temel sütunu olan KİT’ler, sahip oldukları borçlanma kolaylığı ve avantajlı politikaları içeren geniş kaynaklarla piyasada baskın rol oynamaktadır. Fakat bunların özel şirketlere nazaran daha az verimli ve ekonomik yavaşlama sürecinde de daha dirençsiz oldukları gözlenmiştir. Bu bağlamda, KİT’ler kar amaçlı olanlar ve kamu refahına hizmet edenler şeklinde iki kategoriye ayrılacaktır. Birinciler; piyasa temelli ticari işlemlere bağlanarak devlet teşekküllerinin varlıklarını artırmayı ve ekonomiyi büyütmeyi amaçlayacaktır. İkinciler ise halkın yaşam kalitesini yükseltmek, kamu mal ve hizmetlerini tedarik etmek için işlevsellik gösterecektir. Bu reform için belirli bir süre tayin edilmemiştir. Fakat hükümetin bunu tedrici olarak destekleyeceğinin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

13. Beş Yıllık Plan dönemi, politik anlamda, orta derecede müreffeh bir toplum yaratmanın kararlı bir aşaması olarak tanımlanmaktadır. Marksizm-Leninizm, Mao Zedong Düşüncesi, Deng Xiaoping Teorisi, Üç Temsil ve Bilimsel Kalkınma Kavramı gibi geçmiş politik düşünce geleneklerine atıfta bulunularak, süreklilik vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca, Xi Jinping’in daha önce dile getirdiği “Dört Kapsamlı” kavramı üzerinde durulmuştur. Bunlar, kapsamlı bir şekilde orta derecede müreffeh bir toplum

⁴⁸² “China Issues a Guideline to Deepen SOE Reforms”, The State Council The People’s Republic of China, 13 September 2015. http://english.gov.cn/policies/latest_releases/2015/09/13/content_281475189210840.htm.

yaratmak; reformu kapsamlı bir şekilde derinleştirmek; ülkeyi hukuka uygun ve kapsamlı bir şekilde yönetmek; Parti'nin mutlak yönetimini şumullü bir şekilde kullanmaktır. Ayrıca, hükümetin yolsuzlukla mücadeleye bağlılığı yinelenmiştir. Yolsuzluğun, Çin modernleşme döneminin en zorlu sorunu olacağı görülmüştür. 2011 yılında Başbakan Wen Jiabao, yolsuzluğu ÇKP açısından “varoluşsal ibr tehdit” olarak nitelendirmiştir. Xi Jinping ise yolsuzluğa karşı bir mücadele başlatarak askeri görevliler ve kıdemli KİT yöneticilerini de içeren yaklaşık 100 yüksek düzeyli yetkiliyi tasfiye etmiştir.

Planda yer alan tek çocuk politikasının değişimiyle ilgili değerlendirmede ise nüfusun %15'inin üzerinde bir kitlenin 60 yaşın üzerinde olduğu vurgulanmaktadır. Tek çocuk politikasının değişimiyle beraber 1.69 milyon çift (uygun şartlara sahip çiftlerin %15.4'ünü oluşturuyor) Ağustos 2015 sonu itibariyle ikinci çocuk için başvuruda bulunmuştur.⁴⁸³

4.3.Çin'in Uluslararası İmajının Kalıcılığı Sorunu

Çin'in yükselişi veya Batı'nın düşüşü tezlerinin abartıldığının farkında olmak gerekir. Askeri anlamda Çinli yetkililer gerçek rakamları yansıtmıyor olsalar bile, ABD arkasından gelen onlarca ülkenin toplamından daha fazla askeri harcama yapmaya devam etmektedir. Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu'da Çin'in yatırımlarının hızlı bir şekilde arttığı doğrudur; fakat Avrupa, ABD ve Japonya halen bu bölgelerin önemli ortakları ve ekonomik aktörleridir. Çin'in finansal bir güç olduğu tartışmasız bir gerçektir; fakat bunun bazı limitlerinin olduğundan da kuşku yoktur. ABD, Ocak 2010'da Tayvan'a silah satışı yapabilmiş; bir ay sonra da Obama Dalai Lama ile görüşebilmiştir. Çin, kendi bölgesini ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları ağıyla kendine bağlamıştır. Buna mukabil, ABD ise 15 yıl gibi uzun bir süredir uğraş verdiği ve 12 ülkeyi de içine alan Trans-Pasifik Ortaklığı'nı hayata geçirmeyi başarmıştır. Çin'in uzun yüzyıllardan sonra kendisini savunma anlamında hiç olmadığı kadar güçlendiği doğru olmakla birlikte, başkalarını kendi çıkarlarıyla aynı çizgiye çekecek gücü henüz tam anlamıyla uygulayabildiğini iddia etmek zordur.

⁴⁸³ “Xi Expounds on Guideline for 13th Five-year Plan”, *Xinhua*, 3 November 2015.

Diğer taraftan, Çin'in daha demokratik bir uluslararası düzen önerisinin uygulamada nasıl somutlaşacağı halen belirsizliğini korumaktadır. Mesela, Bretton Woods sisteminin kurumsal yapısının nasıl değişeceği, mevcut kurumlarla Çin'in paralel kurumsallaşma çabalarının nasıl kaynaşacağı gibi sorunlar hala muallaktır. Çinli aktörlerin bilhassa gelişmekte olan piyasalarla artan aktüel bağlarının gelişmekte olan dünyadaki imajını yansıtmaya devam edeceğini beklemek mantıklı görünmektedir. Ancak, Çin'in farklı tipte bir uluslararası aktör olduğu şeklindeki 'ben imajı'nın, gelişmekte olan dünya tarafından ne ölçüde paylaşıldığı tartışmalıdır. Bu imaj algılamasının ne kadar süreceğini şimdiden kestirmek de zordur. David Shambaugh, günümüzde diğer yükselen güçler beraber Çin'i de "kısmi güç" olarak tanımlarken, güç yeteneklerinin yüzeyselliğine vurgu yaparak küresel güç rolünü üstlenmesi durumunda karşılaşacağı sorunlara işaret etmektedir. Çin, küresel bir güç haline geldiğinde yansıttığı imaj her zaman pozitif olmayacak, çoğunlukla eleştirilecektir. Bu yüzden Çin'in öncelikle bu küresel role kendisini hazırlaması ve karşılaşacağı sorunlara hazırlıklı olması şarttır.⁴⁸⁴ İddialı ve kendine güvenen bir Çin, diğer güçleri alarma geçirici bir etki yaratabilmektedir. Çinli liderler, ülkelerinin müşfik niyetler taşıdığı ve barışçıl uyuma yatkın olduğu görüşünü, kendilerine şüpheyle bakanlara inandırmak için hayli vakit ve çaba harcamaktadır. Ancak, yaratılmaya çalışılan bu imajın kullanım süresi ne kadar olacaktır?

Batı'nın Afrika ve diğer bölgelerde gerilemesine dayanarak, Çin'in dünyayı kolaylıkla değiştirebilecek iradeye sahip olduğu düşüncesini öne sürmek fazla iyi niyetli ve abartılı bulunabilir. Fakat Çin'in gelişmekte olan dünyayla kurduğu ilişkiler, Batı küresel düzenine alternatif potansiyelini de beraberinde taşımaktadır. Ayrıca, kaynak gereksinimleri başta olmak üzere ulusal düzeydeki ekonomik değerlendirmeler, sadece Çin'in uluslararası etkileşimlerini etkilemekle kalmamaktadır. Aynı zamanda, diğer devletlerin Çin'in ortaklarına yönelik politikalarını gözden geçirmelerine de yol açmaktadır.

Çin'in yükselişine temkinli yaklaşılmasını gerektiren tüm makul sebeplere rağmen, bir noktanın daha altını çizmek gerekir. Çin'in ulusal çıkarını anlaşılır bir şekilde telaffuz etmeye nasıl karar vereceği, uluslararası düzendeki herhangi bir

⁴⁸⁴ David Shambaugh, *China Goes Global: The Partial Power*, New York, Oxford University Press, 2013.

değişimin kritik belirleyici faktörüdür. Eğer olası bir değişim Pekin açısından makul görünmüyorsa, gerçekleşme ihtimali yok gibidir. Diğer bir ifadeyle, Çin'in yetenekleri ve etkinliği hesaba katılmadan, uluslararası sistemde bir değişimin gerçekleşmesini beklemek hayalden öteye gidemeyecektir. Belki Çin'in henüz uluslararası sistemde değişimi zorlamak için yeterli gücü bulunmayabilir; fakat sistemi bloke edecek gücü vardır ve kendi çıkarlarının göz önünde bulundurulmasını bu şekilde sağlayabilmektedir. Uzun vadede Çin'in, sistemin kurallarını ve normlarını değiştirmeye daha fazla istekli olması beklenebilir. Ancak bunu, istikrarsızlıklara ve küresel krizlere neden olmadan gerçekleştirmeyi istemektedir. Çünkü krizlerin kendi ekonomik kalkınması ve politik istikrarına zarar vermesinden endişe duymaktadır. Dolayısıyla Çin'in barışçıl ve tedrici değişimi desteklemesi, sadece üstleneceği küresel sorumluluk bağlamında değerlendirilemez. Çin, pragmatik ulusal çıkarları açısından da bu türden bir değişimi kendi yararına görmektedir.

Buraya kadar Çin'in uluslararası sistemdeki rolü tanımlanmış ve ABD hegemonik düzenine karşı geliştirdiği kısa vadeli direniş stratejileri anlatılmıştır. Çin'in yumuşak güç söyleminin arkasında yatan akıllı güç, materyal ve düşünsel faktörlerin birleştirilmiş formu olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Çin'in yükselen gücünün düşünsel, ekonomik ve askeri boyutlarının nasıl uluslararası etkinliğe dönüştürüldüğü, imkan ve sınırlılıklarına işaret edilerek tartışılmıştır. Çin'in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşim de benzer bir mantıkla analiz edilerek, 2008 krizi sonrası 'fırsat tezi' bağlamında değerlendirilmiş ve etkileşimin giderek yoğunlaştığının altı çizilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Çin'in düşünsel faktörlere dayanan hayal gücünün sınırları tasvir edilmeye çalışılacaktır. Çinli stratejistler, uzun vadeli öngörülerine dayanan yeni düzen arayışları bağlamında, materyal ve normatif yapılar inşa etmek amacıyla mevcut düzenin ötesinde düşünmeye başlamışlardır bile.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN YENİ DÜZEN ARAYIŞI

Hegemonik düzenler materyal ve düşünsel temellere dayanmaktadır. Hegemonik düzen altında hareket etmek zorunda kalan diğer aktörler hegemonik güce doğrudan meydan okuyamasa da, direniş stratejileri ve alternatif dünya vizyonu tasarımları yoluyla mevcut düzenin düşünsel temellerinin meşruiyetini ortadan kaldırmaya gayret ederler. ABD, “kapitalizmin sosyalizmden daha iyi bir yol” veya “demokrasinin diktatörlükten daha iyi bir yönetim” olduğu şeklinde ifadesini bulan büyük düşünceler etrafında bugüne kadar dünya politikasını şekillendirmeyi başarmıştır.⁴⁸⁵ Ne var ki, günümüzde Batı dışında yükselen güçler ABD'nin temsil ettiği bu iddiaları paylaşmadıklarının bilinmesi yönünde açık bir tavır sergilemekten geri durmamaktadır.⁴⁸⁶ Bruce Jentleson ve Steven Weber'in iddia ettiği gibi “ABD dışında artık kimse Washington liderliğindeki düzene bir alternatif ortaya çıkmasının kaosa yol açacağına inanmamakta ve dünyanın geri kalanı alternatifleri deneyimleme konusunda herhangi bir korku yaşamamaktadır.”⁴⁸⁷

Çin'in uluslararası düzenin bugünü ve geleceğine dair görüşlerinin çoğulcu bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Çinli stratejistler, Pekin'in nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda ateşli bir tartışma içine girmiştir. Bu itibarla, Çin'in yeni düzen arayışını tek bir Çin fikri üzerine inşa etmektense, çeşitli Çinli perspektifleri sunarak uzlaşımın nerede ortaya çıktığına ve Çin düşüncesindeki genel eğilimlere işaret etmek daha faydalı olacaktır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Bruce W. Jentleson and Steven Weber, “America's Hard Sell”, *Foreign Policy*, no. 169, 2008, p. 43.

⁴⁸⁶ Stewart Patrick, “Irresponsible Stakeholders: The Difficulty of Integrating Rising Powers”, *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 6, 2010, pp. 44-53.

⁴⁸⁷ Bruce W. Jentleson and Steven Weber, A.g.m., pp. 46-47.

⁴⁸⁸ William A. Callahan'ın Çin'in dünya vizyonları konusundaki çalışmaları çeşitli örneklerin tasvirine yer vermekle beraber, nihai noktada Zhao Tingyang'a ait olan hususi bir Çin düşüncesine odaklanmış görünmektedir. Halbuki Zhao'nun görüşleri Çin içinde dahi tartışılmakta ve ağır eleştirilere maruz kalmaktadır. William A. Callahan, “Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or A New Hegemony?”, *International Studies Review*, vol. 10, no. 4, 2008, pp. 749-761. Diğer yandan, Çin'in uluslararası düzen görüşleri kısmen iç politikadaki henüz belirsiz tartışmanın nereye varacağına bağlıdır. Özellikle demokrasi ve esnek otoriterlik konusundaki tartışma, Çin'in politik geleceğini belirlemeye aday önemsenmesi gereken ciddi bir tartışmadır. Daniel C. Lynch, “Envisioning China's Political Future: Elite

Çin'in yeni düzen arayışı materyal yapı bağlamında çok kutupluluğu, ilkeler ve normlar itibariyle alternatif ideoloji temelinde inşa edilmiş yeni bir düzen kurma çabasını, kurumlar açısından ise paralel kurumsallaşma girişimlerini yansıtmaktadır. Yeni düzen arayışında Çin'in uluslararası davranışını belirleyen temel faktör ise diplomatik gücü ve üstlendiği düzen inşa edici roldür.

1. Çin'in Çok Kutupluluk Öngörüsü

1990'lı yılların başından itibaren Çinli yetkililerin uluslararası sistemdeki yapısal değişimi “çok kutuplulaşma” (multipolarization/Duojihua) olarak ısrarla yineledikleri görülmektedir. İlk defa 1991 yılında Hükümet Çalışma Raporu'nda 40 yıldır hüküm süren dünyadaki güç dağılımının çarpıcı bir şekilde değişerek, geçiş sürecinin, çok kutupluluğa doğru evrildiği belirtilmiştir. Ancak bu yapısal geçiş sürecinin doğası konusunda yaşanan tartışmada dikkat çekici olan husus, bu seferki değişimin daha önce yaşananlardan daha farklı olduğu yönündeki değerlendirmelerdir. Bugünkü yaşanan değişim bir dünya savaşının sonucunda meydana gelmemiştir. Daha önce Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası Versay ve Yalta sistemleri, galip devletler tarafından kapalı kapılar ardında yapılan pazarlıklar veya mağlup devletlere empoze edilen yeni antlaşmalar vasıtasıyla politik haritalar dönüştürülerek ve ilgili güçlerin statülerinde değişim meydana getirilerek yaratılmıştır. Yaşanan bu süreç görece kısa ve belirgin bir şekilde gerçekleşmiştir. Oysa yeni güç değişimine yol açan büyük bir savaş yaşanmamıştır. Bu yüzden yeni güç dağılımındaki kaymanın tedrici ve sürprizlere açık bir süreç olması beklenmelidir. Aynı istikamette 1997 yılında düzenlenen 15. Çin Komünist Parti Kongresi'nde de çok kutuplulaşma trendinin küresel ve bölgesel yeni gelişmeleri ortaya çıkarmasının yanında, politika ve ekonomi gibi farklı alanlarda da yeni gelişmelere yol açtığını vurgulayan ifadeler yer verilmiştir.⁴⁸⁹

Bu bağlamda, uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişimin farklılığına odaklanan Çin'deki uluslararası ilişkiler topluluğunun öngörülerinin iki noktada birleştiği söylenebilir. Çok kutupluluğa doğru gidişte “bir süper güç ve pek çok büyük

Responses to Democracy as a Global Constitutive Norm”, *International Studies Quarterly*, vol. 51, no. 3, 2007, pp. 701-722. David Shambaugh, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*, Berkeley, University of California Press, 2008.

⁴⁸⁹ Ren Xiao, “The International Relations Theoretical Discourse in China: One World, Different Explanations”, *Journal of Chinese Political Science*, vol. 15, 2010, pp. 99-116.

güç” veya “bir süper güç ve dört büyük güç”ten meydana gelen bir uluslararası güç dağılımı şekillenmektedir.⁴⁹⁰ Yaşanan son gelişmeler ışığında, Çin’in çok kutupluluk öngörüsünün ikinci ihtimal üzerinde odaklandığını tespit etmek mümkündür.⁴⁹¹ Ancak, söz konusu bu öngörü 1980’lerde yükselişte olan Japonya’nın uluslararası güç dağılımında geleceğin dört büyük gücünden biri olma ihtimaline dayandırılıyordu. Oysa, bugünkü değerlendirmeler ışığında, yapısal değişimin ana parametrelerinde meydana gelen farklılaşmayla beraber, Japonya’nın özellikle içsel politik reformlarda yaşadığı zorluklar da hesaba katıldığında, bu dörtlü büyük güç modelinin üçlü bir konfigürasyona tahvil olduğu söylenebilir. Ayrıca, Çin bugünkü stratejik değerlendirmeleri itibariyle kendisine bölgesel rakip olabilecek potansiyele sahip ne Japonya’yı ne de Hindistan’ı büyük güç kategorisinde görmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemdeki geçiş sürecinde dörtlü bir yapı (ABD, Çin, Rusya, AB) beklentisi hakimken, uzun dönemde ABD’nin süper güç konumunu sürdürme ihtimali de tartışılmaktadır. Bu durumda Çin’in çok kutupluluk öngörüsü ve yapısal değişim sürecini hızlandırma çabaları, büyük güçler olarak tanımladığı devletlerle (ABD, Rusya ve AB) dengeyi gözeterek, araçsal çok taraflılık ve ikili diplomasi temelinde pragmatik ilişkiler kurmayı esas almaktadır. ABD ile ilişkilerinde ittifak bölücü bir strateji izlemek; Rusya ile ilişkilerinde ise askeri ittifak kurma dışında, özellikle Amerikan hegemonik değerlerine karşı direnişte stratejik ortaklığı güçlendirmek büyük güç yönetimi yaklaşımının temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Bunlara ilaveten bölgesel liderlik vizyonu çerçevesinde, bölge ülkeleriyle iyi komşuluk ve güven verme stratejisini sürdürerek, Çin’in jeopolitik anlamda ayrışık etkinlik alanları ve dışlayıcı bölgeselcilik yaklaşımını benimsediği anlaşılmaktadır.

Bölgesel yaklaşımını ayrıcalıklı kılan temel özelliklerden biri olarak ittifak kurmama prensibini gösterirken, bölgesel güvenlik bağlamında, kendisine karşı oluşturulan koalisyon ve ittifaklara karşı önlem almanın ve bunları engellemeye yönelik

⁴⁹⁰ Ren Xiao, A.g.m., p. 108.

⁴⁹¹ Diğer taraftan, uluslararası yapının iki kutupluluğa doğru yöneldiği şeklinde öngörülere sahip Çinli akademisyenler de bulunmaktadır. Özellikle Yan Xuetong, Rusya’yı Avrupa’nın bir parçası olarak kabul edip Avrupa’nın merkez bir kutup olma özelliğini tamamen yitireceğini iddia etmektedir. İki süper güç olan ABD ve Çin’in liderliğinde iki kutuplu sistemin en makul gelecek senaryosu olduğu konusunda ısrarcıdır. Yan Xuetong, “The Shift of the World Centre and Its Impact on the Change of the International System”, *East Asia*, vol. 30, 2013, p. 230. Hu Angang ise ABD, Çin ve AB’nin baskın güçler olduğu çok kutuplu bir yapı öngörmektedir. Hu Angang, John L. Thornton, and Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011, p. 13.

faaliyetlerde bulunmanın da Çin tarafından son derece önemsendiğinin bir kere daha altını çizmek faydalı olacaktır. Elbette Çinliler açısından 1990'lardan itibaren algılanan tehdit düzeyi Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kaçınılmaz olarak değerlendirilmemektedir. Ancak 1990'ların sonlarında dahi eğer Çin'in ülkesel bütünlüğüne karşı meydan okuyabilecek bir güç varsa bunun ABD olabileceği hep düşünülmüştür.⁴⁹² Bu anlamda pratik bir çatışma ihtimali uzak görülse bile, var olan bölgesel düzende Çin'in ulusal çıkar hesaplamalarını akamete uğratacak bölgesel dengelerin kontrol edilmesi için en azından Çin'i çevreleme amacına yönelik arzuların nötralize edilmesi ve hatta gerekirse oluşabilecek ittifakların bölünmesine dönük çabalarda bulunulması temel kaygılardan biri olmuştur.⁴⁹³ İşte bu bağlamda Çin'in bölgesel güvenlik üçgenleri oluşturma gayreti açığa çıkmıştır.⁴⁹⁴

Çok kutupluluk bağlamında, Çin'in Xi Jinping liderliğinde öne sürdüğü yeni bir kavramsallaştırma olan “yeni tip büyük güç ilişkileri” modelini göz ardı etmek mümkün değildir. 7 Haziran 2013'te Obama-Xi zirvesinde gündeme getirilen bu yeni kavramsallaştırmayı, Xi Jinping üç noktaya işaret ederek özetlemiştir. 1) ne cepheleşme ne de çatışma 2) karşılıklı saygı 3) kazan-kazan işbirliği. Esasen verilmek istenen mesaj, Deng Xiaoping döneminden beri Çin'in üzerinde durduğu “barışçıl kalkınma” kavramına atıfla, uluslararası ilişkilerin güç temelli hakim mantığını yansıtan sıfır-toplamlı oyun tarzında gerçekleşmek zorunda olmadığıdır. Çin'in ulusal gücü artsa da, barışçıl kalkınma stratejisinin değişmeyeceğidir. 21. yüzyılın geleceğini belirleyeceği düşünülen ABD-Çin ilişkilerinin eski hakim mantık dışında yeniden şekillendirilmesi çabasını ifade eden bu yaklaşım, güç ve zorlama yerine strateji ve niyetlere vurgu yapmaktadır. Stratejik kültür, zamana duyarlı koşullar, sınırlandırılmış çıkarlar ve kişisel mübadeleler, devletler arasındaki ilişkileri daha fazla etkileyen yeni faktörlerdir.

⁴⁹² Robert Ross, “The Geography of the Peace: East Asia in the Twenty-First Century”, *International Security*, vol. 23, no. 4, 1999, p. 93. Michael Chambers, “Framing the Problem: China's Threat Environment”, *Asia Policy*, 4 July 2007.

⁴⁹³ Michael Yahuda, “Chinese Dilemmas in Thinking about Regional Security Architecture”, *Pacific Review*, vol. 16, no. 2, 2003, pp. 189-206. Robert Sutter, “Asia in the Balance: America and China's Peaceful Rise”, *Current History*, vol 103, no. 674, pp. 284-290. Avery Goldstein, *Rising to Challenge: China's Grand Strategy and International Security*, Stanford, Stanford University Press, 2005.

⁴⁹⁴ Shaun Breslin, “Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities, and Implications”, *International Affairs*, vol. 85, no. 4, 2009, p. 819. Rozman 1996-1999 yılları arasında Çin'de yapılan çalışmalarda çok kutuplu dünya beklentisiyle bağlantılı olarak çeşitli bölgesel üçgen modellerindeki niceliksel artışa dikkat çekmektedir. Gilbert Rozman, “Post Cold War Evolution of Chinese Thinking on Regional Institutions in Northeast Asia”, *Journal of Contemporary China*, vol. 19, no. 66, 2010, p. 611.

Bu anlamda yeni tip büyük güç ilişkileri yönetimi, ortak kader ve ortak çıkarlar topluluğu olma bilincini yansıtmaktadır.⁴⁹⁵

Çin'in öne sürdüğü bu yeni kavramsallaştırmanın, ABD'ye yönelik iyi niyet gösterisinden öte gerçekçiliğini sorgulamak elbette gerekmektedir. Kaldı ki; bu kavramsallaştırmanın Çinli olma özelliği dışında, Amerikalıların gündeme getirdikleri G-2 önerisinden ne farkı vardır? İki öneri arasında doğrudan bir paralellik bulunmaktadır. Brzezinski'nin dile getirdiği ABD ile Çin arasında daha yakın ve küresel ölçekte genişlemiş, resmi olmayan jeopolitik G-2 düzenlemesi önerisi⁴⁹⁶, Çinliler tarafından pek dikkate alınmadığına göre, “yeni tip büyük güç ilişkileri” kavramının Amerikalılar tarafından ciddiye alınmasını beklemek ne ölçüde makuldür? Wang Jisi'nin da belirttiği gibi kullanılan bu retorik esasen 2009 sonrası Doğu Asya'da yükselen gerilimin dindirilmesi amacına hizmet etmektedir. ABD ile Çin arasında karşılıklı güvenin geliştirilmesine duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu ise iki ülke arasındaki ortak ekonomik ve güvenlik çıkarlarının, Doğu Asya'yı aşacak şekilde genişletilmesine bağlıdır. Wang Jisi'ye göre, kısa vadede olmasa da uzun vadede, hem Çin hem de ABD'nin ulusal kalkınma önceliklerine yönelik kaygıları, Doğu Asya'da kapsamlı ve çok taraflı bir güvenlik mimarisinin oluşturulmasına imkan verecek bir zemine sahiptir.⁴⁹⁷ Doğu Asya'yı da aşan böylesine genişletilmiş bir işbirliğinin tesis edilmesinde somutlaşmış karşılıklı adımlar atıldığını söylemek için henüz erken olsa da, 2016'nın Ocak ayı itibariyle Suudi Arabistan ve İran arasında ortaya çıkan gerilimde, Çin'in Ortadoğu'da yürütmeye başladığı kapsamlı diplomasi, ileriki dönemde bölgeye yönelik politikalarında ABD ile yakınlaşma emareleri içermektedir.⁴⁹⁸

1.1.Ayrışık Jeopolitik Etkinlik Alanları

Jeopolitik anlamda Asya bölgesinin sınırlarını ve özelliklerini bütünsel olarak tanımlamak çok kolay değildir. Asya bölgesi derken Afganistan'dan Rusya'ya, oradan Japonya ve Avustralya'ya kadar uzanan, dahili ve harici bağlantılarıyla giderek

⁴⁹⁵ Ren Xiao, “Modeling a ‘New Type of Great Power Relations’: A Chinese Viewpoint”, *The Asian Forum*, 4 October 2013.

⁴⁹⁶ Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 225.

⁴⁹⁷ Wang Jisi, “How is a ‘New Model of Great Power Relations’ Possible?”, *The Asian Forum*, 19 July 2013.

⁴⁹⁸ Gal Luft, “China’s New Grand Strategy for the Middle East”, *Foreign Policy*, 26 January 2016.

karmaşıklaşarak Orta Asya, Kuzeydoğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya olmak üzere dört farklı alt-bölgeyi içine alan oldukça geniş bir coğrafyadan bahsedilmektedir. Doğu Asya ise yeni jeopolitik gerçeklikleri yansıtan, hem Çin'in hem de ABD'nin kendi bölgesel perspektifleriyle şekillendirmeye çalıştıkları yeni bir alt-bölge tasarımıdır. Doğu Asya'da ABD, Çin ve Japonya başta olmak üzere büyük güçlerin birbiriyle bağlantılı çıkarları söz konusuysen, Kuzeydoğu Asya Kuzey Kore sorunu, Kore yarımadasının geleceği ve kriz yönetiminin önem kazandığı bir bölgedir. Güneydoğu Asya bir yandan bölgesel işbirliği girişimleriyle beraber, diğer yandan deniz güvenliği başta olmak üzere çeşitli ülkesel sorunları yansıtmaktadır. Orta Asya enerji güvelliğinin hayati bir mesele olarak öne çıktığı bir bölge olarak göze çarparken, Güney Asya'da Hindistan ve Pakistan arasındaki derin rekabet ve anlaşmazlıklar varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda her bir alt-bölgenin temsil ettiği farklı stratejik problemler aslında genel olarak Asya jeopolitiğinin ne kadar dinamik ve akışkan bir yapıya sahip olduğunun da önemli bir göstergesidir.

Tüm bu alt-bölgeler arasında Doğu Asya, Asya güvenliğinin stratejik dayanak noktası olarak özel bir önem taşımaktadır. Halihazırda dünyanın üç büyük ekonomik gücü olan ABD, Çin ve Japonya'nın çıkarları burada çakışmakta, yeni yükselen bir güç olarak Hindistan'ın ise zaman içinde stratejik ve ekonomik çıkarlarının bu bölgeye doğru genişleyeceği düşünülmektedir. Zbigniew Brzezinski, Asya'nın bir bütün olarak karşı karşıya olduğu temel belirsizliği tanımlarken, Doğu Asya'daki istikrarın sağlanması sorununa temas etmektedir. Brzezinski'nin öne sürdüğü görüş şudur: Doğu Asya, ya yirminci yüzyılın ilk yarısındaki ya da ikinci yarısındaki Avrupa'ya benzeyecek şekilde jeopolitik geleceğini kurmak üzeredir.⁴⁹⁹ Bu alt-bölgenin jeopolitik dengelerini oluşturan ABD'nin devam eden üstünlüğü, Çin'in artan yükselişi, Rusya'nın iddialılığı ile buna mukabil Japonya'nın bölgesel güvenlik endişeleri ve Hindistan'ın büyük güç olma arzularına potansiyel olarak evrilebilecek jeopolitik bakışı bir araya gelmektedir. Bu jeopolitik rekabet ortamı, bölge devletlerinin ulusal kimlik sorunları ve acılı tarihsel hafızalarının uyanmasına, çözümlenmemiş ülkesel ve deniz sorunlarının patlak vermesine yol açabilir. Doğu Asya'daki rekabet ortamının giderek kızışması, Avrasya'nın "Küresel Balkanları"nın belirme ihtimalini gündeme getirebilir.

⁴⁹⁹ Zbigniew Brzezinski, *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, New York, Basic Books, 2004, p. 107.

Brzezinski'ye göre, bunu önleyebilmek Avrasya güvenliğinin ancak Doğu Asya'daki istikrarın temel jeopolitik dayanak noktası olarak korunmasına bağlı olacaktır.⁵⁰⁰

Brzezinski'nin, Doğu Asya'nın Avrasya'nın jeopolitiği açısından önemine yaptığı vurgu ve bu bağlamda çizmiş olduğu genel çerçeve, 2012 yılında yayınlanan yeni kitabı *Stratejik Vizyon*'dan da anlaşıldığı üzere hayatiyetini korumaktadır. ABD'nin bölgedeki rolünü bölgesel dengeleyici ve uzlaştırıcı olarak tanımlanırken, son analizde yapısal güvenlik mekanizması için önerilen *ABD-Japonya-Çin* stratejik üçgenine duyulan ihtiyacın kaçınılmaz hale geldiğine yapılan vurgu fazlasıyla öne çıkmıştır. ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ile ilgili, yeni bir değişken olarak, Asya'daki istikrarın bundan böyle Asyalı olmayan güçlerin dışsal askeri ittifaklarıyla sağlanmasının imkansız hale geldiğinin kabullenilmesi, aslında ABD açısından söz konusu kaçınılmazlığı teyit eden önemli bir gelişmedir. Bununla beraber, daha genel anlamda Doğu Asya'da jeopolitik muvazenenin (equilibrium) tam olarak sağlanabilmesinin genişletilmiş Batı dengesine bağlı olduğu, bunun için de AB'nin güvenlik ve dış politika alanında üzerine düşen sorumlulukları daha istekli bir şekilde gerçekleştirmesine duyulan stratejik gereksinimin yüksek düzeyde artışı, esas soruna işaret etmektedir.⁵⁰¹

Jeopolitik ağırlık merkezinin Batı'dan Doğu'ya kaymasıyla beraber küresel güç dağılımında meydana gelen kapsamlı değişiklikler, Avrasya'nın Batı ucundaki meydan okumalar karşısında AB'nin başarısızlığını ortaya çıkarmış ve hatta AB içinde derin jeostratejik bölünmelere yol açmıştır. Batı'daki bu zayıflama, Avrasya'nın Doğu ucundaki stratejik gelişmeleri doğrudan etkiler hale gelmiştir. Kısacası, Avrupa günümüz dünyasında artık merkez olmadığı gibi küresel sistemi dengeleyen etkili bir kutup olma özelliğini de giderek kaybetmektedir.

Bölünmüş Batı görüntüsü içinde AB'nin giderek zayıflayan konumu, ABD açısından bir yandan Çin ile "uzlaşmanın kaçınılmazlığı"ni ima ederken, diğer yandan küresel sistemik bağlantılar için "barışçıl rekabet" şansını azaltmaktadır. Her ne kadar

⁵⁰⁰ Zbigniew Brzezinski, *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, p. 42, 60. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997.

⁵⁰¹ Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, İstanbul, Timaş, 2012, ss. 189-226.

her iki taraf da gelinen noktada “yapıcı ortaklık” tavrını benimsemiş gibi gözükse de, kendini yenilemiş ve daha fazla birlik içerisindeki Batı’nın yükselişi sağlanamazsa bu ilişki biçiminin daha ne kadar sürdürülebilir olduğu şüphelidir. ABD ve Çin arasında siyasi düşmanlıkların arttığı bir ortamda, ideolojik çatışma ihtimali her zaman mümkün görünmektedir. Ayrıca, Doğu Asya’ya jeopolitik denge ve istikrar sağladığı öne sürülen bu yapısal stratejik bağlamın Çin tarafından nasıl algılandığı, kendi jeopolitik muhayyilesine ne ölçüde uyduğu ve halihazırda son derece dinamik bir şekilde devam eden bölgesel süreçlerle içsel politikanın değişken unsurlarını nasıl bağdaştırdığı gibi sorular hayatiyetini korumaktadır. Söz konusu yapısal bağlamın sağlamaştırılması ve sürdürülebilirliği tüm bu önemli faktörlerin etkilerine fazlasıyla açıktır.

Çin’in yükselişiyle beraber Asya’nın jeopolitik geleceği konusunda uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında neredeyse bir tür “paradigmalar savaşı” yaşanmaktadır.⁵⁰² Realizme sıkı sıkıya bağlı teorisyenlerin uluslararası politikanın süre giden doğasında var olan çatışma mantığının kaçınılmazlığı sebebiyle geleceğe dair kötümser öngörülerini literatürde fazlasıyla yer tutmaktadır. Aaron L. Friedberg’in Asya’yı “rekabete hazır”⁵⁰³ bölge olarak tanımlamasından itibaren, realist söylem, Asya’nın geleceğinin 1945 öncesi Avrupa’nın geçmişi gibi olacağını, Çin’in de Almanya’nın Avrupa’da oynadığı rolü Asya’da oynayacağını iddia etmektedir. Bu görüşün halihazırda kuvvetli savunucularından olan John Mearsheimer, “Çin barışçıl yükselecek mi?” sorusunu yöneltmiştir. Cevaben; eğer Çin takip eden birkaç on yıl daha dramatik ekonomik büyümesini aynen sürdürürse, bunun savaş potansiyeli yüksek “yoğun güvenlik rekabeti”ne yol açacağını ileri sürmüştür.⁵⁰⁴

Realistler açısından mesele oldukça net görünmektedir. Güç politikası sıfır toplamlı bir oyundur ve yükselen güç ile var olan hegemon güç arasındaki stratejik rekabetin çatışmayla neticelenmesi kaçınılmazdır. ABD ve Çin arasında kaçınılmaz olarak çatışmaya doğru giden stratejik bir rekabet olduğunu iddia eden bu yaklaşımın

⁵⁰² Zhu Feng, “China’s Rise Will Be Peaceful: How Unipolarity Matters”, *China’s Ascent: Power, Security, and the Future of International Politics*, (ed.) Robert S. Ross ve Zhu Feng Ithaca NY, Cornell University Press, 2008, pp. 34-54. David C. Kang, “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks”, *International Security*, 2003, p. 66.

⁵⁰³ Aaron L. Friedberg, “Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia”, *International Security*, Winter 1993/1994, p. 5-33.

⁵⁰⁴ John Mearsheimer, “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia”, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, 2010, p. 382.

temel dayanak noktası güvenlik ikilemi olmakla beraber, bunu desteklemek için kullanılan argümanlar büyük ölçüde ekonomik büyümenin askeri modernizasyona yol açacağı varsayımını ele almaktadır. Çin'in özellikle donanma gücünü geliştirmede son yıllarda attığı adımlar bu varsayımı destekleyici nitelikte sayılabilir. Neticede, geçmişte aynen Avrupa'da olduğu gibi güç dengesi politikasının hakim olduğu ekonomik büyüme, askeri teknoloji, stratejik coğrafya ve ulusal çıkar arasındaki rekabete dayalı etkileşim Doğu Asya'da da sistemik bir krizi meydana getirecek; ABD, Japonya, Çin ve Rusya'dan oluşan "dörtlü güç"ün çatışmasını engellemek imkansız hale gelecektir.⁵⁰⁵

Jeopolitik strateji olarak Çin'in kara gücü olma özelliğinden sıyrılarak deniz gücü olma yolunda ilerlediği şeklinde öne sürülen görüşler tartışmaya açıktır. Çin'in deniz gücündeki gelişime bakarak, Halk Kurtuluş Ordusu Donanması'nın savunma gücü olmaktan çıkarak saldırı amaçlı ve tam teşekküllü açık deniz filosu olma yoluna girdiği şeklinde yorumlar yapılmaktadır.⁵⁰⁶ Ayrıca, uzun dönemli deniz gücü kabiliyeti projeksiyonu ve seferi kuvvetler edinmeye yönelik "çömelen kaplan, yüzen ejder" adı verilen bir strateji geliştirmekte olduğu zikredilmektedir.⁵⁰⁷ Tüm bunlar aslında geleneksel olarak kara gücü olan Çin'in jeopolitik anlamda tedrici olarak denizlere doğru yöneldiğini ima ettiği için önemli görülebilir. Çin'in "Mahan'a dönüşü" şeklinde ifade edilebilecek bu gelişmenin arkasında yatan üç neden tespit edilebilir. Birincisi; Çin daha önce Orta Asya'dan kaynaklanan karadan gelen geleneksel tehditleri Rusya'yla geliştirdiği görece istikrarlı ilişkileri sayesinde azaltmıştır. Dolayısıyla, Çin'in tehdit algılaması karasal hinterlandından çok okyanus çevresine doğru odaklanmaya başlamıştır. İkincisi; enerji kaynaklarına erişim konusunda Çin'in dışarıya olan bağımlılığı, Güney Çin Denizi ve Malakka Boğazı'nın deniz yolları güvenliği için Mahancı açık deniz filosu geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Üçüncüsü; Tayvan zorunluluğudur. Tayvan, Güney Çin Denizi'nde "Doğu'nun Cebelitarık'ı" sayılabilecek merkezi stratejik bir konumu tutmaktadır. Batı Pasifik'e bakan adalar zincirinin

⁵⁰⁵ Robyn Lim, *The Geopolitics of East Asia: The Search for Equilibrium*, London, Routledge, 2003, pp. 164-171.

⁵⁰⁶ James R. Holmes ve Toshi Yoshihara, *Chinese Naval Strategy in the 21st Century: The Turn to Mahan*, London, Routledge, 2008. Robert D. Kaplan, "The Geography of Chinese Power", *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 3, 2010, p. 34.

⁵⁰⁷ Mayan Chanda, "Crouching Tiger, Swimming Dragon", *New York Times*, 11 Nisan 2005.

ortasında, Çin ekonomik refahı için hayati öneme sahip Malakka Boğazı'nın boğum noktasını kontrol etmektedir.⁵⁰⁸

ABD'nin Çin'e yönelik stratejisinin belirlenmesinde Pentagon ve Hazine'nin farklı pozisyonları temsil ettiği bilinmektedir. 1990'ların başından itibaren ABD Savunma Bakanlığı'nın raporlarında “Çin tehdidi” vurgusunun giderek arttığı tespit edilmeye başlanmıştır. Esasen “Mahan'a dönüş” yaklaşımının ABD açısından önemle dikkate alınması gerekir. Özellikle, ABD Donanması'nın bu konuyu son derece ciddiye aldığı ve Çin'e yönelik stratejilerde Mahan'ın jeopolitik yaklaşımlarının yeniden yorumlanması ihtiyacının gündeme geldiği belirtilmelidir. Bu bağlamda Mahan'nın öne sürdüğü iki ada zinciri üzerinde ABD hakimiyetinin korunması yönündeki görüşleri ve Guam'ın temsil ettiği stratejik öneme işaret edilebilir. Guam, Çin'in açıktan dengelenmesi açısından taşıdığı önem kadar ABD'nin ülkesel egemenlik alanı olarak görüldüğünden, Pasifik'te “ev sahipliği” iddialarının da gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, çatışmanın kaçınılmazlığı tezini reddetmek için makul nedenler bulunmaktadır. Stratejik rekabet ortamı sözkonusu olsa bile, Asya'nın geleceğine iyimser bakmak için yeterli nedenler öne sürülebilir. Açık ve çözüm bekleyen bölgesel sorunlara rağmen, öngörülebilirliği ve istikrarı mümkün kılan bir tür “Asya güvenlik düzeni”nin varlığı kabul edilmektedir. Asya'nın güvenlik dinamikleri katı ittifak sistemleri üzerine oturuyormuş gibi görünse de, realistlerin tarihsel olmayan bakış açılarının ötesinde, normatif topluluk oluşturma çabalarını ve karşılıklı bağımlılık formlarını da bünyesinde barındırmaktadır.⁵⁰⁹ Bu yüzden Asya jeopolitiğini anlamaya çalışırken, sadece ABD hegemonyası ve ABD ile Çin arasında güdülen güç dengesi politikasından hareketle yapılan analizler, bölgenin kendine has uyum süreçleri ve çok

⁵⁰⁸ James R. Holmes ve Toshi Yoshihara, *Chinese Naval Strategy in the 21st Century: The Turn to Mahan*, London, Routledge, 2008.

⁵⁰⁹ David Shambaugh, “Introduction: The Rise of China and Asia's New Dynamics”, *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh, Berkeley, University of California Press, 2005, pp. 1-20.

tarafllık arayışları bağlamında ortaya çıkan “güvenlik patikaları”nı görmezden gelen yetersiz yaklaşımlar olacaktır.⁵¹⁰

Rejim güvenliği, ülkesel egemenlik ve ekonomik kalkınma temelinde işleyen bölgesel iki taraflı diplomatik gelenek, güvenlik alanında bir tür karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Doğu Asya ve özellikle Güneydoğu Asya’da köklerini bulan bu oluşumu “muhafazakar bölgeselcilik” olarak tanımlayan Amitav Acharya, kriz yönetimi ve etkin güvenlik işbirliği süreçlerinde yakalanan istikrarın Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana korunduğuna dikkat çekmektedir.⁵¹¹

Hatta Acharya’nın işaret ettiği Soğuk Savaş’tan bu yana korunan barış ve istikrar ortamı gerçeği, bazı realistlerin bile, Doğu Asya güç dengesi dinamiklerini tekrar sorgulama gayreti içine girmelerine neden olmuştur.⁵¹² Bu noktada, Robert S. Ross Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD’nin tek kutuplu küresel hegemonyasının henüz Doğu Asya’nın şartlarına göre dönüştürülmediğini, küresel güvenlik sistemi tek kutupluyken, Doğu Asya bölgesel dengesinin iki kutuplu olarak kaldığını iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1970’lerden itibaren dünyanın en barışçıl bölgesi olma özelliğini sürdüren Doğu Asya, çeşitli güvenlik patikalarından kaynaklanan kendine has güvenlik düzeni sebebiyle değil, fakat bizatihi güç dengesi politikasının mantığı gereği önemli bir paradoks durumunu yansıtmaktadır.⁵¹³

Nicholas Spykman’ın 1944’teki çalışmasından esinlenerek *Barışın Coğrafyası* olarak nitelendirdiği Doğu Asya’nın bu görüntüsünün 21. Yüzyılda da devam edeceğini belirten Robert S. Ross, var olan bölgesel iki kutuplu güç dengesini denizde *Pax Americana*, karada ise *Pax Sinica* olarak tanımlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde

⁵¹⁰ Muthiah Alagappa, “Introduction: Predictability and Stability Despite Challenges”, *Asian Security Order: Instrumental and Normative Features*, (ed.) Muthiah Alagappa Stanford, Stanford University Press, 2003, pp. 7-9.

⁵¹¹ Amitav Acharya, “Will Asia’s Past Be Its Future”, *International Security*, Winter 2003/2004, p. 159.

⁵¹² Burada teorik olarak “savunmacı” realizm ile “saldırgan” realizm arasında var olan temel tartışmalara kısaca atıfta bulunmak yerinde olabilir. Savunmacı realistleri saldırgan realistlerden ayıran üç temel genellemeden bahsedilebilir: 1) Güç yerine güvenliği temel amaç olarak görmek 2) Dış politikadan ziyade uluslararası politika analizine önem verildiğinden, aktörlerin dış politika davranışlarını değil stratejik tercihlerini esas almak 3) Neo-liberalerde olduğu gibi yapısal analizi genel çerçeve olarak benimsemek. Savunmacı realist geleneğe bağlı neo-realistlerin neo-liberalerden de etkilenecek işbirliği, barış ve düzen arayışlarına prim veren “iyimser” yaklaşımlarına karşı Mearsheimer’in eleştirileri için: John Mearsheimer, “Realists as Idealists”, *Security Studies*, vol. 20, 2011, pp. 424-430.

⁵¹³ Robert S. Ross, “The US-China Peace: Great Power Politics, Spheres of Influence and the Peace of East Asia”, *Chinese Security Policy: Structure, Power and Politics*, (ed.) Robert S. Ross, London, Routledge, 2009, pp. 85-86.

köklü bir şekilde yerleşik hale gelen ve dönüştürülmesi pek kolay olmayan bu jeopolitik etkinlik alanları, Çin karasal gücünün hakim olduğu kıtasal Doğu Asya ile ABD deniz gücünün üstünlük kurduğu Doğu ve Güneydoğu Asya deniz kıyıları olarak belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin "açıktan dengeleme" stratejisine karşı Çin'in Asya anakarası üzerindeki hakimiyet gücü birbirini dengelemiş; iki büyük güç arasındaki coğrafi ayrışma da buna eklendiğinde, büyük düzeyde bir askeri çatışma ihtimali uzak hale gelmiştir.⁵¹⁴

Eğer kara-deniz bölgesel güç dengesi yaklaşımı Soğuk Savaş'tan bu yana geçerliliğini koruyan eski bir jeopolitik gerçeklik olarak alınıp, liberallerin üzerinde durduğu, giderek artan ekonomik ve finansal karşılıklı bağımlılık da yeni bir gerçeklik olarak kabul edilecek olursa, Çin-ABD ilişkilerinin pragmatik hesaplamalar ve karşılıklı çıkara dayanan birlikte yaşama formülüne doğru yapısal olarak itildiği sonucuna varılabilir. Realist ve liberal paradigmalardan işaret ettiği faktörlerin birleşmesiyle, ekonomik karşılıklı bağımlılığın tam orta yerinde stratejik iki kutupluluğun varlığını sürdürmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan paradoksal ABD-Çin pragmatik birlikteliği çatışma riskini azaltmış gibi görünmektedir.⁵¹⁵ David M. Lampton bu durum için "çifte kumar" tabirini kullanmaktadır. Çinliler açısından oyuna bakıldığında, Amerikalılar tüm şüphelerine ve karşı çıkışlarına rağmen, eninde sonunda, Çin'in yükselişini tasvip edeceklerdir. Amerikalıların bakışına göre ise güçlü bir Çin yirmi yıl ya da daha uzun bir süre sonra uluslararası toplumun bir parçası haline gelerek küreselleşmenin imtiyazlısı olmanın verdiği enerjiyle diğerleri için sorumlu ve saygın bir 'rol-model'e dönüşecektir.⁵¹⁶ Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğunluğu Çin'in yükselişini dengelemek ve Japonya'nın korkularını dindirmek için ABD'nin bölgede oynadığı role razıdır. Öte yandan, söz konusu paradoksal durumun bölge ülkelerinin yaklaşımlarına olan yansımaları da oldukça ilginç bir resim ortaya çıkarmaktadır. Çin, Japonya'nın yeniden silahlanmasını engellemek için ABD'ye ihtiyaç duymaktadır ve ABD Kuzey Kore sorununda çözüme ulaşmada Çin'in vazgeçilmezliğinin farkındadır. Yine, Asya devletlerinin çoğunluğu ne Çin'in çevrenmesi çabasını ne de bölgeye tek başına

⁵¹⁴ Robert S. Ross, "The Geography of Peace: East Asia in the Twenty-First Century", *International Security*, Spring 1999, pp. 81-118.

⁵¹⁵ Michael Evans, "Power and Paradox: Asian Geopolitics and Sino-American Relations in the 21st Century", *Orbis*, Winter 2011, p. 97, 112.

⁵¹⁶ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 2.

egemen olmasını desteklemekte; fakat Çin'in bölgesel sorunların çözümünde başrol oynamasından yana bir tavır sergilemektedir.⁵¹⁷ Öte yandan hem ABD hem de Çin ile beraber ekonomik temelli genişletilmiş işbirliğini karşılıklı çıkar ve "iki kutupluluk ikilemi"ni⁵¹⁸ önlemek adına isteyenler bulunmaktadır.

Bölgesel jeopolitik dengeler ile ilgili yapılan bu çıkarsamanın, ABD'nin Çin'e yönelik stratejisini geliştirirken etkili olduğu ve hatta stratejik düşüncesinde merkezi bir rol oynadığını tespit etmek mümkündür. Mevcut koşullar altında, ABD politika yapıcılarının doğrudan çevreleme ya da ödün verme yerine, daha dengeli bir strateji olarak "realist angajman" veya "stratejik önleme" yolunu tercih ettikleri düşünülebilir.⁵¹⁹ Gelecekte ortaya çıkabilecek olası bir Çin-ABD çatışmasını önlemeyi amaçlayan bu stratejik yaklaşım, aynı zamanda, Çin'in ABD'ye karşı askeri meydan okuma ihtimaline gözdağı vermeyi de içermektedir. Avery Goldstein, Çin'in gelecekteki askeri yetenekleri ve stratejik niyetlerine yönelik yapılan spekülasyon değerlendirmelerden bağımsız, Çin'in fiili dış politika davranışlarına bakarak mevcut ve hedeflenen grand stratejisinin, doğası gereği revizyonist olmadığına kanaat getirmiştir. Goldstein, ABD için en iyi stratejinin "durumsal işbirliği" olduğunu savunmaktadır.⁵²⁰ İkinci Bush dönemi politikalarının şekillenmesinde bu yaklaşımların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bush yönetiminde üst düzey görev yapan bir yetkili olan Thomas J. Christensen'in işaret ettiği gibi, ABD'nin caydırıcılık ve ekonomik angajman diplomasisinden oluşan "iki uçlu strateji"si, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Zoellick'in 2005 yılında tanımladığı, Pekin'in uluslararası sistem içinde "sorumlu paydaş" (responsible stakeholder) statüsünü kabullenmesinde yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁵²¹

Esasen Bush döneminde ABD'nin Doğu Asya'ya yönelik politikalarını şekillendiren "realist angajman" veya "durumsal işbirliği" yaklaşımı, pratikte Kuzey

⁵¹⁷ Evan S. Medeiros, "The New Security Drama in East Asia: The Responses of US Allies and Security Partners to China's Rise", *Naval War College Review*, vol. 62, no. 4, 2009, p. 50.

⁵¹⁸ David Shambaugh, "Introduction: The Rise of China and Asia's New Dynamics", *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh, Berkeley, University of California Press, 2005, p. 17.

⁵¹⁹ Evan S. Medeiros, "Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability", *Washington Quarterly*, vol. 29, no. 1, 2005-2006, pp. 145-167.

⁵²⁰ Avery Goldstein, *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*, Stanford, Stanford University Press, 2005, pp. 218-219.

⁵²¹ Thomas J. Christensen, "Shaping the Choices of a Rising China: Recent Lessons for the Obama Administration", *Washington Quarterly*, July 2009, pp. 89-104.

Kore'ye yönelik benimsenen tutumda da açığa çıkmıştır. 11 Eylül sonrası ABD Başkanı George W. Bush'un yaptığı *Ulusa Sesleniş* konuşmasında, Kuzey Kore'yi açık bir şekilde “şer eksenini”nin bir üyesi olmakla, terörizmi destekleyen ve kitle imha silahları edinmeye çalışan bir avuç devletten biri olarak nitelendirmiş; fakat 2003'te şer ekseninin belirlenmiş bir başka üyesi olan Irak'a karşı askeri bir operasyon düzenlemeyi tercih etmiştir. ABD, Kuzey Kore'ye saldırmak yerine, onu nükleer savaşa girmemeye ikna etme çabasında Çin ve diğer önemli bölge ülkeleriyle işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, Ortadoğu'da çatışmayı seçen ABD, diğerinde (Asya'da) işbirliğini yeğlemiştir.

2010 yılından sonra Obama yönetimiyle beraber gündeme gelen “pivot” ya da “Asya'ya geri dönüş” söylemi, ABD'nin genel jeostratejik yaklaşımından önemli bir sapma olmamıştır. Ancak, Çin'in şiddetle savunduğu ittifak kurmama prensibiyle bağlantılı olarak ABD'nin bölgeye müdahaleciliğinde yumuşama beklentisine karşılık vermemektedir. Tam aksine, yaygın bir şekilde çevrelendiği algısının oluşmasına hizmet etmesi sebebiyle en azından söylemsel düzeyde de olsa, ilişkilerde karşılıklı güvenin geliştirilmesinin önünde bir engel teşkil etme riskini taşımaktadır.

Bu noktadan itibaren, Çin'in yükselişi ve yeni bölgesel güvenlik düzeni bağlamında karşılıklı algılamalar ve kimlik inşası süreçlerine odaklanılması anlamlıdır. Bölgesel istisnacılık görüşünü öne sürenler Çin'in barışçıl yükselişi tezini merkeze alarak, Asya'nın geleceğini düşünürken Avrupa'nın geçmişine bakarak çizilen çerçevenin dışında yeni bir paradigma arayışını gündeme getirmektedir. Oryantalizmin bölgeye yabancı bakan tavrı eleştirilirken, Çin'in özgün kültürel değerleriyle beraber Asya'nın bir o kadar ayrıcalıklı jeopolitik yörüngesi arasındaki etkileşim önemsenmektedir. Ayrıca, mevcut uluslararası ilişkiler paradigmasının özellikle 1979'dan bu yana bölgedeki gelişmeleri açıklamada pek de başarılı olamadığının altı çizilmektedir. Bölgede süre giden barış ortamı, ekonomik entegrasyon süreci ve ABD-Çin güvenlik çıkarlarının karmaşık bir şekilde iç içe geçmişliği, nükleer silahların yol açtığı itidalli durum, ve Doğu ve Güneydoğu Asya'nın Çin'in yükselişine büyük ölçüde uyumlu bir tavır sergilemesi gibi gelişmeler, yürütülen tartışmanın ana zeminini oluşturmaktadır.

Bölgesel istisnacılık görüşünü savunanlar, ‘Avrupa-merkezciliğe dayanan Asya’nın geleceğini Avrupa’nın geçmişi temsil eder’ önermesine tamamen karşı çıkmaktadır. David Kang, Asya’nın geleceğini aydınlatmaya çalışırken Asya’nın kendi geçmişine bakmak yerine neden Avrupa’nın geçmişine bakıldığını merak ettiğini vurgulamaktadır. Kang, tarihsel olarak Asya’nın kaos yaşadığı zamanların Çin’in zayıf olduğu dönemler olduğuna özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre Doğu Asya bölgesel ilişkileri tarihsel olarak Batı’dakinden her zaman daha hiyerarşik, daha barışçıl ve daha istikrarlı olmuştur. Bu gerçeğin görülmesinin önündeki en büyük engel ise “paradigmalar savaşı”, yani Batı uluslararası ilişkiler teorilerinin birbirleriyle yaşadıkları amansız mücadeleyle tarihsel gerçeklikten giderek uzaklaşılmasıdır.⁵²²

Asya jeopolitiğinin temsil ettiği gerçeklik içinde realist paradigmanın korkularını yansıtan ekonomik temelli kaynak paylaşım mücadelesi ya da askeri güç eğilimli analizler esas itibariyle tam yeterli açıklamayı sunamamaktadır. Yükselen gücün şiddete başvurarak sistemi bozmaya yöneleceği şeklindeki beklenti, Çin’in bölgesel düzeydeki çok taraflı güvenlik girişimleriyle örtüşmemektedir.⁵²³ Ayrıca Hong Kong, Tayvan ve Singapur’daki tecrübelerden türetilen Konfüçyüsçülük’ten esinlenmiş kapitalist modernleşme modelinin özgün karakteri, Deng Xiaoping’in “ekonomik pragmatizm” yaklaşımının somutlaşmış örneklerinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Böylece 1978’den beri devam eden ekonomik modernleşme zaman içinde Çin’in bugünkü komünist elitlerini istisnacılık çizgisine sürüklemiştir.⁵²⁴

Bölgesel istisnacılık düşüncesinin, Çinli akademisyenlerin Avrupa-merkezlilik ve ‘evrensel’ bir teori olarak güç dengesi analizine temelden karşı çıkan yaklaşımlarıyla tutarlılık arz ettiğini belirtmek gerekir.⁵²⁵ Esasen, üst düzey bir Çin yetkilisi olan Zheng Bijian’in 2005 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan makalesi, “barışçıl yükseliş” politikasının ana hatlarını çizen ve Çin istisnacılığını daha açık bir şekilde

⁵²² David C. Kang, “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks”, *International Security*, Spring 2003/2004, p. 66, 83. *China Rising: Peace, Power and Order in East Asia*, New York, Columbia University Press, 2007.

⁵²³ William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara: Efil, 2011, s. 20.

⁵²⁴ William H. Overholt, A.g.e., ss. 98-122.

⁵²⁵ Zhu Feng, “China’s Rise Will Be Peaceful: How Unipolarity Matters”, *China’s Ascent: Power, Security, and the Future of International Politics*, (ed.) Robert S. Ross ve Zhu Feng Ithaca NY, Cornell University Press, 2008, p. 35. Wang Jisi, “China’s Search for Stability with America”, *Foreign Affairs*, vol. 84, September/October 2005, pp. 39-48.

doktrine etmeye çalışan bir çaba olarak önemli bulunmuştur.⁵²⁶ Buna göre, Çin istisnacılığı ekonomik ve toplumsal değerleri birleştiren, askeri alanda ise büyük güç cepheleşmesini reddeden bir doktrin olarak takdim edilmektedir. Buna bağlamda Çin, hegemonya yarışı içinde dünya kaynaklarını şiddete başvurarak yağmalamaya yönelen ve Birinci Dünya Savaşı'na yol açan Almanya'nın ya da İkinci Dünya Savaşı'ndaki gibi Japonya'nın yolunu izlemeyeceğini vaatmektedir. Bununla beraber, Çin Soğuk Savaş'ta olduğu gibi büyük güçlerin üstünlük kurma mücadelelerinin örneklerini sergileme niyetinde de değildir. Tüm bunlardan farklı olarak Çin'in amacı ideolojik farklılıkları aşarak diğer dünya ülkeleriyle beraber barış, kalkınma ve işbirliği için mücadele vermek olarak gösterilmektedir.⁵²⁷

Öte yandan Zheng içsel dinamiklere gönderme yapan yaşam standartlarını yükselterek “modernleşmiş, orta düzey gelişmiş ülke” statüsüne erişme amacınının 2050 yılından önce gerçekleşmesinin pek ihtimal dahilinde olmadığını belirtmektedir. Bu yüzden içeride yaşanan ciddi sorunlar karşısında Çin'in dışarıda hegemonya ya da üstünlük arayışı yerine, uluslararası barışa ihtiyaç duyduğunun altını çizmektedir. Zheng'in bu analizi hiç şüphesiz Susan Shirk'ün “kırılgan süper güç”⁵²⁸ tanımlamasıyla uyuşan özellikler taşımaktadır.

Bölgesel istisnacılık bağlamında, Çin'in yaklaşımlarını belirleyen unsurlar arasında stratejik kültürün yeri ve güvenlik perspektifine etkileri üzerinde durulabilir. Tarihsel olarak bakıldığında, Çin'in yayılmacı bir devlet olduğuna yönelik bazı kanıtlar bulunmaktadır. Fakat, diğer yandan güç kullanımına karşı çıkan Konfüçyüs geleneğine dayanan barışçıl stratejik kültür de varlık göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, günümüz koşullarında Çin'in jeopolitik bakış açısını yansıtan Başkan Jiang Zemin'in tanımladığı “güven artırma; sorunları azaltma; işbirliğini geliştirme; çatışmadan kaçınma” şeklinde “16 karakter” den oluşan prensipler, hem bölgesel düzeyde hem de genel olarak ABD-Çin ilişkileri bağlamında tayin edici görülebilir.⁵²⁹

⁵²⁶ Zheng Bijian, “China's ‘Peaceful Rise’ to Great-Power Status”, *Foreign Affairs*, September/October 2005, pp. 18-24.

⁵²⁷ Zheng Bijian, A.g.m., p. 22.

⁵²⁸ Susan Shirk, *China: Fragile Superpower*, Oxford, Oxford University Press, 2007.

⁵²⁹ Kenneth D. Johnson, *China's Strategic Culture: A Perspective for the United States*, Carlisle, Strategic Studies Institute, June 2009, pp. 12-21. <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB924.pdf>.

Çin'in doğal stratejik kültürü hakkında yapılan değerlendirmelerin dikkat çektiği hususlardan biri de, "ırmakçıl medeniyet" olma özelliğini taşıması sebebiyle Çin'in jeopolitik bakış açısının hem tercihen hem de zorunluluk olarak Mahan tarzı bir deniz gücü olmak yerine Mackinder tarzı bir kara gücü olduğu gerçeğiyle uyumlu olduğudur. Bu yüzden Çin tarihsel rakibi Rusya ile Orta Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün yaratılması yoluyla işbirliğine gitme ihtiyacı hissetmiş de olabilir.

Edward Burman'ın da işaret ettiği gibi Çin'in yükselişinin ana gövdesini anlayabilmek için "gizil güç" olma özelliğini göz ardı etmek mümkün değildir. Doğrudan, sert ve askeri bir yaklaşım yerine dolaylı, yumuşak ve ekonomik bir güç olma yaklaşımı Çin'in tarihsel devlet yönetimi geleneğinde zorlama, baskı ve temkin politikalarının bileşimi olarak hep var olagelmıştır.⁵³⁰ Dolayısıyla realist paradigmanın öne sürdüğü Çin'in Mahan'a dönüşü argümanları stratejik kültürü esas alan yaklaşımlar tarafından pek gerçekçi görülmediği gibi Çin'in yükselişinin Batı'daki örnekleriyle benzerlik kurulan motiflerden önemli niteliksel farklılıklar taşıdığı ve bu açıdan özgün bir yönelişi temsil edeceği savunulmaktadır.

1.2.Çin'in Jeopolitik Muhayyilesi

Bölgesel merkezileşmenin çok faktörlü gelişiminde tarihsel ve uzamsal olarak geniş jeopolitik bağlamın da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda sadece politik, ekonomik ve kültürel süreçlerin etkilerine odaklanmak yerine bu süreçlerin stratejik olarak nasıl değerlendirildiği de dikkate alınmalıdır. Oluşmakta olan bölgesel kimliğin stratejikleştirilerek bölgesel politikalara tahvili, jeopolitik muhayyilenin anlaşılmasını gerekli kılar. Yeni bir bölgesel düzenin ortaya çıkışında tarihsel miras ve uzamsal tasvirin önemini göz ardı etmek mümkün değildir. Bölgesel istisnacılığın işaret ettiği gibi tarihsel olmayan bir anlayış içinde, güç dengesine bağlı olarak, devlet davranışlarının evrensel bir mantığa göre şekillendiğini varsaymak ve devletlerin oluşumunda belirleyici olan bölgesel farkları minimize etmek veya tamamen ortadan kaldırmak yanlış olacaktır. Öyleyse, bölgesel süreçlerdeki kompleks dinamikleri kavrayıp kapsamada uluslararası ilişkiler teorilerinin yaşadığı zorluk ve yetersizlik sebebiyle, tarihsel faktörleri dikkate alan modern jeopolitik muhayyileden yararlanmak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Dünya politikasında gittikçe ön plana çıkan Doğu

⁵³⁰ Edward Burman, *China: The Stealth Empire*, Stroud: The History Press, 2008.

Asya bölgesinin Çin'in jeopolitik muhayyilesinde nasıl bir yer edindiğini anlamak bölgesel süreçlerin gelişimini izlemede temel bir kalkış noktası sağlayacaktır. Ayrıca, Çin jeopolitik muhayyilesi uluslararası sistemin yapısal bağlamı ile düşünsel ve normatif unsurları arasındaki bağı Çin'i merkeze alarak yeniden kurması açısından da önem taşımaktadır.

Modern jeopolitik muhayyile, esasen dünyayı derin tarihsel kökleriyle beraber, bir nevi hayalinde canlandırma sistemidir. Burada bahsedilen derin tarihsel kökler, Avrupa'nın dünyayla bir bütün olarak karşılaşmasında ortaya çıkmıştır. Dünyaya sağduyuyla basit bir bakıştan kaynaklanmış kendiliğinden bir vizyon değil, inşa edilmiş bir dünya görüşüdür. Düşünce ve pratik sistemi olarak modern jeopolitik muhayyile, materyal bir boşluk içinde var olmuş değildir. Öncelikle, yeni bir global rol ve dini temelli dünya vizyonu imgesinden kopuşta mutabık kalarak Avrupa içinde gelişmiş, ardından entellektüeller ve liderler arasında hakim olmuştur.⁵³¹ Günümüzde Çin'in jeopolitik muhayyilesini parlatan temel düşünsel eğilim ise Çin istisnacılığıdır. Çin istisnacılığı, mevcut jeopolitik anlatılar arasındaki bağları yeniden kurmakta ve ulusal büyüklük iddialarını destekleyecek şekilde jeopolitik tasarım ve pratikleri şekillendirmektedir.

Jeostrateji, her zaman, düşüncenin coğrafi uzama uygulanması anlamına gelmektedir. Çin jeopolitik muhayyilesi de, ana düşünsel geleneklerin doğrudan bir yansıması ve doğal bir ürünü olarak içsel tartışmada ortaya çıkan dış politika eğilimlerine bakarak anlaşılabilir.⁵³² Çin'de mevcut dış politika eğilimleri politika yapımını etkileyebilmek için kimi zaman rekabet etmekte; bazen birbirleriyle çatışmakta, fakat kısmen de birbirlerini tamamlamaktadır.⁵³³

⁵³¹ John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London, Routledge, 2003, p. 6.

⁵³² Jeopolitik düşünce, kendilerini dünyada nasıl konumlandıklarıyla ilgili temel jeopolitik öncülleri içeren politik eylem alanlarının elitler ve toplumsal kesimler tarafından aktif olarak inşa edildiği bir süreçtir. John Agnew, "Emerging China and Critical Geopolitics: Between World Politics and Chinese Particularity", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 51, no. 5, 2010, p. 570.

⁵³³ Bugün Çin'de bölgesel jeopolitik düşünceyi etkileyen dört önemli dış politika eğiliminden bahsedilmektedir. Bunlar; Büyük Güçler, Önce Asya, Global Güney ve Seçici Çok Taraflılık ekolleridir. David Shambaugh, "Coping with a Conflicted China", *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 1, 2011, p. 9.

1.2.1. Üç Boyutlu Jeostratejik Vizyon

Ancak, Çin'in dış politika vizyonunun formülasyonu çoğunlukla, Jiang Zemin'in yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Qian Qichen'a yöneltilen bir soruya vermiş olduğu cevaba dayandırılmaktadır. Buna göre dış politikanın başlıca yönelimleri şu üç cümle etrafında belirlenmiştir: “büyük güçler anahtardır; çevre ülkeler birincil önceliklidir; gelişmekte olan ülkeler ise ana dayanaktır”. Daha sonra bu üç ilkeye “çok taraflı forumlar aşamadır” şeklinde dördüncü bir ilkenin daha ilave edildiği anlaşılmaktadır.⁵³⁴ Buna göre, Çin'in jeopolitik muhayyilesinde kategorik olarak nasıl düşündüğü ile ilgili üç boyutlu bir stratejik vizyonun halihazırda üretildiği ve işletildiği görülmektedir. Bu stratejik vizyon şu şekilde kategorize edilebilir: ABD, Rusya ve AB'den oluşan büyük güçler; Japonya, Güney Kore, Hindistan ve ASEAN ülkelerini içine alan komşu-çevre ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler.⁵³⁵ Çin'in son kategoride yer alan gelişmekte olan dünyaya yönelik politikaları, AB'nin uluslararası sistemdeki güç konumunun gerilemeye başlamasıyla beraber daha fazla önem kazanmıştır.⁵³⁶ Özellikle BRICS grubunun ortaya çıkışı, söz konusu politika kaymasının dikkat çeken son örneklerinden biridir. Sonuçta, büyük güçlerle ilişkilerde pragmatik diplomasi yönetimi, bölgesel komşularıyla ilişkilerinde istisnacılık çizgisinde araçsal çok taraflılığı önceleyen yaklaşım ve gelişmekte olan dünyayla politik dayanışmayı amaçlayan stratejik tutum Çin'in yeni dış politika yöneliminin vechelerini oluşturmaktadır.

⁵³⁴ Ren Xiao, “Between Adapting and Shaping: China's Role in Asian Regional Cooperation”, *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 59, 2009. p. 307. David Shambaugh, “Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 1, 2011.

⁵³⁵ Orta Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika ülkelerini içine alan bu kategori kendi içinde ekonomi-politik temelli olarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Çok gelişmiş, orta gelişmiş, daha az gelişmiş vs.

⁵³⁶ Çin'de pragmatik ihtiyaçlar ve çıkarlar bağlamında büyük güçlerle ilişkilerin diplomatik yönetimine odaklanan ve Büyük Güçler ekolü olarak tanımlanan dış politika eğiliminde, son dönemlere kadar AB'nin çok kutuplu dünyanın temel direklerinden biri olduğu ve Çin'in AB ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak, özellikle 2008 krizinden sonra yaşanan gelişmeler, AB'nin uluslararası bir aktör olarak varlığı konusundaki iyimserliklerini Çinli analistler açısından bir tür hayal kırıklığına bıraktığı anlaşılmaktadır. David Shambaugh, “Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 1, 2011, pp. 14-15. Söz konusu stratejik kaymayı “bölgesel hegemonyacılık” bağlamında yorumlamak da mümkündür. Mearsheimer, bölgesel hegemonun sadece kendi bölgesine hakim olmakla yetinmediğini, fakat aynı zamanda diğer bölgelerde herhangi bir bölgesel hegemonun ortaya çıkmasını engellemeye çalıştığını iddia eder. Dolayısıyla, bu bağlamda Çin'in AB'nin uluslararası büyük güç aktörlüğü konusunda umudunu kaybetmesiyle ABD'yi dengelemek adına gelişmekte olan dünyaya ağırlık verdiği iddia edilebilir. Benzer bir şekilde, Çin'in Japonya ve Hindistan'ı büyük güç olarak tanımlamaması bölgesel hegemonya mantığına uymaktadır. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Powers*, New York: W. W. Norton, 2001.

Yukarıda genel olarak resmedilen üç boyutlu jeostratejik vizyona ilaveten, Çin jeopolitik muhayyilesi bölgenin tarihselleştirilmesi ve alt-bölge tasarımlarıyla beraber bölgenin yeniden tanımlanması çabalarını da içermektedir. Çin jeopolitik muhayyilesinde bölgenin tarihselleştirilmesi geçmişteki farklı tecrübelerden dersler çıkarmak ve kendi tarihsel mirasını yeniden yorumlamakla mümkün olabilir. Yükselen güçlerin zaman içinde diğer devletler tarafından imrenilecek kurumsal modeller yaratma rüyasına kapıldıkları bir gerçektir. Çin istisnacılığının ulusal kimliği yeniden çerçeveleme girişimi olarak Amerikan örneğinde olduğu gibi bir tür bölgesel doktrin arayışı içine girdiğine temas edilmişti. Fakat, Çin'in bu bölgesel doktrin arayışı aynı zamanda Avrupa tecrübesinde ortaya çıkan başka bir modelin de gözden geçirilmesini içermektedir. Diğer bir ifadeyle, Çin'in bölgesel yaklaşımı bu iki modelin birleştirilme çabasını yansıttığı gibi kendi öz değerlerinin tarihsel ve kültürel referanslarının yeniden yorumlanmasını da merkeze alacak şekilde düşünülmektedir. Bölgesel merkezleşme bu anlamda hem melez hem de özgün bir karaktere sahip olacaktır. Bu siyasi projenin nihai aşamada nasıl şekilleneceği ise bölgesel süreçlerin istikameti ve Çin'in bunları istediği şekilde yönlendirebilme başarısına endekslidir. Dolayısıyla, Çin'in bölgesel doktrin arayışını kendi tarihine geri dönüş olarak sadece Sinosentrik bakış açısına sabitleyerek indirgemek elbette hatalı bir yaklaşım olacaktır. Çin'in, Amerika ve Avrupa tecrübelerini tekrar değerlendirerek ve bugünkü bölgesel süreçleri yönlendirmeye çalışarak yeni bir bölgesel model geliştirme çabası içinde olduğu gayet açıktır.

1.2.2. Bölgenin Tarihselleştirilmesi

Aslına bakılırsa AB modelinin ortaya çıkışının serüveni incelendiğinde, Avrupa'nın geçmişten tevarüs ettiği tarihsel miras ile nasıl yeniden içsel bir sorgulama ve mücadele içine girdiği, yaşadığı ekonomik ve kültürel süreçler içinde bölgesel yeniden yapılanma için nasıl yeni bir vizyon arayışına başvurduğu anlaşılabilir. Bu arayış bir yandan kendi hususi dinamikleri ve gelişimine vurgu yaparak, bölgesel yapıların oluşumunda tarihsel olmayan ve evrenselleştirici yaklaşımları reddetme eğilimi gösterirken, diğer yandan dünyanın başka coğrafyalarında doğmakta olan bölgeselcilikler için temel kriter veya referans noktası kabul edilme gibi çelişkili bir sonuç doğurmuştur. Halbuki, bölgesel süreçlerin gelişiminde takip edilecek yol

anlamında AB'yi tek ve mükemmel bir model olarak sunmayı gerektirecek hiçbir neden bulunmaz. Benzer bir şekilde dünyadaki diğer bölgesel oluşumların varacakları nihai noktanın AB'nin geldiği yer olacağını varsaymak da doğru olmaz. Yine de Amerika tecrübesinde müşahade edildiği gibi, Avrupa tecrübesinin Çin'in bölgesel model arayışına katkı sağlayabilecek önemli bir hususu açığa çıkardığı reddedilemez. AB modeli öncelikle belirli jeopolitik koşulların ürünü olarak ortaya çıkmış ve bu koşullar daha sonraki gelişimini derinden etkileyecek özellikler taşımıştır.⁵³⁷ Yani, bölgesel arayışlar jeopolitik bağlamda tarihselleştirilmeden ve diğer politik, ekonomik ve kültürel süreçlerin nasıl kurumsallaştığı spesifik olarak değerlendirilmeden söz konusu modelin gelişimi tam olarak anlaşılamaz.

Bu arada Çin'in hem ulusal ekonomik kalkınma modeli ve kapsamlı büyük güç projeksiyonu hem de bölgesel ilişkiler bağlamında hangi hatalara düşülmemesi gerektiği konusunda Sovyet tecrübesinden de azami ölçüde faydalanmaya çalıştığı göz ardı edilmemelidir. Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerinin Çinliler açısından hiç de hayırla yad edilmediği unutulmamalıdır. Bu dönemde Batılılaşma yönünde uygulanan politikaların Çinliler tarafından büyük bir hata, hatta ihanet olarak değerlendirildiği gerçeği son derece önemli bir husustur. Sovyetler Birliği 1991 yılında yıkıldığında, ÇKP üyeleri Sovyetler ile aynı kaderi paylaşmanın önüne nasıl geçebilecekleri ve rejim güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda geniş kapsamlı bir çalışma başlatmıştı. Ulaştıkları önemli sonuçlardan biri de Sovyet Komünist Partisi'nin, özellikle ABD ile mukayese edildiğinde, yumuşak gücün önemini yeterince ciddiye almamış olduğu gerçeği olmuştur.⁵³⁸

Doğu Asya bölgesi, 20. yüzyılın başından itibaren iki önemli tarihsel dönüşüm yaşamıştır: Japon emperyalizmi dönemi ve ABD hegemonyasıyla şekillenen Soğuk Savaş dönemi. 19. yüzyılın ortalarında Meiji Restorasyonu ile başlayan Japon modernleşmesi, büyük ölçüde, ABD'nin Japonya'yı zor kullanarak dünyaya açma politikasının etkisi altında ilerlemiş; ulusal politikada olduğu kadar bölgesel bağlamda da uzun dönemli dönüştürücü etkileri görülecek sonuçların doğmasına yol açmıştır.⁵³⁹

⁵³⁷ P. M. R. Stirk, *A History of European Integration since 1914*, London, Printer, 1996.

⁵³⁸ Michael Barr, *Kim Korkar Çin'den?: Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, Ankara, Tekin Yayınları, 2013, s. 58

⁵³⁹ Walter LaFeber, *The Clash: US-Japanese Relations Throughout History*, New York, W. W. Norton, 1997.

Bir taraftan Japonya'nın uluslararası sisteme entegrasyonu Batılı “medeniyet standardının”⁵⁴⁰ kabulü ile gerçekleşirken, diğer taraftan Avrupa'nın ekonomik ve askeri yayılmacılığına karşı ciddi bir tepkisellik oluşmuştur. Bu zıt ikili süreç, reform çabalarının doğal bir sonucu sayılabilecek uluslararası sistemin yapısı içinde büyük güç statüsü arayışı ve yükselen militarizasyonla beraber emperyalist arzuların şahlanışına eşlik etmiştir.

Japonya, sadece başarılı endüstrileşmesi sayesinde Avrupa ile eşit şartlarda rekabet edebilen ilk Asyalı devlet olma özelliğini taşımakla kalmamıştır.⁵⁴¹ Aynı zamanda, neticede başarısız bile olsa, emperyal yayılmacılık yoluyla bölgeyi birleştirme çabası içine de girmiştir. Bu anlamda, Japon emperyalizmi özellikle Kore ve Tayvan üzerinde kurduğu sömürgeci tahakkümü vasıtasıyla, Kuzeydoğu Asya'da kayda değer ekonomik bağlantılar tesis edebilmiştir. Japon tarzı merkezileşmiş devlet yapılarının gelişimiyle bölgesel düzeyde ekonomik kalkınma belli ölçülerde sağlanmıştır.⁵⁴² Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı işgali ve ardından Çin'e saldırması Çin-Japon ilişkilerinde etkileri bugünlere kadar gelebilmiş kalıcı hasarlar yaratırken, İkinci Dünya Savaşı öncesi Japon politikasının uluslararası sistem içinde alabildiğine otonom hareket etme amacına ulaşmak için bölgesel düzeyde ne denli saldırgan olabileceğini açığa çıkaran önemli gelişmeler olmuştur.

Mançurya'nın sahip olduğu yer altı ve yer üstü ekonomik zenginliklerinin sunduğu güvenle Japonya'da güçlenmeye başlayan “Asyalı birlik” düşüncesi, Güneydoğu Asya'nın ele geçirilmesine zemin hazırlayan temel ideolojik meşruiyet kaynağını sağlamıştır.⁵⁴³ İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkışına yol açan temel faktör pekala yükselen militarizme bağlı Japon yayılmacılığına karşı ABD'nin artan endişeleriyle mukabelede bulunma şeklinde meydana gelebilecekken, Japonya'nın bölgesel hegemonya arayışını besleyen farklı tarihsel, içsel ve düşünsel faktörler Doğu Asya'daki çatışmanın mahiyetini çok daha karmaşık bir hale getirmiştir. Her şeyden

⁵⁴⁰ Gerrit W. Gong, *The Standard of 'Civilization' in International Society*, Oxford, Clarendon Press, 1984.

⁵⁴¹ Burada Japonya'nın 1905'de Rusya karşısında aldığı galibiyet, ekonomik ve askeri güç olarak ulaştığı seviye konusunda anlamlı bir fikir verebilir.

⁵⁴² Atul Kohli, *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

⁵⁴³ Akira Iriye, *Power and Culture: The Japanes-American War, 1941-1945*, Cambridge, Harvard University Press, 1981.

önce, Avrupa jeopolitik düşüncesinden etkilendikleri anlaşılan Japon politika yapıcılarının, Japonya'nın etrafında tasarlanan, sınırları tayin edilmiş ayrı bir bölgesel düzen ve kimlik amacına hizmet eden bir çaba içine girmiş oldukları belirtilmelidir. 1937'de başlayan İkinci Çin-Japon Savaşı'nın 1941'de Pearl Harbor saldırısıyla beraber İkinci Dünya Savaşı'na eklenmesine kadar geçen süre zarfında, Japonya ister istemez birbirine zıt iki alternatif arasında sıkışıp kalmıştı. Tokyo, neticede ya ABD'nin taleplerine uyarak Çin üzerindeki emellerinden vazgeçecek ve emperyalist arzularını bir kenara bırakacaktı, ya da ABD'nin iddialı karşı çıkışına meydan okuyarak savaşacaktı.

Japon emperyalizminin ABD ile umutsuzca girdiği bu çatışmanın bölge üzerinde doğurduğu olumsuz etkilerin analizi şimdilik bir kenara bırakılacak olursa, Doğu Asya'yı resmi temelde birleştirme amacına yönelik ilk girişim olma özelliği taşıyan 'Büyük Doğu Asya Refah Alanı' oluşturma projesinin neden başarısız olduğu ve bölge açısından ne tür sonuçlar doğurduğuna işaret etmek fazlasıyla önem taşımaktadır. Japonya'nın kaçınılmaz askeri yenilgisi bu projenin akıbetine son noktayı koyan asıl bitirici darbe olmasına rağmen, Japonya'nın bölge vizyonunun temelleri ve bölgesel süreçlerin işleyişi düşünüldüğünde ABD hegemonyasına başarı kazandırmada etkili olan kurumsallaşma ve düzen kurmaya imkan veren değer ve çıkarların meşrulaştırılması yaklaşımından Japonya'nın başından itibaren yoksun olduğu anlaşılacaktır. Japonya'nın Doğu Asya bölgesini savaş zamanında öncelikle Mançurya, Çin ve Moğolistan'ı merkeze alan, sonrasında Güneydoğu Asya'yı ve hatta zaman içinde Hindistan'ı da içine alacak şekilde tanımlayan bir vizyon tasarlaması, jeopolitik bağlamda belirsiz ve değişebilir bir uzamsal ölçek kavrayışına işaret etmektedir.⁵⁴⁴ Ayrıca, Japonya'nın savaş ekonomisi Avrupa'dan talep ve yatırım çekmeyi başaramadığı gibi, Güneydoğu Asya'ya bakış da doğal kaynakların acımasızca sömürülmesi amacıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla, Büyük Doğu Asya Refah Alanı projesi bir çeşit "merkez-çevre" ilişkisi modeline göre tasarlanmış, ırksal liderliğe dayanan Japonya'nın üstünlüğü ideolojisi ile de meşrulaştırılmaya çalışılmıştı.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Robert G. Sutter, *China's Rise in Asia: Promises and Perils*, Lanham, Rowman&Littlefield, 2005.

⁵⁴⁵ Mark Beeson, "Geopolitics and the Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia, *Political Studies*, vol. 57, 2009, p. 503.

Bu açıdan bakıldığında Japonya'nın akim kalan bölgesel liderlik girişiminin sonrasında, etkileri bugün hala hissedilen üç önemli sonuç ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁶ Birincisi; Japonya'nın Doğu Asya bölge vizyonunun doğası sorunlu olmasına rağmen, Japon emperyalizminin Avrupalı kolonyal güçleri mağlup etmesi, Avrupalı üstünlüğü mitinin sarsılmasına ve "Asya'nın Asyalılaştırılması"⁵⁴⁷ olarak ifade edilen bağımsızlaşma sürecinin önünün açılmasına hizmet etmiştir. İkincisi; Japonya'nın askeri yenilgisi, Yoshida doktrini ile çerçevesi çizilen ABD ile astlık ilişkisine dayanan stratejik ilişkinin tesis edilmesine yol açmıştır. Kurulan bu ilişkinin önemi anlaşılmadan, Japonya'nın veya bir başka devletin muhtemel bölgesel liderlik çabaları önündeki engellerin fark edilmesi mümkün değildir. Üçüncü önemli sonuç ise Japonya'nın bölgesel rolünün İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden tanımlanmasıdır. Japonya'nın bölgesel etkinliği stratejik güç olmaktan uzak ancak ekonomik güç olmakla sınırlandırılmış; bölgesel ekonomik entegrasyon ve yeniden yapılanmada oynayacağı role ilişkin "ticaret devleti"⁵⁴⁸ payesi atfedilmiştir. ABD'nin Doğu Asya bölgesindeki rolü, Japonya'nın hegemonya arayışındaki başarısızlığından sonra tesis edilen stratejik güvenlik ve uluslararası ekonomi politiğin sunduğu jeopolitik bağlamda şekillenerek, İkinci Dünya Savaşı sonrası hegemonik düzenin başat faktörü olarak varlığını sürdürmüştür.

Esas itibariyle ABD'nin Doğu Asya'daki etkinliği, 18. yüzyılın ikinci yarısında Japonya ve Çin'in dünyaya açılmalarını sağlayan girişimleri ve Filipinler'deki askeri konuşlanmasıyla başlamıştır. Fakat ABD hegemonyasının savaş sonrası koşullarda Doğu Asya'da nasıl şekillendiği ile ilgili en ayırt edici özellik, Avrupa'ya kıyasla yaklaşımındaki farklılıkta ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'da ABD'nin dış politika vizyonu eski düşmanların birleşmesine yardımcı olarak NATO'nun temellerinin atılmasını sağlarken, politik ve ekonomik olarak bütünleşmiş bir Batı Avrupa fikrinin de açık bir destekçisi olmuştur. Öte yandan, Doğu Asya'ya bakıldığında ise Soğuk Savaş mantığı, bölgenin derinden bölünmesine neden olmuş; ABD'nin bölgedeki rolü oluşan ideolojik ve stratejik çatlakların tamir edilmesi yerine korunmasına hizmet etmiştir.

⁵⁴⁶ Mark Beeson, A.g.m., pp. 503-504.

⁵⁴⁷ Yoichi Funabashi, "The Asianization of Asia", *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 5, 1993, pp. 75-85.

⁵⁴⁸ Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York, Basic Books, 1984.

Soğuk Savaş boyunca ABD'nin jeopolitik düşüncesine hakim olan çevreleme stratejisi, Doğu Asya bölgeselciliğinin gelişmesinin önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Bölgesel bölünmeleri pekiştirecek şekilde bir dizi ikili güvenlik ilişkisi kurulmuş ve oluşturulan ittifak sistemi stratejik veya ekonomik düzeyde tüm bölgeyi kapsayacak herhangi bir entegrasyon ihtimalini imkansız hale getirmiştir.

Diğer taraftan, günümüz Çin'i bölgenin geçmişte yaşadığı acılı tarihsel olayları yeniden yorumlayarak ortak bir bölgesel farkındalık yaratma çabası içine girmiştir. Bu anlamda, Çin ABD'nin bölgedeki rolünü zayıflatmak ve bölge dışı müdahaleci bir aktör algılamasını güçlendirmek amacıyla Kore ve Vietnam Savaşı'nın bölge üzerinde doğurduğu olumsuz sonuçlar üzerinde titizlikle durmaktadır. Bu doğrultuda incelikli işlenmiş bir söylem geliştirerek, bölgesel aidiyet ve ortak kader vurgusu içeren bir bilinç durumu yaratılmaya çalışılmaktadır. Bununla beraber, Japon emperyalizmi konusunda da bölge ülkeleriyle birlikte benzer bir anlayış ve ortak tutum geliştirme çabası dikkat çekmektedir. Özellikle, bahsedilen ciddi tarihsel olaylarla ilgili son yıllarda Çin'de kültürel üretimdeki artış (sinema, akademik tartışma ve popüler kültür) ve eğitim alanında ders kitaplarının yenilenmesi gibi çalışmalar yeni yorum arayışlarını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

1.2.3. Tarihsel Mirasın Yeniden Üretilmesi ve Jeopolitik Temalar

Çin'in kendi tarihsel mirasının yeniden üretilmesinde öne çıkan jeopolitik anlatı ve temalar Çin jeopolitik muhayyilesini şekillendirmektedir. Günümüz Çin'indeki entellektüel ve politik tartışmaların en çarpıcı özelliklerinden biri, bu ülkenin dünyadaki yeri konusunda bugünkü sorunlarla irtibatlı olarak kendi geçmişini yeniden yorumlama çabasıdır. Çin, 1980'lerde dünyaya açılmakla birlikte kendi geçmişine doğru da derin bir kavrayış arayışı içine girmiştir. Farklı emperyal hanedanlıkların kurumsal özellikleri, Konfüçyüsçülüğün çeşitli yorumları ve Çin devlet yönetim şekillerinin coğrafi parametreleri yeni bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilen Çin tarihsel mirasının önemli kaynaklarıdır. Bu arayış sadece merkezi aktörler tarafından geliştirilen tarihsel ideolojinin üretilen jeopolitik imgesellikleri denetim altında tutmasını değil, aynı zamanda farklı aktörlerin söz konusu jeopolitik anlatıların inşa sürecine dahil olduğu bir sürece işaret etmektedir. Çin'in dünyayla ilişkilerinde bugünü ve geleceği geçmişini yorumlayarak nasıl yapılandıracağı sorunu, çoklu ve rekabet halindeki Çin jeopolitik

anlatılarının doğuşuna hizmet etmektedir. Bir yandan Çin tarihinin çeşitli gelenekleri ve unsurları bugünkü Çin jeopolitik tecrübesine tercüme edilirken, diğer yandan köken olarak Çinli olmayan düşüncelerle kaynaştırılmaktadır.

Tüm bu çabalarda Çin'in içsel politik değişimi ile dışsal etkinliğinin doğası arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Çin, jeopolitik muhayyilesinde tarihsel ve coğrafi sınırlarını yeniden çizmek istemektedir. Jeopolitik anlatıların ortak özellikleri, Çin tarihindeki önemli olaylara ve felsefi kavramlara başvurmalarıdır. Ülkeselleşmiş bir jeopolitik vizyonla sadece Çin'in geçmişini ve bugünü aydınlatmak değil, geleceğine de ilham vermek amaçlanmaktadır. Çin'in büyüyen kimliği ve bunun gerektirdiği güvenlik talepleri idealize edilmiş geçmişe referansla istikrara kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, Çin'de unutmama ve hatırlama süreçleri beraberce yaşanmaktadır. Neticede, Günümüz Çin'i, yeni coğrafi ve tarihsel merceklerle zenginleştirilerek çeşitli "politika girişimcileri" tarafından yeniden hayal edilmektedir. Her ne kadar coğrafi sınırların yeniden tanımlanması amaçlansa da, yeni muhayyilenin eski geleneksel anlayışın şimdiye sıkışmış ve coğrafi olarak sınırlandırılmış bakışını ne ölçüde aşabileceği henüz netleşmiş değildir. Ama, en azından, farklı anlatılarda müşterek olarak ortaya çıkan temel jeopolitik temalar ileride belirginleşecek birleştirilmiş tek bir söylemin ana parametrelerini işaret etmektedir.⁵⁴⁹

Çin'in tarihsel belleğinde yer edinen ve bugüne taşınarak yeniden yorumlanan en önemli jeopolitik temalar ulusal aşağılanma, Çin kozmolojisinde Tayvan'ın yeri, Konfüçyüs'ün ulusallaştırılması ve günümüz tercihleri açısından Ming ve Qing Hanedanlığı hakkında yapılan analogilerdir. Tayvan ve Ming-Qing Hanedanlığı konuları daha çok Çin liderliğinin merkezi yönetimi meşrulaştırma çabaları açısından önem taşırken, ulusal aşağılanma ve Konfüçyüsçülük tartışmaları politika girişimcileri ve entellektüeller arasında oldukça revaçtadır.

1.2.3.1.Ulusal Aşağılanmanın Yeniden Yorumlanması

Çin'in 'ahenkli bir dünya' amacına yönelik ürettiği 'barışçıl yükselen güç' söylemine rağmen, özellikle Tayvan, Tibet ve Güney Çin Denizi gibi konularda endişeli ve bazen de iddialı bir retorik kullanması Çin'in kolektif hafızası ile doğrudan

⁵⁴⁹ John Agnew, "Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China's Past", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 53, no. 3, 2012, pp. 302-303.

ilintilidir. ‘Tarihsel kurban Çin’ söylemi, Çin’in kollektif hafızasında yer eden 19. ve 20. yüzyıllarda yabancı güçlerin elinde yaşadığı aşağılanma deneyiminin silinmesi ve eski büyüklüğünün ulusal uzamda yeniden restore edilmesi beklentisini yansıtmaktadır. Entellektüeller arasında tarihsel küçümsenme örnekleri, Tayvan ve Tibet’in statüsü ile yabancıların bu konulara yaklaşımlarına (Tayvan’ın bağımsız ulus-devlet olmasına ve Dalai Lama’ya verilen desteklere) yönelik artan ilgi ve eleştiriler dikkat çekmektedir.

William Callahan’ın “ulusal aşağılanmanın kartografisi” ile ilgili yaptığı çalışma Çin’de ulusal ülkeselliğin resmi, akademik ve popüler düzeylerde nasıl anlaşıldığını yansıtmaktadır.⁵⁵⁰ Buna göre ulusal aşağılanmanın üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, Çin’in geçmişte olduğu gibi “büyük birlik” (*da yitong*) arayışının ulus-devlet mantığı temelinde ülkesel egemenlik anlayışına tercüme edilmesidir. İkincisi, günümüz ulusal egemenliğini geleneksel emperyal saha üzerinde haritalandırma takıntısıdır. Bugünkü ulusal jeopolitik parçalanmada tezahür eden Çin kimliğinin kırılabilirliği konusundaki güvensizliği, bu iletişim aracını kullanarak giderme çabası öne çıkmaktadır. Üçüncü özellik ise organik tarihsel coğrafya yaratmak için yönlendirici ana motif inşa etme gayretidir.

Çin jeopolitik muhayyilesi açısından ulusal aşağılanma temasının taşıdığı önemin altını çizmek gerekir. Çin’e dair “Asya’nın hasta adamı” imgesi yakın zamana kadar canlı tutulmuştur. Çinliler açısından bu metaforun ima ettiği husus, ülkenin hayatta kalabilmesi için parçalanmış uzuvlarını yeniden bir araya getirme ihtiyacıdır. Dolayısıyla, ulusal aşağılanma söylemi ile yaratılmaya çalışılan biyopolitika veya jeobeden girişimi, ülkenin uzun bir hastalıktan sonra sağlığına üretken bir geri dönüşü çabasına karşılık gelmektedir. Çin’in büyüklüğü ve coğrafi sınırları ile beraber komşularıyla ilişkileri, halen tartışma konusu edilmektedir. Üretilen politikalar nihai bir jeopolitik form kazanmamış olup, hala gelişim süreci içindedir. Ancak, bu durum jeopolitik üretime bağlı kimliklerin canlı tutulmasına ve sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, ulusal aşağılanma temasının işaret ettiği en önemli sonuç modern öncesi bağlayıcı olmayan uzam ve ülkesellik anlayışından modern dönemde sınırlandırılmış uzam ve ülkesel egemenliğe tedirgin edici geçişten kaynaklanan gerilimdir.

⁵⁵⁰ William A. Callahan, “The Cartography of National Humiliation and the Emergence of China’s Geobody”, *Public Culture*, vol. 21, no. 1, 2009, pp. 141-173.

Ancak, ulusal aşağılanmayı psikolojik bir aşağılık kompleksi olarak basitçe yorumlamak doğru değildir. Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı"ndaki en önemli husus, gerçekte ne olduğundan ziyade Çin'in bunu nasıl algıladığı ve neden hala öne çıkardığıdır. Çin'in bunu öne çıkarmasının nedeni kesin bir şekilde kendisini aşağı görmesi değildir. Tam aksine, bu tarz bir nitelendirmeyi reddetmekte ve hiçbir zaman kabullenmediğini göstermeye çalışmaktadır. Yaşadığı en zor zamanlarda dahi Çin kültürel bir aşağılık kompleksine kapılmamıştır.

Çin, modern dönemde karşılaştığı en büyük meydan okumayı 19. yüzyılda yaşamıştır. Güneydoğu kıyılarından Batılılar, Kuzey ve Batı'dan Rusya, Doğu'dan ise Japonya'nın saldırılarıyla birleşen güçlü emperyalist yayılma çağına karşın Çin tamamen geleneksel yöntemleri kullanarak cevaplar üretmiş ve başarılı da olmuştur. Çin'in en büyük başarısı parçalanmakta olan dünya düzeninde geleneksel egemenlik görüşüne dayanan manevi ve hükümranlılıkla ilgili iddialarını korumasıdır. Çin, ulusal düzeyde modern askeri araç gereçleri olmaksızın, sadece yabancıların politik yeniliklerine azar azar uyum sağlamıştır. Teknolojik ve askeri güce bel bağlamadan, hele kültürel bir zaafa düşmeye hiç izin vermeden, esasen iki geleneksel ana kaynağa güvenerek ayakta kalmış ve mücadele vermiştir. Bu geleneksel kaynaklar diplomatların analitik yetenekleri ve halkının kültürüne olan inancı ile dayanma gücüdür.⁵⁵¹

1.2.3.2.Çin Kozmolojisinde Tayvan'ın Yeri

Çin'in imparatorluktan modern ulus devlete geçişinde ortaya çıkan söz konusu gerilim en çok Tayvan'la ilişkilerinde görünür bir hal almaktadır. 1895 yılında Qing İmparatorluğu'nun yenilgisinden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Tayvan, *Formosa* adıyla Japon İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Tayvan 1683'den 1895'e kadar Çin ülkesine aittir. 1949'dan sonra Tayvan'ın statüsü, Tibet ve Sincan-Uygur gibi diğer çevre bölgelerin Pekin'le olan astlık ilişkisinden daha farklı bir niteliğe bürünmüştür. Bu iki bölge çeşitli içsel ayaklanmalara rağmen, esasen Çin açısından hiçbir zaman askeri veya sembolik tehdit oluşturmamıştır. Tayvan'ın sürdürdüğü, Çin'in bir bütün olarak tek meşru hükümeti olduğu iddiası, dünya genelindeki büyükelçilikleri ve ABD ile ittifakı gibi sebeplerle güvenlik bağlamında çok daha ciddi bir sorun haline gelmiştir. Tayvan sorunu sıklıkla geçmişten bugüne Çin'in devlet bütünlüğüne meydan okuyan

⁵⁵¹ Henry Kissinger, *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul, Kaknüs, 2015, s. 90.

“beş zehir”den biri olarak ifade edilmektedir.⁵⁵² Diğerlerinin ise Sincan-Uygur Müslüman ayrılıkçılarının yaşadığı bölge, Tibet, Moğolistan ve Kore etrafındaki eyaletler olduğu kabul edilmektedir.

Öte yandan, Tayvan’ın bağımsızlığını savunanlar tarafından adanın anavatanla tarihsel ilişkilerini yeniden yorumlama eğilimi de bulunmaktadır. 1683 yılında Qing Hanedanlığı döneminden beri, Çin’in elinde bulunan Tayvan’ın, Çin’in kendi iç dünyasının dışında kalan bir toprak parçası olduğu iddiaları da hala geçerliliğini korumaktadır.⁵⁵³ Tayvan anlaşmazlığının ironik boyutlarından biri, Kuomintang hükümetinin, yakın zamana kadar, yönetiminin kültürel temeli olarak Konfüçyüsçülüğü kullanmasıdır. Mao dönemi devrimci Çin’i bu kültürel referansı kesinkes reddettiğinden, Tayvan böyle bir politika izlemiştir. Şimdi ise Çin’in Konfüçyüsçü mirası sahiplenerek yeniden ihya etme çabasıyla beraber, Tayvan kısmen karşı bir söylem geliştirme eğilimine girmiştir.

1.2.3.3. Konfüçyüs’ün Ulusallaştırılması

Konfüçyüsçülüğün uzun bir soykütüğü olduğu söylenebilir. Fakat bu geleneğin bugünkü Çin’i karakterize eden sosyalist ideoloji ve kapitalist örgütlenme arasında vuku bulan çelişkide nasıl bir rol oynayacağı meselesi halen belirsizdir. Bugünkü rejimin meşruiyeti halen bir ölçüde 1949 Komünist Devrimi’nde sembolik hale gelen eski kültürel düzenden kopuşa dayanmaktadır.⁵⁵⁴

Konfüçyüsçülüğün farklı kullanımları ve yorumları olduğu görülmektedir. Uzun yıllar akademik literatürde baskın yorumu temsil eden liberal yaklaşımın hamiliği, Çin’in resmi olarak Konfüçyüs mirasına yüzünü tekrar dönmesinden itibaren sarsılmıştır. Dolayısıyla, artık liberal yorumdan sosyalist yoruma doğru bir geçişten söz edilebilir. Bu anlamda “Sinosentrik Konfüçyüsçülük” Mao dönemi sosyalizmini eleştiren, fakat sosyalizmle Konfüçyüsçülüğü kaynaştırmaya çalışan yeni bir

⁵⁵² Mark Leonard, *What Does China Think?*, New York, Public Affairs, 2008.

⁵⁵³ Emma J. Teng, “Reconsidering Taiwan’s Postcoloniality: The Qing Legacy for Taiwan-China Relations”, 1st Congress of Taiwan Studies, Taipei, Taiwan, May 2012.

⁵⁵⁴ Sebastien Billioud, “Confucianism, ‘Cultural Tradition’, and ‘Official Discourse in China at the Start of the New Century’”, *China Orders the World: Normative Soft Power and Foreign Policy*, (ed.) William A. Callahan and Elena Barabantseva, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2011, p. 235.

eğilimdir.⁵⁵⁵ Bununla beraber, “Yeni Sol” yorumu ifade eden “Konfüçyüsçü sosyalist cumhuriyet” görüşü de dikkat çekicidir. Neticede, Konfüçyüsçülükle ilgili halihazırda öne çıkan sentezde şu özellikler belirgindir: Liberal haklar, Maocu eşitlik ve Konfüçyüsçü felsefenin anne-babaya saygı ve aile değerleri gibi ana unsurlarını önemseyen bir tür karışımı. Konfüçyüsçü kozmolojinin özüne dair üç temel özellik olan gökyüzü (tian); şeylerin aşkın şeması, dünya (di); kültürel tarih ve insanlık (ren); halkın iradesi ise Çin’de felsefi ve politik anlamda tartışılmakta ve yeniden yorumlanmaya çalışılmaktadır. Ancak, şurası açıktır ki, normalde tartışmalı görülen bazı düşünceler bile Konfüçyüsçülük namzeti altında büyük değer görebilmektedir. 2004 yılından itibaren Çin hükümeti tarafından dünya genelinde 700’den fazla Konfüçyüs Enstitüsü’nün açılması kültürel-politik etkinlik olarak önemli bir işlevsellik sağlamaktadır.⁵⁵⁶

1.2.3.4.Ming ve Qing Hanedanlıklarıyla Yapılan Mukayeseler

Emperyal bellekler, günümüzde Çin’in ulusal ve dış politikasının planlanmasında önemli bir tarihsel kaynaktır. Geçmişteki tarihsel dönemler farklı devlet geleneği, kurumsal form ve yönetim kiplerinin incelenmesi açısından ilgi odağını oluşturmaktadır. Temel soruşturmalardan biri Qing ve Yuan’da olduğu gibi Han Çinlisi olmayan elitlerin baskın olduğu hanedanlıklar ile Ming hanedanlığı gibi tamamen Hanlıların egemen olduğu dönemlerdeki gelişmelerden bugün ve gelecek için mukayeseli dersler çıkarmaktır.⁵⁵⁷

Ming Hanedanlığı daha içe dönük, Qing Hanedanlığı ise yayılmacı bir nitelik taşımaktaydı. Ming ile Qing karşılaştırmasında öne çıkan bir diğer husus ise hizipçi politikalara görece açıklığın Ming Hanedanı’nı zayıflatması ve Qing Hanedanı’nın doğuşuna imkan vermesidir. Bugünkü Çin’in rejim güvenliği hassasiyeti konusunda bu noktaya özellikle işaret edilmektedir. Qing Hanedanlığı’nın özel bir önemi daha bulunmaktadır. Bu dönemde feodalizmin sona ermesinde gösterilen başarıda, Çin

⁵⁵⁵ Gilbert Rozman, “Invocation of Chinese Traditions in International Relations”, *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012, p. 123.

⁵⁵⁶ Falk Hartig, “Confucius Institutes and the Rise of China”, *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012.

⁵⁵⁷ Charles Horner, *Rising China and its Postmodern Fate: Memories of Empire in a New Global Context*, Athens, University of Georgia Press, 2009, p. 145.

tarihinin Kuomintang ile komünist kozmolojilerine karşı üretilen reaksiyonlarda ortaya koyduğu performans ve örnekliklerdir.

Çin’de önemli bir kesim tarafından özellikle 19. Yüzyıl Qing imparatorları, dışsal saldırılara ve içsel ayaklanmalara karşı direnişin sembolleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, erken dönem Qing imparatoru Kangxi (1661-1722)’nin klasik Konfüçyüsçü otoritenin üzerinde kendisini nihai otorite olarak ilan etmesi daha önceki dönemlerde var olan entellektüel kadronun etkinliğini sonlandırmıştır. Bunun günümüz açısından önemi, entellektüeller pahasına yöneticiler tarafından ideolojik meşruiyetin ele geçirilmesinin tartışılmasıdır.⁵⁵⁸

Neticede, genel olarak toparlanacak olursa, ayrışik etkinlik alanları bağlamında Çin’in jeopolitik vizyonunu şekillendiren ana dayanak noktaları şöyle sıralanabilir:

1. ABD’nin Soğuk Savaş’tan kalma ittifak kurma prensibi eleştirilmekte ve bu prensibe dayalı Asya’daki müttefikleriyle ilişkilerine karşı “ittifak bölücü” (splitting strategy) bir yaklaşım benimsenmektedir. (Ortak güvenlik çıkarları)
2. Yeni güvenlik konsepti bağlamında “araçsal” özellik taşıyan çok taraflılık hayata geçirilmiştir. (Araçsal çok taraflılık)
3. Güçlü bir egemenlik ve müdahale etmeme anlayışı temelinde rejim güvenliğine öncelik verilmektedir. (Rejim güvenliği)
4. Ekonomik alanda karşılıklı bağımlılık temelinde müşterek kalkınma için dış ticaret ve finansal yatırımlara önem verilmektedir. (Ekonomik karşılıklı bağımlılık)
5. Amerika’nın empoze ettiği evrensel değerlerin yaygınlaştırılması fikrine karşı Asya’nın paylaştığı öz değerler öne çıkarılmaktadır. (Bölgesel istisnacılık)
6. Ortak kimlik ve değerler temelinde yeni bir bölgesel düzen oluşturulmaya çalışılırken tarihsel argümanlara başvurulmaktadır. (Tarihselleştirme ve kimlik inşası)

⁵⁵⁸ Pierre Etienne Will, “China: Back to the Imperial Sense of State”, *Books and Ideas*, 17 February 2011, pp. 7-15.

1.3.Çin'in Alt-Bölge Tasarımları

Ülkelerin bireysel milliyetçiliklerinin jeopolitik arenada meydana getirdiği sorunlar bir yana bırakılırsa, Asya'nın genelinde ortaya çıkan başka bir eğilimin altının çizilmesi gerekir. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın bölgenin kurtuluşu olduğu yönünde geliştirdiği revizyonizmden farklı bile olsa, Asyalı devletler tarihin yeniden yorumlanması gerektiği konusunda ortak bir hissiyatı artan bir şekilde paylaşmaktadır. ABD'nin askeri güç kullanımı ve ideolojik zorlamasına karşı etkili bir direnci ifade eden bu ortak tutum, 'Amerikan karşıtlığı' ve 'Asya'nın yeniden dirilişi' söyleminde birleşmektedir. Japonya, ABD'nin anlayışına tamamen ters revizyonist bir yorumu, ulusal kimliğini yeniden inşa etmek amacıyla kullanmak istemektedir. Güney Kore, ABD'nin bu ülkedeki kuvvetlerini bölgedeki başka operasyonlarda kullanma hakkı talebine karşı çıkmaktadır. Çin'in başını çektiği ve diğer bölge ülkelerinin büyük bir rıza göstererek takip ettiği Doğu Asya Zirvesi ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi kurumsallaşma çabaları giderek hız kazanmaktadır. Daha da ilginç olanı ABD-Japonya ittifakının, yanlış temeller üzerinde bile olsa, sağlamlaştırıldığı bir dönemde Japonya, ABD'yi dışlayan bölgesel örgütler kurulması konusunda istekli ve işbirliğine açık olduğunu göstermekten çekinmemektedir.

1.3.1. 'Büyük Çin' İdeali

Bu genel çerçevede içinde Çin'in alt-bölge tasarımlarının jeopolitik muhayyilede nasıl birleştirilmeye çalışıldığına bakılırken "Büyük Çin" idealine gönderme yapılabilir. "Büyük Çin" kavramının ne anlama geldiği konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu kavram, politik anlamda tarihsel "merkez devlet'e (*zhongguo*) atıfla, tamamen birleşmiş (Hong Kong, Macao ve Tayvan'ı içeren) bir Çin ideali anlamı taşıyabilir. Eğer artan ekonomik entegrasyon sürecine vurgu yapılarak konuşulacak olursa, Çin'in güney kıyı eyaletleri, Hong Kong ve Tayvan'ı içeren bir 'Güney Çin Ekonomik Çevresi' kastediliyor olabilir. Ancak, daha geniş bir kültürel Çin çerçevesine odaklanılacak olursa, kavram Çin medeniyetinin geleneklerine ve modern zamanlarda bu geleneklerin nasıl dönüştürüldüğüne gönderme yapmış olacaktır. Bu bağlamda 'Büyük Çin' ideali geçmişe nazaran daha da genişleyecektir. Çünkü "saklı tutulan kültürel değerler; modern ödünç almalar, etkilenmeler ve adaptasyonlarla beraber daha da zenginleşmiştir.

Bu durumda dışarıda ikamet eden milyonlarca etnik Çinlinin kendilerini (bu idealle) kimliklendirmeleri mümkün olabilecektir”.⁵⁵⁹

Çin’in Büyük Çin ideali kapsamında Kuzeydoğu Asya’da Çin-Güney Kore-Japonya stratejik üçgenine verdiği önemle beraber, istikrarlı bir Kuzey Kore yönetimini mümkün kılan koşulların oluşturulması ve Kore yarımadasının yeniden birleştirilmesi yönünde kendi rızası ve etkinliğinin pratik anlamda ortaya konulması gerekliliği, ister istemez Tayvan sorunu konusundaki gelişmelere kilitlenmektedir. Diğer bir ifadeyle Kore ve Çin’in bölünmüşlükleri hem şimdi hem de tarihsel olarak birbirleriyle bağlantılı hale gelmiştir.⁵⁶⁰ Tarihsel olarak Mao yönetimindeki Çin’in Sovyetlerden ilham alarak Güney Kore’yi işgal eden Kuzey Kore’yi desteklemeyi tercih etmesi, Tayvan’ın anavatanından ayrılması şeklinde bir bedel ödemesine yol açmıştır. Çünkü bundan sonra ABD, Tayvan’ın Çin’le birleşmesine kesin bir şekilde karşı durmuş ve uzun bir süre de sıcak bakmamıştır. Bu bağlamda Çin’in yaklaşımında Güney Kore liderliğinde Kore’nin yeniden birleştirilmesinde yavaşlatıcı en büyük engel, Tayvan konusunda Çin’in istediği şekilde Güney Kore’nin tutumunun netleştirilmesi ve bunun teminat altına alınması olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük Çin idealinin tartışmasız en büyük parçası Tayvan’ın bütünüyle yeniden anavatanına dahil edilmesidir. Ancak, tüm bu işaret edilen sebeplerden dolayı, Çin stratejik düşüncesi açısından Kuzeydoğu Asya bölgesi hayati bir öneme sahip olmakla beraber pratik öncelik açısından zamana yayılarak arka plana itilmek zorunda kalmaktadır.

‘Asya-Pasifik’ bölgesi tanımlaması, coğrafi sınırlarının net olmayışı sebebiyle Çinliler tarafından belirsiz bir kavramsallaştırma olarak görülmektedir. ‘Avrupa’ kavramı bir kıtaya gönderme yaparak belirgin bir coğrafi pozisyon ve spesifik ülkeler bütününe tanımlamaktadır. Halbuki, Asya-Pasifik bölgesi ne kesin coğrafi sınırlarla ne de belirgin bir ülkeler bütünüyle tanımlanabilen bir coğrafi kavramdır. Baidu’nun ansiklopedisinde Asya-Pasifik bölgesi şöyle tanımlanmaktadır: “Bölgeyi meydana getiren ülkeler ve alt-bölgeler konusunda pek çok farklı anlayış bulunmaktadır”. Asya-Pasifik bölgesi, kıtaların üçte ikisini ve dünya nüfusunun %71’ini oluşturan bir okyanus (Pasifik) ve dört kıtadan (Asya, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Okyanusya)

⁵⁵⁹ Wang Gungwu, “Greater China and the Chinese Overseas”, *The China Quarterly*, no. 136, 1993, p. 926.

⁵⁶⁰ William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara, Efil, 2011, s. 158.

meydana gelmektedir. Asya-Pasifik bölgesi kavramının kullanılmasının en önemli sebebi, bir dünya gücü olan ABD'nin, bu kavram içine dahil edilmesinin istenmesidir. Ancak, ABD'nin Asya-Pasifik'teki tek süper güç olması durumunda dünyanın merkezinin Batı'dan Asya'ya kaydığını söylemek imkansız hale gelebilecektir. Çünkü ABD'nin coğrafi konumu ve avantajı sabit olduğundan, bu yönde herhangi bir değişimin gerçekleşme ihtimali yoktur. Kısacası, ABD'yi merkeze alan Asya-Pasifik bölgesi kavramı anlam karmaşası yaratmanın ötesinde yeni gelişmeleri açıklamada bir işlev sağlayamamaktadır. Tüm dünyanın üçte ikisini içine alan böyle bir bölge tanımlamasında bütün içinde bir 'merkez' belirleyebilmenin veya 'merkezleşme'den bahsedebilmenin imkansızlığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.⁵⁶¹

Diğer taraftan, Doğu Asya kavramı Konfüçyüsçü mirası temsil eden devletlere gönderme yapmaktadır. Somut olarak 'ASEAN+Çin+Japonya+(İki)Kore+Tayvan' şeklindeki devletler formülasyonuna karşılık gelmektedir. Bu anlamda Çin'in resmi önerisi olan 'Doğu Asya' kavramı, ABD'nin tanımladığı Asya-Pasifik'e alternatif oluşturmaktadır. Bu formülasyon, her şeyden önce kimlik ve değerler temelinde düşünen kurumsallaşma tasarımını öngörmektedir. ASEAN+3'de böyle bir model işlenmeye ve güçlendirilmeye çalışılmaktadır. ASEAN+3, Çin açısından Doğu Asya Topluluğu oluşturma fikrinin temel yapı taşı ve 'ana hattı' (*zhu qu dao*) olarak görülmektedir.

1.3.2. Doğu Asya Topluluğu Düşüncesi

Çin'in Doğu Asya Topluluğu düşüncesine yönelik ilk girişimleri, 1991 yılında Dış Ekonomik İlişkiler Bakanı Li Lanqing'in Japonya Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanı Eiichi Nakao'ya yönelttiği Doğu Asya Ekonomik İşbirliği Alanı oluşturma önerileriyle başlamış; o dönemde emperyal Japonya'nın Büyük Doğu Asya Refah Alanı oluşturma çabalarına benzetilmiştir.⁵⁶² Ardından bölgesel ekonomik düzen kurma amacına dönük yaklaşımlar, Büyük Çin olarak ifade edilen anavatan, Hong Kong ve Tayvan'a odaklanarak, öncelikli Çin Ekonomik Alanı'nın sınırlarını tayin etme çabası

⁵⁶¹ Yan Xuetong, "The Shift of the World Centre and Its Impact on the Change of the International System", *East Asia*, vol. 30, 2013, p. 220.

⁵⁶² Samuel S. Kim, "China's Pacific Policy: Reconciling the Irreconcilable", *International Journal*, vol. 50, no. 3, 1995, s. 469.

içine girilmiştir. Neticede Büyük Çin ideali yeni ekonomik gerçeklik bağlamında kompleks ticaret ve yatırım ağının genişletilmesi şeklinde bir çerçeveye oturtulmuştur.

Doğu Asya Topluluğu düşüncesi, resmi olarak ilk kez 2002 yılının Kasım ayında telaffuz edilmiştir. Bu düşünce, ASEAN+3 tarafından oluşturulan *Doğu Asya Çalışma Grubu*'nun önerisi olarak gündeme getirilmiştir. Çin'in bu oluşuma ne kadar önem verdiği, konuyla ilgili 22 bakanlık ve çeşitli komisyonların da dahil olduğu ulusal düzeyde bir koordinasyon mekanizmasının kurulmasından da anlaşılabilir. 2004 yılında oluşturulan bu mekanizma, ASEAN çerçevesinde yapılan yıllık zirve ve diğer toplantılarla eş zamanlı olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 2003 yılında Çin'in önerisiyle ASEAN+3 çerçevesinde Doğu Asya Düşünce Kuruluşları Ağı organize edilerek kurum inşası ve düşünsel destek anlamında "track-two" faaliyetlerinin yürütüldüğü ve çalışma gruplarının katkı sağladığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu çalışmalarda enerji güvenliği ve finansal işbirliği gibi konular ön plana çıkarken, Çin "Doğu Asya Yatırım İşbirliği" ve "Doğu Asya Finansal İşbirliği" konulu iki çalışma grubunun sorumluluğunu gönüllü olarak üstlenmiştir. Doğu Asya Düşünce Kuruluşları Ağı'nın 2005 yılında "Doğu Asya Topluluğu'na Doğru" başlıklı raporu 13 hükümete çeşitli politika tavsiyelerinde bulunarak fonksiyonunu etkin bir şekilde icra etmek için çabalamaktadır.

1.3.3. Güneydoğu Asya Ekseni

Asya bölgesel sisteminin tarihsel gelişiminde en önemli değişimlerden biri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Güneydoğu Asya'nın giderek bölgesel kimliği ve kurumsallaşma çabalarını da içerecek şekilde yeni bir alt-bölge olarak belirginleşmesidir. Bununla beraber Soğuk Savaş sonrası dönemde Asya krizi ve 11 Eylül'ün etkileriyle birlikte bu alt-bölgenin uluslararası sistem içindeki rolünün kökten değişmeye başlaması, genel olarak Asya'daki dönüşümün dinamiklerinin anlaşılması ve geleceğe yönelik gelişmelerin takip edilmesinde kritik bir önem kazanmıştır. Bu yeni durumun öneminin Çin tarafından fark edildiği, bölgeselcilik yaklaşımında Güneydoğu Asya'ya yüklediği anlam düşünüldüğünde tespit edilebilir. Çin'in bölgesel liderlik yolunda elde ettiği muazzam avantaj büyük ölçüde bu farkındalığa ve çok doğru bir zamanlamayla bu alt-bölgeye kendisini açmasında gösterdiği başarıda gizlidir.

Tarihsel olarak Asya sisteminin *Sinic* ve *Indic* olmak üzere birbirinden farklı iki sisteme ayrıldığı görülmektedir.⁵⁶³ Güneydoğu Asya ise tarihte “Hindistan’ın ötesi”, “Hindi-Çin”, “Küçük Çin” ve “Uzak Doğu Tropikal Bölgesi” gibi farklı isimlerle anılmakla birlikte her zaman bu iki sistemle uyum, hiyerarşi veya astlık ilişkisi içinde olmuştur.

Yakın tarih itibariyle kıtasal Güneydoğu Asya’nın, kıyasal alt-bölgeye nazaran savaşa çok daha yatkın olduğu tespit edilebilir.⁵⁶⁴ ABD’nin Güney Vietnam’dan çekilmesinin ardından, Kuzey Vietnam Güney Vietnam’ı komünist yönetim altında birleşmeye mecbur bırakmıştır. 1978 yılında Vietnam Kamboçya ve Laos’u on yıldan fazla sürmek üzere işgal edince, Çin buna karşı meşru bir tepki kabul ederek 1979 yılında Vietnam’a saldırmıştı. İki ülke arasındaki askeri mücadele ise 1991’in Kasım ayında ilişkilerin normalleşmesine kadar 10 yıldan fazla süre devam etmiştir.

Çin’in Güneydoğu Asya bölgesine yönelik temel stratejisi, ASEAN ülkelerini arkasına alarak, isteseler de istemeseler de, Japonya ve Güney Kore’yi de içine alan bir Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesine dayanmaktadır. ASEAN’ın önce ASEAN+3’e, daha sonra da Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Rusya ve ABD’yi içine alarak Doğu Asya Zirvesi’ne dönüşmesi, esasında coğrafi ölçek açısından daha fazla Doğu Asyalı bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Çin açısından bu dönüşüm ASEAN+3’ün temsil ettiği Doğu Asya düşüncesinden bir miktar uzaklaşılması anlamını taşıyabilir. Fakat, neticede ASEAN ülkelerinin pozisyonu açısından kurumsallaşma daha fazla Doğu Asyalılığa doğru kayma eğilimi göstermiştir. Bu anlamda, Çin’in ‘barışçıl kalkınma’ stratejisini meşrulaştırma çabalarında hiç kuşkusuz ASEAN çok önemli bir değere sahiptir.

⁵⁶³ Muthiah Alagappa, “International Politics in Asia: The Historical Context”, *Asian Security Practice: Material and Ideational Influences*, (ed.) Muthiah Alagappa, Stanford, Stanford University Press, 1998, pp. 71-75.

⁵⁶⁴ Muthiah Alagappa, “A Changing Asia: Prospects for War, Peace, Cooperation and Order”, *Political Science*, vol. 63, no. 2, 2011, p. 160. Endonezya ile Malezya ve Singapur arasında 1965-66 yılındaki anlaşmazlıktan sonra herhangi bir büyük ya da küçük çaplı savaş görülmezken, kıtasal Güneydoğu Asya’da 1992 yılındaki Myanmar-Tayland sınır anlaşmazlığına kadar nicelik ve ölçek açısından daha çok çatışma yaşanmıştır. Kuzeydoğu Asya’da ise 1958 yılında Çin ve Taiwan arasında Quemoy ve Matsu adaları konusundaki anlaşmazlıktan sonra herhangi bir askeri çatışma vuku bulmamıştır.

1.3.4. Çin'in Orta Asya Stratejisi

Çin'in Orta Asya alt-bölgesine yönelik bakışını şekillendiren belirleyici faktör Rusya ile olan ilişkileri olagelmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin-Rusya ilişkileri ve geleceği bağlamında Batılı değerlendirmelerde iki ana görüş öne çıkmıştır. Birinci görüş; Pekin ve Moskova arasındaki bağların hassaslığına, durumsallığına ve belirsizliklerine vurgu yaparak bir nevi 'çıkar evliliği' tanımlaması üzerinde durmaktadır. Bu tanımlamaya uygun düşecek şekilde, Çin-Rusya arasındaki yakınlaşmanın geçici olduğu ve gelecekte uzaklaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu öngörülmektedir. İkinci görüş ise Çin-Rusya ilişkilerinin stratejik ve ideolojik temellerine vurgu yaparak, iki ülkenin, ABD'yi kendi öznel hedefleri önünde ciddi bir engel olarak değerlendirmelerinden hareketle, gelecekte ABD ve Batı karşıtı bir ittifak oluşturacakları beklentisidir.

Esasen bu iki görüş de Çin-Rusya ilişkilerinin gerçek doğasını kavramaktan uzak yaklaşımları yansıtmaktadır. Çin-Rusya ilişkilerinin karmaşık, sağlam ve derin köklere dayalı istikrarlı bir stratejik ortaklığa dönüşmüş olması, saf bir çıkar evliliği olarak nitelendirilmesini anlamsız hale getirmektedir. Soğuk Savaş'tan sonra uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler iki ülkenin daha da yakınlaşmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan Çin'in Rusya'yla resmi bir ittifak arayışı bulunmadığı gibi, ABD veya Batı karşıtı bir blok oluşturma niyeti de yoktur. Pekin, iki büyük komşu ülke arasında kendi kalkınma hedeflerini gerçekleştirmelerine izin verecek güvenli bir çevre oluşturulması amacıyla, karşılıklı faydaya dayanan ilişkilerin sürdürülmesinden yanadır. Pekin, Çin-Rusya ilişkilerinin, büyük güçlerin farklılıklarını nasıl yönetebildikleri ve uluslararası sistemi güçlendirmeye yönelik işbirliği içinde nasıl hareket edebildiklerini gösteren yeni bir model olacağını ileri sürmektedir.

1.3.5. Rusya İle İkili Etkileşimler

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın ortalarında Çin, Rusya ve ardılı Sovyetler Birliği ile birkaç vesileyle ittifak ilişkisi içine girmiştir. Bu ittifaklar her defasında kısa ömürlü olmuş, iki ülke arasındaki güç eşitsizliği sebebiyle kişisel çıkarların ötesine geçmekte muvaffak olamamıştır. Bunu takip eden on yıllar içinde iki güçlü komünist

ülke bazen işbirliğine gitmiş; fakat çoğunlukla birbirlerine karşı rekabet ve güvensizlikle hareket etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin çöküşe geçtiği 1989 yılında, nihayet iki ülke arasında normalleşme sağlanmıştır. Barış içinde bir arada yaşama ilkeleri temelinde ikili ilişkilerini tesis edeceklerini karşılıklı olarak beyan etmişlerdir. İki yıl sonra Sovyetler tamamen dağıldıktan sonra, Çin ve Rusya arasındaki ilişkiler “ittifaksızlık, çatışmasızlık ve üçüncü bir ülkeyi hedef almamazlık” ilkesi temelinde sürdürülmüştür.

Yeni doğan Rusya Federasyonu o günkü iç ve dış koşullar içinde Atlantikçi yaklaşımı benimsemiştir. Batı'nın güvenini ve yardımını kazanmak amacıyla, Rusya sadece Batı'nın ekonomik reform reçetelerini uygulamakla kalmamış, aynı zamanda stratejik nükleer silahların stoklarının azaltılmasını da içeren ana güvenlik meselelerinde bazı tavizler verebilmiştir. Fakat, koşullar Rusya'nın umduğu şekilde gelişmemiş, ekonomisi bozulmuş ve bölgesel etkinliği azalmaya başlamıştır. 1992 yılında ABD ve Avrupa'nın yaptığı yardımların tatmin edici düzeyde olmayışı ve NATO'nun doğu genişlemesi düşüncesinin yarattığı rahatsızlık Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu noktadan itibaren Rusya dikkatini Asya'ya daha fazla yoğunlaştırmaya başlamıştır. Çin ve Rusya birbirlerini “dost ülkeler” olarak ilan etmişlerdir. “Farklı sosyal sistem ve ideolojilerin ilişkilerin normal ilerleyişine zarar vermesine izin vermeden, toplumların kendi kalkınma yönlerini tayin etmedeki özgürlüklerine saygı gösterilmesi”ni öngören ortak bir politik açıklama yapma gereği duymuşlardır.

Zaman içinde Çin-Rusya ilişkileri tedrici olarak gelişmiş ve derinleşmiştir. Geçen 20 yılı aşkın zaman zarfında, ikili ticaret ve yatırımlar geniş ölçekli bir büyüme yaşamıştır. 2011 yılında Çin, Rusya'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur. Sadece 2014'te Çin'in Rusya'ya olan yatırımları %80 oranında artmıştır. Ekonomik ilişkilerdeki gelişmeyi daha iyi anlamak için ikili ticaretin hacmi açısından 1990 yılı ile 2014 yıllarını karşılaştırmak yeterlidir. 1990'da Çin ve Rusya arasındaki yıllık ikili ticaret yaklaşık 5 milyar dolarken, 2014'te 100 milyar dolara yaklaşmıştır. 2014'te Pekin ve Moskova arasında boru hattı inşasına yönelik imzalanan büyük anlaşmayla 2018'in başından itibaren 38 milyar metreküplük doğalgaz her yıl Rusya'dan Çin'e taşınacaktır. İki ülke, ayrıca, nükleer güç üretimi, uzay roketi imalatı, hızlı tren ve altyapı gelişimi konularını içeren önemli anlaşmalar için planlamalar yapmaktadır.

Bununla beraber Asya Altyapı Yatırım Bankası, BRICS Yeni Kalkınma Bankası ve BRICS döviz rezerv havuzu gibi yeni çokuluslu finansal kurumlarda işbirliği içindedirler.

Bu arada güvenlik bağları da giderek kuvvetlenmiştir. Çin, Rusya'nın en büyük silah ithalatçılarından biri haline gelmiştir. İki ülke çok sayıda ortak silah araştırma ve geliştirme projeleri üzerinde çalışmaktadırlar. Yoğun bir şekilde seyreden Çin-Rusya savunma işbirliği, üst düzey askeri personel arasında yürütülen istişareleri ve 10 yılı aşkın bir süredir devam eden bir düzineden fazla terörizme karşı ortak tatbikat düzenlenmesini içermektedir. Bu tatbikatlar ya iki taraflı ya da ŞİÖ'nün gözetiminde gerçekleşmiştir. Geçen 20 yıl içinde binlerce Çinli askeri personel Rusya'da çalışmalar yürütmüş, pek çok Rus askeri yetkilisi de Çin Ulusal Savunma Üniversitesi'nde kısa dönemli eğitimler almıştır.

Ekonomik ve askeri ilişkilerin yanında politik bağlantılar da giderek güçlenmektedir. 2008 yılı itibariyle Çin ve Rusya sınır sorunlarını barışçıl yollarla çözüme kavuşturmuştur. Son yıllarda iki ülke devlet başkanları, başbakanlar ve dışişleri bakanları düzeyindeki yıllık görüşmelere özen gösterilmektedir. 2013'te Xi Jinping Devlet Başkanı olduktan sonra Rusya'ya beş ayrı gezi düzenlemiş, Vladimir Putin de bu zaman diliminde üç defa Çin'i ziyaret etmiştir. Putin, Xi'nin başkanlığından bu yana en sık görüştüğü liderdir. Şimdiye kadar karşılıklı olarak toplamda 12 defa görüşme yapmışlardır.

İlişkilerdeki bu ilerlemeye rağmen, iki komşunun dış politika konusunda her zaman aynı bakış açısını paylaştıkları da söylenemez. Rusya geleneksel olarak Avrupa'ya yönelimli hareket ederken, Çin Asya merkezli düşünmektedir. İki ülkenin diplomasi tarzları da farklılık arz etmektedir. Rusya geçmişten tevarüs ettiği süper güç olma rolüyle küresel arenada deneyimli bir oyuncu olarak daha aktif, güçlü ve bazen de şaşırtıcı diplomatik manevralar yapabilmektedir. Çin ise bugüne kadar daha tepkisel ve temkinli politikalar izlemiştir. Ancak, Çin'in, akıllı gücünü merkeze alan kapsamlı stratejik yaklaşımları uzun dönemde Rusya'ya nazaran daha avantajlı bir uluslararası rol edinme imkanını sağlamaktadır.

Çin'in yükselişi Rusya'da bir kesim için rahatsızlık yaratmış, iki ülke arasında yaşanan nispi güçteki kaymaya uyum gösterme konusunda bazıları zorluk yaşamıştır. Geçmiş dönemlerden kalma 'Çin tehdidi' korkusunun izlerini Rusya'da halen görmek mümkündür. Rusya'nın Kamuoyu Vakfı tarafından 2008'de yapılan bir ankette, Rusların %60'ının Uzak Doğu sınırlarına yönelen Çinli göçmenler sebebiyle devletin ülkesel bütünlüğüne tehdit oluşturabileceğinden kaygı duyduğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılanların %41'i ise güçlenen Çin'in Rusya'nın çıkarlarına zarar vereceğini düşünmektedir. Ayrıca, Çin'in yeni yatırım ve ticaret imkanları elde etmek için eski Sovyet coğrafyasına yönelmesi, Rusların yakın çevresinde etkinlik kurma rekabeti olarak kaygıyla karşılanmaktadır. Kısmen bunun bir sonucu olarak; Moskova, 2014 yılında nihai olarak benimmeden önce, Pekin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı girişimine destek vermede tereddüt etmiştir. Bu arada Çinliler Rusya'yla ilgili tarihsel husumetleri iyileştirmek için çabalarını sürdürmektedirler. Sınır sorununun çözülmesine rağmen, Çin'de halen bazı yorumcular 19. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya'sının işgal ettiği Çin topraklarına gönderme yapan eleştirileri gündeme getirmektedir.

Tüm bu ihtilafı alanlara rağmen, Batılıların bir kısmının öne sürdüğü gibi Çin ve Rusya arasında bir uzaklaşma beklemek doğru olmaz. Bu beklentinin son yıllarda artmasının önemli sebeplerinden biri, Suriye ve Ukrayna krizlerinde Rusya'nın ABD ve AB ile ilişkilerinde ortaya çıkan kötü gidiştir. Oysa Çin ve Rusya sahip oldukları tüm farklılıklara rağmen, ulusal güvenlik ve kalkınma için elele vermeleri gerektiğinin farkında görünmektedir. İşbirlikleri uluslararası sistemde denge arayışına hizmet etmekte ve bazı uluslararası sorunların çözümünü hızlandırmayı hedeflemektedir. İki ülke bu konularda bazen hem fikir olmakta, bazen de fikir ayrılığına düşebilmektedirler. Fakat ihtilafa düştükleri konuları uzlaşma alanlarını genişleterek yönetebilmeyi başarmışlardır. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin-Rusya ilişkilerinin dış ilişkiler açısından yeni bir yaklaşım önerdiğini ve diğer devletlerin takip etmesine uygun bir modeli temsil ettiğini söylemiştir.

1.3.6. Kuzeydoğu Asya Alt-Bölgesi

Kuzeydoğu Asya, stratejik bağlamın karmaşıklığının ve ABD'nin bölgeye yüklediği ağırlığın en fazla hissedildiği bölgedir. Çin'in stratejik muhayyilesinde Kuzeydoğu Asya öncelik açısından Güneydoğu Asya ve Orta Asya'dan sonra yer

almaktadır. Hatta bu terimi kullanmayı pek tercih etmediği bile söylenebilir. Çünkü Çin, Kore yarımadasının, nihai aşamada oluşturmaya çalıştığı Doğu Asya Topluluğu'na dahil olmasını amaçlamaktadır. ABD'nin ise Çin'in ilgi ve enerjisini ziyadesiyle bu bölgeye doğru çekmeye çalıştığı; fakat her şeye rağmen bu konuda şimdiye kadar ne ölçüde başarılı olduğu tartışmalıdır. ABD küresel güvenlik stratejisi açısından Kuzeydoğu Asya'nın önemli görülmesinin temel nedeni, ABD-Japonya-Çin stratejik üçgeni bağlamında olduğu varsayılan resmi olmayan siyasi dengenin kurumsallaştırılarak ileride daha da genişletilmiş yapısal bir güvenlik mekanizmasına dönüştürülebileceği ihtimalinin düşünülmesidir. Bu düşünceye göre Kuzey Kore nükleer tehdidinden hareketle başlatılan bölgesel işbirliği arayışı, zaman içinde tüm Avrasya'yı içine alan bir örgütün teşekkülüyle beraber uzun vadede kıtalararası Avrasya güvenlik sisteminin ortaya çıkmasına yol açabilecektir.⁵⁶⁵ Dolayısıyla bu düşüncenin esas itibarıyla Doğu'nun NATO'su fikrinin ulaşmaya çalıştığı güvenlik sistemi yapısının zeminini hazırlamaya hizmet ettiği açıktır.

Kuzeydoğu Asya kaynaklı tarihsel husumetler bölgesel ilişkileri şekillendirmedeki etkisini halen korumaktadır. Mesela, tarihsel hafızada derin izler bırakan Japon işgaline yönelik Çin ve Güney Kore'nin ortak acılarını yansıtan simgesel olaylardan biri, 2014 yılının hemen başında Kore ulusal kahramanı sayılan *An Chung Gun* anı müzesinin Çin'in kuzeydoğusundaki Harbin şehrinde açılmasıdır.⁵⁶⁶ 1909 yılında Japonya'nın ilk başbakanı Hirobumi Ito'nun Rus temsilcisi ile görüştüğü sırada, ona Harbin tren istasyonunda suikast düzenleyen ve sonrasında Japonlar tarafından idam edilen An Chung Gun, Japon yayılmacılığına karşı mücadele veren ve Kore'nin bağımsızlığını savunan milliyetçi bir tarihsel figürdü. "Doğu Asya'da Barış" isimli bitmemiş bir çalışması da bulunan An, Avrupa kolonyalizmine karşı Çin, Japonya ve Kore'den oluşan Doğu Asya birliğini de kuvvetle arzulamaktaydı. Çinliler tarafından da saygı duyulan ve önemsenen bu tarihsel şahsiyet için anı müzesi yapılması fikri, 2013'ün Haziran ayında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile ilk zirve toplantısını (ikincisi 2014'te gerçekleşti) yapmak üzere Pekin'e gelen Güney Kore Başkanı Park Geun-hye

⁵⁶⁵ Zbigniew Brzezinski, *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, New York, Basic Books, 2004, p. 135.

⁵⁶⁶ Angela Erika Kubo, "China Opens Memorial honoring Korean Independence Activist", *The Diplomat*, 22 January 2014. thediplomat.com/2014/01/china-opens-memorial-honoring-korean-independence-activist/.

tarafından ortaya atıldı. Esasen Japon Başbakanı Shinzo Abe'nin 2012 yılında Yazukini Tapınağı'nı ziyareti hem Çin hem de Güney Kore tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Yine iki ülkenin beraberce Japonya'ya tarihsel bir mesaj verme amacını güden bu yaklaşımları, Japonya'da An Chung Gun'ın terörist olarak nitelendirilmesi sebebiyle protestolara yol açtı.

Burada işaret edilmesi gereken önemli sorulardan biri Kuzeydoğu Asya coğrafi açıdan Çin'e daha yakın ve büyük güçlerle olan stratejik ilişkileri bağlamında daha önemliken, bu bölgenin neden jeopolitik muhayyilede arka plana itildiği meselesidir. Elbette bu bölge diğer bölgelere nazaran çok daha sorunludur. Bu anlamda tarihin yükü ve ABD'nin stratejik ağırlığına tekrar temas edilebilir. Fakat jeopolitik muhayyile açısından çok daha önemli olan husus Güneydoğu Asya'da inşa edilecek bölgesel yaklaşımın ve edinilen tecrübelerin Kuzeydoğu Asya'ya doğru transferinin düşünülmesidir. Bu yolla Doğu Asya Topluluğu oluşturma fikri daha kolay gerçekleştirilecektir. Ayrıca Güneydoğu Asya ve Orta Asya bölgeleriyle ilgili sorunlar çözümlenebilir ve işbirliği çabaları geliştirilirse, Kuzeydoğu Asya'nın coğrafi konumu gereği, Çin'in elini rahatlatan daha uygun bir stratejik ortam sağlanabilecektir.

Bölgenin stratejik gerçeklikleri ve yaşanan sorunlar düşünüldüğünde, iki Kore'nin birleşmesinin yakın gelecekte gerçekleşmesi pek mümkün gözükmeyen bir proje olduğu ortadadır. Ancak uzun vadede böyle bir idealin zihinlerde canlı olduğunun altını çizmek gerekir. Kuzey ve Güney Kore arasında bölünme sonrası oluşan mesafe herhangi başka bir ülkenin iki şehri arasındaki mesafeden daha kısa olabilecek, sadece 160 km'lik bir yakınlıktadır. Bugün hem Kuzey'de hem de Güney'de yaşayan Koreliler, Kore'nin dünya üzerindeki yerini düşünürken bütünleşmiş bir Kore'yi hayal etmektedirler. Kuzey Kore'ye yönelik günümüzde özellikle Batı kaynaklı medya aracılığıyla yansıtılmaya çalışılan imaj ve stereotiplerin ülkede yaşanan gerçekliğin çok gerisinde olduğunu belirtmek gerekir. Küreselleşme ve teknoloji çağında kentleşmesini büyük ölçüde tamamlamış bir Kuzey Kore'nin hala bütünüyle Soğuk Savaş koşullarını yansıtan bir toplumsal yaşam sürdüğünü varsaymak oldukça abartılı ve ideolojik bir yaklaşımdır. Ayrıca Kuzey Kore'nin toplumsal sistemini komünizmden ziyade bir tür Konfüçyüsçü sistem olarak görmek daha anlamlıdır. Zaten bugünkü Kuzey Kore bayrağının sembollerine bakıldığında komünizmi simgeleyen orak ve çekiçle beraber

tam ortada Konfüçyüsçülüğe gönderme yapan bilgelik timsali fırça sembolünün yer aldığı görülecektir. Dolayısıyla Kore yarımadasının birleşmesi önünde engel teşkil eden stratejik gerekçeler ve siyasi sorunlar bir yana bırakılırsa, üretilen kurgusal Kuzey Kore karikatürünün dışında Kuzey ve Güney arasında bütünleşmeyi sağlayabilecek tarihsel ve kültürel kökenlere işaret eden ortak unsurlar hafife alınmadan analizler yapmak daha tutarlı bir yaklaşım sunacaktır.

Çin'in Kore'lerin birleşmesi konusunda yapıcı bir tutum sergilediği düşünülebilir. Pekin yönetiminin Kore Yarımadası'na yaklaşımı gelecekte Kuzey ve Güney Kore'nin tekrar birleşmesini öngören tarihsel muhayyilesinin ön kabullerini yansıtmaktadır. 2004 yılında Koguryo meselesi yeniden patlak verdiğinde yarımadanın bir kısmının Çin'e ait olduğu zamanlarda geri kalan tamamının uzun süre kendisine boyun eğdiğini hatırlatan tarihsel referanslara başvurulmuştur.⁵⁶⁷ Çin'in jeopolitik muhayyilesindeki ön kabullere bugünkü stratejik değerlendirmeler ilave edilince, bu devletin Kore Yarımadası'na yönelik bakışı netleşecektir. Bu yüzden Güney Kore, Çin'in arzu ettiği bölgesel stratejik üçgen içinde işbirliği yapmak istediği ülkelerden biridir.

Öte yandan Japonya'daki şahin milliyetçilerin ve aşırı sağın uzun zamandır savundukları Kore'nin bölünmüşlüğü'nün sürdürülmesinin, Japon ulusal güvenlik çıkarı olduğuna dair görüşleri giderek toplumsal yaygınlık kazanmaktadır.⁵⁶⁸ 1990'lardan itibaren Çin ve Güney Kore arasındaki yakınlaşmada karşılıklı ekonomik bağımlılık temel faktör olmakla beraber, Kore yarımadasının nihai anlamda birleşmesi konusundaki ortak yaklaşım da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Hem Çin hem de Güney Kore Kuzey Kore sorununun çözümü konusunda askeri güç kullanmak yerine diplomatik caydırıcılığın sürdürülmesi ve içsel reforma yol açacak şekilde ekonomik ilişkilerin geliştirilerek rejimin dönüştürülmesi yöntemine başvurulmasını tercih etmektedirler. Özellikle Güney Kore konvansiyonel veya başka türlü bir kuvvet kullanımının doğuracağı sonuçlardan çok büyük endişe duymaktadır. Bununla beraber Kore Savaşı'nın ardından Güney Kore'nin temel stratejisini belirleyen ABD ile ittifakı muhafaza ederek bölgesel yeni dinamiklerin gerektirdiği Çin ile yakınlaşma ihtiyacı,

⁵⁶⁷ Jae Ho Chung, "China's 'Soft' Clash with South Korea: The History War and Beyond", *Asian Survey*, May/June 2009, pp. 468-483.

⁵⁶⁸ William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara, Efil, 2011.

Güney Kore açısından olumlu ve işbirliğine dayalı ABD-Çin ilişkilerinin geliştirilmesi beklentisinin önemli itici faktörlerinden biri haline gelmiştir. Öte yandan Çin ve Güney Kore arasındaki ticaretin boyutlarının Güney Kore'yi Çin'e giderek bağımlı hale getirdiği önermesine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Güney Kore'nin bugün için Çin'in en büyük ticaret ortaklarından biri olması, ülkenin diğer ülkelerle olan ticaretindeki dengenin tek taraflı bir bağımlılık ilişkisini aşacak nitelikte olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

2000'li yılların başında Güney Kore'de birleşik Kore milliyetçiliğinin yeniden büyük bir potansiyelle uyanışa geçtiği görülmektedir. Yeni nesil siyasetçilerin yönetimi devralmalarıyla beraber Soğuk Savaş dönemindeki düşünce ve bağlılık kalıplarından sıyrılarak yeni politika arayışlarına yönelmeleri, uzun zamandır ertelenen toplumsal beklentilerle birleşince milliyetçi söylemler ve ulusal kimliğin öne çıkarılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Çin ve Güney Kore yakınlaşmasında önemli bir etkisi bulunan 'Birleşmiş Kore fikri' konusunda Japonya'nın tutumu ise Tokyo yönetiminin hem Güney Kore ile ilişkilerinde hem de ABD-Japonya ittifakı açısından bazı ciddi komplikasyonlara yol açabilir.

1990-2002 yılları arasında çok ciddi bir ekonomik durgunluk yaşayan Japonya, Çin'in yükselişinin bölgesel ekonomik canlılığa sağladığı katkıyla beraber toparlanma sürecine girerek içeride kendi sistemini dönüştürmeye başlamıştı. Japonya'da sağın yükselişine tekabül eden 2002 sonrası dönemde Koizumi iktidarı reformcu politikalara ağırlık vererek hem iç politikada hem de dış politikada milliyetçi bir tutum benimsedi. Yeniden silahlanmayı gündemine alan ve Çin'e karşı güçlü bir duruş sergilemeyi içeren yeni dış politika anlayışı içeride ulusal mirasın yeniden yorumlanması ihtiyacına bağlı olarak revizyonist bir Japon tarihinin benimsenmesine dayanıyordu. İkinci Dünya Savaşı'na dair algıları olumlayarak yeniden inşa etmeye yönelik bu revizyonist bakış açısı, okullarda vatanseverlik kavramı altında yeni bir tarih öğretimini ve Yasukuni Tapınağı gibi milliyetçi simgelerin onurlandırılmasını uygulamaya koymayı tercih etti. İkinci Dünya Savaşı'nı Asya'nın kurtuluşu olarak betimleyen Yushukan Müzesi'nin daha önce önemsiz bir koleksiyonken 2002 yılında birinci sınıf bir müzeye dönüştürülmesi, söz konusu politikaların önemli bir dışavurumudur. Koizumi'nin halefi Başbakan Shinzo Abe bu müzeyi ziyaret ederek övgüyle bahsetmekten çekinmemiş;

başta Güney Kore ve Çin olmak üzere bölgedeki diğer devletlerin bu konudaki hassasiyetlerini ve verecekleri tepkileri görmezden gelmiştir. Nitekim, Japonya'nın bu politikaları 2005 yılında Seoul'deki Japon Büyükelçiliği önünde Güney Koreli öğrencilerin parmaklarını bıçakla kestikleri protestoların düzenlemesi gibi tepkilere yol açmıştır.

Öte yandan kamuoyunun Japon liderliğinin yönlendirdiği ölçüde kaba bir milliyetçiliğe tam destek verdiğini söylemek oldukça zordur. Özellikle Çin ile ilişkilerde Japon halkının büyük çoğunluğu zıtlı politikaları desteklemekten çekinmekte; Japon iş çevreleri ise Çin'e karşı yönelen katı düşmanlığı eleştirmektedir. Nitekim 2005 yılı itibariyle Japon kamuoyu, Japon Anayasası'nın silahlanmayı yasaklayan 9. Maddesi'nin değiştirilmesi konusunda yarı yarıya bölünmüştür. Ancak, Çinlileri ve Güney Korelileri hedef alan ve giderek popülerleşen nefret kültürüne hizmet eden söylem ve yayınlara Japon liderliğinin zaman içinde cevaz vermesi, kamuoyunun algılarının olumsuz manada şekillenmesine ve tehlikeli bir toplumsal psikolojinin gelişmesine yol açmaktadır.

1.3.7. Tayvan Sorunu

Çin milliyetçiliğinin tepkisel dışavurumunda hiç şüphesiz Tayvan sorunu önemli bir yere sahiptir. Çin'de Tayvan kaynaklı tepkisel milliyetçiliğin gelişmesinde, Lee Teng-hui ve Chen Shui-bian gibi liderlerin Tayvan'ın bağımsızlığı konusunda üst perdeden harekete geçmeleri ve Çin tarihinin öğretilmesinin durdurularak yerine Tayvan milliyetçiliğine dayalı bir tarih öğretiminin başlatılması ciddi bir rol oynamıştır. Tayvan'daki söz konusu gelişmelere ek olarak ABD-Japonya ittifakının Çin'i ana hedef olarak belirleyecek şekilde sağlamlaştırılması ve 2005 yılında bu ittifakın Tayvan'daki çıkarına ilişkin yayınladığı 2+2 deklarasyonu, Çin halkı ve liderliği üzerinde Tayvan konusunda milliyetçi bir seferberliği başlattığı gibi, Çin'in askeri harcamalarında meydana gelen artışta etkili olmuştur.

Bu gelişmeler karşısında 14 Mart 2005 tarihinde Ulusal Halk Kongresi tarafından "Bölünme Karşıtı Yasa" çıkarılmıştır. Söz konusu yasanın 8. Maddesi'nde "Tayvan'ın Çin'den ayrılmasını içeren büyük olaylar yaşandığında veya barışçıl birleşme imkanlarının tamamen ortadan kalkması durumunda, devlet Çin'in egemenlik

ve toprak bütünlüğünü korumak için barışçıl olmayan yollara başvurmayı ve diğer gerekli önlemleri almayı uygulamakla yetkilendirilir” ifadesine yer verilmiştir.⁵⁶⁹ Esasen, öncesinde Tayvan boğazında yaşanan gerginlik ve Tayvan iç politikasındaki yönelimden kaynaklanan kötümserlik birleşince Çin’de genel bir korku ortaya çıkmıştır. Hatta 2004’ün bahar aylarında ‘birleşme yasası’nın Çin’de giderek taraftar bularak ivme kazandığı anlaşılmaktadır.⁵⁷⁰ Fakat çıkarılan “Bölünme Karşıtı Yasa” diplomatik anlamda daha serinkanlı bir mantığa oturtulmuştur. Bu yasa, elbette, doğası gereği tepkiseldir. Tayvan’ın statükoyu değiştirmeye yönelik herhangi bir girişimi algılandığında karşılık verilmesini emretmektedir.

Çin bu yasayı çıkardıktan sonra dışarıda oluşan tepkiler farklılaşmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, yasanın gerginliği artıracığı ve Tayvan Boğazı’ndaki barış ve istikrarı yok etme potansiyeli taşıdığı uyarısında bulunmuştur. Diğer taraftan, pek çok ülke Çin’in yasayı geçirmedeki motivasyonlarını anlayışla karşıladıklarını ifade eden mesajlar vermiştir. Örneğin; Rusya Dışişleri Bakanlığı Çin parlamentosunun bu yasayı geçirme kararı almasının arkasındaki nedeni Moskova’nın anlayışla karşıladığı yönünde bir açıklama yapmıştır. Singapur Dışişleri Bakanlığı benzer duyguları yansıtan bir açıklamada bulunmuştur. Vietnam, Kamboçya, Pakistan, Küba, Peru, Sri Lanka, Ermenistan ve Suriye dahil olmak üzere pek çok ülke, bazen daha da ileri giderek, Çin’in çıkardığı yasayı destekleyici resmi açıklamalar yapmışlardır.⁵⁷¹ Bu anlamda toplam 65 ülkenin çıkarılan yasaya güçlü desteği tespit edilirken, 20 ülke Çin’in bu yasayı çıkarma nedenlerine gösterdiği “anlayışı” öne çıkaran daha ılımlı bir destek sunmuştur.⁵⁷² Diğer taraftan “ılımlı eleştirel” sayılabilecek açıklamalar da gelmiştir. Mesela AB ortak bir açıklama yaparak böyle bir tutum sergilemiştir. Norveç ve İzlanda’da bu şekilde tepki veren ülkeler kategorisine dahil edilebilir.

Çin milliyetçiliğinin karakteri üzerinde yapılan tartışmada ülke içi problemlerin üstünü örtmek ya da dikkatleri başka tarafa çekmek amacıyla liderliğin bilinçli olarak

⁵⁶⁹ “Full-Text of Anti-Secession Law”, *Xinhua*, 14 March 2005. http://news.xinhuanet.com/english/2005-03/14/content_2694180.htm.

⁵⁷⁰ Chen Melody, “MAC Stays Mum on ‘Unification Law’”, *Taipei Times*, 12 May 2004.

⁵⁷¹ “International Community Continues to Back China's Anti-Secession Law”, *People’s Daily*, 17 March 2005. http://en.people.cn/200503/17/eng20050317_177156.html.

⁵⁷² Scott L. Kastner, “Buying Influence?: Assessing the Political Effects of China’s International Trade”, *Journal of Conflict Resolution*, 2014, p. 9.

ideolojik enstrümanlara başvurduğu iddiası gündeme getirilmektedir. Bu analizlerin ulusal kimliğin araçsallaştırılmasına işaret etmesi bakımından haklılık payı olabilir. Ancak, Çin milliyetçiliğinin yukarıdan aşağıya bir kontrol mekanizması olarak kullanılmasının çok ötesinde aşağıdan gelen derin bir dalga olarak harekete geçtiği gözlerden kaçmamalıdır. Özellikle Tayvan sorununun bu dip dalganın canlanmasında ve görünür hale gelmesinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Çin liderliği öğrencilerin çoğu zaman başını çektiği geniş katılımlı milliyetçi duygu patlamalarında kışkırtıcı değil, frenleyici bir rol oynamak zorunda kalabilmektedir. Dolayısıyla liderlik, aşağıdan gelen bu milliyetçi harekete uyum sağlamak ve ayak uydurmak konusunda kendini sorumlu hissetmekte ve dikkatli davranmaya çaba sarf etmektedir.

Öte yandan sözü edilen iki Tayvanlı liderin Çin'i karşısına alan milliyetçi söylem ve uygulamalarının Tayvanlılar tarafından nasıl algılandığı ve onaylanıp onaylanmadığının da sorgulanması gerekir. Chen Shui-bian yönetimi, 2006 yılına gelindiğinde Tayvan halkı tarafından dünyanın en sevilmeyen liderlerinden biri haline gelmiş ve Çin'le ilişkilerin kötüleşmesinin baş sorumlusu ilan edilmiştir. Tayvanlıların ekonomik kalkınmaya ve girişimciliğe önem atfeden alışkanlıkları, bölgesel kalkınma trendinin sürükleyicisi konumunda olan Çin ile iyi ilişkiler geliştirilmesini gerekli kılıyordu. Bu anlamda Çin-Tayvan ilişkilerinde milliyetçiliğin arka plana itildiği ve karşılıklı ekonomik çıkarların ön plana çıkarıldığı yeni bir dönemin işaretleri verilmeye başlamıştır.

Bölge dışı bir faktör olarak Çin'in Latin Amerika ülkeleriyle gelişen diplomatik ilişkileri bile Tayvan sorununa doğrudan yansımıştır. Bu ülkeleri "Tek Çin" politikasına ikna etmek üzere ayarlanmış diplomatik girişimler, Tayvan'ı yalnız bırakmaya yönelik çözüm arayışının bir parçasıdır. Nitekim Çin geleneksel olarak ABD etkisinde olan ve Tayvan'ı destekleyen Latin Amerika ülkelerinde bu konuda başarı göstermiştir. 2004 yılında Pekin tarafından verilen 112 milyon dolarlık bir yardım sözünden sonra Tayvan ile bağlarını koparan Dominik Cumhuriyeti bölgede bir domino etkisi yaratmıştır. Bu olayı takip eden aylar içerisinde Tayvan'ın bazı müttefikleri, Dünya Sağlık Örgütü üyeliğinin oylamasında Tayvan'a destek vermekte çekimser kalmışlardır. 2007 yılında ise Kosta Rica Tayvan'a olan bağlı duruşunu sonlandırarak resmi olarak Çin anavatanını tanımıştır. Dolayısıyla, Çin'in kültürel ve ekonomik girişimleri

Amerika'nın geleneksel nüfuz alanında önemli sonuçlar elde ederken, kendi bölgesindeki sorunların çözümüne yönelik de uygulamaya koyduğu planlar doğrultusunda önemli bir etki doğurmuş ve diplomatik zaferler kazanmasına yol açmıştır.⁵⁷³

1.3.8. Tibet Sorunu

Güney Asya bağlamında Çin'i ilgilendiren en önemli mesele Tibet sorunudur. 2008'in Mart ayında Tibet bölgesindeki Sichuan, Qinghai ve Gansu'da Çin'in bölgedeki yönetimiyle ilgili uzun süredir duyulan rahatsızlıkları yansıtan geniş çaplı ayaklanmalar meydana gelmiştir. 10 Mart ile 5 Nisan arasında "en az 95 ayrı protesto"nun gerçekleştiği ve gerçek rakamın 150'nin üzerinde olabileceği belirtilmiştir. Meydana gelen 95 protestonun büyük çoğunluğunun barışçıl olduğu; ancak 18 tanesinin şiddet içerdiği kaydedilmiştir.⁵⁷⁴ Şiddet içeren protestolarda devlet mülkiyeti hedef alınmış ve bazı olaylarda da etnik Çinlilere ait işyerlerine zarar verilmiştir. Hem Çin hem de 'Tibet İçin Uluslararası Mücadele Örgütü' protestocularının 18 sivil ve en az 1 güvenlik görevlisini öldürdüğünü açıklamıştır.⁵⁷⁵

Ayaklanmalar, Pekin'in bölgeye yönelik sert önlemler almasına yol açmıştır. Çok sayıda güvenlik gücü bölgeye sevk edilmiş, geniş alanda kontrol noktaları oluşturulmuş ve protestoların olduğu şehirlerin sokaklarında devriyeler artırılmıştır.⁵⁷⁶ Çin hükümeti olaylar sonrasında 8 protestocunun ölü olarak ele geçirildiğini açıklarken, Daramsala'daki (Hindistan) Tibet Sürgün Hükümeti 219 gibi bir rakam ileri sürmüştür. Pekin binlerce kişiyi gözaltına almış; iletişimi katı bir şekilde yasaklamış; turistlerin ve raportörlerin bölgeye girişini engellemiştir. Çin, Dalai Lama'yı olayları kışkırtmakla suçlarken, Dalai Lama ise iki gün içinde ikinci kez Tibet'te "yönetim terörü" (rule of terror) işlendiğini öne sürmüştür.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Michael Barr, *Kim Korkar Çin'den?: Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, Ankara, Tekin Yayınları, 2013, s. 60.

⁵⁷⁴ Robert Barnett, "The Tibet Protests of Spring, 2008: Conflict between the Nation and the State", *China Perspectives*, vol. 3, 2009, p. 8.

⁵⁷⁵ Robert Barnett, A.g.m., p. 14.

⁵⁷⁶ Michel Bonnin, "Far from Harmonious: The Chinese Authorities' Handling of the 2008 Tibet Crisis", *China Perspectives*, vol. 3, 2009, p. 69.

⁵⁷⁷ Jim Yardley and Somini Sengupta, "China Steps Up Its Accusations against the Dalai Lama", *New York Times*, 19 March 2008. http://www.nytimes.com/2008/03/19/world/asia/19tibet.html?_r=0.

Yaşanan olayların uluslararası düzeydeki yansımalarına bakıldığında bazı yönlerden eleştirilere yol açmış olsa bile, belirli merkezlerin abartılı biçimde sorunu dünya gündemine taşıma gayretlerinin dışında, esasen çok fazla tepki topladığı söylenemez. Eleştiri yapan ülkeler, Çin'in ayaklanmayı bastırma yöntemine odaklanarak, 'itidal' çağrısı veya Tibet'teki 'insan hakları sorunu'ndan duydukları kaygıyı ifade etmiştir. Mesela Avustralya Başbakanı Kevin Rudd Pekin'deki gezisi sırasında Pekin Üniversitesi'ndeki öğrencilere seslenerek; "Pek çok ülke gibi Avustralya da Çin'in Tibet üzerindeki egemenliğini tanımaktadır. Fakat, aynı zamanda, Tibet'teki ciddi insan hakları sorunlarının da varlığını kabul etmenin zorunluluk olduğuna inanmaktayız" demiştir.⁵⁷⁸ Öte yandan, Pekin'in ayaklanmaya verdiği tepkiyi güçlü bir şekilde destekleyen açıklamalar da gelmiştir. Örneğin; Venezuela "Lhasa'daki isyanı kınamış" ve Çin yönetimini desteklemiştir. Suriye ise biraz daha ileri giderek, yaşanan olayları "sabotaj eylemleri" olarak nitelendirmiş, "yaşanan eylemleri ve arkasındaki çevreleri güçlü bir şekilde kınadığını" belirtmiştir.⁵⁷⁹ Diğer örneklerde; Çin'in Tibet üzerindeki egemenliği vurgulanmış, yaşanan ayaklanmaların Olimpiyat Oyunları'nı etkilemesine izin verilmemesi gerektiği belirtilmiş veya Çin'in sert önlemlerine üstü kapalı göz yuman ifadelere yer verilmiştir.

2. Çin'in Alternatif İdeoloji ve Dünya Görüşlerinin Üretilmesi

Çin'in kendi dünya görüşü ve sahip olduğu farklı politik sisteminden kaynaklanan yeni bir model üretme çabaları devam etmektedir. Ancak daha en başında Çin'in neyin alternatifini aradığının net bir şekilde altının çizilmesi gerekmektedir. Analitik olarak "ABD hegemonyası, kapitalizm, demokrasi ve Batı kültürü"⁵⁸⁰ şeklinde tespit edilebilecek Batı evrenselci liberal ideolojisi veya ABD hegemonik ideolojisine karşı Çin, bir alternatif arayışı içindedir. Çin'in özellikle hızlı ekonomik büyümesiyle beraber artan materyal gücü düşünsel özgüveni üzerinde, tabiri caizse, patlayıcı bir etki doğurmuştur. Çinli entellektüeller, her geçen gün giderek artan bir şekilde, Batı düşünsel hakimiyetinin kaçınılmazlığını sorgulamaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan

⁵⁷⁸ "Australia's Rudd Confronts Tibet Issue on China Trip", *AsiaOne News*, 9 April 2008. <http://news.asiaone.com/News/Latest%2BNews/Asia/Story/A1Story20080409-58974.html>.

⁵⁷⁹ "China Garner Broad International Support over Tibet Riots", *Xinhua*, 22 March 2008. http://news.xinhuanet.com/english/2008-03/22/content_7836298.htm.

⁵⁸⁰ Bruce W. Jentleson and Steven Weber, "America's Hard Sell", *Foreign Policy*, no. 169, 2008, pp. 43-49.

entellektüel üretimde çeşitli kavramsallaştırmalar göze çarpmaktadır. “Devlet sosyalizmi”, “yeni kalkınmacı devlet modeli”, “Pekin konsensüsü”, Konfüçyüs sistemine dayanan “tianxia” ve “ahenkli dünya” gibi kavramların tamamı söz konusu arayışın birer örneğidir. Ancak türetilen bu kavramlar içe dönük ve Çin’i merkeze alan kavramlar olma özelliği taşıdığından, diğer ülkelerin de ilgisini çekecek uluslararası gündem ile bağ kurmakta zorlanmaktadır. Ayrıca, alternatif ideoloji geliştirmeye aday tüm bu politik ve entellektüel projeler henüz nihayete ermemiş, üzerinde tartışılmaya devam edilen ve belirsiz bir nitelik arz etmektedir.

Çin’in, yeni düzen arayışındaki çabalarını üç ideal tip etrafında toplamak mümkündür. Bu üç ideal tip de ABD hegemonyasına çeşitli şekillerde karşı çıkarak farklı bir uluslararası düzen tasarımı önermektedir. Burada hemen devlet egemenliğini önemsizleştirdiği düşünülen “dünya düzeni” veya “küresel düzen” gibi kavramlar yerine Çin’in resmi olarak “uluslararası düzen” kavramını kullandığına işaret etmek gerekir.⁵⁸¹ Birinci ideal tip; dünyanın nasıl yapılandırılması gerektiği konusunda tam rekabetçi bir görüş ortaya koyan “yeni Çin düzeni” olarak adlandırılabilir. Bu arayışta mevcut düzene karşı meşruiyetsizleştirme stratejisi benimsenirken, Çin’in bozguncu bir rol tanımlaması içinde hareket etmesi gerektiği savunulmaktadır. İkinci ideal tip; “yenilenmiş liberal düzen” görüşünü yansıtır. Çin, oyunun kurallarını kabullenerek mevcut sistem içinde destekleyici rolünü oynar ve küresel yönetimdeki haklı paylaşımına katkı sağlar. Üçüncüsü ise uluslararası bağlılık ve sorumluluklarının bir kısmından kaytarmaya devam eden Çin’in, içsel kalkınma ve konsolidasyona odaklanmasını ifade eden görüştür. “Müzakereci düzen” diye adlandırılacak bu ideal tipte, Çin küresel yönetime seçici bir tarzda katkı sağlarken kendi uluslararası düzen görüşünü tedrici olarak uygulamaya koymaktadır.⁵⁸²

Çin’in bu yeni düzen arayışı tiplerine içkin olarak benimsediği stratejilerin, ulusal gücündeki büyümesine bağlı olarak değişebildiğine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Farklı yükseliş dönemleri boyunca Çin’in çeşitli stratejileri devreye

⁵⁸¹ Wang Jisi, “Changing Global Order: China’s Perspective”, *Crux of Asia: China, India, and the Emerging Global Order*, (ed.) Ashley J. Tellis and Sean Mirski, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2013, p. 47.

⁵⁸² Randall L. Schweller ve Xiaoyu Pu, “After Unipolarity: China’s Visions of International Order in an Era of U.S. Decline”, pp. 58-70.

soktuğu anlaşılmaktadır.⁵⁸³ Bununla beraber bu farklı dünya görüşlerinin, Çin'in gücündeki artışla dengeli bir şekilde etkinlikleri değişebilmektedir. Örneğin, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Çin'in görece zayıf olduğu yükselişinin ilk dönemlerinde, Batı liderliğindeki düzenle entegrasyonu amaçlayan stratejinin daha ön planda olduğu söylenebilir. Çin'in gücü ve yetenekleri geliştikçe Çinli stratejistlerin müzakereci düzen görüşüne yönelik tartışmaya tedrici bir şekilde geçiş yaptıkları anlaşılmaktadır. Sonrasında doğum aşamasında olsa da, yeni Çin düzenini tasarlamaya başladıkları görülmektedir. Özellikle 2009 ekonomik krizinin sonuçları itibariyle Çin'deki düşünsel patlama üzerinde doğrudan bir etkisi olmuş; korku ve umut arasında sıkışan bir ruh hali hazırlıksız yakalanmanın verdiği panik duygusunun da katkısıyla yeni düzen arayışına kuvvetli bir ivme kazandırmıştır. Söz konusu bu yeni dinamiğin, Çin dış politikasında temel bir değişime yol açabileceği beklentisi gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husustur. Yeni Çin düzeni bağlamında oluşan içsel talep ve bir anlamda baskı, Çinli liderlerin bugüne kadar gerçekçi olmayan amaçların içeride ve dışarıda doğurabileceği istikrarsızlaştırıcı etkilerine karşı temkinli yaklaşımlarını zorlayabilir.

2.1. Yeni Çin Düzeni

Hırslı ve bir o kadar da tartışmalı bir düşünceye dayanan yeni Çin düzeni görüşü, esasen dünya sorunlarıyla baş etmede mevcut düzenin sağladığı genel çerçeveye kıyasla, Çin geleneksel felsefesinin daha iyi çözümler üretebileceğine olan inancı yansıtmaktadır. Bu iddialı çıkış, ABD hegemonyasının uluslararası meşruiyetini yitirdiği, buna karşın Çin ekonomik ve politik sisteminin giderek meşruiyet kazandığı ve dünyanın ihtiyaç duyduğu daha iyi bir sosyal modele temel oluşturduğu şeklindeki düşüncelerle desteklenmektedir. Nihayetinde Çin, sosyal refaha ve kollektif varlıklara vurgu yapan küresel Büyük Ahenk (datong) toplumunu inşa etmelidir.

En başından itibaren Çin'in sosyo-politik düşüncesinde düzensizlik ve kaosa yönelik hoşnutsuzluğun ve isteksizliğin çok belirgin olduğu görülmektedir. Kaos ve düzensizliğin Çince'de karşılığı olan *luan* karakterinin grafik etimolojisinin anlamı, bir çirift elin bir yapı ortaya çıkaramamasıdır. Mao'nun ölümünden sonra Çin'in yönünü değiştirmek amacıyla 1970'lerin sonundan itibaren Deng Xiaoping, risk yönetimi

⁵⁸³ Eva Paus, Penelope B. Prime and Jon Western, *Global Giant: Is China Changing the Rules of the Game?*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, pp. 237-260.

stratejisini önermiştir. Temel amaç, “kaostan düzen getirmek ve doğruluğa geri dönüşür”.⁵⁸⁴ Bunun anlamı Kültür Devrimi’nin aşırılıklarını sona erdirmek; pragmatik temelde politik, ekonomik ve sosyal kalkınmayı yeniden sağlamaktır. Deng’in formülasyonu bağlamında, risk yönetimi stratejilerini izlemeyi içeren düzenin yeniden sağlanması düşüncesi, *luan* (düzensizlik, kaos) ve *zheng* (düzen ve doğruluk) kavramları arasındaki karşıtlığa dayanmaktadır. Fakat, daha genel anlamda, *luan*’ın Çin sosyo-politik düşüncesindeki karşıtı tam olarak *he* (ahenk, barış, bir arada yaşama) karakteridir. Bu kavram, Hu Jintao’nun “ahenkli toplum” (hexie shehui) ve “ahenkli dünya” (hexie shijie) söylemine hayat veren düşüncenin ta kendisidir. Ahengin stratejik düşüncede temel alınmasının ana kaynağı Konfüçyüs’tür. Konfüçyüs’ün Analekt’lerinde kayda geçtiği üzere öğretilerinde ahenk güce tercih edilmektedir. En meşhur ifadesiyle, Duke Huan, askeri güçle savaşa başvurarak değil, Guan Zhong’un etkinliği sayesinde dokuz feodal lordu bir araya getirmiştir. Konfüçyüs’e göre Guan Zhong (M.Ö. 645) dürüstlük, liyakat, diğergamlık ve öğrenme temelinde bir yönetim anlayışıyla örnek bir bakandır. Örnek bir şahsiyet “aynılık”ı (uniformity) değil, “ahenk”i (harmony) aramakla kendisini yükümlü hissederken, dar fikirli insanlar tam tersini yapar.

Devlet yönetiminde ahengin rolüne vurgu yapılırken atıfta bulunulan diğer bir devlet adamı Yangzi’dır (M.Ö. 493). Bu metinde, ahenk “farklılıkların ahengin birliğinde uzlaştırılması” olarak tanımlanmaktadır. Yangzi, ahenk ile aynılık veya özdeşlik (identity) arasında temel bir ayırım yapmaktadır. Ahenk, yemek pişirmeye benzetilebilir. Su, sirke, turşu, tuz ve erik balık yapmak için kullanılır. Bu malzemelerden yeni bir tat ortaya çıkmaktadır; fakat bu tat ne sirke ne de turşunun tadıdır. Diğer taraftan, aynılık veya özdeşlik ise suya suyla lezzet katma, ya da bir müzik parçasını tek bir notayla sınırlandırma çabasına benzetilebilir. Her iki örnekte de herhangi bir yenilik ortaya çıkmaz. Yangzi’nın yapmış olduğu bu ayırım, Çince’deki *tong* ve *he* sözcükleri arasındaki ayırma tekabül etmektedir. *Tong* farklılık ile uyumsuzluğa gönderme yapan aynılık veya özdeşlik anlamına gelirken, *he* farklılık ile uyumsuz olmayan, tam tersine, farklılıkların bir araya gelmesinden ortaya çıkan birliğe gönderme yapan ahenk anlamını taşımaktadır. İyi örgütlenmiş bir toplum, farklı yetenek

⁵⁸⁴ Geremie Barme, “History for the Masses”, *Using the Past to Servet he Present*, (ed.) Jonathan Unger, Armonk, M. E. Sharpe, 1993.

ve mesleklerdeki insanların kendilerine uygun bir yer edindikleri, uygun bir fonksiyon icra ettikleri ve birbirleriyle çatışmadan hepsinin eşit derecede memnun oldukları ahenkli birliktir. Aynı zamanda, ideal dünya da ahenkli bir birliktir.⁵⁸⁵

Çin'in bu dünya vizyonu, ABD hegemonyasının meşruiyetini kökünden sarsarak ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Esasen bu amacı gerçekleştirmek için benimsenen strateji geleneksel realist teorinin öngördüğü 'güç geçişi' yaklaşımıyla tutarlıdır. Daha önce de temas edildiği gibi, Çin'in şu anda böyle bir bozguncu strateji izleyebilmesi pek mümkün görünmemektedir.⁵⁸⁶ Ancak, bu dünya görüşü dört başı mamur bir şekilde işlenmemiş olsa da, Çin'in mevcut düzene alternatif düzen görüşleri üretme çabasına engel teşkil etmez. Nitekim, özellikle Çinli iki isim bu konuda öne çıkmış ve oldukça popülerleşmiştir. Zhao Tingyang'ın Türkçe'ye "semanın altındaki her yer" olarak çevrilebilecek "tianxia" felsefesi ve Liu Mingfu'nun *Çin Rüyası* kitabı bahsedilen amaca yönelik hazırlanmış, Çin toplumu ve akademi dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Fakat, tekrar altını çizmek gerekirse, geleneksel hegemonik güç geçişinden önce, yani mevcut uluslararası düzenin alaşağı edilebilmesi için, Çin'in mevcut liberal düzene başarılı bir şekilde meydan okuması ve yeni bir düzen için mutlaka cazibeli bir tasarı öne sürmesi gerekmektedir.

O halde, Çin'in, potansiyel meydan okuması ile oluşacak yeni dünya düzenini nasıl temellendirdiği ve bu düzenin hangi unsurları içerdiğinin sorulması gerekir. Öncelikle; yeni Çin düzeni görüşü, Batı düşünce ve kültürünün dünyanın geri kalanından üstün olduğu anlayışına temelden karşı çıkmaktadır. Son yıllarda Çinli liderler ve bazı entellektüellerin geleneksel Çin düzeni tarihi ve felsefesine yönelik ilgilerindeki artış, Batı'nın üstünlük iddialarına karşı kendi tarihinde ve kültüründe var olan zenginlikleri ortaya çıkarma gayretinin bir sonucudur. Zhao Tingyang, geleneksel Çin düşüncesinin küresel sorunların çözümünde daha iyi bir felsefi çerçeve sunduğu iddiasındadır. *Tianxia* teorisini geliştiren Zhao, "dünya yönetişimi için en iyi felsefe"

⁵⁸⁵ Yu-Lan Fung, *A Short-History of Chinese Philosophy*, London, Macmillan Paperbacks, 1960, p. 174.

⁵⁸⁶ Diğer taraftan, Çin'in halihazırda bozguncu bir strateji izlediğini ve mevcut düzene meydan okumasının giderek düşünsel bir temele dayandığını iddia edenler bulunmaktadır. Stefan Halper, *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-first Century*, New York, Basic Books, 2010.

ibaresiyle yola çıkmıştır.⁵⁸⁷ Gerçekten de kabul edilmesi gerekir ki, Westphalyan düzene göre geleneksel Çin düzeninin ayırt edici bir takım özellikleri vardır. Özellikle, bu Çin düzeninin bütüncül ve kapsayıcı bakışı, Batı'nın karşıtlık ve dışlayıcılık üzerine temellendirilen sistem anlayışından radikal bir şekilde farklıdır. Çin düzenini kuran temel yapı, Konfüçyüsçü ailede babalar ve oğullar arasında var olan müşfik hiyerarşik ilişkilerdir.⁵⁸⁸

İkincisi; Zhao'ya göre ABD "imparatorluğu" küresel politikanın geniş kapsamlı ve çelişkilerle dolu bir yönetilme modelidir. ABD, çoğunlukla barış adına savaşmakta fakat özgürlük adına özgürlüğe zarar vermekte, etik nedenleri bahane göstererek aslında etiği reddetmektedir. Yine Zhao'nun iddiasına göre, ABD de dahil olmak üzere bütün Batı imparatorluklarının farik vasfı tüm halkların çıkarlarını maksimize etmeye yönelik "düzen" önermektense, kendi halklarının çıkarlarını maksimize etmek amacıyla "hükümranlık" kurmalarıdır. Sonuçta, Batı emperyal düzenleri daima şüpheli ve sürdürülemez meşruiyet iddialarına dayanmıştır.

Zhao'nun iddialarıyla bağlantılı olarak elbette burada şunu ifade etmek faydalı olacaktır. Tüm yükselen güçler kendi ürettikleri düzen vizyonlarının dünya problemlerine evrensel çözümler getirdiğini iddia ederek ortaya çıkarlar. Tarihte bazı yükselen güçlerin liderleri sahiden bu retoriğe inanmış olabilir; ama çoğunlukla kendi gizli amaçlarına hizmet ettikleri için bu iddiaları kullanmışlardır. Tianxia dünya görüşü de post-hegemonik bir düzen önerme iddiasındadır; fakat Çin'in kendi görüşlerini dünyaya egemen kılma arayışında olduğu izlenimini de doğurmaktadır. Belki de bu nedenle, Tianxia felsefesi hem Çin içinde hem de dışında post-hegemonik bir dünya

⁵⁸⁷ Tingyang Zhao, "Rethinking Empire from a Chinese Concept 'All-under-Heaven' (Tianxia)", *Social Identities*, vol. 12, no. 1, 2006, pp. 29-41.

⁵⁸⁸ Victoria Tin-bor Hui'ye göre Çin tarihinin müşfik Konfüçyüsçü bir düzen olduğu argümanı tarihsel olarak geçersizdir. Victoria Tin-bor Hui, "How China was Ruled?", *American Interest*, vol. 3, no. 4, 2008, pp. 53-65. Tam aksine Zhao, geleneksel Çin düşüncesinin günümüzde "yeniden inşa edilmesi"nin, tarihsel geçerlilikten ziyade söz konusu düşüncelerin anlaşılması açısından anahtar nitelikte olduğunu iddia etmektedir. Başka bazı Çinli düşünürler ise asıl sorunsalın bu alternatif dünya düzeni vizyonunun doğasının hiyerarşik olarak nitelendirilmesi olduğunu ileri sürmektedir. Qin Yaqing, "Why is There No Chinese International Relations Theory", *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 7, no. 3, 2007, p. 330.

düzeni olarak görülmek yerine, yeni bir hegemonya hazırlığının düşünsel temellendirilmesi olarak eleştirilmektedir.⁵⁸⁹

Üçüncüsü; yeni Çin düzeni görüşü demokratik liberalizmin kaçınılmazlığı konusunda şüphelerini ileri sürmektedir. Zhao'ya göre günümüz demokrasisi artarak ticarileşmektedir. Bu durum kitlelerin çıkarlarına ve değerlerine hizmet etmemektedir. Pan Wei, bu görüşe paralel olarak “demokratikleşmenin” bir mit olduğunu, Çin'in geleneklerine bağlı kalarak Batılı olmayan bürokratik ve legal sistemini inşa etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁹⁰ Çin'in kendi politik kurumlarını geliştirme zorunluluğu vardır. Yan Xuetong'a göre ise eğer Çin küresel bir lider olarak ABD'nin yerine geçmek istiyorsa, “dünyaya daha iyi bir sosyal rol model” önermelidir.⁵⁹¹ Washington Konsensüsü'nün etkinliğini dengeleyebilmek adına Çin, “Pekin Konsensüsü”nü destekliyor mu tam olarak belli değildir.⁵⁹² Ancak, şurası kesindir ki Çin'in kalkınma modeli gelişmekte olan dünyada giderek popülerlik kazanmaktadır.

Dördüncüsü; ekonomik düşünceler bağlamında kapitalizm ve sosyalizm arasında var olduğu farz edilen karşıtlık, Çin'in yeni dünya düzeni vizyonunda kapitalizmin temellerine yönelik bir meydan okumaya yol açmayabilir. Fakat, bu vizyonun kollektivist bir zihniyete dayandığı, sosyal adalet ve kollektif refaha vurgu yaptığı çok açıktır. Bu açıdan bakıldığında, yeni Çin düzenininin düşünsel ekonomik temelleri, Büyük Ahenk toplumu arayışındaki Konfüçyüs geleneğinde kökenlerini bulmaktadır.⁵⁹³

Yeni Çin düzeni söylemiyle bağlantılı olarak uluslararası ilişkiler teorisinin farklı bir “Çin ekolü” şeklinde geliştirilmesi çabalarını, Çin'deki pek çok düşünür ihtiyatla karşılamaktadır. Özellikle ABD'nin “entellektül kolonisi” olma tehlikesine işaret edenler, Çinli entellektüellerin uluslararası politikayı Amerikan meslektaşlarından öğrenme yoluna gittiklerine vurgu yaparak, Batı teorik çerçevelerinin “Amerikan

⁵⁸⁹ William A. Callahan, “Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or A New Hegemony?”, *International Studies Review*, vol. 10, no. 4, 2008, pp. 749-761.

⁵⁹⁰ Pan Wei, “Toward a Consultative Rule of Law Regime in China”, *Journal of Contemporary China*, vol. 12, no. 34, 2003, pp. 3-43.

⁵⁹¹ Yan Xuetong, “Xun Zi's Thoughts on International Politics and Their Implications”, *Chinese Journal of International Politics*, vol. 2, no. 1, 2008, p. 159.

⁵⁹² Pekin Konsensüsü kavramının var olan gerçekliği yansıtmıyorsa yansıtmadığı bir yana, her şeyden önce Çinli yetkili ağızlar bu kavramı kullanmaktan özellikle imtina etmektedir. Zaten kavramı ortaya atan kişi Joshua Cooper Ramo ve sıklıkla kullananların pek çoğu Çinli değil, Batılıdır. Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, London, The Foreign Policy Center, 2004.

⁵⁹³ Shiping Hua, “A Perfect World”, *Wilson Quarterly*, vol. 29, no. 4, 2005, pp. 62-67.

hakimiyeti” problemini beklendiği ölçüde çözemeyeceğini iddia etmektedir.⁵⁹⁴ Ancak, uluslararası politikayı kavramsallaştırmaya ve anlamaya yönelik ayrı bir Çin ekolünün kurulması çabalarının elbette makul entelektüel nedenleri bulunmaktadır. Eğer böyle bir Çin ekolü yaratılabilirse, belirli sosyal düzenlerin meşruiyetinin sorgulanması konusunda politik etkileri olabilecek farklı yorumların ortaya çıkması sağlanabilecektir.⁵⁹⁵ Ya da Çin’in inşa etmeye çalıştığı yeni düzen görüşünün meşruiyetini temellendirme imkanı doğabilir. Erdemli kültürel gelenekleri sebebiyle Çin’i müşfik bir başat güç olarak tasvir eden farklı bir düşünsel ekol, Çin’in entelektüel bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olacağı gibi, uluslararası liderlik açısından liberal demokratik devletlere karşı mücadelesini meşrulaştırmada önemli bir destek sağlayacaktır.⁵⁹⁶

2.2.Yenilenmiş Liberal Düzen

İkinci dünya düzeni görüşü, mevcut liberal düzenin sürekliliğini öne sürmektedir. Mevcut düzen, Çin’in tarihsel olarak benzersiz ekonomik büyümesinden dersler çıkararak kendisini yenileyecektir. Diğer bir ifadeyle geleceği sistem dönüşümü değil, barışçıl evrim şekillendirecektir. ABD tek kutuplu güç yapısı ya ABD-Çin iki kutuplu sistemine ya da çok kutuplu “büyük güç uyumu” sistemine doğru evrilecektir. Uluslararası düzen, görece istikrarlı bir işbirliği ve yönetilebilir rekabet sistemi olarak büyük güçler tarafından idare edilmeye devam edecektir. Tüm büyük güçler, statüko yönelimli hareket ederek küresel ve bölgesel politik istikrarın kıymetini bilecek; aralarında yaptıkları stratejik pazarlık ve uzlaşılarda büyük güç normlarının sınırlandırıcı ve uyumlu normlarına sadık kalarak “tek dünya” küresel politik ekonomisine doğru büyük entegrasyon yörüngesinde yol almaya devam edecektir. On yıllar içinde büyük güçler küresel sistemi müştereken yönetmek amacıyla kurallar ve kurumlar geliştirmiştir. ABD ve diğer demokratik devletler ittifak ortaklıkları tesis etmiş; fakat bölgesel ve küresel yönetim yapıları içinde bütün büyük güçleri bir araya getiren daha kapsayıcı kurumlar zamanla ortaya çıkmıştır. Büyük ideolojik bölünme ve çatışmaların

⁵⁹⁴ Ren Xiao, “Toward a Chinese School of International Relations?”, *China and the New International Order*, (ed.) Wang Gungwu and Zheng Yongnian London, Routledge, 2008, pp. 296-297.

⁵⁹⁵ Qin Yaqing, “International Society, as a Process: Institutions, Identities, and China’s Peaceful Rise”, *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, no. 2, 2010, pp. 129-153.

⁵⁹⁶ Jack L. Snyder, “Some Good and Bad Reasons for a Distinctively Chinese Approach to International Relations Theory”, Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, Massachusetts, August 28-31, 2008, p. 6.

olmadığı böyle bir dünyada, hukukun üstünlüğü ve merkezi olarak örgütlenmiş uluslararası kurumlar güç dönüşlerini sınırlayan katı kurallar sağlamıştır. Küresel sistem içinde bütün devletler birbirleriyle derinden entegre olmuştur.

Çin'in şaşkınlık verici büyümesi ve liberal sosyalizasyonu ile beraber mevcut tek kutuplu sistem gelecekte iki kutuplu veya çok kutuplu bir sisteme geçiş yapacaktır. Eski ve yeni büyük güçler sistemin müşterek yönetilmesi adına ortak bir mimari inşa etmek için yollar bulacaklardır. Bu geçiş, ABD'nin nihai gerilemesine barışçıl bir rota izlenmesi önermesini gerekli kılmaktadır. Böyle bir gelecek senaryosunda Çin'in, sistemin sorumlu bir paydaşı olması halinde ortaya çıkacak sonuçlar aşağıda sıralanarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Birincisi; yenilenmiş liberal düzen vizyonu Batı'da kökenlerini bulan demokrasi ve insan hakları gibi normların evrensel geçerliliğini varsaymaktadır. Dolayısıyla, Çin'in uluslararası toplumda daha fazla saygı duyulan "normal" bir ülke olması, iç politikasını geliştirmeyi/dönüştürmeyi sürdürmesine bağlı olacaktır.

İkincisi; Çin mevcut düzen içinde çok başarılı bir oyuncudur. Mevcut düzen, devletler tarafından meşru görülmektedir; çünkü sadece ABD değil sisteme yatırım yapmaya istekli ve kurallarına bağlı kalan tüm ülkeler sonuçta kazançlı çıkmaktadırlar. Batı liderliğindeki düzen Çin'in daha güçlü, güvenli ve saygın bir ülke olmasını sağlayacak eşsiz fırsatlar sunduğuna göre, Çin "ardıcılık" ve "aşkınlık" temelinde bir grand strateji izleyerek uluslararası rejimlere katılmalı, ABD ve Batı ülkelerine geniş anlamda uyum sağlamaya yönelik ilişkiler geliştirmelidir. Ayrıca, ABD'nin küresel kamu varlıklarını provizyonu ve Çin-ABD arasındaki derin karşılıklı ekonomik bağımlılığın, Çin üzerinde çok olumlu etkileri mevcuttur. Batı stratejistleri Çin'in yükselişinin nasıl yönetilebileceği hakkında kafa yorarken, bazı Çinli düşünürler de hızlı bir şekilde düşüşe geçen Amerika'nın Çin ve dünya üzerinde yol açabilecek zarar verici etkilerinden kaygı duymaktadır. ABD, halen finans ve güvenlik gibi hegemonyasının merkezi alanlarını muhafaza etmesine rağmen, daha az hayati alanlarda sorumluluklarını yükselen güçlerle paylaşma konusunda isteklidir. Çin için en gerçekçi ve sürdürülebilir amaç, ABD hegemonyasının merkezi alanlarına meydan okumak yerine kendi güç ve prestijini daha az hayati olan alanlarda artırması olabilir. Bu

anlamda, yükselen Çin sadece sorumlu paydaş rolüyle yetinmeden, tek dünya kapitalist sisteminin vazgeçilemez dayanak noktalarından biri haline gelebilir.⁵⁹⁷

Üçüncü önemli sonuç demokratik liberalizmin evrensel geçerliliğinin tescillenmesi ve Çin'in nihayet demokratik bir ülke olmasıdır. Yenilenmiş liberal düzen, demokrasi fikrinin sadece evrensel bir norm olduğunu kabul etmez; fakat aynı zamanda demokrasinin politik problemlerin halledilmesinde en büyük yardımcı olduğunu da ileri sürer. Bu doğrultuda Çin'de demokrasinin özünde iyi bir şey olduğunu savunanların sayısında gözle görülür bir artış olduğu tespit edilebilir. Çin'deki demokrasi tartışmasının gelişimi giderek bu geçişin ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğine doğru evrilmektedir.⁵⁹⁸

Son olarak ticaret, piyasa ekonomisi ve ekonomik küreselleşme gibi liberal ekonomik düşüncelerin Çin'in başarısındaki kritik rolüne işaret etmek gerekir. Yenilenmiş liberal düzen, Çin'in hızlı büyümesinin altında yatan temel faktörün iç pazar odaklı reformlar ve ekonomik küreselleşmenin benimsenmesi olarak göstermektedir. Renmin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Profesörü Shi Yinghong'a göre Çin'in "barışçıl yükselişi", Richard Rosecrance'ın ticaret devletlerinin yükselişi ile ilgili tezinin günümüz dünyasındaki sıra dışı örneğidir.⁵⁹⁹

2.3.Müzakereci Düzen

Çin'in mevcut düzenle çatışacağı ya da onun saygın bir üyesi olacağı şeklindeki keskin bir ikiliğe dayanan yaklaşım, aslında kompleks bir gerçekliği oldukça basite indirgemektedir.⁶⁰⁰ Bu iki uç arasında üçüncü bir ihtimal olarak müzakereci düzen görüşünden bahsedilebilir. Tek kutupluluktan sonrasına dair bulanık bir geçiş öngörüsünü yansıtan bu düzen vizyonu, güç geçişi yerine sistem değişimine yol açan güç yayılımı süreciyle daha tutarlıdır. Mevcut uluslararası ilişkiler literatürü, müzakereci düzenleri "anayasal sözleşmeler" veya "yasama pazarlığı" şeklinde liberal

⁵⁹⁷ Wang Yiwei, "China's Rise: An Unlikely Pillar of U.S. Hegemony", *Harvard International Review*, vol. 29, no. 1, 2007, pp. 60-63.

⁵⁹⁸ Yu Keping, *Democracy Is a Good Thing: Essay on Politics, Society, and Culture in Contemporary China*, Washington, Brookings Institution Press, 2009.

⁵⁹⁹ Yinghong Shi, "US-China Relations: Basic Perspectives and Strategic Analysis", *Forum of World Economy and Politics*, no. 4, 2007, p. 11. Richard Rosecrance, "Power and International Relations: The Rise of China and Its Effects", *International Studies Perspectives*, vol. 7, no. 1, 2006, pp. 31-35.

⁶⁰⁰ Naazneen Barma, Ely Ratner, and Steven Weber, "Chinese Ways", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 3, 2008, p. 166.

politik bir anlayışla kavramsallaştırmaktadır.⁶⁰¹ Buradaysa kavram daha geniş anlamda kullanılmakta; aktörlerin çeşitli tercihleriyle beraber sürekli etkileşim ve müzakereler yoluyla bir düzeni nasıl kurup sürdürdüklerini süreç temelli bir analize dayandırmaktadır. Bu anlamda müzakereci düzen terimi sosyolojik anlayışa daha yakındır.⁶⁰² Çinli akademisyen Qin Yaqing, Çin ve Batı arasındaki düşünsel etkileşimi betimlemek için benzer bir düşünceyi ifade etmektedir.⁶⁰³

Çin'in müzakereci düzen vizyonu, ABD ile doğrudan çatışmayı engelleyen önlem alıcı stratejisini (hedging strategy) desteklemekte, fakat uzun vadede doğacak olan dünya düzenini kendi lehine şekillendirecek koşulları da hazırlamaya imkan vermektedir. Bu strateji, bugün Çin'in yaptıklarıyla en tutarlı stratejik yaklaşım olarak görülmektedir. Birincisi, bu yaklaşım ne Batı kültürünü reddetmekte ne de geleneksel Çin düşüncesinin potansiyel değerlerini görmezden gelmektedir. Bunun yerine "farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama"yı esas alan bir düzeni savunarak, Çin dünya görüşünün ABD ve dünyanın geri kalanı tarafından farklı görülse bile meşru kabul edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu vizyonun rolü, Batı düşüncesine doğrudan karşı çıkarak Çin düşüncesini evrensel olarak uygulanabilir alternatif bir model olarak öne süren yaklaşımı frenlemektedir.

Barışçıl kalkınma projesinin nihai amacı Çin'in sorumlu büyük güç olduğuna dünyayı inandırmaktır. Ancak, Çin'in sorumlu büyük güç anlayışı Batı'nın sorumlu paydaş tanımlamasından elbette farklıdır. 19. yüzyıl kolonyal Avrupa güçlerinin tam tersine, Çin'in devlet kimliği ve eylemleri uyum, saygı ve diyalog ihtiyacına vurgu yapan farklı felsefe ve kültürel değerler tarafından şekillenmektedir. 20. yüzyılın hoşnutsuz yükselen güçlerinin aksine, Çin'in yükselişi barışçıl olacaktır. Bunu mümkün kılacak ahenkli dünyanın yaratılması ise mevcut düzen sayesinde değil, Çin ve Çin'in değerleri sayesinde olacaktır.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ Oran R. Young, "Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes", *International Organization*, vol. 36, no. 2, 1982, p. 283.

⁶⁰² Gary Alan Fine, "Negotiated Orders and Organizational Cultures", *Annual Review of Sociology*, vol. 10, 1984, p. 241.

⁶⁰³ Qin Yaqing, "Research Design for Academic Innovation", *World Economics and Politics*, no. 8, 2008, p. 76.

⁶⁰⁴ Su Hao, "Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China's Foreign Affairs", *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, (ed.) Masafumi Lida, Tokyo, NIDS Joint Research Series, pp. 29-55.

İkincisi; müzakereci dünya vizyonu ABD hegemonyasının meşruiyetini reddetmek yerine var olan düzeni kendi terimleriyle eleştirmektedir.⁶⁰⁵ Mesela, Çin demokrasi fikrini ABD'ye karşı kullanırken ABD'nin hegemonik davranışını hedef almaktadır. Liberal demokrasinin desteklenmesi uzun süredir ABD dış politikasının temel saç ayaklarından biri olmasına rağmen, Çinli entellektüeller ABD liberal demokrasisinin içeride ve dışarıda var olan çelişkilerine odaklanarak eleştirilerini yöneltmektedir. Diğer bir ifadeyle, ABD hükümeti iç politikada demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumak için denge ve denetim mekanizmalarını uygularken, uluslararası politikada kendi hakim konumunu koruma amacıyla sınırlandırmalar olmaksızın hareket etmektedir. Bu anlamda, Çinli entellektüellerin eleştiri içeren ciddi bir soru olarak yönelttikleri husus, sözde “demokratik” dünya düzeninde ABD'nin polis, uygulayıcı ve yargıç rollerini nasıl olup da beraberce oynayabildiğidir.

Çin'i “farklı” fakat “barışçıl” olarak tanımlayan düşüncenin inşasında önemli bir varsayım bulunmaktadır. Buna göre, günümüzdeki gerilim ve çatışmaların kaynağı Çin değil, mevcut dünya düzenidir. Bu düzen gelişmekte olan dünyayı politik olarak marjinalleştirmekte, ekonomik anlamda ise gelişmiş dünyaya tabi kılmaktadır. Gerektiğinde güçlü olan tanımladığı şekliyle uluslararası toplumun parçası görülmeyen bir ülkeye karşı askeri kuvvet kullanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çin'i tanımlayan düşünce (neye inandığı, ne istediği ve nasıl davrandığı konusunda tanımlayan) oksidentalizm olarak yorumlanabilir.⁶⁰⁶ Nihayetinde Çin, Batı'nın negatif değerleri ve hedeflerine karşıtlık üzerinden tanımlanmaktadır.

Üçüncüsü; müzakereci dünya görüşü, liberal demokrasiyi reddetmemesine rağmen, Çin demokrasisinin içerdiği anlam ve uygulamaları spesifik kültürel bağlama uygun düşecek şekilde ayarlamayı talep etmektedir. Demokrasinin küresel kurucu normlarının baskısı altında, Çinli lider ve düşünürlerin pek çoğu “demokrasi” terimini artan bir şekilde Çin'in politik gelişiminin amacı olarak tanımlamaktadır. Onlara göre, Çin'in geleceğini sadece ne tür politik düzenlemelerin tanımlayacağı önemli değildir. Daha önemlisi nihai anlamda genel sistemin mutlaka “demokrasi” olarak

⁶⁰⁵ Wang Jisi, “China's Search for Stability with America”, Wang Jisi, “America in Asia: How Much Does China Care?”, *Global Asia*, vol. 2, no. 2, 2007, pp. 27-28.

⁶⁰⁶ Shaun Breslin, “China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power”, *Politics*, vol. 30, 2010, p. 57.

adlandırılmasıdır.⁶⁰⁷ Böylece, evrensel olarak öne sürülen ama aslında Batılı olan değerleri diğer ülkelere empoze etmek yerine, Çin her bir egemen devletin kendi özel tarihi, kültürü ve tecrübesine dayalı olarak kendi yönetim sistemini geliştirmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bu bağlamda, Çin'in, alternatifleri destekleme yaklaşımının önemli bileşenlerinden biri de tanımlayıcı güç olma çabasıdır; Batı'da geliştirilen kavram ve düşüncelerin geçerliliğini basitçe reddetmek yerine, bunları Çin'in çıkarlarına uyacak şekilde yeniden yorumlama ve tanımlama girişimidir. Mesela, Çinli akademisyenler ve resmi yetkililer, demokrasi ve insan haklarının ne anlama geldiğini Çin bağlamında tanımlayarak tek parti yönetimi ile çelişmeyecek ve varlığını sürdürmesine izin verecek şekilde yeniden yorumlamaktadırlar. Çinliler, politik tartışma terimlerinin başkaları tarafından değil, kendileri tarafından Çin'in koşullarına uygun biçimde tanımlanması gerektiğini savunmaktadırlar.

Dördüncüsü; müzakereci düzen vizyonu ekonomik politika yapımında esnek ve pragmatik bir yaklaşımı benimsemiştir. Devlet ve piyasa arasındaki ilişkide, Çin Eski Başbakanı Wen Jiabao'nun ifade ettiği gibi “görünmez el” ile “görünen el”in birleşimi, Çin'in ekonomik başarısını açıklamaktadır. Bununla beraber, diğer gelişmekte olan ülkelerin birşeyler öğrenebilecekleri Çin modeli düşüncesine yapılan vurgu da giderek artmaktadır. Gerçekte, bu modelin ana parçalarını tanımlayabilmek oldukça zordur. Devletin güçlü rolü bu bağlamda sürekli yinelenen ana temalardan biridir. Ulusal düzeyde özel sektöre izin verilmesine ve yabancı aktörlerin ekonomik büyümede oynadıkları role rağmen, devlet “ekonomik istikrarın çıpası” olarak makro-ekonomik müdahalede bulunmak, büyük bankaların tasarrufunu elinde bulundurmamak ve kritik endüstri girişimlerinin kalıcı mülkiyetine sahip olmak gibi yollarla halen belirleyici rolünü sürdürmektedir. Küreselleşme ise kazanımları alınırken, yol açacağı kırılmalara izin verilmeden yönetilmesi gereken bir olgu olarak tasvir edilmektedir. Fakat, Çin modelinin belki de en belirgin tanımlayıcı özelliği sürekli deneyselliği ve

⁶⁰⁷ Daniel C. Lynch, “Envisioning China's Political Future: Elite Responses to Democracy as a Global Constitutive Norm”, *International Studies Quarterly*, vol. 51, no. 3, 2007, pp. 701-722.

ideolojik olmayan bir bağlılıkla büyümeyi sürdürürken politik istikrarını koruyabilmesidir.⁶⁰⁸

Dolayısıyla, yansıtıldığı şekliyle Çin modeli düşüncesi Çin'in ne olduğu ve nasıl bir duruş sergilediğinden ziyade ne olmadığına işaret etmektedir. Çin modeli, Batı gündemini temsil etmemektedir. Çin, şok terapiler yoluyla piyasaya hızlı geçişlere karşı çıkmaktadır. Özellikle finans başta olmak üzere kapsamlı liberalleşmeye karşıdır. Ekonomik ve politik liberalleşme arasında kurulan zorunlu bağlantıyı kabul etmemektedir. Kısacası, tek bir model düşüncesini kökten reddetmektedir. Bununla beraber, Çin diğer devletlerle karşılıklı kazanma ruhuyla bağ kurmak istemektedir. Bu yaklaşımda iş ilişkilerine bağlanan liberalleştirici şartlar yoktur. Çin, gelişmekte olan ülkeleri en azından söylemsel düzeyde eşit ortak olarak değerlendirmektedir. Böylece, Çin'in ekonomik yükselişi Batılı tarzda iş yapmanın mümkün olduğunun bir örneğini temsil etmektedir. Belirli koşullar altında yapılması gerekenin en iyisini yaparak “rejimin sürekliliği”ni sağlamak bu model açısından esas teşkil etmektedir.⁶⁰⁹

Müzakereci düzen senaryosuna göre, ABD'nin kısa ve orta vadede Çin'in uluslararası sistemde daha fazla rol oynamasını cesaretlendirmesi beklenebilir. Bu anlamda Çin'in artan uluslararası etkinliğini ABD hegemonyası ve çıkarları açısından tehdit olarak algılamayacağı düşünülebilir. Hatta, tam aksine, ABD Çin'e daha fazla prestij önermekten memnuniyet duyacaktır. Karşılığında ise Pekin'in daha fazla uluslararası sorumluluk ve yükümlülükler üstlenmesini bekleyecektir. Esasen “bir bedel karşılığı prestij” pazarlığı, yükselen güç ile düşüşe geçen hegemon arasındaki ilişkinin anlaşılmasında anahtar niteliktedir.⁶¹⁰ Çin-ABD ilişkilerinin özel niteliğini tanımlayan bu tip bir yeni ilişki biçimi, güç geçişi teorisi tarafından açıklanamamaktadır. Güç geçişine göre, bütün yükselen güçler yeteneklerindeki nispi büyümeyle orantılı prestij arayışına girmekte; bu arayış da hegemonik savaşları tetiklemektedir.

Fakat, burada sorulması gereken soru güç geçişi teorisinin iddia ettiği gibi yükselen güçlerin değişmez ve mutlak surette daha fazla prestij istemek zorunda mı

⁶⁰⁸ Sebastian Heilmann, “Maximum Tinkering under Uncertainty: Unorthodox Lessons from China”, *Modern China*, vol. 35, no. 4, 2009, pp. 450-462.

⁶⁰⁹ Sun Liping, “Societal Transition: New Issues in the Field of the Sociology of Development”, *Modern China*, vol. 34, no. 1, 2008, pp. 88-103.

⁶¹⁰ Randall L. Schweller ve Xiaoyu Pu, “After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline”, p. 68.

olduklarıdır. Eğer en son gerçekleşen hegemonik liderlik geçişine bakılacak olursa, gerileyen İngiltere'nin küresel liderlik konusunda ABD'ye tanıdığı barışçıl imkanlar farklı bir resim ortaya çıkarmaktadır. 1930'lu yıllarda İngiltere'nin Avrupa'da ve başka yerlerde karşı karşıya kaldığı tehditlerle zayıflaması, kendi çıkarlarını ve uluslararası sistemi yönetemez hale gelmesine yol açmıştır. Diğer yandan, ABD prestij talebinde bulunurken uluslararası hiyerarşik düzende yükselen konumuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan küresel sorumluluk ve yükümlülüklerin bedelini ödeme konusunda istekli olmamıştır.

Benzer bir problemin bugün de geçerli olduğu söylenebilir. ABD, Çin'in daha fazla prestij arayışına karşılık, küresel liderlerden beklenen sorumlulukları üstlenmede aynı derecede istekli olmamasından şikayetçidir. Oysa, Çin'in küresel krizlerin çözümünde daha fazla sorumluluk alması için zorlanması gerektiğini ileri sürenlere hatırlatılması gereken önemli bir husus vardır. ABD'nin aktüel gücüyle uygun bir şekilde sistemin liderliğini kabul etmesi, ancak 1941 Pearl Harbor saldırısı sonrasında ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle mümkün olmuştur. ABD, savaş sonrası kazandığı zaferle liberal bir uluslararası düzen kurma konusunda yegane yetkin güç olduğuna karar verdiğinde, uluslararası sistemin yönetiminde tüm sorumluluğu üstlenmiştir.

2008'deki küresel finans krizi sırasında, Çin'in dünya sahnesinde daha büyük bir rol oynaması gerektiği beklentisi doğmuştur. Ancak, Çin daha önce olduğu gibi yine istekli olmadığını göstermiş, Zbigniew Brzezinski tarafından desteklenen G-2 önerisine de yanaşmamıştır. G-2 önerisi, Çin'in konumunu ABD ile eşit düzeye yükselterek ticaret, para birimi reformu, iklim değişikliği, gıda güvenliği, Doğu Asya'da barış ve istikrar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve hatta belki de İsrail-Filistin sorunu gibi meselelerde “beraber yönetim ortaklığı” vaat etmektedir.⁶¹¹

Öte yandan, Çinli stratejistler 2008 finansal krizinin jeopolitik etkilerini ciddiye almışlar, özellikle Çin'in uluslararası konumu açısından doğabilecek fırsatları değerlendirmişlerdir. Çin'in temsil ettiği ekonomik modelin gelişmekte olan ülkelere yönelik ne ifade ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD modeli ekonomik refah için tek yol olarak görülürken, şimdi Çin modeli alternatif olma

⁶¹¹ Elizabeth C. Economy and Adam Segal, “The G-2 Mirage: Why the United States and China Are Not Ready to Upgrade Ties”, *Foreign Affairs*, vol. 88, no. 3, 2009, pp. 14-23. Jian Junbo, “China Says ‘No Thanks’ to G-2”, *Asian Times*, 2009.

iddiasını yansıtmaktadır. Çin modelinin mükemmel olmadığı, gelir eşitsizlikleri, çevre kirliliği ve yolsuzluk gibi sorunlarla mücadele etmedeki yetersizliği Çinliler tarafından da kabul edilmekle beraber, özellikle iki finansal krizi (1997 Asya krizi ve 2008 küresel krizi) başarıyla atlattığı olması, Çin modelinin başkaları açısından çekiciliğini artıracak önemli bir husus olarak görülmektedir.⁶¹²

Çinli politik elitler ve yöneticilerin, halen Çin'in küresel statüsü ve sorumluluğunda meydana gelebilecek bir değişime karşı direnmeyi sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Pek çoğu küresel yönetişimde ani bir yükselişe, Çin'in hazırlıklı olmadığı kanaatindedir. Bu yüzden Çin hala gelişmekte olan bir ülke olduğu vurgusunu yapmakta, yeni bir rol ve beklenmedik sorumluluklar üstlenmekten kaçınmaktadır. Çin Başbakanı Wen Jiabo 2010 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada süper güç yakıştırmalarından uzak, Çin'in gerçekte "gelişmekte olan bir ülke" olduğunun altını çizmiş; kaynak yetersizliği, enerji ve kompleks çevre meseleleri gibi Çin'in gelişimini sınırlandıran önemli sorunlara işaret etmiştir.

Kısacası, ABD-Çin işbirliğinin istenen düzeyde olmayışının asıl sebebi ABD'nin beklediği sorumlu paydaş rolünü oynama konusunda Çin'in diretmesidir. ABD, Çin'in öneminin farkında olarak sorumluluk üstlenmesi karşılığında daha fazla statü ve prestij verme konusunda istekliyken, Çin küresel yönetişime katkı sunmada kaytarma eğilimi göstermektedir. Bu temel faktörün dışında iki ülke arasında var olan uyuşmayan çıkarlar, değerler ve yetenekler de ABD-Çin ilişkilerini şekillendirmektedir. Özellikle egemenlik, yaptırımlar ve kuvvet kullanımı gibi konularda ABD ve Çin'in bakış açıları çok farklıdır.⁶¹³

Pekin ve Washington arasında oldukça geniş ve karmaşık bir ilişki mevcuttur. Çin ve ABD birlikte küresel GSYH'nin üçte birini oluşturmaktadır. 2014 yılında ABD-Çin ticareti yaklaşık 600 milyar dolara ulaşmış; karşılıklı yatırımların toplamı 120 milyar doları aşmıştır. Bundan otuz yedi yıl önce Çin ve ABD arasında diplomatik ilişkiler kurulduğunda ilişkilerin bu düzeye geleceğini tahmin etmek neredeyse imkansızdı.

⁶¹² Wu Xinbo, "Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crises", *Washington Quarterly*, vol. 33, no. 4, 2010, p. 159.

⁶¹³ Elizabeth C. Economy and Adam Segal, A.g.m., p. 16.

Diğer taraftan, ABD ve Çin arasında yapısal zorlukların bulunduğunu inkar etmek de mümkün değildir. Çin ve ABD'nin politik değerleri ve yönetim sistemleri arasında çok önemli farklılıklar mevcuttur. Algısal düzeyde Çin'in ekonomik büyümesi ve uluslararası etkinliğindeki artışı tehdit olarak gören pek çok Amerikalı bulunmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre Çin'in GSYH'sı, 2020'de ABD'ninkine çok yaklaşacaktır. Bu hızlı büyüme, korku ve çatışma senaryolarına canlılık kazandırmaktadır. Bununla beraber Çin'in Spratly Adaları ve Güney Çin Denizi'nde inşa faaliyetleri yürütmesi, ABD'nin tepkilerini daha da artırması yönünde, içeride Çin'i yayılmacı olarak görenlerin baskılarına, destek sağlayan bir gelişme olmuştur. Diğer taraftan, Çin de ABD'nin askeri gemilerinin Güney Çin Denizi'ndeki varlığını provokasyon olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda, Çin içinde ABD'nin Çin politikasında yapıcı angajmandan çevrelemeye bir kayış olduğunu düşünenler bulunmaktadır.

Uluslararası sistemin geleceği ve G-2 açısından değerlendirilmesi gereken diğer belirleyici faktör ise Çin-Rusya ilişkileridir. Daha doğrusu Çin-Rusya-ABD üçgeninin gelecekte nasıl şekilleneceğidir. Çin, Rusya ve ABD arasındaki ilişkilerin iç içe geçtiği düşünüldüğünde, Çin-ABD ilişkilerinin analizi aynı zamanda Çin ve Rusya arasındaki ilişkiler değerlendirilmediğinde eksik kalacaktır. Çin, Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler bugün, üç nokta arasındaki en büyük mesafenin Pekin ve Washington arasında yer aldığı, “çeşitkenar üçgen”i andırmaktadır.⁶¹⁴ Bu üçgen içinde Çin-Rusya ilişkileri en olumlu ve istikrarlı olanıdır. Çin-ABD ilişkileri sık sık iniş çıkışlar yaşamakta; Rusya-ABD ilişkileri ise yeni yaptırımlar sebebiyle oldukça gergin bir dönem geçirmektedir. Bu arada Pekin ve Moskova beraberce ABD'nin başka ülkelere kuvvet kullanımı ve yaptırım uygulamasına itiraz etmektedir. İki ülke de ABD'nin dış politikadaki çifte standartlarına karşı tepkilidir.

ABD ve bazı müttefikleri, Çin ve Rusya arasındaki yakın ilişkiyi ABD liderliğindeki düzene karşı oluşturulmuş ön-ittifak girişiminin bir göstergesi olarak yorumlayabilir. Fakat Çin açısından bu üçgenin değerlendirmesinde, iki oyuncunun üçüncüye karşı ittifak kurduğu bir perspektif yoktur. Çin-Rusya ilişkileri ABD'ye zarar verme niyeti taşımadığı gibi, ABD'nin bu ikili ilişkiyi etkileme çabası da söz konusu

⁶¹⁴ Fu Ying, “How China Sees Russia”, *Foreign Affairs*, January/February 2016, p. 104.

değildir. Benzer şekilde, Çin'in ABD ile işbirliği ne Rusya'dan ne de Moskova ve Washington arasındaki gerilimlerden etkilenmektedir. Çin, blok politikasına dayalı ittifak oluşumundan özellikle kaçınmaktadır.

3. Çin'in Paralel Kurumsallaşma Girişimleri

3.1.Çin'in Çok Taraflılık Anlayışı

Çin'in bölgesel çok taraflı örgütlenmelere katılımı, başlangıçta ekonomik alanda yoğunlaşarak zaman içinde gelişmiş ve son yıllarda ilgisi güvenlik amaçlı kurumlara doğru kaymıştır. Bu yönelim bazı dışsal zorunlulukları ima etmekle beraber esas itibariyle bilinçli bir tercihtir. Tarihsel süreç içindeki serencamına makro düzeyde bakıldığında, küreselleşme çağının ekonomik kalkınma modeliyle uyumlu ulusal çıkar hesaplamaları ve politika öğrenimi ile uluslararası ve bölgesel yapısal dönüşüm ve nihayetinde içsel politika gibi faktörlerin tamamı, farklı evrelerde belirli ölçülerde rol oynayarak, Çin'in çok taraflılığının şekillenmesinde etkili olmuştur. Başlangıçtan itibaren etkili olan küreselleşmenin ekonomik kazanımlarından duyduğu derin memnuniyet, büyük güçlerle ilişkilerini bu yolla yönetme gayreti ve kriz durumlarının ortaya çıkardığı acil gereksinimler göz ardı edilemez. Son dönemde ise bu çalışmanın altını çizdiği içsel faktörlerdeki değişim, Çin'in çok taraflılığa yönelik yaklaşımlarında daha belirgin bir hal almıştır.

Çok taraflılık, kabul gören görüşe göre “üç veya daha fazla devlet grubunun özel bir amaca matuf düzenlemeler veya kurumsal bağlar aracılığıyla ulusal politikalarını koordine etme çabası” olarak tanımlanabilir.⁶¹⁵ Burada uluslararası çok taraflılığın “kurumsal bağlanma” ve “politika koordinasyonu” olmak üzere iki hayati boyutuna vurgu yapılmaktadır. Batılı uluslararası ilişkiler çevrelerince bu şekilde kavramsallaştırılan çok taraflılığın, Çinliler tarafından nasıl anlaşıldığına ayrıca bakmak gerekir. Çinli yetkililerin söylemlerinde ve akademik yazında sıklıkla kullanılan çok taraflılığın temel referans noktası, esas itibariyle Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun 2005 yılında yaptığı BM konuşmasıdır.⁶¹⁶

⁶¹⁵ Robert O. Keohane, “Multilateralism: An Agenda for Research”, *International Journal* XVI, Autumn 1990, p. 731.

⁶¹⁶ Hu Jintao, “Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, 15 September 2005. <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>.

Hu, bu konuşmasında uluslararası güvenliği sağlamada çok taraflılık ilkesini açık bir şekilde desteklerken, aynı zamanda “küreselleşmiş ekonomi ile beraber çok kutuplu dünya”ya doğru derin bir yönelişin varlığına vurgu yapmayı da ihmal etmemiştir. Yeni bir güvenlik konsepti çerçevesinde adil ve etkin bir ortak güvenlik mekanizmasının tesis edilmesi için Soğuk Savaş zihniyetinden vazgeçilmesi gerekliliğine özellikle işaret etmiştir. Bu da göstermektedir ki, Çin güvenlik bağlamında çok taraflılığı çok kutupluluk kavramı ile beraber düşünmekte; Soğuk Savaş zihniyetinin reddedilmesiyle de aslında ittifak kurmama prensibini öne çıkarmaktadır. Diğer yandan ekonomik çok taraflılık ile ilgili olarak ekonomik küreselleşmenin artan etkileriyle beraber ülkelerin müşterek çıkarlarının içiçe geçtiği; evrensel, koordineli ve dengeli bir kalkınma için gelişmiş ülkelere daha fazla sorumluluk düştüğü; gelişmekte olan ülkelerin ise Güney-Güney dayanışmasına daha fazla ağırlık vererek “herkes için kalkınma yüzyılı”nın yaratılmasında katkı sağlayabilecekleri yönünde bir söylem geliştirilmiştir. Böylece küresel eşitsizlik gerçeğinden hareketle çok taraflı ticaret sistemi ve uluslararası finans rejiminin açık, adil ve ayırım gözetmeyen sağlıklı bir yapıya doğru evrilmesi noktasında çaba harcanması gerekliliğine işaret edilmiştir.

Çin’in uluslararası kurumlara katılımı, 1980’lerde başlattığı ekonomik reformlarla beraber hükümet ve hükümet dışı, bölgesel veya uluslararası düzeyde çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Zaman içinde bu çok taraflı uluslararası faaliyetler ekonomi, kültür, bilim ve teknoloji alanlarını aşarak silah kontrolü, bölgesel güvenlik, çevrenin korunması, fikri mülkiyet hakları ve hatta insan hakları gibi geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik meselelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁶¹⁷ Ancak, Çin’in uluslararası kurumlara katılımında artan ilgisine rağmen, ulusal politikaların çok taraflı koordinasyonu konusunda aynı istekliliği göstermediği de öne sürülebilir. Bu anlamda Çin’in çok taraflılığının realist ve liberal yorumları arasında farklı görüşler serdedilmektedir.

Çin’in bölge vizyonunda çok taraflılığın rolünü sorgularken sahip olduğu bakış açısının özellikle ABD’yi bölgeden dışlamayı amaçlayan dar, sınırlı ve araçsal bir

⁶¹⁷ Alastair Iain Johnston and Paul Evans, “China’s Engagement with Multilateral Security Institutions”, *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, (ed.) Alastair Iain Johnston and Robert S. Ross London, Routledge, 1999, pp. 235-272. Andrew J. Nathan, “China and the International Human Rights Regime”, *China Joins the World: Progress and Prospects*, (ed.) Elizabeth Economy ve Michel Oksenberg, New York, Council on Foreign Relations Press, 1999, pp. 136-160.

nitelik taşıdığı yönünde getirilen eleştirileri dikkate almak gerekir. Çin'in bölgesel kurumlar bağlamında benimsediği "seçici çok taraflılık" yaklaşımı, çok kutupluluğa yaptığı vurguyla pek çok açıdan tutarlı bir görüntü sunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde çeşitlendirilmiş uluslararası güç dengesi yapısını işaret eden çok kutupluluk, Çin'in bölgesel etkinliği açısından kurumlar üzerindeki pozisyonuna fayda sağlayacağı gibi, büyük güçlerle ilişkilerinde pazarlık payını da artıracak önemli bir denge unsurudur. Özellikle askeri kanada yakın çevreler tarafından çok kutupluluk, ABD'nin hegemonya arayışını sınırlayan ve denetleyen en önemli mekanizma olarak değerlendirilmektedir.⁶¹⁸

Burada Çin'in uluslararası kurumlar ile bölgesel kurumlara yaklaşımında görece önemli bir farkın ortaya çıktığının altını çizmek faydalı olacaktır. Çok taraflılığın kapsamı, fonksiyonları ve liderliği açısından küresel düzeyden çok bölgesel düzeyde daha belirgin bir rol oynadığı, ekonomik temelli uzlaşmacı bir görüntüden güvenlik temelli merkezileşme amacına hizmet eden bir pozisyona doğru yöneldiği gözlemlenmektedir. Uluslararası kurumlarda çok taraflılığın sınırlandırılmasında etkili olan en önemli kriter, Çin'in gelişmekte olan ülkelerle tesis etmek istediği politik dayanışma fikridir. Gelişmekte olan bir ekonomi, demokratik olmayan bir politik yapı ve Avrupa dışı bir kimliğe sahip olmak gibi özellikleriyle BM ve G-20 gibi uluslararası platformlarda "azınlık" statüsünü temsil ediyormuş gibi görünmek ve bu rolü geliştirmekte olan dünya ülkelerine bir mesaj olarak göndermek Çin'in tercihli olarak uyguladığı bir politikadır. Öte yandan, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü ve ASEAN+3 gibi bölgesel kurumlarda bu fark çok daha net bir şekilde görülmektedir. Çin'in bölgesel liderlik beklentileri ve güvenlik temelli değerlendirmeleri çok taraflılık yaklaşımlarındaki kısıtları belirleyen temel faktörlerdir. Bölge dışı bir aktör olarak ABD'nin bölgesel ilişkiler ve kurumlar üzerindeki etkinliği kaygıyla karşılandığı gibi bu etkiler mümkün olduğunca minimize edilmeye çalışılmaktadır.

Dolayısıyla Çin'in özellikle bölgesel düzeyde seçici çok taraflılığı benimsediği doğru olmakla birlikte bunu sadece pasif, savunmacı ve araçsal olarak tanımlamak en azından eksik bir değerlendirme olacaktır. Tam aksine, Çin'in geliştirmeye çalıştığı çok taraflılık anlayışının açık bir şekilde stratejik ve normatif bir rol oynadığı

⁶¹⁸ David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, Berkeley, University of California Press, 2002, p. 298.

düşünülmektedir. Bölgesel merkezileşme kavramının gönderme yaptığı güvenlik, ekonomik ve kültürel süreçler ayrı ayrı bu yüzden önem arz etmektedir. Bu durum Çin'in çok taraflılık yaklaşımında etkili olan stratejik değerlendirmelerde bölgesel gruplaşmaların hangisine dahil olup, hangisinin dışında kalacağı noktasında yaptığı tercihlerden zaten belli olmaktadır. APEC ve ASEAN Bölgesel Forumu gibi oluşumlara mesafeli yaklaşmakta; buna mukabil ŞİÖ, ASEAN+3 ve Altı-Taraflı Görüşmelerde doğrudan inisiyatif üstlenerek aktif rol oynamaktadır. Bölgesel kurumlar üzerindeki normatif yaklaşımında ise iki boyut öne çıkmaktadır. Birincisi bölge ülkeleriyle paylaşılan ortak tarihsel ve kültürel ortaklıklara yapılan vurguyla ilgilidir. İkincisi ise ulusal kimlik ile çok taraflı bölgesel yaklaşımlar arasında kurulan karşılıklı inşa edici ilişkiselliktir.

Çin istisnacılığının bölgesel merkezileşme üzerindeki etkileri jeopolitik dengeler ve büyük güç diplomasisi açısından olduğu kadar kurumsallaşma açısından da değerlendirilmelidir. Çin'in çok taraflılık ile tek taraflılık arasındaki politika tercihleri bölgesel yeniden yapılanmayı belirleyici niteliktedir. Mevcut bölgesel oluşumlarda Çin'in nasıl bir tutum sergilediği halihazırda süregiden ABD-Çin rekabetinin doğası ve seyri açısından hayati önem arz etmektedir. Çin'in hem küresel hem de bölgesel anlamda resmi düzeydeki söylemi çok taraflılığı benimsediği şeklindedir. Ancak, özellikle Altı-Taraflı Görüşmeler, ASEAN+3 ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel oluşumlarda son yıllarda izlediği tavır değişiklikleri bazı soru işaretlerini gündeme getirmektedir. Bu değişimin nereden kaynaklandığı sorusu istisnacılık düşüncesinin yükselişini anlamlı kılacak özellikler taşımaktadır. Kendisini bölgenin merkezine yerleştiren ve uluslararası sistemde ayrıcalıklı bir konum elde etmeye çalışan bu türden bir anlayışın, kurumsal yeniden yapılanmada bölge dışı aktörleri dışlayıcı bir bölgeselliği savunması gayet doğaldır. Çin'in çok taraflılık anlayışı, esasen, ayrışık bölgesel stratejilerinin birleştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

Asya'nın merkezileşme temayülünü destekleyici yönde yürütülen iki ana süreçte, Çin'in istediği tarzda yeniden kurumsallaşmanın sağlanabilmesi için karşılıklı bağımlılık esasına dayanan serbest ticaret anlaşmalarının yapılması tek başına yeterli değildir. Bölge coğrafyasının bir bütün olarak ortak bir aidiyet hissetmesi, aynı zamanda stratejik düşüncenin yön verdiği bölgesel kimlik ve güvenlik yapılarının da

oluşturulmasına bağlıdır. Çin'in sınır sorunları başta olmak üzere göç, uyuşturucu ticareti ve çatışan ulusal kimlikler gibi bölge ülkeleri ile yaşadığı sorun ve gerilimleri aşabilmesi için buna uygun bir bölgeselcilik düşüncesini geliştirerek, güven ve istikrarı temin etmesi gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Çin'in, ABD'yi dışlayan kapalı bir Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesinin kültürel bir içerikle desteklendiği ve bölgesel kimlik inşa etme vizyonuna dayandığı ileri sürülebilir. Doğu ve Batı medeniyeti arasında temel bir ayrıma giderek bölgesel kültürel farklılığa yapılan vurgu, küreselleşmenin temsil ettiği değerlere karşı coğrafi Asya'yı kültürel olarak farklı bir yere konumlandırmayı esas almaktadır.⁶¹⁹ Bu yaklaşımın Çin'in resmi olarak savunduğu çok taraflılık söylemiyle ne ölçüde uyduğu tartışma konusudur. Ancak Çin'in bölge düzeyindeki stratejik değerlendirmelerinin kimlik ve değerler temelli bir bölgeselciliği öngördüğü de anlaşılmaktadır. Nitekim mevcut üç bölgesel oluşumda Çin'in son yıllarda sergilediği tutum değişikliği bu görüşü teyit eder niteliktedir. Hem Kuzey Kore sorununu çözmeye yönelik Altı-Taraflı Görüşmeler'de, hem Japonya ve Güney Kore ile yürütülen Üçlü Görüşmeler'de, hem de ABD ve Rusya'nın da katıldığı Doğu Asya Zirvesi'nde yaşanan son gelişmeler Çin'in savunduğu pozisyonun çok taraflılıktan geleneksel iki taraflı diplomasiye doğru bir kayış eğiliminde olduğu izlenimini vermektedir.

3.2.Çin'in Bölgesel Çok Taraflılığının Gelişimi

1989'da APEC'in kuruluşundan 2008 kriz koşullarına kadar geçen süreçte Asya'da bölgeselciliğin farklı şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Bu dönem zarfında, Çin açısından temel paradigma mevcut koşulların ihtiyaç duyduğu yeni bir bölgeselcilik geliştirme ile egemenliğin korunması arasındaki dengenin gözetilmesi olmuştur. Çin'in bölgeselcilik konusundaki görüşlerinin şekillenmesinde ne tür parametrelerin etkili olduğuna bakıldığında ise hangi devletlerin süreçte yönlendirici olduğu, bölgeselciliğin hangi amaca hizmet ettiği ve bölgeselciliğin işleyişinde değerlerin nasıl bir etkisinin olduğu gibi faktörlerin belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda 1990'ların başından 2000'lerin sonlarına kadar Çin'in çok taraflı bölgeselciliğe bakışının sırasıyla temkinli, fırsatçı, ikircikli ve uzlaşmacı bir yaklaşımı

⁶¹⁹ Gilbert Rozman, "Sinocentrism and East Asian Regionalism", *Japanese Journal of Political Science*, vol. 13, no. 1, 2012, p. 147.

benimsediği anlaşılmaktadır.⁶²⁰ 2009 yılından itibaren ise belirsiz bir şekilde uzlaşma, rekabet ve çatışma potansiyellerini hep beraber içeren çoklu bir tutuma evrildiği görülmektedir.

1990'ların ilk yarısı Çin'in kendisini siyaseten güçsüz hissettiği, ABD başta olmak üzere büyük güçlerin baskılarından kaygı duyduğu ve buna bağlı olarak çok taraflı bölgeselciliğe geçişte bazı tereddütler yaşayarak, savunmacı bir yaklaşım içine girdiği bir dönemdir. 1989 Tiananmen olayı sonrası ABD'ye yönelik ideolojik kaygıların artması ve ABD-Rusya yakınlaşmasına bağlı olarak Rusya'daki Batılılaşma sürecinin hızlandırılması gibi faktörler belirleyici olmuştur. Bu yüzden egemenlik konusunda taşıdığı kaygılar ve büyük güçlere duyduğu güvensizlik iki taraflı girişimlere yönelmesine yol açmıştır. Devletlerarası ilişkileri normalleştirme ve sınır sorunlarını aşarak ticareti güçlendirme ele alınan temel meseleler olmuştur. Bu anlamda bir yandan Rusya'daki Batılılaşma eğiliminden duyulan kaygıya rağmen sınır sorunları konusunda ikili ilişkiler geliştirilirken, diğer yandan Kuzey Kore, Singapur, Malezya, Endonezya ve Güney Kore gibi ülkelerin önemsendiği anlaşılmaktadır. Asyalı değerlerin popülerliğinin yükselişe geçtiği bu dönemde, bölgesel ilişkilerde değerler bileşenlerinin etkisi dikkat çekicidir. Ayrıca, bu dönemde ABD ve Japonya arasında politika tercihleri konusunda gün yüzüne çıkan farklılaşma ve Japonya'nın Doğu Asya'nın liderliğinde ön plana çıkması, Çin'in bölgesel dengeler açısından dikkate aldığı hususlar olmuştur. Japonya'nın bölgeselcilik önerilerine (Tumen deltası ve Japon denizi konusunda) Rusya kesin bir dille karşı çıkarken, Çin en iyi ihtimalle yanaşmamıştır. Nitekim 1997 Asya Finansal Krizi sırasında Çin, ABD ve IMF'nin bölgeye gereken yardımlarda bulunmalarını eleştirmiş; fakat Japonya'nın Asya Para Fonu oluşturma fikrine de destek vermemiştir. Öte yandan, 1990'ların ikinci yarısından itibaren ASEAN ülkelerinin bölge dışı aktörlerin desteğinden kendilerini mahrum hissettikleri sırada, Çin bölgesel fırsatları kendi lehine avantaja dönüştürmeyi öncelikli kabul ederek ASEAN merkezli bir bölgeselciliğe sıcak baktığını göstermiş; Japonya ve Güney Kore ile birlikte ASEAN+3'ün oluşumuna katılmıştır.

Çin, 1990'ların ortalarından itibaren istikrarlı ekonomik büyümesine bağlı olarak çok kutupluluğu kendine güvenen bir şekilde savunmaya başlamıştır. Çok kutupluluk,

⁶²⁰ Gilbert Rozman, "Post Cold War Evolution of Chinese Thinking on Regional Institutions in Northeast Asia", *Journal of Contemporary China*, vol. 19, no. 66, 2010, pp. 605-620.

küresel dengeleri işaret eden bir formül olmakla beraber, aynı zamanda bölgesel entegrasyonun tek bir güç tarafından yönlendirilmesinin engellenmesine hizmet etmiştir. O zamana kadar daha ziyade sınır ülkeleriyle olan ilişkilerine odaklanmasına rağmen, 1990'ların ikinci yarısında Çin büyük güçlerle ilişkilerini görece istikrara kavuşturacak yeni girişimlerde bulunmuştur. Bu durum Rusya'nın Uzak Doğu, Kazakistan ve Orta Asya'nın diğer bölgeleri ile Güneydoğu Asya ülkelerinden kaynaklanan güvensizliğin yatışmasına yardımcı olmuştur. Çin, komşularıyla ilişkilerini istikrara kavuşturmak için bölgesel yaklaşımlar yoluyla büyük güçlerle daha aktif bir diplomasi yürütmekten başka bir alternatifi olmadığını anlamıştır. Böylece, büyük düşünmeye başlayarak, bölgeselcilik arayışı içinde diğer büyük güçlerle anlaşma yoluna girmiştir. Orta Asya'daki ABD arzularına karşı oluşturulan güçlü bir bölgesel bağ yoluyla Rusya'yla beraber hareket ederek, Rusya'nın bölgedeki ABD politikalarına yönelik büyüyen karşıtlığından çıkar sağlamayı başarmıştır. Japonya ise bu dönemde uzun süredir devam eden Güneydoğu Asya'da ekonomik ve kültürel nüfuz alanı yaratma gayreti içinde olmuştur. Japonya'yla Güney Kore'nin de dahil olduğu, ASEAN üzerinden oluşturulacak bir bölgeselcilik destekleme konusunda anlaşarak, Japonya'yı müttefiki ABD'den uzaklaştırmayı ve hatta vazgeçirmeyi ummuştur. Jiang Zemin'in 1998 Japonya ziyareti sırasında tarih meseleleri dolayısıyla iki ülke arasında duygusallık ortaya çıksa da, bölgesel işbirliği konusunda karşılıklı olarak artan bir uzlaşma isteği varlığını korudu. 1999'da Çin, Japon ve Güney Kore liderleri ASEAN hattında ilk zirvede toplandıklarında, Çin'in bölgeselcilik kullanarak büyük güçlerle ilişkilerini tanzim etme beklentileri daha da artmıştır.

Çin, 1990'ların ikinci yarısında bölgeselcilik yaklaşımının temellerini atmış ve bölgesel yeni oluşumlarda kendisine sağlam bir yer edinmiştir. Kuzey Kore'nin ilk nükleer denemesinin ardından yaşanan krizde, ABD'nin 1994'te öncülük ettiği "Çerçeve Antlaşma" bağlamında dört-tarafli görüşmelere katılmış; 1996'da Şanghay Beşlisi'nin oluşumunda inisiyatif üstlenmiş ve 1997-1999 yılları arasında ASEAN+3'ün vücut bulmasında Japonya'yla beraber işbirliği çabalarını artırmıştır. En önemli dönüm noktası 1999'da yaşanmıştır. Çin ve ASEAN ülkeleri arasında davranış kurallarını düzenleyen antlaşmanın (China-ASEAN code of conduct) imzalanması, Güneydoğu Asya bağlamında Çin'in bölgeselcilik konusunda attığı en önemli adımlardan biridir. Bu antlaşma bazı devletlerin ABD ile yakın askeri ilişkiler kurma konusundaki ilgilerinin

yön değiştirmeye başladığını göstermiştir. Ekonomik bağlantıların hızla büyümesi, Çin'in hem bölgedeki iki taraflı ilişkilerinin derinleşmesi hem de arzuladığı yönde bir bölgeselciliğin kışkırtılması için “yeni çok taraflılığın” inşası konusunda avantaj elde etmesinde etkili olmuştur.

Neticede, Çin ABD'nin bölgedeki ilişkileri istediği tarzda yönetmede zorlanmasından da istifade ederek kriz durumlarını zamanında kullanmış; bölgeselciliğin doğuşunda kendisine kurucu bir rol edinmeyi başarmıştır. Çin'in büyüyen etkinliği konusunda diğer ülkelerin taşıdığı endişeler çok taraflı düzenlemelerin sunduğu güvenceler yoluyla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Verilmek istenen mesaj, Çin'in henüz yeterince güçlü olmadığı, işbirlikçi bir tutum benimsediği ve diğer ülkelerin isterlerse farklı politika tercihlerinde bulunmakta özgür oldukları imasını taşımaktadır.

11 Eylül'den sonra George W. Bush döneminde ABD'nin “terörizme karşı savaş” doktrini çerçevesinde Afganistan'a operasyon düzenlemesi, başlangıçta dünya devletleri ve toplumları tarafından destek görmüştür. Hatta, bu çerçevede Rusya ve Orta Asya devletlerinin bölgedeki askeri üslerini ABD'nin kullanımına açmaları bile sağlanmıştır. Ancak, ABD'nin tek taraflı politikalarına Japonya'nın tartışmasız destek vermesi bölgesel düzeyde zaman içinde bölünmelere yol açacak gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Çin açısından kaygı verici bulunan bu gelişmeler karşısında daha temkinli ve planlı politikalar izleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Başlangıçtan itibaren Çin, ABD'nin tek taraflı politikalarını kaygıyla yaklaşmış ve dışarıdan bir gözle takip etmeyi yeğlemiş; ancak diğer devletlerin terörizme karşı savaş bağlamında ABD'nin peşine takılmalarını kerhen desteklemek durumunda kalmıştır.⁶²¹

Kendi bölgesel yaklaşımı düşünüldüğünde 2000'li yılların başında Çin yükselen bir güç olarak bölge ülkelerinin kaygılarını hafifletmeye yönelik yumuşak güç

⁶²¹ ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan işgaliyle başlayan “terörizme kaşı savaş” doktrinine karşı Çin'in Rusya'ya nazaran daha temkinli ve geri planda yaklaşmasına üç temel sebep gösterilebilir. Birincisi, her ne kadar terörizmin yayılması tehlikesi Çin açısından da Sincan-Uygur bölgesi göz önünde bulundurulduğunda önemli görülse de Rusya'nın Çeçenistan'da karşı karşıya kaldığı tehdite göre daha alt seviyededir. İkincisi, Çin en azından coğrafya olarak Afganistan'a uzak açıdan bakma şansına sahiptir. Rusya ise bir anlamda ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığından memnun bile olmuştur. Üçüncüsü Çin, ABD'nin müslüman dünyayla potansiyel bir çatışma yaşaması durumunda karşı çıkmama, fakat çatışmanın şiddetlenmesi durumunda ise müslüman dünyadaki prestijini kaybetmeme yönünde bir tutum içine girmiştir. Daha genel anlamda denebilir ki Çin, ABD'yi 11 Eylül sonrası politikalara iten süreçlerdeki sorumluluğu paylaşmak konusunda başından itibaren çok da istekli olmamıştır.

kullanımını tercih etmiş; ABD'nin tek taraflı politikalarının tersine hem büyük güç diplomasisi hem de kurumsal girişimler bağlamında çok taraflılığa daha fazla ağırlık vermiştir. ASEAN merkezli bölgeselciliğin bölgesel entegrasyonun sağlanması, işbirliğinin geliştirilmesi ve egemenlik konusunda bölge ülkelerinin paylaştıkları kaygıları hafifletmek için başvurulacak en uygun yol olduğu düşüncesi açık bir şekilde desteklenmiştir.⁶²² Bölge içi entegrasyondan fayda sağlamak amacıyla serbest ticaret anlaşmalarını hızlandırmaya özellikle önem vermiştir. Bölgede yaygınlaştırılmaya çalışılan “Çin tehdidi” algısının, Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinin güçlü bir rekabet ortamı doğurabileceği gibi ilave olumsuzluklar hesap edilerek, Güneydoğu Asya ülkelerinde daha da alevlenmesi üzerine, Başbakan Zhu Rongji'nin ASEAN-Çin liderleri zirvesinde Çin'in DTÖ üyeliğinin Çin ekonomisini daha da açık hale getireceği ve ASEAN'ın bundan olumlu fayda sağlayacağı yönünde güven verici açıklamalarıyla zamanında ve yerinde bir şekilde teskin edilmiştir. Rongji'nin serbest ticaret alanlarının oluşturulması, ticaret ve yatırım konularında daha kapsamlı projelerin geliştirilmesi için çift taraflı uzman gruplarının oluşturulması yönünde somut bir öneride bulunması, Çin'in komşularıyla ilişkilerinde kazan-kazan mantığını işletmede samimi olduğu konusunda ASEAN ülkelerini ikna etmeyi başarmıştır.⁶²³

Ancak 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali Çin'in kaygılarını haklı çıkaracak sonuçlar doğurmaya başlayınca, diğer devletlerin Bush politikalarına yönelik algılamaları da zamanla yön değiştirmiştir. 2000'li yılların hemen başında Kuzeydoğu Asya bağlamında Çin, çok taraflılık zemininde Kore yarımadası ve yeni kurulan ŞİÖ'ye odaklanırken, ABD “Günişığı Politikası”nı devam ettirmede tereddüt etmiş ve Kuzey Kore'nin zenginleştirilmiş uranyum programını gizlice geliştirmeye devam ettiği ortaya çıkınca da bu politikadan tamamen vazgeçmiştir. Bu arada Putin'in Çin'e danışmaya bile gerek duymadan Orta Asya'da ABD üslerinin varlığını onaylaması, Çin açısından ciddi bir soru işareti oluşturmuş ve o an için ŞİÖ'nün gelecekteki rolü konusunda bazı tereddütlere yol açmıştır. Bu anlamda ABD'nin hedeflerini Afganistan'dan Irak'a, Güneydoğu Asya'daki El-Kaide destekçilerinden Kuzey Kore'ye kadar yaygınlaştırması, Çin'in çok taraflılık yönünde kendi tercihlerini geliştirme noktasında

⁶²² Zhang Xiaoming, “The Rise of China and Community Building in East Asia”, *Asian Perspective*, vol. 30, no. 3, 2006, pp. 129-148.

⁶²³ Zhang Zhen ve Peng Yun, “The ASEAN Factor in Creating a China-ASEAN Free Trade Area”, *Dongnanya Zong Heng*, no. 10, 2002.

bazı engeller çıkarmıştır. Fakat 2003 yılında durum Çin'in lehine sayılabilecek şekilde değişmiş ve 2004-2005 yıllarında Çin kendi yönünü tayin edecek şekilde çok daha güvenli adımlar atmaya başlamıştır.

Tabii, Çin 2003-2005 yılları arasında çok taraflılık yönünde aktif politikalar izlemeye yönelirken, aynı zamanda, buna paralel Çin-ABD ilişkilerini de geliştirmeyi ihmal etmemiştir. Ancak bu durum iki ülkenin Asya'nın yeniden örgütlenmesi konusunda birbirinden farklı tasarımlara sahip oldukları gerçeğinin görülmesine engel teşkil etmemelidir. ABD'nin genel bakış açısına göre, Çin Tayvan ve Kuzey Kore meselelerinin halledilmesinde işbirliği yaptığı ölçüde statükocu bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda Çin'in iddialı yükselişini önlemek için yapılması gerekenler; dışlayıcı bölgeselciliği reddetmek, onu "sorumlu paydaş" (responsible stakeholder) olmaya davet etmek ve mevcut ABD ittifaklarını daha da güçlendirerek Çin'in yükselişini "önleme" (hedging) politikası izlemektir.⁶²⁴ Öte yandan Çin'in bakışına göre ise ABD, kendi yükselişini her yönden sınırlandırmaya çalışan hegemonik bir güç olmaya devam etmektedir. Bush döneminden itibaren ABD, ilişkileri geliştirmek adına partner olarak kabul edilse bile, saldırgan niyet ve politikaları sebebiyle eleştirilmiştir.

2005 yılında ABD'nin tek taraflı politikalarının bir parçası olarak Malakka Boğazı'ndaki terörizm ve korsanlık faaliyetlerine karşı bölgesel deniz güvenliği mekanizması oluşturmak istemesi, Güneydoğu Asya'yı ikiye bölmüş ve bölge ülkelerinin farklı arayışlar içine girmelerini hızlandıran önemli bir faktör olmuştur.⁶²⁵ Bu çaba Çin'in hoşuna gidecek şekilde engellenmiş; fakat bu gelişme 7. Filo'nun daha aktif bir destek almasını önlemeye yeterli gelmemiştir. Öte yandan 2005 yılında Japonya'nın Doğu Asya Zirvesi'nin Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı içine alacak şekilde genişletilmesi konusunda ASEAN ülkelerini ikna etmesi, Çin açısından ASEAN+3 ile Doğu Asya Zirvesi arasında kendi lehine bir denge gütmeye gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca 2003 yılında başlatılan Altı-Taraflı Görüşmeler'de ABD ile birlikte Çin'in inisiyatif olarak bazı diplomatik başarılar elde etmesi, Doğu Asya bölgeselciliği konusunda daha özgüvenli adımlar atması kararlılığını pekiştirmiştir. Çin,

⁶²⁴ Evan S. Medeiros, "Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability", *Washington Quarterly*, vol. 29, no. 1, 2005-2006, pp. 145-167.

⁶²⁵ Gaye Christoffersen, "Chinese and ASEAN Responses to the US Regional Maritime Security Initiative", *China Turns to Multilateralism: Foreign Policy and Regional Security*, (ed.) Guoguang Wu and Helen Lansdowne, New York, Routledge, 2008.

bu aşamada ABD'nin dünyanın diğer bölgeleriyle olan aşırı angajmanını önemli bir avantaj olarak değerlendirmiş olmalıdır. Buna ilaveten, ekonomik büyümesine bağlı olarak bölgesel pozisyonunun yeterince güçlendiği kanaati de önem kazanmış olabilir.

Benzer şekilde Orta Asya'nın geleceğinin nasıl şekilleneceği konusunda da iki farklı yön ortaya çıkmıştır. Bir tarafta eski Sovyetler Birliği ülkelerini içine alan Rusya'nın desteklediği Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile diğer tarafta Çin'in arzuladığı ekonomik yönelimli ŞİÖ birbirine rakip iki farklı bakış açısını yansıtır mahiyettedir. Özbekistan'ın Rusya'nın iddialı çıkışını takip etmesi ŞİÖ'deki dengeyi bozarken, Endonezya'nın ABD-Japonya tarafına geçmesi ASEAN+3'teki dengeyi bozmuştur. Çin, bu değişimleri başlangıçta kontrol edememiş; ama ileride tersine çevirmeyi umarak yoluna devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında her iki bölgesel gruplaşma temayülünde de Çin, ABD'nin çıkarlarına muhalif hareket etme niyetini belli etmiş ve daha güçlü, çok fonksiyonlu yapılar oluşturmak istediğini göstermiştir. Fakat, aynı zamanda bunu başarmanın farklı hedefleri olan diğer güçlere bağlı olduğunu da anlamıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, Çin'in bölgeselcilik yaklaşımı konusundaki tartışmaların daha ziyade Güneydoğu Asya'ya yoğunlaşmış olmasına rağmen, aslında Çin'in çıkar ve beklentilerinin Kuzeydoğu Asya için daha yüksek olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 2005 sonrası süreçte Çin'in jeopolitik değerlendirmelerinde Kuzeydoğu Asya'nın önemi daha da artmış, çok taraflı girişimlerde bu bölge gündemde ön planda yer almıştır. Esasen dört büyük gücün çıkarları bu bölgede kesiştiğinden, Çin'in güvenlik kaygıları uzun zamandır burada yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda ABD liderliğindeki küresel güvenlik yaklaşımı ile ABD gücüne meydan okumaya niyetli bölgesel dinamikler olarak birbiriyle rekabet eden iki çekim gücünü Çin'in yönetebilme kabiliyeti, halihazırda Kuzeydoğu Asya'da test edilmeye devam etmektedir.

2008 sonrası Çin'in kendi içinde yapılan tartışmalara bakıldığında dünya finansal krizinin, Doğu Asya Topluluğu'nun oluşturulması açısından bulunmaz bir altın fırsat olduğu tarzında yorumların öne çıktığı görülmektedir. Bu tür bir algılamının güç kazanması aynı zamanda stratejik anlamda düşünsel güç önceliklerinden, diğer bölge ülkelerini baskı altına alma şeklinde bir yaklaşım değişimine eşlik etmiştir. Güney Kore

ve Japonya'yla yaşanan gerilimlerle birlikte, Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik Güney Çin Denizi'nde ülkesel uyuşmazlıklar konusunda Çin, baskılarını artırmaya başlamıştır. Burada Çin'in, esas gaye olarak Güneydoğu Asya ülkelerine ABD'yi dışlayan ASEAN merkezli bir bölgeselciliği kabul ettirme çabasının ağır bastığı söylenebilir.

2000'li yılların başlarında Çin'in bölgeselcilik yaklaşımının, çok kutupluluk ve kültürel heterojenlik bağlamında, ASEAN'ı politik bir simge olarak benimseyen tedrici bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Japonya'ya yönelik "yeni düşünce" açılımı ve ASEAN ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ilişkiler, bölgesel kurumsallaşma anlamında ASEAN'a uyum gösteren çok taraflı çeşitliliği ve karmaşıklığı destekler mahiyettedir.

Çin'in bölge vizyonundaki en önemli kırılma noktasının 2009 yılında yaşandığı söylenebilir. Kültürel çok taraflılık söyleminin medeniyetsel karşıtlık söylemiyle yer değiştirmesi, ABD'nin "Asya'ya geri dönüş yapma" kararlılığını ilan etmesiyle daha da körüklenmiştir. ABD'nin bölgedeki rolünün Çin'i çevreleme amacı taşıdığı şeklinde yorumlanması, ABD'nin öncülük ettiği evrensel değerlere karşı coğrafi yakınlık ve kültürel ortaklıklar temelinde tanımlanan bölgesel değerlerin öne çıkarılma çabasını artırmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi sosyalizm ve kapitalizm arasında kurulan karşıtlığın, Konfüçyüsçülüğü sosyalizmle bağlantılandıran ve Doğu medeniyetini Batı medeniyeti karşısında yeniden konumlandırma girişimi olarak tarihsel bir süreklilik yaratılmaya çalışıldığı iddia edilebilir.

Çin'in bölgesel oluşumlarda daha aktif ve iddialı bir tutum içine girmesinde, hiç kuşkusuz, 2008 dünya finansal krizi ile ABD'nin dünya liderliği imajındaki zayıflama gibi faktörlerin önemli bir etkisi olmuştur. Bu tarihten itibaren Çin'in kendisini bölgenin merkezinde gördüğünü belli etmekten çekinmediği, bölgenin coğrafi ölçeği konusunda da daha net kararlar alma aşamasına yöneldiği düşünülebilir. Çin'de oluşan bu özgüven ve fırsat algılamasına bağlı olarak kendi lehine geliştiğini düşündüğü bölgeselciliğin karşısındaki en büyük engel ise ABD müdahalesi ihtimali olarak ifade edilebilir.

ABD müdahalesi tehdidinin hegemonyacılık, çevreleme veya kültürel emperyalizm kavramlarıyla irtibatlandırılarak anlaşıldığı ve ASEAN+3'ün itibarsızlaştırılarak Doğu Asya Zirvesi'nde ASEAN'ın daha da genişletilmesine destek

çıkılmasının arkasında ABD olduğu fikri, giderek yaygınlık kazanmıştır. Çin'in yükselişinin nereye varacağı konusunda yapılan tartışmada ABD ve Çin arasında sert güç bağlamında bir çatışma beklentisi içinde olanların belki de gözden kaçırdıkları hususlardan biri, Doğu Asya'daki bölgeselciliğin nasıl şekilleneceği konusundaki rekabet ve temsil edilen farklı pozisyonlar dolayısıyla yaşanan gerilimlerdir.⁶²⁶ Ayrıca, Çin açısından ABD'yi dışlayıcı bir bölgeselciliğin yaratılması, yeni bir stratejik ortam ve güvenlik yapılanmasının inşa edilebilmesinin de öncülü olarak anlaşılmaktadır. Bahsedilen bölgesel oluşumların her birinde, Çin öncelikle diğer büyük güçlerle olan ilişkilerini yönetmeye odaklanmıştır. Çin stratejik düşüncesi açısından büyük güçlerle ilişkiler, bölgesel bağlantıları ile değerlendirilmek durumunda kalmıştır. Diğer bir ifadeyle, Çin'in büyük güç diplomasisi bölgesel düzeyde bir tür araçsal çok taraflılığı zorunlu kılmıştır.

3.3.Kurumsallaşma ve Asya'nın Yeniden Örgütlenmesi

Çin'in bölgesel düzeyde kurumsallaşma girişimlerine genel olarak bakıldığında 1990'lı yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan üç farklı kurumsallaşma girişimi, öncelikle, Çin'in bir asırdan fazla bir süredir ilişkiye girdiği üç büyük güç ile olan ilişkilerini yönetmeye odaklanmıştır. 2003 yılı, 1990'larda temelleri atılan bu üç kurumsallaşma girişiminin ciddi ivme kazandığı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çin'in çok taraflılık yönünde atmış olduğu adımlar, geleceğe dair umut veren taahütler bütünü olarak algılanmıştır. Bu bağlamda ŞİÖ'de Rusya'nın sessizliğine rağmen inisiyatif olarak kendi ajandasını geliştirmeyi sürdürmesi, ASEAN+3'te Japonya'yla beraber işbirliği içinde organizasyonun gelişimi için istekliliğini göstermesi ve Altı-Taraflı Görüşmelerde "dürüst arabulucu" rolünü kabullenerek ABD ile birlikte çözüm arayışına destek vermesi bazı önemli gelişmeler olarak sıralanabilir.

2003 yılında Çin, ABD'nin Kuzey Kore ile anlaşma yolunun aranması için kurulan Altı-Taraflı Görüşmeler mekanizmasına ev sahipliği yapmayı kabul etmiştir. George W. Bush'un tek taraflı ve önleyici politikalarına ihtiyatlı yaklaşılmasına ve Çin'i stratejik rakip olarak tanımlamasına rağmen, Çin Kuzey Kore konusundaki gerilimleri yönetebilmek için uzlaşmacı bir pozisyon almayı benimsemiştir.

⁶²⁶ Gilbert Rozman, "Sinocentrism and East Asian Regionalism", *Japanese Journal of Political Science*, vol. 13, no. 1, 2012, p. 150.

2005'in yaz aylarında yapılan görüşmeler neticesinde Kuzey Kore sorununun çözümü için Ortak Deklerasyon konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Çin bu süreçte aktif bir rol oynayarak temel ilkeleri müzakere etmek konusundaki istekliliğini göstermiş oldu. ABD ise tamamlanmış, kanıtlanabilir ve geri döndürülemez nükleersizleştirme (CVID) kuralını Kuzey Kore'nin kabul etmemesi durumunda herhangi bir ilerlemenin mümkün olmadığı yönünde daha önce savunduğu ısrarcı tutumundan vazgeçmişti. Çin, müzakerelerde kritik kararlar alınmasını öteleme yaklaşımını sürdürse de, Altı-Taraflı Görüşmeler yoluyla bölgeselcilik arayışını canlı tutma anlamında uzlaşma yönünde tercihini belli etmiştir. Çin açısından çözüm yönünde bir adım atılmamasında ABD'yi suçlayan retorikten sonra, 2005 Eylül ayında Ortak Deklerasyon'un elde edilmesi umut verici bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Ne var ki, bu anlaşmanın yapıldığı günlerde ABD tarafından Kuzey Kore'ye finansal yaptırımlar uygulama kararının alınması, Deklerasyon sonrası eyleme geçme çabalarını aksatmıştır. Ta ki, Kuzey Kore füze rampalarını yerleştirip 2006'da nükleer denemesini yapana kadar Altı-Taraflı Görüşmeler neredeyse can çekişir hale gelmiştir.

2007-2008 yıllarında diplomatik girişimler artarak devam etmiştir. 2007 yılının Şubat ayında Ortak Deklerasyon'un bir parçası olarak beşinci çalışma grubu oluşturulmuştur. Temel amaç, bölgesel güvenlik mimarisini geliştirmektir. Bunun zaman içinde Kore Yarımadası'ndaki belirsizliklerin çözümü için paylaşılan ortak kaygıyı merkeze alan bir bölgeselcilik mekanizması olması umut edilmiştir.

1967 yılında hükümetlerarası bir örgüt olarak kurulan Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu (ASEAN), karasal Güneydoğu Asya'da alt-bölgesel işbirliğini başlatarak zaman içinde yayılmış ve diğer alt-bölgelerde de işbirliği çabalarının geliştirilmesinde etkili olmuştur. ASEAN alt-bölgesi içindeki tüm ülkeleri kapsayacak şekilde tedrici olarak coğrafi ölçeğini genişletmiştir. Brunei 1984'te, Vietnam 1995'te, Laos ve Myanmar 1997'de, Kamboçya ise 1999'da örgüte katılmıştır. Doğu Timor katılım için başvuruda bulunmuş; Papua Yeni Gine ise gözlemci statüsü elde etmiştir. ASEAN hem bölgedeki ilk çekirdek oluşum olması itibarıyla hem de daha geniş bir bölgesel işbirliğinde öncülük ve sürükleyicilik konumu sebebiyle ciddiye alınması gereken önemli bir bölgesel örgüttür.

ASEAN'ın bölgesel düzeydeki teşvik edici etkisi, 1985'te Güney Asya'da Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu'nun oluşturulması ve Orta Asya'da 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında görülebileceği gibi, Doğu Asya'da doğrudan merkezi bir konum elde etmesine yol açmıştır. Daha sonraki yıllarda daha farklı amaç, tasarım ve beklentilere odaklanılarak kurulan bölgesel oluşumlar, ASEAN'a eklenerek işlerlik kazanmak durumunda kalmıştır. ASEAN'ın fonksiyonel temellerinin ve ölçeğinin yanında varlık sebebinin oluşturduğu normatif kökenine de önemine binaen yeniden vurgu yapılmalıdır. ASEAN'ın kuruluşu doğrudan SEATO'nun oluşumuna bir tepki olarak doğmuştur. Ayrıca, daha sonra yan kuruluş olarak Doğu Asya Zirvesi'nin doğuşuna yol açmıştır.

ASEAN+3, bölgesel ekonomik işbirliği ve entegrasyon süreçlerini ana sürükleyici motivasyon kaynağı olarak değerlendirmek bakımından diğer iki bölgesel kurumsallaşma girişimine göre daha ayrıcalıklı bir yerde konumlanmaktadır. Yapısal olarak yıllar içindeki değişimi neticesinde çok katmanlı bir görünüm arz etmiştir. Bu anlamda ASEAN-Çin, Doğu Asya Zirvesi ve Çin-Japonya-Güney Kore Üç-Taraflı İşbirliği gibi diğer katmanlar bu bütünsel yapının bağlantılı parçaları olarak değerlendirilebilir. Temel politik direğini ise Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması oluşturmaktadır. ASEAN+3'ün temel amacı 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren Çin'in ASEAN ülkeleri ile geliştirmeye başladığı bölgesel işbirliği ve entegrasyon süreci bağlamında yapıcı ve uyumlu bir ilişki kurmak iken, zaman içinde değişen Çin-ASEAN ilişkilerinin Asya'nın yeniden şekillenmesinde belirleyici dinamiklerden biri olma yolunda hızla ilerlemesi ve Japonya'nın bu sürece dahil olmasıyla bölgesel liderlik meselesinin ayrıca kritik bir hal alması, Çin açısından bu oluşumun rolünü çok fonksiyonlu bir yaklaşım zeminine taşımıştır.

Esas itibarıyla ASEAN+3, Çin açısından Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesinin temel yapı taşı ve "ana hat" (zhu qu dao) olarak görülmektedir. Bu anlamda Asya birliği düşüncesini yansıtan Asya İşbirliği Diyaloğu gibi diğer girişimler ancak destekleyici bir rol oynayabilir.⁶²⁷ Çin'in bu oluşuma ne kadar önem verdiği 22 bakanlık ve çeşitli komisyonların da dahil olduğu ulusal düzeyde bir koordinasyon mekanizması kurmasından da anlaşılabilir. 2004 yılında oluşturulan bu mekanizma

⁶²⁷ Ren Xiao, "Between Adapting and Shaping: China's Role in Asian Regional Cooperation", *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 59, 2009, p. 311.

ASEAN’da meydana gelen yıllık zirve ve diğer toplantılarla eş zamanlı olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 2003 yılında Çin’in önerisiyle ASEAN+3 çerçevesinde Doğu Asya Düşünce Kuruluşları Ağı organize edilerek kurum inşası ve düşünsel destek anlamında Track-2 faaliyetlerinin yürütüldüğü ve çalışma gruplarının katkı sağladığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu çalışmalarda enerji güvenliği ve finansal işbirliği gibi konular ön plana çıkarken, Çin “Doğu Asya yatırım işbirliği” ve “Doğu Asya finansal işbirliği” konulu iki çalışma grubunun sorumluluğunu gönüllü olarak üstlenmiştir. Doğu Asya Düşünce Kuruluşları Ağı’nın 2005 yılında “Doğu Asya Topluluğu’na Doğru” başlıklı raporu 13 hükümete çeşitli politika tavsiyelerinde bulunarak fonksiyonunu etkin bir şekilde icra etmek için çabalamaktadır.

Çin’in 1997 yılında ASEAN+3’e katılma kararı ve sonrasında bunun bir üst modele terfi ettirilerek zirveye dönüştürülmesi, erken dönemde Japonya’nın Güneydoğu Asya’da liderlik üstlenme çabaları konusundaki kaygılarını yansıtıyordu. Ayrıca Çin bu türden işbirlikçi bir girişime taraf olarak giderek artan “Çin tehdidi” söyleminin etkilerini azaltmayı umuyordu. Japonya ile bu alanda sert bir rekabete girerek kendi yükselişini riske atmak yerine, bölgesel kaygıları öne çıkaran fırsatçı bir yaklaşım üzerinde durmayı tercih etti. Bu anlamda Asya finansal krizinden kurtulmak için Obuchi Keizo’nun önerilerine net bir şekilde destek vermese de ilgileniyormuş izlenimi veren bir hava yaratmakta başarılı oldu.

2005 yılı itibariyle Pekin büyük ölçüde liderliği ele alarak artırılmış yeni işlevleriyle birlikte dışlayıcı bir topluluk oluşturmak amacıyla ASEAN+3’te baskı yapmaya başlamıştır. Fakat bunun için Japonya’nın güçlü direncine eşlik eden bazı Güneydoğu Asya ülkelerinin çekincelerini göğüslemek zorunda kalmıştır. Hatta Japonya-Hindistan, Hindistan-Vietnam ve Güney Kore-Endonezya arasında resmi olmayan ittifakların oluşumuyla ilgili iddiaların gündeme getirildiği görülmektedir.⁶²⁸ Elbette ASEAN ülkelerinin hepsinin birbiriyle tam uyumlu politikalar izlediğini söylemek zordur. Üye devletler ABD ve Çin’e yönelik farklı politikalar geliştirmeye devam etmektedir.⁶²⁹ Özellikle Endonezya bu süreçte Çin yerine ABD-Japonya ittifakına yakın bir pozisyon benimsemeyi tercih etmiştir. Endonezya’nın bu

⁶²⁸ Michael Wesley, “Power Shift”, *Quarterly Essay*, vol. 40, 2010, pp. 92-94.

⁶²⁹ Baogang He, “A Concert of Powers and Hybrid Regionalism in Asia”, *Australian Journal of Political Science*, vol. 47, no. 4, 2012, p. 683.

tutumundan cesaret alan Singapur, Çin'in baskın olduğu ve ABD'yi dışlayarak Doğu Asya Topluluğu amacına doğru yöneldiği gittikçe alenileşen bu girişime karşı "belirsiz" ve "ikircikli" bir tavır sergilemiştir. Malezya ise başından itibaren Çin'e yakın pozisyonunu koruyarak ASEAN+3'ü yüksek perdeden desteklemeyi sürdürmüştür.⁶³⁰

Çin'in çok taraflı bölgeselcilik konusundaki görüşlerinin zaman içinde farklılaşması, çok taraflı işbirliğine dönük ilgisi ile beraber ABD'nin bölgeye müdahalesini kabullenme arasında kalarak bazı zorluklar yaşadığını göstermiştir. Çin'in çok taraflılığı onaylaması ve resmi olarak benimsemesi üyelerini bağlayıcı güçlü bölgesel örgütleri her zaman ve tamamen desteklediği anlamına gelmez. Çünkü Çin'in söz konusu kurumsal yapıların kendi egemenlik anlayışına zarar vermesi ve benimsenen normların ABD ve Japonya'nın uzun zamandır korkulan evrensel değerleri empoze etme çabalarına imkan vermesi ile ilgili iki temel çekincesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu anlamda Çin'in, kendi çok taraflılık söylemi ışığında, görünürde kimsenin baskı altına alınmadığı ve diğerinin farklılıklarına saygı duyulan eşitler arasında gevşek gruplaşmalara eğilimli olduğu düşünülebilir. Ancak kurumsallaşma çabalarında yaşanan gelişmeler yakından incelendiğinde, daha derinde, hiyerarşi ve değerlerin bazı formlarını destekleyen farklı bir mantığın da hüküm sürdüğünü kabul etmek gerekir.

Çin'in bölgesel kurumlara yönelik yaklaşımında benimsediği esaslara bakıldığında resmi düzeyde çok taraflı işbirliği arayışını destekleyen hususları tespit etmek mümkündür. Buna göre şu temel ilkeler göz önünde bulundurulabilir:

1. Gelecek bir tarihte askeri işbirliğini göz ardı etmemek
2. Güven artırıcı önlemler ve geleneksel olmayan güvenlik meselelerinde işbirliği yoluyla aşamalı olarak güven inşası
3. Uzlaşım-temelli anlaşmalar yapmak (sadece oybirliği ile alınan kararların eyleme geçirilmesi)
4. Büyük güçler arasında istişare mekanizmalarının oluşturulması

Özellikle son ilkeyle bağlantılı olarak Altı-Taraflı Görüşmeler çerçevesinde ABD ve Çin arasındaki işbirliğine atıfta bulunularak önerilen bölgesel güvenlik

⁶³⁰ Mark Beeson and Fujian Li, "Charmed or Alarmed? Reading China's Regional Relations", *Journal of Contemporary China*, vol. 21, no. 73, 2012, p. 43.

mekanizmasının daha da genişletilmiş bir mutabakat için temel referans noktası kabul edilmesi yönünde bir beklentinin olduğu anlaşılmaktadır.⁶³¹ Ne var ki, çok taraflı bölgeselcilik yönünde kabul edilen bu temel ilkeler ile Çin'in uzun dönemdeki rolüyle ilgili planları arasında nasıl bir uzlaşma sağlanacağı meselesi cevap bekleyen bir soru olarak varlığını korumaktadır.

Nitekim 2005 yılında bu üç kurumsallaşma girişimi de rollerini genişletmek üzere kritik bir dönüm noktasından geçmiştir. ŞİÖ'nün sadece sınır meseleleriyle ilgilenen bir örgütten bölgesel güvenlik temelli bir üst modele doğru yönelmesi, ASEAN+3'te Çin ile Japonya arasındaki işbirliğinin zayıflayarak rekabeti simgeler şeklinde Doğu Asya Zirvesi'nin alternatif olarak belirmesi ve Altı-Taraflı Görüşmeler'de Çin'in uzlaşmacı bir tavır içinde aktif bir rol üstlenerek Ortak Deklarasyon'a katkı sağlaması gibi gelişmeler Çin'in Asya'nın yeniden örgütlenmesi konusunda ortaya çıkan ihtiyaçlarla beraber stratejik anlamda yeni bir arayış süreci içine girdiğini kanıtlar niteliktedir. Çin'in çok taraflılık yaklaşımında özellikle ilk iki bölgesel oluşumda, değerler bileşeni Amerikan karşıtlığı biçiminde gözle görülür şekilde ağırlık kazanmaya başlamış; Altı-Taraflı Görüşmeler'de ise uzlaşmacı tavrını korumayı sürdürmüştür.

2008 Pekin Olimpiyatları ve Dalai Lama'ya karşı yürütülen kampanya sırasında Çin'in ekonomik ulusal kimliğine sıkı sıkıya bağlı ve birleştirilmiş politik ve kültürel ulusal kimliklerini abartılı bir şekilde sergilemesi, hem benimsenen kalkınma modeli hem de Batılı değerlerin yayılması endişesinin sadece komünist parti yönetiminin meşruiyeti açısından değil, aynı zamanda tesis edilmeye çalışılan bölgesel düzen ve farklı değerlere dayanan “ahenkli dünya” vizyonu için de tehdit edici olarak algılandığını göstermiştir. İçsel bir dinamik olarak ulusal kimliğin yeniden inşası sürecine ağırlık vermesi, Çin'in değerler üzerindeki mücadelesini yoğunlaştırdığına yönelik önemli bir yaklaşım farkına işaret etmesine rağmen, ‘barışçıl kalkınma’ stratejisinin uzlaşmacı bir tutum olarak hala canlı tutulmaya çalışılması, Çin açısından aşılmayı bekleyen ciddi bir çelişki olarak durmaktadır.

Öte yandan, 2008 krizi sonrası uluslararası düzeyde Çin'in kurumsallaşma girişimlerinin nitelik ve kapsam açısından giderek çeşitlendiği görülmektedir. Genel

⁶³¹ Ren Xiao, “Between Adapting and Shaping: China’s Role in Asian Regional Cooperation”, *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 59, 2009.

anlamda Çin'in kurumsallaşma girişimlerinin mevcut sistem içindeki kurumsal yapıyla ilişkilerini ne katı bir karşıtlık ne de saf bir entegrasyon mantığıyla değerlendirmek mümkündür. Mevcut kurumlara paralel adeta onları gölge gibi takip eden bir yaklaşımla uluslararası sistemin kurumsal yapısı, bu kurumların işleyişi ve temsil ettiği normlar zaman içinde dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Çin'in girişimleriyle finans, ticaret, altyapı, güvenlik ve diplomasi gibi çeşitli alanlarda çok sayıda oluşturulan yeni kurumlara bakıldığında, mevcut düzenin kurumlarıyla beraber bazen tamamlayıcı bazen de ikame edici bir rol oynadıkları görülecektir. Eski ve yeni kurumlar arasında var olan etkileşim ve üyelik itibariyle aktörlerin hem eski hem de yeni kurumlarda yer alma konusunda gösterdikleri isteklilik, kurumsal düzeyde uluslararası sistemin yapısını ve işleyişini ilginç bir görüntüye kavuşturmaktadır. İşbirliği, rekabet ve çıkar çatışmalarının iç içe geçtiği bu yeni durum sistemin geleceği açısından son derece kritiktir.

Pekin, mevcut uluslararası kurumlarda aktif bir oyuncu olmayı sürdürürken, aynı zamanda yeni paralel kurumsal yapıları desteklemekte ve finanse etmektedir. Bu çabaların en temel amacı, öncelikle ABD karşısında daha geniş bir özerklik elde etmek ve Asya dışında Çin'in etkinlik alanını genişletmektir. Bu amaçla, Çin dış politikası uluslararası örgütler ve diplomatik forumları, diğer yükselen güçler ve Çin'in artan ağırlığı ile ABD ve Avrupa'nın nispi gücündeki gerilemeye uygun olarak şekillendirmeye çalışmaktadır. Çin uluslararası düzende ortaya çıkan boşlukları tanımlayarak, kendi inisiyatifleriyle bunları doldurmaktadır. Söz konusu paralel yapıların ilerleyen zamanlarda mevcut kurumlarla doğrudan bir rekabet içine girmesi kuvvetle muhtemeldir.

Çin'in inisiyatifleriyle oluşturulan kurumsal yapıların derinleşme ve ağ kurulumu (networking) süreci halen başlangıç aşamasında sayılabilir. Ancak, mevcut uluslararası gerilimler Çin tarafından desteklenen mekanizmaların güçlenmesini hızlandırmakta; hem diğer yükselen güçler hem de gelişmekte olan ülkeler açısından çekiciliğini artırmaktadır. Şu an itibariyle bakıldığında Çin merkezli yeni yapıların kapsam ve gelişmişlik düzeyleri çeşitlilik göstermekle beraber geniş bir yelpazede hayata geçtikleri tespit edilebilir.

Çin'in bu kurumsallaşma girişimlerinin en tipik özelliklerinden biri altyapıya ağırlık vermesidir. Diğer bir ifadeyle Çin dış politikasının altyapısını oluşturan bu çabalar, özellikle çok taraflı girişimlerin ve Batı kalkınma yardımlarının geçmişte görmezden geldiği çeşitli bölgelerde kara ve demir yolları, elektrik ve telekomünikasyon ağları inşa etmek suretiyle önemli dışsal kazanımlara yol açmaktadır. Bununla beraber, söz konusu alanlarda Batı üstünlüğünden özerklik sağlayacak şekilde tasarlanan finansal ve siber altyapılar oluşturma gayretleri de dikkat çekici boyutlara ulaşmaya başlamıştır.

Çin, finansal alanda IMF ve Dünya Bankası gibi Bretton-Woods kurumlarının kopyalanması yoluyla veya Çin para birimi RMB'nin uluslararasılaştırılmasına hizmet edecek şekilde kurumsal yapılar geliştirmektedir. Buna ilaveten UnionPay veya United Credit Rating Agency gibi şirketler aracılığıyla, muadili niteliğindeki VISA ve MasterCard ile Moody's, Fitch ve S&P gibi ABD etkinliğindeki kurumların tekel pozisyonunu sarsma çabası içindedir. Çin hükümeti dış ticaret ve yatırımda RMB'nin kullanımının adım adım genişletilmesi yöntemini benimseyerek Çin para birimini kontrollü bir şekilde uluslararasılaştırmaya çalışmaktadır.

Şanghai'nin küresel bir finans merkezi haline getirilmesi, Çin dış ekonomik ilişkileri açısından merkezi bir öneme sahiptir. Çin dış ticaret ve finansal politikaları, RMB'nin uluslararasılaştırılmasında dikkatli ve deneysel adımlar atmaktadır. Pekin tarafından deklare edilmiş amaç, ABD dolarının küresel anlamda hakim rezerv para birimi olma fonksiyonunu sınırlandırmak; dolar, Euro, RMB ve diğerlerini de içeren çeşitli para birimlerine dayanan çok kutuplu küresel bir para düzenine doğru yönelmektir.

Kriz likiditesi sağlanmasına yönelik yeni mekanizmalar oluşturma çabaları kurumsallaşma aşamasına ulaşmıştır. Kısmen IMF ile rekabet halinde olan Doğu Asya Chiang Mai Çok Taraflılaşma Girişimi (CMIM) 240 milyar dolarlık rezerv havuzu oluşturularak, ASEAN+3 Makro-ekonomik Araştırma Ofisi (AMRO)'nin gözetim faaliyetleri eşliğinde vücuda getirilmiştir. Bu kurumsallaşma girişiminin orta vadedeki hedefi, RMB de dahil olmak üzere yerel para birimlerinin daha fazla rol oynamasını sağlamaktır. Bununla beraber CMIM, Temmuz 2014 yılında BRICS Koşullu Rezerv Düzenlemesi tarafından model alınmış; fakat finansal anlamda daha az desteklenmiştir.

Çin, söz konusu kurumların ikisinde de liderlik rolü üstlenmekte; CMIM örneğinde ise Japonya'yla beraber denetmenlik düzeyinde yer almaktadır.

Çin'in finansal alandaki girişimlerinde, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) gibi mevcut çok taraflı kalkınma bankalarına yönelik rekabet artmıştır. Bu iki kuruma paralel düşünülebilecek BRICS Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) gibi kurumların en çarpıcı özelliği, altyapı projelerine fon sağlamaya yoğunlaşmalarıdır. Çin, bu iki önemli gövde kurum aracılığıyla 70 yıllık Bretton-Woods sistemine paralel yeni bir finansal yapı oluşturma yoluna girmiştir. Gelecekte çok taraflı kalkınma yardımı bağlamında yeni öncelikler, ilkeler ve prosedürler belirleyebilme imkanına kavuşabilecektir. 2014 yılında kurulan Asya Altyapı Bankası'na 57 ülke kurucu üye olarak katılmıştır.

Ticaret ve yatırım alanında Çin'in mevcut yapılara paralel iki taraflı ve bölgesel yeni girişimlerde bulunması yeni bir gelişme sayılmaz. Esasen, Dünya Ticaret Örgütü'nde çok taraflı ticaret sistemi açısından 2006'da Doha Turu'nda ortaya çıkan tıkanmanın gelecekte aşılmasının oldukça zor olduğu anlaşılınca, Çin'in bu alandaki çabaları daha da hızlandırılmıştır. Çok taraflı ticari sistemin sekteye uğramasına yol açan üç önemli neden gösterilmektedir.⁶³² Birincisi; Çin'in DTÖ'ye üye olmasıyla sürecin kötüye gidişinin başladığı, küreselleşme bağlamında dünya ekonomisine verdiği yükü arz-talep dengelerini bozduğu iddia edilmektedir. İkincisi; küreselleşme sürecinde bölgesel ticaretin giderek artan ağırlığıdır. Üçüncüsü; ikili anlaşmalarda görülen artıştır. Dolayısıyla dünya ticaretinde giderek bölgeselleşme ve iki taraflı ilişkilere doğru bir yönelimin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Çin diğer ekonomilerle işbirliğinin güçlendirilmesi ve güvenli pazar erişimi için takviye edici mekanizmaların oluşturulmasını öncelikli kabul ederek, bölgesel ve ikili ticari anlaşmalara önem vermektedir.⁶³³

Çin'in bakış açısına göre, küresel ekonomideki kendi baskın rolünü muhafaza edebilmek için ABD, Çin'in uluslararası ticarete kural koyucu rol oynamasını engellemektedir. Bu anlamda Çinli diplomat ve akademisyenlerin özellikle üzerinde durdukları husus Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) ve Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım

⁶³² "The Future of Globalization", *The Economist*, 29 July 2006.

⁶³³ Chunding Li, Jing Wang, and John Walley, "China's Regional and Bilateral Trade Agreements", Cambridge, National Bureau of Economic Research Working Paper Series, January 2014, p. 4-5.

Ortaklığı (TTIP) gibi iki önemli büyük projenin, Çin'i dışarıda bırakarak 21. Yüzyıl küresel ticaretinin standartlarını belirleme potansiyeline sahip olmasıdır.

Çin'in kendi çıkarlarını müzakere sürecine taşıdığı bölgesel girişimlerin en önemlileri Çin, Japonya ve Güney Kore arasında üç taraflı bir anlaşmayla önerilen Kapsamlı Bölgesel Ekonomik Ortaklık (RCEP) ve tasarım halinde olan Asya-Pasifik Serbest Ticaret Alanı (FTAAP)'dır. RCEP 2011'in Ağustos ayında Japon-Çin müşterek önerisine dayanan bir girişimle, ASEAN tarafından 2011'in Kasım ayında uygulamaya konulmuştur. Esasen RCEP zımni olarak TPP'ye karşı oluşturulmuş bir kurumsallaşma girişimi gibi görülebilir. Çin açısından temel amaç bölgesel ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmaktır. Buna göre 10 ASEAN ülkesiyle beraber ASEAN'ın o ana kadar serbest ticaret anlaşması imzaladığı 6 ülkeyi (Avustralya, Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Yeni Zelanda) içerecektir. Müzakereler halen devam etmektedir. Söz konusu serbest ticaret bölgesi, küresel ekonomik büyümenin geniş bir kısmını meydana getiren önemli bir ekonomik alanı kapsamaktadır. Bu arada TPP'nin 12 üye ülke tarafından 5 Ekim 2015'te imzalanmış olması, Çin açısından RCEP'in önemini daha da artırmaktadır. Diğer taraftan, Çin şimdiye kadar TPP üyesi olan Brunei, Şili, Malezya, Yeni Zelanda, Peru, Vietnam ve Avustralya ile ikili STA'ları imzalamayı başarmıştır. Bundan sonra TPP'nin Çin üzerindeki olumsuz etkilerini zayıflatmak amacıyla, TPP üyesi ülkelerle STA müzakerelerini yoğunlaştırması beklenebilir.⁶³⁴

Diğer taraftan, çok daha hırslı bir amaç güden Asya-Pasifik Serbest Ticaret Alanı (FTAAP) projesi için Çin halen fizibilite çalışması yürütmektedir. Düşünülen bu ekonomik alan, Pasifik Kıyısı ülkelerini içermek zorunda olduğundan ABD, Rusya ve Çin arasında bir uzlaşmayı gerekli kılacaktır. Şu an için böyle bir projenin gerçekleşmesi çok zor görünmektedir.

Çin'in bölgesel çok taraflı kurumsallaşma girişimleri, kapsayıcı ikili serbest ticaret anlaşmalar ağıyla (STA'lar) eş zamanlı olarak desteklenmektedir. Çin, bugüne kadar 35 ayrı ekonomiyle toplam 13 serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Çin'in 14 ticaret ortağı; ASEAN, Pakistan, Şili, Yeni Zelanda, Singapur, Peru, Hong Kong, Macao, Tayvan, Kosta Rica, İzlanda, İsviçre, Avustralya ve Güney Kore'dir. Çin'in var

⁶³⁴ Chunding Li and John Walley, "China's Possible Strategy towards the Trans-Pacific Partnership Agreement", Working Paper, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences, 16 January 2016, p. 15.

olan serbest ticaret anlaşmalarının çoğunluğu iki taraflı bir nitelik taşımakta; ortaklarının büyük bir kısmı da Asya'dan, gelişmekte olan ülkeler ve ülkeler grubundan oluşmaktadır. Var olan anlaşmalar içinde Çin-ASEAN STA, Hong Kong ve Macao ile Yakın Ekonomik Ortaklık Düzenlemesi (CEPA) ve Tayvan'la Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması (ECFA) özellikle önem taşımaktadır. Çünkü bu ortaklarla yapılan ticaretin yoğunluğu oldukça yüksektir. Bununla beraber halihazırda Norveç, Sri Lanka, Maldivler ve Gürcistan ile iki taraflı olarak; Körfez İşbirliği Konseyi, Kapsamlı Bölgesel Ekonomik Ortaklık, Japonya ve Güney Kore ile de çok taraflı olarak serbest ticaret anlaşmaları müzakereleri sürdürülmektedir. ASEAN ile olan anlaşma ise güncellenmeye çalışılmaktadır. Çin'in ileriki dönemde öncelikli olarak değerlendirmeye aldığı STA'lar ise Hindistan, Kolombiya ve Moldova'yı içermektedir.⁶³⁵

Bununla beraber Çin geniş ölçekli ve çetin müzakereler neticesinde AB ile ikili yatırım anlaşmaları imzalamayı başarmıştır. AB-Çin ticaret ilişkilerinde Çin, tam ölçekli serbest ticaret anlaşmasına yönelik fizibilite çalışması için baskı yapmış; AB ise ekonomik ve yasal taahhütler içeren serbest ticaret anlaşmasının uygulamadaki zorluklarına işaret ederek bu öneriyi reddetmiştir. Diğer taraftan daha az bağlayıcı olan yatırım anlaşmasını kabul etmiştir. AB'nin yaklaşımında yatırım anlaşması, gelecekteki muhtemel serbest ticaret anlaşması için bir öncül olarak görülmüştür.

Çin'in paralel kurumsallaşmasında jeostratejik önemi haiz anahtar girişim, 2013 yılında Xi Jinping tarafından uygulamaya konulan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" girişimidir. Bu girişimin birincil amacı yeni bir Avrasya ulaşım ve ticaret altyapı ağı yaratmaktır. İkinci önemli adım ise serbest ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmak olacaktır. İpek yolu girişimi, Çin ticaret rotalarının çeşitlendirilmesi ve jeostratejik gücünün genişletilmesine hizmet etmektedir. Orta Asya'daki güvenlik meseleleri ile beraber enerji çıkarları, yeni pazarlara açılma ve Avrupa ile dış ticarete daha düşük taşıma maliyetine ulaşma gibi kaygılar bölgelerarası altyapı projelerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan, Çin'in İpek Yolu planları diğer devletlerin Orta Asya stratejileri ile rekabet halindedir. Özellikle Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ile ABD'nin Yeni İpek Yolu Girişimi yatırım odaklı Çin

⁶³⁵ Ministry of Commerce of the People's Republic of China, China FTA Network, <http://fta.mofcom.gov.cn/english/index.shtml>.

projesine göre çok daha az kaynak önerse de, bölgenin geleceği açısından Çin'in dikkate alması gereken önemli büyük projelerdir.

Orta Asya koridorunun ötesinde Çin hükümetinin tutkuyla öne sürdüğü bir başka girişim, Basra Körfezi vasıtasıyla Güneydoğu Çin'i Avrupa'ya bağlayan "Deniz İpek Yolu"dur. Hint Okyanusu'nda (Sri Lanka, Myanmar ve Pakistan'da) Çin devlet kontrolündeki şirketler tarafından inşa edilen limanlar, kritik taşıma uydusu olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca kara rotasıyla deniz rotası üzerindeki bazı noktalar arasındaki bağlantılar mümkün görünmektedir. Çinli şirketler, şimdiden Orta Asya'ya İran Körfezi'ne bağlayabilecek demiryollarını planlamaya ve inşa etmeye başlamıştır. Deniz İpek Yolu projesi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile birleştirilerek Çinliler tarafından "Tek Kuşak, Tek Yol" girişimi olarak nitelendirilmektedir. Pekin yönetimi, Asya'daki ticaret ve ulaşım bağlantılarını geliştirmek amacıyla Yeni İpek Yolu Fonu'na 40 milyar dolar katkıda bulunacağını 2014 yılında açıklamıştır.

Çinli yatırımcılar, ABD ve Panama Kanalı Yönetimi'ni rahatsız edecek şekilde paralel bir kanal inşa etmeye dönük ilgileri olduğunu uzun süredir göstermektedir. Nihayet Hong Konglu bir yatırımcı şirket tarafından 2014 yılında Nicaragua Kanalı'nın inşasına başlanmıştır. Çin'in Nicaragua ile diplomatik ilişkileri bulunmadığından, bu projenin hayata geçirilmesinde yürütülen müzakerelerde Çin hükümeti açık ve görünür bir rol oynamamıştır.

Çin terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık olarak tanımladığı bölgesel güvenlik sorunlarıyla mücadelede genişletilmiş işbirliği mekanizmalarına eklenmiştir. İlk defa Kazak lider Nursultan Nazarbayev tarafından 1992'te önerilen ve 1999 yılında dışişleri bakanları düzeyinde ilk toplantısı düzenlenen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) ve Şanghay İşbirliği Örgütü, NATO gibi bölge dışı aktörlere karşı oluşturulmuş yapılar olarak değerlendirilemez. Daha ziyade Asya devletlerinin bölgenin güvenlik problemlerini beraberce çözmeye gayretlerine dayanan bir yaklaşımla kurulmuştur. CICA'nın 2014 Şanghay Zirvesi kamuoyu tarafından yoğun ilgi görmüştür. Rusya Devlet Başkanı Putin ve Xi Jinping yeni bölgesel güvenlik mimarisinin tesis edilmesi konusunda ortak açıklamalarda bulunmuştur. Çin, halen CICA'nın dönem başkanlığını yürütmektedir.

Şanghay Beşlisi'nin devamı olan ŞİÖ, Çin açısından Rusya ile olan ilişkileri yönetmek için kurulan bir mekanizmadır. Çatışma ihtimali en yüksek alan olan Orta Asya bölgesi bu anlamda özel bir öneme sahip görülmüştür. Başlangıçta Şanghay Beşlisi'nin amaçlarının oldukça mütavazı olduğu söylenebilir. Sınırların istikrara kavuşturulması, terörist ve ayrılıkçı güçlere karşı müşterek hareket edilmesi ve güven artırıcı önlemler gibi hususlar bunların başında gelmektedir. Aslında Çin'in özellikle enerji ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda uzun dönemdeki amaçlarının çok daha kapsamlı olduğu; fakat Rusya'nın arka bahçesinde temkinli hareket etmesi gerektiğini düşündüğü varsayılabilir. Nitekim, 1996'da Şanghay Beşlisi Çin'in daha fazla inisiyatif üstlenerek kurulduğunda, zayıf durumda olan Rusya korumacı bir şekilde Çin'in kendi yakın çevresine nüfuzunu sınırlandırmak amacını güdüyordu. Orta Asya kaynaklı enerji boru hatlarının denetimine alışkın olan Rusya'nın, Çin'in kendi sınırları üzerinden yeni alt yapılar inşa etme planlarına karşı isteksiz olması anlaşılabilir bir durumdur. Benzer şekilde Kazakistan ve diğer Orta Asya devletlerinin de başlangıçta Çinli tacirlere sınırlarını açmayı amaçlayan bu örgütü kabullenmede zorluk yaşamışlardır. Ancak, Çin'in ekonomik anlaşmalarla sunduğu güvenceler karşısında ayak diremeyi makul bulmadılar. Çin, bir yandan karayolları ve demiryollarının yapılması, elektrik enerji ağları ve hidroelektrik kaynaklarının geliştirilmesi gibi altyapı çalışmalarına destek vererek, diğer yandan da değerli minerallerin çıkarılması ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlayarak bölgeye yatırım yapma kartını masaya koymuştur. Bu arada Rusya'da yaşanan 1998 finansal krizi (Ruble krizi) ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır. Ama ŞİÖ'nün gelişiminde katalizör rolü gören ve Çin ile Rusya arasındaki yakınlaşmayı daha da artıran asıl unsur olarak yükselen Amerikan karşıtlığı, iki ülkenin çok kutupluluk arayışını paylaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

2005 yılında “renkli devrimler”in son halkası olarak Mart ayında “lale devrimi” ile Kırgız liderin ekarte edilmesiyle beraber, ABD karşıtlığı ŞİÖ'nün karar alma mekanizmasında merkezi bir konuma yükselmiştir. Rusya'nın ABD karşıtlığı çok daha sert bir tutuma dönüşerek Orta Asya'daki ABD üslerinin kaldırılması talebini beraberinde getirmiştir. Potansiyel olarak ABD gücüne yönelen güvenlik tatbikatları ve söylemleri örgüte hakim olmuştur. Nükleer silah geliştirme çabalarıyla, ABD'nin Ortadoğu'daki pozisyonuna tehdit olarak değerlendirilen İran'ın örgüte üyeliği güdeme alınmıştır. Çin ise her şeye rağmen itidalli davranmayı tercih ederek ŞİÖ'nün

genişletilmesi meselesine soğuk bakmamış; fakat yapılacak değişiklikleri kendi amaçlarına göre yönlendirmeyi istemiştir.

şİÖ'nn kökeni itibariyle olmasa da gelişiminde ortaya çıkan ABD tercihlerine yönelik normatif muhalefet dikkat çekicidir. Çin açısından şİÖ'nn temsil ettiği en önemli değer yeni bir bölgesel güvenlik modeli oluşturma arayışında ortaya çıkmaktadır. şİÖ, bir yandan Çin'in egemenlik konusunda taşıdığı kaygıları sebebiyle güvenlik çıkarlarını kendisi gibi benzer düşünen devletlerle güçlü iki taraflı ilişkiler temelinde ozmenin rahatlığını sağlarken, diğer yandan 1997 yılında ilk defa deklare edilen Yeni Güvenlik Konsepti bağlamında Soğuk Savaş'a ait görüşlerin terk edilmesine yönelik iddialı yaklaşımın kurumsallaştırılması çabasını yansıtmaktadır. 2002 yılından Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin tarafından Yeni Güvenlik Konseptinin resmi unsurları şöyle ifade edilmiştir: Güvenliğin temeli olarak güvenin tesis edilmesi, güvenliğin güçlendirilmesi için ekonomik ve ticari işbirliğinin sağlanması ve uluslararası terörizm ve suçlarla mücadele için bölgesel kollektif bir sistemin kurulması. Daha sonra 2004 yılında Hu Jintao aynı doğrultuda yeni güvenlik konsepti ve bölgesel güvenlik yaklaşımını Soğuk Savaş düşüncesini hedef alarak dört temel üzerine oturtmuştur. Hegemonyacılığa karşı olma, g politikasına karşı olma, ittifak kurmama ve silahlanma yarışına karşı ıkma.⁶³⁶

Bu yüzden, Çin 1990'ların ortalarından itibaren oluşturulmaya çalışılan güvenlik rejiminin resmileştirilmesine büyük önem atfetmiştir. Ancak bu çaba Avrasya'nın NATO'sunu yaratma amacına yönelik olarak tanımlanmak yerine, güvenlik meselelerinin ötesine geçen ticaret, müşterek kalkınma ve kültür konularını da içeren daha geniş bir bölgesel topluluk oluşturma gayesini hedeflemektedir. Zaten şİÖ'nn 2003'teki yıllık zirvesinde örgütün vizyonu ekonomik işbirliğini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu toplantıda Çin Devlet Başkan Yardımcısı Wen Jiabao ye ülkeler arasında serbest ticaret düzenlemeleri yapılmasını önermiştir. Yine 2006 yılındaki zirvede liderler, şİÖ'nn ekonomik işbirliği alanındaki amaçlarını yansıtan yeler

⁶³⁶ Zhang Yunling and Alan S. Alexandroff, "Cooperation in Governance: The Regional Dimension in a US-China Shared Vision for the Future", *Power and Restraint: A Shared Vision for the US-China Relationship*, (ed.) Richard Rosecrance and Gu Guoliang, New York, Basic Books, 2009, pp. 189-190.

arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve teknolojinin serbest dolaşımının 2020 yılına kadar gerçekleştirilmesinde karara varmıştır.⁶³⁷

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 14. Zirvesinde (2014) ise Xi Jinping, örgütü güçlendirme kararlılığını teyit etmiştir. Ayrıca CICA ile koordinasyonun geliştirilmesi vurgusu yapmıştır. Zirve öncesinde İran, Hindistan ve Pakistan üyelik için resmi başvuruda bulunmuştur. Gözlemci üye statüsünde olan Afganistan'ın durumu bu zirvede merkezi konulardan biri olmuştur. NATO'nun Afganistan'dan çekilmesinden sonra ŞİÖ'nün gelecekte bu ülkede oynayacağı rol tartışılmıştır. 2015'te yapılan 15. zirvede ise Hindistan ve Pakistan'ın tam üyelik prosedürleri başlatılmıştır. ŞİÖ zemininde artan karşılıklı etkileşim ve askeri manevralara rağmen, bugüne kadar koordinasyon ve işbirliği düzeyi sınırlı kalmıştır. Orta vadede ŞİÖ'nün gelişiminin, Çin-Rusya ilişkilerindeki gerilimlerden etkilenmesi beklenebilir. Ne de olsa, Çin yoğun faaliyet ve yatırımlarıyla Rusya'nın Orta Asya'daki tarihsel hegemonik rolünü zora sokabilecektir. Geline nokta, Çin ve Rusya arasında yakın bir ortaklık ilişkisi olduğu çok açık olsa da, iki ülke arasında resmi bir ittifak ilişkisi bulunmadığı gibi, ABD veya Batı karşıtı bir tür blok oluşturulması beklentisi içinde olmak gerçekçi değildir.

Çin'in endüstri politikası, önemli ileri teknoloji alanlarını kapsayacak şekilde Çin teknoloji standartlarının tüm dünyada yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. Ulusal standartlar, öncelikle Çinli şirketlerin yabancı patent ve lisanslara daha az bağımlı hale getirilmelerine hizmet etmektedir. Böylece, kritik ulusal sektörler ve şirketler (Huawei ve Alibaba gibi) gelişim aşamasındayken yabancı dev şirketlerin ezici rekabetinden korunmaya çalışılmaktadır. Bununla beraber yerel Uluslararası İletişim Teknolojisi standartlarını yaratmak, ABD'nin hakim olduğu siber altyapılardan bağımsızlaşmasını sağlayacaktır.

Çin teknoloji standartlarının küresel olarak yayılımı, devlet destekli ihracatla güçlendirilmektedir. Çin bayraklı şirketler (Huawei veya ZTE gibi) Afrika'da geniş kapsamlı ulusal telekomünikasyon altyapılarının oluşturulmasında yıllardır hizmet vermektedir. Ayrıca, bazı otoriter yönetimlerin medya ve internet kontrolü konusunda Çin'den yardım aldıkları düşünülmektedir. Zaten Çin, uluslararası örgütlerde internet kontrolünü destekleyen bir tutum sergilemektedir. 2012 yılında Çin ve Rusya'nın

⁶³⁷ Zhang Yunling and Alan S. Alexandroff, A.g.m., pp. 193-194.

girişimiyle Uluslararası Telekomünikasyonlar Birliği (ITU)'nin düzenleyici rolünün internet alanına genişletilmesi başarılı olmuştur. Bu durum özel ve kar amacı gütmeyen sektörlerin temsil edildiği Bilişim Toplumu Dünya Zirvesi'nin (WSIS) pozisyonunu zayıflatmıştır.

Çin, özellikle gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerinde etkinliğini artırmak için çok taraflı forumları giderek daha fazla kullanmaktadır. G-20 platformunu kullanarak gelişen ekonomilerin uluslararası finans kurumlarındaki temsiliyetini artırmayı amaçlamaktadır. BRICS bünyesinde yükselen güçler arasında meydana getirilen koordinasyon, Çin'in inisiyatifiyle geliştirilen bölgesel forumlar ağıyla beraber bütünleştirilmiştir. Bu yapı Çin'in Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki profilini yükseltmektedir. Çin, kendi girişimleri olan Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Çin-Arap Devletleri Forumu ve Çin-CELAC Forumu (Latin Amerika) gibi oluşumları finansal açıdan da desteklemektedir. Bu tür faaliyetler geçmişte ABD ve AB'nin ortaklaşa kurduğu bölgesel forumları andırmaktadır. Buna ilaveten, Çin Davos Dünya Ekonomik Forumunu model alan Bo'ao Forumu gibi her yıl düzenlenen informal zirvelerde kendi çıkarlarını temsil etmeye çalışmaktadır. Bo'ao Forumu, Hu Jintao'nun 24 Nisan 2004 tarihinde ilk defa 'barışçıl kalkınma' düşüncesini tanıttığı platform olması açısından da simgesel bir önem taşımaktadır.

Kısacası, geniş altyapı projeleri ve yeni fonlama şemaları arasındaki bağlantılar düşünüldüğünde, Çin'in söz konusu paralel kurumsallaşma girişimlerinin gelecekte büyük bir etki yaratacağı muhakkaktır. Yeni kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın ana misyonu, bu bağlantıları kuvvetlendirmek olacaktır. Bölgelerarası ulaşım koridorlarının Asya'yı aşacak şekilde genişletilmesi, Çin'in çevresindeki ülkeler üzerinde diplomatik etkinlik kurmasına imkan sağlayabilecektir. CICA ve ŞİÖ gibi örgütler yoluyla yaratılan güvenlik işbirliği ile de Çin kapsayıcı bir rol tanımlamasına ulaşmaktadır. Çin, uluslararası para birimi ve finansal girişimleriyle şimdiden küresel finans ve para düzenini değiştirmeye dönük önemli adımlar atmıştır. Çin'in paralel mekanizmalarının bu alanda sağladığı rekabet ortamı, Batı para birimleri ve Batı liderliğindeki uluslararası örgütlerin baskın konumunu sarsmayı başarmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ULUSLARARASI TUTUMU

Çin'in bugünkü uluslararası tutumunu belirleyen temel faktör diplomatik etkinliği ve üstlendiği düzen inşa edici roldür. Bununla beraber Çin'in uluslararası sistemin değişiminde içeriden ve tedrici bir dönüşümü öngören yaklaşımı, barış içinde bir arada yaşama stratejisini anlamlı hale getirmekte ve gerekli kılmaktadır. Barış içinde bir arada yaşama, Çin'in diplomatik stratejisinin temelini oluşturan anayasal bir kavramdır.⁶³⁸ Materyal gücündeki yetersizlik ve henüz tam anlamıyla alternatif bir ideoloji üretememesi; ulusal birlik amaçlarıyla uyumlu bir diplomatik strateji geliştirme ihtiyacı; uluslararası sistemde yeniden konumlanırken alternatif düzen anlayışını henüz olgunlaştıramaması; eski BM sistemi ile birleştirilmiş minimalist bir düzen anlayışı ile yetinmek zorunda kalması; farklı bölgesel düzen önerilerine izin verecek bir uluslararası düzen versiyonu için çabalaması ve farklı uluslararası düzen anlayışlarına sahip büyük güçler arasında uluslararası güvenlik sorunlarını beraberce yönetme ihtiyacı gibi faktörler Çin'in barış içinde bir arada yaşamaya neden ihtiyaç duyduğunu açıklayan önemli sebeplerdir.

Esasen, barış içinde bir arada yaşama Çin'in ulusal politik sistemi ile uluslararası sistemde kendini yeniden konumlandırırken başvurduğu stratejiler arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Aynı zamanda mevcut BM sözleşmesi hükümlerinin alternatif bir yorumunu da yansıtmaktadır. Çin'in bu tür bir uluslararası düzen anlayışını benimsemesi askeri gücündeki yetersizliği ve uluslararası düzeydeki diplomatik ve politik etkinliğinin mahiyeti düşünüldüğünde elverişli bir işleve sahiptir. Barış içinde bir arada yaşama, çatışma yönetimi konusunda geniş bir politika koordinasyonuna ihtiyaç duyduğu gibi, farklı uluslararası düzen anlayışlarına sahip büyük güçler arasında küresel güvenlik meselelerini, doğal olarak, beraberce yönetecek bir sistemi de kendiliğinden önermektedir. Çin'in savunduğu uluslararası düzen programı, aynı zamanda, uluslararası hukukun mevcut hükümleri üzerine temellendirilmektedir. Gelişmekte olan

⁶³⁸ Liselotte Odgaard, "Peaceful Coexistence Strategy and China's Diplomatic Power", *The Chinese Journal of International Politics*, 2013, pp. 1-40.

Ülkelerin geliştirilmiş bölgeselleşme ve küresel güvenlik yönetiminin uzmanlaştırılması taleplerine uygun gelecek şekilde, mutlak egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerini merkeze almaktadır. İttifak kurmama ilkesini benimseyen Çin, parçası olduğu veya liderliğini yürüttüğü bir ittifak sisteminin yokluğunda, kendi dünya görüşüne dayanan uluslararası düzen programını ilerletebilmek ve yaygın bir destek sağlamak için ağırlıklı olarak BM temelli çok taraflı kurumlara yaslanmaktadır. Neticede, güvenlik meseleleriyle ilgili kurumlarda Çin'in giderek artan rolü ve BM Güvenlik Konseyi ortamında küresel güvenlik sorunları bağlamında sergilediği tutum ve savunduğu politikalara gelen destek, Çin'in uluslararası düzen anlayışına yönelik ilginin önemli bir göstergesidir.

ABD'nin askeri gücü karşısında görece zayıf bir pozisyonu temsil eden Çin'in uluslararası diplomatik ve politik etkinlik yoluyla ulusal çıkarlarını maksimize etme çabası, liberal entegrasyonist Batı'ya karşı koruyuculuk arayışında olan ülkelerin desteğini çeken çoğunlukla tamamlayıcı bir uluslararası düzen modelini ne sürmektedir. Güvenlik taahhütleri içeren ABD'nin ittifak temelli uluslararası düzen versiyonuna paralel bir yapı yaratarak, devletlerin uluslararası davranışlarını yöneten ilkeler üzerinde etkinlik kurmayı amaçlayan bu yaklaşım, BM sistemi altında inşa edilen bölgesel ve uluslararası kurumları önemsemektedir. Öte yandan, Çin'in barış içinde bir arada yaşama anlayışı ortak değerler temelinde genişletilmiş işbirliğini içermemektedir. Pekin, ortak çıkarları yeğlemekte; fakat devletlerin ulusal çıkarları çatıştığında kuvvet kullanımını engellemek için bireysel dış politika tercihleri ile yoğun uluslararası diyaloğun birleştirilmesi yoluyla, ulusal çıkarların takip edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Politika koordinasyonunun bu formu, devletlerin bireysel amaçlarına ulaşma konusunda yoğunlaşmalarına izin veren bir araç niteliğinde görülmekte; tek başına bir amaç olarak değerlendirilmemektedir.

Bu bağlamda barış içinde bir arada yaşama ile ulusal kimlik sorunları arasında var olan ikileme temas edilebilir. Tayvan, Güney Çin Denizi, Rusya'ya kontrolsüz Çin g ve Hindistan'la yaşanan *Ta Wang* (altıncı Dalai Lama'nın doğum yeri) anlaşmazlığı gibi konularda ulusal egemenlik talepleri ile barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin nasıl uzlaştırılacağı meselesi tartışmalıdır. Barış içinde bir arada yaşama, nihai bir amaç olmak yerine Çin üstünlüğünün restorasyonuna yönelen bir araç olarak

görülebilmektedir. Barış içinde bir arada yaşamamanın ilkeleri, Çin'e dış tehditlerden korunma imkanı sağlarken, ulusal birlik amaçlarına uygun uluslararası ortamı yaratmak için gerekli ekonomik ve askeri yeterliliğe ulaşma fırsatı sunabilir. Neticede, bu ilkeler uluslararası ilişkilerin daimi temelleri olarak görülmeyebilir. Kendi eski tarihsel büyüklüğünü geri kazanıp ABD ile boy ölçüşebileceği zamana kadar, söz konusu geçiş aşamasında, Çin'in amaçlarına hizmet edebilir.

Uluslararası politik çoğulculuğu savunmak, uluslararası barış ve istikrarı tehlikeye atmadan ulusal çıkarları koordine etmek, ulusal rejimlerin çoğulluğuna imkan vermek, ülkelerin kendi ulusal kalkınma amaçlarına odaklanmalarını sağlamak ve geliştirmekte olan ülkelerle politik dayanışmayı artırmak gibi amaçları gerçekleştirmeye yönelik benimsenen barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin (egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık ve içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda, barış içinde bir arada yaşama), Çin'in uluslararası düzen anlayışına nasıl tercüme edildiği meselesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Saldırmazlık ve içişlerine karışmama ilkelerinin kuvvet kullanımının şartla bağlanmasında esas alındığı görülmektedir. Ev sahibi ülkelerin rızası ve BM'nin yetkilendirmesine dayalı olarak, BM temelli bölgesel ve işlevsel örgütlerin onayı olmaksızın kuvvet kullanımına, Çin ilkesel olarak karşı çıkmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nde kuvvet kullanımı ile ilgili karar alma süreçlerinde, söz konusu kurumların uzmanlıklarına Çin'in özel bir önem ve değer atfettiği açık bir şekilde görülmektedir. Eşitlik ve karşılıklı fayda ilkeleri, egemen devletlerin politik otoriteleri bağlamında ülke ve içinde yaşayan insanlar üzerinde etkin kontrolü ve sosyo-ekonomik kalkınma konusunda her devletin kendi modelini tercih etme hak ve özgürlüğü bulunduğu temelinde bir diplomasi tarzıyla uluslararası düzen anlayışına tercüme edilmektedir. Egemenlik ve ülkesel bütünlük ilkesi ise uluslararası antlaşmaların mutlak egemenliğe dayanması esasına dayanan meşruiyetin kaynağını oluşturmaktadır.⁶³⁹

Dolayısıyla, Çin'in uluslararası düzen programı bir arada yaşama hedefine yönelik BM şemsiyesi altında ortak çıkarlar temelinde birleşen geliştirmekte olan ülkeler arasında politik koordinasyonun öngörüldüğü bir düzeni tasvir etmektedir. Bu anlamda ABD'nin düzen anlayışından oldukça farklıdır. Askeri, politik, ekonomik ve kültürel

⁶³⁹ Liselotte Odgaard, "Peaceful Coexistence Strategy and China's Diplomatic Power", A.g.m., 2013, p. 4.

dayanaklarıyla ittifak sistemi zemininde, ortak değerlere bağlı liberal devletler arasında işbirliğini esas alan entegrasyonist düzen modeli, Çin tarafından reddedilmekte ve meşruiyeti sorgulanmaktadır.⁶⁴⁰

Uluslararası düzeni sağlayan temel koşulların neler olduğu üzerinde düşünüldüğünde en temelde iki sorunun cevabı aranmaktadır. Birincisi, uluslararası anarşi koşulları altında devletlerin bekasının nasıl güvenli hale getirileceği, diğeriye devletlerin politik otonomilerinin temelini teşkil eden uluslararası anarşi koşulu varlığını korurken devletlerin çıkarlarını nasıl takip edeceğidir. Devletler sisteminin korunması kuvvet kullanımını, ülke ve içinde yaşayan insanların kontrolünü ve diğer politik topluluklarla yapılan antlaşmaları düzenleyen bir uluslararası düzen çerçevesini gerektirmektedir.⁶⁴¹ Bu bağlamda uluslararası düzenin temel koşulları kuvvet kullanımı, diplomatik etkinlik ve meşruiyet açısından incelenebilir. Kuvvet kullanımı, politik otonomiye kimin savunacağı ve diplomatik toplulukta kimin yer alacağı konusunda devletlerin söz sahibi olduğu uluslararası sistemde, barışın normal durum olarak tahkim edilmesini amaçlayan ilkeleri tanımlamaktadır. Diplomasi, kendi değerleriyle bağlantılı olarak uluslararası sistemin bütününe güç, amaç, entellektüel ve moral dürtüler yoluyla şekillendirilmesini ifade etmektedir. Kissinger, son zamanlarda daha çok düşünsel güç olarak ifadesini bulan entellektüel ve moral dürtülerin, en az diğer temel unsurlar kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.⁶⁴² Meşruiyet ise uluslararası düzenin diğer tüm aktörler gözünde meşru görülmesidir. Uluslararası meşruiyet, büyük güç tarafından önerilen uluslararası düzenin haklılık temelinde tasarlandığı konusunda devletlerin kolektif değerlendirmesine bağlıdır. Nihai anlamda antlaşmalar meşruiyeti sağlar ve teminat altına alır. Ancak bir ilkenin tüm devletler tarafından legal bir kural olarak kabullenilmesinden önce, devlet davranışları diplomatik topluluk tarafından rutin olarak kabul görme ve onaylanmaya tabi tutulur. Diğer bir ifadeyle etkinlik sadece statünün değil, bağlantıların da bir fonksiyonudur. Bir devlet için oyunun kurallarında etkin olabilmek müttefik ve ortak edinmekle mümkündür. En güçlü devlet dahi politikalarının sorumluluğu konusunda ortaklarını ikna etme ihtiyacı hisseder. Kısacası, uluslararası

⁶⁴⁰ Liselotte Odgaard, "Between Integration and Coexistence: US-Chinese Strategies of International Order", *Strategic Studies Quarterly*, Spring 2013, pp. 19-25.

⁶⁴¹ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1977, p. 66-67.

⁶⁴² Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York, Simon&Schuster, 1994, p. 17.

düzen kuvvet kullanımının düzenlenmesi ve sınırlandırılması, diplomatik etkinliğin yürütülmesi ancak meşru zeminde işletilmesi halinde mümkün olabilir. Çin'in mevcut kriterler ışığında uluslararası davranışına bu açıdan bakıldığında ılımlı, diyaloga açık, uzlaşmacı ve ilkesel bir tutum sergilediği ortaya çıkacaktır.

1. Çin'in Kuvvet Kullanımı

İran, Sudan, Myanmar, Libya ve Suriye gibi örneklerde BM Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlara bakıldığında, Çin'in kuvvet kullanımı konusunda egemenliğin korunması ve içişlerine karışmama temelinde askeri müdahalelere karşı çıkan ilkesel bir tutum benimsediği görülmektedir. Çin, çatışma çözümü amacıyla kuvvet kullanımına karşı çıkarken, diğer devletlerin içişlerine müdahale edilmesini şarta bağlamaktadır. Müdahale ancak uluslararası barış ve güvenlik tehdit altındaysa (tehdit açık bir şekilde ispat edildiyse) veya söz konusu devlet müdahaleyi onaylıyorsa meşru görülmektedir.

BM sistemi içinde Çin'in kuvvet kullanımı yaklaşımı, ABD ve Avrupa ülkelerinin çabalarıyla tezatlık teşkil etmektedir. Sivil ve politik haklarla ilgili bazı sözleşmeler, nükleer silahsızlanma ve kitle imha silahları gibi konularda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, Çin BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini kullanabilmektedir. Geçmişte İran'ın nükleer enerjinin barışçıl yollarla kullanımı hakkını desteklemiştir. Kasım 2011'de Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun raporuna binaen İran'a yaptırımların artırılması konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde cezalandırıcı karar alınmasını, Çin bloke etmiştir. Sonrasında ABD tek taraflı olarak bu yaptırımları uygulamıştır. Halbuki, ABD'nin bu tek taraflı uygulamasının hemen öncesinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun ilgili kurulunda, Çin ve ABD'li yetkililer sorunun diplomatik çözümüne destek vermeyi sürdüreceklerini ifade etmiştir. İran'ın yürütmüş olduğu nükleer programın barışçıl bir doğaya sahip olduğunu, uluslararası ortamda güven kazanmasını sağlayacak şekilde görüşülmesine imkan veren kararı onaylamıştır.⁶⁴³ İran örneğinde görüldüğü üzere, Çin kuvvet kullanımında güç politikasının olumsuz sonuçlarını engellemek adına, sürekli diyalogu içeren yavaşlatılmış bir süreci desteklemektedir. Nitekim, Türkiye ve Brezilya'nın takas

⁶⁴³ Rodolfo Quevenco, "IAEA Board Adopts Resolution on Iran", *IAEA Staff Report*, 18 November 2011. <http://www.iaea.org/newscenter/news/2011/iran-resolution.html>.

anlaşması için Tahran'la görüşmelere başlamaları, Çin'in ılımlı ve uzlaşılı yanlısı tavrını destekleyen önemli bir faktör olmuş ve zaman içinde ABD de zorlayıcı yaklaşımını terk etmek zorunda kalmıştır.

Sudan örneğinde, Sudan hükümeti ile karşıt gruplar arasında barış görüşmelerinin sürdürülmesini desteklemiş, Afrika Birliği ve BM'nin barışı koruma çabalarına katkı sağlamıştır. Sudan Hükümeti'nin, Batı Darfur bölgesinde çatışan Arap grupların silahsızlandırılmasında başarısız olması durumunda BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım uygulama kararına yönelik oylamada, Çin çekimser kalmıştır. Çin, Sudan'a yönelik tehditkar ve zorlayıcı önlemler alınmasının krizin çözümüne yardımcı olmayacağını, durumu daha da kötüleştireceğini savunmuştur.⁶⁴⁴ Bununla beraber Çin, Afrika Birliği'nin barışı koruma misyonuna desteğini gösterirken, BM'nin barışı koruma misyonuna karşı çıkmış, Sudan Hükümeti'nin bu konuda rızasının alınması şartını öne sürmüştür. Bu anlamda Sudan'daki mevcut BM gücünün Darfur'u içine alacak şekilde genişletilmesi konusundaki oylamada çekimser kalmıştır. Çin, bu konuda öncelikle Afrika Birliği'nin rol oynaması gerektiğini savunmuş ve Sudan Hükümeti'nin rızası olması durumunda sürecin BM gücüne bırakılabileceğini önermiştir. Nitekim, zaman içinde Çin'in Darfur krizi konusunda savunduğu görüş BM Güvenlik Konseyi'nde ağırlık kazanmış; 2007 yılında BM-Afrika Birliği ortak gücü müdahale için yetkilendirilmiştir. Ancak ondan sonra BM misyonu Güney Sudan'da barışın konsolidasyonu amacıyla görevlendirilerek, Güney Sudan'ın 9 Temmuz 2011'de bağımsızlığını kazanması sağlanmıştır.

Çin, Myanmar örneğinde de BM müdahalesine karşı çıkmıştır. Bunun yerine Myanmar'ın otoriter rejimi ile karşıt lider Aung San Suu Kyi arasında BM özel temsilcisi vasıtasıyla barış görüşmelerinin sürdürülmesi çabalarını desteklemiştir. Çin, politik diyalogun ilerletilmesi için sabırlı olmak gerektiğini, diyalog sürecine dışarıdan yapılacak baskıların durumu daha da kötüleştireceğini ileri sürmüştür. 2007 yılında ABD'nin öncülüğünde Myanmar Hükümeti'nin insan hakları durumunu eleştiren karar tasarısı, Çin tarafından veto edilmiştir. Çin, Güneydoğu Asya'da barış, istikrar ve kalkınmaya yönelik bölge devletlerinin katkıları konusunda özellikle ASEAN'nin yaptığı tavsiyelere, Myanmar rejiminin kulak vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

⁶⁴⁴ "China's Report on the Sudan Issue, UN Threatens Sanctions Against Sudan Over Darfur Crisis", *People's Daily*, 31 July 2004.

Diğer bir örnek Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturmaya dönük BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 no'lu kararına Çin'in verdiği tepkidir. Çin, burada veto etmek yerine çekimser kalarak Afrika Birliği, İslam Konferansı Örgütü ve Arap Ligi'nin ortak tutumuna ters düşmek istememiştir. Söz konusu karar, 10 lehte oy ve 5 çekimser oyla beraber sivillerin korunması için tüm gerekli önlemlerin alınması yönünde BM'yi yetkilendirmiştir.⁶⁴⁵ Ancak, NATO'nun bu kararı geniş bir şekilde yorumlamasını da eleştirmiştir. Nitekim, bu tür Güvenlik Konseyi kararları konusunda Çin'in gösterdiği isteksizlik, Arap Ligi tarafından Suriye Devlet Başkanı Beşer Esad'ın istifasını öngören barış planını veto etmesiyle yeniden kanıtlanmıştır.⁶⁴⁶ Çin, bu karar tasarısını açık bir şekilde Suriye'nin egemenliğinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Ancak, Şubat 2012'deki ilk vetonun hemen ardından Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhai Jun, Arap Ligi'nin Suriye krizine politik çözüm üretme konusunda arabuluculuk çabalarına Çin'in destek verdiğini söylemiştir. Yani, Arap Ligi çerçevesinde ve Arap Ligi tarafından politik çözüm için getirilecek önerilere açık olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁷ Ne var ki, Temmuz 2012'de barışı koruma yaptırımlarını içeren ikinci karar taslağı da Çin tarafından veto edilmiştir. Çin, bölgesel örgütler yerine BM'nin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere karar vermede ve çatışma yönetimini uygulamada liderlik rolü oynamasına karşı olduğunu net bir şekilde göstermiştir. Çin'e göre bölgede barış ve istikrarın teminat altına alınmasında liderlik rolü, BM sistemi altında yetkilendirilmiş olan bölgesel örgütlere ait olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, bölgesel güvenlik yönetimi konusunda nihai karar vermede birincil sorumluluk komşu devletlerin önceliklerine bağlı olmalıdır. Buna ilaveten, önerinin sadece Arap Ligi tarafından desteklenmesi ve diğer bölgesel kurumlardan yeterli desteği görememesi, temsil gücünü zayıflatmış ve Pekin'de ağırlık yaratamamıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nde, özellikle Libya ve Suriye örneklerinde Çin'in farklı bir tutum sergilemesi elbette dikkat çekicidir. Çin, bu tutumuyla BM'deki 193 ülke içinde Suriye karar tasarısına karşı çıkan sadece 12 devletten biri olmuştur. Ancak,

⁶⁴⁵ "Security Council Approves 'No-Fly Zone' Over Libya, Authorizing 'All Necessary Measures' to Protect Civilians, by Vote in Favour with 5 Abstentions", UN press release, 17 March 2011. <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>.

⁶⁴⁶ "Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League's Proposed Peace Plan", UN press release, 4. February 2012. <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm>.

⁶⁴⁷ "China Supports Arab League's Proposal for Syria", *CBS News*, 18 February 2012.

Suriye vetosu sonrası ABD'nin yaptığı gibi Çin'i BM sisteminin işletilmesinin önünde ciddi bir risk olarak göstermek de doğru olmaz.⁶⁴⁸ Çin'in Suriye vetosu, Güvenlik Konseyi oylamaları tarihinde sadece sekizinci vetosudur. Dolayısıyla, Çin'in tarih içinde BM'de aldığı tutum, çok net bir şekilde, uluslararası ilişkilerde BM'nin oynadığı belirleyici rolün sürdürülmesi yönündedir.⁶⁴⁹ Ancak, BM'nin oynayacağı rolün gelecekte nasıl şekilleneceği meselesindeki belirsizlik, Suriye konusunda ABD ve Çin arasında ortaya çıkan yorum farkında kendisini göstermiştir.

Çin, BM sistemi dışında da çatışmaları yönetmek için kuvvet kullanmama politikasını benimsemiştir. Çin, 1949 yılından itibaren dahil olduğu 23 ülkesel anlaşmazlıktan sadece 6'sında kuvvet kullanmıştır.⁶⁵⁰ Bunlardan Hindistan ve Vietnam ile olan anlaşmazlıklar dikkat çekici bir şekilde şiddet içermiş; Sovyetler ile olan anlaşmazlık ise nükleer risk taşıyan bir savaş olmuştur. Fakat hiçbiri geniş topraklar ele geçirmek veya istila etmek amacıyla yönelik olarak vuku bulmamıştır. Her biri kendi içinde mantığı olan ve sınırlı çatışmalardır. 1980'lerden itibaren Çin'in gücündeki kayda değer yükselişe rağmen, kuvvet kullanımının sıklığında bir artış yaşanmamıştır. Çin'in komünist dönemde bile dışsal kuvvet kullanımının neredeyse tamamı sınır sorunları ve egemenliği ile ilgilidir.⁶⁵¹ Bununla beraber Soğuk Savaş'tan tevarüs eden 17 ülkesel anlaşmazlığın 15'i barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmuştur. Pekin, kuvvet kullanımından kaçınmak için diyalog ve müzakere yoluna başvurmuştur. Barış ve istikrarı korumak adına bazı tavizleri de içerecek şekilde, tarafların ulusal çıkarlarını takip etmelerine izin verecek bir yaklaşım benimsemiştir.⁶⁵² Sınır anlaşmazlıklarının çözümünde etkin kontrol hakkında ısrarcı olarak legal ilkelere kilitlemek yerine, sorunun politik ve pratik boyutlarına odaklanarak zaman içinde başarılı olmuştur. Bu tür bir yaklaşım anlaşmazlık içindeki devletler arasında en azından yakınlaşma sağlayabilmektedir. Nitekim sadece yakınlaşmanın ötesinde 21 Temmuz 2008'de 40 yılı aşkın bir süredir devam eden Çin-Rusya sınır anlaşmazlığı, tamamen ve kalıcı bir

⁶⁴⁸ Melissa Bell, "UN Syrian Resolution: Which Countries Voted No", *Washington Post*, 16 February 2012.

⁶⁴⁹ Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, vol. 82, no. 1, 2006, p. 91.

⁶⁵⁰ M. Taylor Fravel, "Power Shifts and Escalation: Explaining China's Use of Force in Territorial Dispute", *International Security*, vol. 32, no. 3, 2008, p. 44.

⁶⁵¹ Alastair Iain Johnston, "China's Militarized Interstate Dispute Behavior, 1949-1992: A First Cut at the Data", *China Quarterly*, no. 153, 1998, pp. 28-29.

⁶⁵² M. Taylor Fravel, "Regime Insecurity and International Cooperation: Explaining China's Compromises in Territorial Disputes", *International Security*, vol. 30, no. 2, 2005, pp. 46-83.

şekilde çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁵³ “Düşük yoğunluklu çatışma” olarak nitelenebilecek Çin-Hindistan sınır anlaşmazlığı konusunda, taraflar 2003-2007 yılları arasında görüşmeleri sürdürmüş; nihai çözümü ise ileriki bir tarihe bırakmıştır.⁶⁵⁴ Butan’la var olan sınır sorunlarıyla ilgili görüşmeler ise devam etmekte olup, Çin-Butan sınırı Butan Hükümeti tarafından kapalı tutulmaktadır.

Çin’in ülkesel anlaşmazlıkların⁶⁵⁵ çözümünde benimsediği pratik, zaman zaman tavizkar ve yapıcı yaklaşımı, çok daha çetrefilli bir konu olan deniz anlaşmazlıklarında dahi belli bir mesafenin alınmasına katkı sağlamıştır. Tayvan, Vietnam ve Filipinler gibi Güneydoğu Asya ülkelerinin taraf olduğu Güney Çin Denizi anlaşmazlığında, 2002 yılında çözüme dayanak olabilecek bir formülde anlaşmaya varılması, hafife alınmayacak önemli bir gelişmedir. Nitekim, deniz sorunlarıyla nasıl baş edileceği meselesi sanıldığığının aksine çok daha zor ve aynı zamanda uluslararası hukuk açısından da görece yeni bir konudur.

Halihazırda, Çin’in Güney Çin Denizi’ne yönelik politikası barış içinde bir arada yaşama, caydırıcılık ve aktif savunma yaklaşımına dayanmaktadır. Çin’in amacı özellikle ABD ve Japonya’yla çatışan ulusal çıkarlarını tırmandırmadan uyumlu hale getirmektir. Pekin’in temel stratejik hedefi; güven uyandıracak hukuki yaptırım ve askeri varlığı ile egemenliğini korumaktır. Pekin’in askeri modernizasyonu savunma amacına yönelik “erişimi engelleme” esasına dayanmaktadır. Çin, kendi sınırları dışında kuvvet kullanımı konusunda istekli değildir. Ancak, ulusal çıkarlarını takip etme konusunda yalnız başına hareket etme hakkını da vurgulamaktadır. Çin’in ittifak sistemine sahip olmaması ve temsil ettiği nispi zayıflık, sınırları ötesinde askeri güç projeksiyonunda bulunması durumunda doğacak çatışma ihtimalini göze alamıyor olmasından kaynaklanabilir. Bu anlamda Çin’in doğası gereği barışçıl olduğunu iddia etmek, tarihsel verilerle tenakuza düşmek olur. Fakat Çin’in kuvvet kullanımı konusunda genel olarak pragmatik ve sınırlı bir yaklaşım benimsediği de

⁶⁵³ Umut Bekcan, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2013, s. 76.

⁶⁵⁴ Liselotte Odgaard, *China and Coexistence: Beijing’s National Security Strategy for the Twenty-First Century*, Washington, Woodrow Wilson Center Press, 2012, pp. 112-124.

⁶⁵⁵ Ülkesel anlaşmazlık, iki veya daha fazla devletin bir kara parçasının kontrolü ve mülkiyeti üzerinde çatışan iddialara sahip bulunmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama adaları içermekle beraber, münhasır ekonomik alanlar üzerindeki deniz sınırı anlaşmazlıklarını dışarıda tutmaktadır. Paul K. Huth and Todd L. Allee, *The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 298.

unutulmamalıdır. Daha spesifik söylemek gerekirse, Çin'in kuvvet kullanımını, öncelikle stratejik çevresi üzerinde etkinlik ve kontrol kurmak veya güvenliği sağlamak amacıyla, genellikle de görece üstünlük kazandığı zamanlarda uygulamaktadır.⁶⁵⁶ Bu anlamda, bugün için, Pekin ihtilafli alanlarda acil çözüme dönük baskı yapmaktansa, komşu ülkelerle ilişkilerini dengede tutarak bölgesel varlığını genişletmek istemektedir. Pekin'in bu politikayı yürütürken karşılaştığı en ciddi handikap ise milliyetçi retorikğin yarattığı komplikasyonlardır.

2. Çin'in Diplomatik Etkinliği

2.1.Çin'in Diplomatik Etkinliğinin Kaynakları

Çin'in diplomatik gücünün kaynakları ve geleceği konusunda farklı görüşler öne sürülse de, Çin'in diplomatik etkinliğinin askeri ve ekonomik gücünden bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda ortak bir görüş hakimdir. Elbette bu analizi yapabilmenin bazı zorlukları bulunmaktadır. Diplomasinin tanımı farklılık gösterebildiği gibi, diplomasinin unsurlarıyla ekonomik ve askeri alanlarda hüküm süren devlet davranışlarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak neredeyse imkansızdır. Belki de daha önemlisi, diplomatik etkinlik ekonomik ve askeri etkinlikle beraberce değişebilmektedir. Yani, devlet davranışındaki değişimlere atıfta bulunurken 'diplomatik etkinlik' bahis konusu olduğunda, diğer kaynaklara nazaran daha dikkatli bir analize ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan, "artan diplomatik etkinlik" ifadesini problemli görenler, diplomatik etkinlikteki herhangi bir artışın esasen diğer politika kümelerinin bir neticesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁵⁷ Dolayısıyla, ekonomik ve askeri etkinliğin nasıl ilave sonuçlar doğurduğunu hesaplamak, diplomatik etkinliği bağımsız tartışmaktan daha anlamlı bulunmaktadır.

Yapılan bu uyarıyı akılda tutmak kaydıyla, diplomatik etkinlik nosyonunu tamamen reddetmek yerine, Çin'in yeteneklerinin farklı diplomatik sorun alanlarında nasıl etkinliğe dönüştürüldüğünün incelenmesi daha mantıklı görünmektedir. Bu durumda Çin'deki içsel tartışmanın dış politikayı ve diplomatik etkinliğini nasıl

⁶⁵⁶ Michael D. Swaine and Ashley J. Tellis, *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present, and Future*, Santa Monica, RAND, 2000, p. 65.

⁶⁵⁷ Ye Zicheng and Zhang Qingmin, "China's Contemporary Diplomacy", *Diplomacy in a Globalized World: Theories and Practices*, (ed.) Pauline Kerr and Geoffrey Wiseman, New York, Oxford University Press, 2013, pp. 282-299.

belirlediği, Çin'in etkinlik kurmaya çalıştığı devletlerin taşıdıkları dış politika amaçlarının Çin'in politikaları üzerindeki geri dönüşümü ve Çin'in diplomatik etkinliğini artırmak için kullandığı farklı mekanizma ve forumların detaylı incelenmesi gibi hususların değeri daha belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır.⁶⁵⁸

Her şeyden önce Çin'in büyüyen diplomatik varlığı, dünya genelinde diplomatik etkinliğini uygulamada nasıl bir dönüşüm geçirdiğini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Ancak, çok taraflı kurumlar ve askeri diyaloglar bir yana bırakılacak olursa, Çin'in ekonomik gücü elbette diplomatik etkinliğinin altında yatan ana kaynaktır. Sonuçta, Çin'in artan ekonomik gücü sebebiyle benimsediği politik tercihlerin büyük güçler tarafından görmezden gelinmesi artık mümkün değildir. Çin'in dünya ekonomisi üzerindeki derin etkisinin sağladığı söz hakkı görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Yabancı yatırım sermayesi, dış yardım fonları ve ticaret anlaşmaları gibi unsurlar, Çin'in dünya sahnesindeki görünürlüğünü artıran araçlar sağlamaktadır. Çin'in davranışlarındaki ölçek genişlemesi, diplomatik tercihlerinde yaşanan stratejik dönüşümün bir eseridir. Önceleri sosyalist inanç sistemine bağlı kalarak sadece sol grupları desteklemekle yetinirken, yeni diplomasi anlayışında büyük güç yönetimi, bölgeselcilik, kalkınma ve çok taraflılık gibi faktörlere vurgu yaparak mevcut büyük güçlerle pragmatik işbirliğini esas almaktadır. Materyal gücündeki yükselişe, politik gündemine yönelik artan kabulleniş ve saygı eklenince, Çin'in daha fazla ciddiye alınan bir güç olması sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁹

Diğer taraftan, Çin'in artan yeteneklerinin diplomatik etkinliğine ne ölçüde yansıdığı konusunda şüphelere yol açan sebepler de bulunmaktadır. Doğu Asya bağlamında, Çin;

- güvenli bir bölgesel düzen inşa etmek,
- ekonomik entegrasyonu desteklemek,
- yükselişinin barışçıl olacağı konusunda komşularına güvence vermek

⁶⁵⁸ Xu Xin, "A Dialectic of Multipolarity and Multilateralism: China's Regional Security Practice in the Age of Globalization", *Managing Globalization: Lessons from China and India*, (ed.) David Kelly, Ramkishan Rajan and Gillian Goh, Singapore, World Scientific, 2006, pp. 245-284.

⁶⁵⁹ Yasuhiro Matsuda, "How to Understand China's Assertiveness since 2009: Hypotheses and Policy Implications", Center for Strategic and International Studies, April 2014.

- ve kendisini çevrelemeye dönük tasarlanan koalisyonları engellemek gibi kaygılarla uzun süredir meşguldür.

Her ne kadar bu amaçları takip etmek için gerekli imkanlar açısından bir genişleme yaşamış olsa da, bu amaçların kapsamına kıyasla komşuları üzerindeki etkinliği nispeten sınırlı görülebilir. Çin'in diplomatik etkinliği halen daha çok şu faktörlere bağlı gibidir:

1. Çin'in politik tercihlerine yönelik artan duyarlılığı temin eden gelecekteki önemine dair bölgesel beklentiler,
2. Tayvan başta olmak üzere ülkesel sorunlarda, Doğu Asya devletlerinin politikalarını şekillendirmede gösterdiği görece başarı,
3. Artan ekonomik entegrasyon sayesinde, Çin'in yükselişi konusunda tamamen ortadan kalkmasa da dindirilmiş kaygılar,
4. Doğu Asya ülkelerinin Çin karşıtı koalisyona katılma konusunda gösterdikleri ilgisizlik.

Tüm bu diplomatik kazanımlar önemli olmakla beraber, Çin'in etkinliğini sınırlandıran bazı hususlar varlığını korumaktadır. Çin'in potansiyel askeri tehdit algılaması, komşularına yönelik güvence verme çabalarının etkisini azaltmaktadır. Diğer devletler ekonomik karşılıklı bağımlılığın kırılabilirliği beslediği yönünde kaygılar taşımaktadır. ABD ve Çin'in Doğu Asya rekabeti, bölge ülkelerine dengeleme seçeneği sunmaktadır. Çin merkezli bölgesel güvenlik düzenine yönelik bölge devletlerinin ilgisindeki belirsizlik devam etmektedir. Dolayısıyla tüm bu faktörler, Çin'in diplomatik etkinliği açısından temel bir paradoksun altını çizmektedir. Çin, diplomatik etkinliğindeki başarıyı komşularına barışçıl yükseleceği konusunda verdiği güvenceyle elde etmiştir. Eğer gelecekte daha fazlasını talep ederse, güvence verme stratejisinin akıbeti tehlikeye girebilir. Böylece etkinliği tamamen ortadan kalkabilir.⁶⁶⁰

Medeiros'un güvence verme paradoksu olarak ifade ettiği bu durumun, Çin'in tutumundan mı yoksa uluslararası sistemin yapısından mı kaynaklandığı sorusu önem arz etmektedir. Her iki açıklama için de çeşitli nedenler bulunabilir. Ancak, diğer

⁶⁶⁰ Evan S. Medeiros, "The New Security Drama in East Asia: The Responses of US Allies and Security Partners to China's Rise", *Naval War College Review*, vol. 62, no. 4, 2009, pp. 37-52.

devletlerin yükselen güçler karşısında duydukları korku, uluslararası ilişkiler açısından çok eski ve temel bir gerçekliktir. Dolayısıyla, bu husus, bugünkü Çin'in yükselişini ayrıcalıklı kılan bir özellik sayılamaz. Esas önemli olan nokta, Çin'in bu korkuyla nasıl baş edeceği, geliştirdiği strateji ve pratiklerle 'barışçıl yükseliş' tezini inandırıcı kılıp kılamayacağıdır. Eğer bunu başarabilirse, Çin gerçekten yükselen güçler arasında ayrıcalıklı bir konum elde edebilecektir. Çin'in uluslararası sistemde arzuladığı değişimi gerçekleştirmesi öncelikle ve büyük ölçüde buna bağlıdır.

Çin'in diplomatik etkinliğinin geleceğine dair öne sürülen bu kaygılar önemli bir gerçekliği yansıtıyor olsa da, Çin'in özellikle BM Güvenlik Konseyi bağlamında sergilediği diplomatik tutumu düşünüldüğünde daha farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. Çin, mevcut ilkelerin yorumlanmasında izlediği diplomasi tarzıyla farklı bir uluslararası düzen vizyonu arayışında olduğunu belli etmektedir. Çin'in savunduğu ilkeler gün geçtikçe daha da belirgin hale gelmektedir. Çin, caydırıcılık amacı dışında askeri kuvvet kullanımına açık biçimde karşı çıkmaktadır. Zorlama yerine ikna ve müzakereyi tercih etmektedir. Devlet egemenliğini, politik ve sivil hakların korunmasından daha üstün tutmaktadır. Tüm hükümetlerin, vatandaşlarının eşit temsilcisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü kuvvetlendirilmelidir. Bölgesel barış ve güvenliğe yönelik varsayılan tehditlere karşı değerlendirme ve eylemde bulunma yetkisi bölgeselleştirilmeli ve uzmanlaştırılmalıdır. Tüm bu ilkeler ışığında öngörülen yeni düzen anlayışı, Çin'e uluslararası sistemde önemli bir rol yüklemekte; bu ilkeleri destekleme çabaları da artan diplomatik etkinliğinin göstergesi olmaktadır. Çin, bu yöndeki politikalarıyla BM Güvenlik Konseyi üyelerinin neredeyse yarıya yakınından destek sağlamaktadır.

Sahip olunan yeteneklerin (ekonomik ve askeri) diplomatik etkinliğe nasıl transfer edildiği konusundaki tartışmada, ilave açıklayıcı bir faktör de Çinli diplomatların temsil ettiği yeteneklerdir.⁶⁶¹ Diplomatların, Çin'in düşünsel gücünün önemli bir parçası olduğu; ulusal amaçların tanımlanmasında ve strateji ve politikaların verimli bir şekilde uygulanmasında merkezi şahsiyetler oldukları unutulmamalıdır. İngilizceyi mükemmelen konuşan, buldukları ülkelerde medyayı ustaca kullanan ve halkla ilişkilere önem veren, önemli gördükleri ülkelere yaptıkları ziyaretler ve

⁶⁶¹ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 125.

diplomatik hareketlilik açısından son derece dinamik olan nitelikli ve profesyonel yeni bir beşinci nesil diplomatlar ekibinin varlığından bahsedilebilir. *Çinli Büyükelçiler* kitabının yazarı eski bir dışişleri yetkilisi olan Xiaohong Liu'nun, bu yeni neslin özellikleri konusunda işaret ettiği hususlar oldukça bilgilendiricidir. Liu'ya göre; pek çoğu kırklı yaşlarda önemli sorumlulukları üstlenmiş Çinli diplomatlar, Dışişleri Bakanlığı'nın belki de şimdiye kadar yetiştirdiği en yetenekli ekiptir. Politik olarak özgür ve donanımlı; profesyonel anlamda ise sadece yabancı dil bilen değil, aynı zamanda sosyal bilimlerde de eğitim görmüş ilk nesildir. Büyük çoğunluğu uluslararası ilişkiler alanında üst düzey diplomaya sahip; dünyayla ilişkilerinde yeni perspektifler ve araçlar geliştirebilecek kabiliyettir.⁶⁶²

Her ne kadar bu yetenekleri ölçmede bazı zorluklar bulunsa bile, Çin'in BM platformunda gösterdiği başarı, yürüttüğü güvence verme kampanyaları ve sert güç unsurlarını içeren kapasitesini tamamlayıcı faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, diplomatların sahip olduğu donanım ve yeteneklerin payı ihmal edilemez.⁶⁶³ Yükselen güç, korku yaratmayı ve kendisine karşı koalisyonların oluşmasını engellemelidir. Kendisine karşı dengeleme değil, peşine takılmak üzere ardıcılık (bandwagoning) davranışını yaratmak ister. Esasen 'barışçıl yükseliş' veya 'barışçıl kalkınma' kavramı da bunu amaçlamaktadır. Çin'in merkezi dış politika fikirlerini ifade etme gücü ve yaygınlaştırma kapasitesi giderek arttığı gibi, mümkün olduğunca çekici ve güvence veren bir yaklaşım da tasarlanmaya gayret edilmektedir.⁶⁶⁴ Bu anlamda, Çin'in farklı ve yeni bir uluslararası düzen geliştirme çabaları diplomatik etkinliğinin ayrılmaz bir parçası sayılmak zorundadır.

Çin'in diplomatik etkinliğindeki artış konusunda dikkat çekilmesi gereken bir başka husus, Çin'in diplomatik yükseliş döneminin özellikle 11 Eylül sonrası ABD politikalarının diplomasiden uzaklaşarak, zorlayıcı politikalara yöneldiği bir döneme denk düşmesidir. Çin'in yükselen yeteneklerinin yanında, bu önemli değişkenin Çin'in etkinliğini artırıcı bir fırsat penceresi sunduğu inkar edilemez. Dolayısıyla, Çin'in diplomatik etkinliği değerlendirilirken ABD'nin diplomasi tarzındaki değişimle beraber

⁶⁶² Xiaohong Liu, *Chinese Ambassadors*, Seattle, University of Washington Press, 2001, pp. 203-204.

⁶⁶³ Phillip C. Saunders, *China's Global Activism: Strategy, Drivers, and Tools*, Washington, Institute for National Strategic Studies, 2006, pp. 19-20.

⁶⁶⁴ Jia Qingguo, "Peaceful Development: China's Policy of Reassurance", *Australian Journal of International Affairs*, vol. 59, 2005, pp. 492-507.

analiz edilmesi önem arz etmektedir. İki güçten birinde meydana gelen bir tutum değişikliği, diğerini etkileyebilmektedir.

2.2.Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki Konumu ve BM Reformu

Çin'in diplomatik etkinliğinin en net biçimde ortaya çıktığı ana platform hiç şüphesiz BM Güvenlik Konseyi'dir. Mao liderliğinden Xi Jinping'e kadar geçen dönemde, Çin'in BM diplomasisi genel dış politikasıyla uyumlu bir şekilde dönemsel olarak farklılaşmıştır. 1971 yılında Çin'in BM'deki sandalyesini geri kazanmasından itibaren BM'nin güvenlik ve kalkınma faaliyetlerine katılımı 1971-1991 yılları arasındaki dönemde pasif ve seçici olarak nitelenebilirken, 1991'den günümüze ise köklü ve yapıcı bir aktif katılım şeklinde tanımlanabilir.⁶⁶⁵ Bu dönemsel farklılaşmaya rağmen değişmeyen en önemli husus, BM'nin Çin'in çok taraflı diplomasisinin merkezinde yer aldığı gerçeğidir. BM Güvenlik Konseyi'ni sistem içinden ayarlamalar yapmak için ana platform olarak görmektedir. Çin, veto gücünü kullanma konusunda genel olarak isteksiz davranmaktadır.⁶⁶⁶ Formel bütünlüğü bozmamak adına yumuşatılmış çözüm önerileri sunarak etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Güvenlik Konseyi'ndeki konumu itibariyle Çin'i gündem belirleyen bir ülke olarak nitelemek zordur. Bunun en temel sebebi Rusya dışındaki daimi üyeler olan ABD, İngiltere ve Fransa'nın Güvenlik Konseyi meselelerinde çoğunlukla beraberce oy kullanmalarındır. Ancak, Çin'in karara kavuşturulabilecek örnek olayları gündeme taşıması istediği sonuçları elde etmesini kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda diplomatik etkinliği daha çok ilkesel tutumu ve oylamalarda diğer üyelere destekten kaynaklanmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nde Çin'in "kendine özgü" izlediği diplomasi tarzını yansıtması bakımından, 2003 yılında gündeme gelen Irak'a yönelik operasyon konusu son derece ilginçtir. Pekin, 8 Kasım 2002 tarihinde Irak'la ilgili "ciddi sonuçlar" ifadesini içeren 1441 no'lu kararını desteklemiştir. Bu karara göre; Saddam Hüseyin yönetiminin BM'nin görevlendirdiği silah denetçileriyle işbirliğine tam anlamıyla uymaması durumu ortaya çıkarsa, Irak'a yönelik kuvvet kullanımı yeniden değerlendirilebilecektir. Nitekim Bağdat'ın yeterince işbirlikçi davranmadığı görüşüne

⁶⁶⁵ Zhang Guihong and Feng Yuqiao, "China's UN Diplomacy: 1971-2011", *Strategic Analysis*, vol. 35, no. 6, 2011, pp. 973-981.

⁶⁶⁶ Trevor House and Roy Levy, "Energy Security and China's UN Diplomacy", *China Security*, vol. 4, no. 3, 2008, p. 66.

binaen, Bush yönetimi Ocak 2003'ten itibaren kuvvet kullanımını yetkilendirmek üzere açık bir karar için Çin ve diğer BM Güvenlik Konseyi üyelerine baskı yapmaya başlamıştır. Pekin, esasen egemenliğe karşı dış müdahale konusundaki net tavrı ve istikrarsızlık kaynaklı terörizmin yayılması tehlikesi gibi sebeplerle Irak'a yönelik kuvvet kullanımına istekli değildir. Bu yüzden söz konusu karar tasarısına lehte oy kullanmasına rağmen, tam da BM Güvenlik Konseyi'nin dönem başkanlığını yürüttüğü bir sırada, kararın ilkesel bir tutumu yansıtmamasına da özen göstermeye çalışmıştır. Çin, konu hakkındaki nihai kararın kendi dönem başkanlığından sonraya ertelenmesine çabalamıştır.

Diğer taraftan, Çin karşılayıcı (countervailing) stratejik bir değerlendirme yaparak Washington'dan ayrı düşmenin çıkarına olmayacağını görmüştür. Çünkü ABD, Irak'ta zafer kazanması durumunda dünyanın en zengin petrol rezervlerinden birinin üzerinde konuşlanma imkanı bulacaktır. Çin ise giderek enerji ithalatına bağımlı hale gelmekteydi. Dolayısıyla, Pekin liderliği ABD'nin Irak'taki savaşı kazanması beklentisi içinde Washington'la ters düşmeden, işbirlikçi bir görüntü sergilemek suretiyle sonuçta kazançlı bir pozisyon elde etmeyi planlamıştır.

Ancak Pekin'in başarısı bu stratejik değerlendirmenin ardından izlediği diplomatik taktikte gizlidir. Çin, o sırada BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Pakistan'ı müttefik olmaya ikna ederek, ABD'nin ikinci karar tasarısını desteklememesi için harekete geçirmiştir. Çin, uyguladığı bu taktikle kendi pozisyonunu önemsiz göstermeyi hedeflemiş ve Bush yönetiminin Çin'in Güvenlik Konseyi'ndeki desteğinin yetersiz kalacağını düşünerek oylamadan vazgeçmesini ummuştur. Bu ince planlanmış stratejik taktik, Pekin'in Washington'a doğrudan karşı oy kullanmasını gereksiz hale getirmiş; Bush yönetiminin ikinci bir karar olmaksızın "ciddi sonuçlar" ifadesine dayanarak BM'nin kuvvet kullanımını onayladığını iddia etmesine yol açmış ve sonrasında Çin'in de bu kararın Irak'a karşı kuvvet kullanımını açık bir şekilde yetkilendirmediğini söylemesine imkan vermiştir.⁶⁶⁷ Neticede, Çin karşı karşıya kaldığı diplomatik dilemmayı son derece başarılı bir şekilde yönetmiştir. Hem ABD ve kendisi arasında kalan Pakistan'ı yanına çekmeyi başarmış; hem ABD'ye doğrudan zarar vermediğinden

⁶⁶⁷ David M. Lampton, *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008, p. 18.

misilleme yapmasına imkan tanımamış; hem de egemenlik ve dış müdahale konusundaki ilkesel tutumundan taviz vermemeyi aynı anda başarabilmiştir.

Çin BM sistemi bağlamında eşit egemenlik, kolektif güvenlik ve büyük güçler arasında uzlaşa temelinde bir yaklaşımı benimsemektedir. BM'nin geleceği konusunda ise özellikle Hu Jintao ile birlikte yüksek sesle dile getirilmeye başlanan ahenkli dünya, uluslararası demokrasi ve küresel yönetim gibi düşünceleri destekleyerek, BM'nin yeni ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır. Çin açısından temel belirleyici faktör, ulusal çıkarları ile uluslararası sorumluluklar arasındaki hassas dengenin mutlak surette gözetilmesidir. BM reformu konusunda, Çin'in pozisyonu ve görüşlerinin gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunun çıkarlarını gözettiği iddiasındadır.

Esasen, Çin İkinci Dünya Savaşı'nda göstermiş olduğu fedakarlık ve büyük katkı sebebiyle BM'nin kurucu üyelerinden biridir. BM'nin kuruluşunda önemli katkılar sağlamıştır. 1939 yılının Kasım ayında savaş sonrası etkili bir kolektif güvenlik örgütünün kurulmasını öneren ilk ülkelerden biri olmuştur. 1 Ocak 1942'de BM Sözleşmesi'ni imzalamış, 30 Ekim 1943 yılında da Çin büyükelçisi ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanları'nın da katıldığı Moskova Konferansı'na davet edilmiştir. Dört Ulusun Deklerasyonu olarak ifade edilen Moskova Deklerasyonu, Milletler Cemiyeti yerine geçecek yeni dünya sisteminin temellerini atmıştır. Çin'in bu dörtlünün içinde yer almasında, Başkan Roosevelt'in yeniden şekillenen güç dengesi bağlamında Asya'ya yönelik değerlendirmesi hiç şüphesiz belirleyici bir rol oynamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Jiang Zemin liderliğinde Çin'in karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik ve işbirliği temelinde yeni güvenlik konseptini benimsemesi, ekonomik küreselleşme ve politik çok kutuplaşma yönelimiyle bağlantılı olarak çok taraflı diplomasiye ağırlık vermesine yol açmıştır. Çin'in uluslararası ekonomik kurumlara katılımında artış meydana gelirken, uluslararası güvenlik ve insan hakları mekanizmalarına da dahil olduğu görülmüştür. 2003 yılında Hu Jintao'yla birlikte ise Çin'in başta BM olmak üzere uluslararası kurumlara bakışında çok daha olumlu ve yapıcı bir yaklaşımın hakim olmaya başladığı kabul edilmektedir. Özellikle mevcut kurumların temsil ettiği düşünce ve değerlere yönelik normatif değerlendirmeler öne çıkmıştır. BM'nin barışı koruma bütçesine katkısında önemli bir artış meydana gelirken, barışı koruma operasyonlarına en çok birlik gönderen Güvenlik Konseyi üyesi

konumuna yükselmiştir. Bu süreçte BM'nin çeşitli organlarında Çinlilerin liderlik pozisyonlarında yer edinmeye başlamaları da dikkat çekici bir gelişmedir. 2006 yılında Hong Kong'tan Margaret Chan Dünya Ticaret Örgütü'nün Genel Direktörü seçilerek, BM Özel Kurumu'na başkanlık eden ilk Çinli olma ünvanını elde etmiştir. Benzer şekilde 2008 yılında Justin Yifu Lin, Dünya Bankası'nın Başkan Yardımcılığı ve Ekonomi Yönetimi'ne atanarak gelişmekte olan ülkelerden böyle bir pozisyona getirilen ilk kişi olmuştur.⁶⁶⁸

Çin'in BM diplomasisini şekillendiren üç önemli hususun altı çizilebilir. Birincisi, BM Çin'in çok taraflı diplomasinin merkezinde yer almaktadır. İkincisi, Çin uluslararası ilişkilerde BM'nin liderlik rolünü vurgulamaktadır. Üçüncüsü, Çin BM platformunda gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını koruduğu iddiasındadır. Çin, BM sistemini güvenlik, kalkınma ve insan hakları bağlamında üçayaklı bir yapı olarak değerlendirmekte, uluslararası barış ve işbirliğinin sağlanması için tek taraflılığa karşı açık bir tavır almaktadır. BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği ile gelişmekte olan ülkelerin temsilcisi olma iddiasındadır. Hu Jintao ile birlikte BM platformunda dünyaya tanıtılan “ahenkli dünya” kavramının BM'nin varoluşu ve fonksiyonlarına doğrudan atıfta bulunarak tanımlanması oldukça ilginçtir. Ahenkli dünya sürdürülebilir güvenlik, dengeli kalkınma ve insan haklarının korunması gibi kavramları içeren yeni bir dünya vizyonu olarak ileri sürülmüştür. Yine Hu Jintao söz konusu konuşmasında BM reformundan bahsederken Güvenlik Konseyi'nde Afrika ülkelerinin daha fazla temsil edilmeleri gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁶⁶⁹ Buna karşın Çin, günümüz güvenlik tehditlerine işaret eden “koruma sorumluluğu” ve “yapıcı müdahale” gibi yeni kavramlara ise mesafeli yaklaşmaktadır. Çin'e göre uluslararası ilişkilerin temel ilkesi her halükarda egemenliğin korunması olmalıdır. Egemenlik ilkesinin sağlanması için BM'nin yeniden kurumsallaşmasına duyulan ihtiyaçlara vurgu yapmaktadır. Genel Kurul'a daha fazla rol verilmesi, Güvenlik Konseyi'nin temsil gücünün artırılması ve NGO'ların BM'ye katılımının genişletilmesi gibi düşünceler, Çin'in sıcak baktığı ve desteklediği görüşlerdir. Ayrıca, Çin kolektif güvenlik kavramının güncellenmesi

⁶⁶⁸ Zhang Guihong and Feng Yuqiao, “China's UN Diplomacy: 1971-2011”, *Strategic Analysis*, vol. 35, no. 6, 2011, p. 976.

⁶⁶⁹ Hu Jintao, “Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, 15 September 2005, <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>.

gerektiğini kabul etmekte ve etkili çok taraflılık ve diplomasi yoluyla bunun tartışılmasını doğru bulmaktadır.

BM'nin geleceği ve reforme edilmesi konusunda yaygın bir beklentinin olmasına rağmen, şu ana kadar üye devletlerin bu konuda herhangi bir mutabakata vardıkları söylenemez. Reformun önceliğinin ne olacağı, yol haritası ve zaman çizelgesinin nasıl belirleneceği, yeni daimi ve daimi olmayan üyelerin nasıl seçileceği, reforme edilmiş Güvenlik Konseyi'ne üye olacak devletin hangi özellikleri taşıyacağı ve Güvenlik Konseyi'nin yeni üyelerinin veto yetkisine sahip olup olmayacağı gibi soruların cevapları belirsizdir. Çin, BM ekonomik kurumlarının reforme edilmesi ve yönetişimin yeniden düzenlenmesini kaçınılmaz görmekle beraber, BM'nin ve özellikle Güvenlik Konseyi'nin otoritesinin korunmasını da çıkarları açısından elzem kabul etmektedir. Diğer bir ifadeyle Çin uzlaşa temelinde, kapsayıcı ve tedrici bir reformu öngörmektedir.

BM reformu konusunda Çin'in kendi pozisyonunu deklare ettiği ilk belge 8 Haziran 2005 tarihine aittir. Buna göre BM reformları belli bazı ilkeler temelinde düşünülmelidir.⁶⁷⁰ Birincisi, reformlar çok taraflılık bağlamında gerçekleşmeli, BM'nin otoritesi ve verimliliğini artırmalı, yeni tehdit ve sorunlar karşısında kapasitesini güçlendirmelidir. İkincisi, reformlar BM Sözleşmesi'nin amaç ve ilkelerini korumalıdır. Özellikle eşit egemenlik, içişlerine karışmama, çatışmaların barışçıl çözümü ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek gibi... Üçüncüsü, reformlar güvenlik ve kalkınmaya beraberce yönelecek şekilde çok boyutlu ve çok alanlı olmalıdır. Özellikle BM'nin kalkınmadan ziyade güvenliğe öncelik verdiği algısı tersine çevrilmeli, kalkınmaya daha fazla girdi sağlanmalı ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleşmesi hızlandırılmalıdır. Dördüncüsü, reformlar gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm BM üyelerinin kaygılarını yansıtmalıdır. Beşincisi, reformlar müzakere ve uzlaşa temelinde demokratik olmalıdır. Altıncısı, reformlar yönetilebilir olanlardan başlayarak daha çetin problemlere doğru tedrici bir şekilde sürdürülmelidir. Üyeler arasındaki dayanışma korunmalı ve desteklenmelidir. Uzlaşının sağlandığı öneriler gecikmeden uygulamaya konulmalı, anlaşmazlığın devam ettiği önemli

⁶⁷⁰ Zhang Chunxiang, "China and the Enlargement of the UN Security Council", *Pakistan Horizon*, vol. 58, no. 4, 2005, pp. 17-19.

meselerde sağduyulu bir şekilde istişareler sŸrdŸrŸlmeli ve uzlaşı aranmalıdır. Zaman sınırı koymak veya karara zorlamak doğru değildir.

Bununla beraber sayılan bu ilkelerin GŸvenlik Konseyi reformlarının Ÿç önemli boyutunu öne çıkardığı ifade edilmektedir:

1. Adalet: gelişmekte olan Ÿlkelere öncelik verilmesi,
2. Demokrasi: orta ve kŸçük Ÿlkelere daha fazla sandalye verilmesi
3. Dayanışma: reform tasarısı için bŸlgesel uzlaşının sağlanması

Çin açısından GŸvenlik Konseyi'nin reforme edilmesi basit manada genişleme anlamını taşımamaktadır. Öncelikle BM GŸvenlik Konseyi'nin işlerliğinin artırılması esastır. BM'nin yapısı ve işleyiş tarzında yapılacak herhangi bir değişiklik örgŸtŸn gŸvenilirliđini zedelememeli, tam tersine gŸçlendirmelidir. Dolayısıyla kurucu ilkeler, kurallar ve prosedŸrlerde radikal değişikliğe gitmek sakıncalı gŸrŸlmektedir. Hatta Çin, GŸvenlik Konseyi'nin genişlemesi yerine daha başka reform hedeflerini desteklemeyi tercih etmektedir. Mesela, devlet dışı aktŸrlerin BM sisteminde daha fazla gŸrŸnŸr hale getirilmesi, Genel Kurul'un BM'nin karar verici organı olarak canlandırılması, UNESCO ve diğer organların işlerliğinin artırılması gibi öneriler gŸndeme getirilmektedir.⁶⁷¹

BM GŸvenlik Konseyi'nin genişlemesi konusunda Çin'in tutumunun temkinli ve kısmen de belirsiz olduğu sŸylenebilir. Çin'in öngŸrdŸđü ilkeler temelinde genişleme için tatmin edici bir çŸzŸm bulunana kadar bu tutumun değişmesini beklemek gerçekçi olmaz. Zaten, Çin GŸvenlik Konseyi'nde veto gŸcŸne sahip tek Asya Ÿlkesi ve tek gelişmekte olan Ÿlke olma konumundan oldukça memnundur. Her halŸkarda, Çin'in bu konudaki resmi pozisyonu coğrafı denge ilkesi ile farklı kŸltŸr ve medeniyetlerin temsili dŸřŸncesine dayanmaktadır. Nitekim, Japonya ve Almanya'ya daimi Ÿyelik verilmesi konusunda Pekin'in gŸçlü çekineleri olduğu ortaya çıkmıştır. 2005 yılında Japonya'nın Ÿyelik yŸnŸndeki çabaları karşısında Çin'in bunu engellemek adına diplomatik gŸcŸnŸ sonuna kadar kullandığı gŸrŸlmüřtŸr. İlginçtir ki, ABD ve Çin'in BM GŸvenlik Konseyi'nin genişlemesi konusunda benzer tutumları paylaştıkları, DŸrtlŸ Grubun

⁶⁷¹ Zhang Guihong and Feng Yuqiao, "China's UN Diplomacy: 1971-2011", *Strategic Analysis*, vol. 35, no. 6, 2011, pp. 979-980.

(Brezilya, Almanya, Japonya ve Hindistan) yeni daimi üyelikle ilgili planlarının bloke edilmesiyle belirgin hale gelmiştir.⁶⁷²

Güvenlik Konseyi daimi üyeliği konusundaki Hindistan'ın gösterdiği istekliliğe ise Çin açıktan net bir karşı tavır ortaya koymamıştır. Ancak Çin içinde bu konuda yürütülen tartışmalara bakıldığında, Hindistan'ın son yıllarda bölgesel ve uluslararası düzeylerde edindiği aktif rol düşünüldüğünde, BM içinde kendisine bu tür bir konum arayışı içine girmesi Çin açısından anlaşılır bir durum olarak görülmekle beraber, Hindistan'ın henüz böyle bir sorumluluğa hazır olmadığı ifade edilmektedir. Tarihsel olarak Hindistan'ın Güney Asya'nın bölgesel barış ve istikrarında oynadığı rolün pek de yapıcı olmadığı, Pakistan'la devam eden rekabetinin BM üye devletlerini kaygılandıran önemli bir sorun olduğu öne sürülmektedir. Bugüne kadar Hindistan ve Pakistan arasında dört savaş yaşanmış ve henüz kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Buna ilaveten Çin'in ileri sürdüğü karşı argümanlardan biri de Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalamayan dört BM üyesi devletten biri olmasıdır. Hindistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer denemenin ve daha güçlü bir nükleer yetenek arayışının kaygı verici olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca, Hindistan'ın yaşadığı içsel problemler de dünya genelinde sorumluluk üstlenmesinin önünde ciddi bir engel olarak görülmektedir. 600'den fazla parti arasında devam eden politik rekabet istikrarın geleceği açısından endişe verici bulunduğu gibi, kast sisteminin halen sürdürülmesi ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliğin sağlanmasında engel teşkil etmektedir.

2.3.Çin'in Bölgesel Diplomatik Etkileşimleri

Pekin'in diplomatik stratejisi, ev sahibi ülkelerinin rızası ve bölgesel kurumların uzmanlığı ilkelerine dayanan kuvvet kullanımı yanında, egemenlik konusunda etkin kontrol ve sosyo-ekonomik kalkınma temelinde benimsenen ilkeleri de yansıtmaktadır. Etkin kontrol ilkesi devletlerin görevleri konusunda dar bir yorumu temsil etmektedir. İdeolojik, dini ve etnik özellikleri dikkate alınmaksızın politik otoritelerin ülke ve içindeki insanlar üzerindeki kontrolü meşru görülmektedir. Böylesine dar bir meşruiyet tanımının getirilmesinin temel sebebi, devletlerin dış politikasında moral

⁶⁷² Wang Jisi, "Changing Global Order: China's Perspective", *Crux of Asia: China, India, and the Emerging Global Order*, (ed.) Ashley J. Tellis and Sean Mirski, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2013, p. 48.

değerlendirmelerin ağır basması durumunda uluslararası istikrarın tehlikeye gireceğinin düşünülmesidir. Diğer bir ifadeyle, etkin kontrol bireyler yerine devletleri legal eşitlik temelinde değerlendirmektedir. Devlet hakları ile bireysel hakların çatışması durumunda, devlet haklarına öncelik verilmesi aslında bireyler açısından da daha iyi olacaktır. Bu yüzden ulusal kalkınma amaçlarına destek vermek, politik ve sivil haklarla ilgili yardımlara göre daha öncelikli görülmektedir. Pekin, ulusal rejim tarafından kontrol edildiği için meşru sayılan yerel hükümet kurumlarıyla işbirliği içinde, yukarıdan aşağıya doğru sosyal ve ekonomik desteği tercih etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası Çin'in bölge vizyonunun temelleri 'iyi komşuluk diplomasisi' kavramı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kavram ilk defa 2002 yılında 16. ÇKP Ulusal Kongresi'nde Hu Jintao tarafından Çin'in daha kapsamlı dış politika vizyonunu açıklarken formüle edilmiştir. "Komşularla dost ve ortak olmak (*Yu lin wei shan, yi lin wei ban*)" şeklinde ifade edilen Çin'in komşuluk diplomasisine rehberlik eden bu sekiz karakter 2007 yılında 17. Ulusal Kongre'de de aynen korunmuştur.⁶⁷³

Bu bağlamda, Çin diğer devletlerle diplomatik ilişkilerini normalleştirmeye büyük önem vermiş, uluslararası barış ve istikrarı koruyarak kendi ulusal çıkarlarını izlemeye yönelmiştir. 1990'larda Güneydoğu Asya ve Orta Asya'da çok taraflı güvenlik diyalogu geliştirme ve güvenlik işbirliğini kurumsallaştırma denemelerine başlamıştır. Diyalog aşamasının ötesinde uluslararası işbirliği için uzlaşma konusunda gereken istekliliği göstermiştir. Güney Çin Denizi'nde egemenlik sorununu tehir ederek ASEAN ile ekonomik ve güvenlik bağlarını geliştirme fırsatını yakalamıştır. Bu yeni politikanın temel getirisi, Çin'in ABD müttefiki ve stratejik partneri olan ülkelerle ilişkiler tesis edebilmesi olmuştur. Bu ülkelere alternatif faydalar önererek, ABD ittifak sistemi içinde gedikler açmayı amaçlamıştır. Çok kısa bir zaman içinde, Çin diplomasisi dünyanın çeşitli bölgelerinde stratejik ortaklar kazanmayı başarmıştır.

Çin, diplomatik ilişkilerinde ertelenebilir çatışma alanları yerine karşılıklı fayda alanlarına vurgu yaparak, ortak çıkarların baskın olduğu konularda diyalogu sürdürmüştür. Rusya ile ilişkilerinde BM sisteminin korunması ve ortak ticari çıkarlar gibi konulara odaklanarak, Rusya'ya olan Çinli göçü ve Rusya'nın 2008 Gürcistan

⁶⁷³ *Documents of the 16th National Congress of the Communist Party of China*, Beijing, Foreign Languages Press, 2002.

askeri müdahalesi gibi ihtilaflı meseleleri ertelemeyi tercih etmiştir. Çin, Ukrayna krizinde tarafsızlığını korumuş; Suriye krizinde ise Rusya'nın stratejik ortağı olarak destekleyici bir tutum benimsemiştir. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı sonrası Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ukrayna'nın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi konusunda net bir açıklama yapmıştır. Çatışmanın taraflarını diyaloga davet etmiş ve Ukrayna'ya ekonomik ve finansal yardımda bulunmuştur. Çin, Ukrayna krizinde tarafsız bir tutum benimsemiş olsa da, Sovyet sonrası coğrafyada Batı destekli “renkli devrimler”in Rusya üzerinde yarattığı baskının farkında olduğunu ima etmekten çekinmemektedir. Rusya ile Sovyet sonrası ortaya çıkan yeni devletler arasında tarihsel, etnik, dini ve ülkesel sorunlar bulunmaktadır. Çin açısından, Ukrayna krizi tüm bu faktörlerin ürünüdür. Xi Jinping'in ifadesiyle kriz “durup dururken çıkmamıştır”.⁶⁷⁴

Rusya'nın Suriye müdahalesinin, Suriye hükümetinin talebi üzerine terörist ve aşırılıkçı gruplarla mücadele amacıyla gerçekleştirildiği görüşü, Pekin'de hakim olmuştur. Pekin, Rusya ve ABD'nin Beşar Esad'ın geleceğine yönelik farklı görüşleri bulursa da, IŞİD'le mücadele amacıyla iki ülkenin de ortak fikirde bulunduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ABD, Rusya'nın müdahalesini eleştirmesine rağmen, terörizmle mücadelede Rusya'yla işbirliğine istekli görünmektedir. Çin'in Suriye konusundaki resmi tutumu ABD, Rusya, İran ve diğer bölgesel güçler arasında görüşmelerin sürdürülerek çatışmanın çözümü konusunda ilerleme kaydedilmesini sağlamaktır. Ancak, Suriye ile ilgili Çin'de yapılan tartışmaya bakıldığında, ABD-Rusya işbirliğinin ortak bir anlayış geliştirilmeden daha ne kadar sürdürülebileceği konusunda makul şüpheler olduğu anlaşılmaktadır. Çinliler, ABD ve Rusya'nın algılamalarının halen Soğuk Savaş döneminden ciddi bir şekilde etkilendiği görüşünü paylaşmaktadır. ABD Rusya'yı hala Soğuk Savaş'ta malup ettiği rakibi olarak görürken, Rusya ABD'nin davranışını mağrur ve emperyal bularak eleştirmektedir. Suriye ve Ukrayna krizlerinde karşı karşıya gelen iki güç arasında, yeni bir Soğuk Savaş beklentisi içine giren yorumlarda ciddi anlamda artış yaşanmıştır. Çin ise, pek çok konuda olduğu gibi Suriye ve Ukrayna krizlerinde de farklı bir bakış açısı yansıtarak, bu

⁶⁷⁴ Fu Ying, “How China Sees Russia”, *Foreign Affairs*, January/February 2016, p. 100.

krizlerin Moskova ve Washington için uzatılan Soğuk Savaş mantığının sona erdirilmesi için önemli bir fırsat olabileceği görüşünü savunmaktadır.⁶⁷⁵

Güney Çin Denizi'nde Güneydoğu Asya ülkeleri ile arasında birbiriyle çelişen iddialar olmasına rağmen, ASEAN'la ilişkilerini ticaret ve yatırım ekseninde sürdürmüştür. Bu ilişkiler, ASEAN ülkeleri arasında imzalanan Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na Çin'in katılımıyla sağlam bir temele oturtulmuştur. Komşu ülkeler nezdinde Çin'in bu katılımı, BM sistemi çerçevesinde diğer devletlerin uluslararası barış ve istikrarı koruma amacıyla geliştirdikleri programlara adapte olma konusundaki istekliliğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Çin, BM sisteminin tanıdığı Afrika Birliği, İslam Konferansı Örgütü ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi kuruluşlarda, çeşitli forumlar zemininde, gelişmekte olan ülkelere hitap etme fırsatı yakalamıştır. Çin, bu kuruluşların sahip oldukları bölgesel ve fonksiyonel uzmanlıklar kapsamında, mevcut tehditlerle mücadelede belirleyici rol oynamaları gerektiğini savunmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Çin'in diplomatik etkinliğinin başarılı bir şekilde yönetildiğinin en bariz göstergesi 17 sınır anlaşmazlığının 15'inin barışçıl yollarla ve kısmen de tavizler verilerek çözüme kavuşturulmuş olmasıdır. Çin, Rusya'yla olan sınır sorunlarının tamamını çözmeyi başarmıştır. Bölgedeki en çetrefilli sorunlardan biri olan Güney Çin Denizi anlaşmazlığı ise tarafların çeşitliliği, bölge dışı faktörlerin etkisi ve uluslararası hukuk açısından da görece yeni bir konu olması gibi sebeplerle varlığını korumaktadır. Ancak bu sorunda bile bölge ülkeleri arasında davranış kodlarını belirleyen Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanması çözüme yönelik zemin oluşturacak önemli bir adımdır. Bu antlaşma metninde barış içinde bir arada yaşamaya doğrudan bir atıf yer almaktadır. Çin'in bu sorunun çözümü konusundaki yaklaşımı ertelenebilir çatışma alanlarına odaklanmak yerine, karşılıklı fayda temelinde ticaret ve yatırıma önem vererek diyalogu sürdürmeye dönüktür.

Bölgesel merkezleşmenin oluşumunda, resmi olarak Çin hükümeti tarafından yürütülen ve ekonomik düşünceyi merkeze alan bölge ülkeleriyle 'güven kazanma' temelli ilişkiler geliştirmeyi amaçlayan işbirliği süreci ile resmi olmayan 'hiyerarşik

⁶⁷⁵ Fu Ying, A.g.m., p. 101.

ahenk' olarak adlandırılabilir. Bölgesel ilişkileri başat bir devlet etrafında organize eden ikinci süreç arasındaki uyum ve dengeleme çabalarının, özellikle 2008 ekonomik krizinden sonra hızlanmaya başladığı ya da kuvvetlendiği iddia edilebilir. Bununla bağlantılı olarak Çin'in çok taraflı bölgesel güvenlik konusundaki görüşlerinin, yeni bir evrede çok daha kararlı ve keskin dış politika davranışlarına dönüşmeye başladığı düşünülebilir. Bu değişimin altında yatan en önemli dinamik, ulusal ve bölgesel düzeyde etkileri görülen istisnacılık düşüncesinin yükselişidir.

İçsel politikada yaşanan emniyetsizlik ve aşırı özgüvenden kaynaklanan gerilim ile derin bir etkileşim içeren bu bölgesel bağlam bir anlık yokmuş gibi farz edilecek olursa, son dönemde Çin'in 'iddialı' (assertive) bir dış politik davranış sergilediği yönünde ileri sürülen argümanlara dayanak teşkil eden olayların bölgesel güvenlikle ilgili ortaya çıkan bazı tartışmalı meseleler olduğu anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle, Çin'in 2010 sonrası stratejik tutum ve dış politik davranışlarında ortaya çıkan iddialılığın hangi açılardan "yenilik" arz ettiğini açıklamak için öne sürülen kaynaklara erişim ve askeri gücün yükselişi argümanları tek başına yeterli gelmeyecektir. Çünkü Çin bugün olduğu gibi 1990'lı yıllarda da Doğu ve Güney Çin Denizi'ndeki adalar ve enerji kaynakları bağlamında benzer eleştirilere maruz kalmıştır.⁶⁷⁶ Nitekim Samuel S. Kim de 1995 yılında kaleme aldığı makalesinde Çin'in iddialı ve hatta "saldırgan" dış politik davranışlarının nereden kaynaklandığını açıklamaya çalışırken "hücumbot diplomasisi (gunboat diplomacy)"ne vurgu yapmıştır. Ancak, esas itibarıyla "uzlaşılmazı uzlaştırma"⁶⁷⁷ baskılarına maruz kalan Çin liderliğinin yeteri kadar başarılı olamayışında, iç politikadaki "zayıflık", "emniyetsizlik" ve "parçalanmışlığa" dikkat çekmiştir. Çin dış politikası analizinin zemininde yer alan dünya görüşü ve ulusal kimliğin, Soğuk Savaş sonrası değişen yeni koşullara göre yeniden tanımlanması ihtiyacı karşısında yaşanan yetersizliğe işaret edilmektedir. Peki, soruya geri dönülecek olursa o zamandan bu zamana ne değişmiştir? Değişen en temel nokta şudur: Çin, artık

⁶⁷⁶ John W. Garver, "China's Push Through the South China Sea: The Interaction of Bureaucratic and National Interests", *China Quarterly*, December 1992.

⁶⁷⁷ Samuel S. Kim "uzlaşılmazı uzlaştırma" derken, Çin'in Soğuk Savaş sonrası döneme geçişinde yaşadığı modernleşme ve liberalleşme süreçlerinin doğurduğu sosyalist ekonomi ve piyasa, bağımsızlık ve karşılıklı bağımlılık, hegemonya karşıtı mücadele ve süper güç olma gibi ikilikler ve bunun dış politika üzerindeki etkilerini kastetmektedir. Samuel S. Kim, "China's Pacific Policy: Reconciling the Irreconcilable", *International Journal*, vol. 50, no. 3, 1995, p. 487.

ulusal kimliğin yeniden inşası sürecini tamamlamada önemli bir mesafe kat etmiş ve özgüveni aşırı derecede yüksek ‘yeni’ bir dalganın etkisi altına girmiştir.

2010 yılında Kuzey Kore’nin Sarı Deniz’de Güney Kore donanma gemisi Cheonan’ın torpido ile batırılmasının ardından saldırgan tutumunu devam ettirerek Güney Kore’nin Yeonpyeong adasını ağır silahlarla yayılım ateşine tutması, Doğu Çin Denizi’nde devriye gezen iki Japon gemisinin Çin balıkçı teknesini alıkoyarak kaptanını tutuklaması ve Güney Çin Denizi konusunda retorik düzeyde de olsa ABD ve Çin arasında ihtilafli açıklamaların gündeme gelmesi, bölgesel güvenlik konusunda tansiyonu yükselten önemli gelişmeler olarak tartışılabilir.

Bu üç alanda ortaya çıkan deniz anlaşmazlıklarıyla ilgili Çin’in verdiği tepkileri ve pozisyonunu meşrulaştırmak üzere askeri ve sivil yetkililerin yaptıkları açıklamalarda gözlenen farklılaşma tartışılabilir yeni bir boyut daha kazandırmıştır. Aslında bu gelişme Kasım 2013’te yapılan Ulusal Kongre’nin Üçüncü Genel Kurulu’nda kararlaştırılan siyasi ve güvenlik alanında yapılması öngörülen reformların habercisi gibidir. 2012’de patlak veren Bo Xilai olayı⁶⁷⁸ parti için bölünmeyi dışa vuran önemli bir gelişme olmuştur. Xi Jinping iktidara geldikten sonra gücünü konsolide etmeyi başarmış; fakat reform ihtiyacını daha fazla görmezden gelme şansını yitirmiştir.

Çin’in bölgesel ve uluslararası kurumlardaki diplomatik etkinliğiyle ilgili İran, Sudan ve Myanmar örneklerinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Afrika Birliği ve Arap Ligi gibi örgütlere son dönemde verdiği destek gösterilebilir. Sudan örneğinde Afrika Birliği-BM müşterek gücünün oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Barışı koruma operasyonlarına katılımı her geçen gün giderek artmaktadır. Çin, bu tür operasyonlara katılırken ilkesel tutumunu yansıtan mesajlar vermeye özen göstermektedir. Örneğin,

⁶⁷⁸ 2004-2007 yılları arasında Ticaret Bakanlığı, 2007-2012 yılları arasında ise Merkezi Politbüro üyesi ve Chongqing eyaleti Komünist Parti Sekreterliği yapan Bo Xilai, 22 Eylül 2013’de rüşvet ve yolsuzluktan yargılanarak ömür boyu hapse mahkum edilmiştir. Bo’nun politik kariyerinin oldukça parlak görüldüğü ve 2012 yılında Politbüro Daimi Komitesi’nin 7 üyesinden biri olması beklenirken yaşanan skandal hem ulusal hem de uluslararası düzeyde büyük bir tartışma yaratmıştır. Politik anlamda ülke içinde alternatif bir kalkınma paradigmasına dayanan ‘Chongqing modeli’, Bo’nun öncülüğünde geliştirilen yeni bir yönetim tarzı olarak görülmektedir. Ekonomik reformlarla yaratılan modern Çin’in izlediği yeni yörüngenin yol açtığı çeşitli meydan okumalara karşı toplumsal ve ekonomik politikalar önermektedir. Chongqing modeli, devletin kontrolünün sınırlandırılmasını savunan ve yeni sol ideolojiyi destekleyen bir model olarak nitelendirilmektedir. Bo’nun görevden alınması olayı, Hu Jintao’dan Xi Jinping’e geçecek olan liderlik değişiminin hemen öncesinde Komünist Parti içindeki bölünmeyi açığa çıkardığı gibi, Xi Jinping’in iktidarına yönelik tehdit algılamasının boyutları konusunda içeride ve dışarıda ciddi bir tartışma yaratmıştır. “Remembering Tiananmen: The Lessons of History”, *The Economist*, 31 May 2014.

Çin'in Darfur BM özel temsilcisi Liu Guijin "Darfur Çin'e ait değildir. Öncelikle Sudan'a, daha sonra Afrika'ya aittir" diyerek Çin'in uluslararası rolüne uygun düşen diplomatik bir dil kullanmıştır.⁶⁷⁹ Çin'in uluslararası düzen arayışının embriyosu niteliğinde olan ŞİÖ, diplomatik etkinliğinin boyutlarını genişleten son derece önemli bir bölgesel örgüt konumundadır. Başlangıçta Orta Asya'da büyük güçler arasındaki stratejik ve ekonomik nüfuz rekabetini kontrol etmek amacıyla Çin'in inisiyatifiyle hayata geçirilen ŞİÖ, altı ülkeyi bir araya getirerek ekonomik ve askeri meselelerde politika koordinasyonunu sağlamaya çalışmaktadır. Bu koordinasyon çabası halen yıllık zirveler, ortak kültürel etkinlikler ve ortak askeri tatbikatlar ile ölçülü bir şekilde sınırlandırılmaktadır. Ayrıca, ŞİÖ üye ülkeler ile gözlemciler arasında politika koordinasyonu konusunda esnek bir platform olma özelliği taşımaktadır. Politika koordinasyonu şüphesiz geliştirilmiş çok taraflı işbirliğinin bir aracı değildir. Bunun yerine potansiyel uluslararası çatışmaları dondurarak ikili antlaşmalara zemin hazırlamaktadır.

3. Çin'in Artan Meşruiyeti

Çin'in çatışma yönetiminde politika koordinasyonunu esas alarak, zorlama ve cezalandırma yerine müzakere ve ikna yöntemini kullanması, uluslararası davranışındaki meşruiyeti artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerinde 'sorumlu lider' gibi algılanmaya başlamıştır. Çin'in pozisyonu ve talepleri lehine olacak şekilde BM Güvenlik Konseyi oylamalarındaki oy sayıları, Çin'in pozisyonunu destekleyen ülkelerin kimlikleri ve niçin bu yönde oy kullandıklarına dair gösterdikleri nedenler, Çin'in artan meşruiyetini ortaya koyan önemli ölçütlerdir.⁶⁸⁰ Özellikle ilgili ülkelere yaptırım uygulanmasına yönelik diğer BM üyelerinin sergiledikleri davranışlar incelendiğinde, Çin'in ilkesel tutumunun aldığı destek daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Yukarıdan aşağıya işbirliği yoluyla diğer hükümetlerle dayanışmayı temel alan Çin'in diplomatik stratejisi, mutlak egemenliğe vurgu yaparak eski BM sistemini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Çin, bölgesel barış ve güvenliğe yönelik tehditlerle mücadelede, otoritenin bölgeselleşmesi ve uzmanlaşmasını desteklemektedir. Çin'in

⁶⁷⁹ Su Qiang, "Confrontation over Darfur 'Will Lead Us Nowhere'", *China Daily*, 27 July 2007.

⁶⁸⁰ Liselotte Odgaard, "Peaceful Coexistence Strategy and China's Diplomatic Power", *The Chinese Journal of International Politics*, 2013, p. 29.

barış içinde bir arada yaşama bağlamında savunduğu ilkeler geliştirmekte olan dünyada ciddi bir yankı uyandırmakta; Çin'in uluslararası davranışına meşruiyet kazandırmakta ve uluslararası düzende yapıcı bir rol oynamasına katkı sağlamaktadır.

İran örneğinde; BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamada diğer devletlerin tavrı Çin'in Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun liderliğinde barışçıl çözüm ihtiyacına yaptığı vurguyu yansıtmıştır. Bu üye devletler İran'ın nükleer silah programı olduğunun kanıtlanması ve İran'la müzakerelerin sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya'yla beraber yarıya yakın sayıda devlet, Çin'in zorlayıcılık yerine diplomatik çözümleri önceleyen yaklaşımını desteklemiştir. Devletlerin barışçıl nükleer program geliştirme haklarının evrensel olduğu ifade edilmiştir. Devletlerin legal eşitliği ve mutlak egemenliği, uluslararası diplomasinin temel meşruiyet kaynağı olarak gösterilmiştir.

Sudan örneğinde; Çin'in tutumunu destekleyen grup, Sudan'daki insani acıları ve insan hakları ihlallerini engelleme konusunda BM'nin Afrika Birliği'nin çabalarına destek vermesi gerektiğini savunmuştur. Bu devletler yaptırımların uygulanmasından önce tüm diplomatik yolların denenmesini önermiştir. Bununla beraber BM Güvenlik Konseyi'nin oynayacağı rolün bireyleri cezalandırmak yerine çatışma çözümüne odaklanması istenmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Sudan Devlet Başkanı Beşir'in yargılanması talebinin hükümet karşıtı isyancıları cesaretlendireceği gerekçesiyle kaygıları ifade edilmiştir. Neticede, bu grup BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı her türlü kararda Sudan Hükümeti'nin rızasının aranmasını şart koşmuştur. Çin, hükümet rızası konusunda taviz vermeyen tutumuyla öne çıkmıştır. Çin, bu tutumunun sivil ve politik hakların öncelikli görülmesiyle çelişmediğini savunmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin Afrika, Latin Amerika, Asya ve Orta Doğu coğrafyasından üyelerinin pek çoğu Çin'in tutumunu desteklemiştir. Ancak, mutlak egemenlik ile sivil ve politik hakların korunması arasında bir uzlaşma sağlanması konusunda beklentileri olduğunu göstermişlerdir. Bu amaçla, BM sistemi altında tanınan bölgesel kurumların barışı koruma operasyonlarına destek verilmiştir. Bu gelişme Çin tarafından da desteklenmiştir.

Myanmar örneğinde; Çin'in görüşlerini destekleyen devletler, Myanmar'ın yaşadığı problemlerin kendi içişleri olduğunu, bölgesel ve uluslararası barış ve güvenlik

açısından tehdit oluşturmadığını savunmuşlardır. Bu devletler grubu, ASEAN'ın konuyla ilgili değerlendirmelerine yetkili merci gözüyle atıfta bulunmuştur. Rusya'yla beraber BM Güvenlik Konseyi üyelerinin yarıya yakını, BM'nin ulusal düzeyde dayanışma göstermesini keyfi bulan Çin'in yaklaşımını desteklemişlerdir. Çin'in yaklaşımına göre; sivil ve politik hakları saldırıya uğrayan bireylerle dayanışma içine girilmesi, uluslararası hukukun hükümlerine tercüme edilemez. Eğer edilirse, mutlak egemenliğin üstünlüğü sorgulanmaya açılmış olur. Hükümetlerin kendi ülkeleri ve halkları üzerinde politik otorite uygulama hakları hiçe sayılmış olur.

Libya örneğinde; Çin'i destekleyen devletler, krizin çözümünde aciliyetin şiddeti durdurmak ve barışçıl yollara başvurmak olduğu uyarısında bulunmuştur. Askeri güç kullanımını da içeren yaptırımların uygulanmasının bölgenin genelinde yaratacağı çatışma ihtimaline dikkat çekilmiştir. Askeri güç kullanımının, çatışmanın barışçıl yollarla çözümü olmadan başarıya ulaşamayacağı belirtilmiştir. Yine de Afrika Birliği ve Arap Ligi'nin yaptırımları onaylaması sebebiyle kuvvet kullanımı bloke edilmemiştir. Rusya'yla beraber Güvenlik Konseyi üyelerinin üçte biri, Çin'in zorlama yerine diplomatik çözümün öncelenmesi yaklaşımını desteklemiştir. BRICS ülkelerinin tamamı Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması konusundaki oylamada çekimser kalmıştır.⁶⁸¹ Bununla beraber uluslararası barış ve istikrara bir tehdit olup olmadığına karar vermede, bölgesel örgütlerin yetkilendirilmesi konusunda yarıya yakın devlet Çin'i desteklemiştir.

Suriye örneğinde Çin'i destekleyen BM Güvenlik Konseyi üyeleri, barış ve istikrara katkı sağlamanın ancak içişlerine karışmama ilkesine bağlı kalınarak mümkün olacağını güçlü bir şekilde savunmuştur. BM Güvenlik Konseyi çözüm için yaptırım, rejim değişimi veya kuvvet kullanımı tehdidi yerine diyalogu artırmalıdır. Suriye krizinde Rusya'yla birlikte BM Güvenlik Konseyi üyelerinin üçte biri Çin'in mutlak egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme önceliklerini paylaşmıştır. Bununla beraber Suriye krizinde Çin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit değerlendirmesinde, bölgesel örgütlerin rolünü ikincil görmüştür. Afrika, Latin Amerika, Asya ve Orta Doğu ülkelerinin çoğunluğu Çin'i desteklerken, mutlak egemenlik ile güvenlik yönetiminin

⁶⁸¹ Güney Afrika, başlangıçta destekleyici oy kullanmış; fakat sonradan fikrini değiştirerek, BRICS ülkelerinin ilkesel tutumuna katılmıştır. S. D. Muni, "BRICS as a Block", 23 April 2011. <http://blog.nus.edu.sg/southasiansoundings/2011/04/23/brics-as-a-block/>

bölgeselleştirilmesi anlayışının uzlaştırılması konusunda istekli görünmüştür. Bu anlamda BM'nin gözlemci rolü desteklenmiştir. Spesifik olarak BRICS ülkelerine bakılacak olursa Libya'da olduğu gibi Suriye konusunda da bir uzlaşma sağlayamamaları bile, sorunun çözümünde politik diyalog vurgusuyla birbirlerine yakın durmaya çalışmaktadır.⁶⁸²

Kısacası İran, Sudan, Myanmar, Libya ve Suriye örneklerindeki oylamaların genel motifine bakılacak olursa, Çin'in diplomatik etkinliğinin uluslararası düzen anlayışına uygun bir şekilde yapılandırıldığı anlaşılmaktadır. Diğer devletlerden gelen istikrarlı destek ise bu uluslararası düzen programına meşruiyet kazandırmaktadır. Sivil ve politik hakların korunması, hedef hükümetlerin rızası, mutlak egemenlik ve BM gözlemciliğinde bölgeselleşme gibi görüşleri içeren yaklaşım, Çin'in taviz vermediği kararlı bir diplomatik tutum haline gelmiştir. BM Güvenlik Konseyi üyelerinin yarısından daha az sayıda bir destek geldiği durumlarda bile, Çin benimsediği bu tutumu değiştirmemiştir. Bu genel eğilim özellikle Sudan ve Suriye örneklerinde net bir şekilde açığa çıkmıştır.

Diğer taraftan Çin'in uluslararası düzen programı konusunda çekincelere sebep olan en önemli faktör ise güvenlik stratejisinde ikincil bir tema olarak öne çıkan milliyetçiliktir.⁶⁸³ Bu tema uluslararası koordinasyonun geniş bir şekilde yer tuttuğu Çin'in çok taraflı diplomasisinde çok az telaffuz edilse de, çoklu aktörlerle koordinasyonun daha az önem arz ettiği ülkesel ve deniz anlaşmazlıklarında sivrilmektedir. Çin'in ulusal kimlik meselelerinde taviz beklentisine dönük üzerinde baskı hissettiği durumlarda, milliyetçi temalar daha da belirgin hale gelmektedir. Ancak bu durum Çin'in birincil konumdaki stratejisi olan barış içinde bir arada yaşamaya dönük samimiyetinin sorgulanmasına yol açmakta; ABD'nin ittifak sistemine karşın dengeli sadık partnerler kazanma arayışlarını tehlikeye düşürmektedir.

⁶⁸² Rama Lakshmi, "BRICS Summit: Emerging Economies Condemn Military Threats Against Iran and Syria", *The Washington Post*, 29 March 2012.

⁶⁸³ Christopher R. Hughes, *Chinese Nationalism in the Global Era*, London: Routledge, 2006.

SONUÇ

Bu çalışmada ulaşılan en önemli sonuç uluslararası sistemdeki yapısal değişime normatif dönüşümün de eşzamanlı olarak eşlik ettiği gerçeğidir. Yapılan analiz sonucunda, uzun dönemde uluslararası sistemde büyük ve köklü bir değişimin gerçekleşmesi beklentisinde olmak için yeterli nedenler bulunduğu anlaşılmıştır. Ancak, Doğu Asya'nın tarihsel olarak günümüzde geldiği aşama ne geçmişteki örneklerin tekrar edilmesi suretiyle benzer bir sistemle yer değiştirme ne de bir tür evrimsel geçiştir. Bugün daha önce benzeri görülmemiş, ama nereye varacağı da önceden net kestirilemeyen kapsamlı ve bambaşka bir tarihsel dönüşüm yaşanmaktadır. Uluslararası sistemde yeniden etkili olması kuvvetle muhtemel çok kutuplu büyük güç politikasının doğasındaki belirsizlik devam etmektedir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimin belirsizliği, Doğu Asya'da var olan bölgesel süreçlerin materyal ve düşünsel faktörler arasındaki kompleks etkileşimin bir ürünü olmasından kaynaklanmaktadır.

Değişimin ana sürükleyicisi Çin'in yükselişi olgusu olmakla beraber, tek belirleyici faktör olduğunu öne sürmek yanlışır. Uluslararası sistemdeki normatif değişim, yapısal bağlamla etkileşim halinde olan kompleks ulusal ve bölgesel süreçleri etkileyen düşünsel faktörlere bağımlıdır. Doğu Asya'nın merkezileşmesi temelinde gelişen bölgesel hiyerarşi ve sosyalizasyon süreçleri arasındaki etkileşim, Çin'in uyum sağlama ve yönlendirme doğrultusunda benimsediği stratejik tercihleri ile şekillendirilmektedir. Çin, hem yaşanan değişimin önünde var olan ciddi engellerin hem de ulusal gücünün sınırlarının farkında olarak tedrici, aşamalı ve yumuşak bir geçişi öngörmektedir. Tek kutuplu hegemonik düzenin meşruiyetinin ortadan kaldırılması ve arzu edilen yeni düzenin sağlam bir şekilde temellendirilerek meşruiyetinin temin edilmesi öncelikli direniş stratejisi olarak tasarlanmıştır. Fakat, bununla beraber uzun vadede uluslararası sistemi kendi lehine şekillendirecek koşulları hazırlamayı da amaçlamaktadır. Bu yüzden Çin'in uluslararası davranışını belirleyen ana motivasyon barış içinde bir arada yaşama temelindeki ilkesel tutumda sabitlenmesine rağmen, genel olarak çok kimlikli ve çok rollü bir stratejik tutumun benimsenmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Uluslararası sistemde Çin'in rolü tanımlanırken başvurulan statükoculuk ve revizyonizm kategorileri arasında var olan keskin ayrım, farklı bir açıdan bakıldığında yetersiz ve yanıltıcı bulunmuştur. Uluslararası sistemde Çin'in benimsediği çok rollü tutum daha çok bilinçli bir stratejik tercihtir. Uluslararası rolünün tanımlanmasında öne çıkan üç temel unsur olan uluslararası kurumlara aktif katılım, finansal güç ve yumuşak güç diplomasisinin çok ötesinde Çin, büyüyen ulusal gücünün uluslararası etkinliğe dönüştürülmesinde 'akıllı güç' gibi hareket ederek yükselen güçler arasında ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bu bağlamda Çin'i bir tehdit olarak gösteren yaklaşım ne kadar abartılıysa, Çin'i yumuşak bir güç olarak tanımlayan görüş de o kadar yanıltıcıdır. Çin, daha önce görülen tarihsel örneklerden ders çıkararak ve günümüzdeki başka bazı devletlerin yaptıkları stratejik hatalara düşmeden, akıllı gücünün tüm bileşenlerinde kesintisiz, eşit oranda ve eşzamanlı bir güçlenme yörüngesi izlemeye gayret etmektedir. Akıllı güç kavramı, farklı güç unsurlarını dengeli ve koordineli bir şekilde birleştirmenin yanında güç kaynaklarının kullanımında verimliliği de esas almaktadır. Bu yüzden Çin'in akıllı gücünün düşünsel boyutlarının ekonomik gücüyle kurduğu besleyici birliktelik (ya da daha geniş ifadesiyle zorlayıcı olmayan unsurlarının sağladığı fayda) özellikle ön plana çıkmıştır. Öte yandan, Çin'in yükselişinin sınırlarını oldukça genişleten bu stratejik yaklaşımın ABD ve Batı tarafından yeterince doğru bir şekilde algılanmadığı, Çin'i anlamada psikolojik bir zorluk yaşandığı fark edilmiştir.

Esasında, Çin'in 1978'ten itibaren geçirdiği içsel reform ve dışa açılmaya bağlı olarak uluslararası rolünde yaşanan değişimin üç boyutu bu bağlamda çok daha önemli bulunmuştur. Uluslararası kurumlarda artan etkinliğiyle sağladığı Dışsal Bağdaşım; düşünsel, ekonomik ve askeri güç unsurlarını birleştiren Kapsamlı Ulusal Güç projeksiyonu ve kendine duyduğu özgüvenle geliştirdiği Stratejik Kimlik Çin'in akıllı güç kombinasyonunun temellerini oluşturmaktadır. Sonucusu, ilk ikisine bütüncül bir anlam ve pragmatik bir kullanım kazandıran merkezi bir faktördür.

Çin, grand strateji arayışında Batı karşısında evrenselleştirilmiş alternatif bir ideolojiyi henüz tam anlamıyla geliştirememiş, fakat yeni ulusal ideolojisinin şekillenmesinde büyük rol oynayan stratejik düşünce geleneklerini sentezleyerek mevcut dış politika eğilimlerini uzlaştırma çabasında son derece önemli bir mesafe kat etmiştir. Çin'in ulusal kimliğinin stratejikleştirilmesinde istisnacılık düşüncesinin

oynadığı rol belirleyicidir. Geliştirilen ‘barışçıl kalkınma’ stratejisi bu düşünsel eğilimin doktrine edilmiş halidir. Mevcut uluslararası sistemi kabullenme ile ABD hegemonyacılığı ve ittifak sistemine karşı direniş arasında var olan stratejik dualiteyi aşma gayretinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çin istisnacılığı, yeni tür bir milliyetçiliğin üretilmesinde bugün için ana çerçeveyi çizen en kapsamlı düşünsel kaynağı temsil etmektedir. Neticede, Çin istisnacılığı bağlamında yeniden değerlendirildiğinde Çin’in üç temel stratejik amacı olduğu anlaşılmıştır: Ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi, anti-hegemonyacılık ve yükselen büyük güç rolünün sağlanması.

Çin’in bölgesel etkinliğinin kaynaklarını oluşturan düşünsel faktörler, serbest ticaret anlaşmaları ve Çin diasporası gibi faktörlerin önemi artarak devam etmekle beraber, 2008 finansal krizi sonrası Çin’in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşim giderek yoğunlaşmış ve hız kazanmıştır. Çin’in kriz yönetimi başta olmak üzere finansal gücüne dayalı dış yardım ve yatırımlarında görülen artış diplomatik etkinliğini dikkat çekici boyutlara ulaştırmıştır. 1997 Asya krizi Çin’in bölgesel etkinliğinin oluşumunda önemli bir dönüm noktası olduğu gibi, 2008 küresel krizi de bölgesel liderlik rolünü konsolide etme sürecindeki yeni aşamayı hızlandıran çok önemli bir gelişme olmuştur. Uluslararası rolünün kabullenilmesinde finansal gücünün etkileri daha belirgin hale gelmiştir. Bölge ülkeleri üzerinde barışçıl kalkınma stratejisiyle yaratılmak istenen ardıcılık (bandwagoning) davranışı eğilimi ivme kazanmıştır.

2008 finansal krizi, küresel neo-liberalizmin denetimsizliğini gözler önüne sererek finansal sistem açısından derin bir meşruiyet krizini gündeme getirmiştir. Asya bölgesi bağlamında mevcut küresel ekonomik mimariye duyulan güven derinden sarsılmış ve alternatif oluşturabilecek bölgesel düzenleyici mekanizma ve kurumlara destek artmıştır. Çin’in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşimin yoğunlaşmasının diğer önemli bir sonucu da gelecekte fazlasıyla belirleyici olması muhtemel üç önemli ‘daha sert’ güç unsurunun öne çıkmasıdır. Bunlar; Çin’in kaynak ve enerji gereksinimleri, silah satışları/teknoloji transferleri ve BM Güvenlik Konseyi’ndeki veto gücüdür.

Bölgesel ve uluslararası düzeyler arasındaki etkileşimin giderek yoğunlaşması, dışsal sınırlılıklar açısından Çin'in yükselişini engelleyen faktörlerin yavaşlama trendine girdiğini ima etmiştir. Ancak, Çin'in yakaladığı bu tarihsel 'an'ın geri döndürülemez ve mutlak bir kazanımdan ziyade bir imkan veya fırsat olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Neticede; daha çok askeri açıdan olmakla beraber ekonomik gücünün bütünüyle uluslararası politik etkinliğe dönüştürülememesinden kaynaklanan materyal gücündeki nispi yetersizlik, henüz alternatif bir ideoloji üretememesi ve ulusal politikada beklenmedik sonuçlara yol açabilecek içsel sınırlılıklar (demografik, sosyo-politik, imaj sorunları vb.) gibi nedenlerle Çin'in yükselişine temkinli yaklaşarak, uluslararası sistem içindeki rolünü gerçekçi ve sahici bir şekilde tanımlamak gerekmektedir. Çin, statü ve prestij arayışı açısından henüz konsolide olmamış ve belirsiz; niyetleri itibariyle zorlama ve cezalandırma yerine ikna, müzakere ve uzlaşmaya açık; yetkinliği açısından askeri süper güç olmaktan uzak, düşünsel ve materyal gücün 'akıllıca' birleştirilmesine dayanan diplomatik ve politik bir güç olarak nitelenebilir. Çin'in etkinliğini ise, bu aşamada, küresel bir güç bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Çin, uluslararası etkinlikli bölgesel büyük güç tanımlamasına daha uygundur.

Uluslararası sistemde Çin'in yeni bir düzen inşa etme çabası, en temelde, ulusal gücü ve çıkarlarına uygun jeopolitik norm ve pratikler üretme girişimlerine karşılık gelmektedir. Çin istisnacılığı, mevcut jeopolitik anlatılar arasındaki bağları yeniden kurarak ulusal büyüklük iddialarını destekleyecek şekilde Çin'in jeopolitik muhayyilesine parlaklık kazandırmıştır. Gelecekte Çin tarafından nasıl bir düzenin hayal edildiği, Çin'in jeopolitik muhayyilesinde yer edinen üç boyutlu vizyonun hangi parametrelere dayandığı, kendi tarihsel mirasının yeniden yorumlanarak Doğu Asya'nın tarihselleştirilmesi süreçlerinin nasıl işlediği ve Asya'nın alt-bölgelerinin hangi düşünce ve pratikler üzerinden tasarlandığına bakılarak çok daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Çin'in artan uluslararası etkinliğinin önünde ciddi bir sorun olarak duran jeopolitik rekabetin işbirliği ve çatışma ihtimalleri arasında ne yöne doğru kayacağı şu an için net olmamakla birlikte, birbirinden ayrışık jeopolitik etkinlik alanları kurma üzerinde verilen mücadele ve bu alanlar arasındaki karşılıklı etkileşim gidişatın seyrini belirleyecektir.

Çin'in gelecekte hayal ettiği yeni düzeni inşa edebilme yeteneği, öncelikle Asya'da paradoksal bir denge üzerine oturan bu jeopolitik mücadeleyi iyi bir şekilde yönetebilmesine bağlıdır. Çin'in çok kutupluluk öngörüsü, ayrışık jeopolitik etkinlik alanları oluşturma gayretlerine imkan sağladığı gibi, bölgesel merkezileşme temayülüyle uyumlu olarak Çin'in jeopolitik muhayyilesinde Doğu Asya'nın yeniden tanımlanarak birleştirilmesi tasarımını da içermektedir. Benimsenen araçsal çok taraflı bölgeselcilik, kimlik ve değerler bileşenleriyle kurduğu ilişki nispetinde kendi düzen tasarımına uygun düşen jeopolitik normların üretilmesine katkı sağlayarak Asya'nın yeniden örgütlenmesinde rol oynamaktadır. Neticede, Çin'in yeni düzen arayışı materyal faktörler ile düşünsel faktörlerin etkileşiminin bir ürünü olarak tasarlandığından yapısal bağlamda çok kutupluluğu, ilkeler ve normlar itibariyle alternatif ideoloji temelinde inşa edilmiş ideal bir düzen kurma çabasını, kurumlar açısından ise paralel kurumsallaşma girişimlerini yansıtmaktadır.

Çin'in çok kutupluluk öngörüsünde dörtlü bir büyük güç yapısı beklentisi hakim olmuştur. Çin'in çok kutupluluk öngörüsü ve yapısal değişim sürecini hızlandırma çabaları, büyük güçler olarak tanımladığı aktörlerle (ABD, Rusya ve AB) dengeyi gözeterek, pragmatik diplomasi temelinde ilişkiler kurmayı esas almaktadır. ABD ile ilişkilerinde pragmatik işbirliğini korumakla birlikte ittifak bölücü bir strateji izlemek; Rusya ile ilişkilerinde ise askeri ittifak kurma dışında, özellikle Amerikan hegemonik değerlerine karşı direnişte stratejik ortaklığı güçlendirmek büyük güç yönetimi yaklaşımının temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Çin, kendisine bölgesel rakip olabilecek Hindistan ve Japonya'yı büyük güç olarak görmemekte; bölgesel liderlik vizyonu çerçevesinde çevre ve komşu ülkeler kategorisinde değerlendirmektedir.

Pratikte Çin, büyük güç ilişkileri ekseninde oluşan stratejik üçgende işbirliği temelinde Rusya'yı denetlerken ABD'yi Rusya'yla frenlemeyi ve baskı altında tutmayı amaçlamaktadır. Bölgesel düzeyde Doğu Asya Topluluğu idealine yönelik Japonya'nın hem ABD ittifakından uzaklaşmasını sağlamak hem de Güneydoğu Asya ve Kore yarımadasındaki rolünü sınırlandırmak için bölgesel ortaklık noktasında ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Çin, Hindistan'la işbirliği penceresini canlı tutmakla beraber, Pakistan yoluyla Güney Asya'ya odaklanması zorunluluğunu sürdürmesini sağlamaktadır. Myanmar, Kuzey Kore, Suriye, İran ve Irak gibi diğer marjinalleşmiş

devletlerle ilişkilerini güçlendirerek, bölgesel kalkınmayı şekillendirme ve Asya'yı yeniden örgütleme girişimlerini hızlandırmıştır.

Asya bütünsel bir şekilde değerlendirilecek olursa Çin jeopolitik muhayyilesine bağlı olarak şekillenen zihinsel kartografi alt-bölge tasarımları ve pratiklerinde somut karşılık bulmakta, bölgenin geçmişi ve geleceği konusunda projeksiyon sunabilmektedir. Çin jeopolitik muhayyilesinde yer edinen alt-bölge tasarımları öncelik sırasına göre Güneydoğu Asya, Orta Asya, Kuzeydoğu Asya ve Güney Asya olarak belirlenmiştir. Bölgesel stratejik bağlamın karmaşıklığı, ABD'nin bölgeye yüklediği ağırlık ve tarihsel husumetlerin bölgesel ilişkileri şekillendirmedeki etkisi gibi sebeplerle Kuzeydoğu Asya, Çin'in jeopolitik muhayyilesinde arka plana itilmiştir. Ayrıca, Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesini merkeze alarak Güneydoğu Asya ve Orta Asya bölgeleriyle ilgili sorunlar çözümlenebilir, işbirliği alanları genişletilerek etkinlik düzeyi artırılabilirse, Kuzeydoğu Asya'nın coğrafi konumu gereği, Çin'in elini rahatlatan daha uygun bir stratejik ortam sağlanabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, Güneydoğu Asya ve Orta Asya bölgelerine verilen öncelikten de anlaşıldığı üzere, genel anlamda jeopolitik Güney-Kuzey hattına Çin tarafından daha fazla öncelik ve ağırlık verilmiştir.

Jeopolitik mücadelenin dinamik yapısı ve süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, Doğu Asya'nın bölge güvenliğinin temel stratejik dayanak noktası olarak özel önemi bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Doğu Asya, yeni jeopolitik gerçeklikleri yansıtan, hem Çin'in hem de ABD'nin kendi perspektifleriyle şekillendirmeye çalıştıkları yeni bir bölge tasarımıdır. ABD'yi merkeze alan Asya-Pasifik kavramsallaştırmasının doğurduğu coğrafi belirsizliğe karşın Çin, ABD'yi dışarıda bırakarak Konfüçyüsçü mirası temsil eden devletlere gönderme yapan alternatif Doğu Asya kavramını kullanmayı stratejik bir tercih olarak benimsemiştir. Doğu Asya kavramı, somut olarak 'ASEAN+Çin+Tayvan+(İki)Kore+Japonya' şeklindeki devletler formülasyonuna karşılık gelmektedir.

Doğu Asya'da ABD'nin bölge dışı rolünün kabullenilmesi zayıflamış; ABD'nin ittifak sistemine bölge devletleri tarafından destek verme eğilimi azalmıştır. Bölgeyi yeniden dengeleme stratejisinin bölgenin merkezileşme süreçlerinde zemin bulma imkanının kaybolmaya başlaması, ABD'yi var olan eski paradoksal dengenin yeniden

değerlendirilmesine itmiştir. Bu bağlamda, ABD açısından Doğu Asya’da ABD-Japonya-Çin stratejik üçgenine duyulan ihtiyaç artış gösterirken; Çin, Doğu Asya tasarımıyla Çin-Güney Kore-Japonya stratejik üçgenine önem vermektedir. Çin, Doğu Asya’yı ASEAN’la geliştirdiği ilişkiler vasıtasıyla genişletmeye çalışırken; ABD, Japonya ve Hindistan arasında stratejik işbirliği çerçevesinin genişletilmesine katkı sağlamaktadır. Avustralya, Vietnam ve Endonezya ABD açısından Çin’in dengelenmesinde önem atfedilen yeni stratejik ortaklar olarak öne çıkmıştır. Çin’in Doğu Asya tasarımıyla ASEAN’dan sonra en fazla önemsendiği devlet ise Güney Kore’dir. Çin, Güney Kore’yi kazanma konusunda oldukça önemli bir mesafe kat etmiş; Çin’in bölgesel liderlik rolüne yönelik Güney Kore’nin ardıcılık eğilimi kuvvetlenmiştir.

Çin’in Güneydoğu Asya bölgesine yönelik temel stratejisi, ASEAN ülkelerini arkasına alarak, gönüllü veya değil, Japonya ve Güney Kore’yi de içine alan Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesine dayanmaktadır. Çin’in ‘barışçıl kalkınma’ stratejisini meşrulaştırma çabalarında, hiç kuşkusuz, ASEAN çok önemli ve birincil sayılabilecek bir değere sahip olmuştur. Bu formülasyon, kimlik ve değerler temelinde düşünen kurumsallaşma tasarımıyla öngörmektedir. ASEAN+3’de böyle bir model işlenmeye ve güçlendirilmeye çalışılmaktadır. ASEAN+3, Çin açısından, Doğu Asya Topluluğu oluşturma düşüncesinin temel yapı taşı ve ‘ana hattı’ (*zhu qu dao*) olarak görülmektedir.

2008 finansal krizi sonrası Doğu Asya Topluluğu’nun oluşturulmasına hız kazandırma açısından önemli bir fırsat yakalandığı düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Çin’in diğer bölge ülkeleri üzerinde baskı kurma eğilimleriyle ilgili gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ancak bu gelişmeleri Çin’in çok taraflı bölgeselcilik bağlamında önceki uzlaşmacı tavrından bir geri dönüş olarak görmekten ziyade ABD’nin bölgedeki rolünde hissedilen artışa yönelik bir tepki olarak yorumlamak daha doğru olacaktır. Burada Çin, esas gaye olarak, Güneydoğu Asya ülkelerine ABD’yi dışlayan ASEAN merkezli bir bölgeselcilik çizgisinde yeniden buluşmayı hatırlatmaya çalışmıştır. ABD’nin bölgedeki rolünün Çin’i çevreleme amacı taşıdığı şeklinde yorumlanması, ABD’nin öncülük ettiği evrensel değerlere karşı coğrafi yakınlık ve kültürel ortaklıklar temelinde tanımlanan bölgesel değerlerin daha fazla ön plana çıkarılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler, aynı zamanda, Çin’in bölgesel kurumsallaşma çabalarında bir gerilemeye sebep

olmamış, tam tersine daha aktif ve iddialı bir tutum içine girmesine yol açmıştır. Bu tarihten itibaren Çin kendisini bölgenin merkezinde gördüğünü daha fazla belli etmiş; bölgenin coğrafi ölçeği konusunda da daha net kararlar alma aşamasına yönelmiştir.

Çin'in araçsal ve seçici bir özellik taşıyan çok taraflı bölgeselcilik anlayışı, esasen, öznel koşullara göre farklılaşabilen bölgesel stratejilerinin birleştirilmesi amacıyla hizmet etmektedir. Bununla beraber bahsedilen bölgesel oluşumların her birinde, Çin öncelikle diğer büyük güçlerle olan ilişkilerini yönetmeye odaklanmıştır. Bu durum Çin'in bölgesel gruplaşmaların hangisine dahil olup, hangisinin dışında kalacağı noktasında yaptığı stratejik tercihlerde ortaya çıkmıştır. Çin, APEC ve ASEAN Bölgesel Forumu gibi oluşumlara mesafeli olduğunu göstermiş; buna mukabil ŞİÖ, ASEAN+3 ve Altı-Taraflı Görüşmelerde doğrudan inisiyatif üstlenerek aktif bir rol oynamıştır. Çin'in tercihli olarak angaje olduğu kurumsallaşma girişimleri yakından incelendiğinde, daha derinde, hiyerarşik ahenk amacını güden normlar üretme çabalarını destekleyen farklı bir mantığın da hüküm sürdüğü görülmüştür.

Doğu Asya'nın tarihselleştirilmesinde geçmişteki pek çok farklı modelden ve tecrübeden dersler çıkarma çabaları devam etmektedir. Ayrıca, Çin'in kendi tarihsel mirasının yeniden üretilmesinde ulusal aşağılanma, Çin kozmolojisinde Tayvan'ın yeri, Konfüçyüs'ün ulusallaştırılması ve günümüz tercihleri açısından Ming ve Qing Hanedanlığı hakkında yapılan analogiler jeopolitik temalar olarak öne çıkmıştır. Tayvan ve Ming-Qing Hanedanlığı konuları daha çok Çin liderliğinin merkezi yönetimi meşrulaştırma çabaları açısından önem taşıırken, ulusal aşağılanma ve Konfüçyüsçülük tartışmaları politika girişimcileri ve entellektüeller arasında oldukça revaçtadır. Ancak, şekillenmekte olan yeni muhayyilenin bölgenin yeniden tanımlanmasında eski geleneksel anlayışın şimdiye sıkışmış ve coğrafi olarak sınırlandırılmış bakışını ne ölçüde aşabileceği henüz netleşmiş değildir. En azından, farklı anlatılarda müşterek olarak ortaya çıkan temel jeopolitik temalar ileride belirginleşecek birleştirilmiş tek bir söylemin ana parametrelerini işaret etmiştir.

Çin'in yeni düzen arayışında ortaya çıkan üç düzen tipinde de iki önemli temel özellik öne çıkmıştır. Bu üç ideal tip de ABD hegemonyasına çeşitli şekillerde karşı çıkarak farklı bir uluslararası düzen tasarımını önermektedir. Ancak, hiçbirinin kapitalizm karşıtı bir içerik veya duruş sergilemediği de net bir şekilde anlaşılmıştır.

Uzun vadede ‘yeni Çin düzeni’ hayali ufukta görünse bile, kısa vadede ve halihazırda canlı olan ideal tipin ‘müzakereci düzen’ olduğu anlaşılmıştır. Müzakereci düzen, ABD ile doğrudan çatışmayı engelleyen Çin’in temkinli ve önleyici stratejisini desteklemekte; küresel yönetişime seçici bir tarzda katılmasını, fakat aynı zamanda uzun vadede doğacak olan dünya düzenini kendi lehine şekillendirecek koşulları hazırlayarak kendine ait uluslararası düzen görüşünü tedrici olarak uygulamasını kolaylaştırmaktadır. ‘Farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama’yı esas alarak, Çin dünya görüşünün ABD ve dünyanın geri kalanı tarafından farklı görülse bile meşru kabul edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu vizyonun kritik rolü, Batı düşüncesine doğrudan meydan okuyarak Çin düşüncesini evrensel olarak uygulanabilir alternatif bir model olarak sunma iddialarını frenlemesinde ortaya çıkmıştır.

2008’deki küresel finans krizi sırasında Çin’in dünya sahnesinde daha büyük bir rol oynaması gerektiği beklentisiyle gündeme getirilen G-2 önerisi, Çin tarafından kabul görmemiştir. Çin, daha ziyade krizin jeopolitik etkilerine odaklanarak doğabilecek fırsatlara yönelmiş, ABD’nin beklediği “sorumlu paydaş” rolünü oynama konusunda direnişi sürdürmeyi tercih etmiştir. Müzakereci düzen senaryosu bağlamında ortaya çıkan bu durum ABD’yi Çin’i zorlamak veya Çin’e zaman tanımak arasında bir tercihle karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla müzakereci düzenin inşasının sürdürülmesi veya G-2 önerisinin hayata geçirilmesi ihtimali, sadece Çin değil ABD’nin de stratejik tercihlerine bağlı olarak şekillenecek bir durumdur.

Uluslararası sistemin geleceği açısından değerlendirilmesi gereken diğer belirleyici faktör ise Çin-Rusya ilişkileridir. Daha doğrusu Çin-Rusya-ABD üçgeninin gelecekte nasıl şekilleneceğidir. Çin, Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler bugün, üç nokta arasındaki en büyük mesafenin Pekin ve Washington arasında yer aldığı, ‘çeşitkenar üçgen’i andırmaktadır. Bu üçgen içinde Çin-Rusya ilişkileri en olumlu ve istikrarlı olanıdır. Fakat Çin açısından bu üçgenin değerlendirilmesinde, iki oyuncunun üçüncüye karşı ittifak kurduğu bir perspektif yoktur. Çin, bu üç devlet arasında var olan dengeyi gözeterek, arzu ettiği çok kutuplu sistemde şekillenecek ‘yeni tip büyük güç politikası’nda etkin olma çabalarını sürdürecektir.

2008 krizi sonrası Çin’in bölgesel ve uluslararası rolü arasındaki etkileşimin yoğunlaşması kurumsallaşma girişimlerinin doğasını da etkilemiştir. Çin’in çok taraflı

diplomasisi sadece bölgesel düzeyde farklılık göstermemiş, aynı zamanda uluslararası düzeyde de çeşitlenmiştir. Genel olarak Çin'in kurumsallaşma girişimlerinin mevcut uluslararası sistem içindeki kurumsal yapıyla ilişkilerini, ne katı bir karşıtlık ne de saf bir entegrasyon mantığıyla değerlendirmek mümkündür. Mevcut kurumlara paralel adeta onları gölge gibi takip eden bir yaklaşımla uluslararası sistemin kurumsal yapısı, bu kurumların işleyişi ve temsil ettiği normlar zaman içinde dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Çin'in girişimleri mevcut düzen içinde bazen tamamlayıcı bazen de ikame edici bir rol oynamaktadır. Eski ve yeni kurumlar arasında var olan etkileşim ve üyelik itibariyle aktörlerin hem eski hem de yeni kurumlarda yer alma konusunda gösterdikleri isteklilik, kurumsal açıdan uluslararası sistemin yapısını ve işleyişini ilginç bir görüntüye kavuşturmuştur. İşbirliği, rekabet ve çıkar çatışmalarının iç içe geçtiği bu yeni durum uluslararası sistemin geleceği açısından son derece kritiktir.

Doğu Asya Chiang Mai Çok Taraflılaştırma Girişimi, BRICS Yeni Kalkınma Bankası, Asya Altyapı Yatırım Bankası, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu (son ikisi Çinliler tarafından “Yek Yol, Tek Kuşak” olarak nitelendirilmektedir) gibi dev girişimlerle Çin, ekonomi ve finans alanında uluslararası sistemin geleceğine büyük bir yatırım yapmıştır. Güvenlik alanında ise 2008 krizi sonrası ŞİÖ'nün önemi daha belirgin hale gelmiştir. ŞİÖ'nün kökeni itibariyle Çin açısından önemi öncelikle Rusya ile olan ilişkilerini yönetmek olmasına rağmen, gelişiminde ortaya çıkan ABD tercihlerine yönelik ortak normatif muhalefet dikkat çekici görülmektedir. Ancak, ŞİÖ'nün geleceği konusunda Çin'in ve Rusya'nın sahip olduğu yaklaşım farkları varlığını korumaktadır. Rusya Çin'e nazaran daha fazla güvenlik yönelimli bir örgütlenmeye yakın dururken, Çin hakim ekonomik temelli mantığın sürdürülmesinden yana bir tutum sergilemektedir. Bu bağlamda Çin, üye ülkeler arasında serbest ticaret düzenlemeleri yapılmasını destekleyerek, ŞİÖ çatısı altında malların, hizmetlerin, sermayenin ve teknolojinin serbest dolaşımının 2020 yılına kadar gerçekleştirilmesinin karara bağlanmasını sağlamıştır.

Bununla beraber Çin'in ve Rusya'nın kendilerine özgü bireysel dünya vizyonlarına dayanan Orta Asya stratejilerini birbiriyle uyumlu hale getirme çabaları halen devam etmektedir. Rusya'nın ŞİÖ'den bağımsız olarak desteklediği Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile Avrasya Ekonomik İşbirliği ve Çin'in Yeni İpek Yolu

Ekonomik Kuşağı projelerinin rekabet halinde olan veya çatışabilecek özellikleri orta vadede daha fazla gün yüzüne çıkabilir. Bu anlamda, ŞİÖ'nün gelişiminin orta vadede Çin-Rusya ilişkilerindeki gerilimlerden etkileneceğini beklemek yanıltıcı olmaz. Ne de olsa, Çin yoğun ekonomik faaliyet ve yatırımlarıyla Rusya'nın Orta Asya'daki tarihsel hegemonik rolünü zora sokabilecektir. Gelinen noktada, Çin ve Rusya arasında yakın bir stratejik ortaklık ilişkisi olduğu çok açık olsa bile, iki ülke arasında resmi bir ittifak ilişkisi bulunmadığı gibi, ABD veya Batı karşıtı bir tür blok oluşması beklentisi içinde olmak da gerçekçi değildir.

Hem Güney-Kuzey hem de Doğu-Batı ekseninde geliştirilen geniş altyapı projeleri ve yeni fonlama şemaları arasındaki bağlantılar düşünüldüğünde, Çin'in söz konusu paralel kurumsallaşma girişimlerinin gelecekte yeni uluslararası ekonomik düzenin şekillenmesinde büyük bir etki yaratacağı muhakkaktır. Yeni kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın ana misyonu, bu bağlantıları kuvvetlendirmek olacaktır. Bölgerarası ulaşım koridorlarının 2050'ye kadar Asya'yı aşacak şekilde genişletilmesi, Çin'in çevresindeki ülkeler üzerinde tam anlamıyla bir diplomatik etkinlik kurmasına imkan sağlayabilecektir. CICA ve ŞİÖ gibi örgütler yoluyla yaratılan güvenlik işbirliği ile hem şekillenen ekonomik düzenin desteklenmesi hem de Çin'in kapsayıcı bir rol tanımlamasına ulaşması amaçlanmıştır. Çin, uluslararası para birimi ve finansal girişimleriyle şimdiden küresel finans ve para düzenini değiştirmeye dönük önemli adımlar atmıştır. Çin'in paralel mekanizmalarının bu alanda sağladığı rekabet ortamı, Batı para birimleri ve Batı liderliğindeki uluslararası örgütlerin baskın konumunu sarsmayı başarmıştır. Sonuçta, Çin'in yeni diplomatik yöneliminin ana vechelerini oluşturan büyük güçlerle ilişkilerde pragmatik diplomasi yönetimi, bölgesel komşularıyla Asya'nın yeniden örgütlenmesinde liderlik rolü oynayarak kendi Doğu Asya tasarımına uygun düşen araçsal çok taraflı bölgeselcilik yaklaşımı ve gelişmekte olan dünyayla politik dayanışma şeklinde çok yönlü ve çok boyutlu bir stratejik tutum benimsenmiştir.

Böylece, Çin'in uluslararası tutumunu belirleyen temel faktörün diplomatik etkinliği ve üstlendiği düzen inşa edici rol olduğu net bir şekilde anlaşılmıştır. Bununla beraber Çin'in uluslararası sistemin değişiminde içeriden ve tedrici bir dönüşümü öngören yaklaşımı, barış içinde bir arada yaşama stratejisinin sabitleyici rolünü önemli

hale getirmiştir. Bir taraftan Çin'in mevcut uluslararası sisteme uyum sağlama çabaları yüzünden sistemin dönüştürücü etkilerine maruz kalma riski karşısında konumunu sağlamlaştırırken, diğer taraftan yeni düzen arayışında emperyal bir projeye kapılma iştahına gem vurmaktadır. Anayasal bir kavram olan barış içinde bir arada yaşama, uluslararası sistemde Çin'in rolünün tanımlanmasına yardımcı olarak temellendirmekte ve yeni bir uluslararası düzen programı önermesine imkan vermektedir. Çin'in uluslararası tutumuna bakıldığında genel olarak ılımlı, diyaloga açık, uzlaşmacı ve ilkesel bir duruş sergilediği görülmüştür. Çin'in uluslararası tutumunun meşruiyeti ise BM sisteminin korunması konusunda gösterdiği kararlılık ve bu platformda gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere diğer ülkelerin Çin'e verdikleri olumlu diplomatik destekten kaynaklanmaktadır.

Ancak, burada aşılmayı bekleyen önemli bir ikilem ortaya çıkmıştır. Çin, gelecekte kendi jeopolitik muhayyilesine uygun yeni bir düzen arayışı çabalarına hız kazandırdığında, barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin ne ölçüde amaçlarına hizmet etmede yeterli geleceği veya halihazırda tezahürleri görülen ulusal kimlik iddiaları ve milliyetçi retoriklere dayalı ülkesel sorunlar ile bu ilkeler arasında var olan ikilemlerin ne ölçüde aşılabileceği belirsizdir. Pratikte, halen Hindistan'la var olan Ta Wang sınır anlaşmazlığı ve Güney Çin Denizi'ndeki ülkesel anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulamamıştır. Çin'in ulusal gücü ile dış politikada benimsediği ilkelerin uygun bir şekilde birleştirilmesi, aralarında dengeli, ölçülü ve uyumlu bir ilişkinin kurulabilmesi şarttır. İç tehdit ile dış tehdit algılamalarını beraberce değerlendirme zorunluluğu, Çin gibi 14 farklı komşusu olan, geniş ve çeşitlilik arz eden bir nüfusa sahip, devasa bir devlet için daha da hayati bir meseledir. Üstelik devletler güçlendikçe mevcut ilkelerini yenilemek veya değiştirmek ihtiyacı hissedebilmektedir. Bazen de benimsenen ilkelerin ulusal gücü sınırlandırabildiği düşünülmektedir. Çin, bugüne kadar artan gücüne rağmen ilkesel tutumunu değiştirme hususunda oldukça dikkatli davranmaya özen göstermiştir. Sadece, değişen koşullar altında mevcut ilkelerin yeniden yorumlanması arayışına kapı aralanmıştır.

Çin açısından, şimdilik, barış içinde bir arada yaşama ilkelerini esas alan diplomatik stratejinin bir çıkış noktası olarak önemsendiği ve elverişli bulunduğu anlaşılmıştır. Bu diplomatik stratejinin doktrine edilmiş formu olan 'barışçıl

kalkınma'nın, gelecekte çok daha fazla önem arz edecek uluslararası gündem ile bağlarının daha sıkı ve gelişmişlik düzeyi artırılarak yeniden formüle edilmesi ihtiyacı ise ortadadır. Uluslararası sistemdeki normatif dönüşümün Çin'in arzuladığı tarzda sürdürülebilmesi bu ihtiyacın karşılanmasına bağlıdır. Eğer bu sağlanamazsa bugünkü haliyle devam eden uluslararası sistemdeki değişim sekteye uğrayabilecek veya başka bir yönelimle Çin'in arzu etmediği bir mecraya taşınabilecektir. En azından şurası kesindir ki, Çin liderliği söz konusu gereksinimin fazlasıyla farkında görünerek, karşı karşıya olduğu stratejik ikilemi aşmaya yönelik ulusal kimlik inşası ve kapsayıcı bir bölgesel vizyon oluşturma girişimlerini ciddiyetle sürdürmekte; uluslararası etkinliğine meşruiyet kazandıracak diplomatik adımları da aktif bir şekilde yürütmeye gayret etmektedir. Uluslararası meşruiyet, bir devletin ulusal gücü ile benimsediği ilkeler arasındaki uyuma göre değer kazanmaktadır. Elbette, Çin meşruiyet arayışını öncelediği sürece bu denge ve uyumu azami ölçüde koruma çabası içinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ACHARYA Amitav-Alastair Iain Johnston, *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

ACHARYA Amitav, *Asia Rising: Who is Leading?*, Singapore, World Scientific, 2008.

ACHARYA Amitav, *Whose Ideas Matter: Agency and Power in Asian Regionalism*, Ithaca, Cornell University Press, 2009.

AGNEW John, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London, Routledge, 2003.

ALDEN Chris, *China in Afrika*, London, Zed Books, 2007.

ALLEE Todd L., *The Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

BALDWIN David A., *Economic Statecraft*, Princeton, Princeton University Press, 1985.

BALDWIN David A., *Paradoxes of Power*, New York, Basil Blackwell, 1989.

BARR Michael, *Kim Korkar Çin'den?: Dünyanın Büyüyen Çin Korkusu*, Ankara, Tekin Yayınları, 2013.

BEKCAN Umut, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2013.

BERCOVITCH Sacvan, *The Puritan Origins of the American Self*, New Haven, Yale University Press, 1975.

BOURDIEU Pierre, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, Harvard University Press, 1991.

BRAUTIGAM Deborah, *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2011.

BRENNER Neil, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

BROOKS Stephen G.-William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton, Princeton University Press, 2010.

- BROWN Michael E. Brown-Owen R. Cote-Sean M. Lynn-Jones-Steven E. Miller, *Primacy and Its Discontents: American Power and International Stability*, Cambridge, MIT Press, 2009.
- BRZEZINSKI Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997.
- BRZEZINSKI Zbigniew, *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, New York, Basic Books, 2004.
- BRZEZINSKI Zbigniew, *Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- BULL Hedley, *The Anarchical Society*, Basingstoke, Macmillan, 1999.
- BURMAN Edward, *China: The Stealth Empire*, Stroud: The History Press, 2008.
- BUZAN Barry-Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- BUZAN Barry-Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- BUZAN Barry, *The United States and the Great Powers: World Politics in the Twenty-First Century*, New York, Polity Press, 2004.
- CHAN Steve, *China, the U.S., and the Power-Transition Theory: A Critique*, New York, Routledge, 2008.
- COHEN Warren I., *East Asia at the Center*, New York, Columbia University Press, 2000.
- DICKSON Bruce J., *Red Capitalists in China: The Party, Private Entrepreneurs, and Prospects for Political Change*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- DIJKINK Gertjan, *National Identity and Geopolitical Visions*, London, Routledge, 1996.
- EMMOTT Bill, *Rivals: How the Power Struggle Between China, India and Japan will Shape our Next Decade*, London, Allen Lane, 2008.
- ETZIONI Amitai, *A Comparative Analysis of Complex Organizations*, New York, Free Press, 1975.
- EVERA Stephen Van, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Ithaca, Cornell University Press, 1999.

- FAIRBANK John K., *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Cambridge, Harvard University Press, 1968.
- FRIEDBERG Aaron L., *A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia*, New York, W. W. Norton&Company, 2011.
- GILPIN Robert, *War and Change in World Politics*, New York, Cambridge University Press, 1983.
- GILPIN Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton, Princeton University Press, 2001.
- GONG Gerrit W., *The Standard of 'Civilization' in International Society*, Oxford, Clarendon Press, 1984.
- GOLDSTEIN Avery, *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Politics*, Stanford, Stanford University Press, 2005.
- GOULD Stephen Jay, *Time's Arrow, Time's Cycle: Myth and Metaphor in the Discovery of Geological Time*, Cambridge, Harvard University Press, 1987.
- HALPER Stefan, *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-first Century*, New York, Basic Books, 2010.
- HANSEN Birthe, *Unipolarity and the Middle East*, New York, St. Martin's, 2000.
- HEGEL George, *Philosophy of Right*, London, Oxford University Press, 1967.
- HIRSCHMAN Albert O., *National Power and the Structure of Foreign Trade*, Berkeley, University of California Press, 1980.
- HOLMES James R.-Toshi Yoshihara, *Chinese Naval Strategy in the 21st Century: The Turn to Mahan*, London, Routledge, 2008.
- HORNER Charles, *Rising China and its Postmodern Fate: Memories of Empire in a New Global Context*, Athens, University of Georgia Press, 2009.
- HU Angang-John L. Thornton-Li Cheng, *China in 2020: A New Type of Superpower*, Washington, Brookings Institution Press, 2011.
- HUGHES Christopher R., *Chinese Nationalism in the Global Era*, London: Routledge, 2006.
- HUNT Michael, *Ideology and US Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press, 1987.
- HUNTINGTON Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon&Schuster, 1996.

HURRELL Andrew, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2007.

IKENBERRY G. John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, Princeton University Press, 2001.

IRIYE Akira, *Power and Culture: The Japanes-American War, 1941-1945*, Cambridge, Harvard University Press, 1981.

JOHNSTON Alastair Iain, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton, Princeton University Press, 1995.

JOHNSTON Alastair Iain, *Social States: China in International Instutions 1980-2000*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

KANE John, *Between Virtue and Power: The Persistent Moral Dilemma of US Foreign Policy*, New Haven, Yale University Press, 2008.

KANG David C., *China Rising: Peace, Power, and Order in East Asia*, New York, Columbia University Press, 2007.

KANG David C., *East Asia before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*, New York, Columbia University Press, 2010.

KAPLAN Morton A., *Systems and Process in International Politics*, New York, Wiley, 1957, p. 17, 40-41.

KASTNER Scott L., *Political Conflict and Economic Interdependence Across the Taiwan Strait and Beyond*, Stanford, Stanford University Press, 2009.

KATZENSTEIN Peter J., *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Ithaca, Cornell University Press, 2004.

KATZENSTEIN Peter J., *Sinicization and the Rise of China: Civilizational Pocesses Beyond East and West*, New York: Routledge, 2012.

KAUFMAN Stuart-Richard Little-William C. Wohlforth, *The Balance of Power in World History*, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

KENNEDY Paul M., *The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914*, London, Allen&Unwin, 1982.

KENNEDY Paul M., *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, Random House, 1987.

KISSINGER Henry, *Diplomacy*, New York, Simon&Schuster, 1994.

KISSINGER Henry, *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul, Kaknüs, 2015.

- KOHLI Atul, *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- KUPCHAN Charles, *No One's World: The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, New York, Oxford University Press, 2012.
- KURLANTZICK Joshua, *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*, New Haven, Yale University Press, 2007.
- LAFEBER Walter, *The Clash: US-Japanese Relations Throughout History*, New York, W. W. Norton, 1997.
- LAMPTON David M., *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds*, Berkeley, University of California Press, 2008.
- LAMPTON David M., *Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping*, Berkeley, University of California Press, 2014.
- LEMKE Douglas, *Regions of War and Peace*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- LEONARD Mark, *What Does China Think?*, New York, Public Affairs, 2008.
- LEWIS John Wilson-Xue Litai, *Imagined Enemies: China Prepares for Uncertain War*, Stanford, Stanford University Press, 2006.
- LIEVEN Anatol, *America Right or Wrong: An Anatomy of American Nationalism*, New York, Oxford University Press, 2004.
- LIM Robyn, *The Geopolitics of East Asia: The Search for Equilibrium*, London, Routledge, 2003.
- LIPSET Seymour Martin, *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York, W. W. Norton, 1996.
- LUTTWAK Edward N., *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts, 1987.
- MEARSHEIMER John J., *The Tragedy of Great Powers*, New York, W. W. Norton, 2001.
- MEDEIROS Evan S.-Keith Crane, Eric Heginbotham-Norman D. Levin-Julia F. Lowell, *Pacific Currents: The Responses of US Allies and Security Partners in East Asia to China's Rise*, Santa Monica, RAND, 2008.
- NATHAN Andrew J.-Robert S. Ross, *The Great Wall and Empty Fortress: China's Search for Security*, New York, W. W. Norton, 1997.

- NYE Joseph S., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004.
- NYE Joseph S., *The Powers to Lead: Hard, Soft and Smart*, New York, Oxford University Press, 2008.
- O'BRIEN Kevin J.-Lianjiang Li, *Rightful Resistance in Rural China*, New York, Cambridge University Press, 2006.
- ODGAARD Liselotte, *China and Coexistence: Beijing's National Security Strategy for the Twenty-First Century*, Washington, Woodrow Wilson Center Press, 2012.
- ORGANSKI A.F.K., *World Politics*, New York, Knopf, 1958.
- ORGANSKI A.F.K.-Jacek Kugler, *The War Ledger*, Chicago, University of Chicago Press, 1980.
- OVERHOLT William H., *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, Ankara, Efil, 2011.
- PAUS Eva-Penelope B. Prime-Jon Western, *Global Giant: Is China Changing the Rules of the Game?*, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- PENG Guangqian-Yao Youzhi, *The Science of Military Strategy*, Beijing, Military Science Publishing House, 2005.
- PILLSBURY Michael, *China Debates the Future Security Environment*, Washington, National Defence University Press, 2000.
- PORTER Michael, *The Competitive Advantage of Nations*, New York, Free Press, 1990.
- RAMO Joshua Cooper, *The Beijing Consensus*, London, The Foreign Policy Center, 2004.
- ROSECRANCE Richard N., *Action and Reaction in World Politics*, Boston, Little, Brown, 1963.
- ROSECRANCE Richard N., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York, Basic Books, 1984.
- ROZMAN Gilbert, *Northeast Asia's Stunted Regionalism: Bilateral Distrust in the Shadow of Globalization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- ROZMAN Gilbert, *Chinese Strategic Thought Toward Asia*, New York, Palgrave, 2010.
- ROZMAN Gilbert, *East Asian National Identities: Common Roots and Chinese Exceptionalism*, Stanford, Stanford University Press, 2012.

- RUSSETT Bruce M., *Trends in World Politics*, New York, Macmillan, 1965.
- SAUNDERS Phillip C., *China's Global Activism: Strategy, Drivers, and Tools*, Washington, Institute for National Strategic Studies, 2006.
- SCOBELL Andrew, *China's Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- SCOTT James C., *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven, Yale University Press, 1985.
- SHAMBAUGH David, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, Berkeley, University of California Press, 2002.
- SHAMBAUGH David, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*, Berkeley, University of California Press, 2008.
- SHAMBAUGH David, *China Goes Global: The Partial Power*, New York, Oxford University Press, 2013.
- SHINN David H.-Joshua Eisenman, *China and Africa: A Century of Engagement*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2012.
- SHIRK Susan L., *China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*, New York, Oxford University Press, 2007.
- SIGURDSON Jon, *Technological Superpower China*, Northampton, Edward Elgar, 2005.
- SINGH P. K.-Y. K. Gera-Sandeep Dewan, *Comprehensive National Power: A Model for India*, New Delhi, United Service Institution of India, 2013.
- STEINFELD Edward S., *Playing Our Game: Why China's Rise Doesn't Threaten the West*, Oxford, Oxford University Press, 2010.
- STIRK P. M. R., *A History of European Integration since 1914*, London, Printer, 1996.
- SUTTER Robert G., *China's Rise in Asia: Promises and Perils*, Lanham, Rowman&Littlefield, 2005.
- SUTTER Robert G., *Chinese Foreign Relations: Power and Policy since the Cold War*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2008.
- SWAINE Michael D.-Ashley J. Tellis, *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, Santa Monica, RAND, 2000.
- TIAN John Q., *Government, Business, and the Politics of Interdependence and Conflict Across the Taiwan Strait*, New York, Palgrave, 2006.

TZU Sun, *The Art of War*, London, Oxford University Press, 1971.

WALT Stephen M., *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell University Press, 1987.

WALT Stephen M., *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, New York, W. W. Norton, 2005.

WALSH Kathleen, *Foreign High-Tech R&D in China: Risks, Rewards, and Implications for US-China Relations*, Washington, Henry L. Stimson Center, 2003.

WALTZ Kenneth N., *Theory of International Politics*, Mass, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics*, New York, Cambridge University Press, 1999.

WILLIAMS William A., *The Tragedy of American Diplomacy*, New York, Delta, 1962.

WOLF Charles-Xiao Wang-Eric Warner, *China's Foreign Aid and Government-Sponsored Investment Activities: Scale, Content, Destinations and Implications*, Washington, RAND, 2013.

XIAOHONG Liu, *Chinese Ambassadors*, Seattle, University of Washington Press, 2001.

XU Dianqing-Li Xin, *Income Disparity in China: Crisis within Economic Miracle*, London, World Scientific, 2014.

YAN Xuetong, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton, Princeton University Press, 2011.

YU Keping, "Democracy is a Good Thing", *Essays on Politics, Society and Culture in Contemporary China*, Washington, The Brookings Institution, 2009.

YU Lan Fung, *A Short-History of Chinese Philosophy*, London, Macmillan Paperbacks, 1960.

ZAKARIA Fareed, *The Post-American World*, New York, W. W. Norton, 2008.

Makaleler

ACHARYA Amitav, "Will Asia's Past Be Its Future", *International Security*, vol. 28, no. 3, 2004,

ACHARYA Amitav, "The Emerging Regional Architecture of World Politics", *World Politics*, vol. 59, July 2007,

ACHARYA Amitav, "Theoretical Perspectives on International Relations in Asia", *International Relations of Asia*, (ed.) David Shambaugh and Michael Yahuda, Plymouth, Rowman&Littlefield, 2008.

ACHARYA Amitav, "Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism, and Rule-Making in the Third World", *International Studies Quarterly*, vol. 55, n. 1, 2011, pp. 95-123.

ACHARYA Amitav, "Comparative Regionalism: A Field Whose Times Has Come?", *The International Spectator*, vol. 47, no. 1, March 2012,

ACHARYA Amitav, "Power Shift or Paradigm Shift? China's Rise and Asia's Emerging Security Order", *International Studies Quarterly*, vol. 58, 2014, pp. 158-173.

ADLER Emanuel, "Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 26, no. 2, 1997.

ADLER Emanuel Adler-Beverly Crawford, "Normative Power: The European Practice of Region-Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership", *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*, (ed.) Emanuel Adler, Beverly Crawford, Federica Bicchi and Rafaella Del Sarto, Toronto, University of Toronto Press, 2006.

AGNEW John, "Emerging China and Critical Geopolitics: Between World Politics and Chinese Particularity", *Eurasian Geography and Economics*, vol 51, no. 5, 2010, pp. 569-582.

AGNEW John, "Looking Back to Look Forward: Chinese Geopolitical Narratives and China's Past", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 53, no. 3, 2012, pp. 301-314.

AIDT Toke S.-Martin Gassabner, "Do Autocartaric State Trade Less", *The World Bank Economic Review*, vol 24, no. 1, 2010, pp. 38-76.

ALAGAPPA Muthiah, "International Politics in Asia: The Historical Context", *Asian Security Practice: Material and Ideational Influences*, (ed.) Muthiah Alagappa, Stanford, Stanford University Press, 1998.

ALAGAPPA Muthiah, "Introduction: Predictability and Stability Despite Challenges", *Asian Security Order: Instrumental and Normative Features*, (ed.) Muthiah Alagappa Stanford, Stanford University Press, 2003.

ALAGAPPA Muthiah, "The Study of International Order", *Asian Security Order: Instrumental and Normative Features*, (ed.) Muthiah Alagappa, Stanford, Stanford University Press, 2003.

ALAGAPPA Muthiah, "A Changing Asia: Prospects for War, Peace, Cooperation and Order", *Political Science*, vol. 63, no. 2, 2011, pp. 155-185.

BA Alice D., "Who's Socializing Whom? Complex Engagement in Sino-ASEAN Relations", *Pacific Review*, vol. 19, no.2, 2006, pp. 157-179.

BARMA Naazneen-Ely Ratner-Steven Weber, "Chinese Ways", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 3, 2008,

BARMA Naazneen-Giaocoma Chiozza-Ely Ratner-Steven Weber, "A World without the West? Empirical Patterns and Theoretical Implications", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 2, no. 4, 2009,

BARME Geremie, "History for the Masses", *Using the Past to Servet he Present*, (ed.) Jonathan Unger, Armonk, M. E. Sharpe, 1993.

BARNETT Robert, "The Tibet Protests of Spring, 2008: Conflict between the Nation and the State", *China Perspectives*, vol. 3, 2009,

BEESON Mark, "Geopolitics and the Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia", *Political Studies*, vol. 57, 2009, p. 498-516.

BEESON Mark-Fujian Li, "Charmed or Alarmed? Reading China's Regional Relations", *Journal of Contemporary China*, vol. 21, no. 73, 2012, pp.

BEESON Mark-Richard Higgott, "The Changing Architecture of Politics in the Asia-Pacific: Australia's Middle Power Moment?", *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 14, 2014, pp. 215-237.

BERGSTEN C. Fred, "A Partnership of Equals: Washington Should Respond to China's Economic Challenge", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 4, 2008, pp.

BILLILOUD Sebastien, "Confucianism, 'Cultural Tradition', and 'Official Discourse in China at the Start of the New Century", *China Orders the World: Normative Soft Power and Foreign Policy*, (ed.) William A. Callahan and Elena Barabantseva, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2011.

BONNIN Michel, "Far from Harmonious: The Chinese Authorities' Handling of the 2008 Tibet Crisis", *China Perspectives*, vol. 3, 2009,

BRANDT Loren-Eric Thun, "The Fight for the Middle: Upgrading, Competition, and Industrial Development in China", *World Development*, vol. 38, no. 11, 2010,

BRAUTIGAM Deborah-Tang Xiaoyang, "Economic Statecraft in China's New Overseas Special Economic Zones: Soft Power, Business, or Resource Security", *International Affairs*, vol. 88, no. 4, 2012, pp. 799-816.

BRENNER Neil, "Between Fixity and Motion: Accumulation, Territorial Organization and the Historical Geography of Spatial Scales", *Environment and Planning D-Society and Space*, vol. 16, no. 4, 1998,

BRESLIN Shaun Breslin-Richard Higgott, "Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New", *New Political Economy*, vol. 5, no. 3, 2000,

BRESLIN Shaun, "Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities and Implications", *International Affairs*, vol. 85, no. 4, 2009, pp. 779-813.

BRESLIN Shaun, "China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power", *Politics*, vol. 30, 2010, pp.

BRESLIN Shaun, "China and the Global Order: Signaling Threat or Friendship", *International Affairs*, vol. 89, no. 3, 2013, pp. 615-634.

BUZAN Barry, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, no. 1, 2010, pp.5-36.

BUZAN Barry, "A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism", *International Relations*, vol. 25, no. 1, 2011, pp. 3-25.

BUZAN Barry-Michael Cox, "China and the US: Comparable Cases of 'Peaceful Rise'?", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 6, 2013, pp. 109-132

BUZAN Barry, "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 7, no. 4, 2014.

CALLAHAN William A., "Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or A New Hegemony?", *International Studies Review*, vol. 10, no. 4, 2008, pp. 749-761.

CALLAHAN William A., "The Cartography of National Humiliation and the Emergence of China's Geobody", *Public Culture*, vol. 21, no. 1, 2009, pp. 141-173.

CALLAHAN William A., "Sino-speak: Chinese Exceptionalism and the Politics of History", *The Journal of Asian Studies*, vol. 71, no. 1, 2012,

CARLSON Allen, "Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration of Recent Changes in China's Approach to International Order and the Emergence of the Tianxia Concept", *Journal of Contemporary China*, vol. 20, no. 68, 2011, pp. 89-102.

CHAMBERS Michael, "Framing the Problem: China's Threat Environment", *Asia Policy*, 4 July 2007.

CHASE Michael S.-Andrew S. Erickson-Christopher Yeaw, "Chinese Theater and Strategic Missile Force Modernization and Its Implications for the United States", *Journal of Strategic Studies*, vol 32, 2009, pp. 67-114.

CHENG Li, "New Provincial Chiefs: Hu's Groundwork for the 17th Party Congress", *China Leadership Monitor*, no. 13, 2005.

CHENG Li, "The Rise of China's Yuppie Corps: Top CEO's to Watch", *China Leadership Monitor*, no. 14, 2005.

CHIN Gregory-Eric Helleiner, "China as a Creditor: A Rising Financial Power?", *Journal of International Affairs*, vol. 62, no. 1, 2008, pp. 87-102.

CHIN Gregory-Ramesh Thakur, "Will China Change the Rules of Global Order", *The Washington Quarterly*, vol. 33, no. 4, 2010, pp. 119-138.

CHRISTENSEN Thomas J., "Posing Problems without Catching Up: China's Rise and Challenges for U.S. Security Policy", *International Security*, vol. 25, no. 4, 2001, p. 5-40.

CHRISTENSEN Thomas J., "Shaping the Choices of a Rising China: Recent Lessons for the Obama Administration", *Washington Quarterly*, July 2009, pp. 89-104.

CHRISTOFFERSEN Gaye, "Chinese and ASEAN Responses to the US Regional Maritime Security Initiative", *China Turns to Multilateralism: Foreign Policy and Regional Security*, (ed.) Guoguang Wu and Helen Lansdowne, New York, Routledge, 2008.

CHUNG Jae Ho, "China's 'Soft' Clash with South Korea: The History War and Beyond", *Asian Survey*, May/June 2009, pp. 468-483.

CLARK Ian, "Legitimacy in a Global Order", *Review of International Studies*, vol. 29, no. 1, 2003, pp. 75-95.

CLARK Ian, "China and the United States: A Succession of Hegemonies", *International Affairs*, vol. 87, no. 1, 2011, pp. 13-28.

CUNNINGHAM Fiona S.-M. Taylor Fravel, "Assuring Assured Retaliation: China's Nuclear Posture and US-China Strategic Stability", *International Security*, vol. 40, no. 2, 2015, pp. 7-50.

DEUTSCH Karl W.-David J. Singer, "Multiple Power Systems and International Stability", *World Politics*, vol.16, no. 3, 1964, pp. 390-406.

DiCICCO Jonathan M.-Jack S. Levy, "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 43, no. 6, 1999, pp. 675-704.

DICKSON Bruce J., "Updating the China Model", *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 4, 2011, pp. 39-58.

DINGLI Shen, "Chinese Nuclear Policy and Modernization Plans", *Global Change, Peace & Security*, vol 23, 2011, pp. 263-269.

DIRLIK Arif, "The Asia-Pacific Region: Reality and Representation in the Invention of the Regional Structure", *Journal of World History*, vol. 3, no. 1, 1992.

DORAN Charles F., "Systematic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 33, no. 3, 1989, pp. 371-401.

DREZNER Daniel W., "Bad Depts: Assessing China's Financial Influence in Great Power Politics", *International Security*, vol. 32, no. 2, 2009, p. 7-45.

DUMBRELL John, "American Power: Crisis or Renewal?", *Politics*, vol. 30, 2010, pp. 15-23.

ECONOMY Elizabeth C.-Adam Segal, "The G-2 Mirage: Why the United States and China Are Not Ready to Upgrade Ties", *Foreign Affairs*, vol. 88, no. 3, 2009, pp. 14-23.

ECONOMY Elizabeth C., "China's Imperial President: Xi Jinping Tightens His Grip", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 6, 2014,

ECONOMY Elizabeth C.-Zha Daojiong, "Global Development and Investment", *Debating China: U.S.-China Relationship in Ten Conversations*, (ed.) Nina Hachigian, New York, Oxford University Press, 2014.

EICHENGREEN Barry, "The Dollar Dilemma: The World's Top Currency Faces Competition", *Foreign Affairs*, vol. 88, no. 5, 2009,

EISENMAN Joshua, "China-Africa Trade Patterns: Causes and Consequences", *Journal of Contemporary China*, vol. 21, no. 77, 2012,

EVANS Michael, "Power and Paradox: Asian Geopolitics and Sino-American Relations in the 21st Century", *Orbis*, Winter 2011

FAIRBANK John K., "A Preliminary Framework", *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, (ed.) John K. Fairbank, Cambridge, Harvard University Press, 1968, pp. 1-19.

FENG Yongping, "The Peaceful Transition of Power from the UK to the US", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 1, 2006, pp. 83-108.

FENG Zhang, "The Rise of Chinese Exceptionalism in International Relations", *European Journal of International Relations*, 2011,

FENG Zhang, "Chinese Exceptionalism in the Intellectual World of China's Foreign Policy", *China Across the Divide: The Domestic and Global in Politics and Society*, (ed.) Rosemary Foot, New York, Oxford University Press, 2013.

FERGUSON Niall, "Complexity and Collapse: Empires on the Edge of Chaos", *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 2, 2010, pp. 18-32.

FINE Gary Alan, "Negotiated Orders and Organizational Cultures", *Annual Review of Sociology*, vol. 10, 1984,

FINNEMORE Martha, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be?", *World Politics*, vol. 61, no. 1, 2009, pp. 58-85.

FLORES-MACIA Gustavo A.-Sarah E. Kreps, "The Foreign Policy Consequences of Trade: China's Commercial Relations with Africa and Latin America, 1992-2006", *Journal of Politics*, vol. 75, no. 2, pp. 357-371.

FOOT Rosemary, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", *International Affairs*, vol. 82, no. 1, 2006,

FORDHAM Benjamin O.-Katja B. Kleinberg, "International Trade and US Relations with China", *Foreign Policy Analysis*, vol. 7, 2011, pp. 217-236.

FRAVEL M. Taylor, "Regime Insecurity and International Cooperation: Explaining China's Compromises in Territorial Disputes", *International Security*, vol. 30, no. 2, 2005, pp. 46-83.

FRAVEL M. Taylor, "China's Search for Military Power", *The Washington Quarterly*, vol. 31, no. 3, 2008, pp. 125-141.

FRAVEL M. Taylor, "Power Shifts and Escalation: Explaining China's Use of Force in Territorial Dispute", *International Security*, vol. 32, no. 3, 2008,

FRAVEL M. Taylor, "International Relations Theory and China's Rise: Assessing China's Potential for Territorial Expansion", *International Studies Review*, vol. 12, 2010, pp. 505-532.

FRAVEL M. Taylor-Evan S. Medeiros, "China's Search for Assured Retaliation: The Evolution of Chinese Nuclear Strategy and Force Structure", *International Security*, vol. 35, no. 2, 2010, pp. 48-87.

FRAVEL M. Taylor-Christopher P. Twomey, "Projecting Strategy: The Myth of Chinese Counter-intervention", *The Washington Quarterly*, vol. 37, no. 4, 2015, pp. 171-187.

FRAVEL M. Taylor, "China's New Military Strategy: 'Winning Informationized Local Wars'", *China Brief*, vol. XV, no. 13, 2 July 2015, pp.3-6.

FRIEDBERG Aaron L., "Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia", *International Security*, Winter 1993/1994, p. 5-33.

FRIEDBERG Aaron L., "Hegemony with Chinese Characteristics", *The National Interest*, no. 114, 2011, pp. 18-27.

FU Ying, "How China Sees Russia", *Foreign Affairs*, January/February 2016, pp. 96-105.

FUCHS Andreas-Nils-Hendrik Klann, "Playing a Visit: Dalai Lama Effect on International Trade", *Journal of International Economics*, vol 91, 2013, pp. 164-177.

FUKUYAMA Francis, "The End of History", *The National Interest*, vol. 16, 1989, pp. 3-18.

FUNABASHI Yoichi, "The Asianization of Asia", *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 5, 1993, pp. 75-85.

GARVER John W., "China's Push Through the South China Sea: The Interaction of Bureaucratic and National Interests", *China Quarterly*, December 1992.

GAULIER Guillaume-Françoise Lemoine-Deniz Ünal-Kesenci, "China's Emergence and the Reorganization of Trade Flows in Asia", *China Economic Review*, vol. 18, 2007, pp. 209-243.

GEIS John P.-Blaine Holt, "'Harmonious Society': Rise of the New China", *Strategic Studies Quarterly*, vol. 3, no. 4, 2009, pp. 75-94.

GILBOY George J.-Eric Heginbotham, "The Latin Americanization of China", *Current History*, September 2014.

GILPIN Robert, "Sources of American-Japanese Economic Conflict", *International Relations Theory and the Asia Pacific*, (ed.) John Ikenberry and Michael Mastanduno New York, Columbia University Press, 2003, pp. 299-322.

GLASER Charles, "Political Consequences of Military Strategy: Expanding and Refining the Spiral and Deterrence Models", *World Politics*, vol. 44, 1992.

GLOSNY Michael A., "Heading toward a Win-Win Future? Recent Developments in China's Policy toward Southeast Asia", *Asian Security*, vol. 2, no. 1, 2006, pp. 24-57.

GOLDEN Sean, "China's Perception of Risk and the Concept of Comprehensive National Power", *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol. 29, no. 2, 2011, pp.

GUO Shuyong, "Legitimacy, War, and the Rise of China: An International Political Sociology Perspective", *Korean Journal of Defence Analysis*, vol. 19, no. 1, 2007, pp. 47-77.

HAASS Richard N., "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 3, 2008, pp. 44-56.

HARTFIEL Robert-Brian L. Job, "Raising the Risks of War: Defence Spending Trends and Competitive Arms Processes in East Asia", *The Pacific Review*, vol. 20, no. 1, 2007, pp. 1-22.

HARTIG Falk, "Confucius Institutes and the Rise of China", *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012.

HE Baogang, "A Concert of Powers and Hybrid Regionalism in Asia", *Australian Journal of Political Science*, vol. 47, no. 4, 2012, pp. 677-690.

HEILMANN Sebastian, "Maximum Tinkering under Uncertainty: Unorthodox Lessons from China", *Modern China*, vol. 35, no. 4, 2009, pp. 450-462.

HEMMER Christopher-Peter J. Katzenstein, "Why is There No NATO in Asia: Collective Identity, Regionalism, and the Origins of Multilateralism", *International Organization*, vol. 56, Summer 2002, pp. 575-607.

HOFMANN Stephane C.-Frederic Merand, "Regional Organizations *a la carte*: The Effects of Institutional Elasticity", *International Relations Theory and Regional Transformation*, (ed.) T. V. Paul, New York, Cambridge University Press, 2012, pp. 133-157.

HOUSE Trevor House-Roy Levy, "Energy Security and China's UN Diplomacy", *China Security*, vol. 4, no. 3, 2008,

HU Angang-Men Honghua, "The Rising of Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy", *Strategy and Management*, no. 3, 2002.

HU Angang, "Embracing China's 'New Normal'", *Foreign Affairs*, May/June 2015.

HU Xijin, "A Competitive Edge", *Chinese Security*, vol. 4, no. 3, 2008, pp.

HUI Victoria Tin-bor, "How China was Ruled?", *American Interest*, vol. 3, no. 4, 2008, pp. 53-65.

HUI Zhang, "China's Perspective on a Nuclear-Free World", *The Washington Quarterly*, vol. 33, no. 2, pp. 139-155.

HUNTINGTON Samuel P., "America's Changing Strategic Interests", *Survival*, vol. 33, no. 1, 1991.

HUNTINGTON Samuel P., "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol 72, no. 3, 1993, pp. 22-49.

HURRELL Andrew, "Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics", *Review of International Studies*, vol. 21, no. 3, 1995,

IKENBERRY G. John-Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", *International Organization*, vol. 44, no. 3, 1990, pp. 283-315.

IKENBERRY G. John, "The Rise of China and the Future of the West", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 1, 2008, pp. 23-37.

IKENBERRY G. John, "The Future of the Liberal World Order", *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 3, 2011, pp. 24-33.

JAVIDAN Mansour Javidan-Nandani Lynton, "The Changing Face of the Chinese Executive", *Harvard Business Review*, vol. 83, 2005.

JENTLESON Bruce W.-Steven Weber, "America's Hard Sell", *Foreign Policy*, no. 169, 2008, pp. 43-49.

JIA Qingguo, "Learning to Live with the Hegemon: Evolution of China's Policy toward the U.S. since the End of the Cold War", *Journal of Contemporary China*, vol 14, no. 44, 2005, pp. 395-407.

JIA Qingguo, "Peaceful Development: China's Policy of Reassurance", *Australian Journal of International Affairs*, vol. 59, 2005, pp. 492-507.

JIAN Junbo, "China Says 'No Thanks' to G-2", *Asian Times*, 2009.

JOFFE Josef, "Bismarck or Britain? Toward an American Grand Strategy After Bipolarity", *International Security*, vol. 19, no. 4, 1995, pp. 94-117.

JOHNSTON Alastair Iain, "China's Militarized Interstate Dispute Behavior, 1949-1992: A First Cut at the Data", *China Quarterly*, no. 153, 1998,

JOHNSTON Alastair Iain-Paul Evans, "China's Engagement with Multilateral Security Institutions", *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, (ed.) Alastair Iain Johnston and Robert S. Ross London, Routledge, 1999, pp. 235-272.

JOHNSTON Alastair Iain, "Is China a Status Quo Power", *International Security*, vol. 27, 2003, p. 5-56.

KAHNEMAN Daniel-Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, vol. 47, no. 2, 1979, pp. 263-291.

KANG David C., "Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks", *International Security*, vol. 27, no. 4, 2003, pp. 57-85.

KANG David C., "Hierarchy, Balancing, and Empirical Puzzles in Asian International Relations", *International Security*, vol. 28, no. 3, 2003/2004, pp.

KANG David C., "Hierarchy in Asian International Relations, 1300-1900", *Asian Security*, vol. 1, no. 1, 2005,

KANG David C., "Paper Tiger: Why isn't the Rest of Asia Afraid of China?", *Foreign Policy*, 25 April 2013.

KAPLAN Robert D., "The Geography of Chinese Power", *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 3, 2010, pp. 22-41.

KASTNER Scott L., "Buying Influence? Assessing the Political Effects of China's International Trade", *Journal of Conflict Resolution*, 2014, pp. 1-28.

KATZENSTEIN Peter J., "Introduction: Asian Regionalism in Comparative Perspective", *Network Power: Japan and Asia*, (ed.) Peter J. Katzenstein and Takashi Shiraishi Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1997.

KATZENSTEIN Peter J.-Nobuo Okawara, "Japan, Asian-Pacific Security, and the Case for Analytical Eclecticism", *International Security*, vol. 26, no. 3, Winter 2001/2002,

KELLER Wolfgang-Ben Li-Carol H. Shiue, "China's Foreign Trade: Perspectives from the Past 150 Years", *The World Economy*, 2011.

KEOHANE Robert O., "Multilateralism: An Agenda for Research", *International Journal XVL*, Autumn 1990,

KIM Samuel S., "China's Pacific Policy: Reconciling the Irreconcilable", *International Journal*, vol. 50, no. 3, 1995,

KIM Samuel S., "Regionalization and Regionalism in East Asia", *Journal of East Asian Studies*, vol. 4, 2004,

KIM Samuel S., "The Evolving Asian System: Three Transformations", *International Relations in Asia*, (ed.) David Shambaugh and Michael Yahuda, New York, Rowman&Littlefield, 2008,

KIM Jae Cheol, "From the Fringe to the Center: The Political Emergence of Private Entrepreneurs in China", *Issues and Studies*, vol. 41, 2005.

KIRSHNER Jonathan, "The Consequences of China's Economic Rise for Sino-US Relations: Rivalry, Political Conflict, and (not) War", *China's Ascent: Power, Security*

and the Future of International Politics, (ed.) Robert S. Ross and Zhu Feng, Ithaca, Cornell University Press, 2008, pp. 238-259.

KRASNER Stephen D., "Power, Polarity, and the Challenge of Disintegration", *America and Europe in an Era of Change*, (ed.) Helga Haftendorn and Christian Tuschhoff, Boulder, Westview Press, 1993,

KRAUTHAMMER Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, vol. 70, no. 1, 1991, pp. 23-33.

KUGLER Jacek-Marina Arbetman, "Choosing Among Measures of Power: A Review of the Empirical Record", *Power in World Politics*, (ed.) Richard J. Stoll and Michael D. Ward, Boulder, Lynne Rienner, 1989.

KUPCHAN Charles A., "Regionalizing Europe's Security: The Case for a New Mitteleuropa", *The Political Economy of Regionalism*, (ed.) Edward D. Mansfield and Helen V. Milner, New York, Columbia University Press, 1997.

LAKE David A., "Regional Security Complexes: A Systems Approach", *Regional Orders: Building Security in a New World*, (ed.) David A. Lake and Patrick M. Morgan, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997.

LAKE David A., "Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions", *International Security*, vol. 26, no. 1, 2001, pp. 129-160.

LAMPTON David M., "The Faces of Chinese Power", *Foreign Affairs*, vol. 86, no. 1, 2007, pp.

LAMPTON David M., "The United States and China in the Age of Obama: Looking Each Other Straight in the Eyes", *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 62, 2009, pp. 703-727.

LAYNE Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise?", *International Security*, vol. 17, no. 4, 1993, pp. 5-51.

LAYNE Christopher, "Less is more: Minimal Realism in East Asia", *The National Interest*, vol. 43, 1996.

LAYNE Christopher, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, vol. 31, no. 2, 2006, pp. 7-41.

LEGRO Jeffrey, "What China Will Want: The Future Intentions of a Rising Power", *Perspectives on Politics*, vol. 5, no. 3, 2007.

LIEBER Keir-Gerard Alexander, "Waiting for Balancing: Why the World is not Pushing Back", *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005.

LUFT Gal, "China's New Grand Strategy for the Middle East", *Foreign Policy*, 26 January 2016.

LUKES Steven, "Power and the Battle for Hearts and Minds", *Millenium: Journal of International Studies*, vol. 33, 2005, pp. 477-493.

LYNCH Daniel C., "Envisioning China's Political Future: Elite Responses to Democracy as a Global Constitutive Norm", *International Studies Quarterly*, vol. 51, no. 3, 2007, pp. 701-722.

MAHBUBANI Kishore, "The West and the Rest", *The National Interest*, no. 28, 1992, pp.3-13.

MANNERS Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms", *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 2, 2002, pp. 235-258.

MANSFIELD Edward D.-Helen V. Milner, "The New Wave of Regionalism", *International Organization*, vol. 53, no. 3, 1999,

MARCH James G.-Johan P. Olsen, "The Institutional Dynamics of Internatinal Political Orders", *International Organization*, vol. 52, no. 4, 1998, pp. 943-969.

MEAD Walter Russell, "The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 3, 2014, pp. 1-8.

MEARSHEIMER John, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, vol. 15, no. 1, 1990, pp. 5-56.

MEARSHEIMER John, "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, 2010, pp. 381-396.

MEARSHEIMER John, "Realists as Idealists", *Security Studies*, vol. 20, 2011, pp. 424-430.

MEDEIROS Evan S., "Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Sability", *Washington Quarterly*, vol. 29, no. 1, 2005-2006, pp. 145-167.

MEDEIROS Evan S., "Evolving Nuclear Doctrine", *China's Nuclear Future*, (ed.) Paul J. Bolt and Albert S. Willner, Boulder, Lynne Rienner, 2006.

MEDEIROS Evan S., "The New Security Drama in East Asia: The Responses of US Allies and Security Partners to China's Rise", *Naval War College Review*, vol. 62, no. 4, 2009, pp. 37-52.

MODELSKI George, "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 20, no. 2, 1978, pp. 214-235.

MORGAN Patrick M., "Regional Security Complexes and Regional Orders", *Regional Orders: Building Security in a New World*, (ed.) David A. Lake and Patrick M. Morgan, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997.

MOUL William B., "Measuring the 'Balance of Power': A Look at Some of the Numbers", *Review of International Studies*, vol. 15, 1989, pp. 101-121.

MULVENON James, "The King is Dead! Long Live the King! The CMC Leadership Transition from Jiang to Hu", *China Leadership Monitor*, no. 13, 2005.

NAN Li, "The Evolution of China's Naval Strategy and Capabilities: From 'Near Coast' and 'Near Seas' to 'Far Seas'", *The Chinese Navy: Expanding Capabilities, Evolving Roles*, (ed.) Philip Saunders, Christopher Yung, Michael Swain and Andrew Yang, Washington, National Defence University, 2011, pp. 109-140.

NARLIKAR Amrita, "Introduction: Negotiating the Rise of New Powers", *International Affairs*, vol. 89, no. 3, 2013,

NATHAN Andrew J., "China and the International Human Rights Regime", *China Joins the World: Progress and Prospects*, (ed.) Elizabeth Economy ve Michel Oksenberg, New York, Council on Foreign Relations Press, 1999, pp. 136-160.

NEUMANN Iver, "A Region-Building Approach to Northern Europe", *Review of International Studies*, vol. 20, 1994.

NOGEE Joseph L., "Polarity: An Ambiguous Concept", *Orbis*, vol. 18, no. 4, 1975, pp. 1193-1224.

NORRIS Robert S.-Hans M. Kristensen, "Chinese Nuclear Forces, 2011", *Bulletin of the Atomic Scientists* 6, 1 November 2011.

NYE Joseph S., "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, vol. 105, 1990,

ODGAARD Liselotte, "Peaceful Coexistence Strategy and China's Diplomatic Power", *The Chinese Journal of International Politics*, 2013, pp. 1-40.

ODGAARD Liselotte, "Between Integration and Coexistence: US-Chinese Strategies of International Order", *Strategic Studies Quarterly*, Spring 2013, pp.

PAN Wei, "Toward a Consultative Rule of Law Regime in China", *Journal of Contemporary China*, vol. 12, no. 34, 2003, pp. 3-43.

PAPE Robert A., "Soft Balancing Against the United States", *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, p. 7-45.

PATRICK Stewart, “Irresponsible Stakeholders: The Difficulty of Integrating Rising Powers”, *Foreign Affairs*, vol. 89, no. 6, 2010, pp. 44-53.

PAUL T.V., “Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy”, *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, pp. 46-71.

PAUL T. V., “Regional Transformation in International Relations”, *International Relations Theory and Regional Transformation*, (Ed.) T. V. Paul, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, pp. 3-21.

PENG Lei, “Foreign Trade Dependence Degree and Trade Strategy Adjustment in China”, *Finance&Trade Economics*, 2006.

POWELL Robert, “Bargaining Theory and International Conflict”, *American Review of Political Science*, vol. 5, 2002, pp. 1-30.

POWELL Robert, “The Inefficient Use of Power: Costly Conflict with Complete Information”, *American Political Science Review*, vol. 98, no. 2, 2004.

PU Xiaoyu, “Socialization as a Two-Way Process: Emerging Powers and the Diffusion of International Norms”, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, 2012,

QIN Yaqing, “Why is There No Chinese International Relations Theory”, *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 7, no. 3, 2007,

QIN Yaqing, “Research Design for Academic Innovation”, *World Economics and Politics*, no. 8, 2008,

QIN Yaqing, “International Society as Process: Institutions, Identities, and China’s Peaceful Rise”, *Chinese Journal of International Politics*, vol. 3, no. 2, 2010, pp. 129-153.

QINGXIN Ken Wang, “Hegemony and Socialization of the Mass Public: The Case of Postwar Japan’s Cooperation with the United States on China Policy”, *Review of International Studies*, vol. 29, no. 1, 2003, pp. 99-119.

RAVENHILL John, “A Three Bloc World? The New East Asian Regionalism”, *International Relations of the Asia-Pacific*, vol. 2, August 2002,

REN Xiao, “Toward a Chinese School of International Relations?”, *China and the New International Order*, (ed.) Wang Gungwu and Zheng Yongnian London, Routledge, 2008, pp. 293-309.

REN Xiao, “Between Adapting and Shaping: China’s Role in Asian Regional Cooperation”, *Journal of Contemporary China*, vol. 18, no. 59, 2009,

REN Xiao, "The International Relations Theoretical Discourse in China: One World, Different Explanations", *Journal of Chinese Political Science*, vol. 15, 2010, pp. 99-116.

REN Xiao, "Modeling a 'New Type of Great Power Relations': A Chinese Viewpoint", *The Asan Forum*, 4 October 2013.

ROSE Andrew, "Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion", *World Economy*, vol 30, pp. 22-38.

ROSECRANCE Richard, "Power and International Relations: The Rise of China and Its Effects", *International Studies Perspectives*, vol. 7, 2006,

ROSS Robert S., "The Geography of the Peace: East Asia in the Twenty-First Century", *International Security*, vol. 23, no. 4, 1999, pp. 81-118.

ROSS Robert S., "Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia", *Security Studies*, vol. 15, no. 3, 2006,

ROSS Robert S., "The US-China Peace: Great Power Politics, Spheres of Influence and the Peace of East Asia", *Chinese Security Policy: Structure, Power and Politics*, (ed.) Robert S. Ross, London, Routledge, 2009.

ROZMAN Gilbert, "South Korea and Sino-Japanese Rivalry: A Middle-Power's Options within the East Asian Core Triangle", *The Pacific Review*, vol. 20, no. 2, 2007, pp. 197-220.

ROZMAN Gilbert, "Post Cold War Evolution of Chinese Thinking on Regional Institutions in Northeast Asia", *Journal of Contemporary China*, vol. 19, no. 66, 2010, pp. 605-620.

ROZMAN Gilbert, "Sinocentrism and East Asian Regionalism", *Japanese Journal of Political Science*, vol. 13, no. 1, 2012.

ROZMAN Gilbert, "Invocation of Chinese Traditions in International Relations", *Journal of Chinese Political Science*, vol. 17, 2012.

SCHLESINGER Arthur, "Back to the Womb? Isolationism's Renewed Threat", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 4, 1995, pp. 2-8.

SCHWELLER Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, vol. 19, no. 1, 1994, pp. 72-108.

SCHWELLER Randall L., "Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict Over Scarce Resources", *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, (ed.) Ethan B. Kapstein and Michael Mastanduno, New York, Columbia University Press, 1999.

SCHWELLER Randall L., “Managing the Rise of Great Powers: History and Theory”, *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, (ed.) Alastair I. Johnston and Robert Ross London, Routledge, 1999, pp. 1-31.

SCHWELLER Randall L., “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *International Security*, vol. 29, no. 2, 2004, pp. 159-201.

SCHWELLER Randall L., “Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful”, *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 1, 2010, pp. 145-163.

SCHWELLER Randall L., “Emerging Powers in an Age of Disorder”, *Global Governance*, vol. 17, 2011,

SCHWELLER Randall L.-Xiaoyu Pu, “After Unipolarity: China’s Visions of International Order in an Era of U.S. Decline”, *International Security*, vol. 36, no. 1, 2011,

SCHWELLER Randall L., “The Future is Uncertain and the End Is Always Near”, *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 24, no. 2, 2011, pp. 175-184.

SCHWELLER Randall L., “Rising Powers and Revisionism in Emerging Orders”, *Global Affairs*, 7 October 2015, pp. 1-15.

SEGAL Adam, “Chinese Economic Statecraft and the Political Economy of Asian Security”, *China’s Rise and the Balance of Influence in Asia*, (ed.) William W. Keller and Thomas G. Rawski, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2007, pp. 242-271.

SHAMBAUGH David, “China Engages Asia: Reshaping the Regional Order”, *International Security*, vol. 29, no. 3, 2005, pp. 64-99.

SHAMBAUGH David, “Introduction: The Rise of China and Asia’s New Dynamics”, *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh, Berkeley, University of California Press, 2005, pp. 1-20.

SHAMBAUGH David, “Return to the Middle Kingdom: China and Asia in the Early Twenty-First Century”, *Power Shift: China and Asia’s New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh Berkeley, University of California Press, 2005, pp. 23-47.

SHAMBAUGH David, “Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 1, 2011, pp.

SHIPING Hua, “A Perfect World”, *Wilson Quarterly*, vol. 29, no. 4, 2005,

SHIPING Tang, “Foundational Paradigms of Social Sciences”, *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 41, no. 2, 2011,

SIL Rudra, "The Foundations of Eclecticism: The Epistemological Status of Agency, Culture and Structure in Social Theory", *Journal of Theoretical Politics*, vol. 12, no. 3, 2000,

SIL Rudra-Peter J. Katzstein, "Analytical Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms Across Research Traditions", *Perspectives on Politics*, vol. 8, no. 3, June 2010.

SNYDER Jack, "Anarchy and Culture: Insights from the Anthropology of War", *International Organization*, vol. 56, no. 1, 2002, pp. 7-45.

SOOGIL Young, "The Case for an East Asian Caucus on Global Governance: A Korean Perspective", *East Asia Forum*, 12 April 2009.

STAHLE Stefan, "China's Shifting Attitude towards United Nations Peacekeeping Operations", *China Quarterly*, vol. 195, 2008, pp. 631-655.

STEINBOCK Dan, "New Innovation Challenges: The Rise of China and India", *National Interest*, no. 87, 2007, pp. 67-73.

STEPHAN Maria J.-Erica Chenoweth, "Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Non-violent Conflict", *International Security*, vol. 33, no. 1, 2008, pp. 7-44.

STRUVER Georg, "What Friends Are Made of: Bilateral Linkages and Domestic Drivers of Foreign Policy", *Foreign Policy Analysis*, 2014, pp. 1-22.

SU Hao, "Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China's Foreign Affairs", *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, (ed.) Masafumi Lida, Tokyo, NIDS Joint Research Series, pp. 29-55.

SUN Liping, "Societal Transition: New Issues in the Field of the Sociology of Development", *Modern China*, vol. 34, no. 1, 2008, pp. 88-103.

SUTTER Robert, "Asia in the Balance: America and China's Peaceful Rise", *Current History*, vol 103, no. 674, pp. 284-290.

SWAINE Michael D., "China's Regional Military Posture", *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, (ed.) David Shambaugh, Berkeley, University of California Press, 2005, pp. 266-287.

SWAINE Michael D., "China's Assertive Behavior, Part One: On 'Core Interests'", *China Leadership Monitor*, vol. 34, no. 1, 2011.

TOW William-Richard Rigby, "China's Pragmatic Security Policy: The Middle Power Factor", *China Journal*, vol. 65, 2011, pp. 157-178.

TWOMEY Christopher P., "Nuclear Stability at Low Numbers", *Nonproliferation Review*, vol 20, no. 2, 2013, pp. 289-303.

WALTZ Kenneth N., "Political Structures", *Neorealism and Its Critics*, (ed.) Robert O. Keohane, New York, Columbia University Press, 1986.

WALTZ Kenneth, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, vol. 18, no. 2, 1993, pp. 44-79.

WALTZ Kenneth N., "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, vol. 25, no. 1, 2000, pp. 5-41.

WANG Gungwu, "Early Ming Relations with Southeast Asia", *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, (ed.) John K. Fairbank, Cambridge, Harvard University Press, 1968.

WANG Gungwu, "Greater China and the Chinese Overseas", *The China Quarterly*, no. 136, 1993,

WANG Jisi, "China's Search for Stability with America", *Foreign Affairs*, vol. 84, September/October 2005, pp. 39-48.

WANG Jisi, "America in Asia: How Much Does China Care?", *Global Asia*, vol. 2, no. 2, 2007.

WANG Jisi, "Inside China", *Global Asia*, vol. 5, no. 2, 2010.

WANG Jisi, "Changing Global Order: China's Perspective", (ed.) Ashley J. Tellis and Sean Mirski, *Crux of Asia: China, India, and the Emerging Global Order*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2013.

WANG Jisi, "How is a 'New Model of Great Power Relations' Possible?", *The Asan Forum*, 19 July 2013.

WANG Yiwei, "China's Rise: An Unlikely Pillar of U.S. Hegemony", *Harvard International Review*, vol. 29, no. 1, 2007,

WENDT Alexander, "Anarchy is what States Make of It", *International Organization*, vol. 46, no. 2, 1992, pp. 391-425.

WESLEY Michael, "Power Shift", *Quarterly Essay*, vol. 40, 2010, pp. 92-94.

WILKINSON David, "Unipolarity without Hegemon", *International Studies Review*, vol. 1, no. 2, 1999, pp. 141-172.

WOHLFORTH William C., "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, vol. 24, no. 1, 1999, pp. 5-41.

WU Xinbo, "Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crises", *Washington Quarterly*, vol. 33, no. 4, 2010, pp. 155-163.

- XU Xin, "A Dialectic of Multipolarity and Multilateralism: China's Regional Security Practice in the Age of Globalization", *Managing Globalization: Lessons from China and India*, (ed.) David Kelly, Ramkishan Rajan and Gillian Goh, Singapore, World Scientific, 2006, pp. 245-284.
- YAHUDA Michael, "Chinese Dilemmas in Thinking about Regional Security Architecture", *Pacific Review*, vol. 16, no. 2, 2003, pp. 189-206.
- YAN Xuetong, "Xun Zi's Thoughts on International Politics and Their Implications", *Chinese Journal of International Politics*, vol. 2, no. 1, 2008, pp. 135-165.
- YAN Xuetong, "International Leadership and Norm Evolution", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 4, no. 3, 2011, pp. 233-264.
- YAN Xuetong, "The Rise of China in Chinese Eyes", *Journal of Contemporary China*, vol. 10, no. 26, 2011,
- YAN Xuetong, "The Shift of the World Centre and Its Impact on the Change of the International System", *East Asia*, vol. 30, 2013, pp.
- YANZHONG Huang-Sheng Ding, "The Dragon's Underbelly: An Analysis of China's Soft Power", *East Asia*, vol. 23, no. 4, 2006, pp. 22-44.
- YAO Y., "The End of the Beijing Consensus? Can China's Model of Authoritarian Growth Survive?", *Foreign Affairs*, 2 February 2010.
- YE Zicheng-Zhang Qingmin, "China's Contemporary Diplomacy", *Diplomacy in a Globalized World: Theories and Practices*, (ed.) Pauline Kerr and Geoffrey Wiseman, New York, Oxford University Press, 2013, pp. 282-299.
- YIMGHONG Shi, "US-China Relations: Basic Perspectives and Strategic Analysis", *Forum of World Economy and Politics*, no. 4, 2007,
- YOUNG Oran R., "Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes", *International Organization*, vol. 36, no. 2, 1982,
- ZHA Daojiong, "Comment: Can China Rise?", *Review of International Studies*, vol. 31, 2005, pp. 775-785.
- ZHANG Chunxiang, "China and the Enlargement of the UN Security Council", *Pakistan Horizon*, vol. 58, no. 4, 2005,
- ZHANG Guihong-Feng Yuqiao, "China's UN Diplomacy: 1971-2011", *Strategic Analysis*, vol. 35, no. 6, 2011, pp. 973-981.
- ZHANG Xiaoming, "The Rise of China and Community Building in East Asia", *Asian Perspective*, vol. 30, no. 3, 2006, pp. 129-148.

ZHANG Yongjin-Barry Buzan, "The Tributary System as International Society in Theory and Practice", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, 2012,

ZHANG Yunling-Alan S. Alexandroff, "Cooperation in Governance: The Regional Dimension in a US-China Shared Vision for the Future", *Power and Restraint: A Shared Vision for the US-China Relationship*, (ed.) Richard Rosecrance and Gu Guoliang, New York, Basic Books, 2009.

ZHAO Gungcheng-Fu Ruihong, "The Analytical Theory of International System's Structural Changes", *Contemporary International Relations*, vol. 8, 2011,

ZHAO Tingyang, "Rethinking Empire from a Chinese Concept 'All-under-Heaven'", *Social Identities*, vol. 12, no. 1, 2006, pp. 29-41.

ZHENG Bijian, "China's 'Peaceful Rise' to Great-Power Status", *Foreign Affairs*, September/October 2005, pp. 18-24.

ZHU Feng, "China's Rise Will Be Peaceful: How Unipolarity Matters", *China's Ascent: Power, Security, and the Future of International Politics*, (ed.) Robert S. Ross ve Zhu Feng Ithaca NY, Cornell University Press, 2008, pp. 34-54.

ZHIYUE Bo, "The Provinces", *China's Leadership in the 21st Century: The Rise of the Fourth Generation*, (ed.) David M. Finkelstein and Maryanne Kivlehan, Armonk, M. E. Sharpe, 2003, pp. 66-117.

ZHOU Fangyin, "Equilibrium Analysis of the Tributary System", *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 4, 2011, pp. 147-178.

Diğer Kaynaklar

"Asia 2050: Realizing the Asian Century", Singapore, Asia Development Bank, 2011.

"Australia's Rudd Confronts Tibet Issue on China Trip", *AsiaOne News*, 9 April 2008. <http://news.asiaone.com/News/Latest%2BNews/Asia/Story/A1Story20080409-58974.html>, (13.05.2015).

"CASS: China's Military Power is the World No. 2", *China Daily*, 25 December 2009, <http://bbs.chinadaily.com.cn/thread-656319-1-1.html>, (01.11.2014).

"China, Costa Rica Set Up Diplomatic Ties", *China Daily*, 26 June 2007, (27.04.2015).

"China Encourages Private Capital in Mining Industry", *Xinhua*, 10 February 2012, (17.02.2015).

“China Establishes Diplomatic Relations with the Commonwealth of Dominica,” Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 30 March 2004, (27.04.2015).

“China FTA Network”, Ministry of Commerce of the People’s Republic of China, 2016, <http://fta.mofcom.gov.cn/english/index.shtml>, (22.04.2016).

“China Focus: China Aims to Be One of Science Powers in World”, *Xinhua*, 9 February 2006, (23.05.2014).

“China Garners Broad International Support over Tibet Riots”, *Xinhua*, 22 March 2008. http://news.xinhuanet.com/english/2008-03/22/content_7836298.htm, (23.04.2015).

“China Issues a Guideline to Deepen SOE Reforms”, The State Council The People’s Republic of China, 13 September 2015. http://english.gov.cn/policies/latest_releases/2015/09/13/content_281475189210840.htm, (01.02.2016).

“China, Malaysia to pump billions into Borneo power Project”, *Asiaone News*, 11 January 2010. <http://news.asiaone.com/News/Latest+News/Business/Story/A1Story20100111-191126.html>, (14.04.2015).

“China May Invest %8 bln for SCO Development Bank”, *China Daily*, 2 December 2010. http://www.china.org.cn/business/2010-12/02/content_21469614.htm, (14.04.2015).

“China Supports Arab League’s Proposal for Syria”, *CBS News*, 18 February 2012, (22.03.2016).

“China’s Foreign Aid”, Information Office of the State Council, People’s Republic of China, 21 April 2011. http://english.gov.cn/official/2011-04/21/content_1849913.htm, (11.06.2015).

“China’s Foreign Aid (2014)”, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, July 2014, (11.06.2015).

“China’s Military Strategy”, The State Council Information Office of the People’s Republic of China, May 2015. http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-05/26/content_20820628.htm, (23.06.2015).

“China’s Policy Paper on Latin America and the Caribbean”, 2010, http://www.gov.cn/english/official/2008-11/05/content_1140347.htm, (21.04.2015).

“China’s Report on the Sudan Issue, UN Threatens Sanctions Against Sudan Over Darfur Crisis”, *People’s Daily*, 31 July 2004, (11.03.2016).

“Commerce Minister Bo Xilai on Foreign Trade, Economy”, *Renmin Ribao*, 1 January 2005, (12.03.2015).

“Dalai Lama Meets Foreign Minister, But Not Prime Minister”, *NRC Handelsblad*, 5 June 2009. http://vorige.nrc.nl/international/article2262841.ece/Dalai_lama_meets_foreign_minister_but_not_prime_minister, (16.04.2015).

“Dalai Lama Visit Jeopardizes German Business Interests”, *Spiegel Online International*, 17 September 2007. <http://www.spiegel.de/international/world/courting-beijing-s-wrath-dalai-lama-visit-jeopardizes-german-business-interests-a-506166.html>, ((16.04.2015).

“Deal with Galamsey Operators-Chinese Government”, *Ghanaweb*, 27 June 2012, (06.08.2014).

“Experts Predict: China’s 10 Major Risk Factors Before 2010”, *People’s Daily*, 1 September 2004, (06.09.2014).

“Final Report of the East Asia Study Group”, Phnom Penh, November 2002, ASEAN+3, Ministry of Foreign Affairs, Japan, <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/asean/pmv0211/report.pdf>, (13.09.2014).

“Foreign Investors Select China as Research and Development Base”, *Xinhua*, 9 February 2006, (12.03.2014).

“Foreign Students by Country of Origin”, UNESCO Institute for Statistics, <http://stats.uis.unesco.org/TableViewer/tableView.aspx>, (11.09.2015).

“Full-Text of Anti-Secession Law”, *Xinhua*, 14 March 2005, http://news.xinhuanet.com/english/2005-03/14/content_2694180.htm, (15.07.2014).

“Hefei to Become PRC’s Silicon Valley”, *Xinhua*, 3 March 2005, (11.04.2014).

“Hu Jintao Asks PLA for Better Preparation for Military Conflict”, *The People’s Daily*, 7 December 2011, (23.04.2015).

“Hu Urges Revamp of Finance System”, *China Daily*, 17 November 2008, (25.03.2013).

“Human Resources in S&T in Non-OECD Economies”, OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2005, (04.12.2015).

“IMF Approves China’s Yuan for Benchmark Currency Basket”, *Reuters*, 30 November 2015, (23.12.2015).

“Integrating Southeast Asia: China Coming Down the Tracks”, *The Economist*, 20 January 2011, (14.05.2015).

“International Community Continues to Back China's Anti-Secession Law”, *People's Daily*, 17 March 2005. http://en.people.cn/200503/17/eng20050317_177156.html, (25.09.2015).

“Interview: Chilean Minister Calls for Closer Trade Ties with China”, *Xinhua*, 4 March 2016, (24.03.2016).

“Invitation Letter of Participating in the First Overseas Chinese Gan Po Business Investment Fair”, Council of China's Foreign Trade, 22 April 2013. http://www.ccpit-ccft.org/en/new_3.html, (24.03.2015).

“It's Stupid to Be Afraid: Spiegel Interview with Singapore's Lee Kuan Yew”, *Der Spiegel*, 8 August 2005, <http://service.spiegel.de/cache/international/spiegel/0,1518,369128,00.html>, (12.03.2014).

“Key Asian Indicators: A Book of Charts”, Washington, The Heritage Foundation, July 2012, (03.03.2015).

“Largest cargo ship docks in Dar es Salaam”, *Daily News (Tanzania)*, 16 February 2011. <http://dailynews.co.tz/home/?n%417346&cat%4home>, (26.07.2014).

“Li Keqiang Expounds on Urbanization”, 26 May 2013, http://china.org.cn/china/2013-05/26/content_28934485.htm, (29.09.2015).

“Military Expenditure of China”, *SIPRI Military Expenditure Database*, Stockholm International Peace Research Institute, 2011, (12.01.2014).

“OECD Science, Technology and Industry Outlook 2006”, (04.12.2015).

“OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014”, (04.12.2015).

“On May Mind; If He Can, Can I?”, *The New York Times*, 15 September 1995, (30.04.2013).

“Open Doors 2005: Report on International Educational Exchange”, Institute of International Education, <http://opendoors.iienetwork.org/?p=69691>, (16.04.2015).

“Over 700,000 Chinese Receive Overseas Education”, *Xinhua*, 22 May 2005, (11.12.2015).

“People's Republic of China: Sustaining Conflict and Human Rights Abuses-the Flow of Arms Accelerates”, Amnesty International, 2006, (04.12.2013).

“Protocol On the Accession of The People's Republic of China”, World Trade Organization, 10 November 2001, (15.06.2015).

“Report of the Working Party On the Accession of China”, World Trade Organization, 10 November 2001, (15.06.2015).

“Remembering Tiananmen: The Lessons of History”, *The Economist*, 31 May 2014, (12.04.2016).

“Rumble in the Jungle-Africa and China”, *The Economist*, 20 April 2011. http://www.economist.com/node/18586678?story_id518586678.Foot, (28.08.2015).

“Science and Engineering Indicators 2006”, Arlington, National Science Foundation, 2006, (13.11.2013).

“Security Council Approves ‘No-Fly Zone’ Over Libya, Authorizing ‘All Necessary Measures’ to Protect Civilians, by Vote in Favour with 5 Abstentions”, UN press release, 17 March 2011. <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>, (22.03.2016).

“Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League’s Proposed Peace Plan”, UN press release, 4. February 2012. <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm>, (22.03.2016).

“SIPRI Yearbook 2010: Armaments, Disarmament, and International Security”, Oxford, Oxford University Press, 2010, (03.03.2015).

“South Korea’s Economic Dependence on China Increases: 4 Million People Depend on China for Living”, *People’s Daily*, 28 January 2005. <http://world.people.com.cn/GB/1029/3152061.html>, (05.09.2014).

“The Future of Globalization”, *The Economist*, 29 July 2006, (04.07.2015).

“The Military Balance 2009”, Institute for International Strategic Studies, (03.03.2015).

“UN Commodity Trade Statistics Database” <http://comtrade.un.org>, (25.09.2015).

“UNDP Human Development Report”, 2011, (23.04.2015).

“UNESCO Science Report 2005”, Paris, UNESCO, (13.11.2013)

“World Development Indicators 2005”, Washington, World Bank, 2005, (24.04.2013).

“Xi Expounds on Guideline for 13th Five-year Plan”, *Xinhua*, 3 November 2015, (02.03.2016).

ANDERLINI Jamil, “China Calls for New Reserve Currency”, *Financial Times*, 24 March 2009, (30.02.2015).

BELL Melissa, “UN Syrian Resolution: Which Countries Voted No”, *Washington Post*, 16 February 2012, (01.02.2016).

CAO Cong, “China Planning to Become a Technological Superpower”, *EAI Background Brief*, no. 24, 2005, East Asian Institute, National University of Singapore, (12.03.2014).

CHANDA Mayan, “Crouching Tiger, Swimming Dragon”, *New York Times*, 11 Nisan 2005. (05.06.2014).

CHEN Melody, “MAC Stays Mum on ‘Unification Law’”, *Taipei Times*, 12 May 2004, (03.11.2015).

CHIA Siow Yue, “ASEAN-China Free Trade Area”, Paper for presentation at the AEP Conference, Hong Kong, 12-13 April 2004, (13.09.2014).

CHUNDING Li-Jing Wang-John Walley, “China’s Regional and Bilateral Trade Agreements”, Cambridge, National Bureau of Economic Research Working Paper Series, January 2014, (24.03.2015).

CHUNDING Li-John Walley, “China’s Possible Strategy towards the Trans-Pacific Partnership Agreement”, Working Paper, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences, 16 January 2016, (30.04.2016).

COOPES Amy, “Australia in \$700 Billion Boost to Military”, *New York Times*, 2 May 2009, (12.03.2015).

DYER Geoff, “China Overtakes Japan in R&D”, *Australian*, 5 December 2006, (11.02.2014).

ERNST Dieter, “Late Innovation Strategies in Asian Electronics Industries: A Conceptual Framework and Illustrative Evidence”, East-West Center Working Papers, no. 66, March 2004, (27.07.2014).

ERNST Dieter-Barry Naughton, “Building Capabilities within Global Networks: China’s Upgrading and Innovation in the IT Sector”, China’s Capitalist Transition: East-West Center Conference, 11-13 August 2004, (27.07.2014).

ETZIONI Amitai, “The End of China’s Rise”, *The National Interest*, 25 July 2012, (23.0.2014).

FIRESTEIN David, “Nine Tectonic Shifts in US-China Relations”, *East-West Institute*, 18.03.2013, (22.04.2015).

GAULIER Guillaume-Françoise Lemoine-Deniz Ünal, “China’s Foreign Trade in the Perspective of a More Balanced Economic Growth”, CEPII Working Paper, 3 March 2011, (24.07.2015).

GREEN Stephen, “China’s Quest for Market Economy Status”, The Royal Institute of International Affairs Briefing Note, May 2004, (24.06.2015).

HALL Simon Hall-Xu Wan, “CNPC, SINOPEC, CNOOC Sign Venezuela O&G Deals”, *Dow Jones Newswires*, 3 December 2010, (14.02.2015).

HU Angang-Men Honghua, “The Rising Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy”, International Conference: Rising China and the East Asian Economy, in Seoul, 19-20 March 2004, (30.06.2015).

HU Jintao, “Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, 15 September 2005.
<http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>, (25.03.2014).

HUFBAUER Gary Clyde Hufbauer-Yee Wong, “China Bashing 2004”, *International Economic Policy Briefs*, Washington, Institute for International Economics, September 2004, (11.03.2014).

JACKSON James K., “U.S. Direct Investment Abroad: Trends and Current Issues”, Congressional Research Service, February 2011, (25.03.2015)

JIANG Wei, “Outward Direct Investment to Increase”, *China Daily*, 27 September 2005, (11.04.2014).

JIANG Zemin, “Full Text of Jiang Zemin’s ‘Report’ at 16th Party Congress”, Section 9, “On the International Situation and Our External Work”, Sixteenth National Congress of the Communist Party of China, Beijing, China, 8 November 2002, (14.09.2015).

JOHNSON Kenneth D., *China’s Strategic Culture: A Perspective for the United States*, Carlisle, Strategic Studies Institute, June 2009, pp. 1-21.
<http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/PUB924.pdf>, (01.01.2014).

JOSHI Anurag, “Exim Seeks Clout in Myanmar as China Pours Cash: Corporate India”, *Bloomberg Business*, 26 July 2013, (14.04.2015).

KIGOTHO Wachira, “China Heads for Top of World in R&D Spending -OECD”, *University World News*, 14 November 2014, (01.05.2015).

KOLESNIKOV-JESSOP Sonia, “Open Sesame: Alibaba.com Founder Unlocks China”, *International Herald Tribune*, 6-7 January 2007, (23.03.2014).

KOOPMAN R. Koopman-Z. Wang, “How Much Chinese Exports is Really Made in China? Assessing Domestic Value-Added When Processing Trade is Pervasive”, NBER Working Paper, no. 14109, 2008, (05.04.2015).

KUBO Angela Erika, “China Opens Memorial honoring Korean Independence Activist”, *The Diplomat*, 22 January 2014, thediplomat.com/2014/01/china-opens-memorial-honoring-korean-independence-activist/, (27.10.2015).

LAKSHMI Rama, “BRICS Summit: Emerging Economies Condemn Military Threats Against Iran and Syria”, *The Washington Post*, 29 March 2012, (23.03.2016).

MARQUAND Robert, “Watching Iraq, China Begins to Lean on North Korea”, *Christian Science Monitor*, 8 April 2003, (23.08.2014).

MATSUDA Yasuhiro, “How to Understand China’s Assertiveness since 2009: Hypotheses and Policy Implications”, Center for Strategic and International Studies, April 2014, (12.03.2016).

McGREGOR Richard, “China Goes Beyond the Party for Key Post”, *Financial Times*, 29 June 2007, (16.05.2014).

MORRISON Wayne M., “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”, Congressional Research Service Report, 21 October 2015, (14.11.2015).

MUNI S. D., “BRICS as a Block”, 23 April 2011, <http://blog.nus.edu.sg/southasiansoundings/2011/04/23/brics-as-a-block/>, (12.02.2016).

NORMILE Dennis, “Is China the Next R&D Superpower?”, *Electronic Business*, 1 July 2005, (12.03.2014).

ONYANGO Jim, “Deals with China will Hurt Kenya, Warn Researchers”, *Business Daily*, 3 November 2009, (04.12.2013).

POLLACK Andrew, “Cancer Therapy Dropped in U.S. is Revised in China”, *New York Times*, 25 February 2005, (11.03.2014).

PUCCIO Laura, “Granting Market Economy Status to China”, European Parliamentary Research Service, November 2015, (12.04.2016).

QUEVENCO Rodolfo, “IAEA Board Adopts Resolution on Iran”, *IAEA Staff Report*, 18 November 2011. <http://www.iaea.org/newscenter/news/2011/iran-resolution.html>, (12.03.2016).

RASMUSSEN N., “Chinese Missile Technology Control-Regime or No Regime?”, *Danish Institute for International Studies Brief*, 2007, (13.03.2014).

ROSEN Daniel H.-Thilo Hanemann, “An American Open Door? Maximizing the Benefits of Chinese Direct Foreign Investment”, Special Report, Center on U.S.-China Relations of the Asia Society, May 2011, www.ogilvypr.com/files/anamericanopendoor_china_fdi_study.pdf, (12.03.2015).

SCHOUTEN P., “Theory Talk 15: Peter Katzenstein on Anti-Americanism, Analytical Eclecticism, and Regional Powers”, *Theory Talks*, 28.08.2008, <http://www.theorytalks.org/2008/08/theory-talk-15.html>, (11.05.2013).

SNYDER Jack L., “Some Good and Bad Reasons for a Distinctively Chinese Approach to International Relations Theory”, Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, Massachusetts, August 28-31, 2008, (11.01.2015).

SU Qiang, “Confrontation over Darfur ‘Will Lead Us Nowhere’”, *China Daily*, 27 July 2007, (24.03.2016).

TENG Emma J., “Reconsidering Taiwan’s Postcoloniality: The Qing Legacy for Taiwan-China Relations”, 1st Congress of Taiwan Studies, Taipei, Taiwan, May 2012, (05.12.2015).

TIEZZI Shannon, “China’s Foreign Trade Dropped 8 Percent in 2015”, *The Diplomat*, 24 February 2016, (26.03.2016).

WANG Yusheng, “Hiding One’s Capacities and Time is Weapon to Cope with Strong Enemy”, *People’s Daily*, 13 August 2001, (25.07.2014).

WATKINS Eric, “Sinopec, “Iran to Develop Iran’s Yadavaran Field”, *Oil&Gas Journal*, 18 December 2007. <http://www.ogj.com/articles/2007/12/sinopec-iran-to-develop-irans-yadavaran-field.html>, (13.04.2015).

WILL Pierre Etienne, “China: Back to the Imperial Sense of State”, *Books and Ideas*, 17 February 2011, pp. 7-15, (01.21.2014).

WOHLFORTH William, “Conclusion: Where Do We Go From Here?”, Workshop on Assessing China’s Rise: Power and Influence in the 21st Century at the Massachusetts Institute of Technology, 27-28 February, 2009, (23.05.2013).

XAN Rice, “Dalai Lama Visit Blocked by South Africa to Please China, Says Opposition”, *The Guardian*, 27 September 2014, (30.05.2015).

YARDLEY Jim-Somini Sengupta, “China Steps Up Its Accusations against the Dalai Lama”, *New York Times*, 19 March 2008. http://www.nytimes.com/2008/03/19/world/asia/19tibet.html?_r=0, (12.05.2015).

ZHANG Lihong, “President Hu Outlines Tasks for Building Innovation-Oriented Country”, *Xinhua*, 9 January 2006, (23.05.2014).

ZHOU Mingwei, “Promoting China-Japan Relations Through Culture”, *China.org.cn*, 18 June 2014. http://www.china.org.cn/opinion/2014-06/18/content_32690843.htm, (21.03.2015).

ZHU Feng, “Regional Arms Race and Implications for Conflict Constellations”, 5th Berlin Conference on Asian Security, 29 September 2010, (13.02.2015).

ZHU Feng, “US Rebalancing in the Asia-Pacific: China’s Response and the Future Regional Order”, The Kippenberger Lecture, Centre for Strategic Studies, Victoria University of Wellington, 2012, (13.02.2015).

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Mustafa		Tüter
Doğum Yeri ve Yılı	Kadıköy		25.03.1982
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		Çince
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1993	2000	Kartal Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2000	2005	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yüksek Lisans	2005	2008	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doktora	2010	2016	Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	-	Uludağ Üniversitesi
2.			
3.			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	<p>"Türkiye-İsrail İlişkilerinde Süreklilik ve Değişim", 21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, (Der. Hasret Çomak), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010, ss. 405-427.</p> <p>"Türk-Amerikan İlişkilerinin Kökenleri", Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, c. 34, s. 2, 2015.</p>		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mstuter@gmail.com		
	Tarih	22.10.2016	
	İmza		
	Adı Soyadı	Mustafa TÜTER	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mustafa Tüter
Tez Adı	Çin Ulusal Kimliği ve Bölgesel Stratejileri: Uluslararası Sistemdeki Normatif Değişime Etkileri
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Göksel İŞYAR
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 22.10.2016

İmza: